

وردگو کلتوري

پون
Ketabton.com

محمد اورنگ مختار
۱۳۹۴ لمریز کال

د کابل پوهنتون
ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

د وردګو کلتوري یون

(د ماسټرۍ تېزس)

لیکوال:

محمد اورنگ مختار

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پښندنه:

د کتاب نوم: د وردگو کلتوري يون

ليکوال: محمد اورنگ مختار

خپرونډی: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي خانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاينگر: ضياء ساپی

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحريک د خپرونو لړ: (۶۵)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

تقریظ

د وردگو کلتوري يون) تر سرليک لاندې د ماسټرۍ دورې څخه د فارغ محصل
بناغلي محمد اورنگ مختار له خوا ليکل شوی تېزس مې وکوت.

دغه تېزس ټولټال (۳۲۳) مخه دی، چې د تېزس ليکنې په اوسنيو معيارونو
برابر ليکل شوی دی. نوموړی تېزس (۱۳) عمومي او د (۲۴۰) واړه او فرعي
عنوانونه لري.

د وردگو کلتوري يون په حقه د پښتو ادب د عمومي ادبي او ژبني بهير يوه عمده
برخه ده. په دغه بهير کې څه پخوا او څه اوس داسې لوی، تکړه او نامتو ليکوال،
علمي او فرهنگي څېرې او ژبپوهان تېر شوي، چې نه يوازې د وردگو ادبي بهير
لپاره د وياړ وړ څېرې گڼل کېږي، بلکې له شک پرته د پښتو ادب تشې ورباندې
ډکې شوي او پښتو ادب ته يې پوره پوره وياړ وربښلی دی.

د تېزس ليکوال نه يوازې دا چې د (وردگو کلتوري يون) برابر شوي فهرست ته
پوره ځواب ويلى، بلکې په بشپړه توگه يې دغه يون او د وردگو ولايت د خلکو په
دودونو له حوصلې پورته ډېر کار کړی دی. زه يې کار د پوره قدر داني وړ بولم او
په راتلونکو علمي کارونو کې ورته له الله (ج) څخه برياليتوب غواړم.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي

د پښتو څانگې استاد

پوهنوال احمد شاه زغم

د پيل خبرې

د وردگو سيمه يوه علمي سيمه ده، چې په خپل زړه کې يې د نورو متخصصو کادرونو ترڅنگ گڼ شمير پوهان، اديبان، ژورنالستان، ديني عالمان او ليکوالان ساتلي، دغو ليکوالانو، شاعرانو او ژورنالستانو د هيواد د فرهنگي بډاينې لپاره د پام وړ خدمتونه کړي او ډير شمير يې د هيواد په بيلابيلو سيمو کې زموږ وولس ته د علمي، تاريخي او فرهنگي خدمتونو وياړ لري لکه غازي محمد جان خان وردگ چې د افغانستان د استقلال لپاره يې بې مثاله مبارزه کړې ده، همداراز په اوس مهال کې د هيواد زړور او نوموتی ليکوال، ژورنالست، شاعر او سياستوال خيرندوی استاد حبيب الله رفيع...، د دې شاعرانو، اتلانو او فرهنگيانو دغو خدمتونو ته په پام دا فکر راسره له ډير وخت راهيسې په ذهن کې و، چې څنگه وکولای شو د وردگو تيت او خور شوی کلتوري بهير په يوه نسبتاً لويه ټولگه کې، سره راټول کړو، خو وردگ ميشته او له وردگ سيمې بهر هغه خلک د دې سيمې له کلتور څخه خبر شي چې تر دې دمه نه دي خبر شوي، همدې فکر ته په پام سره مې د خپلې ماسترۍ د دورې تيزس (د وردگو کلتوري يون) تر سرليک لاندې د خپل درانه استاد پوهنوال احمد شاه زغم چې په ليسانس او ماسترۍ دورو کې يې ماته د کلتور او ادب په اړه ډيره انگيزه راکړې، زه يې د کلتور په ارزښت پوهولی يم او ډير څه مې ترې زده کړي، تر لارښوونې لاندې غوره کړ.

له نيکه مرغه استاد او د ماسترۍ د دورې د استادانو عالي کميسيون هم د دغې موضوع ليکل تايبید کړل او ماته يې د دې موضوع د ليکلو هدايت وکړ.

ما هم د خپل لارښود استاد پوهنوال احمد شاه زغم تر لارښوونې لاندې په دې برخه کې خپل کار پيل کړو، لومړی مې د سيمې د ليکوالانو او

شاعرانو سره خبرې وکړې چې ټولو يې زه وه شولم او هر يوه يې تر خپله وسه راسره د ماخوونو په چمتو کولو او معلوماتو په شريک کولو کې راسره مرسته هم وکړه، په ځانگړې توگه ازاد خبريال او (د وردگو د مشاهير) نومي څلورو ټوکونو کتاب لیکوال بناغلي حیات الله حليم، هڅاند لیکوال او شاعر گل اغا احمدي وردگ چې خپل ټول عمر يې د وردگو د کلتوري يون د بډاينې لپاره نه سترې کيدونکې هلې ځلې کړي او تاند شاعر او ژورنالست محب الله شريفزي راسره تر ټولو زياتې مرستې کړي دي، دوی هر يوه په خپلو برخو کې له اندازې زياتې مرستې کړې دي، زه له دې دريو وارو قدرمنو لیکوالانو په ځانگړې توگه له خپل لارښود استاد پوهنوال احمد شاه زغم او ټولو هغو دوستانو څخه منندوی يم چې له ماسره يې د دې تيزس په لیکلو او ترتيب کې مرسته کړې ده، نن که زه د لیکلو يا د کلتور په اړه د څه ويلو توان لرم لامل يې يوازې او يوازې د استاد زغم لارښوونې او نيکې پيرزوينې دي چې زه يې کلونه کلونه د خپل محصل په توگه منلی يم او زما گوتې يې ان د ليسانس په دوره کې د لیکوالۍ له هنر سره اشنا کړې دي.

همداراز په پای کې د وردگو د فرهنگي ميراثونو د ساتنې له مدبر بناغلي محمد نسيم رسا او د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ رياست د خپرنيز ارگان ملي هدف د او نيزې له مسوول مدبر محمد عمر نجاتمل څخه نړۍ مننه کوم چې د وردگو کلتوري يون د تيزس د ډيزاين کولو او معلوماتو په راټولو کې يې له ماسره نه سترې کيدونکې مرسته کړې ده او د دې ټولگې د بډاينې او لابنکلا په موخه يې له ماسره په ورين تندي د همکارۍ سينه ډبولې ده.

په درنښت
محمد اورنگ مختار

لنډيز

الف

د وردگو کلتوري يون چې د وردگو د سيمې اړوند د کلتور په اړه زما د ماسترۍ د دورې د تيزس موضوع ده، پکې د وردگو د کلتوري ژوند بېلابېل اړخونه لکه د کوژدې دود، د واده کولو دود، د مړي خښولو دود، د وردگو سيمه ييز خواړه، سيمه ييزې لوبې او د دې سيمې د ولسي ادب اړوند معلومات په کې راغونډ شوي دي، دغه اثر د وردگو د خلکو عقيدې، انگيرنې، ادبيات، سيمه ييز خواړه، د ميلمه پالنې دود، د اخرونو لمانځل او د اختر دود د څرنگوالي په اړه د معلوماتو يوه ټولگه ده مور په همدې تيزس کې له پورته يادو شوو دودونو راوړلو سر بيره د وردگو د سيمې د خلکو مادي ژوند ته هم سرور ښکاره کړی دی او د دې سيمې اړوند معدنونو، کرنې او لاسي صنايعو په اړه مو معلومات خپاره کړي دي، چې د دې سيمې د وگړو د ژوند يوه برخه ده.

ماشومان چې د سبا ورځې لويان او مشران دي، په هره سيمه کې د ماشوم پيدا کيدل ځانگړي مراسم لري، مور دلته د وردگو په سيمه کې د ماشوم د پيدا کيدلو، دهغه د سنتۍ، پر هغه د نوم ايښودلو په دود هم يو څه معلومات راټول کړي دي خو لوستونکي په دې پوه شي چې د وردگو په کلتور کې د يو ماشوم د پيدا کيدلو دود څه ډول دود دی، د دې سيمې خلک د ماشوم پيدا کيدلو ته څومره ارزښت ورکوي او ماشوم هلک او ماشومه نجلۍ د دې خلکو له انده څه ډول دي.

همداراز مو دا هم جوته کړې چې په وردگو د نجلۍ او هلک دود او دستور کول څومره توپير کوي او جوتوي چې د وردگو خلک د دويز جنډر او اسلامي مفکورو ته څومره درناوی کوي، همداراز مو د دې سيمې د وولسونو عقايد چې د خلکو د ژوند يوه مهمه برخه جوړوي او له کلتور سره

نېغې اړيکي لري او د يو هلک ماشوم يا نجلی ماشومې د پيدا کيدا پر مهال خپل دغه عقايد او گروهني څرگندوي روښانه کړي دي. په وردگو کلتوري يون کې موله هغو پتو شيانو هم پرده اوچته کړې چې اوسني ځوانان ترې د سيمې څخه د ليرې والي او کډوالي له امله سم نه دي خبر لکه د خسر کورته د زوم تگ يا نه تگ، د خسر د کورنۍ غبرگون او... همداراز هڅه مو کړې شو وولس د وردگو د سيمه ييزو لوبو او دلوبوله ډولونو خبر کړو ځکه چې د لوبو دود او د يوې سيمې له لوبو څخه د نورو سيمو د ځوانانو او ماشومانو خبرول يو مهم او اړين کار دی. منو چې د وروستيو بدلونو په بهير کې ممکن يوشمېر لوبې له خلکو هيرې شوې وي او له ياده وتلې وي، خو په ټوليز ډول د وردگو سيمې د ملي او سيمه ييزو لوبو ډېر داسې ډولونه خوندي ساتلي چې په نورو سيمو کې د خلکو له پامه لويدلي او يا هم هير شوي دي. موږ په دې ليکنه کې د وردگو په سيمه کې د ميلمه پالنې په دود او دستور هم غږيدلي يو او دا مو ثابتته کړې چې د وردگو خلک ميلمه ته په ډېره درنه سترگه گوري، همداراز مو دلته د ميلمه د ډالۍ په اړه هم معلومات خپاره کړي خو زموږ هيوادوال او راتلونکي نسلونه په دې وپوهيږي چې پښتانه په ځانگړې توگه وردگ وولسونه تر کومه ځايه د ميلمه پالنې دود ته ژمن دي. پر دې علاوه مو د وردگو د سيمې د پوهنې، طب، لوړو زده کړو او د دې سيمې د محلي يا دوديز طب په اړه معلومات خپاره کړي.

ب:

د وردگو د سيمې ادبيات په ځانگړي ډول وولسې ادبياتو (ولسې سندرې، متلونه...) مو هم دلته را اخستي دي، د وولسي ادب په برخه کې مو د ښځينه ادبياتو، سندرو او کنځاکیو په اړه معلومات خپاره کړي دي او د

هغوی احساسات ، عقاید ، انگیرني، او هنر چې د دوی د استعداد
خرگندوی دی روښانه کړی دي.

همدا راز مو د وردگو د سیمې مهم تاریخي ځایونه، مهم زیارتونه،
مشاهیر، مدني او کلتوري ټولني، رسني، دشعراو شاعری، څرنگوالی او
دپته ورته هغو اړینو، دودیزو او علمي معلوماتو ته نغوته کړې چې د
وردگو د سیمې د کلتور سره تړاو لري. هیلمن یم چې د دې ټولگې په
لوستلو سره به لوستونکي وکولای شي د دې سیمې د کلتور او کلتوري
یون په اړه د معلوماتو د راغونډولو پر مهال له ستونزو سره مخ نه شي او دا
ټولگه به ورته د یو مرستندوی ماخذ ځای ونیسي.

نيوليک

مخ	گڼه عنوان
۱	سريزه.....
۲	د موضوع موخه.....
۴	د موضوع شاليد.....
۶	د موضوع مېتود.....

(۱) کلتور

۲۱	۱-۱ د فولکلور مانا.....
۲۳	۲-۱ د فولکلور اصطلاح کارېدل.....
۲۳	۳-۱ فولکلور په افغانستان کې.....
۲۵	۴-۱ فولکلوريکې څېړنې.....
۲۷	۵-۱ د فولکلور ارزښت.....

(۲) د کلتوري ژوند عمده توکي

۳۰	۱-۲ مادي ژوند.....
۳۱	۲-۲ د مادي ژوند مهمې برخې.....
۳۱	۳-۲ د مادي ژوند څرنگوالی.....
۳۳	۴-۲ معدنونه.....
۳۷	۵-۲ صنعتي چاري.....
۳۸	۶-۲ لاسي صنايع.....
۴۰	۷-۲ کرنه او مالداري.....

(۳) کلتور او فولکلور

۴۳	۱-۳ د فولکلور غوره برخې.....
۴۳	۲-۳ الف د کوژدې دود.....
۴۶	۳-۳ الف د نجلي کتنه.....

- ۳- الف ۴ د پېغلې کورنۍ ته د ښځو ورتگ دوه ډوله وي..... ۴۷
- ۳- الف ۵ د پېغلې خوبول..... ۴۸
- ۳- الف ۶ مرکه لېږل يا رويياري..... ۵۰
- ۳- الف ۷ د ستنې راوړل يا نښه..... ۵۲
- ۳- الف ۸ د ستن (ستنې) د ورکړې دود..... ۵۵
- ۳- الف ۹ د ستنې ښکلا او جوړښت..... ۵۵
- ۳- الف ۱۰ د هلک کورته د ستنې رسېدل..... ۵۶
- ۳- الف ۱۱ دعا..... ۵۹
- ۳- الف ۱۲ اېجاب او قبول..... ۶۲
- ۳- الف ۱۳ د گل راوړل..... ۶۵
- ۳- الف ۱۴ ناسته..... ۶۶
- ۳- الف ۱۵ بوله..... ۶۷
- ۳- الف ۱۶ نوروزي..... ۶۹
- ۳- الف ۱۷ د پوښ وړل..... ۷۰
- ۳- الف ۱۸ د اخري وړل..... ۷۱
- ۳- الف ۱۹ د واده لپاره تياری (چمتو والی)..... ۷۳
- ۳- ب ۱ د واده دود..... ۸۰
- ۳- ب ۲ لومړی عادي واده..... ۸۰
- ۳- ب ۳ خلعتي (خلتي)..... ۸۳
- ۳- ب ۴ د خلتيو ډولونه..... ۸۴
- ۳- ب ۵ طوی..... ۸۵
- ۳- ب ۶ د طوی طريقه..... ۸۵
- ۳- ب ۷ د طوی ډولونه..... ۸۶
- ۳- ب ۸ خام طوی..... ۸۶
- ۳- ب ۹ پوخ طوی..... ۸۷
- ۳- ب ۱۰ د نکريزو شپه..... ۸۷
- ۳- ب ۱۱ د ناوې جوړول..... ۸۹

- ۳-۱۲ د ناوې راوړل ۹۱
- ۳-۱۳ د ناوې مخ کتل او مخروښی ۹۱
- ۳-۱۴ د وردگو د واده بدلې ۹۳
- ۳-۱۵ ورا ۹۶
- ۳-۱۶ د ناوې راويستل ۹۷
- ۳-۱۷ د ناوې رارسول ۹۸
- ۳-۱۸ د نکاح شپه ۹۹
- ۳-۱۹ د نکاح پلار ۹۹
- ۳-۲۰ کردار راوړل (بوخڅه) ۹۹
- ۳-ج ۱ د ماشوم د پيدا کېدو دود ۱۰۱
- ۳-ج ۲ د ماشوم په غوږ کې اذان ۱۰۲
- ۳-ج ۳ سنتي ۱۰۲
- ۳-ج ۴ نوم اېښودنه ۱۰۳
- ۳-۱ د مري دود ۱۰۴
- ۳-۲ په مري پسې خيرات ۱۰۵
- ۳-۱ د مېلمه پالنې دود ۱۰۶
- ۳-۲ مېلمه ته ډالۍ ۱۰۶
- ۳-۳ د خېښانو د کورنيو ترمنځ نورې ډالۍ ۱۰۸
- ۳-۴ متفرقه ډالۍ ۱۰۸
- ۳-۵ مړېڅی ۱۰۸
- ۳-۶ دوديزې مېلمستياوې (اختر، مسافري، خېښي...) ۱۰۹
- ۳-۱۵ د اختر دود ۱۰۹

(۴) د وردگو سيمه ييز خوارپه

- ۴-۱۱۱ ۱۱۱
- ۴-۱۱۲ ۱۱۲
- ۴-۱۱۳ ۱۱۳

۱۱۳	۴-۴ شیر برنج
۱۱۳	۴-۵ چیکری (کیچری)
۱۱۳	۴-۶ کورت
۱۱۴	۴-۷ شکنه
۱۱۴	۴-۸ اوگره
۱۱۴	۴-۹ سمنگ
۱۱۵	۴-۱۰ اروب
۱۱۵	۴-۱۱ حلوا
۱۱۵	۴-۱۲ پیرکی
۱۱۲	۴-۱۳ شنالغه
۱۱۲	۴-۱۴ چیشپیری
۱۱۲	۴-۱۵ شین تاپ
۱۱۷	۴-۱۶ نبیلی (مالیده)
۱۱۷	۴-۱۷ کوچه

(۵) ولسی لوبی

۱۱۹	۵-۱ غبشی ویشتل
۱۲۱	۵-۲ والیبال
۱۲۴	۵-۳ توپ ډنډه
۱۲۷	۵-۴ تیره اچول
۱۲۸	۵-۵ ډی، (کاک ډنډه)
۱۲۹	۵-۶ نېزه وهل
۱۳۱	۵-۷ غېړ نیول
۱۳۲	۵-۸ ډ پنبې او لاس اړول
۱۳۳	۵-۹ بېلوی، (سپښتی)
۱۳۲	۵-۱۰ خستکه خورل
۱۳۸	۵-۱۱ شم متې (ډمې ډمې)

- ۱۴۰..... ۱۲-غولک (غولکه) ۵-
۱۴۲..... ۱۳-چيني مني غاري (سی یا سی یا) ۵-
۱۴۳..... ۱۴-مچنوزغه ۵-
۱۴۵..... ۱۵-شيطان خانې ۵-
۱۴۶..... ۱۶-مردکی (توشلې) ۵-
۱۴۸..... ۱۷-خط پراک ۵-
۱۴۸..... ۱۸-بنډول ۵-
۱۴۹..... ۱۹-کيج ۵-
۱۵۰..... ۲۰-بچونې ۵-
۱۵۱..... ۲۱-شونیه ۵-
۱۵۲..... ۲۲-غوز (چارمغز) گتيل ۵-
۱۵۳..... ۲۳-ميدان ۵-
۱۵۳..... ۲۴-رغړوند ۵-
۱۵۴..... ۲۵-خط پراک ۵-
۱۵۴..... ۲۶-يو په لس ۵-
۱۵۵..... ۲۷-لوپشت او ټک ۵-
۱۵۵..... ۲۸-سړيوچاق ۵-
۱۵۵..... ۲۹-جفت تاک ۵-
۱۶۱..... ۳۰-لبوه او مېړه ۵-
۱۶۲..... ۳۱-پت پتاني (پتوونکي) ۵-
۱۶۳..... ۳۲-سرشکوونکي ۵-
۱۶۴..... ۳۳-دوزخ او جنت ۵-
۱۶۴..... ۳۴-انگر بنگر ۵-
۱۶۵..... ۳۵-ترنغري مې تېره نه شې ۵-
۱۶۵..... ۳۶-اکوبکو (اینکه پینکه) ۵-
۱۶۷..... ۳۷-گل دی گل ۵-
۱۶۸..... ۳۸-کاغذ باد (گودې پیران) ۵-

(۶) جرگې او نرخونه

- ۱۷۰..... ۱-۲ جرگه
۱۷۰..... ۲-۲ ناغه
۱۷۱..... ۳-۲ بېننه
۱۷۱..... ۴-۲ کانی

(۷) طب

- ۱۷۲..... ۱-۷ معاصر طب
۱۷۳..... ۲-۷ دودیز طب

(۸) پوهنه او کادرونه

- ۱۷۴..... ۸-الف ۱ د وردگو معارف
۱۷۴..... ۸-الف ۲ د وردگو پوهنتون
۱۷۴..... ۸-ب ۱ د وردگو علمي کادرونه
۱۷۵..... ۸-ب ۲ دوکتور بهاوالدين بها
۱۷۸..... ۸-ب ۳ پوهنوال دکتور عبدالباقي امين
۱۸۰..... ۸-ب ۴ عبدالقدير (خמוש)
۱۸۵..... ۸-ب ۵ اسد الله وچيدي
۱۸۲..... ۸-ب ۶ دوکتور زرجان بها
۱۸۲..... ۸-ب ۷ دوکتور علي وردگ
۱۸۹..... ۸-ج ۱ د هيواد د لوړو زده کړو په موسساتو کې وردگ استادان
۱۹۰..... ۸-د ۱ هغه وردگ چې په مختلفو برخو کې دوکتور لري

(۹) د وردگو ولسي ادبيات

- ۱۹۹..... ۹-۱ نکلونه او کيسې

- ۲-۹ نکلونه..... ۲۰۱
- ۳-۹ انگېرنې او فالونه..... ۲۰۳
- ۴-۹ انگېرنې..... ۲۰۳
- ۵-۹ د چرگې اذان..... ۲۰۳
- ۶-۹ په سفر کې په چپه خوا د گیدرې تېرېدل..... ۲۰۴
- ۷-۹ د کیشکرې چغېدل..... ۲۰۴
- ۸-۹ د سوي سر په نوي..... ۲۰۴
- ۹-۹ د وردگو په ځينو سيمو کې د وخت معلومولو دود، هنر او..... ۲۰۵
- ۱۰-۹ فالونه..... ۲۲۲
- ۱۱-۹ متلونه..... ۲۲۴
- ۱۲-۹ منې گل مشاعره..... ۲۲۲

(۱۰) ټولني او رسنۍ

- ۱-۱۰ مدني او کلتوري ټولني..... ۲۲۸
- ۲-۱۰ رسنۍ..... ۲۲۹

(۱۱) لرغوني سيمي او فرهنگي ميراثونه

- ۱-۱۱ د کلاخ بۇتان..... ۲۳۴
- ۲-۱۱ د چتو کافر کلا..... ۲۳۵
- ۳-۱۱ د احمد خېلو کافر کلا..... ۲۳۸
- ۴-۱۱ د اورمېرو کافر کلا..... ۲۳۸
- ۵-۱۱ د دښتکې بۇتان..... ۲۴۰
- ۶-۱۱ ارگ..... ۲۴۱
- ۷-۱۱ د خوات ډبرليک..... ۲۴۳
- ۸-۱۱ د چک د نهه برجه لرغوني کلا..... ۲۴۴
- ۹-۱۱ زيارتونه..... ۲۴۷

(۱۲) د وردگو ځلېدلې کلتوري او تاريخي څېرې

- ۱۲- ۱- تاریخی جهادی ۲۴۸
- ۱۲- الف ۱- غازی محمد جانخان ۲۴۸
- ۱۲- الف ۲- غازی کریم خان وردگ ۲۵۲
- ۱۲- الف ۳- غازی مومن خان ۲۶۴
- ۱۲- الف ۴- عبد الکبیر خان بیرک ۲۷۰
- ۱۲- الف ۵- جمعه خان همدرد ۲۷۴
- ۱۲- ۲- مشاهیر ۲۸۲
- ۱۲- ب ۱- عبد الکریم خرم ۲۸۲
- ۱۲- ب ۲- غلام فاروق وردگ ۲۸۲
- ۱۲- ب ۳- سمیع جان شیرزاده ۲۹۱
- ۱۲- ب ۴- محمد صدیق مخترع ۲۹۷
- ۱۲- ب ۵- دگروال دستگیر خان ۳۰۱
- ۱۲- ب ۶- ذکریا خان ۳۱۴
- ۱۲- ب ۷- محمد موسی وردگ ۳۱۲

(۱۳) فرهنگیان

- ۱۳- ۱- اشاعران ۳۱۹
- ۱۳- الف ۱- گل الرحمن رحمانی ۳۲۰
- ۱۳- الف ۲- فهیم الله فدایی ۳۳۰
- ۱۳- الف ۳- عبد المتین وردگ ۳۳۲
- ۱۳- ۲- ژورنالستان ۳۳۵
- ۱۳- ب ۱- حیات الله حلیم ۳۳۵
- ۱۳- ب ۲- زلمی شهباز ۳۳۹
- ۱۳- ب ۳- امان الله نصرت ۳۴۳
- ۱۳- ۳- لیکوالان ۳۴۴
- ۱۳- ج ۱- استاد حبیب الله رفیع ۳۴۴
- ۱۳- ج ۲- گل اغا احمدی ۳۵۲

- ۱۳- ج ۳ احسان الله ارينزى ۳۵۷
- ۱۳- ج ۴ دوكتور كفايت الله وردگ ۳۶۲
- ۱۳- ج ۵ ارسلان سليمي ۳۶۴
- ۱۳- ج ۶ اغامحمد غيرت ۳۶۹
- ۱۳- ژباړن ۳۷۴
- ۱۳- دا زبير شفيقي ۳۷۴
- ۱۳- ديني عالمان ۳۷۹
- ۱۳- وا زمرک ياسر (استاد ياسر) ۳۷۹
- ۱۳- ۲ محمد عبد الله (خوشحال) ۳۸۳
- ۱۳- ۳ مولوي محمد نصير الدين اخندزاده ۳۸۸
- ۱۳- ۴ مسعود حليم د قران كريم نوښتگر ليکوال ۳۹۷
- ۱۳- ۵ مولوي عبد الرب احدي ۴۰۱
- پايله ۴۰۳
- مناقشه ۴۰۵
- پايليزه (نتيجه گيري) ۴۰۹
- ورا نديزونه ۴۱۱
- اخځليکونه ۴۱۳

سریزه

کلتور د یوې ټولنې د وگړو د ژوند مهمه برخه جوړوي، همدې اصل ته په پام ټول متمدن او د لوړ فکر لرونکي خلک هڅه کوي خو د خپل کلتور پالنه او ساتنه وکړي او آن نورو ته یې وغځوي، همدې ټکي ته په پام او په افغاني ټولنه کې کلتوري ارزښتونو ته د ولس د درناوي له امله ما هم وپتیبيله خو د خپل سیمه ییز کلتور چې یو منل شوی او بډای کلتور دی په اړه دغه ټولگه چې د ماستری څخه زما د فراغت تیزس هم دی ولیکم او خپل دیني او دنيوي مسولیت چې ماته متوجه دی ادا کړم، ځکه چې له یوې خوا زه د کلتور سره ځانگړې علاقه لرم له بله پلوه زما رسمي ژوند د همدې موضوع سره تړلی دی چې زما مینه یې نوره هم له خپل کلتور سره زیاته کړې ده، له کلتور په ځانگړې توگه د وردگو د سیمې له کلتوري یون سره زما ځانگړې علاقه، وظيفوي مسولیت او په دې برخه کې د پوره معلوماتو او ماخذونو شتون، د کلتوري ملگرو هڅونه او همکاري هغه څه وو چې زه یې (د وردگو کلتوري یون) تر سرلیک لاندې موضوع لیکلو ته وهڅولم. دا کارمې د څو لاملونو له امله وکړ، لومړی دا چې د دې تیزس له وجې به زموږ د کلتور ډیرې هغه برخې تل پاتې ژوندی وساتل شي، چې اوس د له منځه تللو له گواښ سره مخ دي.

دویم دا چې د دې مقالې لیکل زما د قوم، سیمې، ولس، ادارې او هم مسلک ملگرو لپاره یو څرگند ماخذ وي او دوی به د دې ماخذ په موجودیت کې له سرگردانیو تر یو بریده خوندي وي ځکه چې تر دې وړاندې ما کوم داسې ماخذ ونه لیدا چې هغه د د وردگو د سیمې د ټولو کلتوري ارزښتونو څرگندویي وکا، که څه هم چې په دې برخه کې یو شمیر مطرح لیکوالانو تر خپلې وسه کارونه کړي دي خو دغه کارونه په ځانگړو برخو پورې منحصر دي، په دې ټولگه کې موږ هڅه کړې خو د کلتوري ټولې خوا په یو نه یو ډول دلته راوړو او په لنډه توگه ترې یادونه وکړو.

د موضوع موخه

الف

د وردگو کلتوري يون چې د ماسترۍ له دورې زما د فراغت تيزس دی، د ليکنې څخه موخه د دې سيمې د خلکو چې زه يې ځان پورې بولم د کلتور د بيلابيلو برخو راتلول او د پښتني کلتور په لويه پانگه کې د وردگو د سيمې د خلکو د کلتوري يون په اړه د کره او رسمي معلوماتو ورزياتول او د يو ماخذ په توگه د دې سيمې د کلتور خوندي کوو دي.

د وردگو کلتوري يون سره له دې چې د وردگو د سيمې اړوند ليکوالانو، تاريخ ليکونکو او لوستونکو، محصلانو او عامو خلکو سره د يو ماخذ په توگه مرسته کولای شي، بلکې د دې اثر په بشپړيدا سره زموږ د ملي کلتور چې د وردگو کلتور يې يوه مهمه برخه ده په بډاينه کې مهم رول لري، ما هڅه کړې په دې تيزس کې د وردگو د کلتوري ژوند بېلابېل اړخونه لکه د کوژدې کول او د کوژدې دود، واده کول، د مړي خښول او د مړي اړوند د دود دستور په اړه معلوماتو راتلول، د وردگو د خلکو عقيدې، انگيرنې، ادبيات، سيمه ييز خواږه، د ميلمه پالنې دود، د اخترونو لمانځل او د اختر دود د څرنگوالي په اړه معلومات راتول کړم خو په راتلونکې کې د هغو خلکو او تاريخ ليکونکو لپاره د يو ماخذ په توگه پاتې شي، چې غواړي د نن ورځې له دودونو خبر شي، ځکه چې نړۍ دا مهال د پرمختگ او بدلون په حال کې ده، افغانستان ته د نړيوالې ټولنې او نوې ټکنالوژۍ په راتلو سره په ډېر کم وخت کې ژور بدلونونه رامنځته شول.

د دغو بدلونونو څخه زموږ کلتور، ادب، ژورناليزم، طب، پوهنه... هم بې اغيزې پاتې نه شول ځکه نو موږ په دې تيزس کې هغه څه راتول کړل چې تر اوسه هم زموږ د ولسونو په ژوند کې موجود دي او يا هم په دې نږدې وروستيو کې موجود وو، موږ تر ورسه هڅه کړې چې د وردگو د کلتور اړوند ټولې خواوې په ځانگړې توگه هغه اړخونه دلته راوړو چې زموږ د وگړو د ژوند او کلتور د يوې برخې حيثيت لري، موږ په همدې تيزس کې له پورته يادو شوو دودونو راوړلو سربيره د وردگو

د سیمې د خلکو مادي ژوند ته هم سرورنکاره کړی دی او د دې سیمې اړوند معدنونو، کرنې او لاسي صنایعو په اړه مو معلومات خپاره کړي دي، چې د دې سیمې د وگړو د ژوند یوه برخه ده او لیکل یې د دې سیمې د کلتوري یون په بډاینه او ژوندي ساتلو کې ډېره مرسته کولای شي.

ماشومان چې د سبا ورځې لویان او مشران دي، په هره سیمه کې د ماشوم پیدا کیدل ځانگړي مراسم لري، مور د لته د وردگوپه سیمه کې د ماشوم د پیدا کیدلو، دهغه د سنتی، پر هغه د نوم ایښودلو په دود هم یو څه معلومات راټول کړي دي خو لوستونکي په دې پوه شي چې د وردگو په کلتور کې د یو ماشوم د پیدا کیدلو دود څه ډول دود دی، د دې سیمې خلک د ماشوم پیدا کیدلو ته څومره ارزښت ورکوي او ماشوم هلک او ماشومه نجلۍ د دې خلکو له انده څه ډول دي، همداراز مو د دې سیمې د وولسونو عقاید چې د خلکو د ژوند یوه مهمه برخه جوړوي او له کلتور سره نېغې اړیکې لري او د یو هلک ماشوم یا نجلۍ ماشومې د پیدا کیدا پر مهال خپل دغه عقاید او گروهني څرگندوي روښانه کړي او خوندي کړي دي.

د موضوع شاليد

کلتور د ملتونو د هويت، تهذيب او تاريخ زېږنده ده ځکه نو د کلتور ژوندي ساتلو ارزښت د انساني ژوند د يوې مهمې برخې په توگه د نړۍ د بېلابېلو ملتونو په ځانگړي ډول د پرمختللو هېوادونو د خلکو او ليکوالو پام ځانته را اړولی دی او د کلتور او کلتوري يون په اړه يې ډېرڅه ليکلي، همدې اصل ته په پام وردگ ليکوالانو او فرهنگپالو هم تر ډېره ځايه دا مسوليت درک کړی او پېژندلی دی چې په دې لړ کې د څېړندوی استاد حبيب الله رفيع ملي زاويه، ملي نړۍ ليد، ملي مخه ملي موخه چاپ شوي او نا چاپ اثار چې په ملي کچه د افغاني کلتور په اړه بحث کوي د بېلگې په توگه يادولای شو، همداراز د روشنا وردگ (فولکلوري وړانگې) چې د وردگو د سيمې د فلکلور بېلابېلې خواوې په کې را اخستل شوي دي، همداراز څېړنپار محمد حامد حليمي د (وردگ قوم، سيمه او کلتور) تر نامه لاندې يو کتاب په ۱۳۸۷ کال کې چاپ کړی دی، چې د وردگو د سيمې کلتور، ژبه، د کرنې دود، بنسونه او روزنه، د وردگو اتلان، د وردگو تاريخي سيمې او لرغوني ځايونه او د کلتور اړوند مسايل په کې راوړل شوي دي، همداراز د گل اغا احمدي د خيښي د وردگو د واده پانگه په نامه کتاب چې د وردگو د واده دودونه او د خيښۍ کولو طريقه او همداراز د وردگ پيژندنې هراړخيز کتاب چې په دې اړه د گل اغا احمدي له خوا چمتو شوي دي هريو په خپل ځای کې د ډېر ارزښت او اهميت څخه برخمن دی او د وردگو کلتوري يون يې ډېر پياوړی کړی دی، د ليکوال او ژورنالست حيات الله حليم (غازی محمد جان خان وردگ) کتاب، چې د وردگو د غازي او مبارز اتل غازي محمد جان خان ژوندليک، مبارزه، اتلولي، سياست، کلتور او داسې نور پکې په ۲۳۴ مخونو کې راغونډ شوي دي يو په زړه پورې اثر دی، پردې سربېره د حيات الله حليم (د وردگو مشاهير) په څلورو بېلابېلو ټوکونو کې، همدا شان د (محب الله شريفزي ولسي لوبې) د احمد فريد فروزي د شاعرانو تذکره، د احسان الله ارينزي (د وردگو واده دود او بدلې) تر نامه لاندې کتاب چې په ۱۳۸۹ کال د الازهر خپرندويي

ټولنې له خوا چاپ شوی د وردگو د سیمې دودونه، کلتور ادبیات او د ادبیاتو اړوند مسایل په مستند ډول راوړل شوي دي. په دې کتاب کې لیکوال هڅه کړې خو د ماخذونو سربره د کلیوالي مېرمنو سره د سیمې په کلتور، ادب او هنر وغږېږي او د ولس له منع څخه مسایل راټول کړي... دا ټول هغه اثار دي چې د وردگو د کلتوري یون بېلابېلې برخې یې را اخستې، یادو شوو ټولو لیکوالانو په خپلو اثارو کې په بېلابېلو کلتوري مسالو کره او ثقه معلومات راغونډ کړي، خو دا معلومات د محتوا له پلوه دومره پراخ نه دي چې د وردگو د کلتوري یون ټولو خواوو ته ځواب ووايي. موږ هڅه کړې ده چې د پورته یادو شوو لیکوالو د اثارو څخه په گټه اخستنه یوه داسې ټولگه خپلې ټولنې ته وړاندې کړو چې د کلتوري یون ټولو خواوو ته یال تر لږه زیاتو خواوو ته ځواب ویونکې وي او د لوستونکو تنده ماته کړای شي.

پر دې اثارو سربره د وردگو بېلابېلو کلتوري ټولنو، بېلابېلو دولتي او نادولتي ادارو په ځانگړي ډول د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د دې سیمې د کلتوري بهیر د بډاینې لپاره خپلې هڅې جاري ساتلې دي، چې د ملي هدف او نيزه یې د بیلگې په توگه دلته یادوو، دا او نيزه چې د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست خپرنیز ارگان دی تل یې د ولایت په کچه کلتوري مسایل خپرلي او خپاره کړي دي، په تېره بیا په وروستیو څلورو کلونو کې کله چې دې او نيزې د دریم ځل لپاره په نوې محتوا او نوې بڼه په کار پیل وکړ دریم مخ یې کلتوري مسایلو ته ځانگړی شو چې د سیمې د کلتوري یون په منظموالي کې یوه لاسته راوړنه بلل کېږي.

د یادونې بولم چې د مني په نوم مجلې چې د وردگو کلتوري یون له خوا د ۱۳۸۷ کال راهیسې د وردگو لیکوالانو له خوا د گل اغا احمدي وردگ په مشرۍ او مسول مدیریت تر اوسه پورې خپرېږي د وردگو کلتوري یون ډېرې برخې خوندي کړي دي، البته مننه مجله اوس د کابل ادبي بنډار له خوا د احمدي په مشرۍ د کابل میشتو وردگو له خوا خپرېږي چې په کابل او وردگو کې ترې خلک گټه اخلي او په دواړو ولایتونو کې یوځای توزیع کېږي.

هیله ده چې دا ټولگه او دپته ورته د نورو لیکوالانو هڅې او اثار د وردگو کلتوري یون او د هېواد د کلتوري یون لپاره گټور ثابت شي.

د موضوع مېتود

د دې تیزس په لیکلو کې مې هڅه کړې خو د څیړنې د میتود د یوې مهمې برخې په رڼا کې د وردگو د سیمې د ۴ ولسوالیو (چک ، جغتو ، سیداباد او دایمیرداد) د خلکو کلتور د تشریحی میتود د اساساتو او لارښوونو په رڼا کې تشریح او وڅیړو!

که څه هم چې دا څیړنه به له ستونزو خالي نه وي خو مور تر ډیره هڅه کړې خو د وردگو د سیمې اړوند کلتوري یون ټول اړخونه راوسپارو او د یو نسبتا بشپړ ماخذ په توګه یې د ادب او کلتور د مینه والو په لاس ورکړو!

هغه څه چې زه یې د دې تیزس لپاره او ځان لپاره مهم بولم هغه زما د مسلک سره سم د هغو با اعتباره معلوماتو په لاس لرل دي چې زه یې د څیړاوي ، ساتنې او څیړنې مسولیت لرم او درلودا مې ، د همدې مسولیتونو په رڼا کې لیکوالانو او لویتونکو ته ډاډ ورکوم خو د دې سند په لوستلو سره خپل اطمینان حاصل کړي ځکه مور هڅه کړې چې په دې ټولګه وړاندې شوي ټول مطالب په خوندي او بې پرې توګه لوستونکو ته وړاندې کړو ، د کلتور بحث د ځینو نورو اسانه بحثونو او څیړنو غوندې کوم اسانه کار نه دی ، مور هڅه کړې داسې معلومات راغونډ او په دې کتاب کې علاقمندانو ته وړاندې کړو چې مور وولس ته د یو مسیولیت له مخې په ملي هدف او نیزه یا نورو کتابونو کې وړاندې کړي دي.

مور د دې تیزس د لارښه والي په موخه د ماخذ په توګه د هغو لیکوالانو کتابونو ته لومړیتوب ورکړی دی ، چې د نورو ځانګړنو سره سره د وولس په منځ کې لوی شوي وي او له وولس سره د ټینګو کلتوري او ټولنیزو مناسباتو خاوند وي او یا عمل د وولس په منځ کې وي.

په یوه دودیزه او سنتي ټولنه کې چې وګړي یې شاوخوا ۴۰ کاله په جګړه کې لوی شوي وي ، د یوې کلتوري موضوع په اړه تیزس لیکل دومره اسان کار نه دی ، هغه څه چې زه یې په دې اړه لیکلو ته وهڅولم هغه د خپل وولس او خپلو لیکوالو ملګرو په کلتوري هڅو باور درلودل او په دې برخه کې زما عملي بوختیا ده.

(۱) کلتور

کارپوهانو د کلتور په اړه بېلابېل تعریفونه کړي دي او بې شمېره معناگانې یې ترې را اېستلي دي. د یو قوم دود دستور، مذهب، عقیده، ژبه، موسیقي، لوبې، کالي، ودانۍ، ادب، ارمانونه، خوبونه او انگېرنې، لنډه دا چې د ټولنیز ژوند ټول اړخونه د هغوی کلتور جوړوي. د کلتور ویي، رېښې د لاتیني ژبې ټکي colere څخه راوتی دی، چې د کرلو، پاللو او مېشته کېدلو مانا لري. کلتور په ټولیز ډول د وگړو د ژوند د کړو وړو له هغه سمبولیک چوکاټ سره پرتله کېږي کوم چې یو ځانگړی ښکارندویي کوي او هغه چې په یوه ټولنه کې ډېر اړین دی. د کلتور د ویکې بېلابېل تعریفونه د بېلابېلو تیوري گانو د پوهاوي دريځونو باندې رڼا اچوي، او یا هم د انسانانو د کړو وړو ارزښتناک معیارونو څرگندوي. خو بشر پوهان بیا ډېر ځل د کلتور ویي، په کایناتو کې د انسانانو هغې وړتیا سره پرتله کوي کوم چې انسانان په ټولگيو سره وېشي، د قانونو په پلي کولو او له یو بل سره خپلې سمبولیکې تجربې گډ وي، چې دوی له نورو قومونو او سیمو څخه په کلتوري ډول بېلوي یعنی د دوی هویت، ژبه، مذهب، دودونه ثابت ساتي. ولسي کلتور په ټولنه کې د ولس د کړو وړو هغه ټولگه ده چې پر بنسټ یې خپل ورځنۍ چارې پر مخ بیايي. ولسي کلتور پراخ اړخونه لري چې د مروجو تولیدي و سایلو څخه بیا تر گړنۍ ویناوو پورې ټولې خواوې لکه خواړه، کالي، ودانۍ، باور، دوستي، دښمني، زېږد، مړینه، واده او نور په لمن کې لري، ددې لپاره چې په دې برخه کې د اړینو مطالبو په اړه یادونې ولرو لازمه ده چې هر عنوان ته د بېل بحث په توگه پام وساتل شي، فولکور د یوې ټولنې د ټولې هستۍ او تېر تاریخ هنداره ده، هغه ټولنه چې فولکور نه لري هغوی ملي هویت او ملي خپلواکي نه لري او د ملي هویت نه درلودل د انسان د لوړ کرامت په اړه پوښتنې راولاړوي، لنډه دا چې کلتور د انسانانو د انساني کرامت او د ټولنیز ژوند د

انسانې ارزښتونو او اندونو هغه برخه ده چې له مخې يې د انساني کرامت اړوند ارزښتونه خوندي ساتل کېږي.

او فولکلور د نړۍ د ادبياتو او په ځانگړې توگه د پښتو ادبياتو بنسټ يې اېښی دی. انساني ټولني چې په يوه جغرافيايي، اقتصادي او فرهنگي فضاء کې گډ ژوند کوي نو د خپل دغه گډ ژوند گډې تجربې له يوه نسل څخه بل نسل ته د فولکلور په واسطه پرېږدي. پر فولکلور يا فولکلور که لغوي پلټنه وکړو نو به داسې ووايو چې دا يوه انگليسي کلمه ده چې د دوو مورفيمونو (فولک) او (لور) څخه جوړه شوې ده، فولک په انگليسي ژبه کې د خلکو او لور د پوهنې په معنا ده، چې بشپړه معنا يې د خلکو پوهه يا ولسي پوهه ده. دا کلمه د لومړي ځل له پاره يوه انگريزي لېکوال تامس په ۱۸۴۶م کال کې د ولسي ادبياتو د مفهوم لپاره وضع کړه.

دا د فولکلور لغوي معنا وه خو که يې اصطلاحي معنا ته وگورو نو به فولکلور داسې وپېژنو چې د تاريخ و هلي فکرونو، عقېدو، ذهنيتونو او روايتونو ته فولکلور وايي.

فولکلور ته په پښتو کې وگړنی ادب، ولسي ادب او شفاهي ادب وايي، خو د کندهار ادیب پوهان ډېر وخت ولسي ادبياتو ته شفاهي ادب وايي، که د شفا لغت ته را شو نو به وايو چې دا لغت اصلاً يوه عربي کلمه ده چې په خپل ځان کې درې معناوې لري.

لومړۍ: شفا د زېر په لرلو سره د دوزخ و اخرنۍ کندنې ته وايي.

دویم: شفاء په پای کې د همزه په ورکولو سره د صحت، روغتيا په معنا ده.

درېیم: شفا د شونډو په معنا ده چې مراد مو ورڅخه خوله پر خوله دی

ولسي ادبيات د يوې ټولني په غېږ کې زيږي، وده کوي، لوييږي، په زړونو کې ځای نيسي خوله پر خوله او پښت پر پښت له ډېرو لرغونو زمانو راهيسې نويو نسلونو ته رسېږي. پښتو ژبه د شفاهي ادب له پلوه تر نورو ټولو ورنيژدې او ورڅېرمو ژبو بډايه ژبه ده، ددې برخې څېړونکي د شفاهي ادب بډايه د ټولني د پرگنيو د ليک لوست په کښته کچه کې بولي.

که راشو پښتنو او پښتو ژبې ته له ډېره بده مرغه د پښتنو لویه برخه د ځینو سیاسي، ټولنیزو، اقتصادي، فرهنګي او جغرافیایي عواملو له امله د سواد له نعمته او د ژوند له مدنیته لېرې ساتل شوي دي، د ډېرو پښتنو ژوند له کلیو او بانډو سره تړلی دی، دغه کلیوالي ژوند او مناسبات او تر ټولو وړاندې د پښتنو خپل هنري ذوق او احساس د ولسي ادب د ایجاد او ودې لوی لامل ګرځېدلی دی.

زموږ خلکو پېرې پېرې خپل ارمانونه خپلې خوښې، خپل غمونه او خپل مینې په دغو شفاهي ادبیاتو کې بیان کړي دي. دغه ادبیات په شفاهي ډول خوله پر خوله لېږدولي دي او ژوندي پاته شوي دي، خو د لېږد دې لړۍ تر یو وخته پورې دوام کړی دی او د راویانو په له منځه تلو سره دغه شفاهي ادبیات هم له منځه تللي دي، د پښتو د شفاهي ادبیاتو د بېلابېلو ډولونو د ثبت او ټولو له پاره څه د پاسه له سلو کلونو را هیسې کار پیل شوی دی او تر ټولو دمخه پښتو شفاهي ادبیاتو ته د لویدځو خپرونکو یا ختیځو پوهانو پام وراوښتی.

په بله معنا کلتور، ثقافت یا کلچر (Culture) د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده.

د ملتونو کلتوري پورې (کچه) هغه مهال موږ ته په پوره ډول روښانه کېږي چې د نوموړو خلکو په فولکلور بڼه و پوهېږو او د هغوی د فولکلور (فولکلور) سره بڼه بلدتیا ولرو.

کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل یوه ټولنیزه پانګه ده، چې د انساني ژوند له پیله بیا تر اوسه پورې ورو-ورو راغونډ او خوندي شوې ده، د کلتور په دې لویه او تاریخي مجموعه کې لاندې اجزاوې شاملې دي او تاسې به یې په مفصل ډول ولولئ:

د ولسي ژوند نظام (Social Process) تمدن او تهذیب (Civilization) روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري، ولسي او ټولنیز دودونه، لکه کیسې، دم، درود، جادو، اقتصادي، اداري تنظیمونه، بڼوونه او روزنه، اداب، قانون، فلسفه، اخلاقیات، علوم او فنون، موسیقي، نقاشي، لوبې او

لنډه دا چې د ولسي ژوند د هر اړخ سره تړلی عمل چې د تاریخي دور له ابتدا څخه راپه دې خوا روان دي، د کلتور او ثقافت په کړۍ کې حسابېدلای شي.

فولکلور یا فولکلور په خپله د کلتور یو ټوک دی د کلتور جاج (مفهوم) بېخي ارت او هر اړخیز دی، سیمه ییز کېدلای شي، خو کلتور کله - کله له یوه هېواد څخه هم ور واوړي. که دلته ځینې ترمینالوژیکي توپيرونه هم په پام کې ونیسو بیا هم هېڅکله او په هېڅ ډول فولکلور د کلتور له ډگره وتلای نه شي، سره له دې که فولکلور په یوه الواک یوازې په وگړني ادب، دود او دستور پورې تړلي هم وگڼو، کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري، کلتور د یوې ټولني ټوله مادي او معنوي شتمني رانغاړي، په کلتور کې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي.

همدارنگه د کلتور اغېزې د ژوندانه په بېلابېلو برخو او اړخونو کې ډاگېزې دي، یا له همدې امله ده چې پر کلتور څېړنه او په هغه پوهېدل په هره ټولنه کې ځانگړی ارزښت پیدا کوي.

کلتور د یوې ټولني عمومي کړه وړه، اعمال، مهارتونه، عقیدي او سلوک چاپېروي او فولکلور د ټولني د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړیکې کې ده.

داسې هم ویلای شو چې کلتور د انساني ټولني د ژوندانه عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند یوه برخه ده. یا په بله وینا کلتور د کل او فولکلور په کې د جز بڼه لري. ټولې فولکلوري پدیدې د یوې ټولني د کلتوري جراتونو زېږنده او د کلتور جز دی او یو له بله سره نه شلېدونکې دي. د ملتونو او قبایلو د کلتوري جراتونو د تاریخي تگلارې مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنیزو او قبیلوي اړیکو او پر بېلابېلو اړخونو پوره رڼا اچوي.

کلتور د متمدني ټولني د انسانانو د ژوند د کلیت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کلیت کې د ټاکنو بېلگه لري. کلتور د یوه بڼې ټولو (گټو او گټورو) ونو او بوټو ته پاته کېږي او فولکلور په بڼې کې د یوې ځانگړې ونې او مشخصو گلانو او بوټو ننداره ده.

کلتور د یوه هېواد، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي، د بېلگې په توګه مېلمه پالنه زموږ د خلکو عام کلتور دی د دوی دغه نېک فطرت زموږ د خلکو د ادب سطح ښکاره کوي او اخلاقي او فطري لوری څرګندوي او د دوی د کلتور د سطحې لوړې پورې څرګندوي. رښتیا خبره ده چې ثقافت تر ډېرې اندازې د یووالي او پیوستون کلچر هم دی او دغه کلچر د یو ملت د تمدن درجه څرګندوي.

د کلتور کلمه چې د مادي او معنوي ارزښتونو د ټولګې په څېر تعبیرېږي او د انسانانو په مرسته ایجادېږي؛ دلاتیني ژبې له رېښې څخه په بېلابېلو ډولونو او اشکالو اروپایي ژبو ته ورننوتلې ده، چې په انګرېزي کې دکلچر په بڼه ده، چې تر هرڅه لومړی د اګریکلچر په کلمه کې مخې ته راځي.

دکلچر کلمه د لومړي ځل لپاره په دولسمه لمریزه پېړۍ کې E. R. Tylor وکاروله او داسې یې تعریف کړه: کلتور یا کلچر یوه پېچلې اصطلاح ده، چې معلومات، اعتقادات، هنرونه، اخلاق، قوانین، آداب، دودونه او ټول هغه تمایلات، قابلیتونه او کسب کړي عادتونه په کې دي، چې انسان یې دټولنیز غړیتوب په درشل کې تر لاسه کوي، ددې ترڅنګ د کلچر دکلمي مترادف ثقافت او فرهنگ د ښوونې او روزنې په اړه اساسي او ګټور بدلونونه رامنځته کول، تعلیمات، پوهه، فني پېژندګلوي، عمومي معرفت په معنا هم کارېدلی دی یعنې بې فرهنگه او بې کلتوره د بېسوادۍ، جهل خرافات او بې تعلیمۍ په مفهوم دي. همدارنګه دغه اصطلاح د تمدن سره هم څنګ په څنګ کارېږي، همدارنګه د فرهنگ په اړه ځینې نور تعبیرونه هم شتون لري، لکه فرهنگ مردم یا فرهنگ توده، چې د فولکلور سره هم معنا کارېږي، که څه هم فولکلور فرهنگ دی خو د فرهنگ ټول اړخونه د فولکلور جز نه دي.

د عمید فارسي قاموس د علم، پوهې، ادب، معرفت، تعلیم او تربیې، د یو قوم یا ملت علمي آثار او هم د لغتونو د کتاب په معنا چې د یوې ژبې لغتونه په کې شرح شوي دي. د فرهنگ په نامه یادوي او فرهنگي هغه چا ته ویل کېږي، چې فرهنگ ته منسوب وي. یعنې معلم او مربی یعنې با فرهنگ او

بادبه سرې، فرهنگيان يې جمع او فرهنگستان مدرسې، مکتب، د تعليم او تربیې ځای ته وايي.

د ارواښاد علامه رشاد صاحب د وينا له مخې د کپکاس د مور نوم هم فرهنگ و، که چېرې دا خبره سمه وي نو د دغې کلمې عمر به په دې حساب (۳۵۰۰) کلونو ته ورسېږي. بله دا چې د ونې د تر خاورې لاندې شويو ښاخونو څخه سروهونکي تبخ ته هم فرهنگ وايي.

لکه څنگه چې فرهنگ ته په فرانسوي ژبه کې کلتور وايي په عربي کې ورته ثقافت وايي چې ثقا د نيزې او غشۍ سموونکې الې ته وايي. ثق، دانا، هونسيار او مؤدب ته وايي. ثقافت څيرکي او هونسياري هم بلل کيږي. په انگليسي ژبه کې کلچر ورته وايي.

په ايراني فارسي کې د فرهنگ په بڼه کارېږي او د عربي تر څنگ په ځينو نورو گاونډيو ژبو کې د ثقافت په ډول راوړل کيږي، په پښتو ژبه کې ورته ارواښاد محمد گل خان مومند د (هڅوب) کلمه کارولې ده.

همدارنگه د کلتور سره ځينې نورې کلمې هم څنگ په څنگ کارېږي، لکه د مادي کلتور، معنوي کلتور، عيني کلتور، ذهني کلتور، ولسي کلتور، د خلکو کلتور، د ژوند کلتور، انقلابي کلتور او نور چې ځينې يې د ځانگړو اېډيالوژيو سره اړه لري چې دلته يې له ډېر تفصيل څخه تېرېږو.

دا چې کلتور ولې د (اگريکلچر) له کلمې سره مترادف دی، نو يو علت يې همدا دی، چې دا کلمه د بشري بدويت د هغو دورو ميراث دی، چې هلته کرنه د ټول ټولنيز فعاليت سرچينه وه او دغې مشغلي د خپل پراخ مفهوم په چوکاټ کې د انساني مناسباتو (وده او نمو) ددغو تورو تابع کړې وه. کرنه يا اگريکلچر د بشري فهم او ثقافت يوه لويه پديده ده او په هغه زمانه کې چې د انسانانو محدودو ټولنو ته دغه نعمت په نصيب و، نو دوی ځانونه تر نورو هغو ټولنو چې دا کار يې نه و زده، ممتاز او لوړ گڼل.

• (۱۹) ۵۸ مخ

اگریکلچر او د هغه په تکاملي شکل (کلچر) کې چې کوم ستر مفهوم پروت دی، هغه د بشري ذهن د انکشاف سره مستقیمه اړیکه لري، کله چې موږ بشر د خپل لوړ ذهن په قدرت پر دې بريالی وبولو، چې دی د اسماني کراتو په تسخیر کې برخه لري، نو ددې فهم تکامل موږ ته تر هر څه پخوا دده دکلتوري سیر او تحول په مرحلو کې را تر سترگو کیږي.

هغه لومړنی کروندگر چې هغه د اهلي شویو حیواناتو د غذا له پاره په کره کې د تحول پر هره مهره او گړۍ یوه اختراع کوله، نو دایې په کلتور کې د تکامل یو عامل و، یا په ساده وینا ددغه بزگر ذهن د خپلو شرایطو پر حکم بدلون مانه او دغه بدلون دیوې (ودې-نمو) لامل گرځېده، چې دغې نمو ته کلتور وایي او ارتباط یې د (کرنې - زراعت) سره د اگریکلچر په کلمه کې له دې ځایه راغلی دی، چې دکرنې یا اگریکلچر له پیل سره (کلتور یا کلچر) طلوع کړي ده.

په بریتانیکا انسایکلو پیډیا کې دکلتور (کلچر) په باره کې داسې لیکل شوي دي: ((کلتور د خلکو عادات یا طریقي دي، د هر شي نشونما ده، چې یوې ځانگړې پالنې ته ضرورت لري، په مطالعه سره سپری بڼه کیږي او دکلتور خاوند کیږي یعنې د علم او هنر استعداد لري)) کلتور یا کلچر په خپل پراخ تعریف کې دیوې سیمې د خلکو په حال او ماضي کې دامیالو، اعمالو، لاسي هنرونو، کرنې، مذهب، اقتصاد، روایاتو، ژبو او افسانو مجموعې ته ویل کیږي.

فلسفي انسایکلو پیډیا په دې اړه لیکي: دیوې ټولنې رشد او ځانگړې سطحه، اخلاقي اړخونه او د انسان استعدادونه چې په یوه ځانگړي فورم او شکل کې تکامل وکړي، د خلکو فعالیتونه، مادي او معنوي ارزښتونه چې د یوې ټولنې د انسانانو له خوا رامنځته کیږي د کلتور یا فرهنگ معنا ورکوي، چې په دې ډول دکلتور تصور د انسان او ټولنې څخه د باندې وجود نه لري. که څه هم ځینې نورې مقولې شته چې دکلتور کلمه یې له انساني ټولنې څخه د باندې هم کارولې، لکه ځینې پوهان چې وایي د شاتو مچۍ هم کلتور لري، دا خبره په خپل ځای کې سمه ده، خو د انساني کلتور او فرهنگ

سره يې جوت توپير شته او توپير يې د ودې، نمو او پرمختگ معنوي ټکي دي، چې په هغوی کې د ارتقا، لوړوالي او همدارنگه بدلون پروسه نه تر سترگو کيږي او انساني کلتور، فرهنگ او يا هم کلچر د بدلون دوامداره پروسه ده.

همدا ډول فرهنگ د انسانانو عمومي مناسبات د نړۍ او ټولني سره راپه گوته کوي او د هر کلتور او فرهنگ په اړه معلومات د يوې ټولني د عمومي کړنو په اړه معلومات دي.

د کلتور کلمه په ټولنيزو پوهنو کې زياته کاربږي (انسان پېژندنه) (کلچرل انټروپولوجي) زموږ په معاصره دوره کې يوه نوې پوهنه ده او ددې پوهنې پالونکي د بشر تکامل په فزيکل يا طبعي او سوشل يا ټولنيز دواړو اړخونو کې پلټي، د کلتوري انسان پېژندنې يو بل لوی بناخ ټولنيزه انسان پېژندنه (سوشل انټروپولوجي، اتنو لوژي يا قوم شناسي) ده، چې په هغې کې د يوې ټولني د خلکو خپلوي، د ژوند اقتصادي اړخونه، قوانين، عرف او عادات خپرل کيږي، کله چې کلتور د انسان د عيني او ذهني ژوند همداره وبولو، نو د هنر ننداره په دغه همداره کې خورا ښه تره کولای شو.

که موږ د کلتور په تعريفونو پسې وگرځو د نړۍ د اېډيالوژيو سره څنگ په څنگ د کلتور تعريفونه راوړو، نو د يو ځانگړي اثر د ليکلو ايجاب به وکړي ځکه دا مهال يوازې د کلتور تر پنځه سوو زيات تعريفونه شوي دي چې د هرې اېډيالوژۍ خاوندان يې د خپلې اېډيالوژۍ سره سم تعريفوي.

همدا ډول کلتور د موسسو د مجموعي څخه عبارت دی، چې د يوې ټولني د غړو سره گډ دی، د مجموعي اصطلاحي مفهوم هغه چوکاټ او د سمون سيستم دی چې له يو بل سره تړلی او يو له بل سره په توافق کې راغلې موسسې د بشپړ سيستم په توگه فعاليت کوي، دغه کلتوري سيستم د وگړو سره گډ دی، خو پر دې مفهوم نه چې ټول وگړي او ډلې په کې يو برابر برخه لري يا ټول ژوند کاملاً په يو شان تېروي، ځينې ټاکلي رولونه شته چې ځينې ټاکلي وگړي يې نه شي لوبولی، ځينې ټاکلي موسسې شته چې نسبت نورو ته زياته برخه اخيستنې غواړي.

دا چې د کلتوري سیمې اصطلاح یوه تړلې جغرافیوي سیمه ده چې د هغې په دننه کې یو د پېژندلو وړ کلتور او یا هم سب کلتور شتون ولري، د هغې مقصد هر ورو سیاسي یا ملي سرحدونه نه دي سره له دې چې په ځینو لویو او پخوانیو هېوادونو کې کلتوري سرحدونه لږ یا ډېر د هېواد د سرحدونو سره یو شان دي، کله داسې هم وي چې یوه کلتوري اصلي موسسه په دوو یا زیاتو لویو ټولنو کې عملاً یو شان ځانگړتیاوې ولري.

کلتور د ټولنیز جوړښت لپاره د جوړ شوي پلان مواد تیاروي، ټولنیز چلند تنظیموي ترڅو چې ځانله وگړي په ټولنه کې برخه واخلي پرته له دې چې د نویو چلندونو زده کولو او پیدا کولو ته اړ شي. همدا ډول کلتور د ځانله وگړو او ډلو د چلند توپیر لرونکې کوچنۍ برخې له یوې بلې سره تړي او منظموې یې، همدارنگه په هره ټولنه کې کلتور د ټولنیز شخصیت د جوړولو او سمولو لپاره یو عمده فکتور دی. که څه هم د یوې ټولنې د غړو ترمنځ زیات شمېر توپيرونه شته دي، چې د دوی له هر یوه څخه ځانته شخصیت جوړوي، خو په همدې وخت کې کلتور د ځانله وگړي شخصیت ته یو ډول ځانگړنه ورکوي، چې هېڅ وگړی ترې بې برخې کېدلی نه شي، دا طبعي خبره ده چې خپلواک ژوند تېروونکي وگړي ددې استعداد لري چې انتخاب وکړي او د خپل چاپیریال په مقابل کې په توپیر لرونکي توگه عکس العمل ښيي، خو دده ټولنیز شخصیت په زیاته اندازه د کلتور تولید دی، له همدې کبله د انسانانو د مختلفو ډولونو په اړه خبرې کېږي.

د ټولنیزو فعالیتونو د تحلیل او څېړنې څخه په څرگنده توگه هغه گټور توب معلومېږي چې کلتور د یوې ټولنې په چوکاټ کې نه یوازې د ځانله وگړي او ډلې لپاره، بلکې د ټولنو ترمنځ د مناسباتو لپاره هم عمل کوي، سړی ویلی شي چې یوه ټولنه هغه څه ده، چې کلتور ورڅخه جوړېدای شي البته برعکس یې هم ښایي سم وي.

یو کلتور هغه څه دي چې ټولنې جوړ کړي دي، کلتور او ټولنه له یو بل سره نه بېلېدونکې اړیکې لري او د نوک او اوری حیثیت لري، د وگړو او کلتوري عناصرو ترمنځ د متقابلې اغېزمنتیا او توافق پرلپسې بهیر روان دی.

د ډله ييز ژوند د مفهوم او کلتوري عادتونو اساسي څرگندونه د ټولنيزو ارزښتونو په وسيله تر سره کيږي، ټولنيز وگړي له يوې خوا د لېږد تابع دي او له بلې خوا يې عملي کوي، د کل په حيث کلتور او ټولنه پرلپسې او بنسټون کوي او د ټولنيز کنټرول د توپير لرونکو اشکالو تر اغېزې لاندې راغلي دي، د وگړو نورمونه او ارزښتونه کله کله سره ټکر کوي او موضوع انحراف ته رسيږي، خو بيا هم د ټولنيز کلتوري يووالي اندازه شته.

موږ په خپله ليکنه کې ارزښتونه ذکر کړل نو ښه به دا وي چې د ارزښتونو په اړه هم يوه لنډه يادونه وکړو، ټولنپوهان ارزښتونه د داسې معيارونو په حيث تعريفوي، چې د هغوی اساسي ډلې يا ټولنې د وگړو، سلوکونو، هدفونو او نورو ټولنيزو کلتوري شيانو په هکله قضاوت کوي.

زيات وخت داسې هم وي چې کلتوري سيمه نسبتاً يوه وړه سيمه وي چې په کې اوسيدونکي وگړي مشابه سلوکونه لري، چې د لويې او پراخې ټولنې څخه توپير لري، د يوه لوی هېواد توپير لرونکې سيمې خصوصاً هغه وخت چې زاړه دودونه ولري کلتوري يا سب کلتوري سيمې ښيي، د کلتوري سيمو اصطلاح خصوصاً د شډلو ولسونو د څېړنې او زړو قومونو او ولسونو د تاريخي تحليل لپاره گټوره ده، همدارنگه د کلتوري کمپلکس اصطلاح هم د اتنوگرافيکي او کلتوري انټروپولوژي په اثارو کې زياته ليدل کيږي.

دا چې د پښتني فرهنگ په اړه په لويديځ او ختيځ کې ډېرې ليکنې او څېړنې شوې، چې د هغو په اړه بيان او کره کتنه او يا هم حتی د بيبيوگرافي برابرول يې هم د يو ځانگړي اثر موضوع ښکاري، کېدای شي چې په خپله د پښتنو ليکوالو په ليکنو کې د اتنوسنتريزم او نشنلېزم بېلگې ډېرې وي، ځکه هر قوم، که هر څومره د ځان په اړه د عينيت خوبونې او بې طرفۍ ادعا وړاندې کړي، بيا هم د بې غرضه نندار چې په توگه نه شي پاتې کېدلی، خو د پښتنو په اړه بهرنيو ليکوالو ډېرې څېړنې کړې دي چې اکثر يې انگرېزان دي، چې له پښتنو سره يې خونړۍ جگړې کړې دي، خو د پښتنو د مېلمه پالنې، په ناموس باندې غيرت، توره او لوړ همت، پر قوم وياړنه، له خپلواکۍ سره مينه، د پناه غوښتونکي د پت ساتنه او نور يې د عمده کلتوري کرکټرونو په

ډله کې ياد کړي دي، البته دغو ليکوالو د پښتنو د فرهنگي کرکټر ناوړه خواوې لکه تربگني او گونديماري، حسادات (چې عمر لنډوي) بې علمي او داسې نور هم ياد کړي دي، چې دغه کلتوري ناوړه کردارونه د پښتنو سترو مشرانو لکه خوشال بابا او معاصر پښتون مشر خان عبدالغفار خان هم غندلي دي او د دوی اثار يې په اړه شاهدي وايي، چې ددغو ناوړو کرکټرونو څخه هېڅ پښتني ټولنه خالي نه ده او تر اوسه پرې اخته ده، که څه هم د پښتني ټولني په ځينو کرکټرونو کې بدلون راغلی دی، خو بيا هم د ژور بدلون اړتيا محسوسه ده.

څو لسيزې وړاندې د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنو نړيوال مرکز د افغانستان د ځينو سيمو په اړه ځينې څېړنې کړي دي، دغه څېړنې چې د يوه کتاب په بڼه راټولې شوې او (پښتنو ټولنيز اقتصادي جوړښت) تر سرليک لاندې چاپ شوې ده، د پښتني ټولني د ځينو په اړه ژوندي مثالونه هم لري او د پښتنو د ځينو مثبتو او منفي فرهنگي توکو په اړه يې خبرې کړې، چې دلته يې له ډېر تفصيل څخه تيريږو، خو بايد يوه يادونه وکړو، چې دغه منفي توکي لا اوس هم زموږ په ټولنه کې ترسترگو کيږي، که موږ د خپلې ټولني پرمختگ او ارتقا غواړو اړينه ده چې دغه توکي هم په خپل وار سره له منځه يوسو او يا هم ژور بدلونونه په کې رامنځته کړو تر څو د خپلې ټولني خوشحالي، لوړتيا او انکشاف له نېردي مشاهده کړو.

دا چې په کلتور او فرهنگ کې د انساني ټولني ټول مادي او معنوي ارزښتونه د خپل تکامل او بشپړتيا پړاوونه وهي او پرلپسې د بدلونونو سره مخ وي، نو پښتني ټولنه چې له ډېر پخوا زمانې څخه يوه فرهنگي او کلتوري ټولنه بلل شوې ده، د پرلپسې کلتوري بدلونونه سره مخ ده او د ځينو نورو ټولنو سره د کلتوري برخې په اړه بشپړ توپيرونه لري، لکه د پښتني سيمو په ځينو ټولنو کې د اتني دود شته خو په ځينو نورو سيمو کې بيا دغه دود له سره نه تر سترگو کيږي، همدارنگه د چنغلی دود چې د افغانستان په ځينو سيمو کې رواج دی، خو په ځينو نورو سيمو کې ددغه ډول دود په اړه تصور نه شته او بيا هم که څوک يې په اړه تصور وکړي ډېرې ناوړه پايلې لري.

که مور به تولید ډول د پښتني ټولني فرهنگي او کلتوري ارزښتونو ته ځير شو نو دا به جوته شي چې پښتني ټولنه له ډبرې پخوا زماني څخه تر اوسه د ځانگړي پښتني او اسلامي فرهنگ د زانگو حيثت درلودلی دی او پرلپسې له بدلونونو سره مخ شوي ده، د بېلگې په توگه که مور وگورو، نو د واده، مړي او همدارنگه د نورو خوشحاليو او غمونو پر مهال د ځينو دودونو د بدلون شاهد يو لکه پخوا به چې د چا په کورنۍ کې مړی وشو، نو خلکو به د شومې په نامه د مړي د کورنۍ مال (غوا، غوايي او نور...) حلال کړل او د مړي د غم په ورځ به يې يو بل غم هم د مړي په کور کې جوړ کړ، که څه هم د مړي خاوند دا کار د زړه له اخلاصه کاوه او ددې کار نه کول يې شرم باله خو اوس مهال دغه دود ډېر کم شوی او حتی په ځينو سيمو کې هېڅ نه تر سترگو کيږي او نه يې هم څوک شرم بولي، همدارنگه د واده په محفلونو کې هم جوت توپير تر سترگو کيږي.

د هرې ټولني کلتور د هماغې ټولني د پوهې سره سم رامنځته کيږي او د کلتور او ټولنيزې پوهې د اړيکو په اړه يو بل باب پرانيزي، چې مور ترې دې پايلې ته رسيږو، هره ټولنه خپل کلتور او فرهنگ لري او د بلې ټولني د کلتور او فرهنگ سره يې يو شان بلل نا شوني دي.

که مور د فرهنگ، تمدن، کلتور، فولکلور او ځينو نورو مقولو د بېلگو او د هغې د څيړلو په اړه دې ليکنې ته نور هم دوام ورکړو، نو ځيني شيان به سره گډ کړو او بيا به يې بېلول ډېر گران وي، ځکه دغه مقولې که څه هم سره ډېرې نېردي دي، خو لرې والی يې له نېرديوالي څخه هم ژور دی.

په پښتني ټولنه کې د پښتني کلتور او فرهنگ ډېر زاړه ځانگړي دودونه لکه د جرگې، مرکې، تربگنۍ، پښتني کوډونو، عنعنوي رواياتو، عنعنوي دودونو، انگرېزي، د خلکو ويناوې او د مادي او معنوي کلتور نورې بېلگې هم شتون لري،

۱- کولتور، کلچر ۲- انت، سو ۳- د تاريخ په يوه ټاکلې دوره کې، يا د بشر په ټول تاريخ کې د ټاکلې انساني ډلې يا د ټول بشر د پنځولو (خلق کړو) او پنځېدلو عيني او ذهني شتو جونگ (مجموعه)؛ يا :

E. shavin+Deing+thinkirg=culture. کولچر اصطلاح لومړی وار تایلر R. Tylor د دولسمې لمريزې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې استعمال کړه او داسې يې تعريف کړه ۴- کلتور يوه پېچلې مجموعه ده چې معلومات، معتقدات، هنرونه، اخلاق، قوانين، اداب، دودونه او ټول هغه تمايلات، قابليتونه او کسب کړي عادتونه په کې دي چې انسان يې د ټولنيز غړيتوب په حال کې تر لاسه کوي. ۵- دود، دود دستور؛ دود، اداب او تاسيسات ((سمز. ۵- ثقافت، فرهنگ)) ۱- اساسي بدلون راوستل او يوه گټوره ښوونه او روزنه رواجول؛ ۲- تعليمات، پوهه، فني پېژندگلوي، عمومي معرفت؛ په دې مانا د فرهنگ نه درلودل ((يا)) بې فرهنگه ((يا)) بې کلتوره عبارتونه د بې سوادۍ، جهل، خرافات او بې تعليمي په مفهوم دي؛ ۷- تمدن، په يوه ټولنه کې د کړو وړو څرنگوالی، د افرادو په خبروالي اتروالي کې د خپل ځانگړي تمدن سره د يوې ټولنې د ارزښتو انعکاس؛ په فرهنگي انقلاب کې دغه مانا نغښتې ده؛ ۸- اېډيالوجي، ((اېډيالوژي، د نړۍ سره د انسان د اړيکې بيان))؛ په بور ژوايي کلتور، ډيموکراتيک کلتور، سوسياليستي کلتور... کې دغه مفهوم نغښتی دی ۹- تهذيب: ۱- فکر، تهذيب، احساس، ذوق، کړه وړه چې د ښوونې او روزنې په نتيجه کې حاصلېږي. ۲- روزنه او پالنه؛ د کلتور کلمه هغه مفاهيم چې په لاتين کې لري زموږ په ژبو کې يې نه لري، استاد راج ولي شا خټک وايي کلتور د رسم او رواج په مانا ده اوزياتوي:

د پښتو (دود) د رسم ورواج، دستور او عنعني ته وايي نوموړي زياتوي؛ د(فرهنگ) کلمه په ايران کې (معارف او ښوونې او روزنې) = Education ته وضعه شوې ده؛ (ثقافت) د پوهنې او معرفت مانا لري، (هڅوب) د هغه څه چې ولسونه سره بېلوي لنډون دی او اروښاد محمد گل مومند (کلتور) ته وضعه کړې دی؛ د (ژواک) کلمه د لوی استاد پوهاند حبيبي په يوه مقاله کې راغلې ده چې عنوان يې ((د پښتو خپل ځانگړي نومونه)) دي: مادي کلتور، معنوي کلتور، عيني کلتور، ذهني کلتور، ولسي کلتور، د خلکو کلتور، د کار کلتور، روحي کلتور، د ژوند کلتور، بې کلتوره، د کلتور ضد؛ ولسي کلتور؛ د خلکو کلتور، د خلکو فرهنگ، د خلکو کلچر (وگ، فولکلور)؛ ذهني کلتور؛

معنیو کلتور، د کلتور هغه برخه چې د یوې ټولنې ټولې لاس ته ورغلې تجربې، پوهه، هنر، اخلاق او فلسفه په کې شامل دي؛ عیني کلتور: مادي کلچر، د کلتور هغه برخه چې د تولید وسایل، تخنیک د تولید تجربه او نور مادي ارزښتونه په کې شامل دي؛ د کلتور توکي اجزا: ۱- کالي، کورونه، د کور شیان، وسله، موسسې، تعمیرونه، سرکونه، د کار سامانونه، ماشینونه، کسبونه، ټول مصنوع شیان... او هر څه چې مادي تجسم لري؛ ۲- اخلاق، هنرونه، پوهنه، فلسفه، ژبه، تفکر، منطق، کره وړه، د افکارو سیستم، عقاید، قوانین، عادتونه، ابداعات، انګېرنې، مهارتونه، موسسې، ذوق، احساسات، روزنه او پالنه، دودونه، فنون، ښه سلوک، عزت، دوستانه، اړیکې، مقررات، استعدادونه، تمایلات، قضاوتونه، او ددغو توکو تر منځ اړیکې؛ (۲) کر. ۱۰- کرنه، کرهڼه، زراعت ۱۱- د کوم نبات یا حیوان یا محصول اصلاح، وده، انکشاف.

د هر یوه ژوندي قام په شان پښتانه هم خپل یو کلتور او د ژوند د تېرولو لارلیکه لري. پښتانه تر ډېره د هسکو غرونو په درو کې ژوند تېروي، وطن یې ښایسته دی، د فطرت په رنگونو مور دی نو ځکه کلتور یې هم د ژوند له ټولو رنگونو ډک دی. پښتانه د هندوکش د غرونو په لمن کې د قبیلو په شکل کې اوسېږي او د پښتونولۍ تر ټاکلي لارلیکي لاندې د ژوند تېرولو هڅې کوي. رومي د دې پېژندګلو هڅه کوو چې کلتور په اصل کې وایي څه ته؟ او ایا د دومره وسیع ټکي تعریف ممکن هم دی او که نه؟ په دغه اړه د پښتو اکاډمۍ پخوانې ډایریکټر ډاکټر راج ولي شاه خټک وایي، کلتور د یو قام د ژوند تېرولو طریقه وي.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ غړي استاد حبیب الله رفیع بیا وایي کلتور د یو قام دود دستور، مذهبي عقیده، موسیقي، کالي او د هغوي ټولنیز ژوند دی. دا چې کلتور، تهذیب، رسم او رواج څنګه جوړ شي، ډاکټر راج ولي شاه خټک وایي، کله چې یو قام د خپلو اړتیاوو پوره کولو لپاره لارې چارې جوړې کړي نو کلتور په وجود کې راشي. د ننګرهار پوهنتون استاد او لیکوال لال باچا ازمون د کلتور ژوندي ساتلو د اهمیت په اړه وایي، لکه

څنگه د يوې ودانۍ د درېدو لپاره مضبوط بنسټ مهم وي نو هم دغسې د يو قام لپاره کلتور مهم دی، راج ولي شاه خټک د کلتور د ژوندي ساتلو د اهميت په اړه بيا وايي چې کله د يو قام کلتور ختم شي نو د هغه قام د ختمېدو خطري هم پيدا شي*.

د فولکلور مانا

فولکلور (عامه پوهه = ولسي پوهه) په خاصه توگه انگليسي کليمه ده له (فوک - خلک) او (لور - پوهه) څخه جوړه شوې ده او په همدې اصطلاح په ټوله نړۍ کې مشهوره شوې ده، په انگليستان، فرانسې او امريکې کې د ټولو خلکو د محصول او اثارو حالت ته فولکلور وايي، لکه: شعر، موزيک، نڅا، حکاکي او همدارنگه عقيدو او عنعناتو ته هم فولکلور ويل کېږي. په پخواني شوروي اتحاد کې د خلکو شفاهي اثارو او همدارنگه د خلکو سندرو، موزيک، او نڅا ته هم فولکلور وايي) ۱-۵ (فولکلور (folklore) د خلکو ادبيات، د ولس ادبيات، د خلکو فرهنگ، ولسي پوهه، د خلکو زده کړه، عاميانه ادب او رسوم، ولس پېژندنه، د خلکو پوهه (science).

د فولکلور تعريف:

د کلتور هغه څانگه ده چې د انساني مشخصو ډلو عنعنوي دودونه، نکلونه، ارزښتونه، ټوټکې، انګېرنې، شګومونه، اعتقادونه، محلي طب او داسې نور په کې شامل دي.

په روسيه کې فولکلور د ولسي شفاهي ادب او خلاقيت، ولسي سندرو، ولسي موسيقۍ او گڼا يا ژست په مفهوم استعمالېږي او د فولکلور اصطلاح د شاعرانه (شفاهي) تخليق سره برابره راوړي.

فولکلور د محتوا له مخې درې برخې لري:

* (۱۹) ۴۴ مخ

شفاهي فولکلور: چې برخې يې دا دي: سيمه ييزې (محلي) ويناگانې، سيمه ييز نومونه، متلونه، سندرې، معماوې، کيسې، ټوکې، دودونه، ولسي قوانين، د مشرانو درناوی، د کشرانو حقوق، ټولنيزې چارې (اشر، بسپنه، نکلونه...)

نيم شفاهي فولکلور: خرافاتي عقيدې، پال، ستورې پېژندنه، سيمه ييزې نڅاوې او گډېدا، سيمه ييزې لوبې.

غير شفاهي فولکلور: سيمه ييز هنرونه، سيمه ييزه موسيقي، سيمه ييز خواږه، سيمه ييز ادب، سيمه ييزې اشارې.

د دغو عناصرو علمي څېړنه: فولکلور پنځه ځانگړنې لري، چې عبارت دي له: په شفاهي توگه وجود لري. په عنعنوي ډول وجود لري. په نظم يا نثر دي جوړوونکي يې معمولا معلوم نه دي.

د کلتور د جز په حيث په هر کلتور کې شته. د فولکلور اصطلاح له دوو کلیمو څخه جوړه شوې ده، فولک (folk) وگړي يا خلکو ته وايي او لور (lore) ادبياتو يا زده کړو ته وايي چې له دواړو څخه ولسي پوهه يا د خلکو زده کړه يا ادبيات جوړيږي، ځينې يې د کوچنيو هلکانو او نجونو ادبيات گڼي او ځينې يې ويل او اودرېدل کېږي. (۲-۲).

همدارنگه د فولکلور په برخه کې روسي قاموس چې اوژيگوف تاليف کړی دی داسې ليکي: ((خلکو کړنې، د خلکو پوهه، د موسيقي پوهه، د ژست يا گډا پوهه، دودونه او عنعنات، سندرې، د وگړو سيمه ييزه وړه او نور (۳-۲)).

(۵)

که د فولکلور په برخه کې پورتنیو تعريفاتو او توضيحاتو ته ځير شو؛ نو ويلى شو چې فولکلور په تاريخي لحاظ د انسان له پيداينيت سره سم منځته راغلی دی.

کله چې انسان له طبيعي پېښو او حوادثو سره مخامخ شو؛ نو نوموړو پېښو او حوادثو ته غلی پاتې نه شو، بلکې د خپل فکر سره سم يې د نوموړو پېښو رېښې معلومې کړې، د هر نامعلوم او پټ شې د معلومولو لپاره يې هلې ځلې وکړې او د ځان قناعت يې پرې حاصل کړ او د وسايلو او وسايطو د نه درلودلو په بنا يې جبراً... په خيال بافيو او موهوماتو د پېښو رېښې معلومې

کړي، د هر څه لپاره يې يو دليل وټاکه چې ورو ورو د رواياتو د انسانانو د عقيدو او افکارو په شکل او بڼه او فوکلور يې جوړ کړ. د دې موضوع څېړنه چې فولکلوريک اثر د لومړي ځل لپاره د چا لخوا په کومه زمانه او وخت کې پيل شو، ډېره گرانه خبره ده دا ځکه چې تر اوسه پورې ډېر خلک فولکلوريک اثر او مواد چا ته منسوبولي نه شي او نه يې تاريخ بنکاره دي. فولکلور چې د هر ملت د کلتور تکاملي رېښه ده د يوې انگليسي کلمې (folklore) څخه جوړه شوې ده.*

د فولکلور اصطلاح کارېدل

د لومړي ځل لپاره د فولکلور اصطلاح د يوه انگليسي پوه (W. j. Thoms) تامس لخوا په ۱۸۴۲ مېلادي کال کې استعمال شوه نوموړي د فولکلور اصطلاح د هغو دودونو، خرافاتو، متلونو، سندرو، کيسو او نورو عنعناتو لپاره استعمال کړه چې په انگليستان کې د لرغونو وختونو څخه په ميراث پاتې شوې وه. همدغه د تامس د فولکلور اصطلاح ډېر ژر نورو اروپايي هېوادونو او ژبو ته لاره وموندله او د څېړنو ډگر نور هم پراخ شو د نولسمې پېړۍ له نيمايي څخه وروسته لومړی په انگليستان بيا په امريکا، جرمني، فرانسې، هسپانيې، اسکنديناوي، رومانيې، ترکيې او نورو هېوادونو کې يو په بل پسې د فولکلور څېړنې موسسې جوړې شوې. دغو موسسو په اصولي او سيستماتيک ډول فولکلوريک موضوعات وڅېړل او يو زيات شمېر اثر يې خپاره کړل.

فولکلور په افغانستان کې

په ۱۳۵۳ هجري شمسي کال د افغانستان د هغه وخت د اطلاعاتو او کلتور په وزارت کې عملاً (فولکلور ټولنه) جوړه شوه او د فولکلور په نامه يې د

* (۱۵) ۳۴ مخ

یوې مجلې په خپرولو پیل وکړ. د فولکلور مجلې په خپرېدلو سره د فولکلور ټولني او فولکلور پېژندنې په اړه منسجم او سیستماتیک کار پیل شو په شپېتمو کلونو کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ او د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې د فولکلور پېژندنې په نامه یوه مضمون له هماغه وخته تدریس کیږي. په ۱۳۷۵ هـ، ش کال کې د ننگرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګې هم په خپل درسي پروګرام کې د فولکلور پېژندنې مضمون ور زیات کړ چې همدا اوس یې هم د تدریس چارې پر مخ روانې دي، د فولکلور په اړه په پښتو او دري ژبو کې تیت او پرک، معلومات مات ګوډ ډېر مضامین او مطالب د مقالو په ډول خپاره شوي دي، خو په دې برخه کې چې کوم کار د افغانستان د علومو اکاډمۍ کړی د ډېرې ستاینې وړ دی او وي به.

• (۱۵) ۲۴ مخ

فولکلوريکي څيړنې

د نولسمې پېړۍ تر پيله پورې فولکلور او فولکلوريکو څېړنو چندان ارزښت نه درلود، په همدې دليل زياتې څېړنې په دې موضوع کې نه وې شوې او څوک به د فولکلوريکو موادو د راټولولو لپاره اطرافو، کليو او بانډو ته نه تلل، مگر د نولسمې پېړۍ په پيل کې ځينو پوهانو او څېړونکو فولکلور ته پاملرنه وکړه او ځينې څېړنې په دې برخه کې رامنځته شوې له دې جملې څخه په روسيه، فرانسه، انگليستان، المان، امريکا او نورو هېوادونو کې پر فولکلور څېړنې وشوې. خو په شلمه پېړۍ کې ځينې کتابونه هم پر فولکلور وليکل شول، په عامه توگه په تېره بيا د فولکلور ادبي برخه د انسان او ټولنې د پېژندنې له پاره ډېر داسې مواد لري چې په هغه باندې د ټولنيز تاريخ د ميتودولوژۍ ستنې ولاړې دي دا چې د لومړنيو انسانانو ټولنيز ژوند د کومو خواصو درلودونکي و، دې ډول پوښتنو ته ځواب ورکوي، کله چې انسان د ليک مرحلې ته ورسيد ډيرې دورې يې شاته پرې اېښې او هغه دورې چې تر تاريخ وړاندې دورې ته رسېږي په دوو ښاخونو ويشل کېږي:

۱- د ټولني مادي جوړښت

۲- د ټولني معنوي جوړښت

هره ټولنه د خپلو امکاناتو او کلتوري اړيکو په اړه په خپله برخه کې د څېړنې مواد لري، خو د لومړنيو ټولنو خصوصيات د تاريخ د ودې په پړاوونو کې داسې مواد لري چې موږ ته وخت په وخت د کلتوري ژوندانه نظام رابښي. د لرغونو ولسونو په فولکلور کې داسې ادبي ټوټې شته چې په ژبه کې

موجودې دي خو مفاهيم يې تر اوسه پورې لاینحل دي، په متلونو کې هم دغسې مجهولې برخې شته او په ژبني ادب کې ځای لري چې کلتور يې ډېر لرغونی دی او هغه کليمات چې نن د متلونو په جملو کې نامفهوم دي په يوه زمانه کې يې ځانته مفهوم او مانا درلوده. فولکلوريستان د اتنوگرافانو هغه راټول شوي مواد تر څېړنې لاندې نيسي چې د يوې ټاکلې دورې اړيکې په کې منعکس شوې وي؛ نو ځکه ځينې پوهان وايي چې د فولکلور ساحه يوازې په هنر او ادبياتو پورې اړه نه لري بلکې فولکلور هغه عمومي اصطلاح ده چې اساطير، افسانې، امثال او حکم، گډا او جادو، خرافات، ترانې، سرودنه، ټوکې او نور دودونه چې له يوه نسله بل ته انتقال مومي راچاپېروي.

د فولکلور ارزښت

مور د فولکلور له لارې چې د کلتوري انسان پېژندنې یوه څانګه ده د انسان معنویت په لرغونې نړۍ کې ډېر ښه پېژندلای شو، همدا فکر دی چې لرغونې نړۍ د کلتور هغه ښکلاوې په مور لیدلې شي چې تر هر څه پخوا د دوی فولکلور د هغه پېژندنه او څرګندونه کوي، د کلتور په مختلفو ښاخونو کې فلکلور هغه وسیله ده چې په کره کتنې او څېړنې سره یې د پوښتنې ښه او کره ځواب پیدا کولی شو، چې په ټولنه کې انسان څرنگه له یوه پړاو څخه بل پړاو ته قدم واخیست، په طبیعي انسان پېژندنه کې د انساني پرمختګ، حالات او د حیواناتو له مختلفو انواعو سره د ده اړیکې مور ته د یوې پوهنې له خوا راښودل کېږي چې ورته (کامپریت اناتومي مقایسوي تشریح) وايي. کامپریت اناتومي د انسان د طبیعي پرمختګ په تاریخ کې ډېرې ستونزمنې رېږې حل کړې دي، په همدې ترتیب سره (مقایسوي تشریح کامپریت اناتومي چې په فزیکل انتر پولوجیې طبیعي انسان پېژندنه) کې په ګټورو پایلو سره یې انساني پوهه پیاوړې کړې ده؛ نو په کلتوري انسان پېژندنه (انترپولوجی) کې فولکلور بیا د ټولنیز ژوندانه څرنگوالی او مظاهر پر مور پېژني. د انسان پوهنې په لاره کې دا یوه اړتیا ده چې مور د خپلې او بلې کومې ټولنې حالات په لرغونې نړۍ کې معلوم کړو. ددې پوهنې ارزښت په دې کې دی، چې مور د تېرې ټولنې د وګړو د اندونو، گروهو، هیلو او غوښتنو څخه د دوی ټولنیز تاریخ معلوم کړو او د هغوي سره د نننۍ ټولنې جریانات پرتله کړو او دا غوښتنې مور هغه وخت تر سر کولی شو چې فولکلوري څېړنې د نورو ټولنیزو پوهنو له پاره د علمي څېړنو وړ (دروازه) پرانیستی دي. فولکلور د تاریخي څېړنو لپاره ښایسته زیات مواد برابر کړي دي، د هغو لرغونو پېښو د توضیح لپاره چې د لیک له ایجاد څخه وړاندې واقع شوي

دي له فولکلور څخه د يوې مهمې سرچينې په توگه گټه اخيستل شوې ده. الکسي ماکسيم گورکي وايي: ((د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی)) نو د ژبنيو هنرونو د منشا سټې او پرمختگ د پوهېدنې لپاره له فولکلور څخه پوره مرسته غوښتلې شو، حتی د ليک له پيداينسته وروسته هم فولکلور خپل ارزښت له لاسه نه دی ورکړی، په دې دليل چې د لرغونو او کلاسيکو دورو څېړونکو د پخوانيو پېښو د تشریح لپاره يوازې د ټولواکانو او واکمنو د ژوند د حالاتو په بيانولو بسنه کړې ده او د خلکو د اکثريت ژوند يې نه دی انځور کړی، له دې امله لرغوني تاريخونه که هر څومره په صادقانه ډول هم ليکل شوي وي لکه د قدما هندارې په شان ټوله نړۍ نه رانښيي، فولکلور ددغې تشې په ډکولو کې ستر نقش او رول لري. همدارنگه فولکلور د ښکلا پوهنې (استيتکس) د تيورۍ په رغونه کې مهمه ونډه اخيستې ده، د فولکلور او انتولوجۍ څېړونکو ښودلې ده چې د لرغونو انسانانو او همدارنگه د ځينو بېرته پاتې قبيلو خلکو د حيواناتو پوستکي، پنڅې او غاښونه د سينگار لپاره کارولي دي. د فولکلور ډېره مهمه برخه ولسي شفاهي ادبيات دي، له يو شمېر څېړنو څخه معلومېږي چې ولسي ادب د ځينو ښېگڼو په درلودلو سره د خواصو له ادب څخه د زياتې پاملرنې وړ دی، د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه ډېره مهمه ده.

په پايله کې په لنډ ډول ويلې شو چې: فولکلوريک ادب د خلکو هيلې، انگېرنې، دودونه، عقيدې او ټولنيزه سيکالوژي څرگندوي، واقعيتونه په کې په ريالستيکه يا حقيقي بڼه افاده کېږي او له دې امله د ټولنې د پېژندلو لپاره د يوې مهمې سرچينې په توگه کارول کېږي له فولکلور څخه د فولکلوريکو موضوعاتو ايمازونو، استعارو، تشبېهاتو اساطيرو او بديعي مختصاتو څخه د هنري نوښتونو او تلميحونو لپاره ډېره استفاده کېږي، د نړۍ ډېرو سترو ليکوالو، شاعرانو او ډرامه تستانو لکه ويليم شکسپير، دانته ايلگر، گوټته، الکسي ماکسيم گورکي او نورو ډېرو د ولسي افسانو، اساطيرو او رواياتو څخه الهام اخيستی دی. دکتور امير حسن ايانپور په خپل اثر (جامعه شناسي هنر) کې ليکي: ((چې رياليزم د فولکلور محور دی د

عوامو هنر تل معشیت او له انساني عواطفو او ارمانونو څخه ډک دی))، دی وایي: ((کله چې په فولکلور کې عملي فعالیت کومې نتیجې ته ونه رسیږي؛ نو د تخیل لمنه نیسي خو ځنډ او تسلیمي نه پیژني؛ نو په دې اساس هغه څوک چې فولکلور ته د یوه مبتذل او بایبزه څیز په سترگه گوري او د مطالعې وړ یې نه گڼي نشي کولی چې د خلکو له سیکالوژۍ او فرهنگ سره ژوره اشنایي پیدا کړي. هر ملیت خپل فلکلور دود، دستور او ژوند ته له خپله انده گوري، او په هر فلکلور کې عقیدوي، سیاسي، فرهنگي کلتوري، تاریخي، ټولنیز او د ژوند په هکله رنگارنگ ولسي پوهاوی شته، چې دکاني کرښې دي، فلکلور د یوه ولس د ټولو پوهنو مور ده، که غواړو چې د یو ملت په اړه لاپاڅه معلومات ولرو باید فلکلور یې مطالعه کړو.

• (۱۹) ۲۸ مخ

(۲) د کلتوري ژوند عمده توکي

کلتور د ټولنيز ژوند سره نېغې اړیکې لري چې له مخې يې د اړونده ټولنو د ژوند کچه، پرمختگ، وروسته والی، عقايد، مذهب... څرگندېږي او تقريباً د ژوند په ټولو برخو پورې اړوندېږي، پوهان ژوند له کلتور سره تړلی بولي او وايي چې د هرې ټولنې د وگړو کلتوري ژوند د دوی مهمې او سترې برخې لري چې د هغوی مادي او معنوي ژوند بلل کېږي.

هغه ټولنې چې په مادي لحاظ متري او پرمختللي دي معنوي ژوند يې هم وده کړې ده، همدا ډول هغه ټولنې چې د معنوي ژوند تله يې درنه ساتلې په مادي لحاظ هم تر نورو مخکې دي، د دې لپاره چې د وردگو د کلتور او کلتوري ژوند سره ښه آشنا شو، موږ دلته د وردگو د مادي او معنوي ژوند اړخونه څېړو چې د دې سيمې د خلکو کلتوري ژوند جوتوي.

مادي ژوند

د وردگو د سيمې د خلکو مادي ژوند متوسط او د اقتصاد نيمه برخه يې په کورنيو توليداتو او کرنيزو حاصلاتو راڅرخي، که څه هم چې د دوی سيمه د هېواد د نوريو شمېر سيمو په څېر پراخې کرنيزې ځمکې او د مال څرځايونه او يا هم توليدي او صنعتي فابريکې نه لري، خو وگړي يې ډېر زيارکښ او علم خوښوونکي دي، چې له مخې يې په دې وروستيو کې تريوې اندازې په مادي ژوند کې ښه والی راغلی، د وردگو ولسونه د نسبي پرمختللي ژوند څخه برخمن دي او وگړي په لويو او ښکلو کلاگانو چې په ښکلې بڼه له خټينو پسخوڅخه جوړې شوې ژوند کوي، د دوی ژوند په اوږې او ژمي کې د موسم په بدليدا او د هوا په سریدا سره توپير کوي، د ژمي د يخنۍ په راتگ سره د دې سيمې وگړي په توخانو کې چې د دوي په خاص هنر جوړې شوي او د سيمې د غرونو په بوټيو (ترخه، لگونډ، گوند، سرغونډ او غورانگه) تودېږي او سپړي، خو په اوږې کې بيا په معتدلو کورنيو سالونونو او يخو خونو کې

ژوند کوي، د ژمي په موسم کې د هوا د زياتې يخنۍ له امله عادي کارونه يې دريږي، خو د هوا په تودېدا سره د وري (حمل) په مياشت کې بېرته کرنيز کارونه له سره پيلېږي.

۱ - د مادي ژوند مهمې برخې

د وردگو د سيمې د خلکو مادي ژوند په طبعي اقتصاد ولاړ ژوند دی چې ۵۰ سلنه يې کورني توليدات او عايدات جوړوي او ۵۰ سلنه يې بهرنۍ گټه ده، د دې سيمې خلک که څه هم له علم او پوهې سره ځانگړې علاقه لري، خو د مادي ژوند يوه لويه برخه يې سيمه ييز کرنيز حاصلات جوړوي، د وگړو يوه لويه برخه يې د هېواد د نورو سيمو په څېر بزگران جوړوي، خو په څنگ کې يې کم خلک په دوديزو او سنتي کسبونو لکه ترکانۍ، اهنگرۍ او گلکاری هم بوخت دي چې د سيمې د خلکو ورځنۍ دوديزې اړتياوې د همدې سيمه ييزو کسبگرو په وسيله پوره کېږي، د دې سيمې د خلکو ژوند عادي او غير بناري ژوند دی، چې تقريبا نيمه برخه يې په بيروني اقتصاد ولاړه ده. د وردگو سيمه که څه هم يو پرمختللی بازار نه لري چې د دوی د ژوند ټولې اړتياوې پوره کړای شي، خو د سيمه ييزو او کورنيو سوداگرو او کليوالي هټيوالو په وسيله د دوی د سيمې لومړنۍ اړتياوې پوره کېږي.

۲ - مادي ژوند څرنگوالی

ددې سيمې اتيا سلنه وگړي په کرنه، بڼوالۍ او مالدارۍ بوخت دي، غنم، جوار، شولې، کچالو، بانجان، لوبيا، باقلي، کدوان، خټکي، بادرننگ او شنې ترکاری... پکې دوديز کرنيز توکي دي خو په افغانستان کې د کرنې د وروستيو نسبي پرمختگونو سره سم په دغې سيمه کې د بڼوالۍ کسب تر ډېره د ودې په حال کې دي اوس ددې سيمې ډېرې ځمکې د منو، زرداليو، الو پورموسۍ، شفتاليو، گيلاسو او ناکو ونو پوښلې دي چې منې او زردالو يې ترټولو غوره حاصلات دي، خو د ناسمې بازار موندنې له امله بيا هم ددې

سیمې د وگړو په اقتصادي ژوند کې څنگه چې هیله کېږي کوم ژور بدلون نه ترسترگو کېږي، د وردگو د سیمې خلک د کرنې او بڼوالۍ ترڅنگ په خپلو کورونو کې د اهلي ژوو ساتنه هم کوي، چې یوازې کورني لښتیا ترې حاصلوي او په خپل کورني ژوند کې ترې گټه اخلي، تر دې مهاله په دې سیمه کې نه د کورنیو لښتیاو لپاره او نه هم د میو د حاصلاتو لپاره کومه فابریکه شته او نه یې چا د جوړېدو هڅه کړې، خلک یې په عادي او طبعي ډول په خپلو کورونو کې د اړتیا وړ خواړه، لښتیا، مېوې او نور خوراكي توکي تولیدوي، چې له لوړ کیفیت څخه برخمن دي، خو د نننیو پرمختللو دودونو او اړتیاوو له مخې د دوی ټولې اړتیاوې په سیمه کې نه پوره کېږي او د ضرورت له مخې خپل اړتیايي توکي له پلازمینې کابل او گاونډي ولایت غزني څخه پوره کوي، ځکه چې د وردگو په سیمه کې د پورته دوو گاونډیو سیمو په نسبت داسې لوی سوداگریز مارکېټ او بازار نشته چې د دوی ټولې اړتیاوې پرې پوره شي.

د وردگو خلک له خپلې سیمې سره د ځانگړې مینې دلرلو له امله په خپل زیار د خپلې سیمې او کورونو په جوړولو کې ډېر هڅاند دي، خو د نا امنیو او یو شمېر نورو لاملونو له مخې لاهم د دوي په ژوند کې د پام وړ بدلون نه دی راغلي، ۸۰ سلنه سړکونه او لارې یې خام دي چې بنسټیزې رغاوې ته اړتیا لري، د سړکونو خاموالي د دې لامل شوی چې د وردگو د بڼوالو خوندور کرنیز حاصلات پر وخت کابل ته ونه رسیږي او د ناوخته رسېدو له امله خپل کیفیت له لاسه ورکړي، د وردگو سیمه که څه هم په خپله غېږه کې د مستو اوبو سیند (لوگر سیند) او د چک ولسوالۍ د برښنا فابریکه لري چې یو وخت یې آن پلازمېنه کابل هم روښانه کړې و، خو اوسمهال یوازې ۳ سلنه وگړي یې له یادې دولتي برښنا څخه گټه اخلي پاتې نور یې یا برښنا نه لري که یې لري هم د دوی په شخصي زیار اولگښت جوړه شوي لمريزه برښنا ده، چې د دوی اړینې برښنايي اړتیاوې نشي پوره کولی او یوازې د رڼا گټه ترې اخلي، په دې سیمه کې ډېری خلک اوس هم په کلیو اوباندو کې اوسي او د مادي ژوند لویه برخه یې کورني حاصلات او طبعي محصولات دي، په دې

سیمې کې یا خو فابریکې هېڅ وجود نه لري که یې لري هم غیر فعالې او په نشت حسابیږي، خو دا په دې مانا نه ده چې د دې سیمې ځمکه دې په خپله گډه کې طبعي زېرمې او اومه مواد ونه لري، بلکې د وردگو سیمه د قیمتي ډبرو، گچ او نورو انساني اړتیاوو گڼ کانونه لري چې دلته یې د وردگو ولایت د معدن د ریاست د نویو ارقامو پر بنسټ له تاسو سره شریکوو:

۳ - معدنونه :

د وردگو سیمه د معدنونو له پلوه یوه بډایه او د هیواد په کچه مهمه معدني سیمه ده، خو دغې سیمې ته د لوړو پورو چارواکو د نه پاملرنې او نا امنیو له امله د یادې سیمې معدنونه په فني ډول ندي کیندل شوي او ډیره برخه یې یا تر ځمکه لاندي پرته ده یا هم د دې سیمې د کانونو مادي گټه د ځایي زورواکو او توپکواکو جیبونو ته لویږي.

د معلوماتو له مخې د وردگو د سید اباد د تنگي د مرمر تیرو کان که په فني توگه وکیندل شي د کال ۵۰۰ ملیونه ډالر عاید به وکړي او افغانستان به په نړۍ کې د مرمر ډبرو د لومړي تولیدونکي هیواد نوم غوره کړي، دا مهال د ایتالیا هېواد د مرمر ډبرو د تولیدونکو هیوادو په سر کې ځای لري چې کلنی عاید یې ۴۵۰ ملیونه امریکایي ډالر ښودل شوی خو د وردگو د تنگي سیمې د مرمر ډبرو کان د ایتالیا هیواد له کان څخه څو ځله ستر ښودل شوی دی او د ډبرو کیفیت یې هم د ایتالیا د ډبرو څخه څو ځله زیات دی، تنگي چې پلازمېنې کابل ته شاوخوا ۵۰ کیلومتره واټن لري د دې کان په استخراج سره شونې ده د تنگي مرمرینې ډبرې نړیوال شهرت ترلاسه کړي چې د هیواد د اقتصاد په پیاوړتیا کې مهم رول لوبولای شي. د وردگو د معدن ریاست د معلوماتو پر اساس د سید اباد ولسوالۍ د تنگي درې د مرمرو کان ۱۲ کیلومتره مربع مساحت لري چې د ۱۵۰ ملیارده ډالرو په ارزښت د مرمرو ډبرې لري چې که سمه پاملرنه ورته وشي د سیمې د هیوادونو ډبرو د وارداتو چې له امله یې هر کال له افغانستان څخه په لسگونو ملیونه افغانۍ بیروني جیبونو ته ځي، په استخراج سره یې د نورو هیوادونو د مرمر تیرو د واردیدلو مخنیوی کيږي.

د تنگي د مرمر تيرو يو بلاک تر ۵ مترو پورې اوږدوالی لري دا په داسې حال کې ده چې د سيمې د هيوادونو د مرمر تيرو اوږدوالی د دې له نيمايي هم کم دی. له دې سربيره د وردگو سيمه د گچو، سلفرو، اوسپنې... نور مهم کانونه هم لري چې په لنډه توگه يې د وردگو ولايت د کانونو د رياست د معلوماتو له مخې دلته يادونه کوو:

په وردگو ولايت کې ډول ډول مواد شتون لري چې په کې ۲۱ ډوله کاني ظواهر شته دي، چې ددې ولايت په مختلفو سيمو کې په نښه شوي دي او رسمي پايلې يې د ليراتوار د سروې رياست د جيولوجي وزارت له محترم مقام سره ثبت او تشخيص شوي دي.

د وردگو د کانونو د رياست د معلوماتو له مخې په ۱۳۹۳ هـ ل کال کې د دې ولايت له کانونو څخه ۶ مېليونه افغانۍ عوايد ترلاسه شوي دي او د ۱۳۹۴ هـ ل کال په ۹ مياشتو کې له نا امنيو سره سره شپږنيم مېليونه عوايد درلودل. ددې ولايت د کانونو رييس فضل الباري بلوچ د وينا له مخې که چېرې په دې ولايت نا امنۍ له منځه ولاړې شي د استخراج لپاره يې لازمه ماشينري او اړوند وسايل برابر شي پورتنی عوايد به څو څنډه نور هم لوړ شي او په لسگونه زره کسانو ته به د کار زمينه برابره شي.

اوسمهال په دې ولايت کې د لسو ځايونو په شاخوا کې کاني مواد د گچ ډبرې په دایميرداد او سيداباد ولسواليو او ځينو نورو برخو کې خصوصي سکتورونو ته د راويستلو لپاره ورکړل شوي دي تر څو چې د کانونو له استخراج څخه مو بشپړه گټه پورته کړي وي.

د کانونو د راويستلو لپاره پانگونه هم شوې چې ډبرې کانونو ته سرکونه ور جوړ شوي، کانونه را راسپړل شوي، پلورل شوي او د کانونو د راويستلو لپاره ماشينري هم نصب شوې ده په دې سره د وردگو لاسته راوړنې هم ډبرې شوې دي په دې سره به ځايي اوسېدونکو ته کار پيدا کيږي او له بل پلوه به د کانونو د قاچاق مخه نيول شوي وي، بله خوا به مو د گاونډيو هېوادونو د کاني موادو سره رقابت کړی وي، تر اوسه چې دوه ډوله مواد او کانونه په دې ولايت کې راويستل

کیري شاوخوا ۸۰۰۰ کسان په مستقیم او غیر مستقیم ډول کاري فرصتونو ته لاس رسی لري.

سربیره پردې په وردگو کې ډېر کانونه همدا سې سرپټ پاتي دي او هېڅ ډول کار ترې نه دی اخستل شوي او څنگه چې د کانونو د راویستلو په برخه کې لازمه کړنه ترسره شي نه ده ترسره شوې په وردگو کې کاني مواد کولی شو په لاندې ډول په گوته کړو:

- د سیدآباد په لویه آبدره کې - کرومیت
- د سیدآباد په منگلیو کې - کرومیت
- د سیدآباد په هفت آسیا کې - کرومیت
- د سیدآباد په نوریو کې - کرومیت
- د سیدآباد په تنگي دره چفکام کې - کرومیت
- د سیدآباد په تنگي دره لاچ خیلو کې - کاني بال ظواهر ډبرې
- د سیدآباد په اونخي چنار دره سته خیلو کې - کاني بال ظواهر ډبرې
- د دایمیرداد په فولادي او دالان کې - تراورتن ظواهر ډبرې
- د سیدآباد په کامرانخپلو کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په وړه آبدره کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په لویه آبدره کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په منگلیو کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په سپین ورسک کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په توپ دښته کې - مرمړ ډبرې
- د سیدآباد په کامرانخپلو کې - تالک ظواهر
- د چک په بیګسمند کې - پگماتیت (کوارتسیت) ظواهر
- د سیدآباد په لوړه کې - د سرپنتینیت انتی گاریت ظواهر
- د دایمیرداد په کوز فولادي کې - کلسي ظواهر
- د دایمیرداد په کوز فولادي کې - ریګي وړې دانې حجر ډبرې ظواهر

- د سيدآباد په لاج خپلو کې - د شيت کاربنات، پلاجيو کلاز، اکتی نولیتی ظواهر
- د دايميرداد په جوکولک کې - سرپنتين ظواهر
- د سيدآباد په لوره کې - سرپنتينيت ظواهر
- د دايميرداد په کوز فولادي کې - د گچ ډبرې
- د دايميرداد په برفولادي کې - د گچ ډبرې

عکاس: محب الله شريفزی / د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ رياست آرشیف

خه مو چې پورته ذکر کړي د کاني کرښې نه دي بسايي له دې څخه هم زيات کاني مواد او ډول ډول قيمتي ډبرې، لعل، جواهر، ياقوت، د ډبرو سکاره، مس..... او داسې نور شيان ولري ځکه په ټوله کې افغانستان د کانونو له مخي يو غني هېواد دی له دې ډلې څخه وردگ هم له دي نعمتونو څخه بې برخې نه دی خو دا چې موږ له دغه کانونو څخه څنگه مثبتنه او قانوني گټه پورته کړو بيا په موږ او دولت پورې تړاو لري.

۴ - صنعتي چاري

د وردگ ولايت مهم کورني لاسي صنايع په تفر، لمخي، جاکټ، خولې، ربخچينه، شړی، دسمال، جرابلې، د ناوې ريمال، ستن دسماغو، گربوان، لستونخولو، پايخو خولو او داسې نورو په اوبدلو کې خلاصه کېږي. همدارنگه په دې وروستيو کې له لويو او وړو مريو څخه په کورونو کې د بنځو او نجونو په وسيله رنگارنگ څېزونه جوړېږي چې په دې څېزونو کې گلداني، د کوچنيانو د ساعت تېرې موټر، لوڅکې، د قران کریم د کتاب د اېنودلو رييل او په لسگونو داسې نور څېزونه شامل دي. د دې تر څنگ په وردگو کې د ميده مريو کار په ظريفه توگه صورت مومي او د همدې مريو، ورېنمو، ځونډيو او نفيسو ټوټو په مرسته داسې کالي هم په خورا لوړ کيفيت سره په سيمه کې جوړېږي چې د بنځينه وو لپاره دي او (افغاني کالي) نومېږي. دغه راز کالي د ناوې او خوښيو په ځانگړو محفلونو کې ځوانې بنځې او پېغلې آغوندي او دغه ډول کالي د هېواد د جامو په مارکېټونو کې په لوړه بيه پلورل کېږي. خو په عمومي توگه بايد وويل شي چې د وردگ ولايت کورني صنعت ته په ملي او دولتي کچه هېڅ راز پاملرنه نه ده شوې او نه هم کورني توليدات په موثره توگه ملي او نړيوالو مارکېټونو ته وړاندې شوي دي. همدارنگه د وردگ په ولايت کې د لاسي صنايعو د بنې ودې لپاره تر دې مهاله کوم ملي پروگرام نه دی تطبيق شوی او نه هم کومه کارخانه، دستگاه، نندارتون يا فابريکه ورته جوړه شوې. بايد وويل شي چې د وردگو يو شمېر وگړي په ډول ډول کسبونو او مهارتونو لگيا دي خو دا چارې انفرادي بڼه لري او يو شمېر وگړي هڅه کوي له همدې لارې د خپل ژوند لپاره يوه اندازه پيسې په لاس راوړي. د وردگ ولايت صنعتي چارې لا هم کليوالي بڼه لري او داسې حد ته نه دي رسېدلي چې د خپلو توليداتو کچه لوړه، ملي او نړيوالو مارکېټونو ته يې وړاندې کړي.

لاسي صنايع

په وردگو کې لاسي صنعت له پخوا څخه دود دی لکه د گيلم يا تگر اوبدل، د پوستين جوړول او پخول، د غرکو پخول او رنگول، د رنگونو جوړول، لمخي جوړول، د بنسینو پتول، تارکشي، خامک، گيراف، زری کبن، سوری بخی، پوسته چین، تار شمار، د شکرونو جوړول، په بوجیو د سنتو کار، ریبسی یا پیڅکې جوړول، د جاکتونو اوبدل، رخچینه یا دزرتارو خولی جوړول، د اوونو خولی جوړول، د ځونډیو جوړول او د مریو نور کارونه، د چرمو ماتول، د تورونو جوړول، د دریاگانو جوړول، توکری جوړول، د زنبیل جوړول، د راشپیل جوړول، د کپاوو جوړول، د یوې جوړول، بناخی جوړول، بناخور، ماله، د ژرندو پلونه، دروازی، کرکی، میزونه، او څرخ جوړول. موږ د لارو بنانتیا په موخه دلته بنځینه او نارینه لاسي صنایعو په اړه معلومات وړاندې کوو:

لومړی: بنځینه لاسي صنايع

بنځینه لاسي صنايع له دسمال گنډلو، سنی، جاکت جوړولو، خولی وودلو، جرابلو جوړولو، بنځینه جامې جوړولو، جاینماز جوړولو، د تکيو، بالنبت پوښونو، پردو او رنگارنگ ټوټو جوړولو، د قلم پوښ، لوجروملې او امیانو جوړولو، گربوان، ټټر، یخن، جوړولو، مری کارې او داسې نورو څخه عبارت دی. همدارنگه د وردگو بنځینه له وړیو څخه لمخي د جوړوي، له خاورو څخه خاورین لوبښي جوړوي، له خوشیو او خاورو څخه کندو او کندو چي جوړوي، د څارویو له پوست څخه د ځانگړي مهارت له مخې غرکې جوړوي، له سرو خاورو څخه د ډوډی، د پخولو تنور، له خوشیو او خاورې څخه کنگینه، سړپوښ او داسې نور څیزونه جوړوي او د تگرود وودلو لپاره له وړیو څخه سنی جوړوي. پردې سربېره له پختې یا پنبې څخه هم د مختلفو موخو لپاره تار جوړوي. د وردگو بنځینه د ځینو طبیعي او کیمیاوي بوټو په ملتیا وړی، پنبه او پخته رنگوي او بیا له همدې رنگ شوو څیزونو څخه د نورو څیزونو په جوړولو کې کار اخلي. د وردگو بنځینه د توکر، پختې او سپنسیو په مرسته توشکې، بالنبتونه، برستې، ځلگي او د خپلو کورونو د اړتیا وړ فرشونه جوړوي. د وردگو بنځینه د مریو په مرسته

خولی، لوجروملې، ځونډې، غاړکۍ، لاسبنډ، سینه بند، وتي، ټيک، لښتی، تسبیح، لمنې، لستونځولې، پایشو خولې او داسې نور څیزونه جوړوي او خپلې جامې پرې ښکلې کوي. همدارنگه د وردگو ښځینه د مریو، تخریتیتيو، مرغلرو، بوربورو، زرتارو او داسې نورو په مرسته ډول ډول زینتي څیزونه جوړوي چې په کورونو کې یې د ښکلا په موخه رډي او په ودونو کې ترې کار اخلي. په ځینو سیمو کې حتی توپکونو او پېش کوزو ته هم د مریو په وسیله پوښونه د ښځینه وو له لوري جوړېږي.*

دویم: نارینه لاسي صنایع

د وردگو د لاسي صنعت په برخه کې نارینه هم لاس لري چې له پوستکي څخه چرمینه، گونده، رسی، پرې، خپلۍ، بوتونه او داسې نور جوړوي. له سنیو څخه ټغر جوړوي، وړیو څخه لمخي جوړوي، له وژغونو څخه غونډی او کلچ جوړوي. په وردگو کې د لرگي صنعت هم د دود دی او پخوا به له لرگي څخه یو ډول د پښو کولو لپاره یو ډول چپلکې جوړېدلې چې (کناوې) یې ورته ویلې او همدارنگه له لري څخه په وردگو کې پارو، د بېلچې لاستی، د کولنگ لاستی او ډول ډول زینتي توکي جوړېږي. د وردگو خلک په لیک لوست مین خلک دي او لیک په برخه کې هم په دې سیمه کې لاسي صنایع دود دي د ساري په توگه ځینې وگړي د غنمو د فلالي په مرسته لوحې جوړوي او بیا پر هغه باندې په نسخ، نستعلیق، کوفي او داسې نورو خطونو سره د قرآن شریف آیتونه، احادیث، ښکلي شعرونه او داسې نور څیزونه لیکي. همدارنگه په دې سیمه کې خطاطي، میناتوري او د ښکلو هنرونو پالل له پخوا څخه رواج لري او یو شمېر وگړي پرې بوخت وي. د وردگو په کلیوالي او غرنیو سیم کې د نارینه وو له خوا د تېرې د ویشتلو لپاره غولکه او مچنو غزه جوړېږي.*

* (۲۳) ۵۴ مخ

* (۳) ۴۵ مخ

کرنه او مالداري

کرنه، ښوالي او د څارويو ساتنه د وردگو د خلکو يو لرغونی دود دی، د وردگو د سيمې ۷۰ سلنه وگړي په کرنه بوخت دي، د دې سمسورې او شنبې درې د ځايي خلکو د کرنې دود ته لارښکلا ورکړې ده. د وردگو خلک د کرنې په دود ډير ښه پوهيږي، د دې سيمې خلک خپلې ځمکې په غوايانو يوې کوي، د وردگو ځمکه د هوا د سروالي له امله په کال کې يو ځل حاصل کوي.

د وردگو خلکو په دې وروستيو کې د ښوالي چارې ته ډيره پاملرنه کړې ده، د دې سيمې د کرنيزو ځمکو ۷۵ سلنه يې شتو ښونو پوښلې ده.

د وردگو اقليم سوړ او په ژمي کې يې هوا ډيره سپه او پرې کې معتدله وي ځکه نو د دې سيمې منې او زردالو تر ډيرو نورو سيمو غوره والی لري، په ځانگړې توگه د وردگو منو په سيمه ييزه او آن نړيواله کچه شهرت گټلی دی.

د وردگو غرونه د ونې نلري خو د دې سيمې په منځ کې تېر شوي سيند د مستو اوبو او شتو درښکلا نوره هم زياته کړې ده. د وردگو په سيمه کې د لويو ويالو او سيند په غاړه دنگ، چنارونه، خرولي او غيشولي ډير ښايسته ښکاري. د وردگو د سيمې حاصلات:

غنم، جوار، شولې، باقلي، لوبيا، وربشې، رشقه، کولول، مشنگ، کچالو او شلغمې يې مهم کرنيز حاصلات دي. د وردگو سيمه همدا راز د شتو سبو، سرو بانجانو، تورو بانجانو، گلپيو، کدوانو، خربوزو او بادرنگو د کښت لپاره هم مناسبه ده، د دې سيمې ډيری خلک د خپلې اړيا وړ ترکارې له خپلو ځمکو څخه پوره کوي.

مهمې ميوې

منې، زردالو، آلوچې، الوپورموسا، بادام، شفتالو، سنځلې، ناک، چارمغز، توت، غونځې، الوبالو، انگور يې د ميوو مهم حاصلات دي خو منې او زردالو د ټولو په سر کې ځای لري.

مالداري:

د دې سيمې خلک په خپلو کورونو کې د ضرورت وړ څاروي هم ساتي، تقريبا هر کور يوه يا دوې غواگانې لري. د دې له امله چې په وردگو کې ښوالي ډيره وده کړې اوس د دې سيمې خلک د مېرو او وزو ساتلو ته ډير زړه نه ښه کوي، خو يو شمير

• (۱۲) ۴۶مخ

بي د ضرورت مطابق په كمه اندازه ميږي او پسونه ساتي. چې د شيدو او غوښو څخه يې گټه اخلي. په دغه سيمه كې د اهلي څارويو سربېره ځينې وحشي څاروي لكه: لپوه، گيډر، سوي، غرڅه او داسې نور وحشي څاروي پيدا كېږي.

(۳) كلتور او فولكلور

مخكې مو په عامه توگه د كلتور او فولكلور په اړه رڼا واچوله دلته سره له دې چې د وردگو د سيمې په فولكلور بحث كوو په لنډ ډول د فولكلور معنا او تعريف هم راوړو:

د فولكلور اصطلاح له دوو كليمو څخه جوړه شوې ده، فولك (folk) خلك او لور (lore) رواج يا دود ته وايي يعنې د خلكو دود او دستور يا هغه رواجونه چې د خلكو په منځ كې دود وي ځينو عالمانو بيا (لور) د ادبياتو يا زده كړو په مانا راوړې دي، چې له دواړو څخه ولسي پوهه يا د خلكو زده كړه يا ادبيات جوړيږي، ځنې يې د كوچنيو هلكانو او نجونو ادبيات گڼي، خو كه څير شود لويانو او كوچنيانو ترمنځ كاريدونكي ټول اصطلاحات، متلونه، انگړنې، ادبيات او نور دوديز څيزونه چې د خلكو ترمنځ و كارول شي، د هماغه اړوند ولسونو دود، علم او ادب دي چې فولكلور يا د خلكو منل شوي دود يې بولي. د فولكلور په برخه كې روسي قاموس چې اوژيگوف تاليف كړې دې داسې ليكي: د خلكو كړنې، د خلكو پوهه، د موسيقي پوهه، د ژست يا گډا پوهه، دودونه او عنعنات، سندرې، د وگړو سيمه ايز كړه وړه او نور عبارت له فولكلور څخه دي.

كه د فولكلور په برخه كې پورتنيو تعريفاتو او توضيحاتو ته څير شو؛ نو ويلى شو چې فولكلور په تاريخي لحاظ د انسان له پيدا ايښت سره سم منځته راغلي دي او هرې ټولنې د خپل ځانگړي كلتور له مخې چې د دوى د فكر او پوهې محصول دي يوه لاره غوره كړې ده چې د دوى فولكلور يې بولي.

كله چې انسان له طبيعي پېښو او حوادثو سره مخامخ شو؛ نو نوموړو پېښو او حوادثو ته غلى پاتې نه شو، بلكې د خپل فكر سره سم يې د نوموړو پېښو رېښې معلومې كړې، د هر نامعلوم او پټ شي د معلومولو لپاره يې هلې ځلې وكړې او د ځان قناعت يې پرې حاصل كړ او د وسايلو او وسايطو د نه

درلودلو په بنا يې جبراً... په خيال بافيو او موهوماتو د پېښو رېښې معلومې كړې، د هر څه لپاره يې يو دليل وټاكه چې ورو د رواياتو د انسانانو د عقيدو او افكارو په ډول واوښتل او فولكلور يې رامنځته كړ. نو په لنډه توگه ويلي شو چې د ډېرو فولكلوريكو موادو تاريخ تر تاريخ وړاندې ځي. فولكلور چې د هر ملت د كلتور تكاملي رېښه ده د يوې انگليسي كلمې (folklore) څخه جوړه شوې ده.

د فولكلور اصطلاح د لومړي ځل لپاره د يوه انگليسي پوه (W. j. Thoms) تامس لخوا په ۱۸۴۲ ميلادي كال كې استعمال شوه نوموړي د فولكلور اصطلاح د هغو دودونو، خرافاتو، متلونو، سندرو، كيسو او نورو عنعناتو لپاره استعمال كړه چې په انگليستان كې د لرغونو وختونو څخه په ميراث پاتې شوې وه.

د وردگو سيمه هم د نړۍ د خلكو په څېر خپل ځانگړي فولكلور لري، چې د دې سيمې په وگړو او د هغوی له علم څخه سرچينه اخلي، د وردگو خلك تر ډېره كليوالي ژوند لري، ځانگړي اصطلاحات، انگېرنې، د درملو په تېره بيا سيمه ييزو بوټو ځانگړې كارونې، ځانگړې خوښې او ځانگړي سيمه ييز خواږه او دودونه لري چې د دوی فلکور جوړوي، مور په دې كتاب كې چې زما د غوښتنې او ځانگړې علاقې له مخې زما د ماسترۍ د تېزس موضوع هم ټاكل شوې ده هڅه كړې خو د وردگو د سيمې د كلتور مختلف اړخونه راواخلو خو لوستونكي له هر يو سره جلا جلا اشنا شي او په لوستلو سره يې د وردگو د كليمې د فلكلور هغه برخه د راتلونكو نسلونو لپاره ژوندۍ پاتې شي چې د وردگو له جغرافيايي بېرون په بهرنيو هېوادونو يا هم د هېواد په مختلفو ښاري سيمو كې ژوند كوي.

• (۱۵) ۳۱ مخ

د فوکلور غوره برخې

د وردگو د سیمې فوکلور هم د هېواد دنورو سیمو په څېر بېلابېلې برخې لري مور د لته د ټاکل شوي موخي سره سم د فوکلور يا فولکلور غوره برخې په تفصيل سره راوړو، چې په لاندې توگه ترې ياد ونه کوو:

د کوژدې دود

په وردگو کې د کوژدې دود هم خپل ځانگړي کوايف لري، د دې سیمې خلک هم د نورو پښتنو په څېر دغه دود په ځانگړو خوبنيو او سیمه ییزو دودونو سره لمانځي، خو هغه څه چې د کوژدې پر مهال يا له کوژدې دمخه د وردگو خلکو ته د پر مهم دي هغه د کوژده کېدونکې نجلۍ خوبنول دي، د وردگو خلک د هغې نجلۍ سره د خپل زلمي کوژده غوره بولي چې د يوې غوره او درنې کورنۍ سره تړاو ولري او په خپله نجلۍ هوبنياره او د کار او سرشتې کولو وړتيا ولري، ښکلا او اخلاق يې دوه نور مهم توکونه دي چې د کوژدې وړاندې پرې د هلک د خپلوانو ترمنځ بحثونه کيږي، خو هغه نجلۍ ته د پرار زښت ورکول کيږي چې د ستر او حجاب په ساتلو کې تر نورو نجونو مخکې وي، همدا شان د کوژدې پر مهال او د کوژدې څخه دمخه د نجلۍ د کورنۍ لخوا هم د هلک په اړه پټ پټ بحثونه کيږي او هغه هلک ته لومړيتوب ورکول کيږي چې زده کړې ولري.

سريزه، د پوښ وړل، ستن، ايجاب او قبول، د هلک کور ته د ستنې رسېدل، د شمال يا ناسته، د ناستې ځانگړي مراسم، چغل بازي، د زوم ناغه کول، مبايل چغل بازي، ټکري اچونه، خونۍ، پښه خلاصۍ، د اخترونو پوښ، د خوبنۍ مجلسونه او وسلې.

د وردگو په ټولنه کې د کوزدې او شريني خورۍ نومونه دواړه نوي دي او زموږ په ټولنه کې دغه مراسم په عامه توگه په دې نومونو نه يادېږي بلکې د ستن راوړلو، د شمال راوړلو او يا ناستې په نومونو يې يادوي. کله چې د دوو کورنيو ترمنځ د خپل ځوان او پيغلې ترمنځ د گډ ژوند د تړون لومړۍ مرحله د دعا او روپيارانو ته د گل په ورکولو سره سر ته ورسېږي نو دواړې کورنۍ د خپنۍ بلې مهمې مرحلې

ته چې د کوزدې يا شيريني خورۍ مرحله ده، ځانونه چمتو کوي. د هلک کورنۍ پوښ اخلي او په هغه کې پيغلې ته څو جوړه جامې، گانپه، چادري، د سينگار سامان، پايزار، ټکړۍ، د کوزدې ځانگړې جامې چې غالباً شين رنگ لري، نيکريزې او نور د اړتيا وړ څيزونه برابروي. همدارنگه پخوا به په لومړي پوښ کې يوازې د ناوې مور او پلار ته جامې اخيستل کېدې خو اوس مهال په دې ډول پوښ کې د ناوې مور، پلار، خويندو، وروڼو، کاکاگانو، نيا او نيکه ته هم جامې اخيستل کېږي او د هر يوه نوم په هغه نښه يې خلته يا کڅوړه ليکل کېږي چې دغه جامې پکې ځای پر ځای کړې وي. پر دې سربېره څو منه مېوه او که د شيريني خورۍ مراسم ناسته وي نو تقريباً د يوه بشپړ طوی لپاره خوراكي توکي، اوږه، وريجې، غوښه او نور اړوند څيزونه برابروي. په همدې توگه د خپلوانو، دوستانو، کليوالو او آشنايانو هغه شمېر کسان برابروي چې د شيريني خورۍ په مراسمو کې بايد گډون وکړي. د ټنگورو او يا د خېښانو کور ته د تلونکو ښځو نومونه هم په ډاگه کېږي او هغوی د خپلو ځانونو لپاره نوي کالي، گانپې، پيغلې ته ډالۍ، په پوښ کې اچونه، درياگانې، د سندرو تمرين، د اتني څرنگوالي او ټول هغه لازم چمتوالي په نظر کې نيسي چې د خېښانو په کور کې ورته اړتيا پېښېږي. د پيغلې د کورنۍ له خوا بيا د هغه پر مور او مشرانو خويندو او د خپلې کورنۍ پر تجربه دارو ښځو سربېره د کلي د څو خپلوانو په گډون هره ورځ په دې موخه کاري او مرستندوی مجلسونه جوړېږي چې په څه ډول ښه ستن يا د شمال ترتيب کړي، د ټنگورو استقبال په څه ډول وکړي، پيغلې ته په دې ورځ کوم ډول کالي بايد ورواغوستل شي او کوم مراسم بايد ترسره شي، څرنگه خېښانو ته لازمه بوخه برابره شي؟ همدارنگه هڅه کوي چې خپل کور د کوزدې مراسمو ته تيار، ښکلی او پاک کړي په دې مانا چې فرشونه بې پرې وينځي، غولي او دېوالونه يې په سپينه او تازه خاوره و موبښي او را سپين يې کړي. د همدې کورنۍ نارينه مشران هم د خپلو يو شمېر خپلوانو او تجربه دارو اشخاصو په مرسته په دې چارو بوخت شي چې څرنگه د مېلمنو ښه خدمت او مېلمه پالنې ته ځانونه چمتو کړي، جومات يا حجره په څه ډول فرش کړي، توشکې پکې هوارې او تکيې پکې کښېږدي، د نښې لپاره تېره کښېښوي، لازمه سودا واخلې، ضروري خواږه او مېوه

او داسې نور څيزونه كورته راوړي. همدارنگه د ملا صاحب، نږدې خېښانو او مشرانو لپاره د جامو، چينو، لونگيو او پتوگانو برابرول هم په پام كې نيسي. د وردگو د سيمې مشهور لېكوال او شاعر گل اغا احمدي وردگ دغې مسالې ته ډېر پام كړى دى او د (خېښى) په نوم كتاب كې يې د وردگو د كوژدې او واده دود په ساده اوروانو دوديزو اصطلاحگانو تشرېح كړې دى چې دلته به ترې يادونه وكړو:

((كله چې هلک او نجلۍ د ځوانۍ داسې مرحلې ته ورسېږي چې بايد نوې كورنۍ تشكيل كړي نو د لازمو امكاناتو، كور، ولور او د لگښتونو په پام كې نيولو سره د دوى مور، پلار، مشران، وروڼه، خویندې او ياد كورنۍ سرپرست د دوى د كوزدې په هكله فكر كوي.)) او د كوژدې لپاره چمتو والى نيسي.

په وردگو كې د كوژدې لپاره لومړى غږ د هلک د كورنۍ له خوا پورته كيږي او زموږ په ټولنه كې هېڅكله د نجلۍ پلارگنۍ چاته نه وايي چې گواكي د هغوى لور ځوانه شوې او د كوزدې او واده كولو مرحلې ته نږدې شوې ده او پلانكي هلک ته يې وركوي يا له پلانۍ كورنۍ سره دوستي كوي. همدارنگه د وردگو په ټولنه كې د مروج عرف له مخې دا خبره ډېر ستر عيب گڼل كيږي چې كه يو څوك ووايي چې زما لور پېغله شوې او پلانكي ځوان ته يې په نكاح وركوم. بلکي كله يې چې خور يا لورد كوزدې مرحلې ته ورسېږي نو غوږ يې نيولى وي چې څوك به ورسره د خپلې ځوانې پېغلې په هكله د دوستۍ د تړون وړانديز كوي او دوى به له ژور غور او دقت څخه وروسته د هوى يا نه ځواب ورته وايي ځكه چې د وردگو خلك د خپلو مذهبي او ديني لارښوونو له مخې دا نه خوښوي چې يوه نجلۍ د د پلار په كور كې تر وروستي عمره پاتې شي او يا هم د ژوند ډېره برخه د خپل پلار په كور كې تېره كړي ولې كه كومه نجلۍ په خپله خوښه وغواړي چې د ژوند ترپايه واده نكوي د پلار لخوا كوم ممانعت نشته.

له بلې خوا زموږ په ټولنه كې ځوان هلک په پټه يا ښكاره توگه خپلې مور، خویندو، همزولو او ملگرو ته دا خبره څرگندولى شي چې گواكي ولې واده نه ورته كوي؟ يا خودا چې په كور كې ناغېږي راواخلي او ځينې داسې اعمال ترې صادريږي چې د نورو ورته پام شي او د واده لپاره د ځوان غوښتنه منعكس كړي

خو پېغله نجلۍ هېڅکله دا حق ځانته نه ورکوي چې د دې خبرې اظهار وکړي چې گواکي ولې يې د خپل قسمت کور ته نه واده کوي. له همدې کبله د ځينو کورنيو پېغلې له پېغلتوب وروسته د ډېر وخت لپاره د خپلو پلرونو په کورونو کې پاتې کيږي. حتی خبره تردې حده را رسيږي چې له کوم شرعي عيب، ځانگړې ناروغۍ او يا ستونزې پرته ځينې پلرونه خپله يوه لور د زوی په نامه او ځينې وروڼه خپله يوه خور د ورور په نامه په خپل کور کښېني چې بکره ورته وايي او نوموړې ښځه هم د افغاني غيرت او شرم له مخې د خپل سر وېښتاند پلار او يا ورور په کور په داسې حال کې سپينوي چې د کورنۍ ټولو غړو ته محتاجه وي، هېڅوک ورته په ښه سترگه نه گوري او بالاخره د زړه گټې هيلې قبر ته ور سره وړي. په وردگو کې د کوژدې لپاره د تصميم نيولو پروسه مختلفې مرحلې لري چې خو مخکې له هر څه د دې خبرې واضح کول ضروري دي چې زموږ په ټولنه کې د ځوانانو وروڼو او ځوانانو خويندو ترمنځ د واده په هکله نوبت مراعات کيږي په دې مانا چې هڅه کيږي څو لومړي مشرانو ځوانانو او پېغلو ته وودونه وشي او بيا په ترتيب سره هغوی ته چې په دوی پسې وي، خو ډېره لږ داسې پېښه شوې چې له مشر ورور څخه دې کشر ورور او يا له مشرې خور څخه دې کشرې خور ته د مخه واده وشي.*

د نجلۍ کتنه

د پېغلې کتنه په وردگو کې د کوژدې لپاره لومړی او ضروري گام گڼل کيږي په دې مانا چې هغې کورنۍ ته د بې واده ځوانانو د کورنيو د ښځو ورتگ پيل کيږي چې پېغله لور يا پېغله خور لري او ممکن په خپلوانو او يا کليوالو کې داسې پېښې شي چې يو ځوان د خپل ژوند د ملگري په توگه يوه خوښه کړې پېغله په داسې حالت کې له لري يا نږدې واټن څخه وويني چې نوموړې پېغله د همدې کليوال نارينه ځوان په نيت پوهه نه وي. همدارنگه که د هلک لپاره د خوښې کړې پېغلې مخامخ ليدل ممکن نه وي نو نوموړی هڅه کوي چې د خپلو خويندو، مور او يا نورو ښځينه خپلوانو له لارې د خوښې کړې پېغلې د ښکلا، اخلاقو، ديندارۍ،

* (۲) ۱۴-۱۵ مخونه

کسب، هنر او کاري وړتياوو په هکله معلومات لاسته راوړي او په عمومي ډول د ځوانې پېغلې په هکله دغه ډول معلومات د ځوان زلمي کورنۍ ته د هغو بنسټو په وسيله په لاس ورځي چې د پېغلې د کتلو دنده يې په غاړه وي.*

د پېغلې کورنۍ ته د بنسټو ورتگ دوه ډوله وي

لومړی دا چې که چېرې کتونکې بنسټې په دې ډاډه وي چې ځوانه پېغله نه ترې پټيږي او کورنۍ يې هم د دوی د نيت د پوهېدلو په صورت کې په دې هکله کومه ستونزه نه پېښوي نو د ځوان هلک د کورنۍ له لوري کتونکې بنسټې په بنسټکاره توگه ورځي د نجلۍ له مور سره موضوع شريکوي او پېغله په داسې حالت کې له دوی سره گوري چې بنسټې جامې يې آغوستې وي او پر ځان يې د بنايست او سينگار تازه گوټې وهلې وي. په دې حالت کې کتونکې بنسټې د پېغلې بنسټکاره، د پوستکي رنگ، ونې، سترگو، د سرو بنستانو، د بدن چاغوالي يا ډنگروالي، حرکاتو، خبرو او ټولو هغو چارو ته متوجه کېږي چې له ليدونکې پېغلې څخه يې د ليدلو تمه وي.

دویم دا چې که چېرې کتونکې بنسټې په دې خبره ډاډه نه وي چې دوی به په مخامخ توگه په خپله موخه کې بريالی نه شي نو د پېغلې کورنۍ ته ناڅاپي او يا په داسې يوه پلمه ورځي چې په بنسټکاره توگه د پېغلې له ليدلو سره کوم تړاو نه لري. نو کله چې د کور د ننه ورشي په نښه کې پېغله د هغو اوصافو له مخې گوري چې مخکې يې يادونه وشوه. خو بايد وويل شي چې د ځينو کورنيو بنسټينه غړې د ناخوښۍ په صورت کې د کتونکو بنسټو لپاره ستونزې هم پېښولی شي او خپله پېغله ترې پټوي، يا دا چې د ناخوښۍ په صورت کې شايد په خپله پېغله و نه غواړي چې هغوی ته ځان وروښيي نو له همدې کبله داسې هم پېښېږي چې کله کله ممکن کتونکې بنسټينه پلاوی د پېغلې کور ته په بيا بيا ورتگ سره بيا هم په خپله موخه کې بريالی نه شي او د خپل ځوان لپاره په نورو کورنيو کې پېغله وگوري.

گل اغا احمدي وايي:

* (۲) مخ ۵

د خېنسی د وړاندیز په صورت کې د ځوان خوښول زموږ په ټولنه کې پخوا په ډېره پیمانې رواج نه وو خو اوس مهال هڅه کېږي چې د دوو کورنیو د خېنسی په موضوع کې له هر ډول پرمختګ څخه د مخه د هغه ځوان په هکله هم لازم معلومات لاسته راوړل شي چې د پېغلې کورنۍ ته یې د خپلوی وړاندیز کړی دی چې په خپل ځای کې به بحث پرې و شي.

د وردگو د تړلې ټولنې د رواجونو، عنعناتو او سننو له مخې شاید ډیرې کمې پیغلې د دې چانس ولري د خپل ژوند ملگری له کوزدې څخه د مخه خوښ او خپله کورنۍ له خپل هوډ څخه خبره کړي بلکې دا خبره زموږ په ټولنه کې ډیر ستر عیب گڼل کېږي.

د پېغلې خوښول

د پېغلې تر کتلو وروسته د هلک د کورنۍ مشران د خپل ځوان زوی سره خبره شریکوي چې گواکي د دوی د بنځینه پلای له خوا پلانکۍ پېغله لور یا خور په دې موخه خوښه شوې ده چې نوموړي ته یې د گډ ژوند د ملگری په توگه انتخاب او د هغې د کوزده کولو هڅه وکړي. کله چې هلک له دې کار سره موافقه وکړي نو په هغو لارو چارو غور کېږي چې په څه ډول د نجلی یا پیغلې کورنۍ ته خبر ورکړي چې دوی یې د خپل ځوان زوی لپاره د هغوی پېغله خور یا لور خوښه کړي ده. کله کله داسې هم کېږي چې د پېغلې په هکله د کورنۍ د خوښې په صورت کې هلک ته هېڅ راز خبر نه ورکول کېږي یا دا چې هلک مسافر او په مزدورۍ پسې ورکوي خو کورنۍ یې نوموړي ته پېغله خوښه کړې وي او ده ته یې د کوزده کولو تکل کوي. همدارنگه د نجلی کورنۍ چې کله د هلک د کورنۍ له لوري د دوستۍ په نیت پوه شي نو هڅه کوي چې د پېغلې کورنۍ هغه هلک وگوري چې د دوی راتلونکې زوم جوړېږي او معلومه کړي چې څنگه سړی دی، سیرت او صورت یې څنگه دی، کوم عیب خو به نه لري، ځوانی او بنایست یې څنگه دی، ایا زده کړې لري او که نه، او که زده کړې لري نو درجه یې څومره ده، څه دنده لري، اقتصادي وضعیت یې څنگه دی، اخلاق یې څه ډول دي، د دیندارۍ کچه یې څنگه ده،

ملگري يې څوک دي، ايا په چلم، سگرېټ، نسوارو، هېروينو، ترياکو او يا نورو نشه يي توکو خو به روږدی نه وي، په کور کې يې د خپلو والدينو، وروڼو او خويندو سره وضعیت څه ډول دی او داسې نور؟ خو په پخوانيو دودونو کې د نجلی د کورنۍ له لوري د هلک ليدلو ته دومره اهميت نه ورکول کېده بلکې د هغه باور په بنسټ به يې د هلک د صورت او سيرت په هکله ډاډه حاصل او په چې د رويبارانو او د پېغلې د خپلوانو بنځوله خوا به د نجلی د کورنۍ غړو ته ورکړ شو. کله کله به دغه معلومات ناسم ثابت کېده چې د دواړو کورنيو تر منځ به يې بيا وروسته ستونزې هم رامنځته کولې او که به تر خپسۍ وروسته د هلک د صورت او سيرت په هکله د نجلی د کورنۍ غړو هر څومره ملاحظات درلودل گټه به يې نه کوله ځکه چې کار به تر کار تېروو.

(۲) - ۶ - ۷ مخونه •

مرکه لېږل يا روپياري

په وردگو کې روپياري هغه ورتگ ته ويل کيږي چې د خپلې کورنۍ يوه ځوان ته د بلې کورنۍ د پېغلې د کوزده کولو يا په بله مانا د دواړو کورونيو ترمنځ د خېښۍ او دوستۍ د رامنځته کولو په هدف تر سره کيږي او هغه کسان چې په دې پلاوي کې شامل وي مفرد ته يې روپياري او جمعې ته روپياريان ويل کيږي. په لومړي روپياري کې کېدای شي يو شخص يا له يوه څخه ډېر کسان شامل وي خو غالباً دغه پلاوي د هلک د کورنۍ له درېيو ډېرو نږدې کسانو څخه نه زياتېږي ځکه چې که چېرې د نجلۍ کورنۍ د همدې خېښۍ او دوستۍ د وړاندیز په هکله موافقه ورسره و نه کړي چې عام ولس پرې خبر نه شي، د زلمي شخصيت او يا کورنۍ ته کومه عيب جنه خبره متوجه نه شي يا دا چې څوک د نجلۍ د پلار ذهنيته ته ددې دوستۍ په هکله ناسم معلومات ور نه کړي او پښېمانۍ ته يې و نه هڅوي.

د روپياري په موخه چې لومړی ځل پلاوي د پېغلې کره ورځي نو کېدای شي د کور غړي يې په لومړي سر کې په موخه پوه نه شي او د عادي مېلمنو په څېر چلند ورسره وکړي خو روپياريان په داسې موقع د پېغلې د کور مشرانو ته د خېښۍ او دوستۍ يا دونه کوي چې په مجلس کې پردي کسان موجود نه وي. که غرمې د ډوډۍ پر مهال ورسره مېلمانه شي نو د غرمې له ډوډۍ تر صرف کولو وروسته د چای خوړلو پر مهال د خېښۍ يا دونه ورته کوي او که د ماښام له لوري ورسره مېلمانه شي نو د بېگاه د ډوډۍ وروسته د چای چښلو پر مهال په داسې توگه د دواړو کورونيو ترمنځ د خېښۍ يا دونه کيږي چې لومړی د راغلي پلاوي په ترکيب کې د يوه هونبنيار، په خبره پوه او تجربه کار شخص په وسيله په غير مستقيمه توگه د مجلس مرکزي ټکي د انسانانو ترمنځ د خېښيو او دوستيو اهميت ته ځانگړی شي. ممکن د هغې په شرعي اړخ خبرې وکړي، په ټولنه کې د ځوان هلک او ځوانې پېغلې پر دريځ خبره منځته را واچوي او بيا د دوی په هغه حق خبرې وکړي چې شرعي نکاح، د دوو کورونيو د خېښۍ پر اهميت، د نارينه او ښځينه تر منځ د گډ ژوند پيل، د نېکو اولادونو روزنه، د بوي بختورې کورنۍ او ښې ټولني

جوړښت يې مهم اړخونه تشکيلوي. همدارنگه په دې ډول مجلسونو کې يو لړ هغو برياليو او مثالي خپلويو ته هم لنډه اشاره کيږي چې د تاريخ په اوږدو کې د دوی د خپلوانو، دوستانو يا کليوالو ترمنځ شوي او ښې پايلې يې درلودلې وې او ممکن دغه مشهوره خبره هم وکړي چې (ښه څښي باغ ده او بده څښي د زړه داغ). کله چې دغه راز خبرې د مجلس مرکزي ټکي وگرځي نو د هغه اصلي مطلب سرليک را برسېره کيږي چې دغه پلاوی يې نوموړي کورته د مېلمنو او روښارانو په توگه راوستلي وي. دا خبرې په دې ډول پيل کيږي چې شکر زموږ پلانکي ځوان شوی، ښه سپری دی، د ښه خوی، ښې پوهې، گټور کسب او غوره تجربې خاوند دی او موږ غواړو چې تاسو زموږ پلانکي زوی يا ورورد خپل زوی يا غلام په حيث ومني او ستاسو پلانکي چې اوس نام خدای پېغله شوې او هغه وخت يې را رسېدلی دی چې پرده يې پر ځای شي او د خپل ژوند لپاره ښه ملگري و مومي نو د دې لپاره چې خور يا لور اخرد بل کور ده او د خپل قلم او قسمت له مخې بل کورته وډېږي نو ښه خبره دا ده چې تاسو له موږ سره څښي وکړئ.

کله چې د راغليو مېلمنو يا روښارانو له خوا د اصلي موخې مطلب ښکاره شي نو د نجلۍ پلار د ډول ډول فکرونو او سوچونو نړۍ ورسره په مخه او په غوږونو کې يې ډول ډول غږونه انگازې خپرې کړي. ځيني هغه کسان چې د مخکيني تفاهم له مخې چې غالباً د ښځو په وسيله رامنځته شوی وي او د خپلې کورنۍ له غړو سره يې خوښه کړې وي په همدې مجلس کې روښارانو ته د ټاکلي وخت وعده ورکوي چې گواکي د دعا لپاره په پلانکي نېټه راشئ. خو هغه کورنۍ چې د لومړي ځل لپاره د داسې يوه وړانديز سره مخ کيږي چې مخکې ترې ناخبره وي، نور روښارانو ته که د دې غوښتنې پايله منفي يا مثبت وي، مستقيم ځواب نه ورکوي بلکې ورته وايي چې دا ښه کار دی، ستاسو څخه ډېره مننه چې له موږ سره مو دوستۍ يا څښۍ ته زړه ښه کړی دی، که قسمت وو نو دا ښه خبره ده ځکه چې متل دی وايي: (سل يې غواړي، يو يې وري) موږ به خپله خوښه وکړو او احوال به درکړو. که له خوښې وروسته د پېغلې د کورنۍ د مشر ځواب د روښارانو د وړانديز په هکله منفي وي نو خبره د يوې يا دوو ورځو په تيرېدو سره په يوه لنډ ځواب مقابل طرف ته روښانه کوي چې د دې کار هېڅ راز امکانات نشته او تاسو په دې موخه زموږ

کور ته د بل ځل راتگ تکلیف مه باسی او که ځواب مثبت وي نو هغوی ته د دعا لپاره د ټاکلې نېټې وعده ورکوي.

په وردگو کې چې کله د پېغلې د کورنۍ مشران د خېښۍ په موخه د ځوان د کورنۍ له وړاندیز سره مخ شي نو هڅه کوي چې په دې هکله ژور فکر، هراړخیزه مشوره او له ټولو اړوندو نارینه او ښځینه کسانو سره خوښه وکړي. د دې ډول مشورو ځواب که مثبت وي نو د نجلۍ د مور، مشرې خور، انا، کاکاناوې، مامۍ او یا بلې کومې مشرې ښځې په وسیله له پېغلې سره هم خوښه کيږي خو زموږ په ټولنه کې په دې هکله د پېغلې ځواب مستقیم نه وي چې د خوښې په صورت کې په زړورتوب او ښکاره توگه (هو) یا (نه) ووايي بلکې د نوموړې موسکا، چوپوالی، له صحنې څخه منډه ځان پناه کول، لنډۍ ژبا او یا دا خبره (هر څه چې کوی) د هغې مثبت ځواب گڼل کيږي. خو دا یو حقیقت دی چې زیاتره وخت که د نجلۍ کورنۍ د هلک د کورنۍ له لوري د وړاندیز شوي خېښۍ په هکله مثبت فکر و لري او پېغله د خپل رېښتني منفي ځواب د ښکارولو په هکله هر څومره ژبا، شور، فریاد، بدې ورځې او غالمغال وکړي نو د نوموړې د کورنۍ غړي د خپلې پېغلې خوښې ته کوم اهمیت نه ورکوي بلکې د هغې خوښه مثبته ارزوي. له همدې کبله د ناخوښۍ په صورت کې کله کله ځینې پېغلې خپل غبرگون ډېر توند څرگندوي او د ځان وژنې تر هڅې پورې رسیږي.

د ستنې راوړل یا نښه

هغه گل یا ځونډۍ چې د خېښۍ د نښې په توگه یې په لومړي سر کې د پېغلې کورنۍ د هلک د کورنۍ څخه راغلیو رویارانو ته ورکوي، ورته مالگه یا نښه هم ویل کيږي خو دا چې ولې دغې نښې ته مالگه ویل کيږي لاسته راغلي معلومات ښيي چې مالگې ته زموږ د وگړو تر منځ د یوه تبرک په سترگه کتل کيږي او پخوا به د خېښۍ د لومړي مجلس په لړ کې د دعا پر مهال د دواړو کورنیو د مشرانو تر منځ له گل یا ځونډي سره یو ځای یوه اندازه مالگه هم اېښودل کېده، یا به ځونډي

• (۲) ۷-۸-۹ مخونه

گنډل کېده او بیا به د دوستۍ د نښې په توګه رویبارانو ته ورکول کېده. بل دا چې مالګه د خوردې په نامه په ځینو زیارتونو کې اېښودل شوې وي او د منجورو په لارښوونه یې زیارت کوونکي د تبرک په نامه ځکي او خپلو ناروغانو ته یې د شفا په موخه له زیارتونو څخه کورونو ته وړي. همدارنګه مالګه په هغه لفظ کې هم استعمالیږي چې یو شخص د افغانانو یوه کور ته ولاړ شي، هلته ډوډۍ وڅوري، چای او یا اوبه وچیني نو وایي او نمک یې راسره شریک کړ نو د ژوند تر پایه د همدې او نمک د شریکیدو ځانګړی احترام کوي، د همدې کورنۍ ګټې په پام کې نیسي او هغه ته د خپل ژوند تر پایه د څه ضرر رسولو څخه ډډه کوي.

کله چې د دوو کورنیو تر منځ د نوې خېښۍ لومړۍ نښه د نجلۍ له کوره د هلک کورته یوړل شي نو که په نږدې ورځو کې د دې کلي څخه څوک مړه شوي نه وي، خپل کلي ته له رسېدو سره سم د رویبارانو له خوا د ټوپک څو ډزې کېږي، د کلي ټول هستوګن خبریږي، د همدې کورنۍ د خپلو ټولو دوستانو او خپلوانو سره یو ځای د نوې خېښۍ زېږی د خوښۍ په ولولو کې بدرګه کوي.

په وردګو کې به چې کله د مخکینۍ پرېکړې له مخې د شیریني خوری د محفل پر مهال د پېغلې د کورنۍ له خوا د ستنې د ورکولو پریکړه شوې وه نو ستن به ورکول کېده. ستن له داسې یوه مثلث ډوله تشکیل څخه عبارت ده چې په منځ کې یې یوه برابره هېنداره په مریو پوښل شوې وي او شاوخوا یې په ډول ډول ځوندیو پوښل شوې وي. د ستنې ځوندې له وړو او غټو مریو، گلباتونو، وربښمو، سونډو، زرتارو، بوربوو، بدامچو، سینتارو، خالونو، تخرېټیو، لونګو او داسې نورو څیزونو څخه جوړیږي او د مثلث په سر کې بیا یوه داسې غورغۍ ورته جوړیږي چې د کلپي ستنې په مرسته د یوه شخص په اوږه کې بنده شي. ځینې خلک د ستنې په مثلث کې د لویې هندارې په شاوخوا کې څو وړې هندارې هم د مریو په مرسته پوښي او په شاوخوا یې ډول ډول گلان کوي او د دې ډول کوچنیو هندارو لږ برخه د ستنې په منځ کې د لیدلو وړ وي. دغه ډول ستنې د بنځو په وسیله جوړیږي او زموږ د ټولنې د بنځینه طبقې د لاسي صنایعو زېږنده دي. په ستن کې همدارنګه د غنمو وړی، د مالګې یوه کوچنی ټوټه او د مېرې یوه بچه په

دې باور گنډل کيږي چې ناوې د خپل خاوند په کور کې روزي منه او د ښو څارويو خاونده شي.

په ستن کې د ورايځې د شاملو کسانو شمېر د ناستې په تناسب زيات نه وي، لگښتونه يې عادي او د نجلۍ د پلار په غاړه وي. همدارنگه په ستن کې د دواړو لوريو څخه ډېر کسان نه راغونښتل کيږي او په ستن کې هلک يا زوم اجازه نه لري چې له ورا سره د خپلو خسر خپلو کره ولاړ شي او يا د چغل بازي زمينه لاسته راوړي.

کله چې د ستنې د راوړلو ورا د نجلۍ کلي ته ورسېږي نو ښځې درياوې وهي، سندري بولې، اتن کوي او له رسېدو وروسته پوښ ښکاروي او نجلۍ ويني. نارينه بيا د ټوپک څو هوايي ډزې کوي، هغه جومات يا ستر مېلمستون ته ځي چې مخکې له مخکې په ښکليو فرشونو، ټغرو، لمخيو، توشکو، بالښتونو او تکيو فرش شوی وي. همدارنگه د نجلۍ د کلي ټول مشران او خېښان يې مخې ته راوړي او د ورا له ټولو لويانو نارينه وو سره په غېږ ستړي مه شي يا روغې کوي او بيا يې جومات يا هغه لوی مېلمستون ته بيايي چې مخکې له مخکې ورته فرش شوی وي. اوس مهال جومات يا لوی مېلمستون د ټغرو او لمخيو په ځای په ډول ډول خارجي موکيت او غاليو فرش کيږي، لومړی ورا ته له شيدو، کوچو، پېروي، مريا، غونډاريو، نينو او داسې نورو څيزونو سره يو ځای جای او بيا وروسته د گرمې ډوډۍ ورکوي چې د پلو، ښوروا او قورمې تر څنگ مېوه، مستې، سلاټه او داسې نور څيزونه په ترکيب کې شامل وي.*

(۲) ۱۶-۱۷ مخونه

د ستن (ستني) د ورکړې دود

هغه دود چې په ستن ورکول کې تر سره کېږي په لاندې ډول دی:

کله چې د هلک کورنۍ د نجلۍ په کور کې ډوډۍ خوري تر هغه وروسته ستن چې په یوه پتنوس کې چې یو شین ټوکر ورباندې اچول شوی وي د نجلۍ د کور د غږي له خوا د یو چا په شا باندې ټومبل کېږي له دې سره د مېوي یو پنډه وکی هم ورکول کېږي چې د خولې خوړلوو لپاره وي، مېلماننه او نور خلک د هلک پلار ته مبارکي ورکوي او د نجلۍ له کور څخه وځي.

په وردگو کې ټیټ ولور له درې لکو څخه بیا تر شپږو لکو ځینې وخت تراو یا اته لکو افغانیو پورې ټاکل کېږي په ولور سربېره ټکري، نکريزي، غوښه، اوږه، وریجې او نور شيان ټاکل کېږي.

راگرځو خپلې پاتې موضوع ته: د نجلۍ د کوره له راوتو او د هلک کور ته په رسېدو د خوښي د اعلان لپاره ډزې کوي، له دې ډزو سره د کلي خلک خبرېږي او د هلک کور ته د مبارکۍ په لپاره راځي د هلک په کور کې خو ورځې خوشالی، نڅاوي او سندري وي.

د ستنې بنکلا او جوړښت

رنگارنگ مری، شیرینی، لونگ، رنه مالگه په ورېښمو پوښ شوې آينې، واړه ځونډي، سیکې د غنمو دانې، د وزو او مېږو پچې د دود په شکل په کې نغاړي.

د شیرینۍ ټومبل په ستن کې دا مانا لري چې د هلک او نجلۍ زړونه یو له بل سره خواږه شي، لونگ ځکه ږدي په کې چې د دوی په کور کې پاکي او ښه بوی پیدا کوي. د آينې مفهوم دا دی چې سپېڅلتوب او رڼا یې په کور کې پیدا شي، د غنمو له دانې څخه یې موخه دا ده چې د هلک کور د غلو او دانو څخه ډک شي، د پچو

وجه يې داده چې د هلک کورنۍ د بڼې رمې لرونکې شي، مالگه هم په ژوند کې د خوند د پيدا کولو او مالگې ته د درناوي په وجه ټومبې.

د هلک کور ته د ستنې رسېدل

کله چې د ستنې ورا خپل کلي ته ورسېږي نو هغه شخص چې غالباً هلک يا نوى ځوان وي چې ستن يې په سر يا اوږه کې ټينگه کړې وي د ځانگړي وياړ احساس کوي او د ورا په مخکې روان وي او په ورا کې د ټولو شاملو کسانو تر ځانگړې پاملرنې لاندې په ناز قدمونه اخلي. په ورايځه کې ټوپک وپلټونکي څو ډزې کوي، هغه بڼځې چې له پوښ سره تللي وي د خپلو سندرو او درياوو وهلو ته نهايي زور ورکوي او د هغې خوا څخه د هلک د کور او کلي بڼځې چې د ستنې راوړلو ته انتظار باسي دغه بهير په سندرو سره پالي، درياوي وهي او په ځينو ځايونو کې خو نارينه ځانته او بڼځينه ځانته اتونه جوړوي، هوايي ډزې کوي، خپل ټوپکونو او چادرونه هم د خوښۍ په موخه په لاسونو کې نيسي او ورسره نڅيرې هغه بڼځې چې د ستنې او ورا انتظار کوي په سندرو او درياوو سره سره د ورا لور ته د نېکمرغۍ په موخه او به او مېوه ور شيندي او هغه ځوان يا هلک په ډير ناز او خوښۍ سره د کور انگړ ته بيابې چې ستن يې په سر کې ټينگه وي او کومه مشره او مخوره بڼځه يې له سر څخه را خلاصه او هلک يا نوى ځوان د جار او قربان په کليماتو او بڼکلولو سره نازوي، ستن يې له اوږې يا سر څخه را خلاصه او د اتونو، درياوو او سندرو په بدرگه يې د خپل کور هغې خونې ته وړي چې مخکې له مخکې ورته ټاکل شوې وي. په ځينو کليو کې هغه هلک يا نوى ځوان چې ستن يې په اوږه ټينگه وي تر هغه پورې د ستن له خلاصولو څخه ډه ډه کوي څو چې د کور د بڼځينه مشرانو څخه يې نغدي ډالۍ تر لاسه کړې نه وي. د دې لپاره چې په ستن باندې په دې وروستيو کلونو کې د نغدو پيسو ټينگول زموږ په ټولنه کې رواج شوي دي نو له ستنې څخه لاندې يو بڼکلی او لوی د شمال په دېوال څړول کيږي او د ستنې د راوړلو سره سم هغه دوستان او خپلوان نغدي روپۍ پرې

• (۴) ۱۴ مخ

تینګوي چې له ستني څخه لیدنه کوي او په دې سره د خپلې خپلوی او خوښی ولولې د پېښې له خاوندانو سره شریکوي.

په وردگو کې کله چې په کوم کلي کې مړی وشي نو له یوې میاشتي څخه نیولی تر درېیو میاشتو پورې د مړي له کورنۍ سره د غمرازۍ، همدردۍ، غمشریکۍ او مړي ته د احترام په موخه په کلي کې هستوګن وګرځي یا کلیوال خپله خوښي په داسې توګه نه څرګندوي چې غم خپلې کورنۍ او یا نور کلیوال یې د سازیا سندرو غږواوري او یا د خوښۍ ډزې وګرځي. حتی په همدې وخت کې خبره تردې حده رسیږي چې که کومه کورنۍ و غواړي د خپلو عزیزانو په واده هرو مرو سیل جوړ کړي نو له غمجنې کورنۍ څخه رسماً اجازه غواړي او بیا خپله خوښي کوي خو بیا هم نور کلیوال دغه عمل ته په ښه سترګه نه ګوري. له همدې کبله د نوې خېښۍ په مناسبت د وردگو په کلیوالي سیمو کې هغه وخت ډزې کیږي چې په کلي او ګاونډ کې په نږدې وختونو کې مړی نه وي شوی او دغه ډول ډزو ته ښادنامې هم ویل کیږي او د جهاد پر مهال خو داسې رواج هم په کلیو کې دود شو چې د همدې کورنۍ د کلا په مخکې به یې ګڼو خپلوانو او دوستانو هم د خوښۍ ډزې او ضربې کولې او که به یې دوست جهادي کوماندان وو نو بیا خو د یوې پوره جګړې کارتوس په هوایي ډزو کې مصرف کېدل.

مبارکي په وردگو کې هغې مرحلې ته وایي کله چې د هلک د کورنۍ خپلوان، دوستان او کلیوال په نوې دوستۍ خبر شي نو د نارینه او ښځینه وو ډلې همدغې کورنۍ ته د مبارکۍ په موخه را ماتې شي، په کلي، جومات، حجرو، سپاچو او پېتاوونو کې د مجلسونو او بانډارونو پر مهال هم د دې کورنۍ غږو ته د خپلو کلیوالو له خوا مبارکي ویل کیږي. همدارنګه ټول کلیوال او په ځانګړې توګه ښځینه طبقه خو دغه دوستي د ټول کلي دوستي ګڼي او د نوموړې کورنۍ له غږو سره په هغو خوښیو، سندرو، اتنونو، نڅاوو، دریاوو او خوشحالو کې هراړخیز ګاون کوي چې د څو ورځو لپاره د همدې کورنۍ په چاپیریال کې ادامه پیدا کوي. خو د نجلۍ پلاریا کورنۍ ته په پخوا وختونو کې د هېچا له لوري هېڅ ډول تبریګي نه ورکول کېده خو اوس مهال چې د خلکو د ځیر ساحه د ورځې په تېرېدو سره د پراخېدو په حال کې ده نور وراچونه هم ورسره بدلون مومي خو لا هم دغه ډول

بدلون عام شوی نه دی بلکې په سیمه داسې فضا حاکمه ده چې د همدې کورنۍ له ډبرو نږدې او محدودو کسانو پرته څوک د نوې خېښۍ په هکله مبارکي نه ورته وایي بلکې د خېښۍ په لومړیو ورځو کې د همدې کورنۍ غړي له خپلو کلیوالو او دوستانو څخه د یو ډول شرم احساس کوي او د نوې دوستۍ په هکله هېڅ ډول خبرې خوند نه ورکوي. همدارنگه د خپلې خور یا لور د برخلیک، د نوو خېښانو سره د دوستۍ د پاللو او د زوم د شخصیت په هکله په فکرونو کې ډوب وي. د نوې خېښۍ له اعلان سره سم د پېغلو په ټولگي کې په ورکړې پېغله او د ځوانانو په ټولگي کې په هلک هم ډول ډول ټوکې کيږي او دوی دواړه په خپلو خپلو کورنیو کې د مشرانو، همزولو او ملگرو دغه راز ټوکې په سره سینه زغمي، ورکړې نجلۍ د هرې ټوکې په مقابل کې له خوږې موسکا سره یو ځای د شرم احساس کوي خو نامزاد شوی هلک یې بیا دومره پروا نه لري بلکې د خپلو همزولو، ځوانانو او مشرانو له ټوکو سره ځانگړې مینه او موسکا څرگندوي*.

(۲) ۱۹-۲۰ مخونه •

دعا

په وردگو کې د دوو کورنیو تر منځ د خېښۍ او دوستۍ اعلان په دعا سره د هغې مېلمستیا په لړ کې کېږي چې د ټاکلې نېټې له مخې د پېغلې د کورنۍ له خوا د هلک د کورنۍ روپيارانو ته چمتو شوې وي. د دې روپيارانو په ډله کې کېدای شي د ځوان هلک پلار، کاکا، ماما، د کلي ملا امام، ملک او د کورنۍ د مشر کوم نږدې او هوښيار دوست هم راغلی وي او ټولتال يې شمېر له پنځو يا شپږو کسانو څخه نه زياتېږي. کله کله داسې هم پېښېږي چې د دعا په مجلس کې د هلک له خوا يواځې د هغه پلار، کاکا او مشر ورور گډون ولري.

د دعا په مجلس کې د دواړو لوريو له خوا له يو بل سره د دوستۍ ځانگړې علاقه څرگندېږي، په تودو دوستانه الفاظو يو بل مخاطب کېږي او خبره مخکې له مخکې معلومه وي. دغه راز مجلسونه د هغو کورنیو تر منځ ژر نتيجه ته رسېږي چې اقتصادي وضعيت يې ښه وي، د سواد کچه يې لوړه وي، د نظر ساحه يې پراخه وي، عادي څيزونو ته کوم اهميت نه ورکوي او د خېښۍ په ټولو رمزونو پوهېږي. خو د هغو کورنیو تر منځ د دعا مجلس ډېر اوږدېږي او سترګو کې ښه غوره کوي چې اقتصاد يې کمزور وي، د افرادو د ځير ساحه يې محدوده وي، ډېرو وړو مسایلو ته اهميت ورکوي او د خېښۍ ټول بې موده او فرعي مسایل په لويه کچه مطرح کوي. حتی داسې هم پېښېږي چې د څارويو په څېر د پېغلې د ولور (مهر) په هکله له يو بل سره اوږدې او بې گټې خبرې د دعوی په شکل تبادلې شي او هغوی ورته ووايي چې د پلانکي په روی لږلمن را پرېږده مانا دا چې د ولور او لگښتونو په برخه کې مراعات راسره وکړه. لمن پرېښودل هغه مبلغ ته ويل کېږي چې پلورونکی اړخ يې اخیستونکی اړخ ته د يو شخص او يا يو مناسبت په هدف پرېږدي او نه يوازې د ولور بلکې د پلورلو او اخیستلو په زياتو لویو معاملو کې مطرح کېږي.

د دعا څخه د مخه د پېغلې د ولور يا مهر، د شيريني خورۍ پر مسايلو چې گواکي ستن وي او که ناسته، چغلبازيو او د زوم په پرېښودلو يا نه پرېښودلو، پښه وازي، د واده پر مسايلو او لگښتونو په بشپړه توگه خبرې کيږي او دواړه اړخونه موافقې ته پرې رسېږي. پخوا به دغه مسایل يووازي د شفاهي موافقې په توگه د دواړو لوريو تر منځ پاتې کېدل خو په دې وروستيو وختونو کې يې ليکنه هم رواج شوې او د په دې اړوند د ليکلي سند په پای کې دواړه لوري لاسليک کوي.

کله چې روښاران او د نجلۍ د کورنۍ مشران په ټولو اړوندو مسايلو توافق ته سره ورسېږي نو بيا د نجلۍ د پلار له لوري د خېښۍ د نښې په موخه يو عادي ځونډی، برابر د شمال او يا گل راوړل کيږي او په منځ کې اېښودله کيږي.

په دې وخت کې د مجلس د گډونوالو څخه يو مشر د قرآن کریم څو ايتونه لولي او که يې ايتونه نه وي زده نو په عادي ډول د دعا لاسونه پورته کوي او د دواړو کورنيو د همېښنۍ دوستۍ او روښانه خېښۍ په هکله دعا کيږي. کله چې دعا پای ته ورسېږي نو د مجلس د لوري لومړی د هلک د کورنۍ مشرانو او بيا د نجلۍ د کورنۍ مشرانو ته د دې دوستۍ په هکله د مبارک مو شه په لفظ سره مبارکي ورکول کيږي او د دعا له پای ته رسېدو وروسته د خېښۍ د نښې ځونډی، گل او يا د شمال روښارانو ته وړاندې کيږي.

که په دې کلي کې په نږدې وختونو کې مړی نه وي شوی نو په وردگو کې پخوا داسې رواج و چې د هلک د کورنۍ مشران به چې د نجلۍ له کور څخه ووتل نو سمدلاسه به يې د ټوپک يا تمانچې څو ډزې کولې او د همدې ډزو په کولو سره به د دواړو کورنيو تر منځ خېښي په رسمي توگه اعلان شوه.

بايد وويل شي چې د پېغلې د کورنۍ ښځې د پېغلې په شمول د دروازي تروړو سوريو او يا کوم پت ځای څخه د دې ټول مجلس بهير څاري، د دواړو لوريو خبرې اوري او د مجلس په پايله باندې ځانونه پوه کوي. کله چې پېغله د خپلو ورکولو يا کوزدې څخه خبره شي نو که په زړه باندې هر څومره خوشحاله او له نوې دوستۍ څخه راضي وي خپل لومړی غبرگون په ډېرو حالاتو کې په ژړا سره څرگندوي.

که کومه ښځه ورته ووايي چې پلانکي ته يې ورکړې نو پېغله وايي: (نوزه څه وکړم چې ورکړې يې يم). همدارنگه ورکړې نجلۍ هڅه کوي چې چاته په مخه ور

نه شي، د دعا په لومړيو شېبو کې تر نامعلوم وخت پورې له عام منظر څخه پټه وي او يوازې خپلو کوچنيو وروڼو او خویندو ته ځان ورنښودلی شي. خود پېغلې مور د مشرانو لونیو په ملتیا د خپلې تجربې له مخې هڅه کوي چې نوې کوزده شوې نجلۍ پيدا کړي، د لاسا بې کړې او د مورنۍ مينې په الفاظو يې ونازوي او په دې حقيقت پوه کړي چې خور او لور آخر د پردې کور ده. همدارنگه له دې سره جوخت ډېر ژر په لرې او نږدې کليو کې د نوې خېښۍ په هکله اواز ه خپره شي او د کلي ښځې يې په دې الفاظو سره يادوي: (اخي نامينده کې نه شي خبره يې که نه، پلانکۍ پېغله يې د پلانکي زوی پلانکي ته ورکړې ده).*

• (۲) ۱۰-۱۱-۱۲ مخونه

ایجاب او قبول

ایجاب او قبول د وردگو په سیمه کې له دعا وروسته کیږي یعنې کله چې دواړه خواوې راضي شي نو له دعا وروسته د لویې ستنې یا گل وړلو نېټه ټاکل کیږي چې د کلي د امام یا د سیمې د یو عالم لخوا د ایجاب او قبول مراسم د دیني اساساتو له مخې ترسره کیږي، ایجاب او قبول ته ځکه ارزښت ورکول کیږي چې که له واده د مخه هلک او نجلۍ سره نږدې وویني نو په اصطلاح کوچنۍ نکاح یې تړل شوي ده نه گنهگارېږي دویم دا چې د خسر، خواښې او د زوم د نورو خپلوانو محرمه او خپله گرزې چې د راتلو پرمهال یې لیدلای شي او لیدل یې د محرمو اشخاصو لپاره شرعي او قانوني گرځي، دا چاره د وردگو د ټینګې اسلامي عقیدې او د اسلام پر اساساتو د ولاړ فرهنگ ښکارندويي کا.

ایجاب او قبول معمولا تر دعا وروسته د یو لږ ځانګړو مراسمو پرمهال کیږي، په دې مراسمو کې د زوم پلار مور کاکا او نور نږدې خپلوان د پېغلې کورته راځي، د نجلۍ د کورنۍ له خوا د ډوډۍ ځانګړي ترتیبات نیول کیږي، د زوم سره راغلو دوستانو ته د نجلۍ د کورنۍ لخوا ډالۍ (جامې) ورکول کیږي او د زوم خپلوان نجلۍ ته پیسې اچوي، که زوم راغلی وي نو زوم هم خپله ونډه اچوي او تر نورو ډېرې پیسې اچوي، د پیسو اچول بېلابېلې طریقې لري، یو شمېر ځوانان یې خپلې خواښې ته ورکوي، یو شمېر نور یې خپلې کوژدنې ته ورکوي او زیاتره یې په هغه د سترخوان کې اچوي چې ډوډۍ یې پکې خوړلې وي، دا پیسې اچول د زوم تر اقتصاد پورې اړه لري که د زوم مالي توان کم وي کمې پیسې اچوي او که مالي توان یې زیات وي زیاتې پیسې اچوي خو معمولا دا پیسې له زر افغانیو نیولې تر شل او دېرش زره افغانیو پورې وي.

په وردگو کې د شیریني خورۍ د مجلس پرمهال که هغه ناسته وي او یا ستن وي نو له ډوډۍ خوړلو وروسته د هلک او نجلۍ د شرعي وکیلانو تر منځ د ټاکلي ملا صاحب په منځګړیتوب د ایجاب او قبول مراسم ترسره کیږي. په دې ډول چې د نجلۍ له لوري د نوموړې پلار یا کاکا او هلک له لوري د هغه پلار، کاکا، ماما یا

بل سرپرست د ولي يا شرعي وکيل په توگه ټاکل کيږي او له دې مرحلې څخه وروسته ستن يا د شمال په يوه لويه مجمه کې د وچې مېوې او د سمالونو په سرد مجلس منعته راوړل کيږي او د دواړو لوريو شرعي وکيلان د ملا صاحب خواته ورځي. شرعي وکيلان ملا صاحب ته په غوږ کې پټ څه وايي چې گواکي ملا صاحب د ايجاب او قبول د تړون پر مهال د مهريا ولورد کميت يادونه وکړي او که يوازې دومره ووايي چې مهر مسمی؟ همدارنگه د ايجاب او قبول په طريقه کې د يادولو په موخه د نجلۍ او د هغې د پلار نوم په بشپړه توگه ملا صاحب ته په همدې وخت کې ورښودل کيږي.

کله چې ملا صاحب له وکيلانو څخه د خپلې پوښتنې ځواب ترلاسه کړي بيا نو د هلک او نجلۍ شرعي وکيلانو ته مخ وراړوي او د نکاح په مخصوصو جملود ايجاب او قبول مراسم سر ته رسوي. د قبول ايجاب دغه طريقه د درېيو ځلو لپاره د دواړو لوريو تر منځ په مخصوصو الفاظو تکرار کيږي او له دې طريقې وروسته د هلک په پلرگنۍ، خېښانو او شرعي وکيل د مبارکيو باران جوړ شي. پخوا به د نجلۍ پلرگنۍ ته مبارکي نه ورکول کېده او هغوی به په دې وخت کې ځانونه ډېر عاجز او څه نا څه شرمگير احساسول خو اوس مهال د خلکو د ځير ساحه پراخه شوې او دواړو لوريو ته له دې طريقې وروسته مبارکي ويل کيږي او داسې الفاظ استعمال کيږي چې دواړو لوريو ته دې دغه بنادي او څيښي مبارکه وي. د مبارکۍ په ويلو سره بيا نو د نجلۍ د کورنۍ يا کلي کوم بيدار او مخور شخص چې مخکې له مخکې ټاکل شوی وي را پورته کيږي ملا صاحب ته لونگۍ، چپنه يا پتو او په ورا کې ټولو راغليو نارينه لويانو ته په پلاستيکي خلتو کې پاکت شوي کالي په مخکې رډي او هغه د سمالونه ورويشي چې په منځ کې يې وچه مېوه، نقل، پتاسې، چاکلېټ او داسې نور څيزونه گنده شوي وي. په همدې توگه د بنځو په مجلس کې بيا ټنگورو ته ورته ډالۍ او کالي اېښودل کيږي. ځينې کورنۍ چې اقتصاد يې ښه نه وي بيا نو په د سمالونو کې توت، نينې، د بنگو دانې او داسې نور څيزونه ورته رډي او د مجمې پاتې مېوه هغو کسانو ته ورويشي چې په دې مجلس کې له د شمال څخه پاتې شوي وي او غالباً د نجلۍ د کورنۍ مېلمانه يا کليوال وي. همدارنگه د مجلس په پای کې د هلک د کورنۍ د کوم يوه مشر له

لوري ملاحب او ډم ته نغدې پيسې ورکول کيږي او د دې خبرې يادونه هم اړينه ده چې پخوا به د ورا ټولو کسانو ته کالي نه ورکول کېدل او له ډېرو نږدې خپلوانو پرته به نورو ته يوازې داسې دسمالونه ورکول کېدل چې مېوه به پکې گنډه شوې وه.

کله چې کالي، مېوه او دسمالونه وپېشل شي نو د هلک پلار او يا مشر ورورد ټاکل شوي ولور يوه برخه چې په کاغذي پاکټ يا دسمال کې يې اېښول شوې وي د مېوې په پتنوس کې ږدي او د خپلو خېښانو باوري شخص ته يې سپاري. له همدې سره خېښان رخصت اخلي، ستن د يوه نوي ځوان په خولۍ او يا اوږه باندې ور ټينگوي او ورا د نارينه او ښځينه په شمول د نجلۍ له کلي څخه د هوايي ډزو، درياوو او سندرو په بدرگه وزي او د هلک کلي ته ځان رسوي.*

(۲) ۱۷-۱۸-۱۹ مخونه*

د گل راوړل

د گل وړل د کوژدې ترټولو مهم وخت دی، کله چې گل راوړل شي نو زوم او د زوم خپلوان سل په سلو کې ډاډه شي او د خېښۍ پرې د دواړو کورنيو ترمنځ کلک وتړل شي.

يو شمېر خلک چې ترمنځ واټن زيات وي يا هوا ډېره يخه وي يوازې په همدې يو گل بسنه کوي او دا د هلک او نجلۍ د کورنيو ترمنځ د خپلوۍ يا ښادۍ پيل او اساس بولي، دلته نو نه يوازې دا چې هلک او نجلۍ سره خپل شي بلکې د دواړو کورنيو ترمنځ د مړي ژوندي دود او تگ راتگ زيات شي.

په وردگو کې گل د هلک د ورور، کا کا ماما يا بل نږدې نازولي خپلوان پر اوږو وراچول کيږي، چې د راوړلو لپاره يې د کلي ماشومان او نور خپلوان د گل تر راوړلو ساعتونه ساعتونه دوام کوي، دا چې اوس د وردگو په زياترو سيمو کې د تېلفون اسانتياوې شته نو د دغه انتظار موده يې کمه کړې ده خو مهمه دا چې کله دا گل راوړل شي د هلک د مور، خور يا عمه او خاله لخوا يا هم د هغه د انا (نيا) له خوا د گل راوړنکي شخص له اوږو څخه کوزيږي ډېری وختونه دغه نفر ترهغې گل نه سپاري خو يې چې شيريني (پيسې) نه وي اخستې، په گل کې اينه، دسمال، غنم، پچې، لونگ، کلمه داره روپۍ او داسې نور د شاگوم په توگه پييلي وي.

کله چې گل ښکته شي نو ډېر وختونه په کور کې په يوه مناسب اتاق کې ځوړند وي د هلک خپلوان راځي او په دې گل کې د شاگوم د دود په توگه د خپل وس مطابق پيسې ږدي، دغه پيسې وروسته نجلۍ ته په يو ځای ور لېږل کېږي.

ناسته

ناسته د کينولو يا درنولو په مانا ده، يعنې په ناسته کې د هلک د کورنۍ له خوا د نجلۍ مور پلار، خویندې، وروڼه او نور نږدې خپلوان د هلک د کورنۍ لخوا کېنول کېږي.

کله چې خېښي وشي، نو د نجلۍ کورنۍ او خپلوان ځينې تشويشونه کوي، چې د زوم يا د خپلې لور ژوند او کورگۍ به څه ډول وي، اقتصاد به يې ښه وي که بد، د کور سرشته به يې څنگه وي، کور به يې څه ډول وي... دا ډول تشويشونه د نجلۍ د خپلوانو سر بېره د کوژده شوې نجلۍ سره هم وي، خو کله چې د زوم کورنۍ وخت او پيسې پيدا کړي د نجلۍ ټول دوستان رابولي چې شمېر يې له ۱۵ تر ۴۰ تنو پورې رسېږي، په ناسته کې د زوم د کورنۍ له لوري ځانگړي ترتيبات نيول کېږي او هڅه کوي خو خپلو خېښانو ته خپل ژوند او سرشته لوړ وښيي، د نجلۍ د کورنۍ لخوا ځينې کسان هغه د چا خبره خبرو ټولو ته راغلي وي ځکه نو زوم خپل هڅه کوي چې کومه ستونزه رامنځته نشي او د مېلمنو له راتلو د مخه د خپل کور ماشومانو ته وايي گوري چې سر (پت راز) مو افشا نه کړئ، په ادب چلېږئ او داسې کارونه کړي چې دوستانو ته کم راشو.

په ناسته کې د خوښې مجلسونه ډېر تاوده وي کله چې مېلمانه روخصتېږي د زوم د کورنۍ له خوا ټولو ته د درنښت په موخه ډالۍ (چينې، لونگۍ، جامې، پتوگان، ټيکري... مناسب لباسونه) ورکول کېږي، نجلۍ هم غوږ نيولی وي چې له پلارگنۍ سره يې خسرگنۍ څه ډول چلن کوي او څومره يې درنوي، که د هلک د کورنۍ لخوا مناسبې ډالۍ ورکول شوي وي او ډېر درنښت يې شوی وي نو نجلۍ خوشحاله وي او که کورنۍ خوښه نه ښکاري دا هم خپه کېږي. نجلۍ له خپلو خویندو يا نورو هغو نجونو پټې، پټې پوښتنې کوي (کور يې څنگه و، سرشته يې څنگه وه، ستاسو قدر يې ډېر وگړ که لږ،... درلودل که نه...، تنه خو به يې تروه نه وه، کور يې پاک و که نه... که چېرې دغو پوښتنو ته مثبت ځوابونه پيدا کړي نو نجلۍ خوشحاليږي او که کومه ناسمه خبره واورې خپه کېږي.

په هر صورت ناسته د وردگو په سيمه کې د يو مهم دود په توگه راپاتې دی، چې موخه يې د خپبسانو درندول، معززول او د يو بل سره سم پېژندل وي.

بوله

بوله د خپبني يا کوزدې د دود يو بل مهم اصل دی چې له ستنې وروسته ترسره کېږي، کله چې

د هلک کورنۍ له ستنې وړلو څخه وروسته يو څه پيسې برابرې کړي نو د نجلۍ د پلار يا مشر ورور او يا د کورنۍ د کوم بل مخور او واکمن شخص سره خبرې کوي او د نجلۍ د پلار په موافقه د خپل زوی پنبه د خسرگنۍ کره خلاصوي چې دې ته په وردگي اصطلاح کې د پنبې خلاصول يا پايوازي هم وايي دغه ناسته وروسته له ۲-۷ مياشتو پورې چې ستن يو سي صورت نيسي.

په ناسته کې له دوو څخه تر شپږو جوړو کالي د ولور درېيمه يا څلورمه برخه او د ناستې ټول لگښتونه د هلک د کورنۍ له خوا کېږي، او د نجلۍ د خپلوانو د بنځو لپاره يو يو کيس او يا ټکری شامل وي. په ناسته کې د دواړو خواوو کورنۍ او خپلوان او د کلي مشران گډون کوي د ناستې لپاره د نجلۍ او هلک پلرونه يوه ورځ ټاکي بيا نو په ټاکل شوې ورځ د هلک د کورنۍ او خپلوانو څخه تقريبا ۱۰-۱۵ تنو پورې د نجلۍ کور ته ورځي او د هغو له خوا هم ځينې خپلوان را درومي او ددغو خلکو ډوډۍ او نور لگښتونه د هلک د کورنۍ له خوا برابرېږي.

کله چې ډوډۍ او چای وخورل شي بيا د دم له خوا د نجلۍ له کوره په پتنوس يا مجمه کې له سور رخت څخه نجلۍ په لاس جوړ شوي دسمال چې بنکلي ځونډي او ستارې... شيان په کې ټينگ وي مجلس ته راوړل کېږي بيا نو په دغه وخت کې د ملا له خوا د هلک او نجلۍ نکاح ترل کېږي دعا کوي او له دعا نه وروسته هغه دسمال د هلک د ورور او يا د کاکا د زوی په سر کې ټينگوي او خلک د هلک پلار ته مبارکي وايي.

• (۲) ۲۰ مخ

په دې وخت کې د نجلۍ د کورنۍ له خوا نویو خېښانو ته لنگۍ، چپني او دسمالونه ورکول کېږي. خلک رحصتیري په دې وخت کې دم د هلک د پلار یا ورور څخه له زرو نه تر درېیو زرو افغانیو پیسې اخلي دا په دې خاطر چې د هغه د زوی د شړیني خوړلو په وخت کې یې ډېر زحمتونه گالي او د خلکو خبرولو حق الزحمه ده. په ناسته کې هغه ښځه چې د هلک له کوره د نجلۍ کره ورشي خېښي یا تنگورې نومیري دغه خېښې ته هم د نجلۍ د پلار له خوا ټکري او یا کمیښونه ورکول کېږي، د خېښو شمېره له یوې څه تر پنځو پورې وي اما د نارینه و شمېر له ۱۰ نه تر ۱۰۰ پورې رسیږي، له ډېرو خوښیو سره د هلک د کور په خوا روانیږي. کله چې د هلک کور ته نیردې شي ډزې کوي ډولونه وهل کېږي او د کلي خلک خپلوان نڅاوي او خوشالی کوي. د دسمال په لیدو ښځې داسې سندرې وايي:

د پاسه په باغ گډه شوم نارنج مې راوړو

د پلانکي په کورو ورگډه شوم سورگل مې راوړو

له دې خوښیو وروسته زوم د نجلۍ کور ته ورځي د شپې د ډوډۍ خوړلو نه وروسته نجلۍ د هلک ښۍ خواته کښېښوي او خپل زنگون د زوم پر زنگون د پاسه ږدي، دا په دې مانا چې زوم د نجلۍ تابع وي، بیا شربت راوړي نیم گیلان زوم نیم گیلان نجلۍ خېښي، وروسته تر دې زوم او نجلۍ یوازې د ویده کېدو لپاره په کوټه کې پرېږدي.

سهار زوم هغه چا ته چې ده ته یې بستره اچولې وي لږ او ډېرې ۵۰۰ پیسې ورکوي او توان په اندازه د نجلۍ خویندو او خواتې ته پیسې ورکوي، هلک دوه یا درې شپې د خسر کره تېروي او تر دې وروسته د هلک ورتگ د نجلۍ کره کوم ممانعت نشته، ځینې خلک ناسته نه کوي او هلک تر واده پورې د نجلۍ کره نه شي ورتللی او په دې صورت کې هلک کولی شي په غلام نجلۍ کور ته ولاړ شي که کله گیر شي د خلکو له خوا ښه وهل کېږي.*

(۲) ۲۹-۳۰ مخونه

نوروزي

نوروزي لکه چې له نامه څخه يې له ورايه ښکاري د کال په پيل کې د نوروز په درشل کې د زوم له خوا د نجلۍ کورته د پوښ په ډول جامې او اړوند سينگارې څېړونه وړل کيږي، چې نوروزي يې بولي دا چاره په دې وروستيو کې په وردگولايت کې عامه شوې په تېره بيا په هغو سيمو کې ډېره دود ده چې کابل ته نږدې وي، ښايي د وردگو يو زيات شمېر خلک په عقيدوي لحاظ د نوروزي د وړلو سره مخالف وي او ډېرې داسې کورنۍ شته چې تر اوسه يې دا دود نه دی عملي خو په ځوانانو کې د نوروزي د وړلو دود ورځ تربلې عاميږي او دا خوښوي چې بايد په نوروز کې چې د کال نوی موسم دی، هرڅه نوي کيږي بايد خپلې نامزادې پېغلې ته نوي کالي او نوي بوتان او جوړې ورو ليرې، همداراز نجونې هم په دې تمه وي چې د نوي کال په رارسېدا ورته بايد خسرگنۍ لخوا نوي کالي او نور شيان (نوروزي) وروړل شي.

د نوروزي وړلو دود د عام کېدلو مهم لامل د پلازمينې کابل سره د وردگو د جغرافيه نږدې والی او په کابل کې د وردگو د گڼو کورنيو مېشتېدل دي، چې له خپلې سيمې وردگو سره هم اړيکې لري او په دوديزو مراسمو کې تگ راتگ کوي، دا چاره ددې لامل شوې چې د نوروزي په څېر ځينی دودونه په وردگو کې هم کرار کرار د يو سيمه ييز دود په توگه ځای ونيسي.

له پورته فکتورونو او لاملونو سره سره د وردگو خلکو خپله ژبه ساتلې او په خپله ځانگړې سليقه او رواج د نوروزي وړلو په څېر ځينې دودونه تر سره کوي. په نوروزي کې نجلۍ ته په ځانگړي لباس لېرلو سربېره د هغې د کورنۍ ځينو غړيو ته هم جامې او نور توکي د نوروزي سره لېرل کيږي، خو اړينه او لازمي نه ده چې ولېرل شي.

د يا دونې ده چې يو شمېر کورنۍ چې اقتصاد يې ښه وي په نوروزي کې نجونو ته ځينې قيمتي گانې لکه طلا، نقره... هم د ډالۍ په توگه وروړي.

د پوښ وړل

په وردگو کې به پخوا پوښ په يوه او سپنيز صندوق يا بنايسته يخدان کې ځای پر ځای کېده، مپوه او نور اړوند څيزونه به په بوجی، خورجين يا خټه کې اېښودل کېدل او هغه مهال چې د موټر په څېر نقلیه وسيلې نه وې او يا محدودې وې نو د ۲۰ يا ۳۰ کسانو چې زياتره به يې نارينه وو او لږ شمېر به يې ښځينه ټنگورې وې، د خړو په وسيله به د نجلی کلي او کور ته انتقال کېده. البته دا په هغه صورت کې چې د نجلی کلي به لېرې و او د ورا د دويم ځلی ورتگ به ستونزمن و نو دا ټول کار به په يو ځلي صورت موند او ټنگورې به هم په خړو باندې سپرېدلې خو کله چې موټرونه پيدا شول نو دا کار بيا زمور په ټولنه کې د موټرو په وسيله پيل شو. د پوښ څرنگوالی او س په بشپړه توگه بدلون موندلی دی ځکه چې اوس نه يوازې يو او سپنيز بکس بلکې دوه يا درې چرمي بکسونه د ناوې لپاره اخیستل کېږي. پخوا به د ناوې د جامو شمېر ډېر محدود و خو اوس مهال د ناوې د جامو شمېر هم ډېر شوی او د شيريني خورۍ د ځانگړو شين رنگو گڼول شوو جامو په شمول زيات څيزونه ورته اخیستل کېږي. په گانه او داسې نورو څيزونو کې هم پخوا ډېر محدوديت موجود و خو اوس هڅه کېږي چې پېغلې ته په ډول ډول گانو سر بېره يوه اندازه سره زړ يا طلا هم واخیستل شي او هغه پوښ ډېر دروند او د يادولو وړ گڼل کېږي چې د طلا اندازه يې زياته وي. پخوا به په پوښ کې د ناوې د ټولو خپلوانو لپاره کالی نه اخیستل کېدل او يوازې د هغې د والدينو لپاره به کالی برابرېدل خو اوس دغه رواج بدلون موندلی دی او هڅه کېږي چې د پېغلې د کورنۍ ټولو نږدې خپلوانو ته هم جامې پکې وروړل شي.

د پوښ د وړلو په هکله به هم داسې کېدل چې پوښ به د دوو نارينه او دوو ښځينه وو په ملتيا د ورا د تگ څخه د مخه انتقال شو او د مخکيني توافق له مخې به نور کسان د ستن يا د شمال د وړلو په ټاکلې ورځ د نجلی کلي ته ورتلل او پوښ به مخکې له مخکې کتل شوی و. کله به چې پوښ يوړل شو نو له پوښ سره تللیو

تنگورو به سندري ويلې، درياوې به يې وهلې، يا به يې له ځان سره وړي ټيپ
ريکارډر ته فيته وړاچولې وه او اتن به يې ورته کاوه.

خلاص کې خلاص کې د اصيل يځدان کلپونه
ځينې را وباسی د پلانکي د لاس پوښونه

په همدې وخت کې به په هوا کې د ټوپکو او په وروستيو وختونو کې د ډول ډول
ماشيندارو د ډزو باران جوړ و او هغه شخص به له نورو څخه زياتې ډزې کولې چې
نوم به يې د تنگورو له خوا په سندرو کې ياد شوی و.
مثلا دغه ډول سندري:

اوس به د فلفل پانې منې وکا اوس به د پلانکي ټوپک شغلې وکا
زمورځوانان خيالي دي خيال به وکا اوس به ماشيندارو ضربې وکا

د اختري وړل

اختري يا د کوژده شوې نجلۍ لپاره د اختريوښ وړل د وردگو د قوم يو بل رواج
دی، ددې لپاره چې د اختر لمانځلو دود د ټولو مسلمانو يو ستر مذهبي دود دی
او خلک د اختر د خوښيو لپاره خپلو ماشومانو او د کورنۍ غړو او ځانونو ته
نوې جامې کوي نو په همدې اساس نوې کوژده شوې نجلۍ ته چې د دوی د
کورنۍ يو غړی په راتلونکې کې تشکيلوي هم جامې او نورو سينگار ډوله اړين
توکی وروړي چې اختري يې بولي.

د اختري يا اختر د جامو وړلو دود د نوروزي تردود ډېر پياوړی دی چې د وردگو
په ټولو سيمو کې دود لري او له ډېر پخوا را پاتې دود دی. ددې دود د پياوړتيا
ډېر لاملونه شته خو مهم يې هغه د مسلمانانو مذهبي او کلتوري ورځو ته دوردگو
د ولس خاص درناوی کول دي.

• (۲) ۱۵-۱۶ مخونه

اختری ته اوس هم ډېر خلک د اختر پوښ وايي چې د دري ژبې د پوشاک او لباس
څخه اخیستل شوې ده. په دغه پوښ کې له دوو څخه تر پنځو زیاتې جامې څوک د
نجلی کره نه وروړي. له دې جوړو سره مېوه او نکریزې هم اړینې دي خو دومره
کسان نه ورسره ځي یوازې د هلک مور یا خور ورځي، او د نجلی پلار هغو کسانو
ته جامې یا نورې ډالۍ ورکوي.
د یادونې ده چې د اختر د پوښ د وړلو سره د دیني عالمانو له خوا هم کومه ستونزه
نشته او دا دود په ټولو وردگ مېشتو قومونو او خېلونو کې یو ډول دوام لري.*

* (۲) ۳۱ مخ

د واده لپاره تیاری (چمتو والی)

د وردگو خلک له کوژدې وروسته هڅه کوي څومره چې ژروي واده وکړي، خو په دې لاره کې ډېر وختونه اقتصادي ستونزې او د نجلۍ د مور او پلار نازونه ددې لامل کېږي چې د کوژدې او واده ترمنځ یو څه وخت ونیول شي، په هر حال کوم وخت چې د هلک کورنۍ وغواړي واده راوړي نو د ټولو نه مخکې یو تن د نجلۍ د پلار کره ورځي او جوړښت ورسره کوي چې په دې جوړښت کې د واده د وړلو ورځ، اوږه، غوايي، پسونه، وریجې... او نور لگښتونه ټاکل کېږي. چې دغه نوموړي شیان په لوی پوښ کې شامل دي هغه ښځې چې د پوښ سره راځي هغو ته ټنگورې وایي ډېر ځله داسې هم پېښ شوي دي چې د واده د ډېرو پرېکړو پر وخت کې د نجلۍ پلار د ځینو خلکو په لمسون په خپل لومړني قول او لوز کوم چې لومړي وخت د هلک له پلار سره کړي وي نه درېږي زیات ولور او ډېر شیان غواړي. د پوښ په وړلو کې تر او ښځې گله ون کوي دریا وهي اتڼونه کوي او اوزونه وایي د پوښ ستاینه په ځانگړو بدللو کې داسې کوي:

زموږ د ناوې شین شال څلور یې چاپه

(پلانکي) ورته راوړي له کندهاره

په دې ترتیب سره ښځې خپلې بدلې وایي دریاگانې وهي او خوشالی کوي نارینه کسان د ډوډۍ تر خوړلو وروسته بېرته درومي او خېښانې همدلته د ناوې کره پاتې کېږي.

په دغو بدلو کې کله ناکله خپگان هم رامنځته کېږي ځکه چې دغه بدلې ډېرې پخې او کله ناکله د پېغور په بڼه هم وي چې زموږ په معاصر ادب کې ورته کنځاکۍ یا د ناز او خوبښیو کنځاوې هم وایي چې د ښځو او نجونو له خوا یو بل ته ویل کېږي دا بدلې د وردگو پر سیمه سربېره د غزني، لوگر، پکتیا او نورو سیمو کې هم دود دي چې دلته موږ د وردگو د سیمې د څو کنځاکیو سندرو بېلگې چې ددې سیمې د ولسی ادب په ځانگړې توگه د ښځینه ولسی ادب یوه برخه ده راوړو:

په دې سندرو کې د مېرمنو له خوا د واده سندري د کنځاکیو او بېولالو او ستاینو په بڼه څنگه چې واده د خوښیو او سندرو ځای دی، خو کله کله په واده کې د ځینو لاملونو له کبله ستونزې او خپګانونه رامنځته کېږي چې د مېرمنو یا ښځو له خوا په سندريزه ژبه مطالب افاده کېږي، د واده پر مهال د دغو ګیله بیزو، یا خوښیو او کنځاکیو سندرو ویل په وردگو کې یو دود او کلتور ګرځېدلی چې ممکن د پښتنو په ځینو نورو سیمو کې هم د پته ورته کلتور موجود وي، خو مور دلته د واده د دغو کلتور څو بېلګې راوړو، چې د مېرمنو سندري دي څنگه چې د واده لپاره د نارینه وو په پرته ښځې او ماشومان ډېر خوشالېږي، د وردگو په ودونو کې هم ښځمنې تر ډېره د واده بېلابېل پړاونه په خپلو سندرو ښایسته کړي دي او د سیمې د کلتور بڼه یې نیولې ده.

چې پر کلتور سربېره د یادو مېرمنو د فطري استعداد څرګندونه هم کوي دغو نالوستو مېرمنو په خپل فطري او هنري ذوق د خپلو سویو احساساتو پرمټ په شفاهي ډول داسې سندري پنځولې چې ساری یې د نړۍ په ادبیاتو کې نه شو موندلی.

دلته مور د ښادۍ سندري او د ښاديو سندرو یوه برخه هغه کنځاکۍ د بېلګې په توګه را اخلو چې د وردگو په ډېرو سیمو کې د واده پر مهال په ځانګړې توګه د ناوې وړلو، ورا، د ناوې کوزولو، ځینې، ناوې جوړولو... په وخت کې د هلک د خپلوانو پېغلو او ښځو له خوا د نجلی کورنۍ ته ویل کېږي، ددې سندرو چې کنځاکۍ سندري دي او پنځوونکې یې هم ولسي مېرمنې او نجونې دي د پنځ لامل یې تر ډېره د کوزدې وروسته د هلک او نجلی د کورنیو ترمنځ اختلافي مسایل او زړه بدۍ دي، دا اختلافونه تر ډېره د ولور په سر یا د ولور زیاتولو، یا خلتیو او تویانې زیاتولو او ځان غوښتنو له امله رامنځته کېږي چې ډېر وخت د دغو ستونزو له کبله د نجلی ژوند د هم له ستونزو ډکېږي، په هر حال کله چې د نجلی پلار یا مشر ورور د زوم له کورنۍ څخه ډېر ولور اخستی وي یا یې بابیری پرې کړی وي او د زوم کورنۍ په مالي لحاظ خپلې وي نو د ناوې وړلو پر مهال د ناوې کورنۍ ته په سندريزه ژبه پېغور ورکوي او په اصطلاح سوځوي یې لکه:

مور به ناوې یو سوله ډولو سره

تاسې خاورې باد کړئ له ايو سره

يا داسې سندرې: پلانکې ولاړ دې ولور په ملا کې - فلانې ولاړ دې سترگې يې
ډکې، دلته په لومړي ځل د زوم د پلار يا د هغه ورور يادونه کيږي چې ولور يې په
ملا پورې تړلی وي ځکه په وردگو کې بيا ولور دومره ډېر دې چې په جيب کې نه
ځاييږي او په ملا پورې يې په دوسمال کې تړي د ناوې پلارته يې ورکوي چې
ډېری وختونه د ناوې د پلار سترگې د ژړا ډکې وي خو له شرمه ژړلی نه شي.
يا داسندرې چې د زوم خپلو له خوا وويل کيږي:

د کورمې باده د غرو شماله طلا يې نشته د خدای لپاره

د ناوې خپلو له خوا:

زموږ ناوې لکه چينار ودرويه! زومکې لکه سپرلی ترې جارويه!
د زوم خپلو لخوا:

شنه پتې مې گرو شو له باغچو سره ناوې تندې د مات شه له خالو سره
د ناوې خپلو له خوا:

زموږ ناوې چې ځي حوره سرداره ده فلانې يې چلمچي دا يې واکداره ده
دلته د خوانبې نوم اخلي او د چلمچي په توگه يې يادوي خپله ناوې هونبیاره او
واکداره نښي چې ډېری وختونه داسندرې سم انعکاس نه پيدا کوي او د خوانبې او
انگور ترمنځ د کور پر واک شخړې را منځته کوي.
خوانبې وايي:

ولور دې په جو پو چو پو ټوليرې اوس به د سور کور را معلوميرې
دلته د سور کور نه موخه د ناوې لپاره جيز او د کور سامان دې اکثره پلرونه په دې
پلمه ولور اخلي چې خپلې لور ته سور کور يا سم کور ورکړي خو ځينې وخت دا
کور معمولي وي.
خوانبې داسې هم وايي:

د اس تر گېډه ولو بدي رسی په څه نا وخته راغلي پرد پسې
يا داسې وايي:

شين مو تيره بريک وهه چلېږه زموږ ناوې قدم وهه سپرېږه
يا داسې وايي:

شین موټر په شگو کې پنجر دی
 مورډ ته ناوې راکړې مازدیگر دی
 د بنادې سندرې بېل بېل ډولونه د واده د مراسمو ځانگړې سندرې دي. اولکه
 لنډې د خپل ساده جوړښت له امله په عام ولس کې ځانگړې ځای لري. چې له
 لومړنۍ هوکې نیولې د کوژدې او واده په بېلابېلو مراسمو کې د پښتنو سیمو د
 بېلا بېلو دودونو له مخې دښځمنو له خوا په ځانگړې لحن سره ویلې کېږي، لکه
 دغه سندرې چې د مالگې یا لفظ د وړلو او کوژدې په مراسمو کې ویلې کېږي:

د زرو ډک منگی مې دروړ چپه یې نه کړې
 پلانکی مې در لېرلې خپه یې نه کړې
 راغی رومال راغی رومال پت دی په قبو کې
 د پلانکی په سراپنۍ سرلوړ دی په ترپورو کې

دغه سندرې په دوو برخو وېشل شوې دي یو ډول د خوښې سندرې دي چې
 بابولالې د یوې برخې په توگه راځي چې د وردگو سربره د هېواد په سهیلی،
 مرکزي او ځینو نورو سیمو کې د واده په مراسمو کې ویل کېږي او بل ډول یې
 کنځاکۍ یا سندرېزې ناندري دي. د جوړښت له مخې دغه سندرې له دوو مسرو
 درپيو مسرو او کله تر دې زیاتو مسرو څخه جوړې دي. چې ځینې یې غیر مقفع دي
 چې د مسرو وزن یې سره برابر نه دی او د شعریت له مخې ډېرې ساده دي. لکه:

گل ناوکی قدم په ورو ږده

قدم په ورو ږده جینکی در سره ځینه

خو ځینې یې مقفع دي چې ښکلي ادبي صنایع پکې راوړل شوي دي او لوړ هنري
 ارزښت لري.
 د بېلگې په توگه:

اسپه چې خوله ټیټه کړې لونگ اخلي

مورډاسې ناوې راوړه د زړه زنگ اخلي

پورته سندره بیا د زوم کورته د رسېدو په وخت چې کله ناوې د خپل بخت کورته
 راوړسي د ناوې د کوزولو پرمهال د زوم خپلو له خوا ویل کېږي په دې سندرې سره
 نورو دوستانو او د کلي او سیمې څخه راغلو ښځو ته د ناوې ستاینه کېږي او په
 اصطلاح زور ورته ښودل کېږي چې گواکي ښکلي ناوې یې راوړې ده.

کنځاکۍ یا کنځلو ته ورته سندري په ځينو سيمو کې د کنځلو په نوم هم يادېږي چې جوړښت له مخې له دوو مسرو څخه جوړې دي. د کنځاکيو موضوع په ټوليز ډول گيلې، شکايتونه، مينه ناکې ځورونې هم کېدای شي چې په غېر مستقيم ډول د ځينو غوښتنو پوره کول دي چې د کنایې په ډول د زوم او ناوې د خپلوان به خاصه توگه د بنځينوو له خوا يو او بل ته ويلې کېږي. دغه مينه ناکې ناندري کله کله په وادونو کې په يوې گرمې مشاعرې واوړي چې دواړې خواوې يې د گتلو هڅه کوي، خو ځينې وختونه په دغو ناندريو کې د کلام عفت ماتېږي چې په خفگان او جگړې اوړي.

د بېلگې په توگه په بېلابېلو مراسمو کې د دواړو خواوو تر منځ دغه ناندريې سندري:

د ډوډۍ خوړلو په وخت کې:

زوم خېل وايي:

د سپينو ورېجو څه شورما شوردی

موربې نه خورو چې خيال موزور دی

د ناوې وروردې و خوري چې شفتل خور دی

د ناوې خېلو ځواب:

شفتلگيو گل ايستلی شفتلگيو گل ايستلی

زموږ د سترخوان ډک اوس ولې زور درکړی

د زوم خېلو ځواب:

نوم دې په کابل کابل لگيږي

د غوښې دې درک نه مالومېږي

د ناوې خېلو ځواب:

وريچې غوښې نه خورو نازولې يو

مونږه د زمزم په اوبو وللي يو

همدارنگه د دواړو خواوو تر منځ د زوم او ناوې د ښوالي دغه په زړه پورې ټوټې:

ناوې، مو کمکولۍ ده خوښه مونه ده

ونه يې د زوم تر زنگانه ده

خواب د ناوې خپلو خواب:

ميرزايي قدم راواخله قسمتونه دي
د پلاني لايقه نه وي قلمونه دي
مور داسې زوم درکړې
لکه تار د زرتار

خواب:

مور داسې ناوې درکړه
لکه ونه د چينار

د ناوې د جوړولو او خپله خوښه په نکريزو د لاسونه نه سره کولو او سينگار په نه
کولو د همزلو له خوا د نکريزې په شپه ناوې ته دغه سندره اورول کېږي، چې په
زور سره د ناوې د لاسونو د سره کېدو او سينگارولو انځور راښيي.
هغه ټنگورې چې يوه ورځ مخکې د ناوې کورته ورځي داسندرې وايي ورته:

اوس به دې امپل د انبدانې کړمه
سبا به دې دا سپيني پاڅي سرې کړمه
د زوم په کور کې چې ناوې بنکته شي داسندرې ورته وايي:
پرون دا وخت د سيند مېلې ته تللي وي
نن مو نظر بنده کېښولې بې
د ناوې جوړولو پر وخت سندره:

د سلایي لاره مو جوړه په تندي کړله
د پلاني ناوې مو جوړه کاغذي کړله
همدارنگه د ناوې خپلوان د ناوې د وړلو په وخت د دغو کنځاکیو په ویلو سره د
زوم خپلو لخوا ځورل کېږي:

ناوې مور سر کال کله و دولې
ابا خو دې لمنې گرځولې
زموږ ناوې چې ژاړي گرمه نه ده
نن د پلار په کور کې مېلمنه ده
ناوې په مخ دې اوښکې غټې غټې

د مور په زړه دې کېښودې سکروټې
په کنځاکیو کې د بېلا بېلو سیمو د ښو او بدو دودونو یادونه کېږي. د ناوړو
دودونو پلي کول په کنځاکیو کې د پېغور په توګه بیانېږي چې مثبت پیغامونه او
مثبتې پایلې لري.
د بېلګې په توګه د خسر کورته در سېدللو په وخت ناوې په دغو کنځاکیو ځورل
کېږي:

ښه شوې چې تر شنو ونو مو تېره کړې
پلار دې په ولور شو ته یې هېره کړې
د سحر سترګو نارې کړې چې وی وی د خوبه یم
ناوې مور ته دې وایه چې وی وی ورکه دې کړم
کله چې ناوې وړي د اسنډره هم ورته وایي:
ولور دې په لکو لکو ټولېږي
اوس به د سور کور را مالومېږي
کله چې ورا د ناوې کورته ځي مخکې تللې ټنگورې ناوې ته وایي:
ناوې ورک دې شه څېرن څېرن تربرونه
اوس به رانېکاره شي ستا خیالي خیالي لېورونه
دغه د ښادۍ سندري یا کنځاکۍ د وردکو د سیمې د مېرمنو د ښکلی هنري ذوق
ښکارندويي کوي چې د بې سوادۍ سره یې دغه ذوق نه دی مړاوي کړی او د
وردګ د سیمې د واده د کلتور یوه برخه ده چې مور یې څو بېلګې درته په لنډو
سندرو کې وړاندې کړې.*

* (۲۳) ۱۸ مخ

د واده دود

د واده په اړه مو مخکې هم لږ او ډېرې خبرې وکړې، دلته د وردگو د واده په دود او طریقه باندې را څرخېږو:

که څه هم واده او کوژده سره جوت توپیر لري خو په وردگو کې د کوژدې کړلو ته هم واده کول وايي يعنې کله چې يو څوک کوژده وکړي داسې وايي: ((پلاني ته يې واده وکړ، يا پلاني يې زوی ته واده وکړ)) خو په خپله واده ته هم واده وايي خو توپیر يې په دې کې دی که څوک واده کوي وايي: ((پلانی واده وپري)) يا پلاني واده یورلو...

په وردگو کې واده کول په لاندې ډولونو تر سره کېږي:

د واده تعريف: واده يوه طبيعي اړتيا او د ټولنيز ژوند لوی شرط دی پرته له واده څخه د ټولني ژوند ستونزمن دی واده د کورنيو تر منځ د مينې پيوند او نېږدېوالي منځ ته راولري. او د ټولنيز ژوند اړيکې پياوړې کوي د واده دودونه په هره سيمه او ټولنه کې ځانته بېلې ځانگړتياوې لري.*

لومړی عادي واده

په عادي واده کې د واده دودونه داسی پيل کېږي، لومړی د هلک د کورنۍ له خوا يوه نجلۍ په نښه کېږي کله چې نجلۍ وټاکل شوه د هلک د کورنۍ له خوا د هغه پلار مور او يا کوم بل نېږدې خپلوان په يوه پلمه د نجلۍ کورته ورځي خو وکولی شي په خپله نجلۍ او د هغې د کور پاکوالی، سرشته او څېره وگوري. البته هلک نه شي کولی د کوژدې کولو په نوم له يوې نجلۍ سره مخامخ وگوري که د کومو خپلوانو کورنيو تر منځ دا ليدنه په کومه پلمه شوې وي بېلگې يې ډېرې کمې ليدل شوې.

* (۲) ۳۳ مخ

البتہ د ہلک خوبنہ تر یو ځایه په پام کې نیول کېږي خو د لیدو دنده د هغه د مور او نورو دوستانو ده. داسې چانسونه به ډېر کم وي چې د هلک لپاره دې زمينه برابره شوې وي خو هغه نجلی. په خپلو سترگو وگوري او خوبنہ یې کړي چې دی کوژده ورسره کوي، که دا لیدنه د خپلوی له کومې بلې لارې شوې وي جلا خبره ده خو د کوژدې په نوم نجلی. او هلک یوبل نشي لیدلی.

یوازې او یوازې د هلک په ټاکلو کې د هغه مور او پلار ډېره برخه لري او د نجلی لپاره دا حق نشته یا ډېر کم دی چې ووايي زه پلانی هلک نه خوښوم او پلانی زما خوښ دی هغه کړم.

همدا چې د هلک د مور او پلار نجلی. او د هغه کور خوبنہ شوله نو څو تنه خپلوان سپین ږیري د نجلی. د پلار کره ورځې او د هغه څخه نجلی. غواړي چې دغه حرکت د «خپنسی» کولو په نامه یادېږي.

ریباران دوه درې ځلې د نجلی. د غوښتلو لپاره د نجلی لپار کور ته ورځي او د دواړو خواوو د موافقې په صورت کې په دې تگ او راتگ کې د ولور اندازه د واده د لگښت، خلتی، ټکري، او کمیسونه د همدارنگه د توی اندازه او نور لگښتونه ټاکي. وروسته تر یو لې مراسمو بیا لویه ستن یا گل د هلک کور ته راوړل کېږي.

څنگه چې واده د اسلام په سپېڅلي او معتبر دین کې یو روا او ټوابي کار گڼل شوی د وردگو د سیمې خلک هم د دغه شرعي کار د ارزښت له مخې د خپل زوی او لور واده ته په خپل وخت ارزښت ورکوي، مور او پلار او د کورنۍ مسوول کسان تل په دې هڅه کوي خو خپل زوی او لور د ځوانۍ په مناسب وخت کې واده کړي، په وردگو کې معمولاً د هلکانو لپاره له شل کلنۍ تر ۲۵ کلنۍ پورې د عمر په اوږدو کې واده کوي، خو دا عمر قید نه دی، بلکې داسې کورنۍ هم پیدا کېږي، چې خپل زوی ته له شل کلنۍ وړاندې او یا هم د اقتصادي ستونزو له امله له ۲۵ کلنۍ وروسته د واده چانس برابر کړي. د وردگو ولایت صنعتي ولایت نه دی، ځوانانو ته د کاروبار زمينه سمه نه ده مساعده همدا لامل دی چې د دې ولایت ډېر شمېر هغه ځوانان چې زده کړو او لوړو زده کړو ته لاس رسی ونه لري د کار پیدا کولو په موخه گاونډي هېواد ته ځي. په وردگو کې ولور له ۴ لکه افغانیو

تر شپږ لکه افغانیو پورې دی او نږدې همدومره نور لگښت یې په طوی، پوښ او خلطیو هم کیږي ځکه نو ځوانان په تېره بیا ډېری هغه ځوانان چې اقتصاد یې کمزوری وي او د گټې لپاره مناسب مشرونه لري او یا هم بی پلاره وي اړ دی، چې په خپله دغه لس یا دوولس لکه افغانی پیدا کړي او ځانته واده وکړي.

د وردگو خلک معمولا یو واده کوي، خو کم خلک دوه، درې یا د شریعت مطابق بنایي څلور ودونه هم وکړي، د واده کولو لپاره باید مخکې له مخکې د هلک او نجلۍ د کورنیو مشران وخت وټاکي او په دې سلا شي چې په کومه نېټه واده وکړي، د نېټې د ټاکلو پر مهال چې جوړښت ورته وایي د واده په لگښتونو او څرنګوالي هم خبرې کیږي، په واده کې د هلک پلار اړ دي چې د نجلۍ د کورنۍ غوښتنې ومني، له واده مخکې چې د نجلۍ د کورنۍ له خوا د لگښتونو کوم لېست د هلک کورنۍ ته ورکړل شوی وي، د جوړښت پر مهال پرې یو ځل بیا بحث او خبرې کیږي که د هلک اقتصاد کمزوری وي داسې پلرونه هم شته چې د واده ټاکل شوی ولور او نور خوراکي توکي، خلعتي... کم کړي، خو دا ډول خلک د ګوتو په شمېر پیدا کیږي ولې داسې خلک هم شته چې نه څه کموي او نه څه زیاتوي، خو داسې خلکو هم کمی نشته چې د واده پر مهال د زوم پر کورنۍ له ټاکل شوو شیانو زیات غواړي، چې دغه کار ته بابېری وایي او ډېر ځله دا چاره د دواړو کورنیو ترمنځ خپګان هم رامنځته کوي، چې ان د نجلۍ او هلک خوږ ژوند متضرر کوي او ناوړه اغېزه پرې کوي.

د وردگو خلک هڅه کوي چې خپله لور لوستي او د کور او هېواد خدمتګار ځوان ته ورکړي، یعنی کله چې د دوو کورنیو ترمنځ خېښي کیږي، تر ټولو د مخه د هلک په تعلیم او زده کړو خبرې کیږي ورپسې نور معیارونه په پام کې نیول کیږي.

• (۲) ۷۶ مخ

خلعتي (خلتي)

مخکې له دې چې د خلتيو په دود خبرې وکړو اړینه بولم چې خلعتي لنډ تعريف کړو:

خلعتي يا خلتي د عربي ژبې د خلعت له کلمې څخه اخیستل شوې کلمه ده، چې د جامې (لباس) په مانا ده، ځينو قاموسونو بيا خلعت د قېمتي يا غوره جامې په نوم مانا کړې دی چې چپنه... ترې مراد ده، خو په وردگو کې خلعتي بيا هغو جامو ته وايي چې د هلک د کورنۍ لخوا د نجلۍ د خپلو خپلوانو لپاره وروړل کيږي. خلتي د واده کولو يو بل مهم شرط دی، کله چې يوه نجلۍ وديږي د هلک د کورنۍ له خوا د خلطيو په نامه جوړې د نجلۍ د پلار کورته د پوښ سره وروړل کيږي، خلتي د کوژدې د کولو او ولورد ټاکلو پر مهال د نجلۍ د پلار يا نورو خپلوانو له خوا غوښتل کيږي.

که د هلک پلار د ډېرو خلتيو د واخستلو توان ونه لري او د نجلۍ کورنۍ ته نه يا نو ووايي نو د نجلۍ پلار يا مشر ورور ورته وایي، زه قوم قبيله لرم، تربرونه او دوستان لرم، خپل او خپلوان لرم د خلکو مې اغوستي مجبوريم چې د خلکو دا پور وادا کړم او ته به ضرور دا خلتي راوړي.

د خلتیو ډولونه

خلتي معمولا درې ډوله دي: اعلی، متوسط او ادنی، چې د هرې کټګورۍ شمېر ټاکل کېږي.

اعلی خلتي (غوره خلتي) دا هغه خلتي دي چې د نجلۍ نږدې خپلوانو او کورنۍ ته د هغوی د شمېر په اندازه راوړل کېږي لکه عمه، خاله، خور، مور... اعلی خلتي قبمېتي بڅملي ټوکر یا نور هغه ټوکر دي، چې په بازار کې تر ټولو لوړه بیه ولري. متوسط خلتي نه ډېر قبمېتي وي نه ډېر ارزانه دا خلتي دویمه درجه یا لږ لږې خپلوانو ته ورکول کېږي.

ادنی خلتي بیا هغه خلتي دي چې لږې خپلوانو ته ورکول کېږي او دومره قبمېتي نه وي، ددې خلتيو اخیستل د هلک کورنۍ ته د اعلی خلتيو په څېرګران نه تمامېږي، دغو خلتيو دودې یا دودیز خلتي هم وایي.

د خلتيو شمېر: خلتي له شل جوړه څخه نیولې تر شپېتو جوړه پورې وي، د هلک کورنۍ مجبوره ده چې د مخکینۍ هوکړې له مخې د ټاکل شوي شمېر مطابق خلتي د نجلۍ کورنۍ ته ورکړي، هغه نجونې چې ولور یې لوړ ټاکل شوی وي، د خلتيو شمېر یې هم ډېر ټاکل کېږي او هغه نجونې چې ولور یې نسبتا کم وي خلتي یې هم کم ټاکل کېږي.

طوی

طوی د واده ډوډۍ ده چې ټول افغانان یې په همدې نامه یادوي، خو په وردگو کې د واده ډوډۍ د یو شمېر نورو سیمو څخه توپیر کوي، معمولاً د وردگو په ډېرو سیمو کې له واده یوه ورځ وړاندې د هلک او نجلی په کلیو کې غوایان او پسونه حلالیږي، دغه څاروي د طوی یا طویانې په نامه یادېږي. د کوژدې او واده د جوړښت پر مهال د دواړو کورنیو له خوا په طوی هم خبرې کېږي یعنې دلته د طوی د غوښو پر اندازه خبرې کېږي، که هلک او نجلی د یو کلی څخه وي نو د کلي په منځ کې یو طوی حلالیږي او که د هلک او نجلی کلي جلا وي د هلک کورنۍ اړ ده چې د دواړو کلیو خلکو ته طوی برابر کړي.*

د طوی طریقہ

مخکې مویادونه وکړه چې طوی د واده ډوډۍ ده، چې په وردگو کې هم د یوه مهم دود په توګه د غوښو په وېشلو او پخولو سره ترسره کېږي. له واده دوو یا دريو ورځو وړاندې د نجلی کورته هغه غوایي ورلیږل کېږي چې له واده یوه ورځ د مخه باید حلال شی، د طوی غوایي د هلک د خپلوانو یا هم د کلي د خلیفه په لاس د نجلی کورته ژوندی ورلیږل کېږي، د طوی د حلالېدو پروخت د کلي خلک چې مخکې له مخکې د کلي د خلیفه (ډم) په وسیله خبر شوي وي راټولېږي، غوایي ذبح کېږي او غوښې ټوټې کېږي. مهمه خبره داده چې د طوی پر مهال د کلي د یو تن لوستي کس یا د کلي د امام سره یو لیکل شوی لیست وي چې له مخې یې د هرې کورنۍ د شمېر پر بنسټ هرچا ته د في نفر پر سر نیم پاو غوښه ورکول کېږي د بېلګې په توګه که یوه کورنۍ ۸ غړي ولري نو د څلور پاوه یا یو چارک غوښې مستحق دی او دا غوښه باید د یو قرض په څېر په پراخه ټنډه له احسان اچولو پرته هرچا ته ورکړل شي، اړینه نه ده چې في نفر ته باید هرومرو یو پاو غوښه ورکړل شي البته دا د کلي په دود پورې اړه لري په یو شمېر کلیو کې

(۲) ۴۱-۴۲ مخونه *

ممکن د غوښې اندازه له نیم پاو کمه یا زیاته شي، چې د کلي د مشرانو پرمخکینی پرېکړه او نفوس پورې اړه لري. د طوی غوښه هم باید د کوژدې پړوخت د نجلۍ د پلار د غوښتنې او د کلي د نفوس مطابق ټاکل شوې وي، یعنې شل منه، ۲۵ منه، ۳۰ منه یا ۳۵ منه غوښه د کلي د نفوس مطابق غوښتل کیږي.

د طوی ډولونه

په وردگو کې دوه ډوله طوی دود دی (خام طوی او پوخ طوی) خام طوی هم هغه د خامې غوښې ویشل دي چې د کلي ټولو کورنیو ته د في نفر پرسره په تله ورکول کیږي، د دې ارزښت دادی چې د کلي ټولو افرادو و نرو او ښځو، بډایو او مسکینانو ته غوښه په خپل کور کې رسېږي او د کلي او سیمې هر فرد و کولای شي غوښه و خوري او د واده له خوږې گټه پورته کړي.*

خام طوی:

خام طوی د کلي ټولو ولسونو ته په یو ډول ویشل کیږي، په دې ویشلو کې غوښې اخستونکی پرته له احسان څخه د خپل کور د نفوس مطابق خپله غوښه وړي، یعنې په دې طوی کې د کلي خان او غریب یو ډول ونډه لري او هیڅوک له غوښې نه پاتې کیږي، خام طوی د هغو خپلوانو کورونو ته هم لیږل کیږي چې په لېږي پرتو کلیو کې موقعیت لري.

د وردگو د سیمې د یخې هوا له امله غوښه د یو اړین غذایی توکي په توگه تر ټولو غوره او منل شوي خوراک دی، چې د ښاري واټن د لیرې والي له امله هر وخت نه پیدا کیږي خو دا چې په واده کې ټولو کورنیو ته او ټولو افرادو ته یو ډول ورکول کیږي هر سړی کولای شي له دې خوږو څخه یو ډول استفاده وکړي. یعنې د واده په شپه د کلي په ټولو کورونو کې د طوی غوښه د هر چا د سلیقې سره سمه په هر کور کې پخېږي.

* (۲) ۶۷ مخ

پوخ طوی

په وردگو کې د خام طوی ترڅنگ پوخ طوی هم ورکول کېږي سره له دې چې د ورځې له خوا هر

کور ته خام طوی ورلیږل شوی وي د بیگا لپاره هم د کلي مشران او نږدې خپلوان د ډوډۍ لپاره رابلل کېږي او د بیگا د ډوډۍ ترڅنگ د سبا غرمې لپاره هم عام تام طوی ورکول کېږي.

د بیگا له ډوډۍ خورلو وروسته د کلي ځوانان خپله محلي موسیقي غږوي او یا هم د منگي او رباب په وهلو سره خپل مجلس گرموي، د ماخستن څخه د سبا د غوښو پخولو چمتو والی هم نیول کېږي یعنې سبا ته چې د ناوې وړلو یا راوړلو ورځ ده باید عام طوی پوخ ورکړل شي، د طوی غوښه ډېره پخه شوې وي او آن ټوله شپه په اور اېښودل شوې وي ځکه نو د طوی غوښه ډېره خوندوره وي او د روغتیا لپاره د نورو غوښو په څېر زیان اړونکې نه وي.

د نکریزو شپه

د ناوې له وړلو مخکې شپه د نکریزو د شپې په نامه یادېږي، په دې شپه سره له دې چې مهمانځاني یا میلمستون کې د کلي مشران او نارینه راټول وي د ننه په کور کې د ناوې جوړولو لپاره نږدې ښځینه خپلوانې هم راټولېږي، نارینه د ننه کور ته د تگ اجازه نلري یوازې محرم او د کور هغه نارینه د اړتیا په خاطر کور ته ورځي چې د اکثرو لپاره خپل او محرم شخص وي. په دې شپه سره له دې چې د ناوې سر اړول کېږي او سینگارېږي په لاس او پښو یې نکریزې هم اېښودل کېږي، دغه نکریزې یواځې ناوې ته نه بلکې د کلي ټولو ښځو ته چې دلته په کور کې حضور ولري په یو لوی لوبښي کې جوړېږي او ټولې ښځې د خپل ذوق مطابق پخپلو لاسونو او پښو نکریزې ږدي، له همدې امله دغه شپه د نکریزو شپه بولي چې په عامه توګه نکریزې استعمالېږي.

کله چې څاروي حلال شي غوښې ووبشل شي نو د نجلی مور د ناوې د جوړولو تیه نیسي او د کلي پېغلي، زړې او نجونې راغواړي ترڅو د ناوې سر

جوړ کړي هغه نجلۍ چې ناوې کېږي د خپلو همزولو په بدرگه کولو سره له خپل کوره د گاوندې يا نورو خپلوانو کره ځي او هلته په داسې حال کې چې له بدرگه نجونو او ناوې پرته نور څوک هم نه وي. ناوې کوونکې نجونې يې سر ورباندې کوڅۍ کوي د ناوې لپاره چې هلته د مېلمنو بيروبار نه وي هلته يې بيابېي که چېرته د ناوې کېدونکې نجلۍ د پلار کوټې زياتې وي او ډېر بيروبار پر نجلۍ باندې دنورو نجونو جوړنه شي په خپل کور کې يې سر ورجوړوي تر ما زديگره پورې کار خلاصېږي اوله نمازديگر وروسته د ناوې جوړولو تر تيبات نيسي او د کلي له بنځو څخه يوه بنځه چې هغه ښه ژوند ولري او په زړه پورې دينداره وي د ناوې د جوړولو لپاره ټاکل کېږي او د نجلۍ نورې ټولې همزولې ورسره ملتيا کوي.

د ناوې د جوړولو څخه مخکې او د ډوډۍ خوړلو څخه وروسته د ناوې مېړه يعنې زوم او د ناوې خوانې يا ندرور راځي او د ناوې موتي پرې خلاصوي له زوم سره دلسو څخه تر شلو پورې خپلوانې نجونې هم ټنگورې راځي کله چې زوم ورشي نو د کور خلک يوه کوټه د زوم لپاره خالي کوي تر څو زوم او ناوې په هغه کې سره وويني او راغلي مېلمنې نجونې او پېغلې ورسره تر اخره ملتيا کوي.

کله چې زوم د خسر کورته ننوځي نو په دروازه کې د نجلۍ کاکا ناوې او يا ماما ناوې خاله يا عمه ولاړه وي او وينه يې په يوه لوبښي کې اچولې وي په هغه باندې د زوم پښه سره کوي او هغه ته د خالي کوټې لارښونه کوي زوم ټاکل شوې کوټې ته د خپلو ټنگورو سره يو ځای ننوځي او د خسرگنۍ نجونې ورته ناوې راوړي کله چې ناوې راوړي بيا د کوټې په دروازه کې توڅی کوي او زوم هم د توڅي په اورېدو نېغ درېږي تر څو ناوې د ده تر څنگ و دروي کله چې زوم او ناوې دواړه څنگ پر څنگ و دروي، د زوم سره راغلي مېلمنې پېغلې دريا وهي او سندرې وايي کله نا کله اتن هم کوي نيم ساعت وروسته زوم او ناوې په يو وار په يوه تخت چې هغه هم د دوی لپاره جوړشوی وي کېښنوي او په يوه ناشکند قاب کې ښېلې راوړي له زوم څخه خپلې خوانښگانې او ښمپنې تاوېږي او هغه بيا نجلۍ ولاړه وي او د نجلۍ موتي

پري خلاصوي. کله چې دا کار هم تر سره کړي نو بيا زوم خپل کورته ځي او ورسره راغلي نجونې هم ملتيا کوي. له دې مراسمو څخه وروسته د ناوې پېښې او لاسونه سره کوي د لاسونو سره کول يې د هغه ښځې پرغاړه دي چې د ناوې د مور لخوا ټاکل شوې وي. کله چې لاسونه او پېښې ور سرې کړي نو بيا د ناوې په دنۍ (درې) اېښودلو پيل کوي او دنۍ (درې) وړانيزي او بيا ناوې خپلې همزولې يوې داسې کوټې ته بيابې چې هلته په آرامه وديده شي*.

د ناوې جوړول

د وردگو خلک د ناوې د پلار په کور کې خپله ناوې جوړوي، په وردگو کې نه سينگار تونونه شته او نه څوک دا غواړي چې ناوې د خپل پلار له کوره دباندې د چا په کور يا دوکان کې د سينگار کوونکو ښځو له خوا جوړه شي، بلکې د عام دود له مخې په وردگو کې د واده او مړي ژوند دودونه درانه دي او ډېر خلک د واده په مراسمو کې برخه اخلي.

که څه هم چې د وردگو خلک د ستريا پردې له امله خپلو ښځو ته د بيرون تگ اجازه نه ورکوي خو د دې لپاره چې په ودونو کې د ښځو او نارينه وو ځايونه په بشپړه توگه جلا وي نو د کلي او سيمې گڼ تراو ښځې په ودونو کې ونډه اخلي، په ونډه اخستونکو ښځو کې هرومرو داسې ماهرې ښځې هم کمې نه وي چې د ناوې جوړولو ښه استعداد لري، د ناوې خپلوان او نږدې ملگري (خورلنې) په هغه چا د ناوې سينگار کوي چې ترټولو لايقه او خپلوانه يې وي، خو په دې جوړولو کې د سينگاروونکې ښځې ترڅنگ نورې همکارې ښځې هم وي، کونښن دا کيږي چې داسې ښځه ناوې جوړه کا چې د پورته شرطونو ترڅنگ بختي ښځه هم وي يعنې داسې ښځه وي چې ښه کور، لايق خاوند او ښه اولادونه ولري ترڅو د ناوې ژوند د

* (۲) ۴۶ مخ

هغې له برکته نیکمرغ شي. هغو بنځو چې ناوې يې جوړه کړې کومه اجره نه ورکول کيږي د جوړونکو بنځو گټه دا ده چې په هغې د دومره لوی او نیک کار باور شوی او د هغې استعداد تر نورو لوړ گڼل شوی دی. خو د ناوې د خپلوانو له خوا د دود په ډول یو څه نغدې پیسې د دوستۍ په نوم ورکول کيږي. پخوا به د ناوې په جوړولو کې له دريو څخه کار اخستل کیدو، خو اوس دا دود کم شوی او په ډېرو سیمو کې له منځه تللی، نو هڅه کيږي چې ناوې په ساده ډول یاد بنار د ناوې په څېر له دريو او زورکو پرته جوړه کړي.

د ناوې راوړل

یادونه مو وکړه چې له واده یوه ورځ مخکې ټولو خلکو ته خام او یوه شپه د وروسته ټولو خلکو ته پوخ طوی (خوړه) ورکول کیږي خو په دې شپه د ناوې یو یا دوه تنه خپلوان او څو تنه بنسټینه خپلوانې چې د زوم سره د خپلوی نیردې اړیکه ولري د ناوې کور ته د درنښت لپاره له واده یوه شپه مخکې ورځي څو هلته د ناوې د جوړولو په چارو کې له نورو سره همکاري او مشوره وکړي او د ناوې سره چې سبا د دوی کور ته راځي بلدیت پیدا کړي، په دې بنسټو کې هڅه کیږي د زوم مور، خور، عمه یا خاله ولېږل شي، دغه دوی یا درې بنسټي د زوم د کورنۍ په استازولۍ هلته د سفیرانو په څېر رول لوبوي ځکه نو هڅه کیږي چې چالاکي، تجربه دارې او هوښیارې بنسټي ولېږل شي.

سبا ته د ناوې راوړلو په موخه د کلي گڼ خلک چې ورايې بولي په وراپسې ورځي او ناوې راوړي، په ورا کې گڼ نارینه او بنسټینه شامل وي، بنسټي هلته د خوشحالی بدلې بولي او کله کله د پیغور په ډول د ناوې د راوړلو پړوخت داسې سندرې وايي چې د ناوې د کورنۍ د خپگان لامل کیږي، دلته یوازې یوه سندره د بېلگې په توگه راوړو د دغو سندرو نورې بېلگې به د وردگو د واده سندري تر سرلیک لاندې په یو ځانگړي سرلیک کې راوړو.

شین موټر په شگ کې پنجر دی = مور ته ناوې را کي مازدیگر دی.

د ناوې مخ کتل او مخروڼی

د نکاح په سبا د غرمې له ډوډۍ څخه وروسته د ټول کلي بنسټي د ناوې د کتو لپاره راځي او ناوې ته د مخ دیدنۍ په نامه یوڅه شی ورکوي او بیا بېرته د ځای څښلو او مجلس وروسته خپلو کورونو ته ځي.

دا کار له دې ورځې څخه پیل بیا تر درېیو ورځو پورې دوام کوي تر څو د ټول کلي بنسټې ناوې وگوري او خلاصې شي. کله چې د کتلو لپاره د بنسټو تگ راتگ خلاص شي نو د کور بنسټې د کلي د بنسټو د پیسو په مقابل کې د ناوې له پوښ څخه یو دسمال د کلي په بنسټو ویشي. د یادونې وړده چې د نکاح په سبا د ناوې لاس د ځانې لخوا لومړی په اوږو او بیا په غوړیو کې خلاصېږي او په همدې ترتیب ناوې وروسته د کور په کار پیل کوي او لومړی یو من اوږه پر ناوې خوشتوي او ډوډۍ پرې پخوي او بیا ورو ورو د کور نور کارونه هم کوي.*

* (۲) ۶۱ مخ

د وردگو د واده بدلې

که څه هم چې د پښتنو ژبه يوه ده او ډېری پښتانه يو ډول او سره ورته بدلې لري چې د ټولو پښتنو د ادب يوه مهمه برخه جوړوي او کوم خاص قوم يا سيمې ته يې نشو منسوبولی، خو دا بايد و منو چې د پښتنو هره سيمه داسې دوديزې بدلې هم لري چې د ټولو پښتنو په سيمو کې دې موجودې وي که موجودې هم وي په يو ډول او يو طرز کې به نه وي او خامخا به لږ او ډېر توپير د نورو پښتني سيمې د ولسونو سره لري په دې ځای کې مور هغه سندرې راوړو چې د وردگو په وډونو کې دود دي.

د پښتنو ژبې نوموتې ليکوال او ژورنالست احسان الله آرين زي په دې اړه پخپل کتاب (د وردگو د واده بدلې او دودونه) کې ډېرې داسې سندرې راوړي چې يوازې او يوازې د وردگو سيمې ته منسوبې دي.

د وردگو خلک په وډونونو کې خپلې ځانگړې سندرې وايي چې د هغوی د ولسي ادب، احساساتو او سيميز کلتور ښکارندويی کا. په دغو سندرو کې داسې سندرې هم شته چې ډېرې يې د سيمې د بې سواده ښځو له خوا جوړې شوي او د يو دود په توگه خوله په خوله نقل شوي او د واده د سندرو ځای يې نيولی، د دې لپاره چې د واده چاره يوه لويه چاره ده د نجلۍ کورنۍ هڅه کوي خو د خپلې لور او خور واده په غوره او شانداره مراسمو تير کړي، د دوی ناوې ته تر نورو ناويانو ښه لباس، ښه کور برار شي، ورايې تر نورو ناويانو زياته وي، طوی يې تر نورو ناويانو ښه وي... چې دا ټولې چارې د يو بډای اقتصاد پورې تړاو لري و کله دا چاره د دې سبب کېږي چې د نجلۍ او هلک د کورنيو ترمنځ د هغوی د غوښتنو د نه عملي کيدله امله ژور خپگان رامنځته شي، چې دا بيا د ښځو له خوا په سندرو کې منعکس کېږي، هغه چې خوښ دي، د خپلې خوښۍ احساس کوي او هغه چې ناراضه وي د خپلې اتلولۍ او د مقابل لوري د کمزورۍ خبرې په سندرو کې راوړي چې ستاينې هم ورته وايي، دا ستاينې د کنځاکيو په څېر سندرې دي

چې د واده د حالاتو څرنگوالی بیانوي يعنې ښه والی او بد والی ، مثبت او منفي
اړخونه ټول پکې راوړل کيږي لکه څو لاندې سندرې :

زمو نړ ناوې تر گڼو ونو تيره شوه
پلار يې په خيشتو شو لور يې هيره شوه
ناوې لاسونه غبرگ په تندې کيږده
زغالی يې په شکاره کې ورته پريرده
که يې کور نه وي ورکړی داسی ورته وايي:
سمه سيخه کينه چې کره نه شی
د شا تکیه دی نشته ختمته نشی
ناوې ته وايي:

ناوکی سترگې تورو په سلا يې باندي
د پلانکې خان مو تړ ولاړ په دوراهي باندي
د زوم خويندی په ډيرو تودو احساساتو له کوره وځی درياوې وهی خپل ورونه
، د خپلې کورنۍ څرنگوالی او ستاينه په سندرو سره بيا نوي او نارينه او پسی
روانې وي او داسی سندرې وايي:
چهار گل دی پره دار په پوزه کړی دی
ناوې د پلانکې خیلو مهر ورکړی دی
هلکه یو دی کرچ بل دی خنجر دی
په مونږ کې پلانکې خان د وړنو سر دی
خو کله چې د ناوې کور ته رسيږی په دغه وخت کې په واده پسی تللي ښځي کو
ښښ کوی ، چې ښي سندرې ووايي ، او ښه اتن وکړی ، تر څو چې مقابل لوری
ونه وايي چې داسی ښځي راغلی وي په هيڅ نه وي خبرې ، نو په دغه وخت کې دا
سندرې وايي:

ښيخه سراي دی فرش کره په مرمرو
پلانکې خان ته څوکی کيږده د سرو زرو

پس له اتن څخه د کورنښځی هر کلی ورکوی ، خو په دغه وخت کې دوه حالته منع
ته راځی یا به د ناوې پلار او نور وکداران ښه چلند کوی. د څوم میلمانه په خوښی
سره له کوره و باسی ، که چیری د خینسانو سره ښه رویه وکړی او دوی ورځنی خو
ښ وې ، نو بیایې داسی ستایې:
مه ژاره ناوې تا دی خدای نه ژړوې
پلا نکې خان که په وطن و تا به بیا راولی
د سپارښتنې په ډول د ناوې خویندې زوم ته دا سندره وایی:
زومه چې په لاس کې دی قران دی
زمو نږد خورې لاس د تا گربوان دی

خویندو خلاص کړی د اصیل صندوق قلفونه
ښکاره کړی د پلا نکې د لاس شالونه
ناوی پر بام راگوره بردی کلی دی
امیل بی طلایی درته راوړی دی
ناوی جوړ کړه گلدوزی سبب د سمالونه
د پلا نکې خان تر برونه ډیر دی دربه شینه •

• (۱) ۲۵ مخ

ورا

ورا د هغو خلکو مجموعې ته وايي چې د زوم له کور او کلي څخه د ناوې کلي ته د ناوې د راوړلو په موخه په مجموعې توگه ورځي. په ورا کې اکثراً ځوانان ډېروي خو د زرو نارينه و او زرو ښځو پرتگ هم بنديز نشته دی.

د ورا خلک د تگ پرمهال ځانگړې خوشحالي کوي، چې ډولونه اتنونه د ټوپکو ويشتل او آازونه ساتېږي. پکې شامل دي هغه وخت چې د ډول وهلو آواز د ناوې کور ته راوړسيږي نو د کلي ښځې بامو ته خېژي او د ورا سيل کوي.

ښځې وروسته له بامو را کوزيږي او زوم کور ته راولي او په يوه ځانگړې کوټه کې يې د خسر خپلو له خوا ورته جوړ کړي کالي وراغوندي او د ډوډۍ ترتيبات ورته نيول کيږي خلک ډوډۍ خوري وروسته تر ډوډۍ د ښښې په ويشتلو پيل کوي. خو اوس د بدلونونو له وجې د ټوپکو په ويشتلو بنديز لگېدلی ډېر کم خلک دي چې د ټوپک ډزې کولای شي.

هغه وخت چې د نجلی او هلک د کورونو تر منځ فاصله کمه وي بيا نو ډوډۍ د هلک کره خوري او يوازې چای د نجلی کره څښي او ښښه به د خلکو لخوا حتمي ويشتل کيږي که چېرې ښښه ونه ولي ناوې نه ورکول کيږي او دا تر هغه وخته چې څو بې دا شرط پوره کړی نه وي ادامه لري.

په يوه گونښه ځای کې د هلک پلار يا بل نيرېدې خپلوان د ناوې د راويستلو نه مخکې مجبور دی چې د ناوې د ولور پاتې برخه ورکړي. د ناوې د جوړولو په وخت کې خېښې داسې بدلې بولي.

په موټر کې د ناوې نړۍ ژړا ده

په ورا کې د پلاني د ټوپک غږ دي

همداسې چې زوم کالي واغوستل د ناوې سره څنگ په څنگ کېني دا ځکه چې په ډېرو پښتنو کې دا عادت دی.*

(۲) ۴۲-۴۳ مخونه

د ناوې راويستل

مخکې له دې چې ناوې له کوټې څخه راوباسي درې ځله يې په ټوپک لټوي او کپنوي د ناوې ټکری يا شال کلابي او زرغون رنگه وي پرې اچوي بيا نو د خيره يوه دعا کوي ورور يا پلار يا ماما يې ترمت نيسي او د کوټې څخه يې راوباسي د وره په سر يې قران کریم ورته نيولی وي او په دې وخت کې د هلک د کورنۍ له خوا داسې بدل ويل کيږي.

د دېوال تر خوا ولاړې ته پوهېږې که نه

د زوم کالي د نشته ته شرميږې که نه

د ناوې د وړلو لپاره موټر آس او کجاوونه کار اخيستل کيږي همدا چې ناوې د وړلو د حرکت شېبه وي د نجلې پلار خېښو ته ټکري د ناوې لپور و ته لونغۍ د آس يا موټر لپاره د گردې د سمالونه ورکوي.

نجلۍ ته د پلار له کوره يوه جوړه چلمچي او کوزه يوه بستره دوې درې جوړې جامې.... داسې نور د کور ټول لوازم ورکول کيږي. په موټرو کې خلک سپيريږي او ډولونه وهي اتنونه کوي د هلک کور ته په رارسېدو داسې بدل وايي:

موږ داسې ناوې راوړه مخ يې لمر خټ يې سپوږمۍ ده

د غره په سر سپوږمۍ رڼا راغله پلانکۍ مې ښه توپچې ناوې يې راوړه

د ناوې رارسول

دا چې ناوې د کور خولې ته راروسېږي نو اس یا موټر هر څه چې وي دروي یې او ناوې ته وایي چې راکوزه شه مگر ناوې په دې خبره نه راکوزېږي ناوې هېڅ غږ نه کوي هغه سپری چې د ناوې سره راغلی وي هغه د هلک پلار ته وایي چې ناوې کور غواړي نو د هلک پلار ورته وایي چې زما په کور کې یوه کوټه ددې او په نورو ټولو شیانو کې د اسره شریکه وي نو وروسته له دې څخه ناوې راکوزه شي او د کوزېدو په وخت کې شاوخوا څاډرونه د پردې په شکل د خپلوانو له خوا نیول کېږي په دې خاطر چې پردي خلک ناوې ونه گوري او د کور تر خولې پورې دواړو خواو ته ورته څاډرونه نیول کېږي.

په دې وخت کې په ناوې اوبه، روپی، مېوه... ورشنل کېږي ناوې چې کوټې ته ننوځي د دروازې په تادری باندې یوه کوکه (مېخ) ټک وهي بیا په کوټه کې هغه د سمالونه چې په خپلو گوتو یې کړي وي هغه په دې باندې ځړوي، د کلي بنځې د ناوې کور گوري او مخ روني یا مخ دیدني ورکوي او په بدل کې یې هغه د سمالونه چې د ناوې په گوتو جوړ شوي وي د کلي بنځو او مېلمنو ته ورکول کېږي د لرې ځایونو مېلمانه پاتې کېږي او کلي بنځې خلک خپلو کورونو ته ځي.*

* (۲) ۵۶ مخ

د نکاح شپه

د نکاح شپه له هغې شپې څخه عبارت ده چې د ناوې او زوم تر منځ بیا د قبول او ایجاب نوی توب کیږي یعنې ناوې هم یو تن ځانته د وکیل په حیث نیسي او زوم هم په دې شپه د کلي څخه یو تن د کور په سرد ډوډۍ او د نکاح لپاره راغونښتل کیږي نکاح د ډوډۍ د خوړلو نه وروسته ترل کیږي.*

د نکاح پلار

همدا چې ډوډۍ یې وخورله د کلي خلک د جومات ملا دوه تنه شاهدان ټاکي او ناوې ته یې ورلېږي. دغه شاهدان له ناوې څه پوښتنه کوي چې د نکاح پلار څوک نیسي، شاهدان څو څو واره ناوې ته ورځي چې څوک ټاکي مگر ناوې ژر تر ژره د نکاح پلار نه ټاکي دا ځکه په هره پلا چې شاهدان د ناوې د رای اخستلو لپاره هغه ته غوږ ورنیږدي کوي نجلۍ له شا څخه تور څړی پرې ورگنډي کله چې دغه سړی یا نارینه د کوټې مجلس ته ورننوځي نو خلک ورته ځاندي په دې توگه دغه مجلس ډېر خندا ور مجلس وي. په څلورم یا پنځم ځل چې شاهدان ناوې ته ورشي هغې ته زاری کوي او ورته وايي چې خلک ډېر ستړي او ستومانه دي خوب ورځي نو ژر شه د نکاح پلار دې وټاکه تر دې وروسته ناوې شاهدانو ته وايي زما د نفس وکیل یا د نکاح پلار (پلانی) دي.

د شاهدۍ تر ادا کولو وروسته چې ایجاب او قبول وشي د کلي ملا هغه شربت چې په یوه پاک لوبښي کې راوړل شوي وي او مخې ته یې اېښی وي د قران کریم څو آیتونه لولي او پر شربت یې چوف کوي او دا شربت بیا دوه ځایه کیږي یوه برخه یې بنځو ته ورسیري او بله برخه یې همدلته د خلکو لپاره پریږدي، لومړی غږپ ناوي او بیا یو یو غږپ د کلي بنځې څښي همدا شان له بلې برخې څخه لومړی غږپ زوم او بیا نور کلیوال یو یو غږپ څښي د شربت څښل چې پای ته ورسیري بیا نو یو

(۲) ۶۳-۶۴-۶۵ مخونه *

موتی مېوه د خليفه له خوا وېشل کيږي او بيا وروسته د نکاح په مجلس کې هغه وخت چې ملا په لور آواز دا تکې بيانوي، دغه پلانکي نومي نجلۍ چې د پلانکي خان د پلانکي زوي دی او بله لور په دې نامه سره نه لري په نکاح صحيح و شرعي سره د پلانکي خان زوی پلانکي خان نومي لپاره چې بل زوی په دې نامه نه لري ورکړې د نجلۍ وکیل ورته وايي هو، ما نومړي ته ورکړې، ورکوم بې، ورمې کړه. ملا همدغه کلیمې د هلک وکیل ته تکراروي او وايي چې نوموړې نجلۍ تا قبوله کړې وه او قبوله د کړه.

هغه هم ورته وايي هو ما قبوله کړې وه او قبوله مې کړه دغه عمل ته قبول او ايجاب وايي. په دغه وخت کې د هلک ورور يا کوم نېردي خپلوان بياتي پلاس کې پته نيولې وي او داسې بې خوځوي لکه چې يوشی ورباندې پرېکوي او يا يې لنډې لښتې راوړې وي او هغه پر چاقو پرې کوي يا په خپله زوم دغه عمل کوي په دې خاطر يې کوي که په دې مجلس کې څوک په نجلۍ او هلک يا د دوي په پيوند باندې څه جادو کړی وي چې له منځه يې يوسي.

يعنې جادوگر هر ډول جادو دم او نوشته چې کوي په بياتي او چاقو يې پرې کوي د نکاح د مجلس په پای کې ملا يوه دعا کوي او مجلس ختميږي او داسې هم پېښه شوې ده چې نکاح د نجلۍ په کور کې وتړل شي.

کردار راول (بوخه)

بوخه يا کردار د پېغلې نجلۍ يو بل مسوليت دی، ډېری پېغلې له نامزادۍ د مخه په کور کې د گوتو کار کوي، په وربښمو او وونو سره لاسی دسمالونه، د يخن غاړې، د کوتي لپاره د پردو جوړول، د دريشۍ د پوښونو جوړول، دسترخوان جوړول، جاينماز جوړول، د تکیو د پوښتيو جوړول... کوم چې د دې سيمې د خلکو د لاسي صنايعو يوه برخه ده د خسر کورته د بوخې په توگه وړي، د ناوې خسر، خواښې، ليورونه، ماما خسر، کاکا خسر او نورو دوستانو ته د ډالۍ په توگه وروړي، بوخه چې د نجلۍ د لاسي صنعت او کمال څرگندويه ده که چېرې په ښه توگه چمتو شوې وي نو د نجلۍ او د هغې د پلار د کورنۍ په اړه

خبرې کيږي که چيري د نجلۍ په بوخڅه کې کمې وي نو خلک وايي بوخڅه يې کمزورې ده، د بوخڅې دود د وردگو په سيمه کې يو مهم او لرغونی دود دی، چې اکثريت نجونې پرې کلونه کلونه زحمت وباسي، خو اوس دغه دود کرار کرار له منځه تلونکی دی، ډيري نجونې چې وديږي د خسر کورته د بوخڅې دود پرځای بناري توکي لکه گلدوزي شوي شيان وړي او يا هم بوخڅه د سيمي د هغو بنځو څخه د پيسو په مقابل کې اخلي چې د هغوی ورځنۍ چارې لاسي صنايع وي او د بې وزلۍ له امله يې د غاړو گنډل او د سمالونه جوړول کسب وي، د وردگو بنځې کلک ستر او حجاب له امله له کوره نه وځي، که کومه بنځه کونده شي يا يې خاوند د کار کولو توان ونه لري نو د ناويانو لپاره لاسي صنعتي توکي په خپل کور کې اوبدي او بيا يې د پيسو په مقابل کې په هغو نجونو پلوري چې وديږي.

د ماشوم د پيدا کېدو دود

ماشوم پيدا کيدل که هلک وي که نجلۍ د اسلام د سپيڅلي دين له نظره ښه کار دی، د وردگو د سيمي ميشت قومونه هم د اسلام دين ته د زياتې عقيدې لرلو له امله د هلک او نجلۍ پيدا کيدلو ته خوشحاله کيږي يعني کله چې ماشوم بنځينه وي که نارينه پرې خوښي څرگندوي که ماشوم هلک وي وايي د خداي رحم دی چې زموږ کورته يوبل گل هم را زيات شو او که (نجلۍ) وي وايي شکر دی چې خداي زموږ په کورنۍ ورحميد او يوگل يې را ولوراوه، خو په يو شمير کورنيو کې چې هلکان نه لري يا هلکان کم وي د هلک د پيدا کيدلو وروسته ميلې او ساعت تيري جوړوي او خپل خپلوان راټولي*.

* (۲۳) ۵۷ مخ

د ماشوم په غوږ کې اذان

ماشوم چې کله وزېږي نو کورنۍ يې ليواله وي چې په غوږ کې يې اذان وکړي. په وردگو کې دا اصطلاح عامه ده چې ماشوم ته بايد ژر په غوږ کې اذان وشي خو پوه شي چې مسلمان دی او د خپلې مسلماني څخه خوند او لذت واخلي.

د وردگو خلک اکثرا پخپله (د ماشوم نيکه، پلار، يا بل متدين کس) د ماشوم په غوږ کې اذان کوي او که په کوم کور کې دا ډول کس نه وي بيا د دوستانو له کور څخه يا هم د مسجد ملا امام راوړي خو د ماشوم په غوږ کې اذان وکړي.

کله چې د کلي امام يا بل متدين کس د ماشوم په غوږ کې اذان وکړي نو د ماشوم د کورنۍ له خوا ورته په دسمال کې ميوه غوټه شوې وي ورکول کېږي، يا هم د شيرينيو يو پاکت يا نغدې پيسې ورکوي، د دې کار موخه داده چې هغوی هيله لري ماشوم يې د نيکو اخلاقو او اسلامي لارښوونو پابند وروزل شي، بله موخه پکې داده چې د وردگو خلک ديني عالمانو او متدينو خلکو ته ځانگړی درناوی لري او هغه عالم يا متدين شخص چې د دوی کورته ورځي د درنښت او ماشوم ته د خوشحالی له امله هغه ته ميوه (شيريني) ورکول کېږي يعنې د اسلامي او پښتني دودونو له امله په وردگو کې د ميلمه، ديني عالم، امتدينو اشخاصو پالل يو لرغونی دود دی.

سنتي

هلک تر زيږون وروسته په اوومه يا درېيمه ورځ د کلي د نايي يا سيمه ييزو غغتيا پال له خوا د اسلامي دين د حکمونو سره سم د ابراهيمي سنتو په رڼا کې سنتيږي، کله چې ماشوم سنتيږي د کلي نايي (خليفه) د کورد مشر له خوا راغونښتل کېږي د خپلو خپلوانو، د کلي د مشرانو نومونه ورنښودل کېږي د ټاکلي وخت سره سم راغونښتل کېږي، ډيری خلک د سنتۍ په ورځ، خوسې يا پسه ذبح کوي او د خوبۍ په نيت د کلي مشران او خپلوان راټولوي، د قرانکريم ختم کوي، ډوډۍ خوري او د ماشوم د خير او برکت لپاره دعا کوي، په دې ورځ په کور کې د بنځينه

ووله خوا دریا هم وهل کیږي او د ماشوم د پیدا کید له امله پټې یا بنسکاره
سندرې وایي.

نوم اېښودنه

نوم د ماشوم د کورنۍ د مشر یا بل کوم پوه او لوستي کس له خوا ټاکل کیږي ، که
ماشوم هلک وي د ختم په ورځ ملا امام ته ویل کیږي چې دوی پر ماشوم (فلانی)
نوم ایښی دی ، ملا امام یا موافقه کوي ورسره یا یو بل معادل نوم چې شرعي او
ادبي صبغه ولري ورنیږي تر خبرو وروسته په یو نوم موافقه کیږي او هغه خلکو ته
ویل کیږي ، د نوم ایښودل ډیر وختونه د ختم په ورځ وي خو کله ناکله د ختم څخه
وړاندې یا وروسته د ماشوم د کورنۍ د غړیو له خوا ایښودل کیږي.

د مړي دود

په وردگو کې د مړي دود ډیر دروند دی او له نورو سیمو توپیر لري د مړي مراسم چې په تفصیل یې دلته بیانول ناشوني دي له نورو پښتني قومونه سره زیات توپیر لري، یوازې د مړي د تدفین او تکفین مراسم یې کاملاً د شرعي اصولو پر بنا ترسره کیږي چې دا تقریباً په ټوله اسلامي نړۍ کې ورته والی لري نو ځکه د وردگو له نورو پښتني قومونو سره دا مراسم یو شاتنه دي او نور رسم او رواجونه یې بیا د سیمه ییزو دودونو په بنا د نورو پښتني قومونو څخه د ځانگړیو مقرراتو په بنا د ډیر توپیر درلودونکي دي.

کله چې مړی وشي د کلي ټول خلک سهار وختي جومات ته راځي، ټول کلی د سهار چای جومات ته راوړی او بنځې د مړي کورته ورځي، د کلي ملا امام، خلیفه او ... کسان راټولېږي، د مړي د خښولو لپاره تدابیر نیول کیږي، روقعې لیکل کیږل او د مشرانو له خوا پریکړه کیږي چې څوک راوغوښتل شي څوک راونه غوښتل شي ځکه ځینې سیمې ډیرې لیرې وي چې د خلکو خبرول او مړي ته رارسیدل ستونزمن او یا هم کله ناکله د ژمي په موسم کې ناشونی وي، مخکې به دا خلک د کلي د دلاک په واسطه خبریدل خو اوس چې د وردگو په سیمه کې نیم او نیم کله مخابراتي اسانتیاوې موجودې دي وولسونه د تلیفون له لارې خبریږي او د ترانسپورتي اسانتیاوو له امله د مړي په تدفین کې د لیرې پرتو خلکو گډون اسانه شوی دی، چې له امله یې د وردگو په سیمه کې د مړي د خښولو په دود کې ډیر دروندوالی راغلی او د زیاتو مړیو په جنازه کې آن زرگونه کسان گډون کوي*.

• (۱۲) - ۸۰ - ۸۱ مخونه

په مړي پسې خيرات

د وردگو په سيمه کې معمول ده چې خلک په مړي پسې خيرات کوي چې دا په دوه ډوله ده يو يې دادی چې کله مړی وشي د مړي وارث يا د کورنۍ مهم کسان يو يادوه غوايان اخلي او حلالوي يې ، ترڅو هغه ميلمانه او خپلوان چې د مړي د څښولو په موخه له لرې ځايونو راغونښتل شوی را ورسې او د جنازې لپاره راغلي کسان او د کلي او سيمې او سيدونکي د خيرات په مراسمو کې گډون وکړي ، دا کار دوه لامله لري يو دا چې خلک وايي مخکې له دې چې مړی دفن شي خيرات يې وشي دده لپاره به د قبر د سختيو په اسانۍ کې مرسته وکړي ، دويم دا چې دوردگو سيمه سترې درې او او جگ جگ غرونه لري وولس يې تبت پرک پروت دی ، د موټرو او نورو وسايلو اسانتياوې پکې کمې دي او د مړي څښولو دود يې دروند دی ځکه نو ډير لرې خلک له سختو مزلو سره سره د مړي څښولو ته ورځي ، د مړي په کور کې په سلگونه کسان راټولېږي چې په خيرات کې هم گډون کوي او له خيرات وروسته مړی څښيږي ، خو اوس ډيری خلک د دې دود خلاف د مړي له څښولو وروسته په مړي پسې خيرات کوي ځکه په دې وروستيو کې لارې سپکونه جوړ شوي دي او اسانتياوې رامنځته شوي دي .

د مېلمه پالنې دود

په وردگو کې خلک د مړي او ژوندي دود ته په ډېره درنه سترگه گوري ددې سيمې خلک د هېواد د ځينو نورو پښتنو په څېر مېلمه ته زيات درناوی کوي په خپله په ځان هر ډول کړاو او سختي راوړي خو هڅه کوي څو مېلمه ته په دسترخوان بېلابېل خواړه چمتو کړي. د وردگو خلک هغو خلکو ته چې له مسافري راځي يا ورسره دوستي او ملگري لري وخت ناوخت ورته مېلمستيا وې کوي په دې سربېره که کوم مېلمه د چا کورته ورشي نو د کور خاوند يې په ورين تندي هرکلی کوي او تر ټولو غوره خواړه ورته چمتو کوي، د وردگو خلک په اخترونو کې درې شپې سر په سربېل ته مېلمستياوي کوي.

د مېلمستيا دود پکې دومره پياوړی دی چې په دېرو سيمو کې هوټل نه ليدل کېږي او نه ورته بېروني مسافر اړتيا لري ځکه ددې سيمې خلک د خپلو ديني او پښتني ارزښتونو له مخې مېلمه ته ډوډی، ورکول خپل دروند مسئوليت گڼي*.

مېلمه ته ډالی

ډالی زموږ د هېواد د درناوي او تفاخي يوه تر ټولو لوړه ملي او تاريخي عنعنه ده او نه يوازې د عام ولس تر منځ تبادلې کيږي بلکې په دولتي کچه هم لوړې ډالی رواج لري، ډالیو معمول نه يوازې په افغانستان کې بلکې د نړۍ په اکثره هېوادونو کې هم ديوي ملي عنعنې په عنوان رواج لري او عزتمندو ميلمنو ته ورکول کيږي.

زموږ په هېواد کې ډالی په ملي او وگړنيزه کچه اکثراً د چکمنې، پوستين، لنگۍ او کاليو په بڼه رخت وي خو استعمال يې له ډيرو پخوانو زمانو څخه رواج لري د ډالی پواسطه ملي او فردي ميلمه ته په لوړه کچه درناوی مراسم په ځای کيږي او هغه ته د اخلاص وروستی مراتب پرې څرگند يږي آن تردې چې د

* (۱۲) ۷۷-۷۸-۷۹ مخونه

شريعت په بشپړ چوکات کې او د انساني معيارونو په رعايت سره ځيني وختونه د ډيرگران ميلمه يا د ميلمنې زوی ته لورهم ورکول کيږي چې هغه بيا د ناوړه رواجونو لگښتونه نلري او دا نجلۍ لور په بختوره وي په هر صورت هغه ډالۍ چې د عام ولس او کورنيو ترمنځ رواج لري اکثرا يې د کورنيو په اقتصادي توان پورې هم اړه لري ځکه هغه کورنۍ چې اقتصادي يې قوي وي خپل گران ميلمه ته چکن پوستين ډالۍ کوي او له هغه را روسته زرينه چکمنه او وريښمنه لنگۍ ورکول کيږي او د کاليو رخت بيا وروستۍ او ټيټه ډالۍ ده چې ميلمه پرې نازول کيږي.

له بل پلوه ډالۍ نه يوازې نارينه ته بلکې ښځو ته هم ډالۍ ورکول رواج لري خو د ښځو ډالۍ يوازې پرکميس او ټکري پورې محدودې وي، ددغه ډاليو وخت هم معلوم وي تل او هر وخت چاته ډالۍ نه ورکول کيږي داچې کومو کسانو ته ډالۍ ورکول کيږي او په کومو مواردو کې ورکول کيږي البته دلته موږ له هغه کسانو يادونه کوو کومو ته چې ډالۍ ورکول کيږي او دا رواج يوازې د ډاليو په ارتباط را څيرو او په نورو ابعادو يې کار نلرو.

۱- د نويو خيښانو ترمنځ په پيل کې ډالۍ ډيرې معمول وي او که درواغجن نشم يو دبل بيخ په لومړنيو ډاليو وباسي ځکه هر يو زيار باسي چې ځان تر مقابل لوري لور وښيي.

کله چې يو څوک چيرې خيښي وکړي لور ورکړي نو له يو څه مودې وروسته د زوم پلارينه دنوې کوژدن کورته پوښ راوړي چې په ناوکۍ سربيره د ټولې کورنۍ غړو ته جامې پکې شاملې وي خو اصله خبره دا وه چې پوښ را وړونکو ته که نارينه او ښځينه د تللو پروخت کې د جامو رخت ورکول کيږي چې دغه رخت ته ډالۍ ويل کيږي.

۲- له يو څه مودې وروسته د زوم د کورنۍ لخوا د نجلۍ د کورنۍ غړو ته ميلمستيا کيږي او له ميلمستيا وروسته دوی په ښو ډالو لمانځل کيږي چې (خسر شريف) ته د امکان په صورت چکن پوستين او د کورنۍ نورو غړو ته جامې او نورې ډالۍ ورکول خو پاته دي نه وي چې دغه رواجونه سخته منفي

سیالی ده او ورغ د بلې په پرتله نوي رواجونه پکې زور اخلي او په اصطلاح د سیالی او شریکي په بناملا ماتونکی لگښتونه را منځ ته کيږي.

د خینبانو د کورنیو ترمنځ نورې ډالۍ

له واده وروسته که چیرې د ناوې ماما، کاکا، ورور، خاله، عمه چې د عمومي میلستیا پرمهال د زوم کره نه وي تللي او له واده وروسته د زوم په کور ورپېښ شي نو د تللو پړوخت رواجي ډالۍ ورکول کيږي او همدارنگه د ناوې کورنۍ هم د زوم د کورنۍ د پورتنیو مشخصاتو لرونکو کسانو ته د ډالۍ په ورکولو مکلف دي.

متفرقه ډالۍ

دا ډول ډالۍ زښته ډیر مستحقین لري یانې که چیرې لیرې او نیردې خوځوی تریور د خینبانو، خینس او په دې لړ نور خپل او پردي له چا کره په لومړي ځل ورشي نو میلمه د تلو پرمهال له دروازي نه د هر را ننوتونکي کس تخرگ ته سترگې نیولې وي چې گویا ډالۍ به یې را وړې وي خو دا ډالۍ خدای وس اختیاري دي که یې څوک چاته ورنکړي هم څوک دگیلې حق نلري په متفرقه دالیو کې جرگه مارو ته هم ډالۍ هم شاملې وي

مړیځي

یو بل ډول ډالۍ بیا (مړیځي) ده چې دا رواج اوس تقریباً توت او له منځه تللی دی هغه به په دې ډول وکله به چې د نوې ناوې لومړی اولاد د ناوې د پلار کره ولاړ نو د ناوې پلارینې به د مړیځي په نوم یو حیوان (پسه یا خوسکی) دخپلې لورنوي زیږدلي ماشوم ته ورکاوه.

دوديزې مېلمستياوې (اختر، مسافري، خېښي...)

خپلو خپلوانو او کليوالو ته ډوډۍ کولو ته مېلمستيا وايې چې فردي او ډله ييزې مېلمستياوې پکې شاملې دي او د مېلمستيا موارد هم معلوم دي، ځکه ځينې مېلم ستياوې جبري او ځينې اختياري وي چې د جبري مېلمستياوو په ډله کې اکثراد اخترونو او نورو داسې ورځو مېلمستيا شامله وي چې د کلي هرکوربه د ډوډۍ په کولو مکلف وي خو اختياري مېلمستيا تجربي هغه بيا خوندوره وي، که يو څوک له مسافري نه راشي نو نيردې خپلوان يې ورته مېلمستيا کوي او که چيرې څوک له بنديخاني را خلاص شي او يا هم کوم حاجي له حج نه راشي نو بيا درنده مېلمستيا ورته کيږي او پخوا پورې يې نور سپين ژيري او مخور هم کنښنول کيږي.

او همدارنگه د ځينېانو لپاره هم مېلمستيا دود ده کله چې څوک له چا سره ځينسي وکړي نو په لومړي گام کې د مړي ژوندي د پاللو لپاره ددوی ترمنځ يو بل ته مېلمستياوې کيږي خودا چې په ځينو مېلمستياوو کې مېلمنو ته ډالۍ ورکول کيږي.

د اختر دود

اختر که څه هم د ټولو افغانانو او ټول مسلمان ملت د خوښۍ ورځې وي خو په وردگو کې دې ورځو ته ځانگړي مراسم نيول کيږي، د اختر په لومړۍ ورځ ټول خلک (نارينه سړي او کاشومان) سهار وختي جومات (مصدق) ته ځي، هلته چايونه څښي او تر چاي څښلو وروسته له يوبل سره د اختر مبارکي کوي، له جومات بهر يا د جومات په څنګ کې د ډوډۍ د مراسمو په اړه ترتيبات نيول کيږي او د مهال ویش سره سم پريو وخت ۵ يا ۶ کوره ټول کلي ته ډوډۍ کوي او دا دود په ډلييزو مېلمستياوو او خوښيو لمانځي، ماشومان بيلابيلې لوبې کوي لکه د هگيو جنگول، د غوزانو گتيل...

ماشومان په ډلييز توگه د يوبل کورونو ته د مبارکي ورکولو لپاره ورځي او هغوی ورته ميوه يا نغدي پيسې يا ايشيدلې هگۍ د عيدي په ډول ورکوي. لويان

هم د خپلو خپلوانو کره البته چې محرم یا نږدې خپل یې د اختر مبارکي په خاطر ورځي، او بنسټې هم د خپلو نږدې خپلوانو لکه ماما، کاکا، ورور، خوراو... خپلوانو کورونو ته د اختر مبارکي لپاره ورځي. په مخکې وختونو کې به د اخترونو پر مهال د توپکو ډزونه کیدل، نارینه وو به د غره په لمنو کې اتیونه کول او ډولونه به وهل کیدل، نجونو به هم په یو ځانگړي او مناسب ځای کې چې هلته به نارینه نه وو ډله ییزې اخترې میلې لکه د تال وهلو لوبه او داسې نور ترسره کول خو اوس دا دودونه کم شوي او د له منځه تللو په حال کې دي.

(۴) د وردگو سیمه ییزه خواړه

هرهېواد خپل د خوړو ځانگړي ډولونه لري چې دهغوی دا خواړه د خپلو گاونډیو هېوادونو له خوړوسره بیا تر یوه بریده شباهت لري او یو شان ته وي خود لیري پرتو هېوادونو نه بیا بشپړ توپیر لري مثلاً د امریکایانو په کورنیو او هوتلونو کې خواړه د افغانستان د کورنیو او هوتلونو له خوړو سره ډیر توپیر لري هلته بنسټي چیکرې، کروت او شکنه څوک ونه پیژني او هغه خواړه چې هغوی یې خوري که موږ ډیر وږی هم شونې یې خورو ځکه موږ یې نه پیژنو او موږ ته کیفیت هم نلري د امریکا د خلکو تر ټولو ډیر بنسټي خواړه (پیزه) ده خو موږ بیا پیزه میزه نه پیژنو.

په هر صورت لکه د مخه چې وویل شول هر هېواد د خوړو د ځانگړیو ډولونو درلودونکی دی ځیني هېوادونه یونبات ډیر استعمالوي او ځیني نور بیا بل، غنم په افغانستان کې د نړۍ تر نورو هېوادونو په پرتله زیات استعمالېږي ځکه د خلکو عمده خوراکي توکی یې غنمینه وچه ډوډۍ ده، ځیني هېوادونه لکه بنگلاديش سيلون او برما بیا وریجې تر نورو هېوادو زیاتې استعمالوي هلته تربل هرڅه زیات وریجې استعمالېږي زموږ په گاونډي هېواد پاکستان کې دال ډیر استعمالېږي د پاکستان دال او چپاتي نړیوال نوم لري د اسلامي انقلاب پر

• (۱۲) ۶۱-۶۲ مخونه

مهال به کمونیستی مډیا گمانو افغان کډوال او مجاهدین دال او چپاټی خورونکي بلل، تریخ دال او وتودو چپاټیو ځانگړی خوند درلود. هغه خواړه چې په افغانستان کې معمول دي او ترې گټه اخیستل کیږي په لاندې ډول دي.

لاندی

د افغانستان په ټولو قومونو کې لاندی لږ ډیر رواج لري خو په وړدکو کې د لاندې رواج له ډیرو پخوا زمانونه تر نورو قومونو ډیر معمول وه. د لاندې لپاره عموماً بڼه چاغ پسه او یا کوم بل حیوان لکه غوايي یا او بڼ ټاکل کیږي خو وزه هیڅکله څوک نه لاندی کوي د لاندې مال بزگران د اوږې په موسم کې بڼه ساتي او ربشې او نورې غلې دانې ورکوی ترڅو بڼه چاغ شی. لاندی لکه دمخه چې وویل شول په وړدکو سربیره د هېواد په نورو ولایتونو کې هم معمول دی آن تردې چې د هېواد په سهیل لودیخ کې ځینې شتمني کورنۍ بیا د کورنۍ د هرغږي په سربوپسه جلالوی. خو د لاندې غو بڼه یوازې د ژمې په موسم کې استعمالیدای شي او له څرموني وروسته یې استعمال جانبي عوارض لري ځکه لاندی ډیر گرم وی.

د لاندې لپاره عموماً پسونه ټاکل کیږي ځکه پسه تربل هر حیوان بڼه او ژرچا غېدای شي لم بې بڼه غټیدای شي او غو بڼه یې هم دومره نازکه وی چې د بڼه چا غوالې په صورت کې یې پوست هم د غو بڼې په حساب اوږي. لاندی د وړدگو د نازد خوړو په حساب دی کله چې په ژمې کې له چا کره بڼه نازولې میلمه ورشي نو لاندې ورته پخوی او که ترهغه هم لانبه نازولې وی نو (لاندې پلو) ورته پخیرې او تردی نورپورته د نازخواړه نشته، لاندې زمورد هېواد په هوټلونو کې نه پخیري او یوازې کورني خواړه دي. لاندی له ډیرو پخوا زمانو څخه زمورد په ټول هېواد کې معمول وه او بڼایي تاریخچه یې لرغونو انسانانو او آن د ښکار له زمانورا پاته وي ځکه کله به چې

• (۲۳) ۱۴۸ مخ

لومړنيو انسانانو په غرونو او ځنگلونو کې حيوانات بنکار کړل نو د هغه غوښه به يې په وار نشوای مصرفولای او وچوله به يې چې د هغوی دا کار د نننۍ زمانې له لاندې سره کټ مټ ورته والې لري.

بنسوروا

هغه بنسوروا چې نوم لري له تازه غوښې نه پخيري ځکه د تازه غوښې بنسوروا بيله مزه لري په دې شرط چې د بنسوروا د بنې بنسوروا په اصولو پخه شي بنسوروا هم په خو ډولونو پخيري که چيري غوښه د پسه وي نو غوري (تبی) او نور ضمايم نه وراچول کيږی او سپينه بنسوروا چې د لم ټوټې هم پکې پرتې وي د وږي نس ټکور ده او د غوايه بنسوروا که ښه چاغ وي نو بيا غوري او تبی نه غواړي خو که چيري ډنگروي او غوښه يې غورونلري نو بيا د تبی په نوم پياز داغ ورته جوړيږي او وراچول کيږي خو تازه غوښه نه يوازې د بنسوروا به شکل پخيري بلکه له هغه نه قورمه هم پخيري چې په بنارونو کې دو پياز او کباب هم ترې جوړيږي په پخوا وختو کې په وردگو کې غوښه يوازې د بنسوروا او قورمې په ښه استعمالېده خو اوس هر ډول کباب ديگي په وردگو کې هم رواج شوي دي.

پلو

په پخوا وختونو کې په وردگو کې پلو يوازې له لوکو وردگي وريجو نه پخېده او زيږغوري به پکې استعماليدل چې ښه ذايقيوي کيفيت به يې درلود ، هغه وخت اوسنی بازاری وريجې چا نه پيژندلې او د وردگو لوکو وريجو به بنارونو او په تيره بيا د کابل په بنارکې ځانگړی نوم درلود او هراخيستونکي به ځان به دې باوري کاوه چې له بازار نه يې وردکي لوکې وريجې اخيستي دي د لوکو وريجو بوی به نرم او ځانگړې عطر جنې وږمه به ترې خوريدي

شیربرنج

دا هم د وردگو له پخوا زمانو نه یو معمول کورنی خوراک و چې د لوکو وریجو له میدگی نه به پخیده شیربرنج ته به لږې اوبه او ډیرې شپډې وراچول کېدې اومزه او کیفیت به یې د شېدو له اندازې سره تړلې و خو ډیری هغه کسانو چې د معدې ستونزه به یې درلوده شیربرنج نشوای خوړلای ځکه په معده کې به یې جگړه پیل کوله.

چیکړی (کیچری)

چیکړی هم د لوکو وریجو له میدگی څخه یوازې په اوبو کې پخېږي او کله چې پوخ شي او په قابونو کې تقسیم شي نو بیا یې په منځ کې کروت وراچول کیږي کیچری با کیفیته خواړه دي زښته ډیر خوړل کیږي او هیڅ جانبي عوارض نلري که هر څومره ډیر و خوړل شي معده پرې زور ورده ده او ژړی هضموي

کورت

کرت دوه ډوله دی لومړی وچ کرت چې زدویل کیږي بیا تبي ورته کیږي او د وړې شوې ډوډۍ په سراچول کیږي او دوهم لاندې کروت دي چې چکه نروبه او توده کړي او بیا یې له پیاز داغ سره د وړې شوې ډوډۍ په سر وراچوي خو کرت په دواړو صورتونو کې ډیر غوړي غواري هغه څوک چې چربې ډوډۍ خوري نو له کروتو سره یې جوړه وي پخوا وختونو کرت ډیر رواج درلود زیرو غوړیو او کروتو به ځانگړې مزه درلوده، کروتو خپل رواج اوس هم له لاسه نه دی ورکړی او د سیمه ییزو خوړو په دود یې خلک خوري.

• مخ (۲۲) ۱۵۷

شکنه

شکنه اوس څوک نه خوری او پرې شرمیرې ځکه غریبانه خواړه دي خو شکنه ډیر نرمه او د معدې لپاره اکسیر شی دی له یوه وزیرنه د کوم تلویزیون خبریال وپوښتل په خورا کونو کې د څه خونبیرې وزیرې له ځنډ پرته ورته وویل: شکنه ، خبریال وځنډل خو وزیر ورته وویل: تر اوسه ماشوم یې او د شکنې په اهمیت نه پوهیږي کله چې ماغونډې سپین ژیری شي نو بیا به پخپله شکنه غواړي.

اوگره

اوگره نرم خو قوي خواړه دي د غنمو له دلدي (ورغاستيو) نه جوړیږي هغه څوک چې د هډوکو د خوړو ستونزه ولري نو اوگره پرې ښه لگيږي اوگره له ډيرو پخوا زمانو څخه د وردگو په کورنيو کې پخېده او ډيري وختونه به د عاشورا په مراسمو کې اوگره پخیده او په کورونو به ویشل کېده د اوگرې خام مواد لکه د مخه چې وویل شول معمولاً د غنمو دلده ده او کله چې پخه شي نو بیا تبي ورته کيږي دا خواړه ملي خواړه هم دی او په رسمي کچه پخېږي

سمنک

د کره روایاتو په بنا (سمنک) له میلاد وروسته له ماورای النهر څخه اوسني افغانستان ته راغلی دی او اصل ځای یې اوسنی ازبکستان تاجکستان او ترکمنستان دي سمنک حلوا ته ورته خواړه خواړه دي خو کیفیت یې حلوا ډیر توپیر لري د سمنک خوړوالی د غنمو له تعامل نه دی یانې دا چې لومړی یو چارک لږ یا لږ ډیر غنم په یوه لوبڼي کې له معین مقدار او بو سره اچوي او کله چې غنم را شنه شي نو سپینې رینې یې یو تر بل تیرې شي او څوکې یې ډیوه شنه فرش په شان یو پر بل کې ننوتلې یو چم را شنې شي بیا دغه د شنو غنمو کلوله له لوبڼي را چپه کړي او په یوه ماشوم یې تار په تار کړي وجه یې داده چې د راشنه شویو غنمو گډ و ډ کول ښایي کومه گنا ولري او په ماشوم پسې گنا نه حسابیږي

اروب

سمنک ته ورته خواړه دي چې يوازې ښځې يې خوښوي او پخوي لومړی اوږه په اوبو کې واچوي او بيا يې د وريجو يا اوگرې په شان پخوي خو اړوب له پيل نه د يوه څمڅې او يا ورته لرگي په واسطه يو مخ لړل کيږي او کله چې ښه پوخ شي نو بيا يې زيږ غوړي په منځ کې واچوي او په مزه مزه يې خوري، اړوب د خوړلو پر وخت په خوله کې پرتالو ډير موبلي نو ځکه هغه څوک چې مخکې يې اړوب نه وي ليدلای اړوب نشي خوړلای تالو او خپله خوله ټوله پرې لري او ککړوي يې.

حلوا

نرم او خواړه خواړه دي او خوړوالی يې د بورې او گوړې په واسطه دی پخوا به د وردگو خلکو د مړي د ښخولو په مراسمو کې د مړي د (خوري) په نوم حلوا پخوله، پخوانی حلوا يې له گوړې او د غنمو له اوږو څخه پخيدلې خواو سنی حلوا له سوځي او بورې نه پخيري او اوس اوس له حلوا سره نور مغزيات هم اچول کيږي چې ځانگړی خوند لري.

د سوځي حلوا اوس په کليو او ښارونو کې د سهار له چای سره ډيره معمول ده

پيرکي

اوس مهال په ښارونو او کليو کې د پيرکي استعمال زښته ډيردی په دري ژبه ورته بولاني وايي پخوا وختونه به پيرکي يوازې په کليو کې په تناره پخيدل هغه هم له شفتلي او يا نورسابو څخه او آن تردې چې کورنيو به ښارونو ته هم را وړل، خواو س پيرکي په تناره برسیره په ښارونو کې په طبخي هم پخيري او استعمال يې دومره ډير شوی چې هرځای د سرک پر غاړه په غوړيو کې پخيري او ښاريان يې له دوړو سره يو ځای نوش جان کوی په ښارونو کې اوس له کچالو نه ډير پيرکي پخيري او په کچالو پسې په دوهم گام کې گندنه ده چې دا دوه

• (۲۳) ۱۶۰ مخ

تو کي د ښاري پيرکيو مهم لومړني مواد گڼل کيږي خو په زړه پورې داده چې اوس پيرکيو د کابل ښار نانوایې گانو ته مخه کړې ده او په ځينو نانوایې گانو کې د وډۍ تر څنګ پيرکي هم ليدل کيږي.

شنالغه

پخوا امکانات محدود وه داسې راحلې چې غلې دانې له يوه ځايه بل ته ورسوي نه وې موجودې که به کله په يوه سيمه کې وچکالي راغله نو خلک به له کلکو ستونزو سره مخ کېدل او د ژوندي پاته کېدو لپاره به يې د هر هغه څه خوراک ته لاس اوږد او په چې د نرموالي له وجې به د خوراک وه چې يوه هم له دغه خوراکونو نه شنالغه وه لکه څنګه چې له نامه يې معلومېږي شنالغه له (شني) څخه تسميه شوې ده کله به چې قحطی راغله نو خلکو به يوه برخه اوږه او درې نورې برخې هغه شينلي چې د خوراک وړ به وه لومړۍ ښه (وورژنل) او وروسته به يې له خيشتو او پرو سره گډول او بيا به يې په تناره پخول ترڅو اوږه صرفه شي د شنالغې تر ټولو ښه او معمول خام مواد (تبرغوان) و چې دا بوټۍ اوس هم په وردگو کې شته او ځينې وختونه يې خلک خام هم خوري، شنالغه پخول د نيستی او فقر تر ټولو لوړه علامه وه خو نوی نسل اوس د شنالغې په نوم کوم شی نه پيژني.

چيشپيرې

دې خوړو ته په ښارونو کې منتو ويل کيږي خو چيشپيرې په جسامت کې له منتونه لويې وې او معمولاً به هغه د ښځو ترمنځ د ښځينه ميلو په ترڅ کې پخېدې له چيشپيرو سره به يې چکه هم استعمالوله چې بيا به يې ځانگړی خوند درلود.

شين تار

دا هم د نيستی خواره وه هغه شينلي چې انسانانو به سابو او يا پيرکيو کې استعمالول په شين تار کې به هم ترې گټه پورته کوله شين تار داسې پخيدنه چې

لومړي به يې اوبه جوش کړي بيا هغه شينلي چې شين تار ته به يې وراچول بڼه میده (وورژنل) او بيا يې هغه ديگ ته چې غوړي او مالگه به هم وراچول شوي و ، وراچول شول ، چې بڼه به پاخه شول نو سوپ ته ورته يو خوراک به ترې جوړ شوي و چې خلکو به ورته شين تار وايه او د معدې لپاره هم بڼه ملين و* .

بنبیلی (مالیده)

دا د منډې او چريکي خواړه دي کله چې د يوه گران ميلمه لپاره د نورشي د پخولو لپاره وس ونه رسېږي نو د زير و غوړليو نه بنبیلی ورته پخوي او بنبیلی داسې پخېږي چې چې لومړی زير غوړ بڼه تاوده کړي او بيا ډوډۍ ورته وړه وړه کړي او په غوړيو کې يې کباب کړي خو بنبیلی دا يو شرط لري چې ټول خلک يې نشي خوړلای ځکه سخت تند او ستوغ وي* .

کوچه

کوچه هم د هوس خواړه دي هم د مجبوريت د هوس ځکه دي چې هر څوک د نورو شيانو له خوړلو نه ماره شی نو هوسانه يې د با قليو، نسکو، جوارو، ميو او موشنگوله دانو نه پخه شوې کوچه وي د غنمو او نسکو په کوچه کې چې يوه ټوټه لاندې واچول شي نو بيا شا هانه خواړه ترې جوړ شي په بنارونو کې يوازې (گرم داغ باغولا) کوچه ليدل کېږي او يا هم شور نخود چې کليوالي ځوانان د بنارونو شور نخود نه خوښوي او کله نا کله د بنارونو گرم داغ موشنگ خوري او د مجبورت په صورت کې به ځکه کوچه پخېدله چې لهه غنمو او جوارو پرته نورې غلې دانې نه اوړيدې او ډوډۍ نه ترې پخېدله او باقلي هم د ډوډۍ په بڼه سوچ نه خوړل کېدل نو بېوسه کورنيو به له هغه غلو دانو چې ډوډۍ به ترې نه جوړېده کوچه پخوله کوچه ډير پخوانی نوم دی هزاره گان د دلدي او گري ته کوچه وايې* .

- مخ (۲۳) ۱۵۸
- مخ (۲۳) ۱۵۷
- مخ (۲۳) ۱۶۲

(۵) ولسي لوبې

د وردگ ولايت په هر کلي او ولس کې په لسگونو ډوله د ماشومانو، نجونو، ځوانانو او لويانو لوبې رواج دي چې ځيني يې دايمي شکل لري او ځيني نورې بيا موسمي دي. لازم گڼل کېږي چې په دې ځای کې د ځينو هغو لوبو يوازې نوم واخيستل شي چې د وردگو په کليوالو سيمو کې رواج دي او نومونه يې د دې اثر ليکوال ته معلوم دي. دغه نومونه په دې ډول دي: چنگورس يا چندی، سرشکوونی، څلورپچي، دولس پچي، کتار، توپ بازي، توپ ډنډه، سپنستي يا بجلې، شيطان غويي، ډمې ويشتل، لالا وار، تيره اچول، غبرې نيول، منډې وهل، رسي کش کول، پت پتوني، وزه او لپوه، ډنډه او کاکي، مرده کي، چارمغز، خيښي، خستکه، جفت او طاق، گاتي، منډکې او خولي، وزه او لپوه، زانگو اچول، په اوږو بنويډل، صدره يا بنه شپه، بنډار، کيتي، لاډو، کرمبول، ټک او لوپشت، توپ وهل، ډاډه کول، خوسي، نښه ويشتل، نېزه وهل، چنډل وهل، جاسفه وهل، پختکه والوته، چوب بازي يا لرگي لوبه، زانگو اچول، منډې وهل، گوډه چرگه، پت خاک، ککي، غل پاچا، انگري بنگري تي، ډمډومکه، ټيکلي، مرگک، ارغونجک، لوڅکې جوړول، ټوپوهنه، تېره اچول، د لاسونو پهلواني، کچه او داسې نور. د وردگ ولايت د رسمي شمېرو له مخې په دې ولايت کې د ۲۴ ډول ډول لوبو د اجرا په ترکيب کې ۲۵۲ ټيمونه فعال دي چې په هغه کې ۴۲۲۱ لوبغاړي شموليت لري. د دې ولايت د رسمي لوبو نومونه دا دي: واليبال، فوتبال، کراته، کاتفوترا، بکسنگ، اندام روزنه، هاكي، بايسکېل ځغلول، ووشو، منډه وهل، فوتسال، ميني واليبال، د معيوبينو پارا المپيک، تکرانډو، وزن پورته کول، سطرنج، کيک بکسنگ، پېنگ پانگ، کېډي، باتورانډو او هنډبال.

• (۳) ۵۷ مخ

غېشى ویشتل

غېشى ویشتل څه اوسنى لوبه نه ده په ولسونو کې د غېشي ویشتل له ډېر پخوا راهیسې دود دي د ځينو په وینا غېشى او نېزه لوبې د سکندر مقدوني له وخت نه را په دېخوا دود پیدا کړ په هغه وخت کې غېشي د لښکریانو له خوا د هدف له منځه وړلو لپاره په کارېدل.

ښايي د غېشي او لنډې لرغونتوب تردې هم ډېر وي، په ولسونو کې غېشى ویشتل د ځوانانو د سيالي او لوبې په توگه کارول کېږي په سياليو سربېره پر غېشي او لنډه د آلتونکو ښکار هم تر سره کېږي. د غېشي جوړښت څنگه دی؟ غېشي په لومړيو وختو کې د سسيې په نامه يو غرنى بوټى دى چې د هغه له لرگي څخه د کم وزيات په يو متر اوږدوالي سره جوړېده د غېشي لنډوالى او اوږدوالى د لوبغاړي په تناسب هم ټاکل کېږي لوى کسان لوى غېشي جوړوي، د سسيې د لرگي څخه يې ځکه غېشي جوړول چې د سسيې د لرگي منځ خالي وي او کلک لرگي لري د لنډې په واسطه لرې واټن ته په آسانۍ سره تللى شي، څه وخت چې د غېشي لپاره وړ لرگى تيار شي هغه لومړي ښه ښويوي وروسته د هغه څوکې ته تېره او سپنيزه غوټۍ يا دندانه جوړوي چې (څدنګ) هم ورته ويل کېږي او د غېشي په سر کې يې ځاى پر ځاى کوي. د سسيې د لرگي سربېره د نورو لرگيو څخه هم غېشي جوړېږي خو اوس مهال غېشي د چين او نورو بهرنيو هېوادونو څخه راځي. لنډه د غېشي وارولو اصلي وسيله ده چې غېشى په لنډه سره لرې فاصلو ته وارول کېږي لنډه هم د غوړشتي له لرگي، بانس لرگي، المونيم، فيبر او داسې نور توکو څخه جوړېږي. د يوې لنډې بيه د څلوېښت زرو په شوا او خوا کې ده، لنډه د موخې ویشتلو لپاره په ښي او کيڼ دواړو لاسونو کې نيول کېږي په يوه لاس لنډه نيسي او په بل لاس غېشى د ځان په لور کش کاري تر کش کارلو وروسته يې د موخې ویشتلو لپاره خوشي کوي.

دا لوبه د ماشومانو پر وس نه ده پوره د غېشي مينوال، غښتلي ځوانان او د پاڅه عمر لرونکي کسان دي او دا لوبه تر سره کوي. په عامو ورځو کې خلک ياده د غېشي لوبه کوي او کله کله د نوي کال په لومړيو ورځو، اخترو او داسې نورو

خانگړيو ورځو د غېشي لوبه کوي. غېشي ويشتل په يوازيتوب هم کوي کله پرې
بنکار کوي او يا هم پرې نښه پخوي. په کليو او لسونو کې ځوانان په گډه سره په
ټوليزه توگه په لنډه او غېشي لوبې کوي. خو بيا کله چې لوبه گرمه شي لوبغاړي
پرې سره راشي په دوو ډلو وېشل کيږي او غېشي ويشتل تر سره کوي. د لوبې
گرموالي پر وخت غېشي په دوو مساوي برخو ويشي او يو تن غېشي تر شا پټ
نيسي يوې لوبډلې ته وايي د ښي يا کيڼ لاس غېشي نيسي چې د کوم لاس غېشي
ونيسي هغه نور بلې ډلې ته ورکوي، د ۳۰-۵۰ مترو په فاصله د موخې ويشتلو
لپاره يوه نښه جوړوي خو نښه څه شی دي؟ نښه يا د هدف ويشتلو ځای دی چې
۲×۷ سانتي مترو په اندازه وړه د لرگي ټوټه جوړوي همدا د لرگي ټوټه په اوسپنه
کې رډي چې (سخوري) ورته وايي. څه وخت چې نښه په سخوري کې ځای پر ځای
شي په ټاکلې فاصله هغه د مال پر سره کې رډي د مال د سرې شا او خوا پستي
خاورې اچوي دا کار ځکه کوي چې غېشي د لگيدلو پر وخت مات نه شي، له دې
وروسته لوبډلې په نوبت سره په نښه د غېشي وارونه کوي کومې لوبډلې چې نښه
د غېشي په واسطه ډېر ځله وويستله هغه لوبډلې دا غېشي ويشتنه گټلې ده. په
غېشي باندې د دوو تنو تر منځ هم سيالي کيږي او دوه کلي يا ډېر کلي هم د غېشي
ويشتلو په سيالي کې برخه اخلي او د غشو سياليو ته (تور) وايي. ياده دې وي
چې غېشي ويشتل د وردگو ولايت د چک په ولسوالۍ کې ډېر مينوال لري او د
همدې ولسوالۍ د لنگرډاگ، بابا قلعي، برخوات، آدم خېل، دوران خېل... کليو
کې خلک د غشو ويشتلو سيالي کوي.

• (۱۸) ۶۷ مخ

والیبال

والیبال چې د ابران ملي لوبه ده زموږ په ولسونو کې تر نورو لویو لوبو ډېره کيږي له بهره راغلي دود لوبه زموږ په ولس کې هم د ډېره راهیسي د یوه هوا لرونکي توپ په وسیله تر سره کيږي والیبال په یوازیتوب نه کيږي دوه ډلو ته په کې اړتیا شته ځکه سیالی ددو ډلو تر منځ کيږي گټل او بایلل لري له سرو او یخنیو پرته د کال په ټولو فصلونو کې کيږي د پسرلي په موسم کې چې ښکلې او مناسبه هوا وي ډېر تورنمنتونه او لوبې کيږي، دا توپ په وزن کې نظر د فوټبال توپ ته سپک او د لاسونو وهلو لپاره جوړ شوی دی لویوالی یې نږدې د انسان د سر په اندازه دی دوه برخې لري چې یوه ته یې (کوور) ویل کيږي او بل ته یې د هوا توپ (بلبلر) چې د کوور په دننه برخه کې وي د پمپ یا بلې وسیلې په واسطه د خوښې وړ هوا ورکول کيږي، د سوري کېدو په صورت کې هوا ترې وځي او پنچريږي. یاده لوبه یوې هموارې ځمکې ته اړتیا لري چې په هغه کې د میدان په نامه ځمکه د (۱۸) مترو په اوږدوالی او (۹) مترو په سور له کوم جگوالي او ټیټ والي پرته همواره سطحه جوړوي تر دغه ځمکه یو مستطیل خط راکارې چې د میدان احاطه څرگنده شي دا احاطه په سپینو کرښو گچ، چینه، تیږو او نور توکو په نښه کوي، د میدان په وسط کې دوې او سپنيزې یا لرگینې ستنې (پاږې) پر ځمکه کې عمودي څښوي چې د لوبې کولو په وخت په ځمکه کې و نه خوځيږي کنه د لوبې مزاحمت به یې کړی وي.

په وردگو کې د والیبال یو انځور/ عکاس محب الله شریفزی/ د وردگو د اطلاعاتو او فرهنګ ریاست له آرشیف څخه

د دواړو ستنو تر منځ یو جال تړي د جال لور والی او ټیټوالی د دوی په خپل لاس کې دې خو د دوو مترو نه یې په پورته هوا کې تړي جال او سپینیز نه وي او د نرمو تارونو څخه جوړیږي.

دا لوبه ښه قوانین لري هر لوبغاړی په ځانګړي نوم لوبول کېږي دا لوبه له دوو تنو نه نیولې چې یو په یو به لوبه کوي تر شپږو قانوني لوبغاړو او تر هغه زیات هم کولی شي په دې لوبه کې برخه واخلي خو معمول شپږ تنه په یوه میدان کې او شپږ تنه په بل میدان کې ودریږي چې ټول دولس تنه کیږي لوبه کوي د لوبغاړو نومونه په دې ډول دي سرویس چي، سنټر، پاسټر، ښی شوټر، کین شوټر او ټیټ شوټر یا بڅخ شوټر هر یو بېلې بېلې دندې لري، کله چې څارګر یا امپایر توپ هوا ته واچوي او د جال نه یوې او بلې خواته توپ پر ځمکه پریوت هغه بلې خوا توپ ګټلي دی چې د کړنې ته تبدیل وایي او په خپلو منځو کې سره وایي سرویس یا توپ تبدیل شو.

د لوبې په پیل کې توپ سرویسچي اخلي او له جال نه یې هغه بلې خواته اړوي په دې صورت چې توپ په جال ونه لګي او یا به لګیدل هم سم ګڼي که د توپ لګېدل په جال سم ونه ګڼي په دې صورت کې توپ ته نېټه وایي، توپ تبدیل او د سیال لوري کیږي. او یا هم کله چې لوبغاړي د لوبې کولو پر وخت پر جال ولګي دې ته (پوول) وایي په دې عمل توپ د مقابل لوري کېږي او پوول ویل به د

څارگر(ريبري) له خوا ويل کيږي د تبديل بل حالت په دې ډول دی چې سرويس د خط نه د باندې ولگي بيا هم توپ تبديل کيږي ، بل ډول تبديل داسې دې چې شوټر شوټ وکړي او د مقابل لوري نه دفاع شي او توپ د ټاکلي خط نه د باندې ولگي توپ د شوټر د خوا کيږي، او که توپ د خط د ننه ولگېد بيا توپ د مقابل لوري کيږي بل ډول په دې توگه دی چې د يوه لوري نه شوټ وشي او په مقابل ميدان کې ولويږي او يا ورو توپ په مقابل ميدان کې واچوي چې دې عمل ته چانس وايي په دې سره يا به نمره اخلي او يا به توپ تبديل کيږي په همدې کړنو يا نمره اخلي او يا سرويس تبديليږي.

کله چې سرويس وشي د سنټر دنده ده چې هغه پاسټر ته ورکړي او پاسټريې د شوټر لپاره پاس کوي او شوټر هم د لاس په ټوله زريه سره شوټ کوي چې د سيالي لوبډلې له خوا نه د هغه دفاع کيږي البته شوټ او دفاع به د جال له پاسه کېږي، دا لړۍ به دوام مومي تر څو چې نمره پای ته نه وي رسېدلې. د دې لوبې د گټلو لپاره هدف ټاکل کېږي هدف ميدان گټل دي يو ميدان اکثراً له يوه نه تر پنځلسو نمرې لري چې څوارلسمې نمرې ته (لاس پنچ) او پنځلسمې نمرې ته (خلاص پنچ) وايي چې پنځلسمه نمره واخيستل شي ميدان خلاصیږي او ميدانونه سر بدلېږي لوبغاړي يوې اوبلې خوا ميدان ته ځي او پنځلسمې نمرې اخيستونکي به ميدان گټلی وي. سيالي به يا يو ميدان وي يا له دريو نه دوه ميدانه گټل، او دريم ډول له پنځو نه درې ميدانه گټل دي چې هر لوري درې ميدانه وگټل سيالي همغه لوري گټلې ده، څلورم ډول د پنځلسو نه پورته تر ديرشو نمرو هدف ټاکل کيږي هر لوري چې دا هدف پوره کړ همغه لوري گټلې ده.

کله نا کله د څو ټيمونو تر منځ سيالي کيږي ټاکلي ټيمونه د رقعو په واسطه راغوبستل کيږي چې دې ته تورنمنټ وايي د هر ټيم نه د سيالي په ورځ ټاکلي اندازه پيسې اخلي او په پايله کې لومړي دويم او دريم گټونکو ټيمونو ته ډالۍ او کپونه اخيستل کيږي دا کپونه او ډالۍ به د برياوو وخت له ځان سره وړي، له دې سياليو پرته دوستانه لوبې هم کوي چې د يوه کلي د وگړو تر منځ کيږي دا لوبه ډير مينه وال او ډير ليدونکې لري ددې لوبې لوبغاړي ماشومان، ځوانان او ځينې ځينې د پاڅه عمر کسان دي. لوبغاړي ډېری وخت گډ ودرېږي يا ځينې وختونه

لوبغاړې د عمر او بدنې جسامت له اړخه سره لوبې کوي په دې لوبه کې لوبغاړي
مازديگر مهال سره لوبېږي د ولسي لوبو یوه په زړه پورې بېلگه ده.

توپ ډنډه

توپ ډنډه د ولسي لوبو یوه په زړه پورې لوبه ده په بېلابېلو مسمونو کې ترسره
کيږي په کلیو او بانډو کې ډېر مینه وال لري دې لوبې کولو ته څه نا څه لوی ځای ته
اړتیا شته ځکه توپ د ډنډې په واسطه لرې ځي او پراخه ځای غواړي په دې لوبه
کې یوه لرگینه ډنډه او یوه وړوکی توپ ته اړتیا پیدا کیږي، توپ به وړوکی او د
یوې متوسطې منډې په اندازه به وي ښایي دا توپ د ټوکر، رې او یا کوم بل ځیزنه
په ډایروي شکل جوړ شوي وي بل ډول توپونه هم شته چې د ډنډې په مقابل کې
کلک او منځ بې د هوا نه ډک وي د نورو لاسي جوړ شوو توپونو په پرتله د ډنډې
په واسطه ډېر لري نه ځي.

لرگینه ډنډه به د یو متر په شا او خوا کې وي چې د هغه په واسطه به توپ وهنه کوي
خو دا توپ ډنډه د کرکت برعکس وړه او په یوه لاس نیول کیږي. لوبه داسې
پیلېږي دوه کسان یا د عمر او یا د وړتیا په حساب سره په دوو خواوو ویشل کیږي
چې دغو کسانو ته میر یا مشرویل کیږي هر یو میر به په خپل وار سره یو یو کس
نیسي د کسانو نیول په خپله خوښه دي. بله طریقه داسې ده چې هر یو میر به ځان ته
بېل نوم غوره کوي د بېلگې په توگه: گل او بورا دا د میرانو نومونه دي چې کله
کسان راځي او لوبه کوي دوه دوه کسان چې کله راځي نو ورته وايي به چې گل

• (۱۸) ۶۹ مخ

نیسي که بورا؛ که يې ووبل بورا دغه کس د بورا په نامه د هماغه مشر کيږي چې هر يو نوم يې وټاکه راغلي کسان به د ويل شوي مستعار نوم لرونکي مشر کيږي. دريمه طريقه داسې ده چې کله کسان سره تقسيم کيږي دوو دوو کسانو ته ويل کيږي چې راومبلی. دا په دې اساس وو چې د کسانو په وپشلو کې درغلي ونه شي مېلبل دارنگه تر سره کېدل چې دوه دوه کسان به د لوبېلي مشرانو ته راتلل دغه دوو کسانو به په خپلو کې ځانونه پټ په وچ او لنډو نومول د لوبېلو مشرانو ته به يې ويل څه نیسي وچ او که لنډه؟ چې مير به وويل وچه، هماغه کس به وويل درغلم په پچه او که به مير وويل لنډه هغه بل کس به وويل درغلم په بنده په دې اساس به د څلورو نه پورته تر شلو ديرشو کسان په دوه ډلو وویشل شول.

لا تر اوسه لوبه نه ده پيل شوې په مناسب ځای کې درې نښې رډي چې (پته) ورته وېل کېږي له لومړۍ پټې نه توپ وهنه کوي دويمې پټې ته تېروونکې وېل کيږي، دريمه پټه د ځغاستې د پوره کيدو پته ده، د لومړۍ او دريمې پټې تر منځ فاصله د پنځلسو نه پورته تر دريشو، څلوېښتو مترو پورې ټاکل کيږي دغه ځايونه چې وټاکل شي نو بېله خبره د نوبت يا وارده چې د دوو لوبېلو تر منځ به لومړی د توپ وهنې وار د چا وي په دې وخت د لوبېلو د ميرانو تر منځ د شېر و خط يا وچه و لنډه په وسيله فيصله کوي، چې هر چا نوبت وگټه هغه بله لوبېله به د دوي حريف جوړيږي د دريمې پټې شا او خوا به په تيت او پرک ډول ودریږي د نوبت لوبېلي توپ به رانیسي د وار لوبېله په توپ وهنه پيل کوي او په دوو توپونو کې به تر دريمې پټې ځغلي او راځغلي چې ډک يا بند نه وي که په ډنډه يې د توپ دوه واره ونه لگيدل دغه لوبغاړی بند دی يا په بله اصطلاح خالي دی چې وروسته د بل لوبغاړي په توپ وهنه منډه کوي او ځان ډکوي د لوبېلي ټول کسان دوه دوه ځلي د توپ وهنې حق لري او مير بيا د توپ وهنې درې واره لري. په ډېرو ځايو کې مير نشته ټول لوبغاړي درې ځله توپ وهلی شي.

تر کومه به يوه لوبېله د توپ وهنې لوبېلي په مقابل کې ولاړه وي دا خو شرطونه لري.

لومړۍ د توپ وهنې لوبېلي نيسي او کين لوري ته په لرې فاصلو ځايونه ټاکل کيږي چې که توپ له دغه ټاکل شوی ځای نه هغې خوا ته وواښت دې ته (توس) يا توی وايي په دې حال کې وار د مقابلي لوبېلي کيږي.

دويم: توپ په هوا کې نيول (کف) يا کيچ هم ورته وایې په ډنډه چې توپ پورته په هوا کې ووهې او د مقابلې لوبډلې له لوري په هوا کې ونيول شي نوبت د مقابلې لوبډلې کيږي.

دریم: چې کله د لومړۍ او دریمې پټې ترمنځ د لوبغاړي منډې وهې راوهې که د مقابلې لوبډلې له لوري په توپ ولگيد او د سيال لوبډلې يوه لوبغاړي لومړي پټې ته ځان رورساوه او دغه کس به توپ وهنه کوي خپل ټول لوبغاړي به لومړۍ پټې ته رارسوي په دې حالت کې هم وارد سيال لوبډلې کيږي.

څلورم: له لاس ځينې د ډنډې خطا کيدل دي که د لوبغاړي له لاس نه ډنډه خوشي شي وارد مقابلې لوبډلې دی.

پنځم: د ټولو لوبغاړو بنديدل يا خالي کيدل دي چې ټول توپونه يې خطا ولاړ شي او کوم ډک کس يې نه وي پاتې نوبت د هغه بلې لوبډلې کيږي.

شپږم: ډول که له دواړو پټو څخه کوم لوبغاړي لرې تللی وي او ويلې يې نه وي چې (پټه پوخ توسپي مې نه) په دغه وخت کې که د مقابلې لوبډلې د کوم لوبغاړي له خوا کوم لوبغاړی په توپ سره ولگيد وارد سيالې لوبډلې کيږي د واراخيستلو لارې چارې په همدې ډول وي.

اخوا کله نا کله دا لوبه ناخوالې له ځان سره لري او ځينې وخت لوبغاړي ټيپي کيږي يا د مقابل لوبډلې نه په تېزۍ سره په توپ ويشتل کيږي پر ځمکه پريوتل را پر ځېدل او په ډنډه باندي لگيدل د ټيپي کېدو لامل گرځي، زړه رابنکونکې لوبه ده په ټوليزه توگه ترسره کيږي. بېلا بېل عمر لرونکي دا لوبه ترسره کوي چې د ډېرو عمر و نه له ۱۲ کلنو پورته تر ۲۵-۳۰ کلنو پورې وي، کله کله د دوو کليو ترمنځ د سيالۍ په توگه هم لوبه ترسره کوي. دا لوبه ترهغه دوام مومي چې تر څو کومې لوبډلې د لوبې د پريښودو هوډ نه وي کړی او هره لوبډله چې لوبه پرېږدي مقابل لوبډلې گټلې ده او بيا ورته وايي چيغې پسې وهې ورته وايي سوختيانو، اډيانو مور وار غوارو.

• (۱۸) ۷۲ مخ

تیره اچول

دا لوبه په ټول هېواد کې په ځانگړي توگه په ختيځو او مرکزي ولايتونو کې ډېره دود ده، ددې لوبې گډونوال هغه کسان دي چې ځانونه غښتلي گڼي او عمر ونه يې د ۱۵ او ۳۵ کلنو ترمنځ وي، ددې لوبې د لوبغاړو شمېره له دوو تنو څخه بيا تر ۱۵ او له هغه نه زيات هم کولای شي په دې لوبه کې برخه واخلي د گډونوالو په شمېر کې محدوديت نشته د ډېرو کسانو ترمنځ دا لوبه لا خونديزه کيږي زياتره د پسرلي په موسم کې په دې ډول تر سره کيږي.

هغه لوبغاړي چې د لوبې کولو لپاره په يوه ارت ميدان کې راغونديږي ددې لوبې لپاره د ميريا مشر ټاکلو اړتيا نشته په لوبه کې ټول مساوي سهم لري، داسې يوه ډېره را اخلي چې وزن يې د دوي د عمر او وړتيا مناسب وي تيره به تقريباً کروي جوړښت لري چې د غورځولو په وخت کې په لاس کې ښه ونيول شي په مناسب ځای کې کرښه راکاږي.

کرښه ځکه پر ځمکه کاږي چې له دې کرښې به لوبغاړی د تيرې اچولو په وخت مخکې پښه نږدې لوبغاړي ټاکلې تيره را اخلي او د اورې د پاسه يې په لاس کې نيسي ښې پښه مخکې کوي او کينه پښه لږ څه شاته ږدي يو، دوه، درې وايې او تيره د مټ په ټول زور مخې خوا ته غورځوي دا لړۍ په همدې ډول دوام مومي او هر لوبغاړی په ډېره باندې وهل شوی ځای په ښه کوي.

په دوو لاسو ډېره غورځول هم دود دي هغه داسې چې لوبغاړي به په دواړو لاسو تيره ونيسي او د تيرې اچولو لوري ته به شا وړوي د ځان په لږ ټيټوالي سره چې د لوبغاړي د پښو ترمنځ فاصله به د ۵۰ سانتيو په شا او خوا کې وي تيره د پښو په منځ کې په لاسونو سره نيسي په ډېر زور سره تيره د شا لوري ته اچوي لوبغاړي خپل ځايونه په ښه کوي په پای کې په دواړو لاسونو او يوه لاس تيره اچونه کې چې کوم لوبغاړي په ډېره فاصله تيره وړاندې غورځولي وي همغه دا لوبه او ميدان گټلی دی د لوبې گټونکې بلل کيږي.

• (۱۸) ۷۵ مخ

ډی (کاک ډنډه)

د ډی لوبې ته ډېری خلک کاک ډنډه هم وايي دا ولسي لوبه په لرې پرتو سيمو کې هم لوبغاړي ترسره کوي خو ددې لوبې لوبغاړي اکثراً د ۵ کلنو پورته بيا تر ۱۵ کلنو عمر لرونکي ماشومان او نوي ځوانان دي بنايي داسې يوه لوبه وي چې د کليو او ولسونو ترمنځ پرې سيالی و نه شي يوازې د کليوالو ماشومانو ترمنځ لوبېږي دا لوبه د کال په مختلفو فصلونو کې ماشومان ترسره کوي د نورو لوبو په پرتله لکه د توپ ډنډې په څېر دومره اړت ميدان ته اړتيا نشته ده.

لوبه په دې ډول پيلېږي لومړی دوه ماشومان د لوبې کولو لپاره سره ټولېږي دوی به د لوبې کولو لپاره دوه توکې ولري چې يوه ته يې کاک وايي او بل ته يې کاک ډنډه دا په اصل کې دوه لرگي دي ډنډه د کاک نه لويه او په لاس کې نيول کېږي کاک يو وړوکې لرگی دی چې د کاک اوږدوالی د دوو لوبشتو په اندازه وي، له ډنډې نه يې پنډوالی هم کوچنی وي بنايي د لاس د منځ ګوتې په اندازه کاک وي او کاک تل پر ځمکه پروت وي د لوبې کولو پر وخت کې په لاس کې نه نيول کېږي.

دواړه لوبغاړي په ګډه سره په مناسب ځای کې يو دايروي خط را کاږي او د خط په منځ کې دوه تيرې ږدي چې کاک د هغه ډبرو پر سر اېنسودل کېږي او يا به هم د دايروي خط په منځ کې د يو لپې په اندازه ځای ژور کاږي چې کاک د هغه پر سر اېنسودل کېږي چې دا ژور شوی ځای د تيرو ځواب ووايي د لوبې د پيل کولو لپاره دواړه لوبغاړي وچه او لنډه کوي چې کومې لوبغاړي وچه لنډه وگتله کاک ډنډه اخلي او په دايروي خط کې کاک د تيرو او يا ژور شوی ځای پر سر ږدي او کاک د ډنډې پر سر پورته اچوي او وروسته يې د ډنډې په واسطه د دايروي نه لرې وهي کاک چې د ډنډې په واسطه څومره بېرته ولاړ شي همغه فاصله به قدمو کوي چې هر څو قدمه شوه، قدمونه د دوي د نمرې په توګه حسابېږي. د مقابل لوري له خوا نه ورته کاک د يوه لوبغاړي په واسطه بېرته دايروي خط ته اچول کېږي که کله کاک په دايروي خط کې ولوبېږي چې د هر چا ډنډه په لاس کې وي هغه لوبغاړی سوځېدلی دی او که نه بيا کاک د لرې فاصلي لپاره وهي چې قدمونه (نمرې) يې

ډېرې شي دا قدمونه يو پر بل وړ حسايبېري او په آخر کې يې جمله وايي مقابل لوري کاک تر هغه دا يروي خط ته را اچوي چې تر څو يې د مقابل لوبډلې لوبغاړي نه وي سوځولي يا يې ټاکلې هدف نه وي پوره کړی چې کله يو لوبغاړي و سوځيږي بيا وار د دويم لوبغاړي کيږي او هغه هم همدا کار تر سره کوي په پايله کې چې د دواړو لوبغاړو د قدمونو جمله شمير زيات وي همغه لوبډلې گټلې ده.

او يا چې هر چا خپل حساب زړ پوره کړ بيا له سره لومړې په نښي لاس کاک ورته وهي هر ځای چې پر بوت له هغه ځای څخه بيا کاک وهي دريم ځل هم دا کار کوي په دې سره غواړي کاک لرې بوځي په دريم ځل چې کاک هر ځای وو له همغه ځای نه به مقابل لوبغاړي په چنډل تر دايرې ځان رارسوي. په دويم ځل بيا په کيڼي لاس کاک ورته وهي کاک چې هر ځای وو له همغه ځای نه به مقابل لوبغاړي په ناستو تپونه وهي او تر دايرې به ځان رارسوي. دريم ځل بيا کاک د پښې په واسطه لرې درې ځله ورته وهي له همغه ځای څخه بيا سيال لوبغاړی خاپوړو تر دايرې راولي په همدې دريو وارو کې د کاک لرگی مقابل لوري ته په خوله کې ورکوي تر څو د هغه لپاره يو جزا وي.

د لوبې کولو پر وخت کې د لوبډلو تر منځ کله نا کله شرط اېښودل کيږي د بېلگې په توگه: په خپلو کې سره وایي چې که هر چا دا لوبه وگټله، د گټونکې لوبډلې لوبغاړي به تر ټاکلي ځای په شا کوي وړي او راوړي به يې او لوبه په دې ډول پای ته رسيږي.

نېزه وهل

نېزه وهل له هغو لوبو څخه ده چې له لرغونې زمانې څخه زموږ په هېواد کې دود ده، نېزه د آريايانو په وخت کې وهل کېده له همغه وخت نه تر اوسه د خلکو زړه راښکونتوب ورسره ډېر شو په هغه وخت کې هغوی نېزه د بوي جنگې آلې په توگه استعمالوله، د نېزې لرگی نيردې دوه متره اوږدوالی او لس سانتي متره پېر والی لري. د نېزې ښکتنی برخه د اوسپنې په تېره نېزه پوښل شوي وي دا لوبه د تکړه او غښتليو ځوانانو له خوا په قوي او چابکو آسونو تر سره کيږي.

ددې لوبې د سرته رسولو لپاره لومړی ارت میدان ټاکي او بیا د میدان په یوه برخه کې درې ځایه؛ یو یو متر لري د ۳۵ سانتي مترو په اندازه مېخونه په ځمکه کې ټکوي او تقریباً له ۲۰۰ مترو لري څخه په آس سپور ځوان په ډېره چټکتیا د مېخ په لور راځي او کله چې مېخونو ته نژدې کېږي خپل ځان د آس پر شا یوې خوا ته کوروي او نېزه په خپل نښي لاس کې د مېخ په لور برابره کړي، تر څو هغه مېخ د نېزې په څوکه له ځمکې نه را وکارې.

دا وخت دوه تنه ډولچیان ډولونه وهي او هغه مهال چې آس د مېخ په لور رامنډه کړي د ډولونو غږ د هرې شېبې په تېرېدو ډېرېږي او کله چې لرگی د نېزې په څوکه پورته شي د ډولونو شور لا ډېر مست شي او که چېرته لرگی ترې پاتې شي نو بیا د ډولونو هغه ډېر غږونه، نه بلکې په عادي توګه ډول وهي. په همدې شان یو پر بل پسې خپل وار تېروي یو یو تن څو ځله د مېخ په لور را تللی شي تر څو چې آسونه ښه سترې شوي نه وي او د ټولو لمبر تېر شي او هغه څوک به نېزه ګټي چې د نېزې لرگی له ځمکه څخه په نېزه سره راپورته کړي.

غېر نیول

غېر نیول له ډېر لرغوني وخت را په دیخوا په ډېر سیمو کې دود دي له زور او ځواک ډکه لوبه ده په دې لوبه کې چل کول خورا ارزښت لري وړو کې چل کولی شي چې د ډېر زور څښتن په غېر نیولو کې مغلوب کړي دا لوبه واړه او لویان کوي خو ددې لوبې ډېری برخه د ۱۵ نه تر ۲۵ کلنو عمر لرونکي ځوانان ترسره کوي دوي په خپلو کې د ځوانۍ زور آزمایې اخوا دا لوبه د قد او ونې په مناسبت نه ترسره کېږي بنایي غېر نیونکي د ونې نه یو وړو کې او بل لوی وي، ډېر وخت انډول په نظر کې نیول کېږي یا به د عمر او یا د خوښې اړوند لوبغاړي یو بل ته په غېر سره وړولي.

په دې لوبه کې د لوبغاړو یو بل ته په غېرو ورتلل په خپله خوښه دي، دا هم کېدای شي چې ددو کلیو ترمنځ دوه لوبغاړي یو بل ته په غېرو وروستل شي. کله چې په مناسب ځای کې دوه لوبغاړی د غېر نیولو لپاره را ووځي یو جوړ جامې په ځان کې پرېږدي او نور توکي له ځان نه لرې کوي وروسته یو بل ته مخامخ ودریږي دواړه لوبغاړي به یو لاس لاندې او بل باندې کوي سینه پر سینه به سره چسپېږي شا او مخ ته تگ، تاوول او راتاوول په کې شته دې دواړه لوبغاړي کوښښ کوي چې خپل سیال پر ځمکه را وپرځوي. ځمکه ته د ښکته کولو پر وخت کې باید یو لوبغاړې ښکته د ځمکې لور ته او بل د هغه د پاسه قرار ونیسي او که دواړه په بغل پر ځمکه را پریوتل دې حالت څره په څره وایي او یوه لوري هم لوبه نه ده گتلی. بیا دواړه لوبغاړي غېرې له سره نیسي تر څو چې یو لاندې او بل باندې نه شي دا لوبه یو څه

خطرناکه او یو څه ستونزې را ولاړوالی شي ښایي په لوبه کې د کوم لوري لاس مات او یا زور پیدا کړي او یا هم ټیټې شي چې د درد لامل گرځي له هغه پرته امکان شته لوبغاړی پر ځمکه ډېر محکم ولگي او لوبغاړی ټیټې شي دا لوبه بیا بیا ځلې نه تر سره کیږي په یو ځل غېږ نیولو سره گټونکې، بایلونکې معلومېږي دې ته د لاسونو غېږ نیول ویل کیږي.

بل ډول غېږ نیول د گندې غېږ نیولو په نوم یادېږي کټ مټ د لاسو غېږ نیولو ته ورته ده خو یوازې توپیر یې په دې کې دی چې په دې ډول لوبه کې به لوبغاړي یو د بل گندې نیسي او یا تر ملاوو څادر تاووي او هغه نیسي په لوبه کې پښه اېښودل او لنگر ته هم وي چې دا د ځملولو یو چل دی په پایله کې چې هر لوبغاړي خپل سیال د ځمکې لور ته ښکته کړ هغه گټونکې دی او لوبه د هغه په گټه پای ته رسیږي.

د پښې او لاس اړول

د پښې او لاس اړولو لوبې ته ځانگړی موسم او ځای په پام کې نه ښوول کیږي یعنې په هر وخت او هر مناسب ځای کې دا لوبه تر سره کیږي په دې لوبه کې د میر، ډلو ټپلو ټاکلو ته اړتیا نشته لوبغاړي په خپله خوښه لوبې کوي چې له هر چا سره یې خوښه وي لوبه تر سره کوي خو دا ماشومانه لوبې نه دي ځوانان او د پاڅه عمر کسان دا لوبه کوي چې عمر ونه یې د ۱۵ نه پورته تر ۳۰-۳۵ کلنو په شا او خوا کې وي. لوبغاړي دا لوبه په سر پټو او چمن لرونکو ځایونو کې ډېره تر سره کوي لوبې ته هغه لوبغاړي ټاکل کیږي چې په قوت کې ځان ته یو څه وایي، په مټو او هیکل کې لوی کسان دا لوبه ښه پر مخ بېولی شي.

دا لوبه به څرنگه پیلېږي؟

د لاس اړولو په لوبه کې دوه لوبغاړي په خوښه سره جوړ راځي نیردې سره کښېني د لاسونو څنگلې پر ځمکه ږدي د لاس پښې یو بل ته ورکوي او تر غټه کوته یو بل نیسي د دوی د لاسونو تر منځ به فاصله له ۳۰-۴۵ درجو وي دواړه لوبغاړي

• (۱۸) ۷۰ مخ

کونښن کوي چې د يو بل لاس ځمکه ته ښکته کړي خو د دوی څنگلې به له اېښودل شوي ځای څخه نه خوځېږي د کوم لوبغاړي لاس چې ځمکې ته را ښکته کړ شو هغه بایللې ده. يو لوبغاړی کولای شي له ډېرو لوبغاړو سره لاس واړوي په دې کې محدودیت نشته.

د پښې اړول بيا بل خوند لري په دې لوبه کې مهارت ته ډېره اړتيا شته د ونې نه يو وړوکې کولای شي تر ځان لوی په پښه اړولو کې مغلوب کړي د خدا ډکه لوبه ده. ددې لوبو په کولو کې هم محدودیت نشته يو لوبغاړی له ډېرو کسانو سره لوبه کولای شي، لوبه داسې کيږي دوه کسان په خپله خوښه سره تيارېږي پر ځمکه داسې پريوځي چې د يوه پښې يوې خواته او د بل لوبغاړي پښې بلې خوا ته څنگ په څنگ چې سرو نه د دواړو يو د بل د سينې سره برابر وي، لاسونه يو بل ته سره ورکوي. دواړه لوبغاړي په يو ځل سره ښی پښې پورته کوي او کينه پښه به اوږده پر ځمکه غځېدلې وي او هغه له ځمکې څخه نه پورته کيږي تر څو چې يو د بل پښې د پوندو په ساحه کې يو له بل سره ونښلي که چيرې ونه نښلي بيا پښې سره پورته کوي چې کله ونښلي وروسته لوبغاړي هڅه کوي چې يو د بل پښه ځمکې لور ته ښکته کړي د ښکته کولو په وخت گټونکې لوبغاړي مقابل لوري د خپلو پښو خوا ته را اړوي او همدا لوبغاړی بريالی او گټونکې گڼل کېږي.

بېلې (سپښتې)

سپښتې هغه هېوکي دي چې د پسونو او وزوله آخړينو دوو پښو څخه را ايستل کيږي معمولاً د لاندي کولو پر وخت کې د سپښتو گټل ډېر دود مومي، دا هېوکي (سپښتې) څلور اړخونه لري، چې عبارت دي له لومړی آس چې تر ټول قوي دی دويم خر له آس نه ورسته خر قوي دی دريم پوک او ورپسې چک دی لکه په لاندي انځور کې:

کله چې سپینتې له دې څلورو اړخونو نه په بل اړخ یعنی د ولاړیدو په شکل ودریږي هغه ته اوت وایي او په میدان کې کوم ارزښت نه لري وروسته یې چپه کوي چې په هر اړخ ولویده همغه مني. د لوبو اړت میدان او د ورځې کوم ځانگړي وخت ته اړتیا نه لري د کسانو د ناستي په اندازه دایروي ځای کې ښه لوبه ترسره کیږي.

له پخوا نه بېدی، بېلا بېل نومونه هم لري د بېلگې په توگه: چې ډبره آس گرځي هغې ته آسینه وایي، پوکینه ده بوتکې دی، غوښینه، بوتی، لنتی، چترینه چې پر څه شی باندي سولول شوې وي هغه ته چترینه وایي یوه بېله سپینتې چې له ټولونه لوی او ښکلې وي هغه ډبره میدان ته نه اچوي او ورته د (گروت) سپینتې وایي په ښکلو رنگونو یې رنگوي.

د رنگولو آسانه لاره یې داسې وه په غرونو کې د چپږگي په نامه بوتی وو دې بوتی ته به یې چې کله اور ورته کړ ډېر دودونه به یې کول د همغه دودونو په منځ کې به یې د لنډ مهال لپاره سپینتې واچوله کله به یې چې راواخیستله زړه رابښکونکې سوررنگ به یې اخیستی وو.

د لویانو او ماشومانو گډه لوبه ده د عمر څه زیاتوالی او کموالی به کې مطرح نه دی د لوبی د گډونوالو شمېر معلوم نه وي، لومړی گرد کېښني او یو دایروي خط

راکاري د خط په دننه کې د لوبه د لاس د گوتو په واسطه تر سره کېږي، د يوه گډونوال په لاس د ټولو گډونوالو سپینتې گډې د میدان په منځ کې پورته اچول کېږي او گوري چې کوم يو يې زورور دی، تر ټولو زورور يې آس ورپسې خرييا پوک او وروسته يې چک وي؛ زورور پدې معنا چې که چېرې په میدان يو آس يو خراو يا هر بل وي نو آس به لومړی نوبت کوي د خپلې سپینتې په واسطه به په نورو سپینتو حمله کوي. که چېرې د حملې په پایله کې دوه سپینتې د حمله کونکي او هغه چې ورسره ولگیده په يوه اړخ وي او که ډیرې هم يو شان اړخ ولري (چک او چک يا خراو خراو هر بل) نو حمله کونکې هغه ټولې سپینتې گټلي دي او له میدان څخه يې پورته کوي. په همدې لړۍ کې که چېرې پدې حمله کې کومه سپینتې د دایروي خط نه د باندې ووځي بیا هم حمله کونکي گټلي ده. که کله خپله د حمله کونکي سپینتې له دایرې ووزي نو بیا يې بایلوده نوبت او سپینتې د هغه چا کېږي چې د حمله کونکي سپینتې پرې لومړی لگېدلې وي. او همدغه د حمله کونکي سپینتې هم هماغه گټلي ده.

که چېرې د لوبې په سر کې دوه آسان وي نو بیا زورور خراو که بیا دوه خره وي نو بیا تر ټولو زورور پوک دی او په همدې ترتیب که دوه آسان وي يوه چک بیا چک چلیږي او حمله کولی شي؛ ځنې وخت داسې هم کېدای شي چې د ټولو سپینتو د اچولو په وخت کې آس خپل همجنسه چک او خر خپل همجنسه پوک وخوري، البته دا شرط باید د لوبې په سر کې معلوم شي چې آیا دا ډول خورل شته او کنه! يو بل په زړه پورې کار هم لري چې کله ټولې سپینتې په میدان کې واچوي يا ټول آس وگرځي يا ټولې خر وگرځي دې حالت ته (آورنگ) وايي هر چا چې چور کړي د هغه کيږي خو په دې صورت کې د سپینتې خاوند يو چانس لري او چور کوونکي ته وايي چې پورته هوا ته يې واچوه چک او پوک يا خراو آس يا آس او چک يا خر او پک نيسم که په همدې نیول شوو اړخونو کې کوم يو شو نو سپینتې بېرته د خاوند کيږي. ددې لوبې موسم په وردگو کې د ژمې یخې ورځې دي، چې زیاتره وخت يې هلکان د لمر په پېتاوي کې تر سره کوي او په نور موسمونو کې دومره ارزښت نه ورکول کيږي. که چېرې پدې لوبه باندې ناخاپه څوک راشي او د (چور) غږ وکړي نو هر شمېر سپینتې يې چې د میدان نه په لاس کې پورته کړي د هماغه

دي، او كه گډونوالو د هغه د چور په مقابل کې (پخ) ووبل نو بيا دا حق نلري چې سپښتې له ميدان څخه پورته کړي، البته دا پخ وبل به د چور نه مخکې وي. خو ياده د وي چې هېڅ پلار ددې لېوال نه دی چې زوی يې دا شان لوبې تر سره کړي، بلکه هر ماشوم په کراتو کراتو د همدې او يا هم ورته لوبو د تر سره کولو په خاطر د بر ځله وهل او ټکول خوړلي دي.*

خستکه خوړل

خستکه خوړل ددې په معنا نه دي چې د يو څه زړي مات کړې او وروسته يې وخورې خستکه د پر کسان زړو ته هم وايي زړي خورا کي توکي دي خو دا خستکه خوړل د لوبې نوم دی او اصلاً يو کوچنی هډوکي ددې لوبې مرکزي نقش لوبوي دا کوچنی هډوکي د چرگانو او يا هم د حلالو مرغانو د سينې له مخکينۍ برخې يا د جو جوړې له لاندې برخې نه په لاس راځي، دا هډوکي نازک او دوه شاخه لري چې د پښتو حساب د او (۷) توري سره ورته والی لري. دا يوه ماشومانه لوبه ده چې کوچنيان يې د پره کوي په ټوله کې دا لوبه د پرو کسانو ته اړتيا نه لري او په ټوليزه توگه نه تر سره کيږي دوه کسان په خپلو کې دا لوبه کوي د نورو لوبو په شان ځانکړی موسم نه غواړي ياده لوبه په کورونو د اوسيدو ځايونو کې تر سره کيږي او له مخکې پخوا وختو څخه را په د پخوا دود ده. ددې لوبه پايله او موخه شرط گټل دی ددې لوبې په پيل کې يو شرط اېښودل کيږي، شرط په وړو او معمولي څيزونو او بڼو دل کيږي چې د پر ارزښت و نه لري.

کله چې دوو ماشومانو ته دا کوچنې هډوکي په لاس ورشي په خپلو کې سره وايي رايه چې خستکه وخورو او سره وايي که مې خستکه وگټله يو څه به راته اخلي او يا به يې راکوي او که تا وگټله زه هم دا کار کوم دا د دوي ژمنه وي. په دې ډول بيلبيري چې کوچنی هډوکي يا خستکه راخلي او يوه خوا يې يو ماشوم او بله خوا يې بل ماشوم په گوتو کې نيسي د گوتو په زور سره خستکه په دوو برخو وپشل کيږي يو هډوکي يو ماشوم اخلي او بل هډوکي بل ماشوم له همدې ځای نه

* (۱۸) ۵۳ مخ

خستکه گتيل شروع کبړي او د گتيلو شرايط يې په دې ډول دي يو څه وخت وروسته لومړي ماشوم به دويم ماشوم ته يو څه ورکوي او دويم ماشوم به ورته وايي چې په زړه او وروسته به دويم ماشوم د لومړي ماشوم له لاس نه خيز او شي اخلي، دويم ماشوم هم په لومړي ماشوم دا کار تکراروي لومړی ماشوم به هم دا کار کوي او د شي اخيستلو په وخت کې به ورته وايي چې په زړه د (په زړه) کلیمه د خستکې گتيلو په ضد ده که يې په زړه ووبل خستکه نه شي گتيلای که ماشومان ځيرک او هوبنيار وي يوه خستکه په ورځو ورځو دوام کوي دوی ټول وخت دې ته پام کوي چې خستکه پر ما وانه پوي که له دوی دواړو نه هر يوه مقابل لوري ته څه ورکړل او هغه په زړه ونه وبل بيا په لور او زورته وايي (در باندې) او دا کلیمه ورته بيا بيا ځلې وايي در باندې در باندې... خستکه مې در باندې واپوله مقابل لوري تر اغېز لاندې راځي او څه نا څه مايوس او خپه بنکاري لوبه او شرط به در باندې واله کس گتيلې وي چې د بابلوونکي له خوا ورکول کېږي.

په حقيقت کې دا يوه بنوونيزه او روزنيزه لوبه ده ماشومان هيښتيا او ځيرکتيا ته ډېره اړتيا لري او د دوی مغز د ودې او پرمختگ په حال کې وي دا لوبه له ماشوم سره په ډېرو چارو کې مرسته کوي مخکې له مخکې يې يوه شي ته آماده کوي ماشوم تل په فکر او پام کې ساتي او ډېره د فکر کولو موقع ورکوي ترڅو په کوم ډول او په کومو چارو خپل سيال ته ماتې ورکړي او د ماتې ورکولو لپاره ډول ډول سوچونه کوي.

• (۱۸) ۵۵ مخ

شم متې (ډمي ډمي)

شم متې په زړه پورې لوبه ده چې زموږ په وردگو کې په هر ځای او څو نومونو کارول کېږي ولسي خلکو ورته بېلا بېل نومونه غوره کړي، دا لوبه تر ډېره په دښته، ډاگونو، غرو لمنو او له کابو نه په ډکو ځايونو کې لوبول کېږي ځکه ددې لوبې اصلي توکي همدا واره واره کاني دي چې لوبغاړي پرې لوبه کوي. له ۱۰-۱۸ کلنو عمر لرونکي لوبغاړي دا لوبه پر مخ بيايي لوبه دوه پر دوه تر سره کېږي بنايي له دوو تنو څخه ډېر هم په کې گډون وکړي خو د لوبې اصلي لوبغاړي دوه کسان وي همدا دوه کسان دي چې په لوبه کې رقابت لري او د ورځې په بيلا بېلو گڼيو کې لوبه کېږي.

کله چې دوه لوبغاړي د لوبې کولو لپاره صلاح وکړي د کابو نه ډک ځای ته تشریف يوسي لومړی په يو څه شرط ږدي د بېلگې په توگه: وايي که هر چا دا لوبه وگتله د ۵۰ مترو په فاصله به يې په شا کوي وړي او راوړي به يې دواړه لوري په دې سره ژمنه کوي وروسته د خپلې پرېکړې پر اساس ۷، ۸، ۹ يا له دې څخه هم زيات تېره تېره کاني پر ځمکه کې ټک وهي البته دواړه لوري به په يو شمېر کاني د لسو يا پنځلسو مترو په فاصله يو بل ته ټک وهي په داسې ساحه کې چې يو د بل کاني پرته له کوم خنډه وويني. مثلاً دوي او ه او تېره کاني پر ځمکه ټک وهي کونښن کوي چې نري نري لرگي ته ورته کاني پر ځمکه ټک وهي چې د سيال لوري له خوا د نښې ويشتلو په وخت کې زرو نه لگي همدا او ه تېره تېره کاني به په لنډ ځای کې سره دروي چې په خپلو منځونو کې د يوې لوبشتمې په اندازه فاصله ولري. د دواړو کسانو د شم مترو تر منځ به ۱۰-۲۰ مترو واټن وي. ددې ټولو تېرو په سر کې مقابل لوري ته مخامخ به دواړه لوري له نورو تېرو لږ څه کلکه تېره دروي چې هغه ته ملا وايي، په وار سره يو د بل شم متې ولي چې دا همغه درول شوې تېرې دي دواړه

لوبغاري به درى درى وارنه د لاس په واسطه په شم متيو کوي د مقابل لوري شم متي په لوبو کانو ويشتل سم نه دي په ورو او مناسبو کانو يې ولي په دې دواړو لوبغاړو کې چې هر چا د سيال لوبغاړي شم متي زر چپه کړې همغه لوبه گټلې ده، که شم متيه د کاني په گوزار سره ولگي او چپه نه شي دا حالت ناسم دي ترڅو چې درول شوې تيره بې چپه کړې نه وي. له دې ټولو نه د ملا کاني رول په لوبه کې مهم دى چې که لوبغاړي د خپل سيال، ملا کاني وويشته او چپه يې کړ د لوبې گټونکې همدا دى دواړه لوري کونښن کوي چې يو د بل د شم متيو ملا زرد تيرې په گوزار سره چپه کړي او د لوبې گټونکې شي.

• (۱۸) ۵۷ مخ

غولک (غولکه)

غولکه هغه څه دي چې د دې وردگو ولايت حتي د هېواد ټول وگړي ورسره آشنا دي په ماشومتوب کې ټولو دا ساتيري کړې ده دا د آلتونکو قاتله ساتيري ډېر مينوال لري له ډېر پخوا څخه دود ده ساده جوړښت او د جوړولو قدرت يې له ټولو ماشومانو سره دی، د عمر له لحاظه د پنځو کلنو څخه تر پنځلسو کلنو عمر لروونکو کسانو په منځ کې دا ساتيري ډېره مروج ده. د غولکې د کارولو موسم د پسرلي له گلانو او خوږو بويونو سره سم پيليري په پسرلي کې بېلابېل آلتونکي فصلونو او باغونو ته راځي چې د دې لوبې موخې په همدو وړو او لويو مراغانو پسې راوتل او ويشتل دي لوبغاړو په غولکه باندې د مرغانو ويشتل د ځان لپاره وياړ باله.

د غولکې جوړښت په دې توگه وو لومړی به د دوي اړتيا يو داسې لرگي ته وه چې د انگليسي د (Y) توري ته کټ مټ ورته وي د ونوله خابونو څخه به يې دا لرگي را پرې کاوه او هغه ته به يې خابنۍ (شاخۍ) ويله خابنۍ به ښکلې او ډېره په خواری سره جوړوله ډېره ښويه او کوم خنډ به يې نه درلوده د خابنۍ سرپېره دوه ډوله رېږونه دي ته په کارول يو ډول رېږونو ته به يې (تړونکي) او بل ډول ته به يې د

غولکې رېړونه وېل چې د خابنۍ په پورته خوا پورې د تړونکو په واسطه تړل کېدل په ښکلي انداز به يې تړونکې تر خابنۍ تاوول د ورې تېرې د اېښودلو لپاره ځانگړي چرم په کاروو هغه ته به يې (پستکې) وايه. پستکې به د دريو گوتو په سوراو يو چامپې په اوږدوالي سره چې د پستکې په داوړو سرونو کې به د رېړونو د تړلو لپاره دوه سوري وو پستکې به د رېړونو په سر کې په وړو وړو رېړو تړل کيدو په دې پستکې که به وړه گرده تېره اېښول کېده، ښاخۍ به چا په ښي او چا هم په کيڼ لاس سره نيوله ډېرو به ښاخۍ د مخې لور ته په ښي لاس کې نيوله او پستکې به يې په کيڼ لاس د ځان خوا ته کشاوه او د هدف ویشتلو لپاره به يې تياری نيوه چې نښه به يې وتړله بيا به يې گوزار کاوه ترڅو هدف آلتونکي په لرې فاصله کې له منځه يوسي، چې کله به يې غولکه په لومړي ځل جوړه کړه په لومړي ځل به يې چې هر څه پرې وويشتل د هغه په وينو به يې غولکه سره کوله دا کار به يې ځکه کاوه چې په راتلونکي کې پرې ډېر آلتونکي وولي او نښه يې پخه شي. دوی به يو بل کار هم کاوه چې د هر چا په په ویشتلو کې نښه نښه پخه شوه هغه به (غولک وار) ويسته دوی به يوه وړه تېره يا کوم بل څه د نښې ویشتلو په خاطر د ۱۰-۱۵ مترو په لرې والي سره ودرول شرط به يې دا وو که هر چا دا نښه اول ځل وويشته خپله غولکه به همغه ته ورکوي، نښه به يې په نوبت سره ويسته د بېلگې په توگه هر لوبغاړي به دري دري وارونه کول چې هر چا به په لومړي ځل نښه وويشته له شرط سره سم به يې غولکه همغه ته ورکوله چې دې ته به يې غولک وار وېل. هېره د نه وي چې يوه پلار هم خپل زوی ته د غولکې ویشتلو او گرځولو اجازه نه ورکوله ځکه په دې سره به کله کله د چا سر يا نښې ماتېدلي او دا به د دواړو لورو لپاره سرخوږی وو خو ډېرو ماشومانو به دا ساتېري په پټه کوله.*

• (۱۸) ۵۸ مخ

چنبي منبي غاري (سی یا سی یا)

د چنبي منبي غاري لوبه په دوو تنو هم تر سره کيږي خو که په ډله يزه توگه وي ډېره له خوند نه ډکه او ستړي لوبه ده کله به چې ماشومان د لوبې کولو لپاره سره راټول شول په لوړ آواز او ځوږ سره به يې ويل راځي چې چنبي منبي غاري وکړو. تر ډېره د کوچنيانو لوبه ده خو دا هم نه وپل کيږي چې ځوانان دا لوبه نه کوي لوبه په کوچني توپ تر سره کيږي د نورو لوبو پر خلاف په دې لوبه کې ډلې تپلې نشته، په گډه او ټوليزه توگه تر سره کيږي لوبغاړي په دوه ډلو نه وپشل کيږي او مير ته هم اړتيا نه شته ټول په کې يو ډول برخه اخيستلای شي، خو غښتلي، سرتيري او تکړه ځوانان به دا لوبه ډېره په واک کې لري، په پسرلني موسم او د خونبسيو په ورځو کې دا لوبه ډېر مينوال لري.

لوبغاړو ته چې يو کوچنی توپ په لاس ورشي په يو ځای ټول ودريري توپ چې د هر چا په لاس کې وو هغه به توپ پورته هوا ته د ۱۰-۱۵ مترو په شا او خوا کې اچوي او د توپ اچلو سره وايي: (چنبي منبي غاري) که په راټولو لوبغاړو کې کوم يوه وو پل چې غاري او توپ يې په هوا کې ونيوه بيا به هماغه چې توپ يې له هوا څخه نيولی دی توپ به پورته اچوي او وايي به چنبي منبي غاري که کوم لوبغاړي نه وو پل توپ به بيا پورته اچوي چنبي منبي غاري به وايي که کوم لوبغاړي وو پل چې غاري او توپ يې له هوا څخه ونه نيوو نو په گډه سره ټول لوبغاړي همدا يو لوبغاړي په توپ سره ولي دا وپشتل تر هغه وخته وو چې تر څو به دې ټاکل شوي ځای ته ځان نه وي رسولی او يا هم وپشتل د لوبغاړو تر خونبې وخته پورې دي چې د دغه لوبغاړي وپشتل به پای ته ورسېدل بيا به توپ پورته اچول کېده او همدا کار به په وار وار سره بيا بيا کېده.

دا لوبه په گډه هم تر سره کېده ډېر غال مغال به له لوبغاړو ځينې جگپېده، وله وله، درغی، ونيسه ټولې به د همدا کليمې غوږنو او رېدلې چې کله به لوبغاړي توپ پورته هوا ته واچوه او توپ به پر ځمکه راپرېوت هر لوبغاړی به د چې زړه وو پري وپشتلی د شولې منډې را منډې به په لوبغاړو پسې ډېرې وهل کېدې ځانگړې

کس معلوم نه وو چې په توپ د وويشتل شي له ډېرو ويشتلو وروسته به بيا توپ هوا ته اچول کېده ترڅو لري لري لوبغاړي په يوه ځای سره راټول شي او د ويشتلو لپاره زمينه برابره شي، همدا لري بيا بيا ځلې کوي ترڅو بڼه ستړي شوي نه وي. دا خطرناکه لوبه وه پرته له کوم زړه سوي، ترجمه به لوبغاړي په توپ ويشتل کېدل که د بدن په نازک غړي (سترگه) يا نورو غړو به څوک لگېدل ټپي کېدل به له ډېرو نورو ستونزو سره به مخ وو په داسې لوبو کې بايد هڅه وشي په نرمۍ، احتياط، پاملرنې سره لوبه ترسره کړي ترڅو موډ لوبې اخلاقي حق پر ځای کړي وي.

مچنوزغه

مچنوزغه د کوچيانو را پاتې شوې ساتبري او ډالۍ، په لري فاصله د تيرې واولو وسيله ده. کوچيان چې له يوه ځای نه بل ځای ته کليې کوي ځينې ساتبرۍ او لوبې له ځان سره کليو او بانډو ته لېږدوي د بېلگې په توگه تولۍ او دروي چې په موسيقۍ کې هم کارول کيږي په ولس کې عام دود لري بنايي دا توکي د کوچيانو زېږنده وي ځکه کوچيان په غرونو کې يوازې وي او دا ددوي د يوازيتوب ملگري دي، ډېری داسې لوبې دي چې په ماشومانو را څرخي مچنوزغه بيا د ځوانانو په قشر متمرکه ده ځوانان د مچنوزغې واولو قدرت لري ددې مينه وال مچنوزغه تل په جيب کې گرځوي د کال کوم بېل فصل ته اړتيا نه لري چې په هغه کې د مچنوزغه بانډې ساتبري وشي.

مچنوزغه له کلک تار، نري چربل، کلکې تسمې او داسې نورو توکو او يوه پستکي څخه جوړيږي ډېر ساده جوړښت لري ټول يې په جوړولو قادر دي دوي داسې تسمې را اخلي چې اوږدوالی يې له ۸۰-۱۰۰ سانتي مترو پورې وي ددغه تسمو يوه خوا په پستکې پورې کلکه تړي او يوه خوا يې د لاس نيولو لپاره چې په يوه تسمه کې د گوتې لپاره جوړه شوې حلقه وي جوړوي حلقه ددې په خاطر ورکوي ترڅو د تيرې واولو په وخت کې مچنوزغه له لاس څخه خطا نه شي، په پستکي کې تېره ږدي وروسته مچنوزغه ترسرتاووي د واولو په وخت کې يوه تسمه له لاسه خوشي کوي او کاني په لري فاصله ځي. ځينو به داسې مچنوزغې

جوړولې چې د وارولو پر وخت به يې لوی ټک کاوه دا به د ډارولو په خاطر ډېرې کارول کېدې، په دې کې د غولکې په پرتله لوي گاتيې واريږي چې لويوالی يې له يوې متوسطې منې سره برابر وي او د مچنوزغې په واسطه لرې فاصلې ويشتل کيږي دا په اصل کې له نورو لوبو ساتېږيو ډېره خطرناکه لوبه ده، کومه تېره چې په مچنوزغه کې گوزار کيږي خورا ډېر سرعت لري که څوک په دغه کانيې ولگي د مرگ خطر لري له معمول سره سم په غرونو کې ترې ډېره گټنه کيږي خو کله کله به چې د دوو کليو د ماشومانو او ځوانانو ترمنځ د تېرو ويشتل شول له مچنوزغې نه ډېر کار اخیستل کېده يوه کورنۍ هم خپلو اولادونو ته دا لوبه نه خوښوي او نه ورته د کارولو اجازه ورکوي.*

• (۱۸) ۶۱ مخ

شیطان خانې

له پخوا څخه دود د شیطان خانې په نامه شوخه ماشومانه لوبه ده په ډله ییزه توګه تر سره کېږي منډې را منډې ویشتل په کې ډېر دي ماشومان او ځوانان په ګډه دا لوبه کوي ډېری لوبې په میدانونو کې تر سره کېږي دا لوبه هم یوه کوچینې میدان ته اړتیا لري دا لوبه کوښښ او ځیرکتیا غواړي په ځیرکتیا سره باید د لوبې مرکزي نقطه ولوبوي یعنې توپ شیطان خانې ته ډېر واچوي. څنګه تر سره کېږي؟

د یوه کوچینې توپ سره چې کله لوبغاړي ددې لوبې کولو لپاره راټول شي په لومړي سر کې هر لوبغاړي د ځان لپاره په ځمکه کې ژور ژور ځایونه جوړوي چې هغه ته (مايه) یا شیطان خانه وایي البته دا ژور شوي ځایونه به ټول په یوه ځای وي دا ژور ځایونه د لوبغاړو د شمېر په اندازه چې هر ژور شوي ځای د یوه لوبغاړي په نامه وي پر ځمکه کې ژوروي ددې ټولو ژور شويو ځایونو په سر کې له نامه سره سم د شیطان خانې په نامه یو ژور ځای جوړي چې هغه ته شیطان خانه وایي. مخکې له دې څخه چې په توپ اچونه پیل وکړي د ساتېری د لاریاتوالي په سبب د منډې کولو لپاره د شیطان خانو نه لرې ځای ټاکي د ژور شويو ځایونو څخه د پنځو مترو په فاصله کې یوه مستقیمه کرښه راکاږي چې له همدې کرښې نه به شیطان خانو ته توپ اچوي، توپ هر یو په خپل وار سره شیطان خانو ته اچوي هر لوبغاړي چې توپ اچونه پیل کړه او توپ یې ژور شويو ځایونو ته واچاوه که یې په خپله خانه کې توپ ولويد بیا به له سره توپ اچوي. او که په یوه ژور شوي ځای کې هم ونه لوید په دې صورت کې به بیا خپل وارونه کوي یعنې دده وار له منځه نه دی تللی، او که توپ شیطان خانه کې ولويد چې اصلي موخه هم د توپ اچولو شیطان خانې ته دي تر ټاکل شوي ځای به نور لوبغاړي منډې وهې او نوبت کوونکې به نور لوبغاړي په توپ سره ولي. که توپ د بل لوبغاړي په ژور شوي ځای کې ولويد بیا د توپ اچول وار د هماغه لوبغاړي کېږي چې توپ یې په خانه کې لویدلی دی، ددې لوبې هدف همدا دی چې توپ په شیطان خانه کې ولویري او نور په توپ سره ولي لوبغاړي له دې توپ ویشتلو نه خوند اخلي په دې کې ګټل او بايلل نه شته یوازې یوه ساتېری ده.

• (۱۸) ۶۳ مخ

مرد کی (توشلی)

ددې لوبې له الفاظو نه چې تر کومه معلومېږي ښايي د پښتني سميو لرغونې لوبه نه وي ځکه کوم کليمات او الفاظ چې په دې لوبه کې وېل کېږي د پښتو ژبې نه دي او مروج بدیل الفاظ په عامه پښتو ژبه کې نه لري اکثریت نومونه او کليمات يې د فارسي ژبې دي له دې ټولو سره سره له پخوا نه په وردگو ولايت کې مرد کی دود دي ډېر مينه وال لري چې ددې مينه والو ډېری قشر ماشومان تشکيلوي ښايي ځوانان هم دا لوبه وکړي خو په ځوانانو کې زياته کچه لوبغاړي نه لري د پنځو او پنځلسو کلنو ترمنځ عمر لرونکي ماشومان ددې لوبې مرکزي نقطه لوبوي د کال له پسرلي موسم نه وراخوا د گرمي تر ډېره وخته دا لوبه د ماشومانو ترمنځ کيږي ځانگړو ځايونو او ميرانو ته په کې اړتيا نه شته، په لوبه کې د دوو لوبغاړو څخه بيا تر لسو پنځلسو لوبغاړو کولای شي په کې گډون وکړي مرد کی د لاس گوتو په واسطه کيږي چې (چوخ) ورته وايي لوبه چې په ټوليزه توگه ترسره شي خوند او ساتېری يې ډېرېږي.

مرد کی له ښيښې څخه جوړې شوې گرد گرد جوړښت لري چې لويوالی يې د يوې سرکی (آلوالو) په اندازه دی، دوه ډولونه لري يو يې معمولي د ميدان مرد کی دي او بل ډول يې تير (سانقه) د ميدان ويشتلو مرد کی دي. د ورځې په بېلابېلو وختونو کې به چې ماشومان د لوبې کولو لپاره راټول شول خپل جيبونه به يې له مرد کېو څخه ډک وو د خاورو او دورو په ډک ميدان به يې خطونه را وکارل ددی له لوبې څخه به د غالمغال ځور پورته کېده، د مرد کېو گټل ډول ډول دي چې ځينې يې په لاندې ډول دي:

- مائيه
- خط پراک
- بندپول
- کيج
- بچونبي

بنايي نور ډولونه ولري مهم او نوم لرونکي ډولونه يې همدا دي په ډبر کم توپير او ورته والي تر سره کيږي د بېلگې په توگه: مایه ماشومانو به چې کله مایه کوله لومړي به يې پر ځمکه کې د لاس د ورغوي په اندازه يو ځای ژور کړ هر لوبغاړي به خپل تير (سانقه) يوه کس ته ورکړل خو دا کس به په ماشومانو کې معلوم او ټاکل شوی نه وو د ماشومانو تيران به ټول د يوه کس سره ووبل ماشوم به د مائې پر سر خپله د جامو لمن په دواړو لاسونو سره کش نيولې وه تيران به د دغه ماشوم په لمن وروهل کېدل تر څو مردکی له مائې څخه لرې لاړې شي د کوم ماشوم تير به چې په ډبره فاصله له مائې څخه لرې تللي وو، همغه به لومړي وو اول وار به هم هغه کولو يا به يې په نېرېدې تير وار کاوه يا به يې مائې ته اچوو، ورپسې به چې کومه مردکی دويم په لرې فاصله تللې وه د هغه وار به ووهغه به هم همدا کار کاوه په لوبه کې به بېلا بېلې گړنې (اصطلاحات) استفاده کېدل او هر هه اصطلاح په ځانگړي ځای کې کارېدله د اصطلاحاتو بېلگې په لاندې ډول دي همدا سې وېل کېدې: گېنت: په دې سره به لوبه پاې ته رسېدله، روخ مې نې: په دې سره به يې مردکی لرې فاصلې ته بيووله، پيش مې: غوښتل يې چې مردکی يې مخکې ولاړه شي، پيش د نه: په دې سره به مقابل لوري ته وېل چې مردکی د مخکې ولاړه نه شي، جای مې جای: په دې معنا چې مردکی مې ځای پر ځای ده خو ځيرې به نه، جای د نه: مقابل لوري ته وايي چې بايد مردکی له ځايه و خو ځيرې، صرف: چې کله به يې مردکی مائې ته اچوله دا توري به يې ويل، روخ د نه: په دې تورو ويلو سره د خپله مردکي لرې نه شواي بېولي، ټک او صرف: دا اصطلاح په دې کارېده چې هم د بل مردکی ولگي او هم خپله مردکی مائيه کړي، روخ د جای جايي: يعنې که مردکی ولي بيا ستا مردکی لرې لاړه نه شي ځای پر ځای ودرېږي، هردو: چې دوي مردکی سر بله پسې وي او دواړه ولي نو بيا ورته وايي هردو. او دې ته ورته ډبر نور اصطلاحات لري هرې اصطلاح د گټې اخيستلو بېل ځای درلود. يو د بل په ځای دغه اصطلاح گانې نه کارول کېدې او ډبر وخت په د همدې اصطلاحاتو په سرد ماشومانو شخړه وه.

خط پراک

په لومړي سر کې گډونوال یو دایروي خط کارې د خط لویوالي، کوچنوالي په دوی پورې تړاو لري د دایروي خط څخه یوې و بلې خواته د دوو قدمو په اندازه لري دوه مستقیم خطونه کارې او پټې ورته وایي چې له هغه ځای نه به په دایروي خط کې د ننه په مرد کېو وارونه کوي، په دې ډول مرد کیو کې ټول گډونوال مساوي مرد کې. د دایروي خط په منځ کې قطار رډي، وروسته په وار سره پټو ته خپل تیران اچوي چې د هر چا تیر چې د پټې د مستقیم خط پر سر کینسوت هغه لومړی دی په همدې ترتیب ټول گډونوال پټې ته خپل تیران اچوي د پټې خط په سر، نږدې او لري سره لومړی دویم، دریم..... وارونه معلومیږي، چې هر څوک لومړی وو هغه په ددایروي خط په منځ کې په مرد کېو وار کوي دوی یو قانون هم لري چې گڼت ورته وایي په دې معنا چې په مرد کېو وار وکړي، مرد کې ولگي خو له دایروي خط څخه ونه وځي بیا وار دبل کیږي چې دې ته گڼت وایي. او که د کوم لوبغاړي وار خطا لار شي بیا هم نوبت د بل لوبغاړي کیږي کله چې مرد کې ولگي او تیر د خط په منځ کې پاتې شو په نورو مرد کېو وارونه کوي تر څو چې له دایروي خط نه نه وې وتلی که کله ووځي بیا هم په دایروي خط کې په مرد کېو وار کوي تر څو چې وار یې خطا نه شي او که وار یې خطا شو بیا نوبت د بل لوبغاړي کیږي په هر تعداد مرد کې. بې چې له دایروي خط ځینې وویستی همغه گټلي دي، په همدې ترتیب دویم او دریم.... خپل نوبتونه کوي تر څو چې د دایروي خط په منځ کې مرد کې نه دي خلاصې شوي چې مرد کې خلاصې شي میدان هم خلاصیږي.

بندول

مخکې مو هم یادونه وکړه چې دا لوبې په ورته والي او ډېر کم توپیر تر سره کیږي پورتنۍ اصطلاح گانې د لوبو په دې ډول کې کارول کېږي خو له کبچ او خط پراک سره یې توپیر په دې کې دی چې خط پراک او کبچ لوی دایروي خطونه لري په کبچ کې دایروي خطونه نه شته په هماغه ډول ټول لوبغاړي مساوي مرد کې. د بندول کولو لپاره میدان ته اچوي د بندول لوبې لپاره په میدان کې یو کوچنی مستطیل خط د مرد کېو په تناسب کارې چې د هغه په منځ کې مرد کې ځای شي، کله چې

مردکی. په بندول کې کېښول شوي وروسته د مردکیو پر سر یو لوبغاړی خپله لمن نیسې او بل کس د ټولو لوبغاړو تیران دده په لمن وهي، لومړی او دویم په لرې والې او نیږدې والې سره معلومېږي کوم لوبغاړی چې لومړی وي د بندول په مرد کې و او کوي مردکی. به د بندول له خط څخه وباسي هغه یې گټلې ده خو که د لوبغاړي تیر د بندول خط په دننه کې پاتې شو ټولې مردکی. په یو ځل سره گټي که د لومړي لوبغاړي وار خطا وتلو بل لوبغاړي به وار کوي په همدې ترتیب به نور هم وارونه کوي تر څو چې آخري مردکی هر چا وویشته او خپل تیر یې لرې ولاړو یا ځای پر ځای پاتې شو نور لوبغاړي به د هغه تیرولي که یې د هغه تیر وویشته کومې مردکی. یې چې په دې میدان کې گټلې هغه به په یو ځل دغه بل لوبغاړي ته ورکوي، د خط پراک او کېچ خوندي په دې لوبه کې له خط نه مردکی. نه ویشتل کېږي په کوم ځای د چې تیر پاتې شو له همغه ځای نه به په بندول وار کوي.*

کېچ

دا هم د خط پراک په ډول مساوي برخه مردکی. د دایروي خط په دننه؛ او پټې لري له خط پراک سره دوه توپیرونه لري په خط پراک کې پټې ته تیران اچول کېږي لومړي او دویم... معلومېږي په کېچ کې بیا له پټو نه دایروي خط ته نیږدې تیران اچول کېږي په دې کې لومړي دویم دایروي خط ته په نیږدوالي معلومېږي د هر چا تیر چې دایروي خط ته نیږدې وي هغه لومړی دی همداسې نور هم... به دې شرط چې تیر دایروي خط ته د ننه نه شي که د ننه شو دې ته کېچ وایي په کېچ کې دایروي خط د مستقیمې کرنيې په واسطه په دوو برخو ویشل کېږي لکه د ځمکې په کره کې د استوا کرښه، د تیر اچولو پروخت کې چې د هر چا تیر د دایروي خط د ننه (کېچ) شو په دایروي خط کې د مسقیمې کرنيې له سر څخه په خط کې د ننه په مرد کې و او کوي کوم لوبغاړي چې د خط د ننه په مرد کې و او کوي او تیر یې د خط د ننه پاتې شو تر هغه به نورې مردکی. له خط وباسي او گټي به یې تر څو چې له دایروي خط نه وتلی نه وي چې له دایروي خط نه ووځي دده وار پای ته رسیږي کله چې د دایروي خط په منع کې په گڼت یا په لومړي ځل سره مردکی ولگي نور

* (۱۸) ۶۶ مخ

لوبغاري بيا د دا يروي خط نه په مرد کبو وارونه وي او له پتو څخه به يې نه ولي، وروسته نور به په دا يروي خط کې مرد کې ولي ترڅو چې خلاصې شوې نه دي چې کله مرد کې خلاصې شي ميدان هم خلاصېږي. په کبچ او خط پراک دواړو کې يو بل قانون هم وو هغه ته يې (مېخ) وبل. په دا يروي خط د ننه کې به چې مرد کې اېښول کېدې تر مرد کبو به يو وړو کې مستطيل شکله خط ويستل کيده چې همدا مېخ وو د مېخ گټه دا وه چې چا به په مرد کبو وار وکړ او تير به يې د مېخ په منځ کې پاتې شو ټولې مرد کې يې په يو ځل گټلې او له ميدان څخه يې پورته کولې.

بچونې

دا مائېې ته ورته لوبه او په مائيه کې تر سره کېږي په ډېرو کسانو هم تر سره کېږي خو ډېری دوه دوه ماشومان دا لوبه کوي په لومړي سر کې يو هدف ټاکي په خپلو کې يوه ټاکل شوې ۱۰-۲۰-۳۰ شمېره هدف ټاکي، د مائېې په څېر چې دوه کسان خپل تيران په لمن سره ووهي د هر چا تير چې لري تللی وي هغه لومړي کار کوي د ټاکل شوې شمېرې پوره کولو دري لاري دي لومړی چې که د بل تېروولې، او بيا خپل تير مائيه کړي، وروسته کار ورته وکړي کار په دې معنا چې کله د خپل تير مائيه کړ او د مقابل لوري تير درنه لري وو د مائېې څنگ ته به نيردې خپل تير ږدي چې دې ته کار ويل کېږي په دې دريو کړنو تا دري نمرې خپلې کړي دي، مقابل لوري هم دا کار کوي چې هر چا ټاکلی هدف ژر پوره کړ له مائېې څخه به مقابل لوري ته لوی قدم اخلي او له هغه ځای نه به مقابل لوري خپله مرد کې مائېې ته اچوي او دا بل به يې ولي په يو وار ويشتلو سره يو لک بچونې کېږي ويشتل شوې مرد کې چې هر څومره لري لاره بيا به يې مائېې ته اچوي لومړی کس به يې بيا ولي په دويم ځل ويشتلو سره دوه لکه بچونې کېږي همدا کار بيا بيا کوي او د بچونو حساب هم ډېريري ترڅو دويم کس خپله مرد کې مائيه کړي نه ده، چې هر کله يې مائيه کړه دا ميدان پای ته رسي او بل ميدان په همدې تيب سره پيلوي په لومړي او دويم ميدان کې چې د هر لوبغاري د بچونو تعداد ډېر شو همغه لوبه گټلې ده. په لومړيو کې بنسټه يې مرد کې ډېرې کمې پيدا کېدې ماشومانو به له پلاستيک څخه مرد کې جوړولې پلاستيک به يې د اور په واسطه نرم کړ چې کله به نرم شو

وروسته به يې نرم شوی پلاستيک گرد گرد تاو کړ همدا به مردکی وي بڼایي ماشومانو په وار وار د دې مردکی په جوړولو سوځېدلي وي، د نشتوالي په صورت کې یو بل ډول مردکی چې د (ترخې) مردکی يې ورته وبلې په لوبه کې ترې گټنه کېده، ترخه په اصل کې د غره بوتی و چې و چې واره مردکې ته ورته څیزونه يې کول همدا به ماشومانو راشکول او گټل به يې، له شوخي ډکه لوبه ده اولادونو ته د پلار د مردکېو گټلو اجازه نه وه کېدای شي ماشومانو په وار وار له خپلو مشرانو څخه وهل ټکول خوړلي وي دا چې د کلي ټول ماشومان په دغه لوبه روږدي وویوه ماشوم دا لوبه نه پرېښي.

شونیه

ماشومان تل غواړي وخت په لوبو او ساتېری سره تېر کړي له هر څه نه لوبو او ساتېریو ته ډېر لېوال وي تر ډېره هڅه کوي له نورو ماشومانو سره په ټولیزه توگه لوبې وکړي له دې پرته په یوازیتوب هم لوبې کوي، شونیه ماشومانه لوبه ده په کوچنیو کانو تر سره کېږي البته دا لوبه په یوازیتوب نه کېږي، د ډېرو ماشومانو تر منځ خوندوره لوبه ده. د لوبې کولو لپاره لوبغاړي لومړی کوچینی کروي تیره لټوي تر پیدا کولو وروسته هغه په یو ټاکل شوي ځای کې ږدي او دغه کروي تیره د (شونې) په نوم یادېږي. د شونې تر اېښودلو مخکې یو هدف ټاکي د بېلگې په توگه وايي: چې هر چا په لوبه کې لومړی شل قدمه پوره کړل هغه د لوبې گټونکې دی دا شل قدمه به لوبغاړي څنگه پوره کوي؟ کله چې لوبغاړي کروي تیره یا شونیه له ځان څخه لرې په ټاکل شوي فاصله کېږدي لوبغاړي په نوبت سره هغه په نورو کانو ولي د کوم لوبغاړي په وار چې شونیه له ځایه و خوځېده د شونې له خپل ځای څخه دا فاصله په قدمو کوي د کوم لوبغاړي قدمونه چې ژر پوره شي هغه دا لوبه کټلې ده.*

• (۱۸) ۷۴ مخ

غوز (چارمغز) گتيل

د خوړولو دغې وچې ميوې ته په پښتو ژبه کې څو مترادف نومونه لرو اکوړ، مټک، جوز، چارمغز او غوز په معنا کې يو؛ خو په ويلو او ليکلو کې توپير لري ښايي دا اسمونه د پښتو ژبې په لاجو او بېلا بېلو سيمو پورې تړلي وي پښتو ژبه د وييکو (لغاتو) پر اساس ډېره غني ژبه ده د وگړو په خوله ددغې ميوې روان نوم چارمغز دی د څېړنو پر اساس ډېری پښتانه د وردگو ولايت په شمول غوزانو ته چارمغز وايي، چارمغز روغتيا ته د گټور رسولو سر بېره د ماشومانو او لويانو د لوبو يوه لويه برخه جوړوي د چهارمغزو گټلو په لوبه کې ماشومان، ځوانان او ځينې د پاڅه عمر کسان شامل دي په کليو او بانډو اکثريت ځايونه دي لوبې ته مناسب دي خو په ژوندانه کې ددې لوبې د ډېرښت ورځې کومې دي؟

چارمغز په کال کې دوه ځلې ډېر په خوند او رنگ گټل کيږي په ډېره ولوله او جذبه سره په دې څو ورځو کې په چارمغزو لوبې کيږي ددې ورځو په لړ کې د هېچا له خوا نه د چارمغزو په گټلو ممانعت نشته د ولس خلک به په خورا ښکلو، پاکو او نويو جامو مينه ورورلی. ښه وږم سره د کلي منځ ته راووتل تر څو رنگيني، خوندوري د خوښيو ډکې د اخترونو مبارکې ورځې د چارمغز په گټلو لاسکلي کړي چارمغز د اخترونو په شپو او ورځو کې په زياته پيمانه گټل کيږي، له اخترونو پرته په چارمغزو لوبې کيږي خو د لوبو او ساتېرې مهمې ورځې يې همدا دي چارمغز ډول ډول گټل کېدل چې ځينې يې په لاندې ډول دي:

- ميدان
- رغړوند
- خط پراک
- يو په لس
- لوپشت او ټک
- سريو چاق
- جفت طاق

- سرېښوند

په داسې نورو ډولونو هم گټل کېدل مهم او مشهور ډولونه يې همدا دي.

ميدان:

د ميدان چارمغزو لوبه کې به يو يا ، له يوه څخه زيات کسان په کې شريک وو دوي به پر ځمکه له دوو څخه پورته تر ۲۰-۳۰ يا له دې څخه زيات چارمغز اېښودل د ويشتلو او اېښودل شوو چارمغزو تر منځ واټن د چارمغزو تر ډېروالي، کموالي پوره اړه لري که به چارمغز لروو په لنډه مسافه کې به اېښول کېدل او که به چارمغز ډېروو د ويشتلو واټن به يې هم ډېروو چا به چې چارمغز پر ځمکه اېښي وو په ټاکلي واټن کې به يې يو کرښه هم کارلې وه چې تر کرښه به ويشتونکي نه را مخکې کيږي، د ويشتونکو تعداد معلوم نه وي پر ځمکه اېښودل شوي چارمغز په ټاکلي واټن کې په دوه ډوله ولي يوه ته په (چرو) او بل ته په (نغدو) وايي.

په چرو په دې معنا چې چارمغز د ځمکې پر سر ورغروي پر ځمکه اېښودل شوي چارمغز پرې ولگي او هغه چارمغز ويشتونکي گټلي دي چې چارمغز اېښودنکي به يې ورکوي. نقد دې ته وايي چې د ويشتونکي چارمغز پر ځمکه ونه لگي په هوا ورشي او پر ځمکه اېښودل شوي چارمغز پرې ولگي له لگېدو سره سم يې گټلي دي.

رغړوند

له نامه څخه يې څرگندېږي چې چارمغز له پورته خوا نه ښکته خوا ته رغړوي، د چارمغز گټلو آسانه لوبه ده د چارمغزو رغړوند لپاره څه نا څه هسک ځای ته اړتيا شته چې لوړوالی به يې ۱-۲ مترو په شا او خوا کې وي دا لوبه بلکل په يوازيتوب نه تر سره کيږي په گډه او ټوليزه توگه ښه خوند لري او ښه چارمغز په کې گټل کيږي. ټول لوبغاړي د خپلو چارمغزو سره د هسک ځای په سر باندي کښېني د هسک ځای له سر نه په نوبت سره يو يو لوبغاړی ښکته خوا ته چارمغز خوشي کوي د وخت په تېرېدو سره چارمغز په ميدان کې ډېرېږي او س نو د چارمغز گټلو چانس ډېر دی په ميدان کې چې چارمغز له يوه څخه زيات شي او بل لوبغاړی چارمغز ميدان ته خوشي کړي په خوشي شوي چارمغز په ميدان کې بل چارمغز ولگي او يا

سربښ شي همغه گټلي دي يو چارمغز به په ميدان کې د طالع په نامه ږدي په همدې ترتيب بيا چارمغز ميدان ته خوشې کوي ترڅو ډېر شي او بيا د کوم لوبغاړي په چارمغز ولگي او ميدان وگټي همدارنگه لوبه دوام مومي* .

خط پراک

د چارمغزو خط پراک عين شي د مرد کېو خط پراک په څېر دی له يوه څخه چې زيات لوبغاړې راټول شي او يو دا يروي کرښه پر ځمکه وکارې د دا يروي کرښې يوې او بلې خواته د پتو په نامه مستقيمي کرښې وباسي د دا يروي خط په دننه کې په مساوي ډول چارمغز د خط په منځ کې ږدي هر لوبغاړي يو يو چارمغز پتو ته اچوي پټې ته په نيرېدې والي او لرې والی سره لومړی دويم او دريم... معلوميري چې هر څوک پټې ته نيرېدې وو هغه لومړی دی د خط پراک په دننه چارمغزو به د چارمغز په واسطه وار کوي ترڅو له دا يروي کرښې څخه چارمغز وباسي او ويې گټي، ترڅو يې چې وار خطا نه وي تللی د پټې نه چې په لومړي ځل چارمغز په خط پراک کې ولگي نور لوبغاړي بيا د خط پراک له کرښو نه په چارمغزو وارونه کوي ترڅو چې په ميدان کې خلاص شوي نه وي او دا ميدانونه بيا بيا تکرار يري.

يو په لس

ددې لوبې يو په لس اصلي معيار نه دی يو په لس په دې معنا چې يو چارمغز په لرې واټن ورته ږدي ويشتونکې به هغه يو چارمغز ولي هغه که پر چرپو وي يا په نغدو ويشتونکو چې چارمغز ويشت چې چارمغز يې په هر څو ويلی وو همغه اندازه چارمغز به ورکوي، که چارمغز اېښودونکي ويلې وو چې يو پر لس ولي که دا يو چارمغز ولگېد لس چارمغز به ورکوي، دا حد معلوم نه دی چې څو يې پر څو. د بېلگې په توگه: که يې وېلي وو چې يو پر پنځلس او چارمغز يې د ويشتونکي له خوا ولگېد بيا به پنځلس چارمغز مقابل لور ته ورکوي.

* (۱۸) ۸۱ مخ

لوپشت او ټک

په لوپشت او ټک کې به څو کسانو خپل يو يو چارمغز پر ځمکه واچوو دا به يې په لومړي سر کې معلوموله سره چې لوپشت او ټک په يوه يوه دی که په خوڅو ددې تر څرگندېدو وروسته به لوبغاړو يو د بل په چارمغزو گوزارونه کول په داسې حال کې به يې د بل کس نه چارمغز گټل چې يا به يې د بل لوبغاړي چارمغز وويشت او يا به په يوه لوپشت مسافه که ورته خپل چارمغز نېرېدې کړ. په دواړو حالتو کې به يې له بل کس نه ټاکل شوي چارمغز اخيستل، هر لوبغاړي به د څنگ نېرېدې لوبغاړي چارمغز وويشته او يا به يې په لنډه د يوې لوپشتې مسافه کې ورته خپل چارمغز نېرېدې کاوه او چارمغز به يې ترې گټل.*

سړپوچاق

د چارمغزو په دې لوبه کې کسان په يو ځای سره کښېني هر لوبغاړي په ميدان کې مختلف شمېر چارمغزې په لومړي سر کې ددې لوبې کولو لپاره څلور د چارمغز پوټکو ته اړتيا شته چې همدغو پوټکو ته (سړپوچاق) وايي پوټکي به هموار او پر ځمکه سم پرېوځي د گټلو او بايللو چارې بېلې دي لومړی د گټلو چارې هر لوبغاړی چې چارمغز پوټکي پورته اچوي په ميدان کې د نورو لوبغاړو چارمغز په نښه کوي او ورته وايي احمد، محمود، قلبي او مقصود ستاسې تر چارمغزو او بيا د چارمغزو پوټکي پورته اچوي که ټول پوټکي په پوک، چک، دوه پوک او دوه چک حالت کې وو د ټولو چارمغز يې گټلي دي او که به پورته اچول شوي پوټکي درې پوک يو چک يا درې چک يو پوک وو نو چارمغز يې بايللي دي او ټولو ته به په همغه شمېر چارمغز ورکوي په ناستو ټولو کسانو د سړپوچاق اچولو نوبت تېرېږي او هغوي هم همدا کار کوي چارمغز گټي او بايلي.

جفت او تاک

جفت او تاک په لومړيو کې د زرو نه دود شوي دي په چارمغزو هم جفت او تاک کېږي مثلاً يو تن په لاس يا لمن کې چارمغز نيسي بل کس ته وايي جفت که طاق،

* (۱۸) ۷۸ مخ

مقابل لوري که جفت ويلي وو يا تاک وروسته د لومړي کس چارمغز حسابيري يا به جفت وي يا تاک چې له دې ددو حالاتو نه خالي نه دي که مقابل لوري له خواب سره سم وو هغه يې گتلي دي او که به ناسم وو لومړي کس ته به يې په همغه تعداد چارمغز ورکول. د چارمغزو په جفت او تاک کې (موره) هم دود وه هغه داسې چې يو کس به بل ته په لاس کې چارمغز ونيول او ورته وبل به يې جفت که تاک، دويم کس به په لاس کې لږ چارمغز نيولي وو او د لومړي کس د چارمغزو په سر به يې تاوول او ورته و به يې ويل خوشي يې کړه لومړي کس به خپل چارمغز جفت او تاک حساب کړل دويم کس به خپله موره حساب کړه که به د لومړي کس چارمغز جفت او موره هم جفت وه ترېنه اخيستل به يې او که به د لومړي کس تاک و موره هم تاک و په دې حالت کې به يې هم ترې اخيستل او که به د لومړي کس چارمغز د دويم کس مورې سره توپير درلود دويم کس به لومړي کس ته په لاس کې د نيول شوو چارمغزو په تعداد چارمغز ورکول.

سرېښوند

په سرېښوند کې يو وړوکې دايروي کرښه راکاږي گرد چارېبر ترېنه لوبغاړي کښېني هر لوبغاړي يو يو چارمغز ميدان ته اچوي، اچول شوي چارمغز يو تن پورته اچوي په نوبت سره يو د بل چارمغز ولي چارمغز به يا له ميدان څخه وباسي او يا به يې له بل چارمغز سره څنگ په څنگ سرېښوي په دواړو حالتو کې يې چارمغز گتلي دي او يا که په کوم چارمغز وار وکړي هغه ونه لگي خو چارمغز له خط نه د باندې ووځي په کوم چارمغز چې وار شوي همغه يې اخلي. د لوبغاړي چې کله وار خط لار شي او يا له دايروي خط نه د باندې ووځي نوبت بل ته ورځي او دی سوځيدلی دی.

لېوه او مېړه

په دې کې دوه ډوله پچې کاروي یو یې وړوکې ۲۰ پچې دي چې مېړې ورته وايي او یو ملا لري. بل ډول یې دوه لوبې پچې چې لېوان ورته وايي د دولس پچې په څېر په دې کې هم وهل شته خو وهل یوازې د لېوانو له خوا څخه کیږي او د مېړو کرڼه په دې کې د لېوانو بندول دي د مېړې پچې د یوه کس او لېوان د بل لوبغاړي وي له دولس پچې سره په رسمولو کې توپیر نه کوي لکه په لاندې شکل کې:

د دولس پچي څخه بل دا توپير لري چې په دولس پچي کې ۱۲ پچې يو لوبغاړی اېنسودلی شي ۱۲ بل، په لېوان او مېرېه کې د پچو شمېر او لويوالی توپير کوي لېوان دوه او مېرې شل دانې وي، د دولس پچې په څېر په مستقيمو کرښو د ليوه له خوا په بندرونو وهل شته پچې (مېرې) خوري. مېرې به لېوه داسې بندوي چې دوي دوي پچې د مستقيمو کرښو په بندونو له ليوه څخه شا او خوا تاووي په دې حالت کې لېوه بند دی او لوبه يې گټلې ده خو که لېوانو ټولې مېرې وخورلې بيانو د مېرې څښتن لوبه بايللې ده.

• (۱۸) ۸۰ مخ

بند وونکې (غل بند)

په غل بند کې د دولس پچي لبوان او مېرې لوبې په څېر وهل نشته د غل بند د پچو شمير هم کم وي په غل بند کې د دواړو پچو له خوا دوه دوه پچې کارول کيږي د ځمکې پر مخ په آسانه توگه انځور کيږي، د يوې بشپړې مربع په څېر چې کنجونه يې د مستقيمو کرنيو په واسطه نښلول شوي وي او د مربع يوه ضلعه نه وي لکه په لاندې انځور کې:

کله چې لوبغاړي دوه دوه پچې په غل بند کې کيږدي او يو بند خالي پرېږدي په نوبت سره خپلې پچې په غل بند کې کاروي چې د هر لوبغاړي پچې داسې قرار ونيسي چې پچې يې حرکت و نه لري او د مقابل لوري له خوا نه د هغه پچې وتړل شي د تړل شوو پچو واله لوبه بايللې ده. په پورته شکل کې د زړو پوټکو واله غل بند بايللی دی.

• (۱۸) ۸۲ مخ

لېږه او مېړه

لوبې ټولې په زړه پورې دي په زړه پورې والی یې ولس ته خوښی ورپه برخه کوي له ډېر راهیسې لېږه او مېړه لوبه په ولسونو کې دود ده او ډېر وخت په ښوونځیو کې د سپورت په ساعت کې تر سره کیده له ښوونځیو پرته په ولسونو کې دا لوبه د ماشومانو او ځوانانو ترمنځ په ګډه لوبول کېده په پسرلي او دوبي موسمونو کې ډېر مینه وال لري دلېږه او مېړه یوه ځانګړنه داده چې په یوازیتوب سره نه تر سره کیږي څومره چې په دې لوبه کې لوبغاړي ډېر وي لا خوندوره کیږي له شپږو لوبغاړو نه چې څومره لوبغاړي ډېر پرې هومره خوند کوي دا لوبه څه نا څه میدان ته اړتیا لري په میدان کې ټول لوبغاړي یو بل ته سره لاسونه ورکوي او په دایروي شکل باندې ودیږي، په ټولو لوبغاړو کې دوه ته یو د لېږه او بل د مېړې په نامه ټاکل کیږي ددې کسانو ټاکل یا په خپله خوښه دي او یا هم د کوم لوی کس له خوا نه ټاکل کیږي کوم وخت چې لېږه او مېړه معلوم شي مېړه به د لوبغاړو په منځ کې وي او لېږه به د لوبغاړو د دایرې د باندې وي، لېږه به په مېړه پسې منډې وهي او مېړه به نیسي مېړه به په ټول کوبښښ سره لېږه ته ځان په ګوتو نه ورکوي کله چې لېږه په مېړه پسې د لوبغاړو منځ ته ځي لوبغاړي لاسونه داسې کلک نیسي چې لېږه ته په آسانه اجازه نه ورکوي چې په مېړه پسې د دایرې منځ ته ولاړ شي معمولاً د لېږه پر ځای تکره غښتلي لوبغاړي ټاکل کیږي او د مېړې پر ځای خوار لوبغاړي نیسي، که لېږه د دایروي لوبغاړو منځ ته ورغی مېړه به د باندې راوځي خلاصه په هر ډول به مېړه لېږه ته ځان په لاس نه ورکوي دوه لوبغاړي ډېر ستړي کیږي چې همغه لېږه او مېړه دي، که لېږه مېړه راوښو بیا لوبه پای ته رسیږي په همدې توګه نور لوبغاړي ټاکي او همداسې نورې لوبې کوي.

پت پتاني (پتوونکي)

پتوونکي هغه لوبه ده چې په ولسونو کې ټولو ماشومانو په خپله ماشومولي کې نه ده پرېښې په دې لوبه کې لويان ونډه نه اخلي له ۱۰-۱۵ کلنو کوچنيان دا لوبه ډېره کوي او خوښوي يې، په ډگر باندې دا لوبه نه کيږي ځکه دا لوبه پتو ځايونو ته اړتيا لري چې لوبغاړي يو ډبل له سترگو نه پناه شي او په يوازيتوب شونې نه ده هر ماشوم به په بېل بېل ځای کې ځان پتوي خو دوه دوه لوبغاړي هم کولی شي له مرکزي لوبغاړي نه ځان پت کړي په ډېرو ماشومانو لوبه ښکلې کيږي اخوا گټل او بايلل نه شته په کې.

لوبه د ماشومانو تر منځ داسې پيلېږي چې ماشومان سره راټول شي يو کس بايد خپلې سترگې پټې کړي تر هغه چې نور ماشومان په نا څرگندو ځايونو کې پټ شي البته دا د پټېدو ځايونه به د لوبې له ساحې نه ډېر لرې نه وي خو څوک به سترگې پټوي؟ په پورتنیو څو طريقو دوی د لوبې کولو لپاره چې سترگې پټې کړي لوبغاړی ټاکي مثلاً: د هماغه دري حساب په ده، بيست، سي..... او يا هم په اتک متک تو تو چې..... جملو باندې د لوبې مرکزي لوبغاړي ټاکي چې هر څوک په لوبه کې د سترگو پټولو لپاره و ټاکل شي هغه به سترگې پټوي او نورو لوبغاړو ته به نه ورگوري تر څو هغه په نا څرگنده ځايونو کې پټ شي مرکزي لوبغاړی به نارې وهي چې (دي، دي) په معنا د پيلولو چې ستاسې په پيدا کولو پيل وکړم د کوم پټ شوي لوبغاړي نه د هو نارو ورته وهل کيږي او مرکزي لوبغاړي د نورو په پيدا کولو پيل کوي کوم لوبغاړي يې چې اول پيدا کړ هماغه به په راتلونکې لوبه کې سترگې پټوي او د لوبې مرکزي لوبغاړي به کيږي، چې کله يې يو ماشوم پيدا کړ بايد نور هم پيدا کړي تر څو چې ټول ماشومان يې پيدا کړي نه وي بله لوبه نه پيلېږي چې ټول پيدا شي بيا په يو ځای سره راټولېږي او چې هر ماشوم يې لومړی پيدا کړی وي سترگې به پټوي همدا لوبه په دې توگه دوام کوي.*

• (۱۸) ۸۳ مخ

سر شکوونکې

د پرې لوبې په کرای، پرته له زیان تر سره کيږي د سر شکوونکې شوخه لوبه ده خو د چا له خوآنه پرې ممانعت نشته څرنگه چې ددې لوبې له نامه څخه ښکار یږي، ددې لوبې ټول سروکار د سر له وېښتانو سره دی په دې لوبه کې د لوبغاړو وېښتوان شکول کيږي ښايي د لوبې پر وخت د یوه لوبغاړي وېښته د بل لوبغاړي په منگولو کې پاتې شي د ډېرو وېښتانو درلودونکې په دې لوبه کې تاوان کوي ځکه په آسانی سره د نور لوبغاړو منگولو ته ورځي هغه څوک به یې ژر گټي چې وېښتوان یې خربلي یا کوچني وېښتوان ولري. ددې لوبې ورځې معلومي نه دي خو ډېر وخت په اخترونو، ودونو او د خوښیو په ورځو کې کيږي په سر شکوونکي کې په ډلو ډلو سره نه وېشل کيږي میران او سیال لوري نه لري د ورین تندي خندونکې او د خوښیو ډکه لوبه ده خو دا لوبه کومو وسیالو ته اړتیا لري؟

له آره دا په وړو څیزونو چې هغه هم د ساتېری او لوبو توکي وي د سر شکوونکې پرې کيږي، د بېلگې په توگه: چارمغز، سپینستی، مردکی، توپ..... ددې لوبې لپاره څه شی مشخص کيږي نه چې یوازې د په همدې څیز باندې د سر شکوونکې وشي. لوبې ته چې هلکان تیار شي د لوبې کولو په خاطر یو ځانگړي کس چې په لوبه کې به له نورو لوبغاړو سره گډون نه کوي له دوی بېل به ځانته ولاړ وي ټاکل کيږي چې هغه ته (مور، ادې) وایي او یا د کس ټاکلو پر ځای کوم بل ځای په نښه کيږي دا کار ځکه کوي چې کله کوم شی د سر شکولو لپاره پورته هوا ته واچوي د لوبغاړو په وړاندې به دې شخص یا ټاکل شوي ځای ته ځان رسوي او همغه شی یې گټلي دي، د لوبې توکې چې هوا ته واچوي او پر ځمکه پریوځي د لوبغاړو له ډلې به یې کوم لوبغاړي اخلي نور لوبغاړي د هغه سر شکوي لوبغاړې به کوبښن کوي چې ځان مور ته ورسوي او شي وگټي خو نور لوبغاړي د هغه مخنیوي کوي او سر یې پرې شکوي ترڅو په لاس کې اخیستل شوي شی پر ځمکه وغورځوي دا کشمکش دوام لري یو لوبغاړی شی اخلي او نور یې پرې غورځوي په دې لوبه کې ښايي د ډېرو لوبغاړو وېښتوان و شکيږي و خپزي چې هر لوبغاړي شی پورته کړ او په همدې کړکېچ کې یې ځان تر مور یا ټاکل شوي ځای ورساوه هغه شي یې گټلي دي همدا ډول بیا بل څه د سر شکولو لپاره اچوي لوبه په همدې قسم دوام پیدا کوي.

• (۱۸) ۸۵ مخ

دوزخ او جنت

دوزخ او جنت ماشومانه لوبه ده له دريو څخه په لږو کسانو نه کيږي چې له دريو څخه ډېر وي لوبه خوندوره پر مخ ځي کوچنيان په يو ځای دغه لوبه کوي دوه تنه د لوبې مرکزي لوبغاړي وي، د لوبې همدا دوه مشران په خپلو منځو کې دو شیان اخلي. هغه شیان په دوزخ او جنت نوموي يوه يوه لوبغاړي ته دا شیان نيسي بيا ورته وايي د کوم لاس شی يا توکې نيسي د خپلو ځانو څخه د ۱۰-۱۵ مترو په اندازه دوه ځايونه د دوزخ او جنت په نامه ټاکي. نور لوبغاړي به ناست وي او پلتری، به يې وهلې وي د پښو غټې گوتې به د لاسونو په واسطه نيسي ناست لوبغاړي په توکو کې که جنت يا دوزخ وټاکل نومړي مشران همغه لوبغاړی له متو څخه نيسي او پورته کوي به يې. که يې جنت نيولي وي جنت ته يې وړي خو چې د لارو په اړدو کې يې لاس د پښو له گوتو څخه خوشي نه شي که يې لاس خوشي شي جنتي بيا د دوزخ ځای ته وړي او دوزخي دی هغه لوبغاړی مايوس او خپه کيږي که يې لاس خطا نه شي جنتي ده او ځان خوشاله احساسوي. که لوبغاړي د دوزخ شی نيولي وي هغه ته بدبخته وايي بيا هم همغه مشران دا لوبغاړي له متو نيسي او د دوزخ ځای ته يې وړي او دا به خوبني نه کوي ځان به غمجن احساسوي. په پای کې ټول لوبغاړي په جنتيانو او دوزخيانو وپشل کيږي او لوبه پای ته رسيږي.*

انگر بينگر

په زړه پورې ماشومانه لوبه ده خود ډېرو ماشومانو تر منځ کيږي يو تن يې نه شي کولی، خو کوچنيان چې په يو ځای سره راټول شي خپل لاسونه دواړه لاسونه گډ سره کيږي. په دوی کې يو ماشوم دا وايي:

«انگر، بينگر، تاتا، رينگر، سود به سود، کونجوغې، بغوي، توت جوړه، کاغذ جوړه ي کرنگ» د هر چا د لاس په گوته چې کرنگ ورسپري هغه خپله گوته ټولوي د کوم لوبغاړي د لاس کوتې چې تر نورو لوبغاړو زر کرنگ کرنگ شي هغه پاچاه دي ورپسې وزير.... انگر بينگر تر هغه وايي چې د ټولو گوتې نه ويې خلاصې شوي د ساتېری، لپاره غل او پاچاه په کې معلوموي.

* (۱۸) ۸۶ مخ

تر نغري مي تېره نه شې

په پخوا وختو د مټرو په نه شتون کې تگ له يوه کلي نه بل کلي ته پلي وو ټولو کسانو به په پښو باندې مزلونه کول له ځان سره به يې په لاسونو کې غوتې او پڼو کې لېږدول په دې غوتو کې به سوغاتونه او د ورتلونکي کور لپاره خوارکي توکي ول، د لارې په اړدو کې به يې د ونو يخ سوري ته خپله ستړيا ويستله او دمې به يې کولې، په کليو ولسونو کې د ښارونو په څېر ماشومان تل د ورځې په کور کې نه وي هغوی د ورځې له کور نه د باندې په لارو او د کورونو په مخ کې ساتېږي او لوبې کوي.

لارويان ډېر ځله په لارو کې له ماشومانو سره مخ کېدل. په لارو کې به کله چې د ماشومانو په داسې ښځه سترگې ولگېدلې چې پرې پوه به شول کليواله نه ده هغه مېلمنه او بل کلي ته ځي د ښځې مخ ته به يې ځانونه ورسول؛ کوچنياو به لاروی ښځې ته ويل «تر نغري مي تېره نه شې» له دې څخه د ماشومانو مطلب دا وو چې دوی ته ښځه څه خوراكي توکي ورکړي او دوی پرې خولې خوږې کړي، ښځې به چې پوهېدلې چې په لارو کې د داسې ماشومانو سره مخ کېږي له ځان سره به يې خامخا څه خوراكي توکي د دغه ماشومانو لپاره وړل او د هغوی خولې به يې پرې خوږولې ماشومان به يې بېرته بې اسرې نه لېږل.*

اکوبکو (اینکه پینکه)

د اکوبکو لوبه پرته له خټو خاورو نه لوبول کېږي په دې لوبه کې د کوچنيانو کار له خاورې سره دی ياده د وي چې په يوازيتوب سره دا لوبه نه کېږي له دوو څخه په ډېرو کسانو کېږي دوی ددې لوبې لپاره لږ خوشتې خټې ته اړتيا لري، يو ماشوم کاسې ته ورته خټه جوړوي او د څنگ ملگري ته وايي: اکوبکو؟ مقابل لوبغاړی ورته وايی سور سند کو؛ لومړی لوبغاړی خټه پر ځمکه ولي پر کاسه شوې خټه کې چې هر څومره سوری (غار) وشي مقابل لوبغاړی به هغه سوری په خټه وړ ډکوي او

* (۱۸) ۸۸ مخ

هغه خټه د دوی کوچ دی که په کاسه شوې خټه کې سوری ونه شي بیا مقابل
لوبغاړی ورته وایي: غوا د لاره په تریکو. له دې وروسته نوبت د بل لوبغاړي کیږي
هغه هم همدا کار کوي اکو بکو به وایي خټه به پر ځمکه ولي دویم لوبغاړی به د
هغه د خټې سوری په خټه ور ډکوي له ډک شوو سوریو څخه خټه را اخلې او هغه د
دوی کوچ دي په آخر کې چې هر چا ډېر کوچ پرې کړي وو هغه غښتلی او گټلې یې
.۵۵

گل دی گل

د گل دی گل یوه دلیزه لوبه ده دا هم په لږو کسانو نه کېږي، گل دی گل ځانگړی موسم او ټاکلې ورځ هم نه لري ماشومان د ورځې په اوږدو کې ډېر ځله دا لوبه کوي. دلوبې لوبغاړي یوې خوا ته ټول ولاړوي له دوی څخه یو کس په لاس کې یو څه را اخلې او د نور لوبغاړو خوا ته راځي او ورته وايي:

گل دی گل هغه نور لوبغاړي ترې پوښتي په څو دی؟ لومړی یې قیمت ته ورته بیه کوي. هغه ورته وايي نه یې اخلو قیمت ته دی، بیا ورته راځي وايي گل دی گل! دوی بیا هم ترې پوښتي په څو دی؟ دا ځل د گل قیمت لږ ورته ټیټوي خو هغه یې بیا هم نه ترې اخلې، همداسې بیا ورته راځي ترڅو د گل قیمت یوې روپۍ ته راشي بیا یو لوبغاړی له نومړي څخه په یوه روپۍ گل اخلې او تر پښه یې لاندې کوي. گل خرڅونکي لږ وروسته بیا ورته راځي او لوبغاړو ته وايي زه پښېمانه یم نه یې خرڅوم ما ته مې گل راکړئ! گل اخیستونکي گل مات کړی وي او گل خرڅونکي هغه وهي او لوبه پای ته رسي.

کاغذ باد (گوډي پړان)

گوډي پړان آسانه د ماشومانو د یوازیتوب ملگرې لوبه ده هر ماشوم کولی شي په یوازې ځان سره گوډي پړان لوبه وکړي دا لوبه یوازې کوچنیو هلکانو ته اړوند کیږي. نجلیو ته د گوډي پړان لوبه مناسبه نه ده په نور فصلونو کې یې ممانعت نشته خو د مني په موسم کې گوډي پړان ډېر لوبول کیږي او ډېر کوچنیان ددې لوبې مینه وال دي، گوډي پړان بڼایي د کاغذ، پلاستیک یا هم له تیکې څخه جوړ شوی وي خو چې ډېر یې معمول دي هغه د کاغذ دي، لوي او واړه گوډي پړانونه جوړېدای شي خو د لویوالی اندازه یې تر یو متر مربع پورې رسیږي د گوډي پړان د جوړولو لپاره د کاغذ علاوه د بانس کوچني لرگي او تار ته اړتیا شته. د گوډي پړان کې دوه واړه لرگي د جمعې په شکل سره تړي خو یو لرگي لږ په منحنی شکل کږوي د لرگیو په څلورو سرونو باندي کاغذ تړي او د گوډي پړان د سقل مرکز برابروي د هغه په منځ کې تار بسته کوي چې تار بندي ورته وایي، څومره تار ډېر وي هومره ډېر گوډي پړان پورته هوا ته ځي او خوند یې ډېر یږي د تار د ټولو او خوشي کولو لپاره یوې وړوکی څرخ ته هم اړتیا شته چې تار له هغه څرخ څخه کم او زیات کوي د گوډي پړان لپاره ځانگړي تارونه هم پلورل کیږي چې بنسینه یې تار ورته وایي او تر نورو تارونو ډېر استقامت لري.

په گوډي پړانونو کې یو بل کار هم کوي گوډي پړانونه په جنگ اچوي د جنگ اچولو لپاره به په کې بنسینه یې تاروي یا د موچي تار په کې اچوي، ورسته دوه هلکان گوډي پړانونه هوا ته پورته کوي چې په هوا کې پورته شي بیا نویو د بل پر گوډي پړان د خپل گوډي پړان غوټې وهې ترڅو د گوډي پړانو تارونه یو پر بل کې بند شي تر بندیدو وروسته هر یو کوبنس کوي چې د مقابل لوري د گوډي پړان تار برې کړي چې د هر چا د گوډي پړان تار برې شو هغه بایللې ده.

کله چې د گودې پران تار پرې شي هغه ته آزاد وایي آزاد په دې معنا چې هر چا پرې شوی گودې پران ونیو د هغمه دی او له هغه څخه څوک د اخیستلو حق نه لري. په گودې پران لوبه کې باید کونښن وشي ترڅو په مناسبو ځایونو کې هغه هوا ته پورته کړي منډې رامنډې په کې وهل کیږي باید په احتیاط سره وشي کله نا کله هلکان د کور د بامونو پر سر گودې پران هوا ته پورته کوي او د منډو په حالت کې له بامه رالوبدلې وي ځانونه تپې کوي. په ډېرو هلکانو د کورنیو د غړو له خوا په گودې پران بندیز نشته.*

* (۱۸) ۸۹ مخ

(۲) جرگې او نرخونه

د وردگو په سيمه کې د نورو پښتني سيمو په څېر زياتې ستونزې او شخړې د قومي مشرانو او مخورو په وسيله حل کېږي خو د دې سيمې د خلکو په منځ کې مرکې د نورو پښتنو سيمو سره توپير لري، په وردگو کې زياتره فيصلې قومي مشران، روحانيون او ديني عالمان کوي چې تفصيل به يې په راتلونکو عنوانونو کې په لنډه توگه وړاندې کوو.

جرگه

کله چې د دوو کورنيو، دوو کليو او يا دوو نفرو ترمنځ لاندېه رامنځته کېږي، نو بيا د سيمې مخورو او مشرانو کسانو ته ويل کېږي خو د دوی د ستونزې په اړه څېړنه وکړي، مشران د دواړو خواوو په هوکړه ټاکل کېږي او واک ورکول کېږي، کله چې واک ورکړل شوو، د جرگې خلک سره راتولېږي او يوه پريکړه کوي او شخړه هوارېږي.

کله کله داسې هم وي چې بنسکيلې خواوې هر يو په خپله خوښه خو تنه مشران راولي، د دواړو خوا مشران د ستونزې په اړه سره جرگه کېږي او ستونزه د جرگې د غړيو له خوا هوارېږي او روغه جوړه رامنځته کېږي.

ناغه

که چېرې دوي خواوې يا دوه قومونه يا دوه کلي د ځمکې يا بلې موضوع پر سر سره شخړه کوي د جرگې له جوړېدو وروسته ناپېيلې قومي مشران او مخور قضيه څېړي او که چېرې ثابته شي چې کوم لوری يا شخص په مقابل لوري باندې بې ځايه تېری کړی او هغه ته يې په يو ډول زيان اړولی نو د جرگې مشران ملامت لوری ناغه کوي نغدي بيسې ترې اخلي يا يې د خپل مقابل لوري کورته د عذر په خاطر ورلېږي که چېرې ستونزه لويه وي نو مجرم شخص اړايستل کېږي چې مقابل لوري ته له يوه پسه او څو تنو مشرانو سره ورشي او بښنه ترې وغواړي.

بښنه

د يوې شخړې پر سره له ستونزې وروسته چې کله د مرکچيانو او جرگه مارو له خوا ملامت او سلامت څرگند شي نو دواړه لوري سره مخامخ کوي او ملامت په گوته کوي چې ډېری وختونه هغه کسان چې ملامت نه دي خپل مخالف لوري ته پرته له کوم زيان اړولو بښنه کوي او دا بښنه خپله پښتونولي او اسلامي مسوليت بولي.

کاني

هغه مقرراتو ته ويل کيږي چې د يوې قبيلې لخوا د خپلې منځې شخو شولانگو د آوارولو لپاره ايښودل شوي وي او د قام په دننه کې د يوه ملک د اساسي قانون غوندي کلک عمل پرې کيږي.

خو دا په دې مانا نه ده چې خدای مکره وردک د خپل منځې لانجو د حل لپاره کومه لاره نلري نه داسې نه ده دا هر څه شته او دهغوی د خپل منځې شخو شولانگو د حل لپاره لومړی د دريم گرو لخوا د موضوع څرنگوالي راسپړل کيږي او بيا سمیه بيز مخوراو مشران پرې را ټوليري او موضوع ته د حل لاره لټول کيږي او له بل پلوه ډيروخته د سپين ژيرو منځگړتوب ته هم اړتيا نه ده پيښه شوې ځکه تر دیرش کاله وړاندې پورې د وردگو خلکو د محلي حکومتونو ترسترگو لاندې ژوند کړی او ددوی زیاتره شخې شولانگې د محلي حکومتونو لخوا حل کېدې خو ډیر به یې سترپول، کاني زیاتره په هغو قبیلو کې اهمیت لری چې هلته حکومتې واکمني کمزورې وي او قومونه خپل ټولنيز ژوند په خپل سنبالوي کاني دهغه مقرراتو او قوانینو مجموعه ده چې ديوه قوم لخوا دهغه قوم د ادارې لپاره د پوه او مخورو مشرانو لخوا وضع شوی وي چې په دې اړه يو متل هم دی چې وايي د پلاني خبره د کاني کرښه ده خو دلته ددغه متل په تفسير کې عاجزي ده چې آیا د فلاني خبره د همدغه کاني کرښه ده چې د خلکو کره وړه پرې اداره کيږي او که یې خبره د پوځوالي له لحاظه د کاني کرښه ده.

(۷) طب

معاصر طب

پخوا په وردگو کې ننۍ او عصري طب نه و دود ، د سيمې خلکو به د ناروغيو پر مهال له دوديز طب او شنو بوټو څخه کار اخيست خو اوس چې نوي او عصري طب وده کړې يوناني او سيمه ييز طب کچه ټيټه شوې او خلک روغتيايي مرکزونو ته د درملنې لپاره مراجعه کوي د وردگو سيمه چې څلور ولسوالۍ لري په هره ولسوالۍ کې د دولت له خوا روغتيايي طبي مرکزونو او کلينيکونو جوړ شوي دي چې نږدې نوي سلنه خلک ترې گټه اخلي دلته موږ لومړی د ولسواليو په کچه د روغتيايي مرکزونو او کلينيکونو په اړه معلومات وړاندې کوو او وروسته د هغو دوديزو طبي بوټو يادونه کوو چې لا هم د وردگو په ځينو لېرو پرتو سيمو کې د عصري طب تر څنگ ترې گټه اخيستل کېږي.

په يادو څلورو ولسواليو کې ۲۰ روغتيايي مرکزونو پر نارينه ډاکټرانو سربيره بنځينه ډاکټرانې هم لري او د روغتيا په برخه کې يې غوره خدمتونه ترسره کړي دي او د بېړنيو پيښو لپاره پوره چمتوالی لري تر ډيره يې د خلکو ستونزې حل کړي دي

د چک ولسوالۍ روغتيايي مرکزونه:

چک روغتون، شاه قلندر روغتيايي مرکز، بيکسمند روغتيايي مرکز، د سيبک روغتيايي مرکز، د گردن مسجد روغتيايي، د سياب روغتيايي مرکز، د ابکزار روغتيايي مرکز، د نیک پایقول روغتيايي مرکز.

د دايمرداد ولسوالۍ روغتيايي مرکزونه:

د تنگي سيدان عمومي روغتيايي مرکز، د ميران روغتيايي، د سفيد دېوال روغتيايي مرکز.

د سيداباد ولسوالۍ روغتيايي مرکزونه:

ملک محمد جان خان روغتون، د ډنډوکې روغتیایي مرکز، د بادام روغتیایي مرکز، د تنګي روغتیایي مرکز، د دشت ټوپ ۲۰ بستریز روغتون، د شش قلعي روغتیایي مرکز.

د جغتو روغتیایي مرکزونه:

د جغتو ۲۰ بستریز روغتون، د شهید جنت گل روغتیایي مرکز، د سعادت خیلو روغتیایي مرکز، د غازي محمد جان خان روغتیایي مرکز.

دودیز طب

لکه څرنگه مو چې پورته یادونه وکړه د یادو ولسوالیو خلک د عصري درملو ترڅنګ د ځینو یوناني درملو څخه هم استفاده کوي نومونه یې په لاندې توګه لیکل شوي دي ۱ گزګ پانې ۲ بادیان ۳ سپیرکی ۴ گلبخورک ۵ بدر او ۶ سپیلنی ۷ د چهارمغزگل ۸ خاکشیر ۹ کنډ ۱۰ گل خيرو ۱۱ مستره ۱۲ خوسا وژه ۱۳ خورکي ۱۴ شین شويې ۱۵ تریزه ۱۶ ځوز.

-
- مخ (۱۷) ۴۳
 - مخ (۲۳) ۱۰۰

(۸) پوهنه او کادرونه

د وردگو معارف

د پوهنې ریاست د ۱۳۹۴ کال د لړم یا عقرب د میاشتې د وروستیو معلوماتو له مخې د وردگو د څلورو ولسوالیو چک، سیدآباد، جغتو او دایمیرداد کې څلور انستېتونه او څلور دارالمعلمینونه شامل دي په یادو انستېتونو او دارالمعلمینونو کې ۷۷ تنه ښوونکي او د محصلینو تعداد یې ۱۸۲۷ تنو ته رسیږي، یادې څلور ولسوالۍ ۵۲ لېسې ۴۶ متوسطې او ۹۹ ابتدايې ښوونځي لري د زده کوونکو تعداد یې ۸۵۴۱۲ دی چې له یاد رقم څخه یې د ښځینه زده کوونکو شمېر ۲۱۲۳۳ دي ۱۲ تنه ښځینه او ۱۹۶۳ نارینه ښوونکي لري. ددې ترڅنګ ۱۲ دیني مدرسې چې په کې دارالحفاظونه او دارالعلومونه شامل دي ۸۸۵ ښځینه او ۱۲۱۱ تنه نارینه زده کوونکي لري د یادو څلورو ولسوالیو ۱۴۰ ښوونځي هېڅ ودانۍ نه لري یواځې ۵۸ ښوونځي یې ودانۍ لري.

د وردگو پوهنتون

دا پوهنتون په ۱۳۹۳ کال د وردگو د سیدآباد ولسوالۍ په ټوپ دښته کې پرانستل شو. یاد پوهنتون په ۱۳۹۴ کال کې په رسمي توګه د سیدآباد ولسوالۍ په ټوپ دښته کې په کار پیل وکړ دا پوهنتون د مګرۍ د کرنې پوهنځي لري چې ۲۵ تنه محصلین پکې په زده کړو بوخت دي د وردگو پوهنتون ته د ښوونې او روزنې پوهنځي هم په پام کې نیول شوي ده. د یاد پوهنتون اداري او تدریسي ودانۍ د جوړولو چارې هم په ۱۳۹۴ کال پیل شوي دي چې مالي لګښت یې د وردگو د قوم او پانګوالو له خوا ورکول کېږي هڅه روانه ده چې د وردگو پوهنتون په کمې او کیفي لحاظ پرمختګ وکړي.

• (۱۳) مخ ۵

د وردگو علمي کادرونه

وردگ ولايت يوزيات شمېر علمي څېرې لکه دوکتوران، د پوهنتونونو استادان، څېړونکي او داسې نور لري چې په مختلفو برخو کې يې افغانستان او په ټوليز ډول د انسانيت نړۍ ته ستر ستر خدمتونه سر ته رسولي دي. د دې لپاره چې زموږ په ټولنه کې ليکلي معلومات ډېر کم دي، موږ هڅه کوو چې د دغه راز شخصيتونو په هکله معلومات له اشخاصو څخه واخلو خو د زياتو هڅو سره سره کېدای شي چې موږ بيا هم د ټولو هغو اشخاصو د نومونو او معلوماتو په پيدا کولو بريالي نه شو چې بايد د يادولو حق يې اداء او په هکله يې معلومات وپراندي شي. موږ په خپله دغه لړۍ لومړۍ له هغو علمي شخصيتونو پيل کوو چې په خپله علمي څانگه کې د دوکتورا علمي سند لاسته راوړی دی.

د PhD سند لرونکي دوکتوران

وردگ ولايت گڼ شمېر د PhD سند دوکتوران لري چې د دې کړنو ليکوال د ۵۵ تنو وردگ دوکتورانو د نومونو په موندلو بريالی شوی دی. يادو بناغليو خپلې زده کړې د دوکتورا تر علمي مرحلې پورې رسولي او د دې وياړلي سند په لاسته راوړلو بريالي شوي دي چې لنډه معرفي يې په لاندې ډول ده:

دوکتور بهاوالدين بها

د افغانستان د لوړو زده کړو او معلوماتي ټکنالوجي له ملي سيستم سره ستر ملاتړ کوونکی او په انگلستان کې د برايټون د پوهنتون استاد دوکتور بهاوالدين بها د گلدرې يا گنډه کول د ليگي بابا خېلو او سېدونکي په ۱۳۳۲ کال په وردگو کې زيږيدلی دی. لومړنۍ او منځنۍ زده کړې يې د گوربت په منځني ښوونځي، ثانوي زده کړې يې د کابل په ميخانیکي لېسه او لېسانس يې د کابل پوهنتون د انجنيري پوهنځي د برق په رشته کې لاسته راوړی دی. دوکتور بهاوالدين بها خپله ماسټري په انگلستان کې تکميل کړې او په ۱۳۸۱ کال کې د

نوموړي هېواد د برايټون له پوهنتون څخه د الکتیرانکس په برخه کې د دوکتورا په لاسته راوړلو بریالی شوی دی. ښاغلي دوکتور بهاوالدین بها، له ۱۳۸۷ هـ ۲۰۰۸ م کال څخه تر ۱۳۹۱ هـ ۲۰۱۲ م کال پورې د نړیوال بانک د یوې تعلیمي پروژې په مرسته د کابل پولیتخنیک پوهنتون او د انگلستان د برايټون پوهنتون ترمنځ د علمي همکاريو د شریکولو لپاره لازمه پرانیسته او د همدې پوهنتون ۱۲ تنو استادانو ته یې د انگلستان د برايټون په پوهنتون د ماسترۍ او یو تن ته د دوکتورا تر کچې پورې د لوړو زده کړو زمینه برابره کړه. د دې کسانو له جملې څخه ۱۱ تنو استادانو د ماسترۍ تر درجې پورې خپلې زده کړې بشپړې کړې او د کابل په پولیتخنیک پوهنتون کې د استادانو په توګه خپلو دندو ته راستانه شوي دي. همدارنګه یو تن و توانېد چې د دوکتورا مرحلې ته بریالی او خپل تحصیلات په نوموړي پوهنتون کې پیل کړي. ښاغلي دوکتور بهاوالدین بها له ۱۳۸۸ هـ ۲۰۰۹ م څخه تر ۱۳۹۱ هـ ۲۰۱۲ م پورې د انگلستان د بریتش کونسل د موسسې په مرسته د افغانستان د لوړو زده کړو له موسساتو سره د خپلو همکاريو او علمي مشورو لړۍ جاري و ساتله او څو علمي، تخنیکي او مشورتي سمینارونه یې په کابل کې جوړ کړل. دوکتور بهاوالدین بها په ۱۳۹۱ او ۱۳۹۲ کلونو کې د دوه کلونو لپاره د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ سره د تخنیکي سلاکار په توګه کار کړی او د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ د وزارت په تخنیکي او اداري برخو کې یې خپلې مشورې د همدې وزارت مقام او مرستیالانو ته ورکړې دي. ښاغلي دوکتور بهاوالدین بها د دوکتورا په علمي رسالې سربېره ۳۰ عنوانه علمي او تخنیکي آثار لیکلي دي چې په علمي کنفرانسونو کې تر وړاندې کولو وروسته په نړیوالو ژورنالونو کې چاپ او خپاره شوي. پر دې سربېره ښاغلي دوکتور بهاوالدین بها له ۱۳۸۲ هـ ۲۰۰۳ م کال راهیسې ۱۱ عنوانه علمي مقالې د افغانستان د تحصیلي نظام د پرمختګ او د افغانستان لپاره د تخنیکي او مسلکي زده کړو د پراختیا په هکله لیکلې او په ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې تر وړاندې کولو وروسته خپرې کړې دي. ښاغلي دوکتور بهاوالدین بها ته د افغانستان د پخواني جمهور رییس ښاغلي حامد کرزي او اوسني جمهور رییس ښاغلي محمد اشرف غني له خوا بلنه ورکړل شوې

چې د افغانستان په نظام جوړونه کې له افغان دولت سره مرسته وکړي. په همدې بنسټ ښاغلی دوکتور بهاوالدين بها د افغانستان د اسلامي جمهوریت د جمهوري ریاست د مقام سره د گډ تفاهم په نتیجه کې د ۱۳۹۳ کال په پای کې په یو مهم علمي سند کار کوي چې له بشپړېدو وروسته به یې د افغانستان د اسلامي جمهوریت حکومت ته و سپاري. د همدې سند له مخې به په افغانستان کې د لوړو زده کړو د سیستم د معیاري کولو هڅې وشي خو د افغانستان د لوړو تحصیلاتو نظام په لوړو نړیوالو او ټکنالوژیکو معیارونو سمبال شي. باید وویل شي چې د برایتون په پوهنتون کې په استادۍ سربېره ښاغلي دوکتور بهاوالدين بها اوس هم په منظمه توگه د افغانستان د اسلامي جمهوریت له دولت سره د ستر تخنیکي سلاکار په توگه د خپلو علمي او اکادمیکو مرستو لړۍ جاري ساتلې ده*.

* (۳) ۲۷ مخ

پوهنوال دكتور عبد الباقي امين

پوهنوال دكتور عبد الباقي امين د عبدالکبير خان زوی چې په ۱۳۴۴ هـ ق کال کې د وردگو ولايت د جلگې (دايميرداد) ولسوالۍ په (دالان) نومي کلي کې زېږېدلی دی.

نوموړي په ۱۹۹۰م کال کې د سعودي عربستان د مدينې منورې اسلامي پوهنتون د شرعياتو له پوهنځي څخه په اعلى درجه خپلې زده کړې د لېسانس تر کچې ورسولې. په ۱۹۹۲م کال کې د سوډان هېواد په (ام درمان) اسلامي پوهنتون د شريعت او قانون په پوهنځي کې په (مقايسوي فقه) کې ماسټري وکړه. په ۲۰۰۱م کال کې د سوډان هېواد په (ام درمان) اسلامي پوهنتون د شريعت او قانون په پوهنځي کې په (مقايسوي فقه) کې دکتورا وکړه.

دا چې ښاغلی امين د افغانستان په کچه يو علمي شخصيت دی له دې امله نوموړي په ډېرو هېوادونو کې په مختلفو برخو کې دندې سرته رسولې دي غواړم د ځينو يادونه دلته وکړم.

دندې:

نوموړی د (۱۹۹۷-۲۰۰۴) م کال پورې د سوډان هېواد د افريقا نړيوال پوهنتون د شريعت او قانون په پوهنځي کې د لېسانس او ماسټري دورو د (پوهنمل او پوهندوی) په رتبه کې استاد و.

د (۲۰۰۴-۲۰۰۵) م کال پورې د لېبيا هېواد په (اسمريه) اسلامي پوهنتون کې د شريعت او قانون په پوهنځي کې د لېسانس او ماسټري دورو لپاره په (پوهندوی) رتبه استاد و.

د (۲۰۰۷-۲۰۱۱) م کال پورې د اسلام اباد په نړيوال اسلامي پوهنتون کې د شريعت او قانون په پوهنځي کې د لېسانس، ماسټري او دکتورا دورو لپاره د (پوهنوال) په رتبه استاد و.

د (۲۰۱۱-۲۰۱۴) م کال پورې د پوهنې وزارت حقوقي مشاور او د تقنين رييس و.

د ۲۰۱۴م کال له پیله تر پایه په علمي او اکاډیمیکو چارو کې د پوهنې وزیر د مشاور په توګه دنده لرله.

د ستراتیژیکو او سیمه ییزو مطالعاتو مرکز رییس او په سلام پوهنتون کې د ښوونکي دنده پر غاړه لري.

ښاغلي دکتور عبدالباقي امین ډېر کتابونه لیکلي دي غواړم د ځینو یې دلته یادونه وکړم چې په لاندې ډول دي:

لیکنې اثار:

- (إحياء الفروض الكفائية سبيل تنمية المجتمع) په عربي ژبه لیکل شوی

چې د قطر هېواد د ارشاد حج او، او قافو وزارت د څېړنيز مرکز له خوا په

۲۰۰۵م کال کې خپور شوی او مومن حکیمي فارسي ته ژباړلی دی.

- د اسلامي شریعت تقنین (تقنين الشريعة الإسلامية) په عربي ژبه کې.

- د عباداتو فقه (احکام طهارت) په عربي ژبه.

- د عباداتو فقه (احکام الأيمان، النذور، الذبائح، الأضحية، العقيقة

.....) په عربي ژبه.

- د ښځې سياسي حقوق (حقوق المرأة السياسية- واجبات لا حقوق) په

عربي ژبه لیکل شوی او پښتو ژبې ته هم ژباړل شوی دی.

- د تجدد مفهوم په نوم اثر يې په پښتو ژبه لیکلی دی.

- د افغانستان د بحران حل لاره (موانع و راه حل ها) په دري ژبه لیکل

شوی.

- روش تحقیق په دري ژبه لیکل شوی.

- اسلام سياسي و دشمني با آن په دري ژبه لیکل شوی دی.

- اصول قانون گذاری تر چاپ لاندې اثر.

ښاغلي عبدالباقي امین په لسگونو علمي او نړیوالو کنفرانسونو کې ونډه

اخیستې او پکې یې په مختلفو نړیوالو او ملي ژبو خپلې علمي مقالې وړاندې

کړې دي چې د ټولو یادونه یې ډېره ګرانه ده.

عبد القدیر (خמוש)

پوهنوال عبد القدیر خמוש کله چې په ۱۳۹۱ هجري کال د غزني پوهنتون رئیس شو نو دا وخت د دغه پوهنتون ذات البینی حالات په ټولو تدریسي اداري او د استادانو ترمنځ د خپل منځي، قومي، ژبنيو او سمتي تعصباتو په بنا ډیر کمزورې شوې وگويیا دا چې د پوهنتون په اداره کې هر قوم خپلې ځانگړې اداري جوړې کړې وې او یو بل ته یې تندهي نه کوله یا په بل عبارت له پوهنتون څخه یې د تدریس په ځای داسې قومتون جوړ کړی و چې هرڅه یې په قومي تاراو توره څیر بدل او گنډل کېدل، د دغه پوهنتون په اړه دا هغه معلومات دي چې د هر قوم د استادانو لخوا په نیخ او غیر مستقیم ډول زموږ په واک کې راکړل شوي دي او موږ یې هم په هېواد کې د پردیو د لاسوهني او بیځایه توشي د یوې بدمرغه منفي پدیدې په توگه د نورو د عبرت لپاره د قلم په ژبه سجل کوو.

خوله نیکه مرغه د پوهنوال عبد القدیر (خמוש) په را تگ سره له دغه پوهنتون نه د دې ټولو بدمرغيو تغراولمن د هغه په سلو کې نوبت او خاص مدیریتي تدبیر مخ په ټولېدو شوه ځکه خמוש د یوه اصیل او (ملک مالکه) افغان په توگه د متعصبو کړیو دغه یواړ خیزاو لاره ورکونکې حرکتونه له نیږدې څارل خو په ارزښت او اهمیت نه ورکولو یې ژر تر قبضه لاندې را وستل او مهار یې کړل.

اوله بل پلوه د ملک په اکاډمیکو بنسټونو کې د لوړو او ملي گټود تآمین او عایت په خاطر هم د خמוש د تعصب، کینې او نفرت دواړې سترگې ړندې او د پوهنتون ټول تدریسي او اداري ماحول یې د نیاو او عدل په یوه اورڼه سترگه کوت، په رښتیا هم چې باید داسې وای ځکه مشران تل باید په منفي حرکتونو په ظاهر غوږونه کانه واچوي خو په باطن کې یې د مخنیوي لپاره کلک عالمانه، عادلانه او منصفانه گامونه پورته کړي.

کله چې خמוש د غزني پوهنتون د ریاست پست اشغال کړه د محصلینو شمیره دا وخت ۱۱۰۰ تنوته رسېده او زیاتره هغه محصلین چې د کانکور په ازموینه کې به د غزني پوهنتون ته بریالي کېدل ځانونه به یې په یوه او بله بهانه

تبدیلول خوش دغه پوهنتون ته ډیر ژر دلوروزده کړوپه وزارت کې داسې نوی روتق وروباښه چې بیادغزني پوهنتون ته نویو بریالی شویو محصلینو د تبدیلی نوم په خوله را نه رانغی.

خوش هلې ځلې وکړې او ددغه پوهنتون په تشکیل کې یې د اقتصاد، شریعات، ادبیات، جیولوجی معدن انجینری او د شپې پوهنځی هم رسمی کړې چې دا نه یوازې په عام ډول د هېواد په تحصیلي ډگر کې یو لوی خدمت، بلکه په خاصه توگه دغزني ښار او ددغه ولایت د خلکو لپاره هم فخر او د خوښی ځای وگرځېد چې اوس دغه پوهنتون د هېواد د پرمختلیو پوهنتونو په ډله کې دیویشپ علمي او بشپړ ستندرد او اکادمیک ماحول په درلودلو سره یو ستر پیژندل شوی پوهنتون دی او د محصلینو شمیره یې د درو کالو له تیریدو وروسته اوس د ۴۰۰۰ تنو په شاوخوا کې ده چې د کابل مرکزي پوهنتون په ۱۳۵۴ هجري کال ۳۵۰۰ تنه محصلین درلودل.

له بل پلوه خوش چې کله دغزني پوهنتون رئیس شو نو پوهنتون په یوه داسې مارکیټ کې موقیعت درلود چې له یوه سالم تدریسي چاپیریال سره یې بشپړ توپیر درلود ځکه گڼه گڼه او دایمي شور او زوږد محصلینو د لوست مانع کېده که څه هم د پوهنتون لپاره په کلای جوز کې یو شمیر ودانۍ جوړې شوې وې خو یو شمیر استادانو د ځینو ملحوظاتو په بنا د ځای لیرې والي او نورې امنیتي ستونزې پلمه راوړې او د تدریس همدغه ځای غنیمت گڼلی و او د پوهنتون انتقال یې خپل اصلي ځای ته له ورینیمینوزند یو سره مخ کړې و چې دغه ځای بیا د یوه معیاري اکادمیک او سندرد تدریسي ماحول سره اړخ نه لگاوه، خوش په لطایف الحیل د ټولو استادانو رضایت ترلاسه کړ او په ډیر هنرې پوهنتون خپل اصلي مرکز (کلای جوز) ته انتقال کړ خو هغه ودانۍ چې د پوهنتون لپاره د سرکار له بودیجې تخصیص او جوړې شوې وې کفایت یې نه کاوه چې دا بله ستونزه هم وه خوش د نورو اداري او تدریسي مکلفیتونو سره سره لاس پکار شو او د پوهنتون لپاره د لازمو ملحقاتو و دانیو جوړولو لپاره پانگې را جلب کړې چې په دغه عمراني برخو کې د کابل قندهار له سرک نه تر پوهنتون پورې د سرک جوړول او پخول و او همدارنگه یې د پوهنتون په انگرې کې

محصلينو ته داو بوا سانتيا وې برابرې كړې هرې تدریسي څانګې ته یې ځانګړې تعمیر جوړ کړل، او په څنګ کې یې د نیشه توکو له وزارت نه ددغه پوهنتون د جامع جومات لپاره بودیجه ترلاسه او هغه یې پرې جوړ کړ.

او دم ګرې هم په یو شمیر نورو ضروري او الحاقی ودانیو کار روان دی. له علایمو او قرائنو معلومیږي چې د دندې په اقتضا عبد القدیر (خموش) شپه ورځ د غزني پوهنتون لپاره د وړ او په ځای خدماتو د سرته رسولو په شیبو کې دی هغه د عمراني چارو ترڅنګ په تدریسي برخه کې هم خپلې ژورې هڅې نه دي سېمولې او پوهنتون ته یې لایق او تجربه لرونکي استادان چې اکثریت یې په بهر کې خپلې دماستۍ دورې ترسره کړې را دعوت کړي دي.

که له وردک وګړو نه په عام تعبیر یوه سلوګي ارزونه وشي نو دې نتیجې ته رسیږو چې ددغه قوم وګړي ډیر په کارپسې او بیدار صادق او ریښتني خلک دي خپله ورسپارل شوي دنده نیمګړې نه پریرېږي کینه کښ نه دي، نفرت نه پیژني او د تعصب او تبعیض سترګې یې رنډې دي توپیه جوړول یې نه دي زده چا ته کوهي نه کیندي په معاشره کې فساد نه جوړوي غله او قاتلان نه دي سیاسي او ټولنیزې بدماشی نه کوي زما په دغه ادعا کې که لوستونکي موافق وي کور یې اباد او که نه! د نورو قومونو د بدماشیو په تناسب دې د وردګو په هغه ګوته کیږدي.

بیرته را ځو خپل اصل مطلب ته! د غزني پوهنتون له ریاست څخه د مخه هم خموش د هېواد د ځوانو اولادونو د پوهنې په برخه کې دندې په مخ وړې دي هغه کله چې له پوهنتون څخه فارغ شونو لومړی دنده یې دکابل د ښوونې او روزنې پوهنتون په پښتو څانګه کې تدریس و ځکه هغه په پوهنتونو کې د استادۍ لپاره معیاري نومړې پوره کړې وې

چې د کلونو لپاره یې ترسره کړ چې له نه تر کال پورې د پښتو څانګې مشر او تر کال پورې د پوهنځي تدریسي مرستیال وو او همدا راز ددغه کار په موده کې په دولتي سکتور کې په دنده سریره په خصوصي سکتور کې هم د کلید داو نیزي مرستیال پاته شوي او تر څنګ یې د مرسل او نیزي مصحح او د ډیر وخت لپاره د کلید راډیو ویاندهم پاته شوی دی پخوا په هېواد کې د پخلاينې په نوم یوه داو نیزه خپریده چې د هغه مصحح هم و

او همدارنگه دا وخت د لوړ باور په رڼا کې د کابل د ښوونې او روزنې د پوهنتون
 داستادانود ټولنې مؤسس اوریس هم وله څه مودې وروسته د پکتیا ولایت ته
 تبدیل شو او هلته د گردیزد پوهنتون اداری مرستیال و، تر هغه چې په ۱۳۹۱ کال
 د غزني پوهنتون ته د رئیس په توگه را بدل شو. پوهنوال عبدالقدیر خموش د
 تحصلي فعالیتونو تر څنگ یو تکړه لیکوال هم دی او د خپلو دندو تر څنگ یې
 تل علمي او څرنگه آثار لیکلي او معیاري لیکوالي یې په مخ وړې ده.
 او په دې توگه یې د پښتو ادب نظم او نثر ته په خپل وار سره نه هیریدونکي او د
 ستاینې وړ خدمتونه کړي دي چې کولای شو د هغه دغه خدمت په څلور برخو
 وویشو لومړی نثری چاپ شوي آثار دوهم د نظم چاپ شوي آثار دریم منشور
 ناچاپ آثار او څلورم منظوم ناچاپ آثار چې په لاندې ډول ترې یادونه کوو.

i. الف: منشور آثار

ii. په پښتو ادبیاتو کې د طنز پیدا یښت او پایښت

iii. په متلونو کې د تاریخي او فولکلوري پښو انعکاس

iv. بې کوره مرغی

v. د ژباړې شالید او فن

vi. په پښتو ژبه کې د ناول بهیر

vii. د طنز هجو او کمیډي خپل منځي تو پیرونه

viii. په پښتو شعر کې انځور او دهغه ډولونه.

ix. ب: منظوم آثار

b. د معرفت ډیوه

c. ازمن مرو

d. د ناچاپ منشور آثارو په لړ کې یې په منځنۍ دوره د غزل وده او پراختیا

e. د ادب پوهنې بنسټونه ،

f. بشپړ بدیعي بنایستونه ،

g. د لرغونې دورې شاعران ،

h. غونډوله (جمله)

i. په افغانستان کې پښتو او دري رسمي ژبي دي عبد القدیر خموش لاندې
 بهرنیو هیوادونو ته سفرونه کړي دي.

۱.b. د خموش صاحب لومړی سفر پاکستان ته په ۱۳۲۹ لمریز کال کې کړی دی.

خموش صاحب دوهم تفریحي سفر دوبي ته ۱۳۸۴ لمریز کال کې کړی دی.

- ښاغلی خموش صاحب په ۱۳۹۳ لمریز کال کې د لوړو زده کړو وزارت لخوا په رسمي سفر د اندونیزیا هیواد ته تللی دی.

c. د خموش صاحب پیداېښت:

a. پوهنوال عبدالقدیر خموش د انجینر نظر محمد زوی چې په ۱۳۵۱ لمریز کال د کب په ۱۲ د کابل په سلام غونډۍ کې په یوه عالمه، روحاني، او درنه کورنۍ کې دې فاني نړۍ ته سترگې پرانستې دي. په خټه نوري وردگ او دوردگو ولایت د چک ولسوالۍ د عربانو د درې د چرک خېلو دکلي اصلي اوسېدونکی دی.

b. د خموش زده کړې:

لکه څنګه چې د ښاغلي خموش صاحب پلار یو تعلیم یافته او هوښیار سپړی و ده نه غوښتل چې اولاد یې یې تعلیمه پاتې شي همغه و چې په خپل اولاد یې تعلیم وکړ خپل زوی عبدالقدیر خموش یې په ښوونځي کې داخل کړ، نو ښاغلی خموش لومړنۍ او منځنۍ زده کړې یې د کابل په عبدالغفور ندیم ښوونځي کې پای ته رسولې او د نادریې له لېسې د بکلوریا په سویه په (۱۳۷۸) لمریز کال کې وتلی. خو تیرو دریو لسیزو وچکړو زموږ د وطن هر ه شتمني لکه، علمي، اقتصادي یا ځاني اومالي ښکلا یزه شتمني لوت کړه، نو همدغه شان یې د خموش صاحب په تحصیلاتو ژور اغیز کړی دی، ده نشوای کولای چې خپلو تحصیلاتو ته ادامه ورکړي، خو په ۱۳۷۲ لمریز کال کې د کانکور په ازموینه کې کډون وکړ، چې د کابل د پولتخنیک دمعدن اوصنایعو پوهنځۍ ته بريالی شو، نو خموش صاحب چې له دغه پوهنځي سره علاقه نه درلوده نوموړي د دوهم ځل لپاره د کانکور په ازموینه کې کډون وکړ چې په (۱۳۷۳) لمریز کال ک د کابل د ښوونې او روزنې پوهنتون د پښتو ژبې او ادب څانګې ته کامیاب شو. ښاغلی په ۱۳۷۷ لمریز کال کې له دې پوهنتون څخه فارغ شو، اوله فارغیدو سره سم دنوموړي پوهنتون په پښتو څانګه کې داستاذی، دنده په غاړه واخیسته، دلیسانس زده کړې د کابل ښوونې او روزنې په پوهنتون کې ترسره کړې. اود ماسټرۍ رتبه یې په ۱۳۸۸ لمریز کال کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځۍ پښتو څانګه کې په بريالیتوب سره پای ته ورسولې.*

(۹) ۲۳- ۳۶ مخونه

اسد الله (وحیدي)

پوهنیار اسدالله و حیدي د جکتورن نصرالله زوی، ۱۳۲۵ هجري لمريز کال کې د وردگو ولایت د سیدآباد ولسوالۍ د تیمور خیلو کلي په یوه متوسطه کورنۍ کې زېږېدلی دی.

په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې د سیدآباد د عالي لېسې څخه فارغ او په همدې کال د کانکور په آزموینه کې د کابل پوهنتون د ټولنیزو علومو پوهنځی ته بریالی شو. و حیدي دا مهال د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې استاد او د همدې څانګې د لېسانس او ماسټرۍ له دورو څخه په کادر کې فارغ شوی دی، نوموړي د خپلو زده کړو په دوره کې د وردگو د غوره محصل لقب خپل کړی و. و حیدي پر استادۍ سربېره د افغانستان په مطبوعاتو کې پراخ لاس لري د یوه انتقادي او زړور ژورنالېست په توګه په ټولنه کې پېژندل شوی دی، خو ځله د همدې انتقادي نیوکو له امله له ستونزو سره مخ شوی دی، و حیدي د زده کړو په دوره کې شعرونه هم ویل خو اوس په اخباري لیکنو او تدریسي چارو بوخت دی.^{*} د کلام بېلګې:

غزل

شراب یې نه خورم د جامونو مې کړنگار خوښیږي
په خدای له وصله مې زر ځله انتظار خوښیږي
زه مې په خپله تفکر ته په کې څه لټوم
زما په سترگو کې اقرار په خوله انکار خوښیږي
زه خویي یو د ځان لپاره خدای نه نه غواړمه
زما د خدای لپاره جوړ د ښکلو ښار خوښیږي
داسې ښکار یږي په تقدیر کې هم همدا لیکلي
زما ژوندون پاس په اغزو مرګی په دار خوښیږي

* (۲۰) ۱۰-۱۳ مخونه

دوکتور زر جان بهاء

پوهاند دوکتور زر جان بهاء د بهاول خان زوی د ۱۳۱۸ هجری لمريز کال د تلې د میاشتي په ۲۴ نېټه د وردگ ولایت د یوسف خېلو په کلي کې زیږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د وردگو ولایت د تکیې په لومړني ښوونځي او ثانوي زده کړې یې د کابل په دارالمعلمین کې سرته رسولې دي. پوهاند زر جان بهاء لېسانس د پېلوم د کابل پوهنتون د انجینرۍ له پوهنځي څخه په لاس راوړې دی. ماستري یې په ۱۳۴۵ او دوکتورا یا PhD یې په ۱۳۵۲ د امریکا له متحده ایالاتو څخه د انجینرۍ په څانګه کې په لاس راوړې ده. ښاغلی پوهاند دوکتور زر جان بهاء د کابل پوهنتون د انجینرۍ د پوهنځي د رئیس او استاد په توګه دنده اجرا کړې او اوس مهال د امریکا د متحده ایالاتو د Prudue په پوهنتون کې د استاد په توګه دنده تر سره کوي. همدارنګه پوهاندې زر جان بهاء صاحب په مالیزیا کې د (۱۳۷۴ - ۱۳۷۹ هل) کلونو تر منځ د استوګنځای د پروګرام کوارډیناتور په توګه دنده تر سره کړې ده. دوکتور زر جان بهاء یوزره سواند او خواخوږی انسان دی او تل یې هڅه کړې ده چې زموږ وګړي د ژوند په مختلفو برخو کې له لازم پرمختګ څخه برخمن شي.

دوکتور علي وردگ

دوکتور علي وردگ د وردگ ولایت د سیدآباد د د ولسوالۍ د حسن خېلو د کلي اوسېدونکی دی چې خپله دوکتورا یې د انگلستان د سکاټلند د اېډینبورګ Edinburgh له پوهنتون څخه لاسته راوړې ده. ښاغلی دوکتور علي وردگ اوس مهال د انگلستان د سوت وېل په پوهنتون کې د پوهنوال په درجه د کریمنالوجۍ په څانګه کې د استادۍ دنده مخته وړي. د نوموړي د تدریس او څېړنو زیاته برخه په انتقالی عدالت، په ټولنه کې د قانون په دریځ، د رسمي او غیر رسمي عدالتی سیستمونو تر منځ په اړیکو او داسې نورو مهمو موضوعاتو را څرخي. ښاغلي

• (۷) ۸۳ مخ

دوکتور علي وردگ په ۱۳۸۵ څخه تر ۱۳۸۷ کلونو پورې د ملگرو ملتونو د پراختيايي موسسې په يو پروگرام چې مرکزي يې په کابل ښار کې دی، کار کړی دی چې موخه يې په افغانستان کې د انساني سرچينو خپرل وو او نوموړی و توانیده چې په ۱۳۸۲ کال د همدې موسسې په چوکاټ کې د بشري سرچينو د انکشاف راپور وليکي او د Afghanistan Human Development Report تر نامه لاندې يې خپور کړي. دوکتور علي وردگ هغه اکادميک شخصيت دی چې په لومړي ځل يې په هېواد کې د طالبانو د رژيم له ړنگېدو وروسته په افغانستان کې د يو نوي عدالتي سيستم ماډل وړاندې کړ چې په هېواد کې د قانوني اصلاحاتو سره په زړه پورې مرسته کولای شي او بنسټ يې په رسمي عدالتي سيستم سربېره په ولسي فيصلو ولاړ دی. نوموړی همدا اوس د هالنډ د لېدن پوهنتون سره په داسې يوه څېړنيزه پروژه کار کوي چې په افغانستان او جنوبي سوډان کې د لومړني عدالتي سيستم وړاندې کولو او پلي کولو ته لاره پرانيزي. نوموړی همدارنگه له ښاغلي پروفيسور جان برېټ وېټ سره نږدې همکاري لري او په هغه څېړنيزه پروژه کار کوي چې په ټولنه کې يې د مقاييسوي سولې اعمار موخه ده او د آستراليا ملي پوهنتون يې بنسټ اېښودونکی دی. د دې پروژې موخه دا ده چې څرنگه په نړۍ کې د سولې د تامين او اعمار لپاره هڅې موثره بڼه غوره کړي او د نړۍ په ۴۸ هېوادونو کې د جگړې مهم علتونه څه شی دي. ښاغلي دوکتور علي وردگ د گڼو علمي آثارو، مقالو او کتابونو د ليکلو وياړ لري چې په دې ليکنو کې ۴ عنوان کتابونه، ۲۰ عنوان ژورنالونه، مقالې او چېټرونه شامل دي. علاوه پر دې نوموړي په گڼو رسنيزو پروگرامونو کې برخه اخيستي او له دې لارې يې په مسلکي بڼه خپل غږ او فکر له هېواد والو سره شريک کړی دی. هغه رسنۍ چې ښاغلي دوکتور علي وردگ ورسره مرکې کړې دي، په پښتو، دري او انگرېزي ژبو د بي بي سي راډيويي او تلويزيوني خپرونې، آزادي راډيو، لمر تلويزيون، طلوع تلويزيون، آشنا تلويزيون او داسې نور شامل دي. نوموړی همدارنگه د خپلو څېړنيزو چارو په برخه کې د يو مسلکي وينا کوونکي او څېړونکي په توگه د آسيا، افريقا، آستراليا او اروپا په ټاپو وزمو کې مختلفو هېوادونو ته په علمي کنفرانسونو کې د وينا لپاره بلل شوی دی. دوکتور علي وردگ له ښاغلي برېټ

و پټ سره يو ځای د انگلستان د کريمنالوجي د څېړنيزې مجلې له لوري په ۱۳۹۳ کال کې په نړيواله جايزه و وياړل شو. دغه کلنۍ جايزه هغو ليکوالانو ته ورکول کېږي چې د جرمي عدالت او کريمنالوجي په برخه کې يې غوره مقالې ليکلې او څېړې کړې وي. بناغلي دوکتور علي وردگ د انتقالي عدالت، جرمي عدالت او کريمنالوجي د څېړنې په برخه کې د متعددو مسلکي بنسټونو غږيتوب لري چې شمېر يې ۸ بنسټونو ته رسېږي او په افغانستان، انگلستان، آسټراليا، هندوستان، عربي متحده اماراتو او جرمني کې قرار لري.

د هېواد د لوړو زده کړو په موسساتو کې د وردگ استادان وردگ ولايت د افغانستان په مرکزي او ولايتي پوهنتونونو کې پر پخوانيو علمي څېرو او استادانو سربېره گڼ شمېر نوي استادان او علمي کدرونه لري چې د هېواد د بچيانو په روزنه لگيا دي. هغه معلومات چې په ۱۳۹۴ کال کې د دې اثر ليکوال ته په لاس ورغلي دي، د هغه پر اساس د افغانستان د مرکز او ولايتونو په ټولو دولتي او نادولتي پوهنتونونو کې د وردگ استادانو شمېر ۳۳۱ تنه دی. له دې جملې څخه ۲۹۷ تنه يې د وردگو په څلورو ولسواليو (سيدآباد، چک، جغتو او دايمرداد)، ۳۳ تنه يې د همدې ولايت په (نرخ، جلرېز، او ميدانبنار) پورې او ۱ تن يې په بهسودو پورې اړه لري. د دې خبرې يادونه ضروري ده چې په دې برخه کې لاسته راغلي معلومات شايد بشپړ نه وي او داسې اټکل کېږي چې همدا اوس د هېواد په کچه په ټوليزه توگه تر ۵۰۰ تنو پورې وردگ استادان د هېواد د لوړو زده کړو په موسساتو کې دندې اجرا کوي او د هېواد د بچيانو په روزنه لگيا دي. د دې معلوماتو د راټولولو په برخه کې زياته مرسته او همکاري د فېسبوک او برېښنالیک له لارې گڼو دوستانو او کلتوري همکارانو را سره کړې ده چې د ټولو دوستانو له همکاري څخه مننه کوم*.

* (۳) ۳۷ مخ

هغه وردگ چې په مختلفو برخو کې دوکتورالري

هغه وياړلي وردگ شخصيتونه چې خپلې زده کړې يې د دوکتورا تر درجې پورې د نړۍ په مختلفو پوهنتونونو کې سر ته رسولي دي او د دې کړنو ليکوال يې د نومونو په پيدا کولو بريالی شوی دی په لاندې ډول دي:

دوکتور عبد الله حسن، دوکتور عبد الولي وردگ، دوکتور سورگل وردگ، دوکتور نجيب الله وردگ، دوکتور صادق، دوکتور عبد الله، دوکتور محمد رسول وردگ، دوکتور عبد الله جان وردگ، دوکتور عبد الواسع نجيمي، دوکتور فضل هادي وردگ، دوکتور گل جان ورور وردگ، دوکتور اسد الله بهاء، دوکتور محمد عارف، دوکتور حبيب الله وجدي، دوکتور مومن، دوکتور عبد الباقي امين، دوکتور حیات الله عتيدي، دوکتور محمد قسيم، دوکتور صفت الله سيدالي، دوکتور صفت الله حلیم، دوکتور عبد الرشيد اقبال، دوکتوره صديقه بصيري وردگ، پوهاند دوکتور عبد القیوم وردگ، دوکتور محمد نعيم سلیمي، دوکتور ويس وردگ، دوکتور عصمت الله آرينزی، دوکتور شاه محمود، دوکتور حماد، دوکتور قاسم، دوکتور جنرال عبد الرحيم وردگ، دوکتور عبد الرقيب احمدي وردگ، دوکتور محمد نعيم، دوکتور احمد ولي عثمانزوی، دوکتور صفت الله وردگ، دوکتور حميد الله الکوزی، دوکتور شاه حین خرمزی، دوکتور عبد العليم وردگ، دوکتور جميل، دوکتور محمد آصف، دوکتور محمد وليد، دوکتور نقيب الله وردگ، دوکتور محمد غوث حکيمي، دوکتور سيد رحمن نوري او داسې نور*.

* (۳) ۴۸ مخ

(۹) د وردگو ولسي ادبيات

د وردگو ولس خپل ادبيات لري، دغه ادبيات بنايي له ځينو نورو پښتني سيمو سره په ځينو برخو کې ممکن ورته والی ولري خو دوی پخپله سيمه کې خپل ولسي ادب په ځانگړې توگه خوندي ساتلی دی. د وردگو د سيمې خلکو په خپله جغرافيايي محدوده کې خپل ولسي ادبيات د پخو او منل شوو خبرو په توگه په پوره پيمانه خوندي ساتلي دي او د خپلې لهجې او کلتور مطابق يې په خپلو مناسبو وختونو کې کاروي، ماشومان، لويان، ځوانان، پېغلې او د پاخه عمر لرونکي خلک دغه ادبيات د خپل ذوق سره سم کاروي او خپله ادبي تنده پرې خړوبوي چې يو هم له دې جملې يې د ماشومانو نارې او غږونه دي چې د سيمې د ولسي ادبياتو لويه برخه جوړوي، د دې سيمې ماشومان د بيلابيلو عنعناتو د نمانځلو په وخت کې له لويانو او ځوانانو سره برخه اخلي خپله خوښي او خفگان په ځينو ورځو کې ښکاره کوي او د خپل ولسي ادب په ژبه د خپل احساس څرگندونه کوي. د وردگو ماشومان د لويانو پر تله د ځينو مهمو ورځو لکه: د پسرلي، اخرونو ورځې، د برات شپې او د ودونو په وخت کې دوی ډېره خوشحالي څرگندوي په دغه ورځو کې د د ورځې اړونده لوبې او اړونده غږونه په يوازې او ډله بيزه توگه وړاندې کوي، چې اوس مهال د کمپيوټر، مبايل او انټرنېټ به راتلو سره په ځينو سيمو کې له ځينو ماشومانو دغه لوبې او غږونه هم هير شوي دي. دلته د دې موضوع راوړل زموږ د شفاهي ادبياتو يوه برخه ده دغه غږونه ډېر وخت د ماشومانو او هم د لويانو له خوا وړاندې کېږي.

په دې ورستيو کې د ماشومانو د سندرو او لوبو په اړه بېلابېل کتابونه او مجلې هم چاپ شوي دي، چې زموږ د پښتني ادب ډېر څه يې خوندي کړي دي، دغه سندري او لوبې که څه هم په زياتره پښتني سيمو کې يو شاتته ويل کېږي خو په ځينو سيمو کې په کم توپير سره د سندري ځينې کلیمې سره او بنسټې دي لکه د اکوبکو سندره چې په ډېرو سيمو کې ويل کېږي خو په ټولو سيمو کې يو ډول نه

وي او لومړي، منځني يا وروستي بندونه يا يې ځينې الفاظ بدلون لري لکه چې وايي:

اکو بکو سر سيند کو غوامې لاره په تريکو

خو زموږ په سيمه کې بيا داسې وايي:

اکو بکو سر سيند کو غوا دې لاره په تريکو

په پاس سندرې کې يواځې د (مې) او (دې) کلمې توپير لري، په ډېرو سيمو کې په دې سندرې کې د مې کلمه کارول کېږي خو په وردگو کې دا سندرې ماشومان هغه وخت خپل مخاطب ماشوم ته بولي چې کله د مال څرولو پر وخت يې د کوم ملگري غوا وټنستي او ماشوم په لوبه بوخت وي نو خپل ملگري ورته وايي غوا دې لاره په تريکو. په وردگو کې د مال پوولو يا غوا څرولو چاره ډېرې وختونه د ماشومانو مسيوليت دی، دغه ماشومان سره له دې چې خپل دغه مسووليت ادا کوي د غوا د پوولو پر مهال خپلې سيمه ييزې لوبې هم کوي چې د لوبو د څپرکي په برخه کې به ترې يادونه وکړو،

دا ماشومان د مال څرولو پر وخت خپل ولسی ادب هم ژوندی ساتي او د يو بل سره د خوش طبعۍ په توگه او يو بل خپل مسووليت ته د متوجه کولو په خاطر په دې سندرو مخاطبوي، لکه اکو بکو... په دې ځای کې بايد يادونه وکړو چې ماشومان کله د اکو بکو لوبه کوي او غوا يې وټنستي نو ملگري يې ورته وايي:

اکو بکو - سر سيند کو - غوا د لاره په تريکو...

يا د سور چرگ سندرې:

زما سور کيه چرگه لکۍ دې برگه برگه

بنکې رنگارنگ لري په سهار د اذان کړنگ لري

د غمي غوندي ککره - جگه دې له سره

مه گرځه چرگانو سره

ماته کو کو کو وايه

بنکلي دي جر جوری دی

غارې دې ده دنگه

زما سور کيه چرگه - زما سور کيه چرگه!

پورته سندرہ نبيي چې د وردگو په سيمه کې د چرگانو ساتل او له مالدارۍ سره د ماشومانو او لويانو مينه له پخوا زمانو راهيسې دود وه، چې ماشومان يې په خپلو تنکيو احساساتو په ولسي سندرو ستايي.
يا د باران په اړه دا سندرہ چې دلته هم د باران ترڅنگ د چرگې يادونه پکې شوې ده:

اوري باران اوري

د چرگې لکۍ بنوري

شاه مورک په پوله ناست دی د مستو بدلې بولي.

دلته ځينې ماشومان دا بدله داسې وايي:

شاه مورک په پوله ناست دی د مستو بدلې بولي.

باران چې د پرمختگ، بشپړتيا او ابادۍ ذريعه ده شاعران يې په شعرونو او د

وردگو ماشومان يې په ولسي سندرو کې ستايي.

د باران پرمهال دا سندرہ:

بارانه مه وريره - پاس په کمره وريره

دلاندې شولې دي - جينکۍ ټولې دي

يوه پکې خندانه - سل روپۍ ارزانه ده

بله دا سندرہ:

نری نری باران دی

ورور مې را روان دی

د کتلاندې پيشو ده

پيشو ته وایم پشې

مورکه ستړی مه شي

په پورته سندرہ کې هم د باران يادونه شوې ده، دا سندرہ په وردگو سربېره په

غزني لوگر او پکتيا کې هم دود لري.

د پلار لپاره دا سندرہ:

پلار مې تللی دی درې ته

رابه شي غرمې ته

ماته به الو راوري
الو به ورکرم غواته
غوا به ماته پی راکړي
پی به ورکرم سیند ته
سیند به ماته ورور راکړي
وه وروره بیدار شه
پاس په غونډی ډزې دي
گلې وډې ورځې دي

په پورته سندره کې سره له دې چې د پلار مینه انځور شوې ده، د وردگو کلیوال او دره یې ژوند هم انځور شوی دی او ترڅنګ یې د دې سیمې دودیز لغت (پی) هم پخپله سیمه ییزه لهجه راوړل شوی دی، د وردگو په سیمه کې شیدې د پی یا پیو په نامه هم یادېږي.

پر دې سربیره زموږ د ماشومانو په ولسي ادب کې له جګړې او د جګړې له ډزو هم اندېښنه ښودل شوې ده لکه پاس مو چې یادونه وکړه:
(و وروره بیدار شه - پاس په غونډی ډزې دي - گلې وډې ورځې دي)
مورته د ماشومانو سندره

مور چې د مینې او عاطفې سمبول ده زموږ د سیمې د لویانو او کوچنیو د ولسي ادب یوه برخه جوړوي، زموږ ماشومان د لوبو او سندرو پر مهال له خپلې مور سره د خپلو کوچنیو احساساتو په څرګندولو سره د زړه راز او نیاز کوي او له هغې مرسته غواړي، ناز پرې کوي او په عین وخت او زمان کې د هغې د تسلیت او ډاډ لپاره خپله چالاکی هم ښي لکه چې وايي:

ومورې او بو یوړم
اوبن په غرغرو یوړم
هلته یو غوايي و
له ځانه لیونی و
داړې یې راته جینګې کړې
ما ترېنه را منډې کړې

په پورته سندرې کې د اوبو وړل له مورسره خواله کول او له مورخه همکاري
 غوښتل او همدا راز له غوايه څخه تېښته ذکر شوې ده چې ماشوم خپله زيرکي او
 هونيارې نښي ددې سندرې په ويلو او زده کولو سره د ماشوم د ولسي ادب له
 مخې د هغه د زيرکۍ حس هم زيات بدلای شي او جوتېرې چې له دښمن څخه منډه او
 تېښته هم د برياليتوب راز دی.
 د کوترې سندرې:

کاشکي زه کوتره وای
 ناسته په ډبره وای
 پر مې د سرو زرو وای
 غاړه مې بېره وای
 ژوند مې بې خطرې وای

پورته سندرې نښي چې د ژوند د ناخوالو، جگړو او نورو ستونزو له امله نه يواځې
 لويان بلکې کوچنيان هم ناخوښ دي او وايي چې کاشکي يوه کوتره وای چې د
 سولې نښه ده او څوک ورسره دومره غرض نه کوي ژوند مې بې خطرې وای، هغه
 څرگند الفاظ دي چې زموږ د ماشومانو سوله ييز احساسات او له خطر څخه کرکه
 پکې انځور شوې ده.*

يا هم د پلار سندرې چې د مينې سمبول دی داسې زمزمه کوي:

گرانې پلارې، گرانې - زما د زړه ارمانه
 تانه مې کړه پوه زده. پلارې مهربانه
 سترگو کې دې مينه ده. مينه دې نياز بينه ده
 زما وجود هررگ کې. تاد وجود مينه ده
 زما د لويديو ځان - ستا د زړگي لوی ارمان
 زما زده کړه ده هيله ستا. څومره بې ته لوی انسان
 پوه به کړم زده پلارې. ستا هيله به کړم پوره
 گرانې پلارې، گرانې. زما د زړه ارمانه

(۱۱) ۱۳ مخ *

په پسرلي کې د کوچيانو دراتلو پر مهال چې کله اوښ ويني داسندرته ورته وايي:

اوښه - اوښه ډانگه - ډانگه دې غرانگه
په بېره کې ټال واچوه - سبا بېگا پرې زانگه

يا هم داسندرته:

اوښه اوښه بروهه!

ځان د په خپرو هه!

دغه غرونه هم يو شان جوړښت نه لري کله يې يو ترکيب لند بل اوږ خو يو اهنگ او خاص ولسی رنگ او خوند په کې پروت دی او په غورږوښه لگيږي يادې سندرې که له يوې خوا د دې سيمې د ماشومانو د ساتيری ښه وسيله ده، د محتوا له پلوه هم بېلا بېلې برخې په خپله منځپانگه کې را اخلې، ممکن د اوښ سندرې په ډېرو پښتني سيمو کې دود وي، خو داهم شونې ده چې د ځينو پښتني سيمو لپاره د هېڅ ارزښت وړ نه وي او هېڅ ماشوم ښايي نه وي زده کړي، خو په وردگو کې ماشومان دغه سندرې له نورو سيمو په توپير په ډېر خوند او علاقه زمزمه کوي او د اوښ په ليدو يې د پسرلي احساس تخنول کيږي ځکه چې په دې سيمه کې د ژمي پر مهال اوښان نه تر سترگو کيږي، د پسرلي په راتگ چې کله کوچيان د وردگو له لارې ايلېندونو ته ځي نو ماشومانو ته د هغوی د اوښانو کاروانونه خوند ورکوي او د پسرلي د خوبښو ترڅنگ يې د اوښانو اوږدې غاړې او د وزو او مېږو گړونکي د خوبښی احساس دوه برابره زياتوي نو اوښ ته په خطاب خپلې سندرې په ځان ځاني او ډلييزه توگه زمزمه کوي. همداراز د اخترونو ورځې، د نورو ورځ، د برات شپه هغه وختونه دي چې ماشومان پکې خپلې خوبښی څرگندوي. د نجونو سندرې:

زموږ د سيمې ادب نه يوازې دا چې د نارينه لويانو او ښځينه لويانو له خوا خوندي ساتل شوی دی، بلکه زموږ ماشومان (نجونې او هلکان) هم د خپل ولسي ادب او ادبياتو د ځواکمنولو په برخه کې مهم رول لري دلته موږ په بېلا بېلو برخو کې د ماشومانو چې نجونې او هلکان دواړه پکې شامل دي د سندرو بېلگې وليدې، خو اوس د سيمې د کمکيو نجونو يوه ولسي سندرې دلته راوړو، چې د دوی ژوند ترې څرگند بدلای شي:

للا به دې واده کړي
والله کې مې واده کړي
باغ لرم باغچه لرم
په جیب کې توپنگچه لرم

په پورته سندره کې یوه نجلۍ بلې ته چې عمر یې کم دی د واده کولو خبره کوي، خو هغه انکار کوي او وايي (والله کې مې واده کړي) باغ لرم باغچه لرم، په جیب کې توپنگچه لرم، دلته نجلۍ د خپل مال او ثروت لرلو یادونه کوي باید یادونه وکړو چې هرولس، سیمه او قوم له نورو سیمو او قومونو په تمایز داسې خپل ځوني ادبیات لري چې د هغه قوم پر پیژندنه ټاکونکی فاکتور ګڼل کېدای شي یا په بل عبارت یو ولس د هغه په ادبیاتو تر بل هر څه ښه پیژندل کېدای شي.

ولسي ادبیات هغه غیر ارادي ښکارندې دي چې د یوه قوم له ټولو دودیزو اړخونو نه بشپړه استازیتوب کوي.

په ولسي ادبیاتو کې د یوه ولس محلي سندري، متلونه، اشعار، دودیزې انگیرنې، اولهجوي ځانګړتیاوې دا ټول شامل دي او لنډه دا چې ولسي ادبیات په هغه رویشونو پورې اړه لري چې د یوه قوم له لرغونو کړو وړو سره یې ژوره ګنډه خوړلې وي لکه د مخه چې وویل شول ادبیات زیاتره په محلي کړو وړو کې تر ټولو ښه تمثیلیدای شي که څوک د یوه بل قوم دودیز کړه وړه (سندري، متلونه اشعار...) تر ژورې مطالعې او څیړنې لاندې ونیسي نو ژر یې له خپل قوم سره په توپیر پوهیږي ځکه د هغه قوم د ځانګړو ادبي شاخصونو درلودونکی دی، چې په دې توګه وردک هم د نورو پښتنې قومونو ترمنځ د ځانګړیو او خپلو اکو ادبیاتو او لرغونو دودیزو کولتور درلودونکې سیمه او قوم دی ټول هغه رواجونه او کړه وړه چې یو قوم او یوه سیمه د ادبي بلوغ مرحلې ته رسوي او د نورو قومونو ترمنځ یې توپیري تشخیص پرې کېږي وردګ یې هم په هره برخه کې په مستقل ډول لري اوله چا یې تقلید نه دې کړي، دوردګو لهجه د پښتو ژبې په کورنۍ کې یوه ځانګړی او معیاري لهجه ده چې په نسبتاً نرم او اوږده (ویي) سره پرې خبرې کېږي او دغه لهجه د نورو پښتنې قومونو د لهجوترمنځ ډیره ژر پیژندل کېږي ځکه په ویي کې داسې اصطلاحات لري چې یوازې د وردګو لهجې ته منسوب دی، د پښتو ژبې په کورنۍ کې دوردګو

لهجه ځاځيو منگلو او افریديو له لهجو سره ورته والی لري. او داسې بریښي چې د وردگو قوم په نسبي لحاظ ښایي له دغه قومونو سره نږدېوالي او ورورولي ولري.

اوس راځو او د وردگو د ادبیاتو په مختلفو زوایاوو په جزیاتو سره رڼا اچوو. په وردگو کې د نورو پښتني قومونو په شان ټول معمول ادبي کره وړه بشپړدي او داسې څه نشته چې پر نورو قومونو کې وي او په وردگو کې د نه وي، دوی ولسي سندرې لري، چې سندرې یې له ډیرو پخوا زمانو څخه د ښادیو په مهال ددوی ترمنځ بوللې کېدې چې اوس اوس ددوی پخواني ټول دودیز ښکارندې د لیکوالانو لخوا سجل شوي او سجل کيږي ځکه اوس زمانه دقوي پرمختگ په داسې لور روانه ده چې پخواني ټول ادبي او کولتوري کره وړه یې د انقراض تر پولې رسولې او لازمه ده چې د زرو ادبیاتو د خوندي ساتني لپاره هلې ځلې وشي ځکه زرو ادبیاتو اوس خپل ځای نوې تخنیکي تکنالوژي ته پرايښی دی، دغه قوم تکره لیکوالان لري چې له ډلې یې د ژوند په شیبو کې حبیب الله «رفیع»، مرحوم ارسلان «سليمي» او مرحوم عبدالجليل «وجدي» وه چې هریوه یې په لسگونو آثار او کتابونه یې لیکلي دي چې د حبیب الله رفیع د چاپ شویو کتابونو شمیره سلگونو ته رسیږي.

شعراو شاعري هم په وردگو کې ډیره مخینه لري د حبیب الله رفیع په شمول په وردگو کې گل الرحمن رحمانی محمد عظیم ستومان عبدالمستین وردگ عبد الحليم همت غوندي شاعران لري، خو شعر په حقیقت کې یوه فطري قریحه ده چې د هر چا په وجود کې نه را بیدارېږي او شعر ویل په با سواده او بیسواده پورې هم اړه نلري ځکه ډیر داسې بیسواده کسان شته چې د اشعارو دیوانونه لري خو که څوک وغواړي شعر کسبي کېدای هم شي خو په ډیره سختی، هغه څوک چې فطرتا شاعر مزاجه وي هغوی د شعر په جوړولو او ویلو کې هیڅ راز ستونزه نلري او دهرې منفي او مثبت ښکارندې په اړه ډیر ژر شعر جوړوي، ښکلا توصیفوي، د دردونو او غمونو غبرگون د شعر په فردونو کې کوي، په رمز دگل سره خبرې کوي او د عاشق او معشوقې د مینې او محبت راز نیاز په خپلو شعرونو کې تمثیلوي.*

(۱) ۶۳ مخ

نکلونه او کېسې

د زرگونو کاله مخکې نه تر اوسه کلتور، فلکلور، دودونه، نقلونه او کېسې... سینه پر سینه له یوه نسل نه بل نسل ته لېږدول شوي خو ځینو له زمانې سره بدلون کړی او ډیری پر خپل حال پاتې دي. نقلونه او کېسې د ماشومانو د بوخت ساتلو تر ټولو ښه وسیله ده. درسونه، عملي کارونه او تجربې په یو ځل کولو سره په ذهن کې نه پاتې کیږي یواځینې شی چې په یو ځل اورېدلو سره تر ډېره په حافظه کې ځای نیسي هغه نقل او کېسې دي د انسان حافظه د مغز په ډېرو ګونو غښتلي وي خو اخوا د شیانو په یادولو سره هم حافظه غښتلي کیږي څومره چې شی په حافظه کې ډېرېږي هومره حافظه قوي کیږي، باید کوچنیانو ته داسې نقلونه او کېسې واورول شي چې هیښوونکې او هڅانده وي په اورېدلو سره ماشوم په ځان کې مثبت بدلون راولي نه داسې هیبتناک نقلونه او کېسې چې د ماشوم په روحیه او روان باندې ناوړه منفي اغیزې وکړي باید په کیسه کې پند غښتی وي. د نقلونو له جملې نه د بې لاسو ښځې په زړه پورې ادبې نقل دي او دا هم یوه لنډه کیسه:

د مورنې مینې ښکاره ثبوت کلونه مخکې یوې مور له خپل زوی سره ژوند کاوه. مور یوازې یوه سترګه درلوده او زوی له دې امله اندېښمن وو او تل به له دې څخه ځوریده چې مور یې یوه سترګه لري.

یوه ورځ یې مور د زوی ښوونځي ته ورغله، د زوی ملګرو یې هلک د مور د یوې سترګې له امله ډېر ریشخند کړ او پرې ویې خندل، هلک د ډېرې خجالتي او سرکوزۍ احساس کاوه.

کله چې کورته راغی مور ته یې وویل: ولې په خپله دې ویرونکې مونه (قواره) ښوونځي ته راغلي وي؟ مور ورته وویل زویه ستا نه ډوډۍ پاتې شوې وه هغه مې تاته دروړه. نه مې غوښتل چې ته وږی پاتې شي. زوی یې وویل: کاشکې ته مړه شي چې نوره زما د شرم او سپکاوي سبب نه شي.

د دغه يو سترگې بنځې زوی څو کاله وروسته په يوه بل هېواد کې په پوهنځي کې قبول او هلته لارې درس يې خلاص کړې او هماغلته يې د هغه ځای د يوې جينۍ سره واده وکړې او د دوه ماشومانو پلار شو.

مور ته يې دا خبر راوړسېد د خونې په جامو کې نه ځایده. يو سترگې مور هم په دې هيله چې خپله اينگورا او لمسيان وگوري د سفر اراده وکړه او په ډېر زحمت يې ځان د زوی کور ته په پردي هېواد کې ورساوه.

د زوی کور ته ورسېده، لمسيان يې په ليدلو وورېدل. زوی يې مور ته وويل ای بد انځوره بنځې ولې راغلي زما بچيان دې ووېرول؟ څه ورکه شه زما له کور څخه لارې شه. مور په چوپه خوله د زوی له کوره خپل هېواد، کلي او کور ته راغله.

کلونه تېر شول. زوی ته په خپل هېواد کې څه کار پيدا شو او د څو ورځو لپاره ورغی. د تجسس له مخې يې خپل کلي ته هم سر ښکاره کړې. گاونډيانو او کليوالو يې ورته وويل مور دې مړه شوې ده. خو ستا لپاره يې يو ليک پرېښی.

هلک د مور د مرگ د خبر په اورېدو خپل سر هم ونه گراوه.....
خود مور د ليک په خلاصولو يې دا ولوستل يو سترگې مور يې ليکلې وو:

«زما گرانه زويه! ته چې کله د شپږو کلونو وې او په يوه ترافیکي پېښه کې دې يوه سترگه د لاسه ورکړه، هغه مهال زه ۲۲ کلنه، د ځوانۍ او ښکلا په زور کې وم. خو د يوې مور په توگه مې دا نه شوای منلی چې زوی مې دې په يوه سترگه پوند او د يوې سترگې څښتن وي. نو د همدې امله مې خپله يوه سترگه د زړه ټوټې خپل زوی يانې تاته درکړه تر څو ته په راتلونکې کې په نارامۍ او ناراحتۍ سره ژوند ونه وکړې. زويه! د مور په يوه سترگه دې پام کوه.»

نکلونه

پخوا زمانه ډیره ساده وه اود اوس په شان دنړۍ له یوه گوټ نه تربل گوټ پورې لارې نه وې سوری او یو خبر به له یوې سیمې تربلې په ډیره سختی په (رښتیا) بڼه رسېده ځکه د هر خبر او آوازي سره به یو خروار درواغ ضمیمه کېدل، د خلکو ذهنونه د خپل ژوند د چاپیریال پر محدودو پورې تړلي وه نو ځکه په هرڅه به خلکو د یوې اوږدې کیسې او نکل له لارې ژربا ورکاوه د خلکو عمر به ټول په خپل کلي کور او سیمه کې تیریده اود اوس په شان به نن دلته او سبا به لندن او نیویارک کې نه گرځېدل او په تکرار سره وایو چې ذهني پراختیا یې ترخپل ماحول پورې محدوده او لید یې کمزوری وه، دا خو څرگنده ده چې سیاحت گرځېدنه یو انسان له نویو ښکارندو سره بلدوي او په جهان گردۍ کې دده ژوند ټول پروا قعي او عیني کیسه بدلېږي نو ځکه فولکوریک نکلونه پخوا ډیر منظم او ریډل کېدل په کلیو کې به د شپې لخوا ځوانان یوه معین ځای ته را ټولېدل او هلته به یې دا نکلونه له یوه داسې راوي چې په کلي او سیمه کې به د نکلچي په نوم مشهور و او ریډل او جالبه دا ده چې په پخوا وختونو کې به په ښارونو کې هم د شپې د نکلونو ځایونه معلوم وه، د کابل په زاړه ښار کې چند اولو ته څیرمه د اوسني سینما پامیر په ځای به د نکل په شپه خلک سره را ټولېدل او خواږه نکولونه به یې او ریډل نکال به ددوی ترمنځ ولاړ وه او نکلونه به یې ورته کول او همدارنگه په پېښور کې هم دا ځای د اوسني (کیسه خوانۍ) په نوم معلوم وه چې اوس هلته لوی لوی پښتني کتابتونونه جوړ شوي دي، یانې دا چې پخوانۍ کیسې په خپل ذات یو قانوني صبغه هم درلوده.

پخوانۍ کیسې هم ساده نه وې او په هغه کې د پند او نصیحت غټ غټ حکمتونه پراته وه په نکلونو کې به مظالم بیانېدل او د ظالم انجام به د منطقي دلایلو په رڼا برباد را ووت په دې کیسو کې به د مینې او محبت رازونه هم بیانېدل عاشق او معشوقه به یا وصال ټاټوبي ته رسېدل او یا به یې یوډبل په فراق کې خپل ژوند له لاسه ورکاوه کله ناکله به په نکلونو کې د عمل داسې

افراط بیانیده چې اوس څوک ورباندې هیڅ باور نکوي مثلاً (د یو) به د نکل قهرمان په خپلو وزرو کې بلې دنیا (کوه قاف) ته وړی و مرسته به یې کړې وه او یا به یوه مین د خپلې معشوقې د وصال په تمه غرونه سوري کړي وه او یا به یې سل گزه اوږد بنا مار وژلی و .

ځینې له دغه نکلونو به دومره اوږده وه چې بشپړې دوی شپې به یې اخیستې او بیا به تمامیدل

خو په هر صورت دغه نکلونه که حقیقي وه یا خیالي ، خو د هنر او ادب په معیارونو او بنسټونو دومره کلک ولاړ وه چې ډیر ژور مفهوم به پکې پروت و او بنسټونو یې د انسان په جوړونه کې هم بشپړ رول درلود دغه نکلونه په داسې هنري معیارونو ولاړ وه چې اوسني فلمونه چې د همدغه کیسو عینې بڼه ده ترې لوگی دې شي په هغه وختونو کې چې دې نکلونو د خلکو ترمنځ رواج درلود نو ځینو نکل پالو کسانو به پر خپلو اولادونو د نکل د قهرمانانو نومونو ایښودل بڼه مې په یاد دي زموږ پر کلي کې د سعد ملوک او بهادر جمالی دواړه نومونه ایښودل شوي وه چې په عامیانه تلفظ (ست ملوک او بودر وجماله تلفظ کېدل) دغه نومونه د صیقل ملوک د نکل قهرمانان وه .

په هر صورت پخوانۍ فولکوریکو کیسې او نکلونه اوس د خلکو ترمنځ تټې شوې دي او هیڅ اوریدونکي نلري چې لامل یې همداد نړۍ د تخنیک پرمختګ دی چې یو انسان د سترگو په سترگو په رپ کې تر ټوله نړۍ را څرخوي نو کله چې یو څوک دغه شیان وویني او وگوري نو هغه کیسو ته حاجت نه پاتیري چې پخوا به په ډیره ولع او تلوسه اوریدي .

پخوانیو خلکو به د زبېانې بنا پیری ، سیفل ملوک او سعد ملوک ، مومن خان او شریني ، آدم او درخانی ، طالب جان او گل بشرې ، قطب خان او نازو بنادي او بی بو او لنډه دا چې په ملي هنداره کې سجل ټولې نکلونه اوریدل او له به یې انتباه اخیسته یو به راوي وه نکل به یې کاوه بل به شپون و او د نکال نکل ته یې بڼه بڼه او بلې ویل او نورو به ډیر دقت غورښولې او د نکلچي له نکل سره به هغو ځایو کې گرځېده کوم چې د راوي له خولې به بیانیدل او ده به اوریدل .

انگېرنې او فالونه

انگېرنې او فالونه دواړه د فولکلوريکو ادبياتو يوه ځانگړې او مهمه څانگه ده چې دا دواړه بيا يود بل لازم او ملزوم دي اود وردگ وگړو لخوا تر ډير نږدې وختونو پورې ټينگ اعتقاد پرې کېده خود مفهوم له لحاظه دلته انگېرنې او فالونه دوي بيلا بيلې پديدې دي چې يوه په (قول) او بله په (تصادف) پورې تړلې ده ، يانې انگېرنه د يوه شي له داسې تصادف سره تړلې ده چې ته به يې نه غواړي خو ورسره مخ کېږې به ، خو فال بيا هغه قول دی چې له خپلې يا دبل شخص له خولې را وځي او په يو چا فال نيول کېږي ، له يو بل نه د فال او انگېرنې ځانگړتيا داده چې انگېرنه تل او پالونه کله ، کله وي .

انگېرنې

انگېرنه يوه داسې ښکارنده ده چې د نورو حيواناتو او الوتونکو له اعمالورا خرگند پري او انگېرنې په بيلا بيل ډول په لږ او ډير تفاوت د نړۍ داستوگن ټولو وگړو ترمنځ اعتقادي بڼه لري خو انگېرنې کله ناکله زمور له معنوي ارزښتونو سره په ټکر کې هم را ځي نو ځکه ديني علما کلک ورسره مخالف دي ، په انگېرنه کې (ورانند وينه) کېږي چې وړاند وينه د الله پاک په کارونو کې مداخله گڼل کېږي نو ځکه په شرعي لحاظ هم ښه نه ده مور يې دلته يوازې په ادبي اړخ رڼا اچوو او يو څو بيلکې يې راوړو .

د چرگې آذان

که چيرې په کوم کور کې چرگه په اصطلاح آذان وکړي نو بيله ځنډه چرگه حلالوي چې حلالول يې د آذان په مقابل کې هغه جزاده چې ترې متوجې خطر پرې رفع کېږي او انگېرنه ترې داده چې د چرگې آذان کورته د ناوړه پيښې د پيښيدو پيغام دی .

• (۲۲) ۱۳۱ مخ

په سفر کې په چپه خوا د گېدرې تېرېدل

که چيرې په سفر کې د چاله مخې سره په چپلاس گېدره تيره شوه نو دا په سفر کې د ستونزو د پېښيدو علامه ده مسافر او يا مسافرين يا بايد را وگرځي او يا هڅه وکړي چې گېدره ووزني او که دا ټول ونشول او زور يې ونه رسېد نو د گېدرې مخه بايد په ښي لوري را وگرځوي چې سوبه هم ورته انگيرنه لري

د کيشکري چغېدل

کله چې يوه او يا ډيرې کيشکاري د چا د کور او کلا په ديوالونو په شدت وچغېري او له يوه ديوال نه بل ته په چټکۍ والوزي نو انگيرنه ترې داده چې ددې کورنۍ مسافران دى ښايې اوس به را ورسېږي خو د کيشکارو چغيدل نه يوازې په وردگو او نورو پښتنو سيمو کې ديوه نوي خبر زيگنال دى بلکه په دري ژبيو مناطقو کې هم دا انگيرنه پښتنو ته ورته ده نو همدا وجه ده کله چې کيشکاره وچغېري نو دوى وايې خوش خبر، خو اصلا کيشکاره هم د الله مخلوق دى کله چې دوى په فردي يا ټوليز ډول وچغېري ښايې کومه خپل منځي لاندې به لري.*

د سوي سر په نوي

کله چې د چا جامې په اور و سوځېږي نو د نورو انگيرنه داده چې د سوي سر په نوي دى او د سويو جامو وال ته وايې خير دى جامې به دنوې شى خوله دي انگيرنې نه دا هم جوتيدای شي چې ښايې د جامو وال ته به ډاډينه ورکوي.

* (۲۳) ۱۳۵ مخ

د وردگو په ځينو سيمو کې د وخت معلومولو دود ، هنر او انگرېزي

د وردگو د جغتو د ولسوالۍ يو تن ليکوال انجنير حبيب الرحمن رحيمي په يوه مقاله کې د خپلې سيمې د وخت د ټاکلو او پخوانيو توکو څخه د دوديزې گټې اخستنې په اړه چې د دوی د انگيرنو او وولسي ادب يوه برخه جوړوي په اړه ليکلي:

زموږ ټول ژوند د وخت يوه پيمانه بلل کيږي څرنگه چې د بشري ټولني دغو ژوند ، کره وړه ، راشه درشه ، غوښتنې او فکرونه يو شان نه دی خوددې ځيرکتيا او پرتله کېدنې لپاره چې د دغه راکړيو لورينو ځانگړتياوې معلومې کړو يوي وړې پيمانې ته اړتيا ليدل کيږي چې د کال په نوم يادېږي ، دنوموړي وړې برخې د څليزې (فصل) ، مياشتې ، اونۍ ، ورځې ، ساعت او دقيقې په نوم يادېږي چې د وخت د اکچ توکي يوله بله سره په ځانگړي ډول نښتي بڼه لري او د پيدا کېدو سرچينې يې د ځمکې وضعې ، انتقالې او نور جوړليدونه دي .

د انسان ژوند او اړتياوې له بيلا بيلو اړخونو لکه وټه ايز ، ټولنيز او فرهنگي شرايطو سره تړلي دي د دې ترڅنگ اړه هم دی چې د خپل ژوند د هر اړخ اړتياوو د پوره کولو لپاره هڅې وکړي چې د بوختيا وود رامنځ ته کيدو لامل کيږي او بوختيا د وخت سره اړيکه پيدا کړي . بوختيا وې د خپل ارزښت له مخې وخت ته په کتو بيلا بيلې دي ځينې يې په ورځيني ډول لکه لمانځنه ، خواړه ، خوب ، تفريح او د خپلې کاري دندې پر بنسټ تنظيميږي ورځنی بوختيا وې بلل کيږي د وخت د ویش له مخې يې گړې ته اړتيا ليدل کيږي او سره له ديو شمير نورې يې بيا په کال کې يو ځل يا څو ځلې لکه د پسرلي په موسم کې د نوواينسودلو او ياد کړکيلې د حاصلاتو راټولول هغه بوختيا وې دي چې کلنی يا موسمي بوختيا وې يې نومولول شوي دي چې د ياد شويو چارو همغږي او پلانونه د کليزې يا څليزې پر بنسټ کيږي

لرغونو انسانانو دخپل چارو د ترسره کولو په موخه نني توکي په واک کې نه لرل. بلکې د دې لپاره يې دخپل چاپيريال د شته سرچينو لکه د لمر ختلو او لويدلو، ستورو دراختلو او لويدلو او د سپوږمې دراختلو او لويدلو ځايونه، و اټونه د هوا څرنگوالي او وختونه په نښه کول که څه هم دوی يوشمير ځانگړي ستوري پيژندل، بلکې دوی هڅه او هاند داو، چې نوي دورته ستوري يا اسماني اجسام چې دوخت او موسم د پيژندلو نښه وبلل شي دوخت په سيمه ايز تقويم کې ورزيات کړي، د سيمو الو سره يې شريک کړي، سينه پر سينه له يوه نسله تر بله وليږدول شي او اولسي شفاهي ادبياتو په خوږو نغمو کې دا څرک هم ځای ومومي هو تر هغې چې ياد شوي تقويم ځای ملي تقويم ته پرېښود د ابهيري په پوره شور روان وو چې پرېنست يې د دوی د دزيار او تجربو په نتيجه کې گړی او کليزې منځ ته راغلې دي. د پاملرنې وړ داده، دوی دکشف شوو ستورو مجموعې چې زياتره په کې د يوه اولسو ترمنځ ستوري په کې راټول دي، د ستورو د ټولي دينې او نورو ځانگړتياوو ته لکه دراختلو، لوېدلو، په ليکه کيدلو، خوځيدلو، څرکيدلو او نورو ته په کتو دوخت د شته چاپيريال توکو ته په ورته والي او نږدوالي پداسې نومونو سره نومول شوي دي چې اريي زموږ په وياړلې ارزښتپانگه کې موندل کيږي.

ددې لپاره چې د اتوکي څه دي، څنگه ترې کار اخستل کيږي، چيرته دي او څه وخت ليدل کيږي. د ټولو پوښتونو ته د ځوابونې په موخه مولاندي ليکنه ترتيب کړه چې اخستونکي سرچينې يې تر ډيره د سيمي هغه د پاخه عمر مشران دي چې تراوسه هم دنويو جنتريو تر څنگ د اسمان په سينه دراختونکو اجسامو او اغيزو څخه د موسم او وخت د پيژندلو لپاره کار اخلي، نه تنها دا چې نوموړې پاڼې په ساحوي څيړنو راټولې بلکې دهيلې د ترسره کيدو لپاره مې دکتابتونو دروازي هم ور خلاصې کړې چې تر سترگو شوي کتابونه مې هم له نظره تير کړل چې دنوموړې هڅې برخې هم دا پاڼې ډيري ښکلې کړې او د نثر تر څنگ د شعريا نظم ښکلا پيلو نغمو د گلبن ته لانوره هم ښيرازي وربښلې ده.

سيوری:

لمر دمعمول له مخې دورځې تر نیمايي پورې لويديځ لورته خپل سيوري پيريږدي چې دورځې په نیمايي کي له منځه ځي دورځې له نیمايي وروسته د ابل لورته سيوري د غرمې مخکې وخت مخالف لور ته غوړپېرې چې خلکو په پخوا په مشخص ځای کې د يوال ډېرې يا دورته شيانو د سيوري داوردوالي اولندوالي له مخې دورځې لخوا بيلو بيلو ساعتونو مشخصولو لپاره ترې کار اخيستل شوی اوس ديوه دود په توگه په ځينو کليو کې دحقابې په ویش کې ترې گټه اخيستل کيږي خو دقيق نه دی ځکه چې دلمرې ساعتونو شمير او دلمر لگيدو زوايه دکال په بيلا بيلو څليزونو کې توپير کوي نه تنها له دڅخه دا بلکې د سيوري دغځيدلوري څخه څليز ونه هم معلومېږي همدا شان ددغه وخت کارونکي توکي يومتل رامنځ ته کړي دی وايي فلانی سړی په اسمان ستوری او په ځمکه سيوری نه لري.

سيوري ټاکونکي که څه هم دلمرې ورځې په اوږدو کې دوخت دنسبي پيماني ټاکونکي دي له بلې خوا زموردهيواد طبيعي ځانگړتياوو ته په کتو چې له درې سوه څخه زياتې لمرې ورځې لري دخپل وخت اوزمان پخپل وخت کې غوره پيمانه چې کارونکي توکي يې هم لکه ډبرې، ونې، دغرو دځينو برخي دانسان قد اونور دي.

برسيره پردي چې ځيني يې عام او اولس يې ديوه معيار په توگه پيژني لکه دځينو کانو، غرونو او ياد مشهورو ځايونو سيوري دي چې ورته گڼ پيمانه کچ منل شوی وي بل ډول يې ځانگړي چې تر ځانگړي شخص پورې اړيکه لري ديبلگې په ډول دانسان دونې دجگوالي سيوري چې هر څوک يې دوخت پيژندلو په موخه پرته له کوم ميعار څخه کاروي.

جام:

جام چي لرغونی لوښی دی چې نوموړی دڅښاک لپاره کارول شوی دی چې دغه کارونې بيا اولسي ابياتو ته هم لاره موندلې وايي چې:

ماته په جام کې او به را کړه زه ترې نه يم ستا نيت معلومه

بلکې دشر سره يې دوخت په پيژندلو کې هم مرسته کړې ده ځکه پخوا چې دوگړو، کورنيو او پلرگنيو شمير کم وو ددوی لپاره دوخت يوه پيمانه چې شوروز

چې له شپې او ورځې څخه جوړه شوی دی بسنه کوله کله چې دکورنیو اوپلرگنیو شمیر زیات شو دوی اړشول چې له پلار پاتې ځمکه او حقا به پخپلو منځو کې سره وویشي دوی اړشول چې شورو زپه ورو برخو وویشي دوی د دې اړتیا دلیری کولو لپاره د جام څخه کار واخیست څرنکه چې د جام په جوړښت کې کاریدونکي توکي تر اوبوسپک دي له همدې لامله داو بود غرقیدو څخه خوندي دی چې لاندنی برخه یې ورته سوری کړی وه له هغه به د جام دننه اوبه تلې تر هغې چې جام به ډک شو دا دشوروز یوه وړه برخه اودوخت یوه بیمانه وه.

چپوک:

دهمدې نښان توکي له مخې دوی کولی شوای چې په عین وخت کې له یوې ویالې څخه دحقابې څو تنه شریکان گټه واخلي. مخکې له دچې سرکومې څخه اوبه زیاتې کړي لومړی دیوه لرگي پواسطه داوبو کچه په یوه ټاکلي ځای کې معلوموي څو کله چې اوبه په ویاله کې زیاتې شي دلومړني ورځ څخه په هماغه ټاکل شوی اندازه اوبه تیریري.

چرگ غږ:

داچې انسان دځمکې په مخ دالله ج په امر خلیفه وټاکل شو نوهرڅه یې نوموړي تابع وگرځول چې لدې ډلې څخه یوه کورني مرغان اوڅاروي دي چې نه تنها ورڅخه نه تنها دخورواوکارلپاره گټه اخیستل کیږي بلکې له دژو څخه یې نورې گټې هم اخیستل شوې دي لکه چرگ چې نه تنها دکورنی مرغه دغوبښې لپاره ساتل شوی دي له گړی وړاندې یې دبشري ټولني ته دوخت په پیژندلو کې چوپړ کړی دی.

همداشان دچرگ غږ چې له دیني اړخه بهترین اومهم غږ دی وایی چې ملایکې له مخکې څخه داسمان په لورځي یا ملایکې ویني چرگ بانک کوي ددې ترڅنګ د شپې لخوا په بیلبیلو وختونو کې درې وخته اذان کوي چې لومړی یې د شپې په لومړی برخه کې، د دویم اذان یې دپړشمي اودریم به یې د سپیده داغ غږوو.

پرېوونې:

چې کتېبې هم بل نوم دی هغه ستوري چې له نورو واړه په يوه ځای کې راټول شوي
بنکاري چې شمير يې دقيق نه دی خو دوولس بنکاري دخپل حرکت له مخې يې
خلک مو سمونه اودشپې وختونه معلوموي ، خلک پدې باور دي کله چې شپې
اوردې شي پرونيې هم دشپې لخوا لويږي ، دسيموالو په وينا پرونيې دغبرگولي
دمياشتې په اوردو کې راخيژي دليندې مياشتې په اوردو کې لويږي چې
ديوشميريوټو دوچيدو لامل کيږي ، همدا شان يو شمير وحشي ژوي هم دخپل
ژوند دپايښت په موخه پنځښت چارې له همدې ستورو تنظيموي پخوا چې
دوحشي ژوو شمير زيات وودسيمې بنکاريان به دغرخه دغرنې ژوي دبنکار په
موخه غرونو ته تلل.

تلې:

په زړه پورې داده چې دتلو په نوم ستوري هم هغه تلې ته چې لومړنۍ بڼه لري ورته
دي چې انځور يې دقضايي او عدلي ادارو په رسمي پيژندښتو کې هم بنکاري له
همدې امله داستوري تلې بلل کيږي.
دا درې لوی ستوري چې ټول عين شى چې تر نورو لوی بنکاري يې له ختيځ څخه
لويدیځ ته په يوشان فاصله له پروني وروسته داسمان په سينه راخيژي چې خلک
ترې دشپې دبيلو وختونو دموندلو لپاره ترې گټه اخيستلي ده دا هم نورو ستورو
ته ورته په اوردو شپو کې لويږي او په لنډو شپو کې بيا داسمان يوې برخې ته چې
دسحراختل يې په وړاندې خنډ گرځي ځان رسوي.

سترگه:

سترگه که څه هم دانسان د بدن د ليدلو د حس لويه برخه ده ، دسترگو جوړښت ددې
لامل شوی دی چې دخپل چاپيريال ټولې ځانگړنې پرې درک شي ، نو پر همدې
بنسټ دسيموالو لخوا دا نوم هم پر هغه ستوري چې له ځان سره دسحر د سپيڅلې

رېنا زيری راوړي او د شپې تيارې نور خپله لمن ورونغاړي او هرڅه بنسکاره شي
ايښودل شوی دی.

شپې ورځې د ژوندون به مو خوشبو کې وي نغښتي لمونځونه د سحر به په گلونو
کې ادا کړو (۱)

لوی، روڼ او روښانه ستوری چې د ختيځ له لوري د سپیده داغ وړاندوینه کوي
د سيموالو په وينا د لمر پرځای راخيژي خو هر وخت نه وي ځکه دا ستوری هم
د خپل حرکت له مخې ځمکې سره په بيلو بيلو موقیعتونو کې قرار نیسي.

جو متگی:

جو متگی د سيمې په اصطلاح کې لمونځ غالي ته ويل کيږي چې کومه ځانگړې
مانۍ نه لري شاوخوا يې د ډېرو پواسطه په دا يروي بڼه پوښل شوې وي چې د کال
په گرمو موسمونو کې يا د جو مت څخه د ليريوالي پروخت به د ډلبيز لمانځه لپاره
کاریده همدې جوړښت ته ورته د اسمان په پراخه سينه گڼ شمير ستوري راخيژي
چې دا مجموعه ستوري د شپې وختونه د خپل حرکت په اساس ټاکي.

خپړگی:

خپړگی چې له گوتو څخه تر مړوند پورې د لاس وروستی برخه بلل کيږي که چيرته
ددوی ترمنځ کرښې وکښل شي د خپړگی بڼه به رامنځ ته کړي چې د سيمې په شته
زيارتونو کې هم پرکانونو دا انځور کارېل شوی دی نو پر همدې بنسټ د شپې ستورو
دا مجموعه چې د اسمان په سينه يې خوځښت د يوه وخت او موسم ښودنکی دی.

قد:

د پنځو ستورو دا مجموعه چې ترمنځ يې کرښې وکارېل شي نو د انسان تنې ته ورته
جوړښت به رامنځ ته کړي چې د عوامو په ژبه قد مبارک نومول شوی دی چې

ستور و دبشرتنی ته ورته بڼه دوخت او موسم دپیژندنې یوه پیماننه بلل شوې ده
شاعر هم وايي:

رڼا به دلویدلو ستورو راوړي
چې دستور وپه مدار سړي لرو

غل:

غل دعوامو په ژبه تردیرې کچې قدته ورته دی توپیریې پدې کې دی چې غل
دخلورو ستورو مجموعه ده کله چې دستورو ترمنځ کرښې وکارېل شي دانسان له
تنې یو لاس پریکړی بنکاري له همدې امله ورته غل ویل کیږي چې وړاندې
سیموالو پیژندلی او دوخت دپیژندلو یو توکی یې کارولی.

نغری:

نغری داوړبلولو ځای ته ویل کیږي چې معمولا په دوه ډوله وي یو یې دایمي دي
چې له دریو تېرو جوړوي او بل ډول یې لیرېدونکي دي چې کوچیان ورځنې گټه
اخلي دهمدغه ورتوالي پر بنسټ دریو ستورو مجموعه هم پدې نامه سره نومول
شوی ده چې دوخت دپرتله کونې یو توکی کارول شوی دی.

میلمه:

میلمه پالنه چې اسلامي دود دی نیکمرغه چې دغه ارزښتمن ارزښت زموږ په
ټولنه کې تردکچې ژورې ریښې لري چې ستوري هم پرې نومول شوي دي دمیلمه
په نوم پیژندل شوی ستوری چې سوربخن رنگ لري، تر نورولوی بنکاري
اودلما سختن په داخلیدو دسیمې داسمان له تختې لویږي.

سپوږمۍ:

سپوږمیز تقویم چی زموږ دیني تقویم دی خپل دوران او بڼه دیوې میاشتي په اوږو
کې سرته رسوی چې دعوامو لخوا دعاشور، صفره، مشره خور، دویمه
خور، منځوی خور، کشره خور، برات، روژه، کمکی د عید، میانه اولوی عید

نومول شوي دي. د سپوږمیزې میاشتي اتمې نیتې څخه وروسته له غرمې په اسمان کې دورځې لخوا نیم دایره غونډې په سپین رنگ ښکاري سیمې زیاتره خلک له همدغه حساب کار اخلي نه تنها دا بلکې زیاتره چارې چې دورځې لخوا ورته وخت نه موندل کیږي لکه لوکول او نور د سپوږمې دریا څخه په کار اخیستو خپلې بوختیاوې سرته رسوي

سپوږمیه کرنګ وهه راخیڅه
یار می دگلو لو کوی کوتې به وربینه

ستوري:

دلته د مینې لیونې اوسېږي
دلته هر ستوری له مداره وځي (۱)

دا کلیمه هغه وخت کارول کیږي کله چې هوا بدلون کوي یا نوې لمريز میاشتي پنځلسمه نیته رارسېږي زیاتره وخت ورسره پسرلنی سړنت او ژمنی سړنت چې د سړې هوا له امله د بوټو له منځه تلولا مل کیږي خلک وايي ستوری راختلی دی او هره میاشت یو ستوری لري چې مشهورې د میزان ستوری دی چې سور ستوری یې خلک بولي او همدا شان دا کلیمه خلک دخپل قوت او طاقت لپاره هم کاروي.

د بوډی کنی:

همدا شان یو شمیر نور ستوري هم شته دي چې سيموال يې پيژني او ځانگړي نومونه يې پرې ايښود دي لکه هغه د څلورو ستورو مجموعه چې خلک يې مورې بولي که چيرته د دوی ترمنځ کرښې رسم کړل شي نو لوزي ته ورته شکل به جوړ کړي همدا شان د څلورگوتې لنډې اړخونه.

پر دسربيره په لويديځه ضلعه کې د سويل لويديځ او شمال لويديځ مورېو په منځ کې د لويديځ لورته په تيرو يوشمير نور ستوري دوري، بوډی، ليوه او نورو په نومونو شتون لري چې ځينې يې واړه او ځينې يې لوی دي چې دا ټول جال د بوډی، کنی په نوم سره يادوي چې خلک دوی د موقعيت په اساس د کال څلېزونه پيژني.

ليلی او مجنون:

دا دوه ستوری چی یویی مجنون اوبل یی لیلی نومیری په کال کې دوه ځله
دعوامو د تجربې او ژبې په حواله د ما بنام لخوا یوبل ته نږدې کیږي:
چی وایی:

اسمان ته لار د ختو نشته
ليلی او مجنون په عاشقی ختلی دینه

لمر څرک:

لمر غیږه خلاصه کړی ده ذرې په کې نڅیږي
سحر په مستی راغی څه روښانه زندگی ده (۵)

څرنگه چې لمر د کال په بیلو بیلو موسمونو کې تر یوه کال پورې خپل منظم دوران
دورڅو په اوږدوالي اولنډوالي سره کوي نوله همدې امله یوه ثابت وخت نه وي
خو خلکو دورڅې داوږدوالي اولنډوالي محاسبه پرې کوله څرنگه چې خلکو
دلمر د اختلوځای اولمر لویدلوځای معلوم وونوله همدې امله دوی پوهیدل چې د
ورڅې اوږدوالی معلوم کړي خپلې ورځنۍ چارې ورسره همغږې کړي چې یوه
بیلگه یې هم په نوموړي وخت کې پر کرنیزو ځمکو داوبولگولو د وارد تسلیمول
دي ځگه چې په کلیوالو سیمو کې ځمکه د حقایبې له مخې ویشل کیږي چې دکلي
په کچه یو یا څو شواروزه وي چې بیا دا شواروزه دکلیو دیلرگنیو په منځ کې
ویشل کیږي، دنسبې سلسلو او پښت پر دیږیدو پر ځمکه د مالکیت کچه ورو ورو
کمیرې او په پایله کې دالاس ته راځي چې د حقایبې د ویش له مخې دکهول پراختیا
پیدا کړو.

گلدره دگربت لويديخ لورته پرته دره ده چې بشر ډير وړاندې په کې خپل قدم وهلی دی له هغه ورسته خلکو خپل کارونه دلمر څرک له مخې چې دهغه وخت دکليزې بدیل شميرل کيږي موسمونه وختونه ټاکل خلکو به له عمومي او ثابت ځای څخه لمر څرک ته کتل دوی دلمر حرکت په کال کې دسترناو دغره له سر څخه تر تبي ناو پورې چې دولس مياشتې يې پوره کولې ټاکلی وو.

لومړی څليز (پسرلی):

لابه واه شي ډير گلونه

چې د بهار په راتلويې اغاز دی

چې په سيمه کې ورته څرمنوی ويل کيږي او له څرمنونو څخه اخیستل شوی ده ځکه پدې موسم کې

ورشوگانې راشنې کيږي پدې وخت کې نوی ويوکی چې نهه نيمې بلل کيږي کارول کيږي چې دوري مياشتې لومړی لسيزه چې د سخت او مسلسل اورنبت سره مل وي دا ولسی روايتونو له مخې لمر څرک د سپيتا و له څلي نسي لورته دسترناو شاته راخيژي په سيمه کې دونو دکينولو، دکنبت دشنه کولو، دپانودزرغونيدو، دډول ډول گلانو دراتوکيدو، ددنبتو او غرونو دشنه کيدو، څرځايونو ته دڅارويودپولو، دواورې دويلې کيدو او دنرم باران داوريډو موسم وي چې له امله يې دگربت څرکی سيند چې داوپوهنې له مخې لنډمهاله سيند دی په پوره مستی او زوږسره په دره کې تر داندازې په شدت بهيږي چې خلک پرته له پلونوله يوې غاړې بلې غاړې ته تلای نشی، ډلی هم پدې موسم کې اوريږي، باد هم خپل لگيد لوري ته بدلون ورکوی او همداشان زياتره کارونه او عامه چارې پدې وخت کې داشر په بڼه ترسره کيږي.

دويم څليز (اوپړی):

دا وخت لمر خپل حرکت چپ لور (بيرته د سپيتا و لور) ته پيل کړي دا وخت شپې په اوږدو شروع وکړي زياتره ميوې (زردالو، الو، جورسي منې، شفتالو او توت)

اودانې (شاخ، مشنگ، غنم، اوربشي اونسک) پدې وخت کې ثمر ته رسېږي
اوراټولېږي خلک هم پدې وخت کې زيات بوخت وي هو دلنده بل په ملتيا زياته
گره وي

داوخت داوبونشت سره خلک مخ وي دگربت په ناونو کې بندونو جوړيدل يې نه
تنها دکافي اوبوزمينه برابروي بلکې ورسره کرنه دشمير اوخرنگوالي له مخې
ورسره ډيروالي اوبنه والی منع ته راوړي.

دریم خلیز(منی):

داوخت لمر هغه خلی چې د سپیتاوغونډی د پاسه جوړ شوي دي دورې اودتلې
لومړې نیتې په بوځای کې راخیږي، دتبی ناو لورته په حرکت کې وي دژمنیو
کبستونو(ژمني ډوله غنم) موسم شروع شي، چې دونویانې هم ورسره ټیږیږي
اوتویږي، دځینو میوو لکه دمنو دپخوالي اوراټولولو وخت رارسېږي اوکله کله
پدې وخت کې هوا ډیره سړه وي دواورې اوریدل اوداوبویخ کیدل هم په کې شروع
کېږي.

څلورم خلیز(ژمی):

لمر له یلدا شپې وروسته په نې لوري راوگرځي لکې تیږې ته په رسیدوسره یې
څله شروع شي تر هغه چې دمدرسې غونډی ته برابري اوڅله ختمه شي تر څلې
وروسته یخې شپې دقندوچپو وي چې لمرپرې راخیږي اودنوي کال لومړې نیتې
پورې سپیتاوغونډی دا موسم دواوروسختې یخنی سره مل وي هرڅه دواورې
په رنگ پوښل شوي نسکاري زیاترې چارې پدې وخت کې ترلې وي اودژمي
دموسم مشهورې برخې لویه څله، وره څله، لومړی حوت، دویم حوت اودریم
حوت دی.

لمر لويدل:

سحر هغسې نه دی مازدیگر هغسې نه دی
اوس مې زړه بند په ځنډو کې دلمر هغسې نه دی (۴)

د حقيقت ته په کتو چې دلمر دکال په بيلو بيلو څليزو نوکې دمخکې سره بيلې بيلې زوايې نيسي چې دورخې اوږدوالی او لنډوالی لامل کيږي نو دلمر لويدل هم د ځايونو له مخې توپير کوي دگلدرې په سيمه کې لمر لويدل په هغه غره باندي کيږي چې د مرکزي لورې سطحې سيمې بلل کيږي دغزني ولايت اړونده سيمي بيلوي چې دلوگر بابا له څوکې څخه ترگل کوه لمنې پورې فاصله په برکې نيسي چې کارونه يې ډيره کمه بنکاري.

د زانپوتلل اوراتلل:

موسم بدل دی بنايې چې تللي مرغان بيرته راشي

د خپل وطن ته دکډوالو کاروان بيرته راشي(۱)

زانپې دپسرلی په موسم کې معمولا له پسرلنی اعتدال څخه وروسته دسويل له خوا دشمال لورته په مخروطی بڼه جو په جو په له سيمي څخه ديوه ځانگړي غږ په لرلو سره په تيريدو کې وي چې دپسرلی دراتلو نښه بلل کيږي، همدا شان دوی دمنگنی اعتدال وروسته چې دتلې مياشتې سره سمون لري او دمني دراتلو نښه بلل کيږي نوموړي کاروانونه بيرته په عين مسير راگرځي نه تنها زانې بلکې يوشمير نور مرغان هم لکه غچي، شودو پي، ثوری مرغی، چنچونکي مرغی اوداسی نور ډول ډول مرغان پدی موسم کې دی سيمي ته راځي اودمني په راتگ سره ځي.

سرخاب:

سرخاب هغه لنډ مهالی سيند ته ويل کيږي چې دپسرلي له پيله د هوا په تودوالي سره دلکې تيرې، مينه کوه اوسترتنگي دتنگيو په خوړيو اوانونوکې دباران، ږلې، واورې، ژغزری داوريډو ديخچالونو اود پرتو واورو ددويلې کيدو څخه منع ته راځي او دغويي دمياشتې درارسيدو سره يې اوبه کمې يا وچيږي، ددې لنډمهالي سيند اندازه، کچه او وخت هرکال دييلو بيلو لاملونو له مخې لکه دتودخې درجه، اورښت اودواوري زيرمي ته په کتو کم يا ډير توپير کوي چې دډيروالي اولږوالي له مخې يې دکرنيزکښت پوښښ زياتيږي او کميږي.

د سرخابو نوښتون او کمیدل دوچکالی دوران د وینې نښې بلل کیږي خو له بلې
خواله داو بو څخه پوره او اغیزمنه گټه هم نه اخیستل کیږي.

مانبام کیدل:

تور مانبامو نوته مې پرې نه ږدې

گوره شین سحر کې مې راونغاړه (۲)

مانبام د شپې پیل یا لومړۍ مرحله ده چې مسلمانانوته ځانگړی ارزښت لري ځکه
پدې وخت کې مورډیوه فرضي وخت لمونځ ادا کوو همدا شان خپل رب ته د دعا
لاسونه لپه کوو داخرت او د دنیا په کارونو کې ترې مرسته او بښنه غواړو نه تنها
دا بلکې دروژې په مبارک میاشت کې هم ددې وخت انتظار باسو دا مانبام هم
دځمکې د وضعی حرکت سره تړلی چې وضعی حرکت بیا دځمکې د انتقالی حرکت
سره د اړیکو دلرلو له امله ثابت نه وي که څه هم ددغه توپرونو لپاره
سیمیزلښتپانې جوړې شوي دقیقې نه دي، شمیرې کم دی او په هر ځای کې ورته
لاس رسی نشته عموما په کلیو او بانډو کې د ختیځ څخه د تورې تیارې راخپریدل
چې د شپې دراتک گواهي ورکړي مانبام بلل کیږي.
سپینې لیکې:

دالیکې چې شمیرې دوی دی یوه یې اوږده پلنه بله یې نری اولنډه لنډه دشمال
ختیځ څخه شمال لویدیځ ته په موازي ډول غخیدلې دي عوام یې ددلدل منډه
بولي داوړي په شپو کې دلمانښت څخه وروسته د شپې په لومړۍ برخه کې داسمان
په پراخه سینه ښکاري او ستورپوهان یې کهکشان بولي او گڼ شمیر ستوري یې
په ځان کې ځای کړي دی.

وریکې:

تورې وریکې کوره کوره پلنې

ترې وتلې دلمر ژیرې ژیرې ستنې (۳)

ورېځې په طبيعت کې داوبو دوران دمهم غړي په توگه چې تر اوسه ساينس پدې توانيدلی چې اويا (۷۰) ډوله ورېځې دوی ځانگړنو ته په کتو (رنگ، لوړوالی، پراخوالي، بڼې، اورښت، پلنوالی، خوځښت لوری، اونور) بيلې کړي هو چې دغه ځانگړنې نظر موسم ته بدلېږي بيلگې په توگه په پسرلي کې توررنگه، کم دوامه، غږلرونکې، بريښنا کوونکې، ټکه غورځيدونکې، عمودي ډوله غوړيدونکې ورېځې وي مگر په ژمي کې سپين رنګه، دوام لرونکې، بې غږه، بې بريښنا، پې ټکې په عمودي او افقي دواړه ډوله غوړيدونکې ورېځې دي يومتل هم داسې وايي:

(تورې ورېځې ډارول کړي سپينې ارول)

دورته سيمې ته مخامخ ښکاريدونکي غرونه چې گل کوپه نوم يادېږي چې دلوروالي او طبيعت له مخې دکال زياتره وختونه په واورو پټ وي چې په سپرو موسمونو کې دواورې پوښښ ترډيره را پروت وي له همدې امله دسيمې پر خلکو يې اغيز له د ټپې ښه ښکاري.

دگل کوه لورې ژورې

له سرد مه خيژه لږې

باد:

زما اوستا ترمنځ شول غرونه ديوالونه

ديدن دباد په لاس راليره چې راځينه

باد ديوه ارزشتمن نعمت په توگه دورېځوورنکې، دداني او ميوې جوړونکي بلل کيږي له بله پلوه دانساني ژوند ډير پخوا له بادي قوې څخه کار اخيستی دی په سمندرونو کې بې پرې بيړی، په وچه کې بې پرې ژرندې اودهو اله لارې يې غلې داني ديبلولو چارې پرې چلولې، خونن هم بيا دنوي کيدونکې انژری په حيث ديبلوبيلو موخو لپاره لويه سرچينه ده نه تنها دا بلکه ددغه لگيد لوری چې دپسرلي له پيل وروسته لويديځ څخه، په ژمي کې له شمال څخه اود اوږي دورځې له نيمايي وروسته دږبو کيو دجوړيدو لامل هم هغه څه دي چې موږ ته څليز ښیئ.

زرغونه(بوډی ټال):

دا هم دکال په ټولو موسمونو کې پرته له ژمی چې واوره په کې اوریږي بارانی وخت کې داسمان په مخ دغیښی لېندی ورته قوس په فضا کې دپرخې یا دبارانې څاڅکوپه بڼه داوبوشتون د لمر وړانگو پواسطه تجزیه اوپاشل کېدل ددې لامل کیږي دښکلو رنگونو مجموعه چې دورځې په اوږدو کې دلرمقابل لوري ته جوړیږي منځ ته راوړي

غله رس گردونه:

داگردونه چې داوړي په موسم کې د پڼځلسو ورځولپاره پیدا کیږي، دلنده بل اونورو ځانگړتیاوو په لرلو سره دغلو اودانو دپخیدو لامل کیږي چې معمولا دچنگاښ اوزمري په میاشتو کې وي څرنگه چې په لنډ وخت کې دغلیزو دانو دبدلیدو(تکامل) لامل کیږي نوپه همدې اړوندپه اولس کې ویل کیږي: "په نهه میاشتو کې نه رسیږي په نهه ورځو کې رسیږي" یا "زیریی پرینسي شنه یې ربیدلي".

په پورته متلونو کې اشاره همدغه دغله رس وخت او اغیز ته شوې ده که پدې وخت کې لږڅه شنه غنم هم وربیل شي پخیري.

پلاله سوري کیدل:

پلاله چې دغنم دبوټي دتنې برخې ته ویل کیږي خو پورتنی اصطلاح عموما دغنم دریپلو په ماناده دا وخت له غله رس څخه وروسته وي دا وخت ځکه دزیاتې پاملرنې وړ دی چې دهوا سړښت ورسره پیلیږي نورپه غرنیو سیمو کې دحاصلاتو راټولول پای ته رسیږي خودتر څنگ د پلالې ځای له اوبونې ارونې وروسته دمنگنیو کښتونو لپاره لکه اوربشې اوغنم چې دپخنی پروړاندې دواوړي تر پریوتو پورې غبرگون ښودلی شي دڅارویو دتغذیې یا دراتلونکي کال ته دحاصل ورکونې په موخه کرل کیږي.

دتورو برینیدل:

د توروبريندل چې خلک يې د بريننا کيدلو ته چې له تالندې سره مل وي وايي د هوا پوهانو په قول دا ډول وريځې قييف ډوله بڼه لري تنها دا نه بلکې د آسمان تنيدل چې کله کله ورسره د ټکې لويدل هم وي، چې پس له ژمي د آسمان تنيدل د لومړي ځل لپاره د پسرلي د موسم د پيل يوه علامه ده.

تالنده:

هغه باران يا رلی ته ويل کيږي چې د کال د اوړي په موسم کې اوړي چې وريځې يې ډير په بېره د يوه کلي په کچه د آسمان د تنيدلو سره چې تندرونه (ټکې) هم ورسره مل وي چې ځينې وختونه د سر او مال زيان هم اړوي منځ ته راځي دا ورنست شدت يې زيات، وخت يې کم او د سيلابونو دراوتو سبب کيږي چې حمزه بابا هم وايي:

حمزه پاڅه زلزلي په خيبر راو له
تل ويين وي تندرونه له بريننا سره

کنگل کيدل:

که څه هم دا يو کنگل کيدل معمولی خبره ده خو دا فزيکی عملیه بيا په ځانگړي موسم کې کله چې د شپې او ورځې برابرنت يا د مني د خليز له راتلو وروسته رامنځ ته کيږي د سيمې په لوړو غرنیو سيمو کې د کنگلونو لويې کتلې په جوړيدو پيل کوي نه تنها دا بلکې کله کله د اوړي او ريډل هم ورسره وي چې په سيمه کې د ساړه موسم د پيل نښه شميرل کيږي.

څله:

چې د ژمي ځانگړي نښه بلل کيږي، دهيواد په لږ لږ کې ويونکی لري عموما دا اصطلاح چې د څلويښتی يا د څلويښتو شپو مجموعۀ ده چې د لمرې کال د مرغومی له پنځه ويشتمې نيټې څخه د کب تر پنځمې نيټې پورې دوام کوي د خپلو ځانگړتياو ته په کتو وچه، لمدۀ، وره او لويو څلوباندې ويشل کيږي همدا

پدې وخت کې هوا تر داندازې یخه وي چې په ډیرې خونو کې اوبه دننه په لوبنو کې کنگل کیږي، واورې په پریمانه کچه اورېږي او سخت بادونه ورسره مل وي.

برله:

برله دکلیمې جوړښت چې د باد دطبعی ځانگړتیاوو ته په کتوله هسک لورڅخه ښکته لورته دی چې ددرې باد دی دشمال څخه په جنوب غرب (دغزنی) لورته په لمري ورځو کې لگېږي چی د ژمي په موسم کې یې شدت زیات وي، دواور ودوړلو لامل کیږي چې له امله یې تگ راتگ چارې هم له خنډونو سره مخ کوي اوځانگړونو ته یې په کتو دنوي کیدونکې انرژۍ مهمه سرچینه ده.

د حوت راختل:

کب دکال وروستی میاشت ده چې لږبرخه یې څله په بر کې نیسی له څلې وروسته دکمکی حوت وخت رارسېږي چې نښې نښانې یې دځمکې څخه تاوونورا وتل دي کله چې دا اندازه زیاته شی دلوی حوت نومول کیږي چې عموما دکب دمیاشتې له پنځلسو ورهاغه خوا پیلېږي.

فالونه

د انگيرنو بل ډول فالونه دي په فالونو کې ځيني کسان په دې باور دي چې فال له طالع سره نېغه گنډه خوړلې ده يانې هغه څوک چې طالع يې سمې وي نو فال يې هم سم راخيږي خو فالل د چا په برخليک کې مثبت او منفي اغيز نشي کولای کولای يوازې په هماغه لومړۍ شيبه کې پرې د فالوال زړه ښه کېږي او يا خفه کېږي ، فالونه او فال اچول اکثرا او معمولا د قدر د ښې شپې په شپه د پيغلو تپو نجونو لخوا د قول په اداسره ترسره کېږي او ديو چا په هغه (نمونه) چې دده په نامه په منگي کې اچول شوې ده د قول په بنا فال نيول کېږي او ويل کېږي ، په دې ډول چې د راټولو شويو نجونو څخه به له يوې نجلۍ نه موقتي ناوکۍ جوړيږي شال پرې اچول کېږي او ترهغه لاندې به د ناوکۍ پخوا پورې يو منگۍ چې تر نيمايي پورې به له رڼو او پاکو اوبو ډک و ايسنودل کېږي او په منگي کې به د حاضر و غاييو کسانو لپاره (نمونې) اچول کېږي چاته به دا نه وي معلومه چې دا نمونه د چا شوه او هغه د چا شوه ؟ علی الخصوص ناوکۍ ته ، نمونه به يوازې خپل خاوند پيژني او يا هغه څوک چې د بل لپاره يې په منگي کې نمونه اچولې وي ، خور و رور ته ، مور زوی ته ، ښځه خاوند ته او پيغلو تپنجونې خپل د ژوند په نامعلوم ملگري فال نيسي ، لنډه دا چې په منگي کې اچول شوې نمونې له گوتۍ ، کوچنۍ چاکو ، بنگرې ، چارگل آيښې ، غټې تنې ، گوت مو ، ږمنځ ، قيچي گيراگانو بنگرې او نورو څخه عبارت وي او بيا فال پرې اچول (نيول) کېږي کله چې فال و اچول شو نو ناوکۍ له منگي څخه يوه نمونه را وباسي او هغه په خوا پورې ناستې ټنگورې ته ورکوي بخت طالع که د چا فال ښه وي نو د کوتې په کنج کې لوړ خوشحاله کښيني او که د چا فال خراب را و خيژي نو فالوال خفه او ناستې نجونې ورباندې ملنډې وهي .

د فال په اچولو او د نمونې په رايستلو ډيرې خنداوې کېږي ، په تيره بيا په دې فال چې ووايي (آشپري با شپري ښکته زيړه غوا شپري) کله به چې دا قال د چا په فال را و خوت نو خنداوې به وي او که به دا فال چې ، که گل دی دريدي دی لايق

د تورپيکي، د چا په طالع را وخوت که به پيغله وه يا ځوان نوډير به
خوشحالېدل او ځان به يې بختورگانه.
د فالونو نور قولونه به داسې وه، نه رغ لرم نه سپاره روزي غواړم په تياره، د تير
اوره دريږي مرغلرې ترې توږي، که گل دی د سنځلې دی لايق د پيغلې نجلې،
نه کرم نه ريم سپيرې ختې اړوم، په شيد ياره کې دامونه که تردې دامورا تير
شوې پسرلی دی زير گلونه.*

• (۲۲) ۱۲۱ مخ

متلونه

متلونه د هونبیارو ذهنونو زیږنده وي د متل ویونکي او وخت هم چاته نه وي معلوم ، متل خام او د زمان تابع کلام هم نه شي واقع کېدای ، پښتو متلونه په ټولو پښتنو وگړو شریک دی او هیڅ قام په خپل نامه قومي متلونه نلري او که د کوم قام نوم په متل کې یاد شوی وي نو متل د هغه قام نه دي لکه (توري پورغواړي افریدي نورغواړي) دا متل نه د افریدو دی او نه هم توریو یوازې ددغه قومونو نومونه پکې یاد شوي او د جوړیدو او استعمال وجه یې داده چې مثلاً په (لانجه کې را بنکیل دوې ډلې دریم گړیو ته ناستې وي او هر ډله د ځان په گټه لوړې او ډیرې غوښتنې ولري او ځان حق په جانب وگڼي دریم گړي ددوی تر منځ د لانجې له حل عاجز شي نو وایې عجب ده توري پورغواړي افریدی نورغواړي) خو اصلاً متل د کلام د تائید لپاره د کاني کرښه ده کله چې د چا په خبره او یا عمل متل تیر شي که یې په گټه وي یا زیان مني به یې ځکه متل هغه تجربه ده او پخه پرځای خبره ده چې هیڅ بدلون نه مني

د متلونو یو څو نمونې په لاندې ډول دي .

(ژړنده که د پلارده هم په وارده)

دغه متل د عدل او نیاو د تطبیق لپاره استعمالیږي او چاته ددې اجازه نه ورکوي چې د بل چا حق و خوري او یا له چا سره زیاتۍ وکړي دغه متل حق ته د دعوت لپاره هم استعمالیږي او ورځنیو پښو کې ډیر استعمالیږي .

اوبه په ډانگ نه بیلیري

دغه متل ددې لپاره استعمالیږي چې و غواړي د یو چا تر منځ بیلتون او یا ددو بې روح څیزونو تر منځ اشتقاق طلب شي خو ډیری د انسانانو تر منځ استعمالیږي یانې که څوک د چا په منځ کې شیطان کوي نو دریم کس ورته وایې ددوی تر منځ : (ټکتکه) مکوه دوی سره خپلوان دي (اوبه په ډانگ نه بیلیري) ستا پر مداخله دوی نه دوه ځایه کیږي .

(خپله لاسه گلله لاسه) چې څوک د بل له احتیاج نه خلاص یو کار وکړي او نورو ته خوند ورکړي نو وايې خپله لاسه گلله لاسه، څومره ښه وشول چې په خپل لاس یې دغه کار ترسره کړي

(له یوه لاسه ټک نه څیږي) دغه متل ددې لپاره استعمالیږي چې څوک د یوه داسې ټولنیز کار د سرته رسولو تکل وکړي چې هغه د عام ولس په خیر وي خو په یوازې سربې سرته رسول سخت وي نو خلک متل کوي راځی چې ورسره ملگري شو له یوه لاسه ټک نه څیږي.

(ژوند مرغه نه دي چې راشین شي)

دا متل خلکو ته د خطر زنگ دی او دیته یې متوجې چې په ځوانی کې د الله بندگي او د الله د مخلوق خدمت وکړه کله بوډا شوي نو بیا د څه په وس نشته، ځکه ژوند مرغه نه دي چې راشین شي.

(خپل څرنلري د بل په آس پورې خاندی) دا متل دداسې چا لپاره استعمالیږي چې د بل په شتمنیو پورې خاندی نو خلک وایې پخپله څرنلري د بل په اس پورې خاندی

(خپل عمل د لارې مل) دا ډیر مشهور متل دی او ددې لپاره استعمالیږي چې یو څوک که ښه کار کوي او یا بد هغه ورسره ملگري وي که څوک ښه کوي ښه به گوري او که بد کوي بد به ویني.

(چې څه کړي هغه به ریبی) دغه متل هم برني متل ته روتنه دی په دې متل کې زیاتره د پلار مور سره سلوک ته اشاره کیږي که د پلار سره دې د خپلې ځوانی په دوران کې ښه کوي نو ښه به ریبی او که بد کوي ته به هم له خپل اولاد نه په بودا توب کې بد گوري.

(د زمري غار بې هلو کي نه وي) دغه متل ددغه لپاره استعمالیږي چې څوک له یو چا نه دیوې تمې په اړه هیله من او ناهیلی وي نو نور ورته وایې د زمري غار بې هلو کي نه وي دا تمه دې ترسره کیږي.

(بازخانه بې بازه بې بازه نه پاتیري) دغه متل داسې مفهوم ارایه کوي چې په کومه کورنۍ کې چې کوم تکړه او غیرت مند کس تیر شوی وي نو د زمانې په تیریدو سره بیا هم په دې کورنۍ کې یو داسې کس را پیدا کېدای شي چې د خپلو پخوانیو بازانو ځای ونیسي.

منہي گل مشاعرہ

د ملي هدف اونيزي له آر شيف څخه ۱۳۹۴ لمريز کال

د منہي گل دوديزه کلنۍ مشاعرہ د وردگ فرهنگيانو د غوره کلتوري کړنو يوه بله مهمه لاسته راوړنه ده. د منہي گل مشاعرہ له نن څخه څوارلس کاله وړاندې د وردگود چک ولسوالۍ د

شاعرانو او فرهنگيانو له خوا د مصطفى حماس په مشرۍ رامنځته شوه. د منہي گل مشاعرې لومړۍ ناسته د وردگو په بندچک ولسوالۍ کې د لنگر شگې ته څيرمه د منو په يو بڼ کې رامنځته شوه چې د وخت والي عبدالجبار نعيمې ، د ولسي جرگې يو شمېر غړيو ، سياستوالو او د شعر او ادب سلگونو مينه والو پکې په ډېر شور او ځوږ سره په ځانگړې علاقمندۍ گډون وکړ او په ازاده فضا کې پکې هر راز ، انتقادي ، وطني ، عشقي شعرونه او مست مست غزلونه وويل شول. وروسته دغه مشاعرہ په نوبتي شکل نورو ولسواليو ته هم وغځيده ، خو د امنيتي ستونزو په زياتيدا سره منہي گل مشاعرہ مرکز ميدانبنار ته راغله. په منہي گل دوديزه مشاعرہ کې د هيواد دلر او بر څخه هر کال له ۱۰۰۰ تر ۲۰۰۰ پورې شاعران او د شعر مينه وال گډون کوي ، په دې مشاعرہ کې پر شاعرانو سربيره لوړپوړي چارواکي او سياستوال هم گډون کوي او له ويرې او سانسور پرته پکې د شعر په بيلابيلو ژانرونو کې شعرونه ويل کيږي.

د منې گل مشاعرې مالي لگښت پخوا د شاعرانو او ځايي پانگوالو له خوا ورکول کيدا، وروسته د ولايت د والي حليم فدايي په مالي لگښت د ولايت د مقام او اطلاعاتو او کلتور رياست په گډو هلو ځلو جوړېده، خو په دې وروستيو کلونو کې ياده مشاعره د وردگو د اطلاعاتو او کلتور د رياست په هلو ځلو او مشرۍ جوړېږي چې هر څوک پکې گډون کولای شي.

منې گل دوديزه کلنۍ مشاعره اوس د هيواد او سيمې په کچه پيژندل شوې مشاعره ده، دغې مشاعرې اوس خپل خاص ځای نيولی او پيل يې د ولسمشر په پيغام سره کيږي. د بيلگې په توگه د وروستۍ (۱۴ کلنۍ) دوديزې مشاعرې په اړه د ولسمشر محمد اشرف غني پيغام دلته راوړو چې په اړه يې ليکل شوی دی:

د څوارلسمې منې گل دوديزې مشاعرې د جوړېدو په مناسبت د افغانستان د

جلالتماب جمهوررييس پيغام

خوشحاله يم چې ميدان بنار يو ځل بيا د منې گل د لويې مشاعرې کوربه دی. د غسې لويې کالنۍ مشاعرې د هيواد د مختلفو ولايتونو د فرهنگيانو او ادب وستانو د ليدنو کتنو او له يو بل سره د هنري تجربو د شريکولو فرصت برابروي او نه يوازې د ادب او کلتور له ودې سره مرسته کوي بلکې د افغانستان د خلکو تر منځ د تفاهم په زياتولو او د ملي وحدت په ټينگولو کې هم نقش لوبوي. زه د ميدان وردگو ولايت له فرهنگي ټولنو، ادیبانو او د اطلاعاتو کلتور له رياسته مننه کوم چې د منې گل مشاعرې د جوړېدو بندوبست يې کړی دی او دا زمينه يې مساعده کړې ده چې د مختلفو ولايتونو شاعران او فرهنگيان له يو بل سره شريکه کلتوري مېله ولري.

اميد دی چې د منې گل ۱۴ مه کالنۍ مشاعره او کلتوري مېله د يوې گټورې عنعنې په حيث وپالل شي او کال په کال يې په کيفيت کې بهتري راشي.

د افغانستان د اسلامي جمهوريت جمهوررييس محمد اشرف غني

مدني او کلتوري ټولني

- ۱ - عهد ادبي او کلتوري ټولنه
- ۲ - د جغتو مدني او کلتوري بهير
- ۳ - د خواخوږي ادبي او کلتوري ټولنه
- ۴ - د وردگو ځوانانو ادبي

ټولنه په ۱۳۸۴ کال کې د هاشم شيراني په مشرۍ رامنځته شوې ده.

۵- د وردگو د خلکو د يووالي ټولنه:

دغه ټولنه په ميدان وردگو ولايت کې د امان الله عالمي په مشرۍ رامنځته شوې ده.

۶- د وردگو د معيوبينو اجتماعي ټولنه: دغه ټولنه په ميدان وردگو ولايت کې د محمد الله په مشرۍ رامنځته شوې ده.

۷- د افغانستان د مبتکرو بڼځو ټولنه: د گل اندام دنيا په مشرۍ رامنځته شوې ده.

۸ - د چک ادبي بهير

۹ - د وردگو ځوانانو مدني ټولنه

۱۰ - د ژورنالستانو اتحاديه

۱۱ - د ځلاندي هنري او تربیوي ټولنه

۱۲ - خویندو یون ټولنه

۱۳ - د وردگو ځوانانو مدني ټولنه

۱۴ - د اخلاص مدني ټولنه

- ۱۵ - جغتو ادبي او علمي ټولنه په ۱۳۸۹ کال کې په میدان وردگو ولایت کې د عبدالمتمین په مشرۍ رامنځته شوې ده.
- ۱۶ د اخلاص ټولنه
- ۱۷ - د وردگ فرهنگي خوځښت
- ۱۸ - سوله پالو ځوانانو ټولنه
- ۱۹ - د غازي کریم خان ولسي شورا
- ۲۰ - فکري سمون
- ۲۱ - د وردگو قومي عالي شورا
- ۲۲ - د وردگو ولسونو ټولنيزه شورا
- د روشني موسسه:
- ۲۳ - د ډاکټر روشنک په مشرۍ رامنځته شوې ده.
- ۲۴ - د خوارې علمي، فرهنگي او ادبي ټولنه:
- يادې پورته ټولې ټولنې د حامد کرزي په مشرۍ د حکومت له رامنځته کېدو وروسته په بېلابېلو کلونو کې رامنځته شوې دي.

رسنۍ

د وردگو سيمه کابل ته د نږدې والي له امله زياتې رسنۍ نلري، خو هغه رسنۍ چې وخت ناوخت يې پر دې ولايت کې خپرونې کړي يا يې اوس هم فعاليت دوام لري په لاندې ډول دي:

الف - غږيزې رسنۍ

ملي راډيو. د وردگو ملي راډيو نشرات سيمه ييز دی يعنې د ولايت په څو محدودو ولسواليو کې اوريدل کيږي، له يوې خوا د وردگو سيمه جگ جگ غرونه لري له بلې خوا د وردگو سيمې ته د مرکزي ادارې د کمې پاملرنې او کمو امکاناتو له امله چارواکي په دې نه دي توانيدلي چې ياده راډيو غښتلې کړي خو په ډيرو سيمو کې واوريدل شي، ځکه چې د وردگو ملي راډيو تراوسه په ايف ايم خپو په شواروز کې دوه نيم ساعته خبري، ادبي او معلوماتي خپرونې لري،

ولې هڅه روانه ده خو د یادې راډیو خپروني د کیفیت او پریکونینسي له پلوه غښتلې شي.

د وردگو ملي راډیو تلویزیون ۱۱ تنه کارکوونکي لري په ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ او اتومبستونو کې په کم معاش کار کوي.

تجلا راډیو تلویزیون:

تجلا خصوصي راډیو تلویزیون د ۱۳۹۱ کال د زمري یا اسد له ۲۸ نېټې راپه دې خوا په ایف ایم څپو په خپرونو پیل کړی دی، یاد راډیو تلویزیون اوس په شواروز کې ۱۲ راډیويي خپرونې لري، تمه کیده چې د دې راډیو تلویزیون تلویزیوني اړخ به هم فعال شی خو په وروستیو کې د دې راډیو د مشرانجنیر محمد عمر حلیم د مړینې له امله د تلویزیوني نشراتو د پیل کیدا هیلې په ناهیلیو بدلې شوي دي.

د یووالي غږ راډیو

د یووالي غږ راډیو د وردگو د سیداباد په ولسوالۍ کې په ایف ایم څپو نشرات کوي، د دې راډیو موسس او مسول مدیر حضرت الدین نصرت دی، یاده راډیو د امکاناتو د کموالي او اقتصادي ستونزو له کبله تر اوسه په دې نه ده توانیدلې چې ۲۴ ساعته منظمې خپرونې ولري، په هر حال یاده راډیو د نورو راډیوگانو په پرتله څواکمنه او خپرونې یې نسبتا منظمې دي. د یووالي غږ راډیو د سیداباد گڼ میشتې ولسوالۍ څخه خپرونې کوي، یووالی غږ راډیو په سیداباد سربیره د چک ولسوالۍ او لوگر د سجاوند په ځینو سیمو کې هم په ایف ایم څپو اوریدل کیږي.

ب- چاپي رسنۍ:

د وردگو اطلاعاتو او فرهنگ ریاست له آرشیف

(ملي هدف) د اطلاعاتو او کلتور د رياست خپرونه دا او نيزه د ۱۳۸۲ کال راهيسې د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ رياست له خوا خپريږي، ملي هدف د چاپ له پيل تر اوسه شو ځله له چاپه پاتې شوي ده، په وروستيو کې په دې اداره کې د بې غوريو او گډوډيو له امله پوره درې کاله يعني له ۱۳۸۹ تر ۱۳۹۱ کال پورې له چاپه پاتې وه، خو له نيکمرغه د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ رياست ته زماله تگ سره سم د دريم ځل لپاره په نوي بڼه د چاپ په گانه وپسولل شوه او اوس له تيرو څلورو کلونو راهيسې په منظمه توگه په څلورو مخونو کې چاپيږي، زه چې دا معلومات ليکم، د دې اونيزې ۱۸۵ گڼه ترچاپ لاندې ده.

ملي هدف چې يوه خبري، ادبي او ټولنيزه خپرونه ده دريم مخ يې د شعر او ادب مينه والو ته ځانگړي شوي دي چې هر شاعر او د قلم څښتن پکې خپل ځان ليدلای شي او خپل احساسات او فکر نورو ته رسولای شي.

د دې اونيزې لپاره تر ټولو ستر خنډ د بودجې نشتوالی دی، چې له امله يې کله ناکله دغه اونيزه يوه يا دوې اونۍ ناوخته چاپيږي.

غښتلي ځوانان جریده د غښتلي ځوانان لومړۍ گڼه د لومړي ځل لپاره په ۱۳۹۲

کال کې چاپ شوه، د دې مهالنۍ خپروني موسس او د امتياز خاوند محمد اورنگ مختار دی او مسول مدير يې محمد نسيم رسا دی.

غښتلي ځوانان: خپرونه لکه چې له نامه څخه يې ښکاري د ولايت په کچه د هغو ځوانانو په اړه ليکنې او معلومات خپروي، چې په يوه نهي لحاظ له نورو غښتلي او ځواکمن وي، دغه

خپرونه د ځوانانو د استعدادونو د ودې لپاره يوه په زړه پورې خپرونه ده، چې له لارې يې د دې سيمې خلک کولای شي خپل پوهه او غښتلي ځوانان وپيژني او د دې ځوانانو له تجربو نور ځوانان گټه پورته کړي.

ويښ: ويښ د وردگو د ځوانانو لپاره يوه بله ۱۵ ورځنۍ خپرونه ده، دغه خپرونه د لومړي ځل لپاره په ۱۳۹۱ کال کې د وخت د والي محمد حليم فدایي د واکمنۍ پر مهال د وږي يا سنبلې په اووه ويشتمه نيټه له چاپه راووتله، د يادې ۱۵ ورځنۍ خپرونې د تاسيس موخه د سيمې د ځوانانو سياسي وپيښول او د جگړې له اور څخه چې قربانيان يې تر ډيره ځوانان دي د سولې خواته رابلل دي و، ويښ ټولنيزه سياسي او فرهنگي خپرونه وه، چې په څلورو مخونو کې په رنگه کاغذ په ښکلې بڼه د زر تيرازه په شمېر چاپيدله.

د ويښ خپروني موسس او مسول مدير محمد اورنگ مختار دی، چې دا مهال د مالي اماناتو د نشت له امله له چاپه پاتې ده.

ويبين که څه هم چې ډيره چاپ نه شوه او د ځينو مغرضو او خودخواه اشخاصو له خواله ستونزو سره مخ شوه، خو په ډبر لږ وخت کې يې ډېر نوم او شهرت پيدا کړ. منې گل کلنيزه مشاعره چې د وردگو او ميدان د کلتوري يون، د دې ولايت د مقام په ځانگړې توگه د اطلاعاتو او کلتور درياست په مشرۍ د حکومتي چارواکو، عامو وگړو او د هيواد د نورو ولايتونو د يوزيات شمير ليکوالانو، شاعرانو او مينه والو په گډون د هر کال د پسرلي په موسم کې د وردگو او ميدان د ولايت په مختلفو سيمو کې تر سره کېږي.

گودر مجله چې د نښو چارو ته ځانگړې شوې ده او له چک څخه خپرېږي، په دغه مجله کې اکثره د گودر د غاړې کيسې او د ميرمنو او نجونو هغه کيسې دي چې دهغوی ترمنځ د گودر په غاړه ويل کېږي، خو د دې کيسو ژبه خوږه او هنري ده چې د ټولو پښتني نښو د زړه راز پکې په هنري ژبه ليدلای شو. د (گودر) مجلې ليکواله روښنا وردگ ده چې د همدې ولسوالۍ د سرپوښ د کلي او سيدونکې ده، روښنا اوس مهال له هيواده بهر او سپري.

شپيلۍ مجله

شپيلۍ مجله د چک ولسوالۍ کې د ميډيو تیک په فرهنگي مرکز کې چاپيدونکې مجله وه...

جلگه مجله د وردگو د سيمې اړوند يوه بله سياسي، ټولنيزه او ادبي مجله ده، د دې مجلې مسول مدير انجنير محمد يعقوب ولسمل دی.

منه مجله د منې مجلې مسول مدير بناغلي گل اغا احمدي دی، دغه ادبي، ټولنيزه او کلتوري مجله تر اوسه پورې هره مياشت په منظمه توگه چاپېږي. وردگ د وردگو ځوانانو خپرونه ده

گوربت مجله

وردگ مجله

جغتو مهالنۍ

ورپانگه مجله

فيزوان مجله

ځلانده راتلونکې مجله

(۱۱) لرغوني سيمي او ځايونه

عکاس: محمد نسيم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ رياست د فرهنگي ميراثونو د ساتتنې مډېر

د کلاخ بۇتان

دا چې د وردگو ولايت په جلگه ولسوالۍ کې ډېرې لرغونې سيمي او آثار شتون لري خود ساتنې او بيا رغونې په برخه کې ورته دولت هېڅ پاملرنه نه ده کړې. دا بوتان چې يو د لوی بُت او بل هم د وړو کې بُت په نومونو باندې يادېږي د کلاخ په کلي کې موقعيت لري، نوموړي بُتان د وخت په تېرېدو سره د خلکو وکيندل شول چې د وړو کې بُت نښې د منځه تولو په حال کې دي. دا چې لوی بُت نسبتاً روغ ښکاري خو بد بختانه چې د نوموړي کلي يو تن ورڅخه د غوډلې په توگه کار اخلي او خپل مالونه په کې ساتي، نوموړی بُت چې د لوي گمبزي يا برج په شان جوړښت لري او په ښکلي ډيزاين سره له وړو او نړيو ډبرو څخه جوړ شوی چې په ليدو يې سړي حيرانېږي.

نوموړي بُتان د جلگې ولسوالۍ له عمومي سړک څخه تقريباً دوه کيلو متره لرې ښي لوري ته په يوه ښکلي او زرغونه ځای کې چې په باغونو پوښل شوي ده موقعيت لري، وړو کې بُت د لوی بُت جنوب شرق لور ته په

يوه غونډې باندې ودان شوی او د لوی بُت شاوخوا ډېرې کیندنې شوې دي.

د چتو کافر کلا

نوموړې کافر کلا د چتو په کلي کې موقعیت لري له دې امله یې خلک د چتو د کافر کلا په نوم یادوي دا لرغونې کلا د یوې اوږدې او لوړې غونډۍ په سر ودانه شوې ده، د دې کافر کلا جنوب لوري ته د جلگې ولسوالۍ عمومي سړک پروت دی په عمومي توګه د نوموړي کافر کلا درېیو اړخونو ته زرغونه سیمې او باغونه دي یوازې دا غونډۍ د لویدیځ لور ته له لوی غره سره تړلې ده.

عکاس: محمسنیم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د فرهنگي میراثونو د ساتنې مدیر

د چتو کافر کلا په یوه ډېر مهم ځای کې واقع ده چې د همدې کافر کلا په واسطه دوي درې له یو بل څخه بېلېږي، د نوموړې کافر کلا شمال لور ته یو سیند او جنوب لور ته بل سیند له پاګو او پرېمانه اوبو څخه ډک وي، تقریباً د کافر کلا جنوب شرق خوا ته له یو بل سره یو ځای کېږي چې د سیند ونو د یو ځای کېدو ساحې ته دوآب ویل کېږي، دغو سیندو نو دې سیمې ته طبیعي بڼکلا ورپه برخه کېږي ده، د یادې کافر کلا لوري ته نږدې د بابک په کلي کې د غازي عبدالکبير خان په نوم یو لویه لېسه شتون لري.

د چتو کافر کلا ډېر لرغونی تاریخ لري چې په دقیقه توګه یې چا تر اوسه نېټه نه ده معلومه کېږي چې په کومه زمانه پورې اړه لري، ځکه نوموړې کافر کلا ته نړیوال لرغون پوهان نه دي راغلي چې دقیقه نېټه یې

وټاکي، دا چې خلک ورته د کافر کلا نوم کاروي بنایي علت يې دا وي چې د اسلامي دين له را تگ څخه وړاندې ودانه شوې وي دا کافر کلا د يوې لويې نظامي اډې بڼه لري چې د لوړې او خطرناکې غونډې پر سر داسې قوي او لوی لوی دېوالونه راتاو شوي په نوموړو دېوالونو کې لوی لوی برجونه د نظامي پوستو په شان ودان شوي دي چې په ليدو يې خلک هېرانېږي.

عکاس: محمديسيم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ رياست د فرهنگي ميراثونو د ساتنې مدير

د سيمې د سپېږې چې کيسې کوي او دا کيسې ورته له نیکو را پاتې دي وايي کله چې دا ديوالونه او کافر کلا جوړېده خاوره به يې ورته دومره پخوله (جوړوله) چې يوه پنډه پخه خاوره به يې تول (وزن) کره بيا به يې د څلورويشتو ساعتونو له پاره په اوبو کې اېښودله که به د نوموړې خاورې وزن زيات شوی او ياهم له يو بله جدا شوې وه نو ټوله خاوره به يې له سره ورته پخوله کېدای شي همدا لامل وي چې تر اوسه يې جگ جگ ديوالونه د سختو او ورو او بارانونو په مقابل کې پاتې شوي دي.

دا چې لرغوني سيمې او ځايونه څومره ارزښت لري او د يوه هېواد تاريخي ارزښت هم د لرغونو سيمو او آثارو څخه معلومېږي، او دولت مکلفيت لري چې لرغوني ځايونه ترميم او ساتنه يې وکړي ځکه د هېواد تاريخ له همدې لرغونو سيمو سره تړلی دي، خو بدبختانه چې دولت ورته هېڅ پام نه دی کړی. د سيمې ډېری خلک يې په ارزښت نه

پوهېږي خپل سرې کيندني په کې کوي دا خولا پرېږده چې ځينو کسانو د
نوموږې کافر کلا ځيني ساحې وړانې او د استوگنې کورونه يې پکې جوړ
کړل لويې لويې سمخې يې پکې ووهلې، مالک او غمخوار يې نشته
څوک يې پوښتنه نه کوي چې په څومره خراب حالت کې قرار لري.

د احمد خیلو کافر کلا

دا لرغونې کلا چې د احمد خیلو کلي جنوب او د سلطان خیلو کلي ختیځ او تېمور خیلو کلي لویځ کې موقعیت لري نوموړې لرغونې کلا د جلگې ولسوالۍ ته مخامخ په یوه لوړه غونډۍ باندې ودانه شوې ده، یاده تاریخي کلا د له منځه تلو په حال کې ده چې زیاتره برخه یې وړانه شوې او لږ د بوالونه یې تر اوسه له لرې واټن څخه معلومېږي که ورته پاملرنه ونشي د څو کلونو په تېرېدو سره به یې نښې نښانې له منځه ولاړې شي

د اورمرو کافر کلا

نوموړې کافر کلا د وردگو ولایت د جلگې ولسوالۍ لوېدیځ ته په یو (۱) کیلومترۍ کې موقعیت لري، د یادې کافر کلا ختیځ ته د احمد خیلو کلی لوېدیځ ته یې د اورمرو کلی شمال ته یې د کتب کلی او جنوب ته یې د تېک کلی پورت دی. نوموړې کافر کلا ته ځینې خلک د کتب کافر کلا نوم او ځینې ورته د اورمرو د کافر کلا نوم کاروي زما په اند ورته د اورمرو کافر کلا نوم غوره دی ځکه نوموړي کلي ته ډېره نږدې ده.

د اورمرو کافر کلا په داسې خطرناکه ځای باندې جوړه شوې ده چې یوازې له یوه لوري څخه لاره لري او نورو خواوو څخه د ور ختلو هېڅ امکان نشته، نوموړې کافر کلا د یوې قوي نظامي اډې بڼه لري او په دې کلا کې له نظامي مهارت څخه کار اخیستل شوی چې دوښمن نشي کولی په یاده کلا باندې د نظامي بریدونو له لارې بریالی شي، نوموړې کلا تقریباً له سیند څخه ۱۰۰ متره لوړوالی لري.

د اورمرو د کافر کلا د لرغونتوب په اړه دقیق سند په لاس کې نشته چې په کومه زمانه پورې تړاو لري خو له داسې ختې او ډبرې پکې کارول شوې دي چې په نن زمانه کې هم خلک ورته گوته په غابڼ پاتې کېږي، په دومره لوړه ارتفاع او خطرناک ځای کې یې دا قوي د بوالونه څنگه او د کومو وسایلو په واسطه جوړ

کړي دي. د نوموړې کافر کلا په داخل کې په دېوالونو باندې داسې نقشې او رسمونه کارېل شوي چې په لیدو یې خلک هک پک پاتې کېږي او د پخوانۍ زمانې په نقاشانو او معمارانو باندې آفرنی وايي.

عکاس: محمد نسیم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د فرهنگي میراثونو د ساتنې مدیر

خو ډېر د افسوس ځای دی چې خلک او دولت په ارزښت او اهمیت نه پوهېږي او یا دا مسؤلیت نه احساسوي، دا چې لرغوني سیمې آثار د یوه ملت او هېواد لویه شتمني شمېرل کېږي نو په کار ده چې سالمه ساتنه او پالنه یې وشي ورنه ېې برخې یې ترمیم د خپل سرو کیندنو مخه یې ونیول شي ځکه ډېری خلک یې د مادي لاسته راوړنو په خاطر پکې کیندنې کوي خو د نظارت او ساتنې له پاره یې څوک نشته چې خپل^{*}

• (۱۶) ۳ مخ

د دښتکې بۇتان

عکاس: محمد نسیم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د فرهنگي میراثونو د ساتنې مېرمن

نوموړې بۇتان د وردگو ولایت د جلگې ولسوالۍ د دښتکې په کلي کې د عمومي سرک ښي لور ته په ۱۰۰ مترې کې موقعیت لري، د دښتکې بۇتان له ډبرو لرغونو آثارو له ډلې څخه دي او په ځمکه کې تقریباً ۴۰ متر ژور جوړ شوي دي نوموړې بۇتان په ډبر ښکلي ډیزاین او لوړ مهارت سره جوړ شوي د دغو بۇتانو زینې له ډبرو نریو او هوارو ډبرو څخه په پاخه او اساسي توگه جوړې شوي دي په دغه سیمه کې دوه بۇتان جوړ شوي چې یو ته یې لوی او بل ته کوچنی بۇت وايي دغو بۇتانو ته اوس نږدې کورونه هم جوړ شوي دي.

نوموړو بۇتانو ډبرې برخې د خپل سرو کیندنو له امله وړانې شوې او خلکو په دې تمه پکې کیندنې کړې دي چې قېمتي توکي به پکې پیدا او وروسته به یې په لوړ قېمت و پلوري او په واسطه به یې ډبره پانگه ترلاسه کړي خدای خبر چې چا ته به څه لاسته ورغلي وي او کله خو بدبختانه زموږ لرغوني آثار او تاریخ یې له خاړو سره برابر کړي، خو د لرغونتوب په اړه یې ډول ډول روایتونه شته د ځینو روایاتو په اساس یاد بۇتان له اسلام دمخه دلته رغول شوي او آن تردی چې ځینې یې د زردشت په زمانه پورې تړلي گڼي.

اوس مهال نوموړي بۇتان په ډېر بد حالت کې قرار لري چې په لیدو یې له سترگو او ښکې بهېږي چې ولې د خپلو آثارو په ارزښت او اهمیت باندې نه پوهېږو، خو له بده مرغه څومره چې د سیمې خلک یې په ارزښت نه پوهېږي دولت یې هم خپل مسئولیت نه پېژني یا په خپلو دندو کې غفلت کوي.

عکاس: مهندسیم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د فرهنگي میراثونو د ساتنتني مدیر

ارگی

دا لرغونی ښارگوټی د وردگو ولایت د جلگې ولسوالۍ د کنج د کلي په ساحه کې د عمومي سرک په سر پورت د دې لرغوني ښارگوټي ختیځ ته د موکې کلي، لوېدیځ ته یې داډا خپلو کلي، شمال ته یې د لوی غر او دښته او جنوب ته یې د کنج کلي پروت دی.

عکاس: مهندسیم رسا د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د فرهنگي میراثونو د ساتنتني مدیر

دغه ارگ چې د یوې لویې پادشاهۍ نښې نښانې مور ته په میراث پرې اېښې دي د

لرغوني تاريخ استازيتوب کوي او په دغه سيمه کې لوی لوی مدنيتونه تېر شوي دي، په عمومي توگه د جلگې ولسوالۍ ټول لرغوني ځايونه د اوبو له سطحې څخه په لوړه ارتفاع کې د قوي نظامي سنگرونو په شان او په پرمختللي نظامي تخنيکي مهارت په کې کارول شوی دی. تر نوموړي ارگ دوې قوي خټينې کلا گانې تاو شوې دي او د دغو کلاگانو په منځ کې تقريباً ۴۰ متر فاصله موجوده ده او هرې کلا په دېوالونو کې نظامي (امنيتي) برجونه په ۴۰ يا ۵۰ متري کې په پاڅه او اساسي ډول جوړ شوي، چې دغو کلاگانو ته په کتو دا جو تېري چې په نوموړي ولسوالۍ تر ټولو لرغونو سيمو دغه مهم مرکز تېر شوی دی.

د خوات ډبر ليک

د وردگو ولايت د هېواد د نورو ولايتونو په څېر ډېرې تاريخي سيمې او لرغوني اثار لري، خو له بده مرغه دغه سيمې يا تر اوسه په بشپړه توگه نه دي پېژندل شوي او يا که پېژندل شوي هم دي د يو شمېر وطن دښمنه کسانو له خوا په خپل سر کيندنې پکې تر سره شوې او يا يې هم ارزښتناکه تاريخي شتمني چور او تالان شوي ده.

دا دي ددغه ستر ولايت ځينې هغه تاريخي سيمې چې تر دې دمه يې د کورنيو او بهرنيو لرغونپوهانو له خوا لټون شوی او لږ او ډېرې موندنې يې په هغې کې تر لاسه کړې دي دريږنو. خو د يادولو وړ ده چې دا يواځې هغه څه نه

دي چې موږ په هغې باندې قناعت وکړو، بلکې لازمه ده تر څو په دې برخه کې هر اړخيزه څېړنه وشي خو ددغې لرغونې سيمې تاريخي ارزښت لاسپسې راوسپړل او څرگند شي.

له دې کبله چې د خوات کتيبه د خروشتې دورې تر ټولو مهمه کتيبه شمېرل کېږي او د وردگو ولايت د خوات له سيمې څخه په لاس راغلې ده نو ځکه غوره گڼو چې لومړی دا کتيبه په لنډه توگه دلته معرفي کړو.

د خروشتي ليکنو له مهمو کتيبو څخه يوه هم د خوات مشهوره کتيبه ده، چې په يوه لوی ډبرين لوبښي باندې چې د ۱۸۳۸مېلادي کال په شاخوا کې د چارلس مسيون Ch.Masson له خوا د وردگو د خوات له سيمې څخه د برتانويې د لندن موزيم ته لېږدول شوې ده. دغه کتيبه تر لوبښي تاو راتاو درې کرښې لري او يوه کرښه هم ترې لاندې ده. حرفونه يې سره بېل او روښانه دي، چې د کنيشکا د زوی (۱۲۹-۱۸۲مېلادي) مهاراجه هويشکه په نامه ليکل شوي ده.*

* (۱۲) ۴۶ مخ

د چک ولسوالۍ د انگور باغ سیمه

له دغې سیمې څخه هم یو شمېر له گچ څخه جوړ شوي اثار چې کېدای شي په څلورمې او پنځمې مېلادي پېړۍ پورې اړه ولري ترلاسه شوي دي او بیا له همدې سیمې څخه د کابل موزیم ته لېږدول شوي دي. د سیمې د اوسېدونکو په وینا ددې سیمې ډېر شمېر مجسمې په بهرنیو قاچاق وړونکو او لوتمارانو باندې پلورل شوي دي.

د قدرمن استاد زبیر شفیقي پر وینا د چک ولسوالۍ د علیشنگ کلاگانې او د گوډه د نهه برجه کلا چې درې متره پلن ډېوالونه لري درې سوه کاله پخوانۍ کلا ده، هم د دغه شان تاریخي سیمو په کتار کې شمېرل کېدای شي. ددې یادونه اړینه بولم چې د وردگو په ډېر شمېر سیمو کې داسې لرغوني اثار او سیمې شته دي چې په اړه یې ماته تردې دمه معلومات په لاس نه دي راغلي.*

* (۱۲) ۴۸ مخ

د چک د نهه برجه لرغونې کلا

د وردگو د چک په
ولسوالۍ کې د گوډه د
نهه برجه تاریخي کلا
په ۱۱۳۳ هـ سپوږمیز
کال کې په ډیر عجیبه
ډول جوړه شوې ده
دا کلا د غازي مومین
خان کلا هم بولي،
غازي مومین خان د
وزیر محمد اکبر خان د
هغو سرکښو ۵ تنو
غازیانو او سرخیلو

قوماندانو په ډله کې راځي چې د میکانین د وژلو او افغانستان د ازادۍ گټلو په
تدبیر او پلان کې یې مهم رول درلود.

د نهه برجه کلا اوس هم جوړه روغه ده او د غازي مومین خان څخه پاتې اولاده
پکې ژوند کوي. د روایتونو له مخې د یادې کلا خټه به په غوایانو پخیده اوهر
بیگا به د پنډې په بڼه جوړیده او په اوبو کې به ایښودل کیده سهار تر پخیدا
وروسته به پرې پسڅې وهل کیدې، د دې کلا دیوالونه او برجونه تر ۲۲ مترو
پورې لوړوالی لري، د دروازې تمبه یې په ۱۵ متري لرگي جوړه شوې چې په سر کې
یوه لویه کړۍ هم لري.

ددې ملا د منځ برج چې لوی برج یې بولي د دیوالونو په منځ کې ۴ متره نقاشي
شوي اتاقونه دي، چې ، د دغې کلا د برجونو هسکوالی او مزینو نقاشي شوو
اتاقونو منځ ته ورتلل چې د برجونو په لوړو پوړونو کې دي حیرانوونکي او
ویرونکی دي.

• (۱۶) ۳ مخ

د وردگو هغه لرغونې سیمې چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا ثبت شوي دي په
لاندې جدول کې یې کتلی شئ:

شماره	د ودانۍ نوم	ولایت	ولسوالي	د ثبت نمبر
۱	د کلاء چمن آسیاب	میدان وردگ	د چک ولسوالي	۰۴-۰۴-۱
۲	د چک د نه برجه کلا	میدان وردگ	د چک ولسوالي	۰۴-۰۴-۲
۳	د جلگې ارگ	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۱
۴	ستوپه	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۲
۵	د جلگې بت	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۳
۶	د خواجه میات ولې زیارت	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۴
۷	د جلگې منصور تپه	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۵
۸	د یورک کلاخ غونډی	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۶
۹	د جلگې تا قلعه	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۷
۱۰	د الفطاغر	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۸
۱۱	د کلاخ د بت تپه	میدان وردگ	دایمیرداد ولسوالي	۰۴-۰۶-۹

زيارتونه

د وردگ ولايت مشهور زيارتونه د سيدآباد ولسوالۍ د سيدآباد زيارت، د سيدآباد ولسوالۍ د صوفي شنيزي زيارت، د چک ولسوالۍ د کاکا خېلو د سيمي شاه قلندر بابا زيارت، د چک ولسوالۍ د سپين بناره د کلي د آخوند بابا زيارت، د چک ولسوالۍ د نېک پا قول د درې د خواجه محيات بابا زيارت، د چک د خليلي د خواجه غريان بابا زيارت، د چک د سپوکي د صوفي بابا زيارت، د چک ولسوالۍ د بوم په چارکه کلي کې د ملا بنارس يا ملا کاکا زيارت، د نرخ په ولسوالي کې د بوم زيارت، د کوټه عشرو په مرکز کې د خرقي شريفې زيارت او د شهيدانو زيارت، د نرخ په سنزي کلي کې د شاه قباد ولي زيارت، د جلرېز ولسوالۍ په زيولات سيمه کې د خواجه صاحب زيارت، د نرخ ولسوالي په شهاب الدين کلي کې د لوی ملا صاحب زيارت او د سيدآباد ولسوالي د تنگي د امير بناره په کلي کې د سوبې زيارت د يادولو وړ دی. همدارنگه د گوربت د غره په شمول وردگ ولايت په حينو سيمو کې د چلگزي په نامه زيارتونه هم شته او دا چې دا زيارتونه د چادي، ولي يې د چلگزيانو په نوم نومولي او له کومه وخته په سيمه کې شتون لري، د سيمي وگړي يې په هکله بېلابېل اندونه لري او په دې اړه کره او دقيق معلومات له هېچا سره نشته. د جغتو په سيمه کې هم گڼ زيارتونه شته دي لکه: د خليفه صاحب زيارت، د خواجه محمد صديق زيارت، د خواجه رسول بابا زيارت، د ليگي بابا زيارت، د حاجي سيد مهدي زيارت، چې غالباً د گوربت په غره کې موقعيت لري، د قبيې د سر زيارت، مزار بابا، خواجه غوزبه بابا، د شاه عالم زيارت، د سپدې زيارت، د دولنې زيارت، د مردلې زيارت، د خواجه منجي بابا زيارت، د سپرگين زيارت، د دهنې زيارت او داسې نور*.

* (۳) ۷۸ مخ

(۱۲) د وردگو ځلېدلي کلتوري، تاريخي څېرې

تاريخي جهادي څېرې

غازی محمد جان خان

غازی محمد جان خان د سخی سیدال خان زوی او د کرم خان لمسی دی چی دورد گو قوم دنسب په شجره کی د مایارد قبیلې د خرم خیلو (۱) په شاخه پوری اړه لری

غازی محمد جان دوردگو د سهیل لودیغ یانی اوسنی جغتو د ولسوالی اړوند د بید مشک په کلی کی چی د غزنی ښار د شمال په شل کیلو متری کی پروت دی په کال ۱۲۵۹ هـ ق کی په یوه دینداره منوره او مخوره کورنی کی دنیا ته ۱ دخرم خیل دتسمی وجه داده چی موربی د خوارزم له پادشاهانو(خوارزم شاهیانو) څخه وه نو ځکه دوی دنسب په لحاظ دوردگو په نورو قبیلو یو څه ممتاز شمیرل کیږی (مولف)

سترگی غړولی او خپلی لمړنی دینی زدکړی بی د کلی له ملا څخه کړی دی. غازی محمد جان خان د جغتو په زړه یانی د کاریز په سیمه کی هم یوه کلا لری چی دده په نوم له لیسې (غازی محمد جان خان لیسې) سره نږدی پرته ده خوپه خو اشینی سره چی دا تاریخی کلا د زمانی په تیریدو سره د خلکو له پاملرنی غور ځیدلی او اوس مهال تقریبا په کنډواله او بستی ده دد کلا مو قیعت او دیوالونه لا تراوسه د پخوا په شان موجود دی خود سر پخسی بی دباران او واورو له امله را توپل شوی چی دا کلا د غازی محمد جان خان دیو تر ټولو ستر یادگار بیلگه گڼل کیږی.

غازی محمد جان خان نارینه اولاد نه درلود او یوازی لونی بی درلودی هغه د ښه آس سره زیاته مینه درلوده او تل به بی د ښه آس ستاینه دجگړی لپاره کوله غازی محمد جان خان په آخره اندازه تند او احساساتی سړی وه نو ځکه امیر شیر علی خان وه ده ته لیونی وایه او دامیر شیر علی خان له خولی نورو خلکو هم غازی محمد جان خان ته لیونی وایه ځکه هغه کارونه چی ده کول څوک به بی په مانا نه

پو هیدل خو دهغه کارونه به تل له حکمت څخه ډک ؤ ځکه هغه څه چی ده کول څوک په پیل کی پری نه پوهیدل خو پایله به یی تل بریالی وه د بیلگی په توگه هغه به په نیمه شپه له خوبه را پا خید خپلی توپخانی ته به ورغی خپل توپونه به یی پا کول، گوتی به یی پری وهلی، ښکلول به یی، او کله نا کله به یی د ژمی په سخت مو سم کی په داسی حال کی چی واورى به اوریدی او باد به واورو گردله جوړه کړی وه له خپلو توپ خانو را وایستل غرونو ته به یی خپژول بیرته به یی را ښکته کړل او یا به یی په شا وخوا لیری او نیژدی غونډیو ته خپژول چی دهغه دا کارونه نورو خلکو ته نا آشنا ښکاریدل او په علت یی نه پوهیدل نویی ځکه ده ته یی لیونی وایه خو دی لیونی نه ؤ بلکه هغه نظامی ماهر ؤ چی هغه کړنه یی د افغانستان په اردو کی نظامی تطبیقاتو د الهام سرچینه و گرځیده د افغانستان په اردو کی نظامی تطبیقات ده له زمانی څخه را پاته دی نو ځکه غازی محمد جانخان په افغانستان کی د نظامی تطبیقاتو بنسټ ایښودونکی هم شمیرلی شو.

محمد حسن کاکړ (دافغان او انگلیس دوهمه جگړه) تاریخ په ۱۷۲ مخ کی لیکلی :

((محمد جانخان شخص بسیار احساساتی بود به حدیکه که امیر شیر علی خان اورا دیوانه میخواند مگر همین دیوانه بود که قطعات اردل بعد از واقعه کونگناری (کیوناری) دربالا حصار برضا رغبت وابتکار خود بحیث (غت مشر) انتخاب نمود و با این صورت او نخستین منصبدار نظامی انتخابی افغانستان میباشد.))

و مینویسد محمد جانخان به عبارت امروزی سمبول وطن خواهی و ضد خارجی بود زعامت قوم دایما در خاندان او قرار داشت ولی سردار محمد یعقوب خان بعد از جلوس خود کاکای او خدای نظر خان را که در زمان حکومت امیر شیر علی خان حاکم غزنی بود بحیث خان قوم نصب نمود و نامبرده بعد از معاهده گندمک که در اثر مرض کولرا وفات نمود ذعامت قوم به محمد جانخان و برادرش محمد افضل خان تعلق گرفت.

او بل خای لیکی: مگرو اقیعیت اینست که محمد جانخان از زمان انتخاب تا شهادت خود که توسط عبدالرحمن در دسمبر سال ۱۸۸۱ در کوتل ابد و مزار شریف صورت گرفت نه تنها در جنگها و تجهیز منابع انسانی به پیروزی های بزرگ نایل آمده بلکه در جریان همین جنگها تا خروج قوای اشغالگر از افغانستان برای یک پارچه شدن و همبستگی مردمان مناطق بین غزنی کوهستان و وزیرستان موفقیت بی نظیری را در تاریخ افغانستان معاصر بخرچ داد و شخصیت خود را در یک موقع بحرانی و تشتت بحیث یک جنرال و لیدر تثبیت نمود.

استاد احمد علی کهزاد په خپل تاریخ بر سیره چی دغازی محمد جانخان په اړه بی مکمل معلومات ورکړی په ځانگړی توگه هم دیوی لیکنی په ترڅ کی د غازی محمد جان خان په اړه لیکی (غازی محمد جان خان وردک یکی از مجاهدین معروف وطن است که نام نامی و کارنامه های وطن خاها نه او در جنگ دوم افغان و انگلیس علی الخوصوص در قیام ملی مردم کابل که علیه قوای استعماری انگلیس براه انداخته شده بود قابل ذکر است.

غازی محمد جان خان مرد بسیار رشید وطن خواه مبارز عقیف با مناعت ترت گوی آزادی خواه و بلاخره از همه مجاهد و عاشق غزا بود .

اندامی قوی و نیرومندی داشت در پیاده روی و دوش به تیزی او کس نمی رسید در سوار کاری مهارت فوق العاده داشت و اسپ سواری خود را همیشه چار نعل میدوانید در نشان زدن با تفنگ از روی اسپ خیلی ورزیده بود و بیشتر اوقات قبضه کرچ خود را رها نمی کرد.

او در کابل در گذر تنور سازی رهایش میکرد

د غازی محمد جان خان پلرونه هم ده ده په خیرد هېواد په کچه پیژندل شوی مخور او سپین ژیری خلک تیر شوی. دهغه پلار سخی سیدال خان او کاکا یی محمد اکرم خان د امیر دوست محمد خان په دربار کی دنوموړی امیر سلاکاران وه دوی دواړه هم ډیر متجرب او په خبره پوه کسان وه کله به چی امیر دوست محمد خان دوی د سلا او مشورو لپاره خپل حضور ته وغوښتل نود چپان (تخت روان) پواسطه له وردگو څخه کابل ته ورپل کیدل سخی سیدال خان دومره په خبره پوه او متجرب شخصیت وچی یو وخت د دهراود د نوریو قوم د ځینو سیاسی ملحو

ظا تو په بنا د امير دو ست محمد خان په وړاندې بغاوت وکړ او دده حکم او اطاعت ته يې غاړه نه ايښوده نو امير دو ست محمد خان د ټول هېواد په کچه په سخی سيدال خان حساب وکړ او هغه يې د هراود ته د حاکم په توگه ورو لېږه. سخی سيدال خان په د هراود کې د يوه حاکم په توگه نه بلکې د يوه مخور قومي سپين ژيری په توگه له خلکو سره چال چلند وکړ ، دده مدبرانه لار ښونه ددی سبب شوه چې د هراود د نورزیو او نورو قومونه ترمنځ د سولی او ورورولی فضا را منځ ته شی او د امير دو ست محمد خان حکومت ته غاړه کېږدی.

ددی په څنگ کې سخی سيدال خان يو غښتلی شخصیت وه په پوره هوشيار تيا يې درې کاله په د هراود کې حکومتی چاری مخ ته يوړی څرنگه چې سخی سيدال خان په قومي نزا کتونو او نورو مسایلو پوره پوه وه نو له همدی امله د د هراود خلک زيات ځنی خو شحاله وه دده له خلکو سره همدا نیک سلوک وه چې له د هراود وروسته د کټواز سلیمان خیلو ته د حاکم په توگه و لېږل شو چې هلته يې هم د خپلی پوهی او تدبير په ترڅ کې په ډیره لنډه موده کې د کټواز خلک د امير دو ست محمد خان حکومت ته تابع کړل ترڅو چې هلته ناروغ شو او له څه مودی وروسته هماغه په حق ورسید او جنازه يې په ډیر درناوی وردگوته را وړل شوه او د جغتو په لويه هديره کې د سيدال رسول آغا د قبر تر څنگ خاورو ته و سپارل شوه

جنرال محمد جان خان له انگریزانو سره د دوهمی جگړی په پیل کې:

د ۱۹ پیړی په ورستیو لسيزو کې کله چې انگریزانو د خپل استعماری او پراختیا غوښتنی د سیاست له مخه د هند نیمه لویه وچه له خپل ستونی تیره کړه نو یی د خپلی فارورډ پالیسی په بنا د زمور په ملک له شپږ دیرش کالو ځنډ وروسته د دوهم ځل لپاره سترگی را سړی کړی دا هغه وخت و چې زمور په ملک له یوه طرفه د همدی استعماری ځواک سره د لمړی جگړی په دوران کې ټوټه ټوټه او سخت کمزوری شوی وه او له بل پلوه د شاهي کورنی ټولو غړو او نورو سردارانو قدرت ته د رسیدو لپاره د ځان غوښتنی د نا سالمو سیالیو په بنا دا ملک نور هم د خپل منځی کورگډيو کورنیو جگړو په لمبوکی را ښکیل کړی وه ددی تاوتر یخوالیولې له ښارونو څخه د ملک ډیرو لری پرتو سیمو ته هم غزیدلې وه او د

افغانستان په هره گوښه کې یې ناوړه اغیزی په ځای پری ایښی وی نو ځکه دملک په هره برخه او گوښه کې د قومی ځان ځانیو له امله ملوک الطوائفی خپل سړی حکومتونه را منځ ته شوی وه او محلی واکمنانو په هېڅ ډول د مرکزی حکومت قانون ته غاړه نه ایښوده.

انگریزانو هم وخت په وخت په افغانستان کې د اوسیدونکو قومونو او د سرداری کورنی د ځان غوښتونکو شهزادگانو ترمنځ بی اتفاقیو او نورو ورته بد مرغیو اورته به ډیرمهات او انگریزی پوهه لمن وهله او په افغانستان کې د دی بل شوی اور دا بد مرغه پروسه پرته له دی چی کومه جوړونکی او مثبته مداخله پکې وکړي په ډیره مینه څارله.

په همدی نازک وخت کې د ملک په عسکری تشکیل کې د محمد جان خان وردک په نوم د توپچی یو ځوان او په وطن مین کرنیل د کوزی پښتونخواه د خیبر په محاذ کې دنده سرته رسوله او د امیر شیر علی خان د دوهم پلا پا چاهی په زمانه کې عسکری خدمت ته مخه کړې وه دا په وطن مین او ځوان کرنیل له انگریزانو څخه سخته کرکه درلوده او تر ټولو زیات یې مخالف و کرنیل محمد جان خان به تل دا خبره کوله چی له انگریزانو سره خبری اتری ناست لټیده له زیان پرته هیڅکله کومه گټه نلری هغه به دا خبره زښته زیاته کوله چی له انگریزانو سره هر ډول خبری د ملک په برخلیک د سوداگری او معاملی حیثیت لری او ویل به یی له انگریزانو سره باید تل د توری په ژبه خبری وشی

کله چی انگریزانو د ۱۸۷۸ کال د نوامبر په ۲۱ نیټه د جنرال سمونل او جنرال ماد په مشری له بریتا نوی هند څخه د خیبر له لاری په افغانستان یرغل را وورنو و سره سم د کوزی پښتونخوا ټول پښتانه میشت قومونه د جمرو د څخه را نیولی بیا تردکی پوری د کرنیل محمد جان خان له لښکر سره چی د انگریزانو د لښکر په پرتله یی په ښکاره یو نابرابر او غیر متوازن اندول تشکیللاوه، یو ځای او په ډیر لوړ شهاقت او میرانه یی د جگړی په ډگر کې د کرنیل محمد جان خان ملگرتیا وکړه او له خیبر څخه یی د بری پښتونخوا په لورد انگریزانو د پرمختگ مخه و نیوله دا وخت د خیبر په نوا حیو کی د افغانی اردو شمیره پنځو زرو تنو ته رسیده چی دولس عرادی توپونه یی هم په واک کې درلودل خود انگریزانو د فوځ

شمیره څه باندی د ولس زرو تنو ته رسیدہ چی له زیاتوالی سره سره دهغه وخت په پرمختللو او عصری وسلو هم سنبال وه ددی جگړی لمړی برید چی تقریباً اوه ساعته یی دوام وکړ او دواړو لورو ته پکی سخته مرگ شویله او مالی زیانونه واوښتل چی د انگریزانو په ماته تمامه شوه.

که څه هم کرنیل محمد جان خان د علی مسجد په سیمه کی له انگریزانو سره د جنگ په لمړی کرښه کی زیاته زړورتیا او میړانه وښوده چی له امله یی انگریزانو ونشوای کړی چی په آسانی سره له علی مسجد څخه را تیر شی ددی مور چل عسکر چی د یرو لږو خو زیات تکړه و او دومره میړانه یی له ځانه وښوده چی د سترگو په رپ کی یی بی شمیره انگریزان د ترڅو منو په شان په ځمکه رانسکور کړل خو له بده مرغه چی شمیره یی ډیره لږه وه او رس هم نه ورته کیده همدا وجه وه چی له امله یی امیر شیر علی خان د کرنیل محمد جان خان ددی سرښندنی او میړانی په بدل کی دده په نوم په غیاب کی د جرنیلی (جنرالی) رتبه منظور کړه د خیبر په محاذ کی له څو وروځو خونړیو جگړو وروسته کله چی جرنیل محمد جان خان دخپل لښکر د زیا تولو او د موجود اردو د آذوقی، درمل، او نورو لوژستیکی اړتیاوو د پوره کولو لپاره کابل ته راغی نو په ډیره حیرانی یی ولیدل چی امیر شیر علی خان د ترکستان په لور مخ په روانیدو دی او په همدی تکل یی د سفر ټول لوازم او تجهیزات برابر کړی او جنرال محمد جان خان ته یی وویل (د یوانه خوب خبردارم تارسی داشتی از سنگر نمی خیستی اگر دوباره امدم حق مردانگی تورا بجا خواهیم اورد) او په دی توگه امیر شیر علی خان چی له کابل څخه پښی سپکی کړی نو هماغه یی لاره شوه بیا د کابل په لور راونه گرځید.

د ترکستان په لورد امیر شیر علی خان سفر لکه چی د مخه وویل شول امیر شیر علی خان په ډیره مرموزه توگه دخپلو سلاکارانو له سلا پرته دملک د اداری چاری په ځای پرېښودی او د ترکستان په لورو خو ځید نوموړی د ۱۹۷۹ کال د جنوری په لمړی نیټه مزارته ورسید او دلته په کابل کی یی خپل له هره حیثه کمزوری زوی محمد یعقوب خان چی نوی له زندان څخه راوتلی و د ولیعهد په توگه په ځای پرېښود.

محمد یعقوب خان چی نوی له زندان څخه را وتلی ؤ وجود یی په بندی خانه کی مقاومت له لاسه ورکړی ؤ او ډیر کمزوری شوی ؤ هغه له زندان څخه د مخه یو د قوی ارادی چپستن او ډیر هو شیار سړی ؤ هغه هم د انگریزانو سخت مخالف ؤ او د انگریزانو په وړاندی په جنگونو کی هم ډیر تکړه ؤ نو له همدی امله انگریزان ډیر ځنی بیریدل هغه د خپلی میری مور عایشه خانم په یو اړ خیز او منفی دریغ چی دده او ورور محمد یعقوب خان په وړاندی یی غوره کړی ؤ کار تردی ځایه را ورساوه چی هغه پوره اوه کاله په بندیخانه کی تیر کړی.

د امیر شیرعلی خان دی بی وخته تگ زیاتی پوښتنی تر شا پرېښودی چی ولی دهغه پښی د خپلو پنځوس زره تکړه عسکرو د شتون سره سره د انگریزانو د احتمالی پرمختگ په وړاندی ولزیدی او د روسانو څخه یی د مرستی غوښتلو په تمه یی په داسی نازک وخت کی له کابله د وتلو تکل وکړ چی له یوه طرفه انگریزان ډیر سپین سترگی شوی وه او د افغانستان د اشغال لپاره بډی را وهلی وی او له بل پلوه انگریزان دده په کمزوریتوب پوره پوره خبر شول او په اراده کی کمزوری یی ددی سبب شوه چی انگریزان لا پسی جرات واخلي او په گړندیو گا مونو له بریتانوی هند څخه د افغانستان په لور حرکت را وکړی خوددی ټولولا ملونو سره سره دهغه په اراده کی زیاته کمزوری د هغه د گران ولیعهد زوی عبدالله جان مړینه وه چی دده په روح روان ډیره ناوړه منفی اغیزه په ځای پرېښوده او دا وخت د ملک په دننه کی سیاسی وضع هم دومره گډه وډه وه چی له امله یی د ملک په هره گوښه کی یی ملوک الطوائفی حکومتونه را منځ ته شوی وه خو امیر شیرعلی خان دا ټولی ستونزو څخه اوږه خالی کړه او هغه یی شاته پرېښودی تر غوندی یی د تر کستان په لوری خپلی پښی مچی کړی کله چی مزار شریف ته ورسید غوښتل یی چی مستقیما روسی ته ولاړشی خود مزار شریف خلکو او ملی اردو ده ته دا وعده ورکړه چی خامخا به له انگریزانو سره جنگیږی دی د ډاډه اوسی ، نو ځکه امیر شیرعلی خان د روس له تگ څخه را وگرځید او له بل پلوه جنرال کافمان هم په لیکلی توگه له هر ډول مرستی څخه معذرت و غوښت ځکه چی هغه هم له انگیسانو څخه بیریده او دیوه لیک په ترڅ کی یی انگریزی واکمنانو ته

لیکلی وه موږ روسانو غو بنتل چی د شمال له لوری افغانستان ته تمدن ورسوو خو دا چی تاسی بی د ختیځ له لوری ورسوی نو موږ ته صبر دی. خو لکه چی مخکی وویل شول دا وخت دامیر شیر علی خان پښی د انگریزانو په وړاندی لړزیدلی وی که څه هم انگلیسانو پخپله دا وخت اعتراف درلود چی که امیر شیر علی خان له خپل دی مجهز او قوی اردو څخه زمورپه وړاندی کار اخیستی وای بنایی موږ په دی نه وای توا نیدلی چی په آسانی سره مو په افغانستان نظامی یرغل وروپی وای خو بیا هم که هر څومره امیر شیر علی خان و هڅول شو پښی بی نه تکیه کیدی

امیر شیر علی خان د خپل بهرنی سیاست په برخه کی نوری زیاتی نیمگړ تیاوی هم درلودی ځکه پرته له دی چی د نړیوالو تر منځ دیوه واکمن با چا په څیر ژوند وکړی اړو پایی تیری کونکی سیاست ډیر خو بنسیده همد اوجه وه چی هغه تر انگلیسانو دروس په زار دولت زیات اعتماد درلود ده به تل ویل چی روسان تر انگریزانو د افغانانو لپاره بڼه دی ځکه روسان هیڅکله دروغ نه وای او هیڅکله له خپل قوله نه گززی په داسی حال کی چی انگریزان ډیر درواغجن او غولونکی او چال باز خلک دی زیاتی وعدی ورکوی او لږ عمل کوی خو له دی ټولو څخه دهغه لویه تیر وتنه او سیاسی نیمگړ تیا دا وه چی ددی دری متل په بنا (در خانه گیلوک است دختر همسایه خلموک است) په خپل ملت او فوج بی باور له لا سه ورکړی ؤ اوله روسانو څخه د مرستی غوښتل اود هغه لمنی ته پناه وروړل بی ډیر خو بنسیدل چی له همدی امله بی د افغانستان ځمکنی بشپړ تیا او استقلال هم په خطر کی غور ځولی وه سزا وار رحم است چنین ملت قهرمان تحت فرمان؟!.....

دهغه بله لویه تیر وتنه دا هم وه چی د مشرانو او هوشیارو زامنو په درلودلو بی د گرانی بنځی او ه کلن ماشوم زوی عبد الله جان د خپل ولیعهد په عنوان ټا کلی او خلکو ته ورپیژندلی وه چی دهغه دا کرپنه هم د ملت مخورو او هم دهغه د مشرانو زامنو د نارضا ییتی سبب گر ځیدلی وه که څه هم دهغه ماشوم ولیهد زوی)

عبداللہ جان) له لږمودی وروسته مړ شو خو په ځای پراښی اغیزو یی ددی ملک په برخلیک تر پیره نا وره اغیزی په ځای پریښودی وی.

غازي کریم خان وردک

کریم خان وردک، د سید آباد ولسوالی د دره نور تنگي د امیر کلا اوسیدونکې وه هغه د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په زمانه کې عسکري منصب دار و کله چې امان الله خان واک ته ورسید نو د اوسني لوگر په ولایت کې یې د التمر، بیدک، آبچکان، اسپس ځمکې د یوه فرمان په ترڅ کې ضبطې او بیا یې د کریم خان په مشرې د ورد کوپه خلکو وویشلې (۱)

(۱) دا ځمکې امان الله خان ځکه ضبطې کړې چې د جان فدا په نوم یو حکومتې غنډ په دې سیمه کې پروت و او د (گوډ ملا) په ناڅاپي حمله کې په بشپړ ډول له منځه ولاړ نو امان الله ددې سیمې او سیدونکو ته وخشمد او فرار یې کړل.

دا پیښه تر پیره بریده یوه لویه تیر وتنه گڼلې شو ځکه یابه ښایي امان الله خان په دې پوهیده چې په پایله کې به ددې دواړو قومونو ترمنځ څه را پښیرې؟ هغه څه چې را پښې شول، کریم خان به په غالب گمان په دې نزاکت نه وې پوهیدلې که نه ولې خپل قوم په لوی لاس په لانجه کې را ښکیل کاوه.

یا به ښایي بهرنۍ داسې لویه تو طیه وه چې پایلو ته به یې نه د کریم خان او نه هم د امان الله خان فکر ورسیده! ځکه دا خو لویه ورکه ورځ ده چې یو پښتون قوم د بل پښتون قوم کرنیزې ځمکې د حکومت په فرمان قبضه کړې او فرار شوې قوم د وسلوال په غرونو کې وگرځې.

خو په هر صورت ولیدل شول چې له لږې مودې وروسته دا دواړه قومونه له بل سره داسې وښتدل چې دواړو لورو ته په سلگونو کسانو مرگ ژوبله واوښته، که څه هم وردکو دا ځمکې د سقاو په اړدوړ کې د گل جان خان وردک په وساطت خو شې کړې خو انساني تلفات په ځای پاته وه او هغه نه جیره کیدل.

(۶) ۷-۲۴ مخونه

په بل عبارت ویلې شو چې د التمرور ځمکې د وردگو لپاره د امان الله خان او یا یې دهغه د حکومت لخوا د خوږې ډالۍ په ځای هغه ترخه ډالۍ وه چې بیلگې یې له دې د مخه د پښتني قومونو تر منځ هیڅ نه وی لیدل شوې او لکه د مخه چې وویل شول دا شک بشپړ په ځای دي چې کیدای دا پېښه په خپله امان الله خان او د هغه سلاکارانو د کوم بل هېواد په هڅونه او لمسونه په نا فهمې کې په دوي عملې کړې وي دا د دې لپاره چې دې کړیو به غوښتل د امان الله خان ځوانه واکمنې کمزورې او په کورنۍ سر خوږېو کې یې را ښکېل کړې ، خو په هر صورت ترننه ددې موضوع څرک د واقعیتونو په رڼا کې مستند را څرگند نشو چې ولې امان الله خان ددې ځمکو لپاره وردک قوم وټاکه ؟

ولې یې دا زهرجنه ډالې په کوم بل زورور قوم ونه لوروله چې په وردگو یې ولوروله ، په پښتني قومونو کې خو وردک داسې آرام صبور او خپل خور قوم ؤ چې هیچا ته یې ضرر نه ؤ اړولې او نه یې هم له نورو قومونو سره د خپل منځې جگړو او نورو لاندو اوید ماشیو کوم تاریخي بگرونه درلود .

دهغه فرمان متن چې په ډیره سختې زموږگو تو ته راغلي او له مخې یې امان الله خان د کریم خان په مشرې دا ځمکې دوردکو خلکو ته ورکړې په کت مټ متن یې ستاسې لوستلو ته وړاندې کوو :

لمبر فرمان ۱۳۸

نشان دولتي

۱۷ سرطان ۱۳۰۶

ع، ج، ع عبدالعزیز خان وزیر دا خله

املاک التمرور ، بیدک ، آبچکان ، اسپیس ، سیا کوه ، جوزار که بضبطې آمده و مردم مواضع مزکور فرار گردیده اند ولا مزرع مانده برای اقوام وردکي منظور فرموده لایحه جداگانه درین باره وضع و بوزارت حریبه ارشاد گردیده که مواد آتیه الذکر لایحه مزکور تعلق به وزارت داخله دارد :

۱- به علاقه داری همین قریه ها یکه زمین شان به مردم وردکي داده میشود محمد کریم خان وردکي مقرر است که حسب قوانین موضوعه دولت ایفای وظیفه نمایند قریه ها مزکور را از دیگر علاقه داریها وضع کرده یک علاقه داری دوم جدید تشکیل میدهد .

۲- نفرهایکه در آنجا سکونت میگیرند تا سه سال از اخذ عسکر معاف شوند لهذا از دو فقره فوق شما را خبر داده ام و ارشاد میشود که بقرار مواد فوق اجرا نمایید

شا امان الله خان غازي

امضا

اداره ۷۲۴

ثبت صفحه ۲۰ کتاب فرامین

مرکز دایره تحریرات حضور

له هغه وروسته کله چې امان الله خان د اروپا له سفر نه بیرته را وگرځید نو استعمارې کړیو په ډیره چلاکې هغه ته داسې غربې فرهنگ ورد غاړې و چې دی پرې نه پوهیده خو له امله یې دده واکمني را ونړیده دا هغه زهرجنه ډالۍ او تریخ ار مغان وه چې اسلامي ارزښتونو ته سپکاوي او دده بربادې پکې نغښتی. وه ځکه هغه فرهنگ چې ده له لودیځ نه را وړی وه عامو افغانانو ته دمنلو وړ نه وه نو دهغه دهمدې سیاسي کمزوري له امله یو شمیر خلک او قومونه د هغه په وړاندې را پام خیدل چې ددې کسانو پارونه هم په غیر مستقیم ډول د همدې رندو استعمارې کړیو (انگلیسانو) ترارادې. ادارې لاندې وه چې د غیر مستقیمو هڅونو په ترڅ یې د سقاو زوی حبیب الله کلکانې له کوم لوري را پیدا کړ، د سقاو زوی د کابل په لور سو قیات وکړل کابل یې ونیو خود ورد کو خلکو ددې مجهول الهویه خیرې حکومت ونه مانه او د هغه په وړاندې یې نیغ مقاومت پیل کړ دا وخت کریم خان او کرنیل عبدالله خان مشهور په (للا کرنیل) د سقاو له زوی سره د ټوپ په دښته کې و جنگیدل او له هغوي نه یې په پیل کې اوه سوه تنه ټپې او اسیر و نیول غبار د خپل افغانستان در مسیر تاریخ په ۹۰۳ پاڼه کې داسې را غبرگه کړې:

اما مردم وردک از ابتدا حکومت بچه سقاو را نپیذیرفت و حاکم اورا رد کرد بچه سقاو به سو قیات قوي پرداخت، و مردم وردک به قیادت کریم خان، و عبدالله

خان کرنیل (ماهیاری) در نواحی دشت توپ با قوای دشمن رزم کردند و با گرفتن ۱۷۰۰ اسیر و زخمی و کشته آنها را عقب زدند، گرچه بعدها قوه بچه سقاو وردک را به جنگ اشغال و کریم خان که قلب وردکیان و طرفدار سلطنت شایمان الله خان بود بکشت و قلعه اش که در تنگی وردک که مرکز مهمات جنگی بود، و خاندان او را با فتح محمد خان و عبدالسلام خان و غیره محبوس به کابل آوردند. البته عبدالله خان (کرنیل) فرار نموده بود.

دکریم خان د شهادت په اړه بیا پخپله حبیب الله کلکانی (سقاو زوی) په خپل کتاب «زما ژوند له غلا تر پاچاهۍ» کې لیکي:

د دربار وزیر شیرجان ددې لپاره ټاکل شوی ؤ چې له خلکو نه د راتولو شویو پیسو ډیره برخه په هغه چا ویشي چې له ما سره مخالف دي او په دې توگه زما پلویتوب او متابعت واخلې په عمومي توگه شیرجان په خپلو کارونو کې بریالی ؤ خود وردکو جنگیالیو چې د هغوی ځمکه زما او د غزني تر منځ پرته وه، نه د شیرجان ومنله او نه زما، هغه پوځي ټولگي چې ما د غزني خواته لیرلي ؤ د کریم خان او دهغه د ورور لالا عبدالله خان په لارښونه د وردکو جنگیالیو تریر غل لاندې راغلل، ماته یې وخوره او ټول خواړه واره شول. زه مجبور شوم چې ډیر پوجیان ولیږم خو هغوی هم بریالی نشول چې لاره پرانیزی دغو وردکو په حقیقت کې زما د مهماتو دوه لیکي و نیولې او په پای کې زه اړ شوم چې پخپله د هغوی مقابلې ته وروانگم. ما عمل غوښت، او د کابل له انگړ نه ستومانه شوې وم. ما او زما ورور له دغو سره ډیرې جگړې وکړې، او غواړم ووايم چې چمتو وم هر څه وکړم که هغوی ماته خدمت کول ومنې، هغوی ډیر زړه ور جنگیالی وه او هیڅ ډول زړه سوي یې نه مانه. د جگړې پیل هغوی ترورو ستي جنگیالی پورې د جگړې کولو مانا درلوده. خو او نۍ پکار وې ترڅو د هغوی مقاومت مات شي.

په یاد مې دې چې دوه ځل په آس سپورله ډیرو لږو ساتونکو سره د وردکو له خوا ایسار شوم. زه فکر کوم چې که چیرې زما د اتومات ټوپک مرسته نه وای نوزه به هم هلته قصابي شوې وم. یوه ورځ کله چې دوهمه پیښه را منځ ته کیدله د وردگو لارښود کریم خان د خپلو جنیالیو لارښونه کوله. زه په پیل کې تر هغو چې جگړه ښه توده شوه په دې خبره نه پوهیدم. جگړه روانه وه توپک مې په لاس کې تود

شوي ۽ هغه مقاومت چي وردگو جنگي لائو شيبه په شيبه د جگړې تر پيل وروسته زياتاوه، زه په دې خبره پوه کړم چې مور له يوه عادي غليم سره مخامخ نه يا ستو. زما سرې زما شا و خواته په ډيره چکتيا را پرزیدل، او ما په نه دريدونکي توگه ډزې کولې تر هغه چې زما ټوپک هومره تود شو چې نيردې يې لاس را سوځولې ۽ وروسته چې په مور د جگړې فشار لږ څه سپک شو سترگې مو په يوه پگړۍ چې شمله يې په ژيرو گلا باتونو بنکلې شوې وه، ولگيدې، کوم شې چې زما پام يې خان ته را واړاوه، او همدغه شيبې نيردې زما ژوند را نه اخيستې ۽ يوه گولۍ مې (سوغ) غوږ ته څيرمه تيره شوه؟ او مخ ته مې نيردې يو بنکلې فوق العاده مېړنۍ ځوان په آس سپور ولاړ ۽ د هغه په لاسونو کې هغه په عاجو بنکلې شوې جزيل ټوپک ۽ چې گولۍ يې نيردې زما ما غزه ايستلې وه. ځوان ټوپک او سد ميل لخوا په لاس کې کلک نيولې ۽ ټوپک يې په ټول زوراو چت او زما د سر خواته يې را خلاص کړ، خو هغه په د نه پوهيده چې زما آس څومره چټک او غښتلي ۽ زما د زنگنو له ډير فشار سره زما د آس بنايسته نعلونه او چت شول او آس مې نيردې يو گزليري ودرید. گوزار هوا و څير له دغه گوزار هو مره په زوراو په قوت و شو چې ځوان يې نيردې په خپله له آس نه غور ځولې ۽ ما د خپل ټوپک خوله د ځوان ټټر ته ونيوله او پوښتنه مې وکړه: ستا نوم؟ له بې پروايې ډکه موسکايې په مخ و غوړيده او ځواب يې را کړ: «کريم» ما بنايې هغه پخوا پيژندلې دې. ما په داسې حال کې چې د جگړې له ستړيا نه مې تيگا وهله، وويل: زه تانه وژنم خپلو سړيو ته ووايه چې تسليم شې زه به تاته ډير عزت درکړم، خو هغه زما د ټوپک ځولې ته وکتل او مازې يې وخنډل. ځوان په لوړ غږ وخنډل او زه يې له غوسې وپرسولم. هغه پوهيده چې زما په زړه کې څه ۽ هغه وکړای شول، چې زما د بنکاره بلنې تر شا زما چکوره توب و بنسبي، نا بېره مې له غصې چيغه کړه: ستا قوم زما د با چاهۍ له منلو نه ډه ډه وکړه نو ټول ووژل شول. خو ستا په اړه به لاس ونيسم، ځوان خپل سر په وياړ او چت ونيو او په ټول غرور سره يې وويل: زه د يو سقاو له زوی نه هيڅ ډول مرسته او زړه سوې نه غواړم، له آس نه را وښويدم او مې وويل: ښه نو ته له مانه کرکه کوی؟ د سقاو له زوی سره د تورې وهلو په اړه څه وايي؟ په ځواب کې دې هم له آس نه را کوز شو کله چې دواړو فو ځونه

احساس کړه چې ددو لارښوونکو ترمنځ دوه په دوه جگړه کیدونکې ده، نو ورو، ورو یې جگړه پریښوده او دوه اوږدې لیکې یې جوړې کړې ترڅو زموږ جگړه ووينې کله چې زموږ دواړو تورې سره وبریښدې نو د یو جونو په قطارونو کې چوپه چوپتیا وه زموږ د تن په تن جگړې په اوږده موده کې هیچا یوه کلیمه خبره ونکړه یوازینی شې چې ما اوریده هغه کله کله زموږ د یوې خوا د لږ پر مختگ په صورت کې د پوځیانو له خوا د تایید، شا باسې او یا افسوس نارې وې.

کریم خان ډیر غښتلی توره وهونکی اولکه پيشو چټک ؤ، سربيره پردې د هغه د پارسي (ایراني) څرمنې پاسته او تک سره بوټونه په پښو وه. او زما خوار درانه روسې پوځي بوټونه په پښو وه، دا حال په هغو اووړو کې زما د چټک خو ځښت ځنډ ؤ او زه مجبوروم چې له خپلې ټولې ټگۍ نه کار واخلم. کریم خان کوم ساده جنگيالی نه ؤ. هغه تر ډیره د تن په گړندې او چټک چورلیدو کې په خپل غښتلتوب او داود خپل مړوند په نه ماتیدونکې زور باندې باور درلود، او دداسې تاکنیکونو په مقابله کې زه اړوم چې له ټولو هغوزده کړو نه تیر شم چې ما د پوځي پریت په میدان کې زده کړې وې او په ځای یې د خپلې غلاد مهال له چلونو نه گټه واخلم زه ډیر ژرو پو هیدم چې که چیرې غواړم ژوندې پاته شم نو د ننداریزو جگړو وخت نه دې. هغه لنډه شبیهه چې ما په دې اړه سوچ کاوه، د کریم خان تورې په هوا کې لکه بریښنا لوبې کولې، او ما د هغه د جنگيالیو د آفرین غرونه او ریدل هغه دوه ځلې په خپله توره زما ټټراو زړه را په نښه کړ خو زما د پسه د څرمنې پو ستین او شاته د چورلیدو چل چې د کوهستان د هلکانو زده دې، دواړه وازې زه وژغورلم. ډیر وروسته زما تورې د هغه ښۍ لیخ (بازو) ټپې کړ او د هغه په چټک خو ځښت کې لږ سستوالی را پیدا شو خو سره له دې په هغه اریانو نکی چټکتیا چې هغه خپله توره په کین لاس کې چلوله، زه باورې کړم چې تراوسه هم له یوه ویرونکې غلیم سره مخامخ یم. یو وار بیا زه اعتراف کوم چې تر ډیره د یوه ښه تصادف په نتیجه کې زما توره په ځای ولگیده او د هغه غاړه یې داسې وڅیرله چې وینو یې ټول کمیس لوند کړ یو دوه گامه شاته ولاړم او چمتووم چې توره په ځمکه واچوم. زه یو ځلې بیا په دې سوچ کې ډوب شوم چې که چیرې ددې ځوان په نه وژلو سره وکړای شم د وردگو پلوی تر لاسه کړم نو زما فوت او زور به ډیر ټینگ شي دا یو وژونکې تیر و تنه وه. په هغه لنډه شبیهه کې چې ما سترگې بلې خواته واړولې، کریم خان په ما را ټوپ کړل، ما بلې خواته ټوپ کړل، ځان مې

وژ غوره او خپله توره مې د هغه په زړه کې خښه کړه په داسې حال کې چې حيرانونکې موسکا يې په سترگو کې ښکارېده پر شا ولويده او زه چې باوري وم هغه د مړينې په حال کې دې، د هغه خواته ورننږدې شوم کله چې زه د هغه خواته روان وم د هغه سترگې زما په سترگو کې ښخې شوې او د بريښنا په شان چټک ځلنده خو ځښت يې وکړ. هغه لا تر اوسه هم ژوندي ؤ. مخکې له هغه چې زه د هغه په مقصد وپو هيرم، لاس يې خپلې ملا و ستنې ته اوږد کړ او يو چا کوي يې لکه بريښنا چټک زما خواته گوزار کړ. ما له خپل ځايه تپ کړ او چاکو لکه گولي هوا و خپرله. کریم خان پروت ؤ او د مړينې تيگا يې وهله. ما په غصه وپو ښتل: ايا دا هغه چلند دې چې ښايي له يو بريالي فاتح پوځي سره وشي؟ کریم خان چې وروستي ساه يې ايستله وويل: دا د وژونکي (قاتل) چاکو د وژونکي د وژلو لپاره ؤ... دا چاکو زما د ورور د قاتل د وژلو چاکو ؤ هغه چاکو چې افغانستان يې ښايي له تا شيطان وزمه نه ژغورلای وای. هغه نور شه وويل او سترگې يې د شيشې په شان و ځليدې او مړ شو. د غې پښې خورا قهر جن کړم او په چيغو مې وويل: زه به هيڅکله بيا په انسان زړه سوې ونه کړم. ما غو ښتل ددغه سرې ژوند وژغورم خو هغه پر ما و خنډل. ما له هغه سره منصفانه جگړه وکړه او غو ښتل مې ځانکدن يې آسانه کړم. هغه په ما د چاکو گوزار وکړ او زه يې وژونکې و گڼلم. نور بس دې. که څه هم د کریم خان مړينې د وردکو مقاومت مات کړ خو هغوی زما نه پخلا کيدونکي د ښمنان پاته شول سره له دې هغه بيا هم زړه ونکړ چې د کابل او غزني په لار کې له ما سره مخامخ شي. زه هم تر هغو چې د امان الله خان فوځ هغه ځای ته را ورسيد او د اوو نه پټې لارې يې اوارې کړې، بريالي نه شوم چې د هغه ځای ځمکې لاندې کړم.

خو د کریم خان د شهادت په اړه مور د مرحوم والي روشنډل خان په قلم د هغه د خا طراتو د کتاب په ۴۹ مخ کې داسې يوروايت هم لرو او ځکه يې په ځای بولو چې روشنډل خان دا وخت يو قلم په لاس ژني. ؤ او همدارنگه ددې روايت راورل له بل پلوه ځکه اړين دې چې د حبيب الله کلکاني سره دورد کو د جگړو په اړه نور وضاحتونه هم پکې موجودې.

«د بر خور د اولي مردم وردک با بچه سقاو دردشت توپ يک غنډ مکمل سقاوي ها از بين رفت و تمام مهمات جنگي شان بدست سربازان وردک افتاد حتي گفته ميشد که بعضي از زنان دهات دشت توپ هم تو انستند که چند چند ميل تفنگ را از نفرهای پای مانده و هزيمت خورده سقاوي ها را بدست بيا ورد.

این غلبه معنویات و روحیات قوم را اضافه تر تقویه و زنده ساخت و در ظرف چند روز تقریباً هجده هزار نفر مسلح مناطق وردک به میدان نبرد حاضر گردید و در صدد پیشرفت به سوی کابل شدند، کریم خان و لالا کر نیل عبد الله خان و برای تقویه لشکر قومی کمک هم کردند. درین احوال تصادف ای ما بین کریم خان و کپتان محمد حسن خان جغتو اختلاف نظر پدید شد که این اختلاف تقریباً کمر قوم را شکست، موضوع اختلاف نظرشان هم جز اقتدار پسندی و رسوخ جنگی چیزی دیگری نبود (متأسفانه قبایل غیور مملکت ما همیشه به علت مرض کسب قدرت مرام های ملی را می بازند).

با حدوث این اختلاف کپتان محمد حسن خان با بعضی از گروه های قبایل مایار میدان جنگ در آنجا ترک گفته به جغتو مراجعت نمودند، کریم خان ازین پیش آمد بغیظ و غصه آمده با بعضی نفرهای میرخیلها محاذ مشترک قومی را گذاشته مستقیماً در جای شان در تنگی وردک رفتند در آنجا به تنهایی در مقابل قدرت سقویها قد علم نمود اما چون طاقت غیر کافی در دست داشت مقاومت کرده نتوانست زودتر محاصره شد و بالاخره بدست او شان اسیر گردید، مدتی در کابل محبوس بود سپس به ورثه های چندین مقتولین ورثه احمدزایی التمور که قبلاً در یک برخورد محلی از طرف نفرهایی متعلقه وی به قتل رسیده بودند سپرده شد و از طرف او شان مقتول گردید، بلی: این ذعیم ملی و شجاع به قتل رسید و لی وردکها از جنگ دست نه کشیدند و آترا تا آخر ادامه دادند»

د کریم خان د شهادت په اړه د حبیب الله کلکانی او والی روشندل خان له روایاتونه مورپوره حقیقت را ایستلې شو چې کریم خان له احمد زیو سره د خپل منځی له مخکنیو جگړو او تاو تریخوالیو له امله له یوی خوا او د خپل قوم د بی اتفاقۍ له پلوه کمزوری شو او د بنمن یی په اړه بریالیتوب ته ورسید.

(۶) ۱۶۴-۱۷۹ مخونه

غازي ملا مومن خان

غازي نايب ملا
مؤمن خان په خټه
بنوزی او په سټه کې
غلجايي پښتون دی
' په پيل کې د پکتيا
خلکو د دغه
نوميالی تر مشري
لاندي د
انگليسانو په ضد
پاخون وکړ او ډيرې
برياوې يې ترلاسه

کړې چې په دې توگه له هغه نه يو ملی مشر جوړ شو اولاده يې اوس د برگوده ،
کرمعلی او زرکک په کلیو کې اوسېږي.

غازي ملا مومن خان دخپلو منصبونو په لړ کې د امير شيرعلي خان د واکمنۍ په
مهال دهندستان د سيند ايالت په مرکز شکارپور کې لومړي د والي نايب او بيا
وروسته والي وټاکل شو او قوي روايات دي چې غازي ملا مومن خان د امير
شيرعلي د واکمنۍ په مهال د څه وخت لپاره د هغه وزير هم پاته شوی دی .

غازي نايب ملا مؤمن خان دکابل په لاهوري دروازه کې پخپل نوم يوجومات هم
درلود چې هغه يې پخپل شخصي لگښت جوړ کړی وو او هم يې د هغه امامت کاوه
په هرصورت غازي ملا مؤمن خان په هغه زمانه کې دومره تکړه او ماهر والی وو
چې په قلمرو کې يې دده د حکومت په زمانه کې هيڅ ډول بغاوت راپورته نشو ، ده
به د سيند ايالت کلنی مالیه چې يو لک هندي کلدارو ته رسیده راټولوله او د
خپلو لگښتونو له وضع کولو وروسته نوره به يې مرکزی حکومت ته رالېږله .

کله چې غازي ملا مومن خان له خپلې دندې نه تقاعد وکړ نو له هندستان نه افغانستان ته راستون شو او دنورو کورنيو چارو ترڅنگ يې د يوې لويې او تاريخي ۹ برجه کلا بنسټ چې تر نن ورځې پورې پخپل پخواني عظمت په ځای ولاړه ده د چک ولسوالۍ د گوډه په سيمه، کينود دا کلا په څه د پاسه پنځه جريبه ځمکه کې په (۹) رخه، د ايروي بڼه، په داسې فني ډول جوړه شوی چې اوس د هغه زماني يويې مثال شهبکار گنل کېدای شي او بيلگه يې په ټول هېواد کې تقريباً نشته خو دريغا چې دغه تاريخي شاهکار اوس د حکومت او دهغه د اوسيدنکو د نه پاملرنې له امله د انقراض تر پولې رسيدلې ده.

وايي چې غازي ملا مومن خان ددې کلا نقشه له هندستان نه راوړې وه دا کلا په خپلو ديوالونو کې اته آسمان ځکې بروجونه چې هر برج يې پنځه منزله، شپږ رخه او ۲۵ متره لوړوالی لری او نهم برج چې د کلا په منځ کې په حرم سراي کې موقیعت لری تر ټولو لوړ برج دی.

دغه برج د حرم سراي په منځ کې موقیعت لری او يو د پخو خښتو حمام چې عمومي او انفرادی غسل ځايونه لری هم په دغه حرام سراي کې تر سترگو کيرې چې دهرڅه ټول د هغه زماني له شهباکاريو نه د حال په ژبه کيسې او افساني بيانوي، ددې کلا د ديوالونو سور تر نيمايي پورې دري متره دی خو پورته يې بيا پخسې يو څه کم سوري شوي دي.

دا کلا د سهيل لخوا دوي لويې دروازې لری د منځ د دروازې په سرد لوحې شاته د اوبو د څلورو لويو کتوو يو مخزن يو لري چې که خدای مکره ددښمن لخوا دروازو ته اور واچول شي نو په اتومات ډول داوبو استعمال به اور مړي کړي، دا داسې عظيم الجسه دروازې دی چې دنن ورځی ترکان يې له جوړولو نه عاجز دی او آن يوه پله به يې هم ونشي بسورولای، دا دروازې چې د اوسپنو په قوي پټو او ظرفو گل ميخيو، سپرغيو او غورغيو ښکلي شوي دي او تر نن پورې پاته دی چې موږ ته د تيرې زماني د برمونو او عظمتونو کيسې د حال په ژبه بيانوي د کلا د منځ پلو د دروازې په سر په مرمينه تيره په دري ژبه دا لوحه منقوش شوی ده چې د قال په ژبه دالاندي ابیات زموږ سترگو ته راغبرگوی.

گشاد باد دولت هميشه اين درگا بحق اشهد ان لا اله الا الله

ساخت ملا مومن غلجایی در زمان قلعه عالی وقار
وجه قلعه نام خواهش شیر کرد بهر شیران پیشه شد یادگار
هشت برج هشت رخ شش جهت صاحبش را یاد باد کردگار
در حساب جمع خرچش سیم و زر از حساب معلوم شد هفده هزار
اخویش یار محمد خان جوان بود و کرد شهادت آخر اختیار ۱۲۳۳ه ق
یافت چون اتمام بود انکه سنه یک هزار دو صد سی و چهار ۱۲۳۴ه

له غازي ملا مومن خان وروسته د هغه زوی جان داد خان هم د خپل پلار په شان یو
تکره غازي جوړ شو چې له ده وروسته یې په کورمه، پاراچنار، هنگو او تل پورې
ډیر فتوحات کړې او په غزاگانو کې یې فعاله ونډه او برخه اخیستې ده. روایت
دی چې د هغه د پلار نوم ملا عبد الحکیم دی او مومن خان یې په ماشومتوب کې
د زمانې ترخو څپرو ته یوازې پراېنسی دی کله چې مومن خان او یار محمد ځوانان
شول نو اسلامي زده یې وکړې او عالمان ترې جوړ شول دوی له پکتیا د اوسني
لوگر په لور را وکوچیدل او لومړی یې په لوگر کې د شکار کلا په نوم یوه تاریخي
کلا جوړه کړه او بیا له څه مودې وروسته د اوسني وردگو په لور را وکوچیدل او د
جلگې په تره کې بله کلا جوړه کړه چې وروستی شاهکار یې د کر معلی ۹ برجه کلا
گڼلی شو.

غازي ملا مومن خان په ملنگ کي بنځ شوی دی اولاده یې اوس په برگوډه کې
اوسېږي چې په اولاده کې مشهور کسان یې،
جنرال اصیل خان دی چې د افغانستان په اردو کې یو قوي هیکله منصبدار اود
جهاد په دوران کې یو تکره جنرال پاته شوی دی هغه د کمونستانو د کودتا په
مهال د ارگ په ختیځه دروازه کې نوکري درلوده او له دې چې د کمونستانو سره
سخت مخالف و مقاومت یې وکړ خو کله چې کمونستان بریالی شول نو اصیل یې
د اوږدې مودې لپاره بندي کړ او کله چې له بنديخانې آزد شو نو جزایې د کونړ د
اسمار غنډ ته ورکړل شو د افغانستان په اردو کې هغه غنډ و چې د ټول هېواد
جزایې منصبداران به ورته را لېږل کېدل.

له څه مودې وروسته اصیل خان له دې چې په کمونستانو یې سخت زړه ډک و نو په غنډ کې یې کودتا وکړه کمونستان یې ددوی په واجب سزا ورسول سلاح او مهمات یې ولجه کړل له هغه وروسته اصیل خان د حزب اسلامي افغانستان په تشکیل کې جهاد ته ادامه ورکړه او په پېښور کې د اوږدې مودې لپاره د سرحدي کشف مسؤل وټاکل شو ترهغه چې په ۱۳۷۰ کال کابل د مجاهدينو په لاس ورغی د یوڅه وخت لپاره اصیل خان په ریشخورو کې پاته شو او بیا به کله په وطن او کله به پېښور کې و د طالبانو د واکمنۍ په مهال د یوې موسسې د امنیت مسؤل و خو اوس د ملي دفاع وزارت په احتیاطو کې دی.

جنرال اصیل خان د زمانې له پېښو ډیره گیله لری او په هر کاره کار قوي نیوکه او منطقي استدلال کوي، همدا وجه ده چې په نظامی لیکو کې د هغه د شمولیت چانس کم شوی ځکه ټول منصب داران ترې بیرېری.

د غازي ملا مومن خان په اولاده کې نور مشهور کسان محمد کریم خان او دهغه زوی محمد نعیم خان (معین خان) وه چې علم پالونکی کسان وو او تل به د هغوی په جومات کې گڼي عالمان او طالب العلمان او سیدل د نایب غازي ملا مومن خان په نامه اوس د گوډه د خواجه کلا په ډاگ کې یوه لیسه هم نومول شوی ده چې ډیر زده کونکي پکې لوست وايي.

نایب غازي یار محمد خان:

دغه نومیالی د غازي ملا مومن خان کشر ورور او ده ته ورته غازي و چې په پیل کې یې د هېواد په سهيلي ختیځو سېمو کې له انګلیسانو سره جنگېدلی او بیا وروسته په هرات کې پلټن مشر وټاکل شو او بیا همالته شهید او آلي د (بس بابا) په هدیره کې خاورو ته وسپارل شو چې قبر یې اوس هم معلوم دی، له هغه نه په هرات کې ډیر یادگارونه پاته شوی دی چې یوهم دهغه د اس نعلونه (نالونه) وه چې په هرات کې دومره مشهور شوي وه چې د یار محمد خاني نالونو په نوم به ټولو آهنگرانو پیژندل او جوړول به یې. شهید یار محمد خان تقریباً د ځوانۍ په عمر شهید شو روایت دی چې شهید یار محمد خان د کرملي د ۹ برجه کلا د جوړولو ترنیمایې پورې له خپل ورور غازي ملا مومن خان سره ملگری و خو کله چې هرات ته په نظامي سفرو ولاړ نو بیا را ونګرځید او د کرملي کلا یې جوړه او په سر

رسیدلی ونه لېده، د نایب غازي ملا مومن خان سره د املاکو ویش بیا د یار محمد خان اولادې د رود په مسیر وکړیانی د رود لودیخ پلو ځمکې د ذولفقار له کلي را نیولې بیا تر تنگې سیدان پورې د غازي ملا مومن خان په برخه ورسېدي او د رود ختیخ پلو ځمکې بیا له همدې کلي نه تر تنگې سیدان پورې د غازي یار محمد خان اولادې ته پاته شوي خو پاته دې نه وي چې د غازي ملا مومن خان ځمکې او کلا بیا د ظالم عبدالرحمن خان په حکم ضبطې او په نورو خلکو وویشل شوي .

وايې چې بازخانه بې بازه نه پاتېږي د غازي یار محمد مشر زوی غازي (طره باز خان) هم د خپل پلار او کاکا په شان غښتلی او مبارز غازي تیر شوی اوله انگلیسانو سره د کابل په اوسني شاههید کې د یوې مخامخ جگړې په ترڅ کې شهید شو چې جنازه یې په ډیر درنښت د نظامی پریت په بدرگه وردگو ته راوړل شو او د خپل کاکا غازي ملا مومن خان په سپارښتنه د برگوډه د ملنگ په کلا کې خاورو ته وسپارل شو (۱)

(۱) دملنگ کلا یوه پخوانۍ چار دیوال وه چې کوتې نه وی پکې ودانې شوی او د طره باز خان په ښخولو سره دغه چار دیوال په هدیره بدل شو او تر نن پورې مړی پکې ښخېږي .

ددغه غازي اولاده اوس هم په نهه برجه کې اوسېږي چې حاجی محمد ابراهیم خان یې په اولاده مخور او مشهور کس تیر شوی چې په اخلاقو کې یې اوس قاضي غلام درویش په شمول ډیر علما را پیدا شوي دي حاجي محمد ابراهیم په ځوانۍ کې په صوفي مشهور وهغه دومره عابد او پرهیز گاره سړي و ژبه به یې تل د الله په اسماوو ډاکره او شنډې به یې ورو ورو په ذکر رپیدې ، له علماوو سره یې ډیره مینه درلوده وه او د ژوند په وروستیو کې یې الله پاک حج هم په نصیب کړ .

سردار خان د غازي یار محمد د اولادې بل مخور چې په برگوډه کې اوسېده او اولاده یې هم په برگوډه کې اوسېږي نوموړی په خپل وخت کې زړه سواندی او علم پالونکی شخصیت تیر شوی دی او په خپل نامه په برگوډه کې یو جومات هم لری او تل به یې په دسترخوان ملنگان او فقیران راټول وه ددغه غازي په معاصره اولاده کې حاجی عبد الوهاب خان بل مخور دی چې اوس د قوم د ستونزو حل ډیری د هغه اوږو ته تکیه دي هغه د جهاد او کمونستانو دمخه د بگرام په هوایي ډگر کې یو

نظامی منصبدار و بیا دجهاد لیکو ته ولاړ او دخپل ماما ډگروال ارکان حرب غلام دستگیر خان وردگ تر قوماندې لاندې یې په وردگو کې دروسانو په ضد جهاد پیل کړ او یو څه موده وروسته پېښور ته ولاړ او د پیرسید احمد گیلاني له محاذ ملي نه یو نظامي کنډک راوړ خو کله چې مجاهدین بریالي شول نو د جهاد بریاوي او ارزښتونه یې د خپل منځي جگړو او بې اتفاقیو قرباني کړل، همدا وجه ده چې عبدالوهاب خان بیا نظامي وظيفې ته زړه ښه نکړ او د خپل قوم په خوا پورې پاته شو.

ديارمحمد خان په اولاده کې دکلات د حج او اوقافو رييس شهيد قاضي محمد انور (سعادت) هم شامل و چې د خپل عمر د شباب په دوران کې یې د یوې ترافيکې پېښې په ترڅ کې خپل ژوند له لاسه ورکړ، هغه د زابل په ولایت کې په میشت ناقل وردگو خورا گران و او کله چې شهيد شو نو هغوی خپلې کورنۍ ته راوړ.

محمد انور په جاپاني انگلسې عربي پښتو اودري روانې خبرې کولې مور د غازي ملا مومن خان او ورور یې یار محمد غازي تذکره او یادونه ددې لپاره دلته سچل کوو چې دهغه نومیالیو د اولادې انس او الفت اوس له وردگو سره دومره ژوره گنډه خوړلې چې له وردگو د باندې دوی په وردگو یادیري او هم یې خینسۍ او دوستۍ له وردگو سره بیحاسبه ډیرې دي.

• (۸) ۱۷۶-۱۸۱ مخونه

غازي عبدالکبير خان ((ببرک))

مورڊ غو بڻتل چي د عبد الکبير خان (ببرک) دڙوند يادونه او کاري فعاليتونه د وردک مشاهيرو په لومړي ټوک کي سچل کړو خود معلوماتود نه نلر لوله امله د خپلي دې هيلي په ترسره کېدلو ونه توانيدو که څه هم هلې ځلې مو ډيري وکړې او په بار بار مو دهغه اولادونو ته مراجعه وکړه خو په نن سبا يې خبره تر نن ورځې را وځنډوله او سرانجام يې معلومات هم په لاس رانکړل، دغه نيم نيگور معلومات چي تاسې يې اوس لولي دهغه اولادونو زموږ په واک کې نه دي را کړي، بلکه د آبکزار دمانجر خيلو معلم شيراقا چي دهغه د خپلوانوله ډلې دی زموږ سره مرحمت وکړ او په نيمه خوله يې له وردگو نه کابل ته را وليږل، په تکرار سره وايو چي مرحوم عبد الکبير خان ترهغه لور حق درلود کوم يې چي مور ددې رسالي له لاري ورپه ځای کوو خو داچي ولي له بشپړو معلوماتو محروم پاته شو دا زموږ گنا نه، بلکه دهغه چا بي غوري وه چي په بيا بيا مراجعو او غوښتنو يې ددغه نوميالي په اړه په معلوماتو خاشه واچوله.

زموږ په باور د جهاد په گټه د عبد الکبير خان کارنامې له تسجيل پاته کېدل لويه بې غوري، بې انصافي اود وردگو له جهادي داعيې سره ستره جفاده، په دوهم تکرار سره وايو داچي څوک به ملامت وي او څوک سلامت! تر مور هغه څوک بنسټه پوهيري، چي دهغه جناب په خلف کې حسابيري! مور خو جناب عبد الکبير خان ته د ورته اتلانو د فعاليتونو سچل ته تل اوليت ورکړی دی.

بيا وايو! داچي ولي؟ د عبد الکبير خان د فعاليتونو د تسجيل خبره تر دريم ټوک پوري را ورغزیده هغه هم په داسې حال کې چي په اړه يې معلومات نيمگړي او انځور يې هم په لاس کې نشته خپله وروستی گيله له شف شف نه شفتالو ته را باسو او په ډک زړه وايو چي يو ځل تاسې ټول لوستونکي دهغه له زوی عبد الرحمن جان نه وپوښتی چي دا ټول ولي؟

په هر صورت، گيلې گرمانې او خواشيني زښته ډيري دی، خوله چا؟
او له کوم زړه سواندي؟

يوه بل ټکي ته هم اشاره کوو، د مرحوم عبد الکبير خان د کارنامو سچل زموږ غوښتنه او تقاضا نه بلکه د وردگوډ چوپ او خاموش اکثريت ټينگه او منصفانه غوښتنه وه، نو موږ به څنگه سترگې پرې پټې کړو.

په هر حال !

کله چې په وردگو کې اسلحې وويشل شوي او جهاد پيل شونو تر يو ه لنډې مودې د سيمې ملکې اداره هم د نظامې شورا په لاس کې وه خو څنگه چې دا وخت د نظامې شورا دندې ډېرې مهمې درندې او حساسې وي او نشوای کيدای چې د خلکو خپل منځی ستونزو، دعواگانو او نورو ملکي کارونو ته لاس رسې شي نو د نظامې شورا په تشکيل کې دوردگو اسلامي قومي شورا را منځ ته شوه چې عبد الکبير خان «ببرک» يې لومړی او وروستی رييس وو، عبد الکبير خان په وردگو کې د جهاد د پيل لومړنی انتخابي قومی رييس وو چې په پيل کې دلنډو څو ورځو لپاره د جگړې په ولسوالی کې دهغه ولسوالی په کچه رييس وټا کول شو خو ژر د ټولو وردگو د قومي اسلامي شورا رييس شو، دوردگو ټولو مجاهدينوله هغه نه کلک اطاعت کاوه دا هغه وخت وو چې تنظيمونو د پرگنو ترمنځ بې اتفاقی منگلې وردگو ته نه وی را اوږدی کړی او په وردگو کې اسلامي جهاد له اسلامي معيارونو سره برابر ديوه اتحاد او اتفاق په خوږه او دورور ولی په فضا کې په مخ روان و، هو، وردگ ټول په يوه قوماند ه وه او عبد الکبير خان علاقدار يې رييس وو او تشکيلات يې په لاندې ډول و،

عبد الکبير خان علاقدار د شورا رييس.

ډگروال ارکان حرب غلام د ستگير خان نظامي قوماندان.

ملا منير آخند زاده د شورا مرستيال.

جگړن رویدار خان د نظامي مرستيال.

په پورتني تشکيل شورا جوړه او په درزي بې خپل کارونه پيل کړل او لومړنی مرکز يې تريو وخت پورې په شيخ يا سين کې و بيا د شورا مرکز گڼځنده شو او له هغه ځايه د چک د زراعت کوټې ته راغی او تر يو ه کال پورې يې دلته فعاليت درلود او له يو څه مودې وروسته ددې لپاره دا مرکز تنگي سيدان ته ولاړ چې دا نقطه د چک او د جگړې د ولسواليو ترمنځ يوه مهمه او ستراتيجيکه دا اتصال نقطه وه او

دواړه خواوي ترې ښې اداره كېدې د يو څه مودې په ترديدو سره دغه مركز بيا د
عليشنگ گانگرو ته راغی او تر آخره پورې په دې كلي كې و .

عبد الكبير خان علاقدار نه يوازي د يوه مدير، مدير په توگه خپل قوم د جهاد په
ليكو كې اداره كاوه بلكه له جهاد د مخه هم د يوه قوی و كبل په توگه د خپل قوم په
خوا پورې ولاړ و ، د فروتن په نامه كوم حكمران چې د وردگو سپين زيرو به ډيري
كيسې ترې درلودې اوله وردگوسره يې ښه نكول يو وخت د جلگې اوسنۍ
ولسوالۍ ته راغی او د خلکو په ناحق ځورولو يې پيل وكړ فروتن د يو شمير
كسانو په لمسونه غوښتل چې د ولسوالۍ (مقر) له (ميرانو) نه د كلاخ كلي ته را
نقل كړي چې دغه كار زښته ډير زيانونه درلودل چې تر ټولو مهم زيان يې دا وه چې
د كلاخ كلي چا پيريال د ولسوالۍ د مقر لپاره مناسب او مساعد نه و ځكه د
ولسوالۍ د تاسيساتو جوړولو لپاره يې اراضي نه درلوده او دغه كلي د يوې
ډبرينې غونډۍ لپاسه پروت وو

عبد الكبير خان فروتن ته دهغه ددې خپل سړی په اړه وويل : تير په خپل ځای
درنده پاته ښه ده د ولسوالۍ انتقال ناممکن دی خو فروتن نه منله او خپلې دواړې
پښې يې په يوه موزه نويستې وي كله چې فروتن د عبد الكبير خان خبره ونه منله
نو د عبد الكبير خان له خولې يې واوريدل چې ښه او سمه خبره نه اورې او نه يې
مني نو دا گز او دا ميدان وگورو چې ته څومره نر يې ! فروتن ډير په غصه شو خو
دغصې په جوش كې يې يوڅو نورې رقيقې خبرې هم د عبد الكبير خان له خولې
واوريدې او په نتيجه لاس تر پښو اوږده د جلگې له ولسوالۍ ووت .

عبد الكبير خان بېرک عجيبه حوصله هم درلوده هغه ته به چې چا په دولتی ادارو
كې د كار د بندښت ستونزه وروپه نو په خلاصه ټنډه به سم دلاسه ورسره روان شو
او تر هغه به نه لاس په سر كېده ترڅو به ستونزه نه وه كنترول شوی چې له خپل قوم
سره د هغه دا ښكېنې د تاريخ په حافظه كې ثبت او سجل حق لری .

عبد الكبير خان بېرک ډېر دروند او په خپل قوم زړه سواندي او مهربان كس و
پراخه حوصله يې لرله او لويه په ځان باندي ونه يې درلوده .

د محمد ظاهر شا او محمد داود خان د واكمنۍ په مهال لومړی د هېواد په شمال
يانې د ميمني په ولايت كې د مرديان علاقدار و او له هغه وروسته بيا غزني ته را

تبدیل شو او د ناوړه په «اوکک» کې علاقدارو او د څه مودې لپاره د لوگر ولایت د خوښې علاقدار هم پاته شوي دی.

د غوايې د کودتا په مهال د کورنیو چارو په وزارت کې د احصایې مدیر و خو ډېره ژر یې دنده پرېښوده او وطن ته ولاړ تر هغه چې په وردکو کې اسلامي پانځون نه و شوی عبد الکبير خان ډېر ځوریده ځکه دا داسې وخت چې بې تجربې کمونستانو ته د خپلو مشران ځورول، وژل او بندي کول لوی غیرت او بريالیتوب ښکاریده.

عبد الکبير خان علاقدار په ۱۳۹۹ لمریز کال د جلکې ولسوالې د دالان په کلې کې په یوه دنداره او علم پالونکې کورنۍ کې سترگې غړولې او خپلې لومړنۍ زده کړې په خپل چا پیريال کې تر سره کړې او دو مره ښه لیک یې درلود چې د اجمل خټک خبره (لوی لوی فنکاران ترې لوگی شه)

عبد الکبير خان علاقدار په ۱۳۶۲ لمریز کال د ورپېښې ناروغۍ له امله د ۲۳ کالو په عمر له دنیا نه سترگې کړې او له روسانو سره یې د جهادی تاریخ په پاڼو کې خپل نوم تل پاته او ژوندی په ځای پرېښود.

د جلکې په ولسوالې کې او س یوه لیسې دهغه په نوم جوړه ده چې گڼ زده کونکې پکې لوست وايي.

(۸) ۹۴-۹۸ مخونه •

جمعه خان (همدرد)

جمعه خان همدرد د جهاد په مهال پخپله سیمه (دهیواد په شمال کې) په

خاص ډول خپل قوم وردگ، په عام ډول ټول پښتانه د توکمیز اړدوړ له غلیم توب نه په ډکو دورو کې له هر ډول تیری او غچ اخیستونکو بریدونو نه بچ او سرلوري وساتل نو ځکه به د هغه نومیالي نوم د کيقباد، کی خسرو په څیر د تاریخ د سینې په هره پاڼه کې د راتلونکو نسلونو لپاره په زرینو کرښو سجل اوله ویاړه ډکې کارنامې او فعالیتونه به یې د غیرت د مثالونو تل پاته بیلگې وي.

په رښتیا هم چې جمعه خان (همدرد) په فرضي جهاد برسېره د قومي ذات البیني شخړوله پېښیدو نه دمخنيوي او په شمال کې د میشت قومونو ترمنځ د نیکو اړیکو په احیا او ژوندي کولو کې هڅاند وو.

زموږ د دغه ادعا مصداق دادیچې د جهاد په کرکيچونو دورو کې نه پخپله د جمعه خان همدرد او نه یې د مجاهدینو لاسونه د چا په وینو رنگ شول او نه هم د بل چا لاسونه، دهغه (مجاهدینو او یا نورو متعهدینو) په وینو سره شول دا په دې مانا نه وه چې جمعه خان (همدرد) کمزوري وو، نه! د هغه له شخصي خصوصیاتو نه یو دا وه چې اصلا له هېچا او هیڅ قوم سره تضاد نه درلود یورښتیني مسلمان وو، او یوازې دهېواد په شمال کې د افغانستان د اسلامي حزب یو تکړه، متعهد او وفادار قوماندان و چې د مقابلې لوري یې یوازې او یوازې گوره روسان او د هغه گواډ اگیان وه.

د کمو نستانو د رژیم له پښتو وروسته جمعه خان (همدرد) د هېواد په شمال کې د ټولو پښتنو لپاره یوه ډاډمنه تکیه گاه او د ویاړ هغه سمبول وو چې د سیاسي بدلونونو او اوبتونو په ټولو پړاوونو کې دیوه سوله خوښونکي غښتلې او هوښیار افغان په عنوان لکه ونه مستقیم په خپل مکان پاته شوي دی.

که موضوع په تفصیل سره را وڅیړونو بڼایې کتابونه پرې ډک شي خو په لنډ ډول به یې را ونغاړو جمعه خان همدرد په ۱۳۵۸ هجري لمريز کال له خپل قهرمان ورور صوفي اميرگل (همتیار) سره چې د افغانستان د اسلامي حزب په تشکيلاتي ليکو کې د بلخ په ولسوالۍ کې د حضرت بلال (رض) د جهادي جبهې عمومي قوماندان و، په جهاد پيل وکړ، عجالته دا وخت هغه د خالد بن وليد د غنډ چې د دغه جبهې له غنډونو نه يو غنډ و، قوماندانو و، خو کله چې په ۱۳۶۴ کال صوفي اميرگل (همتیار) د يوې ناخوانمردانه توپيې ښکار او د شهادت لوړ مقام ته ورسيد (۱) نو د حضرت بلال د جبهې ټولو مجاهدينو د

(۱) د صوفي اميرگل همتيار د شهادت په دغه ډول و چې هغه ته يې کوم کليوال د مزار شريف له ښاره يو تيبپ ريکارډر ډالۍ را وليږه (هغه وخت زمانه يو څه ساده وه او شيطا ننونه چانه پېژندل) کله چې صوفي اميرگل تيبپ سوچ کړ نو هغه ناخوانه بارود پکې ځای په ځای کړې وه چاودنه را منځ ته شوه او صوفي اميرگل ځای په ځای شهيد شو

رايو په غوڅ اکثریت جمعه خان (همدرد) د خپلې جبهې د مشر او جهادي قوماندان په توگه ومانه، او په اتفاق سره سلاسه شول چې نور د جمعه همدرد تر قيادت او قوماندې لاندې په دغه جبهه کې د پخوا په څير خپل سپيڅلی جهاد ته ادامه ورکړی.

پاته دي نه وی چې دا وخت د حضرت بلال جبهې د بلخ ولايت په مختلفو ولسواليو کې په لاندې تفصیل څلور غټ غنډونه د فعاليت په چوکاټ کې درلودل

۱. د خالد بن وليد غنډ لکه چې د مخه وويل شول د صوفي اميرگل (همت یار) په ژوند بې پخپله جمعه (همدرد) قوماندان وو او دهغه له شهادت وروسته کله چې جمعه خان همدرد د حضرت بلال د جبهې عمومي امير شو نو د دغه غنډ قوماندان مامور محمد نسيم وټاکل شو.

۲. د چاربولک په ولسوالۍ کې د چاربولک په نوم جهادي غنډ چې قوماندان يې فدا گل و.

۳. دولت آباد په ولسوالۍ کې د بلال (رض) په نوم غنډ چې قوماندان یې شمس الدین و.

۴. د بلخ په ولسوالۍ کې د شهید (همتیار) په نوم غنډ چې قوماندان یې جمعه الدین وو او د همتیار له شهادت وروسته دا نوم ورباندې کښیودل شو.

له دې چې د بلخ ولایت اراضې اواره ده، د پتیدو او سترا خفا ډاډمن ځایونه یې هم نه درلودل او دا خوځړکنده ده چې په دښتو کې وسلود نا اندولی. له لحاظه جگړه ډېره سخته وي او هغه څوک به زورور کېږي چې ثقیله سلاگانې ولري خو بیا هم کله به چې جگړه ونښته نو (نره) جگړه به وه او مجاهدینو به خپل سنگرونه نه خوشي کول که څه هم د جبهې عمومي مرکز د شولگرې ولسوالۍ په طلا قمر کې وو او هر ورځ به بمباردیده او یا به ژر ژر قواوي او آن پخپله روسان ورتلل خو هیڅ وخت د دغه مرکز په تسخیر بریالی نشول.

یو وخت دوی ته د کمونستانو د جاسوسی له شبکې نه اطلاع حاصله شوه چې له مزار شریف نه پنځه کمونستي اورگانونه، د مزار خاد، د دوستم ملیشواوي، اتلسمه فرقه، نهرین فرقه، د گلخان مغلو آچې د خاد په مربوطاتو کې یې فعالیت درلود، پریکړه کړي چې د جمعه خان همدرد په مرکزونو د بلخ په ټولو ولسوالیو کې د دوي په ذمعه گیلیم جم؟؟؟ حمله وکړي، دوی خپل ټول امکالات وکړل ځانونه یې برابر او سهار وختی یې د جنگې الوتکو په بمبارد، جنگ پیل کړ، بیا درندو وسلو اراضې ویشته دوی هره ورځ دغه کار کاوه چې خپل ټول هوایي او ځمکنې زور به یې ختم کړ نو بیا به هر اورگان ځمکنی تعرض پیل کړ او تر بیگا پورې به درنده جگړه روانه وه ما بنام به دوی ټول خپلو قرارگاوو ته ولاړل نهه ورځې تمام د کمونستانو ټولو اورگانونو عملیات وکړل خپل زور یې تمام کړ خو بری یې تر لاسه نکړ او په دغه نهه ورځو کې یو گام هم په مخ ولاړ نشول کله چې له ماتېسره مخ شول نو په نهمه ورځ ماڼو کې منگل (چې دا وخت د ترانسپورت وزیر وو) د بلخ د ولسوالۍ سپین ژیری سره راټول کړل او دوی ته یې وویل: چې زه به خپله لونگی ستاسې په لمن کې واچوم او تاسې ولاړشی خپلې لونگی د جمعه خان همدرد په لمن کې واچوي چې دا جگړه نوره بس کړي. کمونستانو په دې توگه خپله بشپړه ماتې ومنله، سپین ژیرود ماڼو کې منگل لخوا په پیغام کې جمعه خان همدرد ته دا هیله هم راوړي وه چې د دوستم (تانگونو او شوبلو) ته اجازه ورکړي چې د

شبرغان په لوري خپلو قرارگاوو ته وگرځي، جمعه خان همدرد شرط کيښود چې تانگونه بايد خپل ميلونه د شاته لور ته واړوي او بيا په سرک تير شي خو جالبه دا وه چې دو ستم بيا هم له همدغه منځگرو سپين ژيرو نه د هر تانگ په سر يو، يو سپين ژيري ددې لپاره کښيناوه چې جمعه خان همدرد پرې عمليات ونکړي.

د تيښتې او ماتې په مهال د تانگونو د شا په لور اړول شوي ميلونه داسې ښکاريدل لکه په گرمي چې د ستړيو سپيو را خړيدلي ژبي په لکۍ پورې سرېښ وي د کمونستانو دا ماتې يوه داسې تاريخې ماتې وه چې د بلخ په ولايت کې د مجاهدينو او نور عام ولس ترمنځ په (پرتکونو) بدرگه شوه.

د وخت په تيريدو سره د جهاد په لیکو کې د جمعه خان همدرد ښه وړتيا او زړورتيا ددغه سبب شوه چې د بلخ ولسوالۍ دغه جهادي مرکز (د حضرت بلال «رض» جهادي جبهه) د افغانستان د اسلامي حزب د ۹ شمالي ولاياتو د مجاهدينو د باور وړ پناځای شی نو همدا وجه وه چې جمعه خان (همدرد) په ۱۳۷۴ کال د افغانستان د اسلامي حزب د رهبري د شورا لخوا د شمال زون د تنظيمه ريس په توگه وټاکل شي.

د جهاد په مهال جمعه خان همدرد د پاکستان له تگ او راتگ سره چندان مينه نه درلوده د وسلو اکمالات يې مجاهدينو کول او يوازې به ښايي دوه ځله پاکستان ته تللی وي.

جمعه خان همدرد له هيڅ بهرنی هيواد سره د نورو؟؟ په شان کوم سياسي تعلقات نه درلودل، که نه د هغه لپاره ددې ښه زمينه برابره وه چې د گاونډيو او يا نوري نړۍ له کوم هيواد سره سياسي اړيکې ولري او خپل ځان د نورو په شان مجازي شهرت او قدرت ته ورسوي د داسې کړنو بيلگه د هغه په وجود او شخصيت هيڅ نشته.

کله چې د کمونستانو خونړۍ، ظالمانه واکمني او دوره په افغانستان کې پای ته ورسیده نو د هيواد په گوټ، گوټ کې د زورواکانو لخوا خپل سړی تحركات رامنځته شول او په تيره بيا کله چې د هيواد په شمال کې يو شمېر ملوک الطوايفي ته ورته جوړښتونه را پيدا شول او په رأس کې يې پخوانی بې رحمه زورواکان وه نو د خلکو په بيخايه ځورولو او رېږولو يې پيل را وکړ.

سره له دې چې دا وخت ددوی د تاوتريخوالي او منفي نفوذ د اعمال له امله يو شمېر کوچنی جهادي حوزې او لو بې جبهې ته د تسليميدو په حال کې شوي خو جمعه خان همدرد له خپلو ټولو مجاهدينو سره چاته د تسليميدو ذلت ونه مانه

،خپله جبهه او ځان يې په هر ډول ستونزمنو شرايطو او کړکيچنو حالاتو کې صحي سلامت وساتل .

کله چې طالبانو د ميمني له لوري شبرغان ته را ورسيدل او د اښار يې ونيو نو د مزار شريف په لور يې د پرمختگ لپاره تيارې ونيو ، په مزار شريف کې حاجي محمد محقق ، دوستم ، د رباني ډله تپله سره راټول او په اصطلاح يو هم شورتي شورا يې جوړه کړه په دغه شورا کې له جمعه خان همدرد نه هيله وشوه چې طالبانو د مخنيوي لپاره بايد په خپل قلمرو (بلخ ولسوالۍ) کې دفاعي خطونه و اچول شي خو جمعه خان (همدرد) چې بشپړ سياسي او نظامي بلوغ يې درلود ، هغوی ته يې وويل : چې زه له طالبانو سره جگړه نشم کولای تاسې چې د خط اچولو مينه وال و است نو د دغه خط تر ټولو ښه ځای شبرغان وو چې هلته بايد اچول شوي وای ، او په کنايو ډول يې دوی ته وويل : ساده په نظر درغلم چې د خط په اچولو سره په خپله سيمه نظامي غوبل جوړ کړم او يا خپل مجاهدين برناحق په چا ووزنم ، همداوه چې ددې شورا غړې يې په خپل دغه خطرناک سياست او موضوع گيری کې ناکام کړل او پخپله هم ددې لپاره چې د کومې توپيې ښکار نشي او يا يې لاسونه د بيگنا مسلمانانو په ونيو رنگ نشي عجالتا د ايران په لوري ولاړ او د نړيوالی ټولني تررا تلو پورې هلته استوگن وو .

کله چې د طالبانو واکمني پای ته ورسیده نو جمعه خان همدرد بيرته بلخ ته را ستون شو او په ۱۳۸۱ کې د اتمې قول اردو د قوماندان په توگه وټاکل شو له هغه وروسته په ۱۳۸۳ کال د بغلان د والی په توگه بغلان ته ولاړ او هلته يې په پيل کې د بغلان ولايت ټول دولتي املاک د غاصبينو له لاسه واخيستل او د دغه ولايت بيا رغاونې ته يې مسوولانه پاملرنه وکړه له دې چې د بغلان ولايت مرکز د خلقيانو د واکمنۍ په مهال د پلخمرې ښار ته راغلی وو او دا داسې ښار دي چې د ښارې پراختيا لپاره ځای نلري نو جمعه خان همدرد د خپل ماموريت له هماغه پيل نه په دغه تکل وو چې يو وخت بايد د بغلان ولايت مرکز دهغه اصلي او پخواني ټاټوبی يانې نوی بغلان ته وليږدوي خود مرکز د ليردونه د يو شمېر کسانو له گټو سره په ټکر کې را تله دغه کسانو خپل لستونې او پايڅې را بدو هل کابل ته به را غلل او د جمهور ريس لومړی مرستيال ضيا مسعود ته به يې د جمعه خان (همدرد) شکايتونو په لړ کې ويل ، چې د دغه ولايت د ولايتي خو دير شو ريسانو له ډلې نه يې ټول د افغانستان په اسلامي حزب پورې اړه لری او پښتانه دی ، ددوی پرپاگند دومره گړندي په مخ ولاړل چې د ضيا مسعود سترگې د تبعیضي ليد په

بنا پوچې وړېږندې کړې جمعه خان (همدرد) يې کابل ته راوغوښت دوی دواړه د کرزي په مخ کې خپل دلايل ارايه کړل کله چې لومړی د ولايت د ريسانو سپیناوی و شو نو معلومه شوه چې يوازې څلورتنه ريسان پښتانه دي او نور ټول تاجک ازبک هزاره او ترکمن دي، ضيامسعود بښنه وغوښته، خونويغلا تتهد ولايت مرکز د ليرد او بدليدو په بهار هچېکومد لايضيا ته وړاندې شو ل نو هغه يې نه منل جمهور ريس کرزي پرته له دې چې د وظيفوي صلاحيت نه کار واخلي ملامت ته ملامت او سلامت ته سلامت ووايي د فطري محافظه کاري په حکم يې دوی دواړه ته وويل: چې تاسې خپله دا موضوع د باندې دوه په دوه سره حل کړې او پایله يې ماته ووايي، کله چې دوی د باندې راووتل نو ضيامسعود جمعه خان همدرد ته وويل چې ته د بغلان له ولايت نه صرف نظر وکړه چې بل ولايت غواړې زه به ده لته وليرم خو جمعه خان همدرد ژر ورته وويل: چې که ستا په امضا او قلم زه صدراعظم ټاکل کيرم هم، نو بښنه غواړم ته د خپل کار کوه اوزه خپل.

ډيره موده نوره هم تيره شوه وروسته د مرکزي حکومت په صوابديد جمعه خان (همدرد) په ۱۳۸۴ کال د جوزجان د والي په توگه مقرر شو او هلته يې هم په لومړي گام کې هڅه وکړه چې دولتي املاک او تاسيسات د غاصبينو له ناوليو منگلو نه مسترد کړي اود ويچارو شويو تاسيساتو په بيارغاونه پيل وکړي هغه ترډېره دا تاسيسات ورغول او تر څنگ يې د جوزجان د مرکز شبرغان ښار د سرکونو پخولو لپاره گام پورته کړ خو پانگه نه وه کله چې کابل ته راغې او له جمهور ريس نه يې د بودجې غوښتنه وکړه په هر دليل به چې کرزي د بودجې له ورکړې اوږه خالي کوله جمعه همدرد به ټينگار کاوه کله چې وپوهيد چې کرزي پانگه نه منظوروي او سرخوږې جوړوي نو له مجبوريت نه يې استعفا وليکله کرزي ته يې وړاندې کړه او ورته وويل: چې دا په دې مانا ده چې زما ماموريت په جوزجان کې تر پوښتنې لاندې راشي، کرزي چې دا تمه يې نه درلوده ژر يې د سرکونو پخولو لپاره بوديجه ورته منظور کړه او د شبرغان ښار د سرک پخولو کار په درز روان شو، خودا چې وايي د هېچا کړنې د ويښو ملتو له نظره پاتيرې رښتيا ده، د جمعه خان همدرد شاهکاري د جوزجان په ولايت کې له لمر نه هم روښانه دی او دا يو ښکاره حقيقت دی چې نه تنها جمعه خان همدرد بلکې هر وردگ والي په جوزجان کې تل پاته خدمتونه کړي خو افسوس چې ستمې مزاجه کړې هيڅکله خدمت نه خوښوي د جمعه خان همدرد د جوزجان په ماموريتکې هم يو شمېر خود غرضه او ستمي

مزاجه کړيو چې په راس کې يې دوستم وو په تو طيو لاس پورې کړ او هغه هم په دغه خاطر چې د دوستم له بد ماشانو نه د ولايت هغه پخوانۍ ماڼۍ چې دوی پکې خپله نظامي اډه جوړه کړې وه، واخيستل شوه دوستم يانو له تخار، بغلان او ميمني نه سياسي بد ماشان سره راغونډ کړل او د لاريونونو په جوړولو يې داسې بد ماشيو ته بډيې ووهلې چې په ښکاره او برآلا سياسي حرامزادگي پکې نغښتي وي په دې ترڅ کې جمعه خان همدرد له مرکزي حکومت نه مرسته و غوښته له کابل نه اتيا کسه داسې ترک تباره عسکر شبرغان ته را وليږل شول چې له را رسيدو سره سم له لاريون کونکو سره يوځای شول دا وخت بد ماشانو د ولايت ټولې ادارې لاندې کړي او د ولايت د ودانۍ په لور را وان شول مرکزي حکومت دا هرڅه د سرپه سترگو ليدل او کتل، خو عجيبه بې تفاوته وو، جالبه ده چې يوشمير لوړو دولتي کړيو هم دا بهير په مزه مزه څاره خوندي يې ورکاوه او د قهرمان جمعه خان (همدرد) نا کامۍ او آن فزيکل دهغه له منځه تلو ته سترگې په لاره وه، لاريون کونکو وسلې او هرڅه له ځان سره درلودل او بشپړ تاوتريخوالي ته يې ملا تړلې وه د ولايت د مقرپه لور لاسي را دمخه شول او د توکميزي کرکي ناروا چيغې يې وهلې ناڅاپه د لاريون کونکو له لوري گولۍ وچليدې او ناچار له دې پلو نه هم گولۍ وچليدې سياسي بد ماشان په وينو کې لبت پيت شول دوستم چې رښتيا ميدان وليد نو وتگيد او (آنکۍ) يې ووايه ځکه قهرمان جمعه خان همدرد د سياسي خشونت جواب په خشونت ورکړ نو ځکه دوستم دا عمل له ځان او ملگرو سره لوی ظلم وباله او په مرکزي حکومت يې چيغه گډه کړه.

موږ دلته په کلکه مدعی کيږو او وايو چې موږ ولې نورو قومونو ته منسوب او د ليري ولاياتو استوگن واليان او نور مامورين په خپل ولايت او ولسوالۍ کې قبلوو، امريې منو او تر اداره لاندې يې ژوند کوو، نو ولې زموږ د مشرانو په وړاندې دا سياسي بد ماشۍ، بد غونۍ او حرامزاده گۍ را منځ ته کيږي، وحدت ملي همداسې وی؟؟ لکه په جوزجان کې چې دوستم او د هغه ناروا ډلې ټپلې زموږ په وړاندې رعايت کړ خو بيا هم په جرأت سره وايو چې د تاريخ له حافظې دهیچا کړنې پټې نه پاتيرې هغه دوستم چې لاس يې د سلگونو زره بيگنا مسلمانانو په وينو رنگ دی او له کمونستانو سره به يې د بيگنا انسانانو په وينو سوداگری کوله موږ نه پوهيږو چې نن د کوم رحمت په اوبو پريولل شو چې هم يې سياسي معافيت ترلاسه کړ او هم يې نورو بد غوښو ته بډيې ووهلې!

ومو لیدل چې د شبرغان ښار په بد ماشیو کې د ملي وحدت ضد کسانو ته له پیښمانۍ پرته نور هیڅ په لاس ورنغلل دا له لمرنه هم څرگنده شوه چې دوی توکمیز تعصبات درلودل غوښتنه یې اسلامي او انساني الله نه وو ورسره ملگری نو همدا وجه وه چې په نتیجه کې یې پخپلو لاریونونو هغه منفی لاس ته راوړنې درلودې چې هم یې په لوړو چوکیو ناست خپل پلویان وشمول او هم یې په دغه حرکت سره د ځان په وړاندې په هېواد کې میشت نور قومونه راوینن کړل. په هر صورت په جوزجان کې له دوو کالو ماموریت وروسته په ۱۳۸۲ کال د مرغومي د میاشتې په دولسمه نیټه جمعه خان (همدرد) د جمهورریس د یوه فرمان له مخې د پکتیا د والی او پخپله د جمهورریس د سلاکار په توګه وټاکل شو چې تراوسه یې دا دنده دوام لري.

جمعه خان همدرد د حاجې قمبرخان زوی په ۱۳۳۷ هجري شمسي کال د بلخ ولسوالۍ د علم خیلو په کلي زیږدلي دی تر دولسم ټولګي پورې یې زده کړې ترسره کړي په پښتو او دري ژبه روانې خبرې کوي او په انګلیسي هم پوهیږي له کمپیوټر او انټرنیټ نه هم د اړتیا په صورت ګټه اخیستلی شي. د جمعه خان (همدرد) د نیکونو ټاټوبي د وردگو ولایت دی دوی کلونه کلونه پخوا د جغتو ولسوالۍ د کمکې اریاب له کلي نه د بلخ ولایت ته نقل شوي دي، دوی مایار او په مایارو کې د ملک یار (پرنده) په اولاده کې شامل دي.

• (۷) ۴۸-۵۸ مخونه

مشاهير

عبد الکریم (خرم)

عبد الکریم (خرم) د هېواد د ادبي او فرهنگي خپرو په ډله کې هغه پېژندل شوي ځلانده، فرهنگي او ادبي خبره ده چې بشپړملي او نړيوال حساب پرې کېدای شي.

هغه په لومړي ځل په افغان ولس د روسانو او کمونستانو نا دودې او نور مظالم د يوه هنري فلم په پرده د نړيوالو د سالم او عادلانه قضاوت لپاره د هغوی سترگو ته ورغبرگ کړل چې

کولای شو ددغه هنري فلم جوړول او نندارې ته وړاندې کول د هغه د هنري شاهکار يو او ادبي فعاليتونو تر ټولو لور شاخص وگڼو

ددغه ترڅنگ خرم په هغو ورځپاڼو کې چې د جهاد په اړه يې مطالب خپرول د مقالو او نورو علمي او جهادي مطالبو په خپرولو هم پيل وکړ.

په ۱۹۹۱ کال د لوړو تحصيلاتو لپاره د فرانسې هېواد ته ولاړ او په پاریس کې د نړيوالو اړیکو د مطالعاتو او څيړنو په انستيتوت کې په نړيوالو اړیکو (د بيلو ماسې) کې د ماسټرې سند ترلاسه کړ او وروسته يې د (رنه دکارت) په پوهنتون کې د صادراتو، د حقوقو په برخه کې د فوق ماسټرې سند ترلاسه کړ او ددغه ترڅنگ يې د پاریس د ختيځو ژبو او مدنيتونو په انستيتوت کې د بالمقطع استاد په توگه هم تدريس پيل کړ.

عبد الکریم خرم د هېواد په دننه او بهر کې هر ځای به چې وو له مطبوعاتو سره به يې خپله اړیکه ټينگه ساتله او د زده کړو په مهال به يې هم ورځپاڼو او مجلو ته علمي سياسي اقتصادي مقالې او د افغانستان د روانو حالاتو په اړه په زړه پورې

مضامين ليكل او خپرول، دوه ټوکه کتابونه چې يو يې د (شکست سياسي) اوبل يې (قدرت های بزرگ در تلاش بی قدرتی) په نوم چې (پاسکال پونيپاس) ليکلې په کال ۱۹۹۵-۱۹۹۶ له فرانسوي ژبې نه دري ژبې ته را وژباړل او دواړه يې په پيښور کې چاپ کړل.

عبد الکریم خرم پخپله هم کله چې له روسانو سره جهاد خپل د اوج مرحلې ته ورسيد نو ECO په نوم په فرانسوي ژبه د نړيوالو د عامه پوهاوی لپاره يوه داسې (رساله) چې په هغه کې يې د افغانستان د روان جهاد په اړه بشپړ علمي او تحقيقاتي معلومات راغونډ کړي وه، خپره کړه.

په دې رساله کې وړانديز شوي وو چې که په افغانستان کې د منفي جگړيزو سيا ليو په ځاي ECO د سازمان په پياوړې کولو، فعالولو او قوي کولو سره د لوديځي اروپا د گډ بازار په شان د مثبتو او نیکو اړيکو د ټينگولو پواسطه د افغانستان په گډون په ټوله منځنۍ او سهيل لوديځي اسيا کې يو سوليز نظام رامنځته شي دا به تر ټولو غوره کار وي ځکه د جگړې اورتل وړانې ويجاړې را منځ ته کوي او دا څرگنده ده چې د هر بل شوي اور په ځاي ايرې پاته کيږي.

عبد الکریم خرم د ۱۹۹۷ کال په آخر کې له فرانسې نه پيښور ته راغی او د سياسي او فرهنگي چارو په مخ ته ورلو بوخت شو او دا وخت يې هم د مطبوعاتو لپاره په سلگونو مقالې او نور علمي او ادبي مضامين وليکل او په بيلا بيلو کنفرانسونو کې يې گډون هم وکړ.

په سياسي برخه د افغانستان د سولې اوملي يوالی د هغه ټولني د اجرايه کوميتې غړې هم وو کومه چې په پيښور کې د پيرسيد احمد گيلاني په مشرۍ جوړه شوي وه.

اوله بل پلوه پيښور ته په راتلو سره په افغان پوهنتون کې چې په پيښور کې يې فعاليت درلود، د حقوقو او سياسي علومو پوهنځۍ کې استاد شو.

په ۲۰۰۱ کال د سپمبر له پيښې وروسته عبد الکریم خرم د بن په کنفرانس کې د پيښور گروپ د غړي په عنوان هم گډون وکړ.

په افغانستان کې د موقتي او انتقالي ادارو په راتگ سره خرم هم له پيښور نه کابل ته راغی او په پيل کې د دولت په تشکيلاتو کې له نړۍ نه د را ستينيدونکو

متخصصو افغانانو په (سلاکاروزارت) کې د اروپا او مرکزي آسیا د راستنیدونکو افغانانو مسولیت ورد غاړې شو او وروسته بیا یې پخپله د (افغانستان لپاره حقوقي مرستې) په نوم یوه موسسه جوړه کړه چې پخپله یې ددې موسسې مشري کوله ددې موسسې دنده دا وه چې دهغه افغانانو لپاره چې د بیلابیلو جرایمو د ارتکاب په تور بنديان وه د وړیا (مدافع وکیل) دنده ترسره کوله.

په ۱۳۸۵ کال په لومړیو کې ښاغلی خرم د جمهوري ریاست د تحلیلگر اوله کمې مودې وروسته د جمهوري ریاست د مطبوعاتي سلاکار په توگه وټاکل شو. چې دوه میاشتې وروسته د ۱۳۸۵ کال د زمري د میاشتې په اتلسمه نیټه د جمهور رئیس له خوا ولسي جرگې ته د اطلاعاتو او فرهنگ د وزیر په عنوان د باور درايې اخیستلو لپاره وروپېژندل شو چې په بريالیتوب سره یې د باور رایه ترلاسه کړه او د اطلاعاتو او فرهنگ وزیر شو، او پر دغه دنده د څلور کاله په موده پاتې شو خو دريغې چې دا وخت د خپلو فعالیتونو له امله سخت د اغیار د سترگو خار شو، یو وخت هغه د سنا مجلس ته ور وغوښتل شو او د (زلمی) په نوم یوه زابلې سناتور له ده سره کومه شخه شولانجه وکړه، کریم خرم په غصه شو او د نوموړي سناتور خوله یې د خپل لاس د گوتو ترمنځ د هغه تر سترگو لاندې ترسیم کړه او ورته وویل: خوله د ډېره وړه ده او خبرې ډېرې لویې ترې را باسې، والله که داسې راته ښکارې لکه یو نخود! سناتور خوار کې. په ځان پوري داسې حیران کړ چې نیردې یې ژړلي وه.

د اطلاعاتو او فرهنگ په وزارت کې د عبدالکریم خرم ټاکل رقیبانو ته ډېر سخت تمام شول، یوهگړی همآرامنشول پھپراخه توطیو بیلابیلو سپورېکې خصوصاً هغه وخت چې عبدالکریم خرم د هېواد پښتو ملي سرود د آیات شریف، حدیث شریف او درې اشعارو په چوکات کې د اطلاعات فرهنگ وزارت په شمالي دېوال منقوش کړ د هغه په دښمنانو یې دوامرې بده اغیزه وکړه چې د وزارت په دغه دیوال یې چاودنه وکړه چې د الله (ج) په فضل نه هغه ته کوم زیان ورسید او نه هم نقشونه را پرېوتل! او دوهمه چاودنه د قندهار په سفر کې پرې وشوه چې دا داسې چاودنه

وه چې د سپرلی، موتریې باد، باد شو خود الله (ج) ساتنه وه عبد الکریم خرم ته بیا هم کوم زیان ونه رسید ..

ستمې مزاجه کړې، زوره ورې شوي او د هېواد یو مشهور پخوانی، ستمی یې د هغه په ځای وزیر وټاکه چې نوموړې وزارت یې تر نن ورځې په فساد کې ډوب ساتلی دي او په نتیجه کې عبد الکریم (خرم) هم د اوږدې مودې لپاره په کور کېنناست او بیرته د ۱۳۹۰ کال د وري د میاشتې په لومړۍ نیټه د جمهوري ریاست د دفتر د رئیس په توګه وټاکل شو او اوس هم نوموړې دنده پر مخ بیایي که د هغه د ژوند لومړیو ته را وګرځو نو عبد الکریم خرم هم دنورو کړیدلو او ځوریدلو هېواد والوپه شان د رېږو او ناخوالوپه غیر کې رالوی شوی کله چې په ۱۳۵۷ کال د کمونستانو کودتا را منځ ته شوه نو عبد الکریم خرم د استقلال د لیسې د نهم ټولګي زده کوونکی وو له دې چې عبد الکریم خرم د کمونستانو سخت مخالف وو او له پیل نه د هغوی په ضد مبارزه روحیه درلوده نو له هماغې لومړۍ شیبې یې د کمونستانو د الحادې تیورې تورې کندی ته د نویو ځوانانو د لودیدلو نه د مخنیوي او نجات لپاره هلې ځلې پیل کړې هغه په دې لټه کې شو چې د ځوانانو د سیاسي نجات لپاره د نړۍ د سیاسي مفکرینو د آثارو لوستل پیل کړي.

عبد الکریم خرم دا وخت عملاً د مجاهدينو سره په کابل ښار کې د کمونستي نظام پر ضد فعالیت پیل کړ او د متعلمینو او محصلینو د ذهنیتونو د روښانولو لپاره د فرهنگیدرندو مسوولیتونو ته اوږه ورکړه چې په همدې علت دوه ځله د کمونستانو لخوا د لنډو ورځو لپاره بندي او بیا به بیرته ژر را خوشی شو خو د دریم ځل لپاره په ۱۳۶۱ کال د سنبلې په میاشت کې د کمونستي نظام ضد فعالیتونو په تور د وخت د جاسوسی د شبکې (خاد) له خوا په نیمه شپه کې له خپله کوره و نیول شو او بنديخاني ته ولیږدول شوله بنديخاني وروسته نږدې یو کال د مجاهدينو سره د دوی تر کنترول لاندې سیمو کې په جهاد بوخت شو او په کال ۱۳۶۵ د سیمې له مجاهدينو سره یو ځای د پېښور په لور روان شو او له اتو ورځو وروسته پېښور ته ورسیدل او ورو، ورو بې له هغه چاپیریال سره د جهادي او فرهنگي فعالیتونو په ترسره کولو سره بلد تیا پیدا کړه.

عبدالکریم خرم دوردگو ولایت دسید اباد ولسوالۍ د عبدالمحی الدین د کلي اوسیدونکی دی خو کورنۍ یې له ډېره پخوا زمانو په کابل کې اوسیده او آن تردې چې پخپله عبدالکریم خرم په ۱۳۴۲ کال په کابل کې زیږېدلی دی هغه خپلې لومړنۍ زده کړې د (رابیبا) په ښوونځي کې ترسره کړي او ثانوي زده کړې یې د استقلال په عالي لیسې کې بشپړې کړي او په ۱۳۶۰ کال د کانکور په ازموینه کې د کابل د پولیتخنیک پوهنتون ته بریالی شو او هلته یې خپلې لوړې زده ترسره کړي دي.

عبدالکریم خرم د وردگو د نورو مشرانو برخلاف د قوم او عام ولس د ستونزو د حل لپاره نه وخت لري او مینه نلري چې له چا سره وگوري، دا دهغه خپل زړه او پریکړه ده، مور پرې کوم کار نلرو، بری د ورپه برخه وي.

• (۷) ۱۴۷-۱۵۲ مخونه

غلام فاروق وردگ

په کابل کې د کمونستانو د خونړۍ کودتا د را منځ ته کېدو په مهال غلام فاروق وردگ د کابل پوهنتون د فارمسی پوهنځۍ د دوهم کال محصل وو، کمونستانو دا وخت د خپل ذاتی فطرت او ماهیت له مخې د مامورینو، محصلینو او نورو عامو وگړو په نیولو ځورولو او وژلو پیل وکړ او په دې توگه یې ځانو او خلکو ترمنځ د بې باوری داسې فضا را منځ ته کړه چې پلار یې په زوی او زوی یې په پلار بد گمانه کړ.

غلام فاروق وردگ هم د نورو ځوریدلو هېواد والو په څیر اړ شو چې خپل تحصیلات نیمگړي پرېږدي او د هجرت وطن ته ولاړ شي، هغه د هجرت په وطن کې د یو څه مودې له تیروولو وروسته بیرته د هېواد ختیځو سیمو ته د جهاد لپاره راغی او د یوه کال لپاره یې د کونړ او اسمار په غونډ کې د مسلحانه جهاد ترڅنګ د ټپیانو درملنه هم وکړه او بیا بیرته وردگو ته راغی او د ټپي مجاهدینو درملنه یې کوله خو وروسته یې یوځل بیا په زړه کې د تحصیلاتو مینه راوتخښده او په ۱۳۲۱ هجري کال یې د پنجاب ایالت د مرکز لاهور په ښار کې د فارمسی زده کړې له سره پیل کړې او د زمانې په تیریدو سره یې په بریالیتوب سره په ۱۳۲۵ کال په دغه پوهنتون کې خپلې زده کړې بشپړې کړې له فارغیدو وروسته یې د یوې لسیزې (۱۳۲۵-۱۳۷۵) لپاره د خپلو اړو او مجبورو هېواد والو طبي خدمتونو ته د سويډن د کومیتې په چوکات کې (چې دا وخت د افغانانو لپاره د لویو نړیوالو مرستندویو موسسو په لیکه راتله) اوږه ورکړه او د لومړي ځل لپاره یې د هېواد له پولې آخوا د خپلو هېواد والو لپاره د یوې صحي خدماتي پروژې مدیریت وکړ چې په پیل ددې روغتیا یې موسسې مرستیال او وروسته یې رییس وټاکل شو.

له ۱۳۷۵ کال وروسته تر ۱۳۸۰ کال پورې د ملگرو ملتو د پراختیایي پروگرام (UNDP) په اداره کې د معیوبینو او معلولینو د روغتیا او په ټولنه کې دهغوي د بیرته گډون په برخه د یوه لوی پروگرام مسوولیت وړد غاړې شو چې په دې توگه یې د ټول هېواد په کچه د زرگونو معیوبینو د بیا رغاونې او ټولنیزادغام د پروگرامونو د جوړولو او لارښونې دنده په مخ یوړه.

غلام فاروق وردگ د ۱۳۷۸ نه تر ۱۳۷۹ پورې د همدې دندې ترڅنګ د مدیریت په برخه کې خپله د ماشترې دوره هم د پېښور د پرېستون په پوهنتون کې په بریالیتوب سره بشپړه کړه.

فاروق وردگ ته په پاکستان کې د هجرت په ۲۲ کلنې اوږدې دورې کې بهرنیو پرمختلیو هېوادو ته د تګ او په هغه هېوادو د میشت کیدو ډېر فرصتونه په لاسور غلغل خو هغه د خپلو هېواد والو د خدمت لپاره دا خواږه ونه ځکل او په محروم شرایطو کې د خپلو مظلومو هېوادوالو په خوا پورې پاته شو.

غلام فاروق وردگ په ۱۳۸۰ کال د بن د تړون د لاسلیک په مهال د لنډ مهالې ادارې د جوړیدو سره سم هېواد ته راغی او د ۱۳۸۱ کال د تلې تر میاشتې پورې یې د ملگرو ملتو په پراختیایي پروگرام کې د دایمي استازی د مرستیال په توگه دنده ترسره کړه.

دا وخت له حکومتي مقاماتو سره د هغه باور زیات شو تر هغه چې د ۱۳۸۱ نه تر ۱۳۸۲ پورې د جمهور رییس حامد کرزي له خوا او د ملگرو ملتو د سرمنشي د ځانگړې استازی الاخضر ابراهیمی په موافقه د افغانستان د اساسي قانون د کمیسیون د دارالانشاء رییس او وروسته د اساسي قانون د لویې جرگې د عملیاتي رییس په توگه وټاکل شو او ددې ترڅنګ د غلام فاروق وردگ دهغو کارمندانو او مامورینو د روزنې، ظرفیت جوړونې او استخدام پروسه هم د غاړې وه کومو چې په دې پروسه کې برخه اخیستله او همدارنگه د نوي اساسي قانون د جوړونې لپاره د یوې پراخه عام پوهونې، ټول پوښتنې او سلا مشورې د پروسې مسوولیت په غاړه درلود چې د بن د پریکړو په مهال د تضمین سره سم د اوه اعشاریه دوه ملیونو افغانانو د نظر، عامه ذهنیت راټول او تحلیل وه چې دهغه په بنسټ یې د نوي اساسي قانون د متن مسوده جوړه کړه.

د اساسي قانون د تسويد د پروسي له بشپړولو وروسته د ۱۳۸۲ کال د کب په مياشت کې د (ملگرو ملتونو او افغان حکومت گډ کار) په ترکيب کې د ټول ټاکنو د تنظيم د گډ دفتر د دارالانشاء رييس په توگه وټاکل شو د دې مهمې دندې په لړ کې يې (۱۴۰۰۰۰) مامورينو د گمارلو، روزلو او همغږۍ چارې په نښه توگه اداره کړي او د هغه لوی کمپاين مسوليت هم وردغاړې و و کوم چې د حامد کرزي په لومړنيو ټول ټاکنو کې د ۱۱،۵ ميليونو تنو د راجستريشن پروسه پکې شامله وه او دا انتخابات يې په برياليتوب سره وگټل.

غلام فاروق وردک په ۱۳۸۴ کال د سلواغې په مياشت کې د (چارو د ادارې او د وزيرانو شورا د دارالانشاء رياست تر څنگ په پارلماني چارو کې د دولت د وزير په توگه هم وټاکل شو چې د دولت د دري گونو (مقننه، اجراييهاو قضايه) قواوو د اړيکو جوړولو، ساتلو او اداره کولو مسؤليت يې هم په غاړه درلود.

د سوليزو فعاليتونو په لړ کې هغه د ۱۳۸۵ کال د تلې په مياشت کې د افغانستان او پاکستان ترمنځ د امن د گډې جرگې د تياري د کميسيون غړی او د هغه د کميسيون د دارالانشاء رييس په توگه و گمارل شو چې دا وخت يې د چارو د ادارې او د وزيرانو د شورا د دارالانشاء لوی رياست او په پارلماني چارو کې د دولت د وزارت مسوليت هم په غاړه درلود.

غلام فاروق وردک د ۱۳۸۷ کال د تلې په مياشت کې د هېواد د مهم او کليدي وزارت يانې د پوهنې د وزير په توگه له پارلمان نه د باور رايه ترلاسه او د دې ترڅنگ د ۱۳۸۹ کال د وري په مياشت کې د سولې د ملي مشورتي جرگې د جوړيدو لپاره د تياري د کميسيون د رياست دنده هم ورو سپارل شوه او له مخکنې پلان سره سم يې په ټولو برخو کې د جرگې داسې سمه لارښوونه وکړه چې د ټاکلي مهال ویش له مخې د ټول هېواد نه ۱۱،۷۰۰ استازيو برخه درلوده چې د سولې د ملي پخلاينې په اړه يې دولت ته مثبتې رايه ورکړه چې په دې توگه دولت د سولې روغې جوړې په اړه مهمه او تاريخي اعلاميه صادره کړه.

د هغه د ماموريت په دوران کې د پوهنې په وزارت کې په کمي او کيفي لحاظ په ټولو برخو کې د پام وړ داسې بدلونونه او پرمختگونه را منځ ته شول چې په

ملي او نړيواله کچه رڼه وځلیدل چې په ۱۳۹۰ کال د پوهنې په نړيوال مشارټ کې د افغانستان غړيتوب يې غوره بيلگه گڼلې شو.

غلام فاروق وردگ د ټولنيزو خدماتو په درشل کې خپل ځان د انجینر محبوب خان (مابوب خان) اوزکريا خان تر موقف پورې رسولی دي ځکه هغه وختونه امکانات کم واونن سبا امکانات ډېر دي خو که دا هرڅه پرته شى نو د غلام فاروق وردگ (توله) به پرې درنده وي.

غلام فاروق وردگ په ۱۳۳۸ کال د وردگو د اونځي د درې د گدايې په کلي کې دنيا ته سترگې غړولي دي لومړنۍ زده کړې يې په خپل چا پيريال کې او منځنۍ او ثانوي زده کړې يې د رحمان بابا په لیسسه کې ترسره کړي او په ۱۳۵۷ کال د کانکور د ازموينې په ترڅ کې د کابل پوهنتون د فارمسی پوهنځۍ ته شامل شو خو په پوهنتون کې دهغه د زده کړو په لومړی کال د کمونستانو کودتا را منځ ته شوه او يو کال وروسته په ۱۳۵۸ کال کله چې نړيوالو موازينو ته ياغي روسانو په افغانستان حمله وکړه فاروق وردگ د نورو هېوادولو په څير هجرت ته مجبور شو.

• (۷) ۱۷۸-۱۸۲ مخونه

سمیع جان شیرزاده

سمیع جان شیرزاده د ملي شورا په ۱۵ دوره کې د وردگو د ولایتي شورا له لارې د وردگو سناتور وټاکل شو، خود یوه داسې وینښ او با احساسه سناتور په توګه چې د خپلو موکلینو لپاره یې داسې کارنامې په ځای پرېښودې چې له وروستیو او ورومېښو ټولو سناتورانو او دولسي جرګې له وکیلانو سره یې کړنو او فعالیتونو بشپړتوب پیل درلود، ځکه

هغه په پیل کې د خپلو موکلینو د ستونزو د حل لپاره په خوشحال مینه کې داسې دفتر پرانیست چې د سناتور سمیع جان شیرزاده په نامه نه، بلکې له هماغه پیل نه د وردگو د کور، یا د وردگو د حویلي په نوم یادیده ځینې خلک آن په دغه نه وو خبر چې دا حویلی د چا ده؟ خو د یوه خدای ورکړي نعمت په توګه به یې دلته درې وخته ډوډۍ نوش جان کوله او ځینو خولا دا هم انگیرله چې سمیع جان شیرزاده هم دنورو میلمنو په څیر په دغه حویلي کې میلمه او سپرې، دا ټولو ته څرګنده وه چې په دغه (دربار) کې چا له چا نه د پوښتنې حق هم نه درلود چې ته څوک یې؟ څنګه راغلي او له چا سره د کار دې؟ ځکه هر چا دا فکر کاوه چې دا د وردگو د خلکو داسې حویلي ده چې د هر چا خدمت (اعاشه او ابا ته) پکې وړیا ده، هغه ته خپلې تنخوا بسنه نه کوله او کال سر به پور وړې وو.

یوه ورځ داسې پیښه هم وشوه چې په کلې کې دهغه ورور یوه د شیدو غوا چې دهغه د اولاد شیره یې و برابروله په کلدارو پلورلي وه او دا کلدار یې سناتور ددې لپاره را لیرې وې چې په افغانیو یې و اړوي او بیرته یې وروته ورو لیرې چې هغه یې د اولادونو لپاره بله غوا پرې واخلي خو له څه ځنډ وروسته کله چې د پیسو غوښتنه شوي وه سناتور صیب په دې نه وو خبر، چې پیسې څه وخت او په څه ډول دهغه په میلمستون کې خرڅې شوي دي او نشته.

سمع جان شیرزاده هیڅکله خپل مؤکل ته که یې د باور رایه ورکړې وه، یانه !
داسې نه دې ویلي چې ستاد کار د اجرا لپاره وخت نلرم ته اوس ولاړ شه، سبا
راشه.

نو الحق چې سمع جان شیرزاده په دغه بشپړ ارزښت لری چې د خپل قوم په اړه
د هغه دا نه هیږدونکي خدمات سجل شي، هغه به تل د خپلو مؤکلینو له حقوقو نه
په کلکه دفاع کوله خو څو ځله له حکومتې مقاماتو سره د خپلو بندیانو د خلاصون
په سر په ډغر ه شو، ځکه د خپلو خلکو په خلاصون کې ډېر جدي وو داسې پېښه هم
وشوه چې سمع جان شیرزاده د حکومت لخوا د القاعده او طالب په تور تهمتي شي
او د بنمنانو به ویل: صبر چې یو وار یې د ملي شورا د مصنویت دوره ختمه شې او
د سناتورې امتیاز ترې واخیستل شي نو بیا به حکومت ورسره گوری، ژر به
محکمه کیږي د حکومت خودا ټول هرڅه ورته په زړه دي؟؟!

خو سمع جان شیرزاده په دغه او تو بوتو هیڅ (رې) نه واهه او د هیچا
مجبوریت ته یې په سیاسي کرکه نه کتل.

لنډه دا چې هغه کسان چې د هغه له شخصیت او کړه وپرسره بلد دي د هغه په اړه
زموږ دا څرگندوني مبالغه نه بولي، نو ځکه هغه څه چې موږ یې هم دا اوس لیکو،
تاسې یې لولې، د شیرزاده د فعالیتونو په اړه به انصافاً زیاتې نه وي او موږ ځکه
تر هرڅه لو مړي د هغه دا اوصاف ذکر کړل چې هغه کسان چې د سمع جان شیرزاده
له کړو وپرو نا خبره وي دا پوښتنه په ذهن کې ورونه
گرځي چې سناتور سمع جان شیرزاده د کوم فعالیت له مخې د ورد گود
مشاهیرو ډلې ته لاره موندلې ده.

لکه د مخه چې وویل شول د ورد کو د پخوانیو ملي شورا گمانو په ددواړو
مجلسونو کې ډېر وردک وکیلان د سناتور او ولسی جرگې د غړی په توگه دندی
تر سره کړې خو یوه یې هم د سمع جان شیرزاده په څیرد خپلو مؤکلینو په خدمت
کې داسې ستړیاوي نه دې تیرې کړې چې د سمع جان شیرزاده په څیر یې یادونه
پاته وي، وردگ یې و سه خلک دي، له چا سره لانجې نکوي خو سمع جان شیرزاده
هغه کس وو چې په ډېره آسانې او هنر به یې ځان مطلب ته رساوه د وردگو حق به یې
د زور ورو له خولې را وکیښ.

د هغه په څو مجلسونو کې زه ناست وم چې خلک به راغلل او داسې ستونزه به یې راوړه چې که یې ماته را وړی وای نو په رښتیا به زما له تولا نه لوړه وه ما به فکر وکړ چې ښایې سل په سلو کې به حاجت را وپونکي ته جواب ورکړل شي خو زما د فکر خلاف به هغه د کارد سرته رسولو وعده ورکړل شوه او ورځ به یې ورته وپا کله له هغه وروسته به خپلې مټې را ونغښتې ترهغه به یې چې کار سرته نه وو رسولې ترې لاس په سر کېده به نه.

کله چې د هغه دوره ختمه شوه د بلې دورې لپاره د وردگو د ټولو خلکو دا تقاضا وه چې سمع جان شیرزاده د انتصابي سناتور په توګه سنا ته ولاړشي په دغه اړه هغه ته د وردگو د نورو مشرانو لخوا تائید لیکونه هم جوړ شول خو د کرزي په حکومت کې (سند خودا دي - مګر په چا یې منې) په استناد په نتیجه کې کرزي د ملت پالنې او د قومونو ترمنځ د انډول ساتنې د ټولو اصولو موازینو په ښکاره خلاف له یوه ولایت نه چې درې سناتوران یې حق وو (دوه انتصابي یو پخپله د کرزي له لوري انتصابي) له وردگو نه یې درې واړه هزاره توکمه سناتوران وټاکل، زموږ غوښتنه بیا دا وه چې که د وردگو په ولایت کې سمع جان شیرزاده د انتصابي سناتور په توګه نه ټاکل کېده نو د قومونو د انډول په پرتله، له هزاره پرته چې دوه سناتوران یې نور هم درلودل بل څوک باید ټاکل شوي وای ځکه د وردگو ولایت خوله وردگو پرته د ډیرونورو قومونو کور هم دي دا یې د تاریخ په پاڼه کې ستا یوه ملي تیروتنه ملي.....

سناتور سمیع جان شیرزاده د ملک شیردل خان زوی او د ملک پردل خان لمسی دي چې په کال ۱۳۳۸ هجري شمسي کال د وردگو ولایت د چک ولسوالۍ د گردن مسجد د درې د مغل کوت (مهمدو) په کلي کې زیږدلي دي او خپلې لومړنۍ زد کړې یې د خپل کلي له ملا امام نه شروع او په کال ۱۳۴۷ کې د گردن مسجد په لومړني ښونځي کې چې دم گړۍ د حضرت بلال د لیسې په نوم یا د ډیرې خپلې زده کړې پیل کړې او په ۱۳۵۲ کال په بريالیتوب سره د نوموړي ښونځي له شپږم ټولگي فارغ شو او وروسته د کورنيو ستونزو له امله دوه کاله زده کړو وروسته پاته شو او بیا په ۱۳۵۵ کال کله چې د گردن مسجد ښونځي تراټم ټولگي پورې لوړ شو نو سمع جان شیرزاده په اوم ټولگي کې شامل شو او په ۱۳۵۲ کال له

اتم ټولگي نه فارغ او د همدې کال د کانکور په ازموینه کې بریالی او په ۱۳۵۷ کال د رحمن بابا په لیسه کې شامل شو، له بده مرغه چې په همدې کال یو ناخاپه دغو بې په اومه نیټه د کمونستانو بد نامه او افغانستان بربادونکي کودتا را منځته شوه او نو مورې د بته اړ شو چې د هېواد او وطن د دښمنانو په ضد د حزب اسلامي افغانستان تر رهبري لاندې مبارزه پیل کړي، خپلې مبارزې ته یې په لیسه او د لیسې نه د باندې په وردکو او خپله سیمه کې ادامه ورکړه ترڅو چې د ۱۳۵۸ کال د ثورد میاشتې په آخرو کې د کمونستي نظام د غلامانو تر تعقیب لاندې را غی هغه وو چې زده کړې یې نیمگړې پاته شوي او خپلې سیمې ته ولاړ او د کمونستي رژیم په ضد یې خپل خلک را پورته او مسلحانه جهاد یې پیل کړ او په لنډ موده کې یې د خپلې سیمې د مجاهدینو او غازیانو په مرسته د خپلې سیمې او ولسوالۍ نه د کمونیزم جرړې وایستي په ښونځی او کلیو کې یې د هغوی کرغیږن او بد نام آثار او ددوی نور پاته شوني ټول سره را ټول او له یوې مخې یې و سوځول او د یوه مخلص مجاهد په توگه یې په جبهاتو کې په کار پیل وکړ. د جهادي فعالیتو په سلسله کې یې په ۱۳۶۲ کال د حزب اسلامي د مشرانو لخوا د المتوکلین په غنډ کې چې د چک ولسوالۍ او دایمیرداد په سرحد یانې په تنگي سیدان کې یې موقیعت درلود، د دافع تانگ د ټولي د مسوول په توگه وگمارل شو چې تر ۱۳۶۲ کال پورې په همدې دنده پاته شو وروسته د حزب اسلامي د رهبري په پریکړه په گردن مسجد کې د حضرت علي (رض) د جبهې د مسوول په توگه و ټاکل شو.

سمع جان شیرزاده د جهاد په ټول دوران کې په عامه توگه د وردگو د ولایت په کچه او په خاصه توگه د خپلې سیمې په کچه د ټولو تنظیمونو، قومونو، مشرانو، کشرانو، سره د اخوت او ورورولۍ په فضا کې ژوند تیر کړی دا یو څرگند حقیقت دی چې سمع جان شیرزاد هېڅکله په خپل منځي جگړو کې را ښکیل نشو او جهاد تر پایه یو سوله خو ښونکی او خیرغو ښتونکې انسان وونو ځکه یې له ټولو اسلامي تنظیمونو سره یې ښه علایق ساتل د جهاد په ټوله دوره کې د چک ولسوالۍ او د وردکو ولایت په ټولو مهمو عملیاتو کې یانې د کابل کندهار د سرک، د وردگو ولایت د مرکز د کمربند په پو ستو او همدارنگه د لوگر ولایت د

خبر محاذ په هغو عملیاتو کې چې د کابل د کمربند په ماتولو کې یې مهم رول درلود، ونډه اخیستې ده، کله چې مجاهدین د کابل ښار ته داخل شول نوموړی له خپلو مجاهدينو سره د ریشخوړ فرقي ته داخل شو او ۱۷ ورځې له خپلو مجاهدينو سره هلته پاته شو کله چې د کابل په ښار کې خپل منځي جگړې پیل شوي نو سمع جان شیرزاده د داخلې جگړو نه د ځان د بچ ساتلو په خاطر وطن ته ولاړ او کور کښیناست دا وخت د حزب اسلامي لخوا د کندک د قوماندانۍ پست هم ورته پیشنهاد شو خو سمع جان شیرزاده بیا هم دا ښه وبلله چې خپل عادي ژوند ته مخه کړي او د خپلې سیمې د خلکو د خدمت او ستونزو د حل لپاره په کور کښیني.

خو هغه بیا هم آسوده نشو او د خپلې سیمې د خلکو خدمت ته یې ملا وتړله او پخپله سیمه کې یې د ښوونې او روزنې درې مرکزونو او دهغه لپاره یې ودانۍ جوړې کړې په موسسو سرشو او د خپلې سیمې لپاره یې پلونه او پلچونه د اوبو بندونه او استنادي دیوالونه منظور او هغه یې جوړ کړل.

سمع جان شیرزاده د لومړي ځل لپاره په ۱۳۸۴ کال هغه وخت چې هرڅه تر ډیره بریده ریښتني وه د سیمې د مشرانو او ځوانانو لخوا د پاره شوې خپل ځان د ولایتي شورا لپاره کانديد کړي، هغه د خلکو غوښتنه ومنله او ځان یې کانديد کړ چې په ترڅ کې د ډېرو رایو په ترلاسه کولو سره وټوانید چې ولایتي شورا ته بريالی شي.

د شوراگانو له اصولو سره سم د وردگو د ولایتي شورا لومړنی خپل منځي ټاکنې د هغه تر ریاست لاندې تر سره شوي چې په ترڅ کې د نوموړي شورا د غړو په غوښتنه د وردگو له ولایتي شورا نه د افغانستان د اسلامي جمهوریت د مشرانو جرگې ته د سناتور په توگه وروپېژندل شو چې په نتیجه کې د ۱۳۸۴ کال د قوس د میاشتې په ۲۸ نیټه د ملي شورا د پنځلسمې دورې د سنا مجلس غړیتوب ترلاسه کړ او سناتور شو.

سمع جان شیرزاده په خپله څلور کلنه دوره کې بهرنیو هېوادو ته څلور سفرونه وکړل چې لومړی سفر یې د ووبی ته وواو موخه یې له نوري نړۍ سره آشنا کیدل وو

دوهم سفر يې د آسيايي هېوادو په هغه کنفرانس کې د گډون لپاره د ايران د اسلامي جمهوريت ته وو کوم چې د ولايتي شوراگانو د استازو لپاره جوړ شوی وو.

دریم سفر يې سعودي عربستان ته وو هغه چې د سعودي عربستان د باچا لخوا د افغانستان يو شمير سناتوران د عمری لپاره ور بلل شوي وو.

څلورم سفر يې آسترليا ته وو چې اصلي موخه يې په پارلمانې چارو کې د آسترليا او افغانستان د نوي پارلمان د غړو له يو بل سره اشنا کيدل او د افغان لوری د ظرفيتونو لوړول وو.

سمع شيرزاده په ۲۸/۹/۱۳۸۸ د خپلې دورې له پای ته رسيدو وروسته په کور کېنينا ست که څه هم ډېرو خلکو له ده نه هيله وکړه چې د ولسي جرگې لپاره ځان کانديد کړي خو د نامناسبو شرايطو له امله ده دا ځل د خلکو دا غوښتنه ونه منله تر څو د هېواد په سختو او حساسو شرايطو کې له سياسي مسووليت پرته ژوند ولري.

• (۷) ۱۰۴-۱۱۱ مخونه

محمد صدیق مخترع

دا چې ولې؟ دولت د محمد صدیق مخترع اختراعاتو او نورو نوښتونو ته کومه پاملرنه ونکړه او یا یې نکوی په رښتیا هم چې یوه جالبه او پره زړه پورې موضوع ده او ماته کټ مټ هغه وختونه را یا دیرې چې په ماشومتوب کې به موله لویانو اوریدل (هغه څوک چې په افغانستان کې اختراع وکړې حکومت یې بندې کوی او یا یې

وژني ځکه زموږ دولت نیستمن او حکومت مو کمزورې دی او د نړۍ له زورورو هېوادونو بیبرېږې که څوک کوم شې اختراع کړې نویبا د زورورو هېوادو تولیدات په افغانستان کې نه پلورل کیږي نو ځکه زموږ حکومت دا خلک وژني چې بهرنيان افغان حکومت ته تور بریښي ونکړي).

خو کله چې را لوی شوم دا خبره مې په ذهن کې سخته څړینچا که شوه او کله به مې له ځان سره پټ پټ وخنډل چې څومر ساده وم چې دا خبرې مې هم منلې! خوبیا به مې خپل ځان ته په دې ټکې قناعت ورکړ چې خیرهغه وخت ما شوم وم د لید ساحه مې کمه او تحلیل مې کمزورې وه.

خو گرانه لوستونکيه او س یې که منې او یا خاندې! ستا خپل زړه.

زموږ د لویانو هغه خبرې خو ټولې سمې او رښتیا وی ځکه که حکومت محمد صدیق مخترع پخپلو اختراعاتو بندې نکړ او یا یې ونه واژه بنایې دهغه وژلو ته به یې زور نه وی رسیدلې خونور یې دهغه د فعالیتونو د پراختیا او پرمختیا مخه داسې ډب کړه چې له وژلو یې هم بد تر کړي.

محمد صدیق مخترع که په داخلي او نړیوالو مطبوعاتو کې هر څومره چیغې وکړې غږ یې چا وانه ورید او هسې خوشۍ لیونۍ یې وبالله،

کوم ځل به چې په مطبوعاتو کې د محمد صدیق مخترع د نوښتونو په اړه کوم په ثبوت رسيدلې او انکار نه منونکې را پور را غبرگ شو او د کره ثبوت له مخې به يې چارواکې د ننګونې په پوله ودرول نو له مجبورې به يې د صدیق مخترع د تير ايستلو لپاره د امکاناتو ورکولو رښتيا او درواغ ژمنې سره قطار کړې او کله به چې يو څه موده تيره شوه اولمربه پرې را تود شو نو دا کړې ژمنې به د يخ له توتې سره يو ځای ويلې او هر څه به له منځه لاړل.

له محمد صدیق مخترع سره د حکومت د ژمنو دومره اسناد موجود و چې ښايې کتابونه پرې ډک شي.

د محمد صدیق مخترع هره اختراع د هېواد او سنښو زخمي حالاتو د درملنې لپاره يوه شفا بڼونکې پتې وه، خو دريغی چې د ملک برخليک د هوسبازانو، شرايبانو او نورو بې بند باره او په فساد کې د را ښکيل کسانو په لاس کې دې او دوي هغه څوک دی چې له خپلو شخصي گټو پرته په ملي گټو هيڅکله فکر نکوی. د صدیق مخترع سترپيو فريادونو د چا پام ځان ته را وانړ او په يوازې مطبوعاتيان وه چې کله نا کله به يې د هغه په ستونې کې خفه غږ له خپلو رسنيو را غبرگ کړ، مطبوعاتيان ځکه د هغه دوستان وه چې د اختراعگانو په اهميت يې پوهيدل او بس.

د محمد صدیق مخترع له نامه سره نه يوازې دا چې افغانان بلد دې او پيژني يې بلکه له پولو آخوا هم په ډيرو بهرنيو هېوادو کې علمي منابغو د هغه اختراعگانې تاييد کړې دي.

که په لنډه توگه ووايو نيمه پيړې وشوه چې د محمد صدیق مخترع هيڅ کومې اختراع ته وده نه ده ورکړل شوې، دی خوارکی او اس د بوډا توب داسې مرحلې ته رسيدلې چې ژرده مغزي يې کار پريردې او دالويه هستې او متفکر مغز له خاورو سره خاورې شي.

محمد صدیق مخترع د صنعت په برخه کې په سلگونو اختراعگانې لري څو لکه د مخه چې وويل شول کوم نامرېي خطرناک لاس د يوې عظيمې تورې بلا په خيږد هغه په سر سيوری غور ځولي او نه پريردې چې د افغانستان د صنعت دا نجات

بېسونکې اوزره سواندې فرشته دا وروسته پاته هېواد په صنعتي لحاظ يو څه په پېسو ودروي.

هغه د لمړې ځل لپاره د يخ توتې په داسې زاويو برابرې کړې چې اوريې پرې ولگاوه چې دا د انسان په عقل يوه نه منونکې پدیده وه خو هغه په دې و توانيد چې د يخ له توتونه قوي نور توليد کړي او همدا نور ددی سبب شې چې قوي حرارت توليد کړي او له حرارت نه او رپيدا شې دا حيرانونکې اختراع وه.

له هغه وروسته تر نن ورځې پورې يې د ۴۰۰ په شا وخوا کې اختراعاوی کړې چې مهمې يې په لاندې ډول ذکر کولای شو.

- د اور لگيت له ډبلې نه د کوچنې راډيو جوړول چې غږيده .

- د موتر لپاره د داسې آلې جوړول چې هيڅکله يې د تاير ايد گولۍ ونه وزي .

- هغه دستگا چې له کوهې نه له انرژۍ پرته پخپله او به را وباسي .

- هغه دستگا چې د سيند له روانو او بو نه د همدې او بو په انرژۍ څو متره لوړې او به سا حل ته را وباسي .

- هغه موتر چې د لمر د انرژي پواسطه حرکت کوی .

- د غله نيولو د ستگا .

- داو بو گرمکن چې د لمر د شعاع پواسطه او به تودوی .

- داسې دستگا چې په څو دقيقو کې کباب پخوی .

- د يخو او بو پواسطه د کباب پخول .

- د سيلاب له راتلو د مخه د خبرداري دستگا .

- او په سلگونو نور داسې نوښتونه

محمد صديق مخترع په کوم خاص ښو نځي او يا مدرسه کې يې زده کړې هم نه دي کړې او نه د تخنيک په برخه کې کوم خاص کسبې علوم لري دي يوازې يې په کوچينووالي کې د کلي له ملانه د هغه وخت ديني مروج کتابونه لکه خلاصه ، بوستان ، گلستان ، خواجه حافظ ، قدرې ، منيه او مختصر لوستي دي د هغه ځانگړنه دا وه چې له هماغه ماشومتوب نه تل خپل ذهن د پته هڅاوه چې د هر څه د خصوصياتو په اړه ژور فکر وکړي ، په اړه يې پوښتنې وکړې داسې پوښتنې چې د خلکو په گمان کې ليونې ورشي ، ډير ځله داسې هم پېښ شوي وه چې خلک يې

پلار ته ووايې چې زوی دې لیونې شوې، اولاد ددی، غمه یې وخوره د اکثر ته یې بوزه او یا پر ملا تعویزونه ورته وکړه چې له همدې امله به یې تل په درجنو تعویزونه په غاړه کې ځنګیدل.

د هغه اکثریت اختراعاتو په کابل پوهنتون او دالمان د پوهنتون د انجینرې بورډ هم تایید کړې هغه په دولت کې هم په رسمي او قراردادي ډول زیاتې دندې ترسره کړې خو هر ځای به چې وه فکر به یې د علمي اختراعاتو په لور وه.

له دې چې نه دولت او نه هم بل چا ورسره کومه مرسته کوله نو په دره نورتنگې کې خپله پلرنې کرنیزه ځمکه د علمي تجربود مخ وړلو لپاره خرڅه کړه د علامه سید جمال‌الدین افغان وینا ده:

د رشرق دانشمند بعد از مرگ زنده میشود*

* (۶) ۳۱۶-۳۲۰ مخونه

ډگروال دستگیر خان

ډگروال غلام دستگیر خان په وردگو کې د (کمونستانو) په ضد د لمړني وگړنيز اسلامي پاڅون پيلونکې او د وردگو د اسلامي قومي شورا لمړنۍ بنسټ ايښودونکې دي .

ډگروال غلام دستگیر خان هغه څوک ؤ چې د خپل قوم د تسليح په خاطر يې کمونستان

په خاص مهارت تير ايستل او هغوي ته يې داسې ذهنيت ورکړ چې که وردک په سلاح سمبال شي نو د هزاره قوم مخنيوي به وکړي هغه پخپل دې پلان ډير کار کړي ؤ چې تقريبا له شپږ مياشتي مودې وروسته د هغه د پلان او نظرد کمونستانو په ذهن کې کارې ولويد او په دې توگه ډگروال غلام دستگیر خان په دې بريالې شو چې خپل قوم له کمونستانو مسلح او بيا يې د هغوی په وړاندې د جهاد په لمړنيو ليکو کې رهبري کړي .

موږ هيڅکله دا نه وايو چې په وردگو کې به جهاد نه وای پيل شوای دا يوه حتمي خبره وه چې په وردگو کې به هم د هېواد د نورو ولايتو په څير اسلامي پاڅونونه پيل کيدل ، خو دا چې څه وخت به پيل شوې وای ، بنا يې د امکاناتو د نه درلودلو له امله يويا يونيم کال وروسته !

دلته هغه نوښت چې ډگروال غلام دستگیر خان په دې اړه را منځ ته کړ ، دا وه چې د اسلحي په توزیع سره يې له مشرقي (کني ، تنگرهار ، لغمان) وروسته د هېواد په زړه او مرکز کې د کمونستانو تر سترگو لاندې جهاد پيل کړ چې دا د نه منلو خبره

وه

بده به نه وی چې دلته ددرنو لو ستونکو د لانه پو هاوی او معلوماتو لپاره د وردگو د تسلیح هغه داستان راواخلو کوم چې په ډیر تخنیک او تکتیک را منع ته شوی او بیا پر مخ تللی دی.

دا د ۱۳۵۸ لمریز دغو یې د میاشتی لسمه نیټه وه ټیک هغه وخت چې له همدې نیټې درې ورځې د باندې یو کال د مخه کمونستانو د ملک په سیاسي او نظامي فضا حاکمیت پیدا کړې ؤ ، دا هغه وخت ؤ چې د هېواد په ختیځو برخو کې خال خال پاڅونونه پیل شوې وه او خلقیانو په کابل او د ولایاتو او ولسوالیو په مرکزونو کې د وحشت او اختناق داسی توره او ویرونکی فضایی را منع ته کړی وه چې د بیگنا انسانانو په قتل د عام او لس ذهنت ترې گرځیدلې ؤ.

په دې ډله کې ډگروال غلام د ستگیر خان هم د روس پلوه کمونستانو لخوا ددوی په زعم د یوه نامطلوب کس په توگه تشخیص او پیژندل شوې ؤ له نظامي لیکو ایستل شوې ؤ او په کورنا ست ؤ خو له دې چې هغه په حربې مسلک کې ډیره وړتیا درلوده او ارکان حرب ؤ ، نو حکومت یې هم په لیاقت سترگې نشوای پتولای له یوې میاشتی په کور کبیناستو وروسته دوخت د ملي دفاع وزیر عبدالقادر ! چې یو وخت دهوایې او مدافع هوایې قواد (با) په کورس کې د غلام د ستگیر خان شاگرد پاته شوې ؤ ، له چانه یې د هغه د برخلیک په اړه پوښتنه وکړه کله چې وپوښید چې هغه په کورنا ست دې نو خپل ځان ته یې وروغوښت او د هغه د سرد تامین د ډاډ ترڅنګ یې هغه د مرکزي کل اردود اپراسیون د آمر په توگه وټاکه خو له څه مودې وروسته کله چې د خلقیانو تر منع ددوی خپل منځې اختلافات را پیدا شول او قادر له صحنې و ایستل شو نو ډگروال صیب یو ځل بیا د کوتا کونکو په ډله کې د عبدالقادر له پلویانو نه وگڼل شو او و نیول شو ، له څه مودې بند تیروولو وروسته بیرته خوشې شو او نور تقاعد ورکړل شو .

خو مهمه خبره داده چې غلام د ستگیر خان مخکی حکومت ته په وردکو د هزارگانو دا احتمالی برید ، او د هزارگانو په مقابل کې دوردکو د تسلیح په اړه خبردارې ورکړې ؤ چې دا یوه جالبه او په زړه پورې موضوع ده هغه داستان چې په خپله د گروال غلام د ستگیر خان په قلم د وردک د تسلیح په اړه لیکل شوی او له

رو سانو سره د جهاد په مهال په پشاور کې د خپریدونکې قلم مجلې د ۱۳۲۵ کال په ۵ گڼه کې خپور شوې دی کټ مټ یې دلته ستاسې د لوستلو لپاره رااخلو

توزیع اسلحه به مردم وردک غرض سرکوبی مردم مسلمان هزاره امپریالیزم روسیه از ارتکاب هیچ نوع تو طیه دریغ نمی ورزد و آنها را غرض بدست آوردن اهداف شوم شان حتی یک قوم را در برابر قوم دیگر به جنگ وادار میسازد زمانیکه به تقاعد سوق داده شدم و خانه نشین شدم روزی چند نفر خلقی ها از قوم وردک به شمول عبد الحق دگرمن قوماندان قوای را دار به خانه ام آمده و اصرار ورزید که باید به وظیفه ادامه دهم آنها وعده کمک نمودند و گفتند که فردا ساعت ۱۲ به قوماندانی قوای مرکز آمده تا با هم در مورد پلان توزیع اسلحه به وردک مشوره نمایم فردای آنروز زمانیکه به قوماندانی قوای مرکز رفتم دیدم که به تعداد تقریباً ۳۰ تن از قوم وردک که نصف آن اعضای حزب خلق و نیم دیگری آن اشخاص با رسوخ و متنفذین قومی بودند درین اثنا محمد دوست قوماندان قوای مرکز که از قوم وردک بود برایم گفت که مردم هزاره بغاوت نموده ما میخواهم که مردم وردک علیه آنها مسلح بسازم تا جلو پیشرفت این طایفه را گرفته و سرکوب نمایم من اظهار هرگونه آمادگی را نشان دادم (زیرا طرح توزیع سلاح به مردم وردک از من بود که قبلاً بصورت مستقیم و غیرمستقیم توسط اشخاص بی طرف به عمال حکومتی دیکتی نموده بودم) درین جلسه من خاطر نشان ساختم که این عمل باید از چینل های قومی بیدون مدا خله حزب خلق؟! صورت گیرد تا نتایج آن مطلوب باشد شخص بنام «حکیمی» که عضو فعال حزب خلق بود گفت که حزب و قوم جز لاینفک یکدیگر هستند باید با مساعی مشترک این مبارزه عملی گردد ناگزیر قبول نمودیم هییت ها تعیین و به سه اولسوالی اعزام گردیدند و خودم در راس یک هییت که اکثر اعضا آن خلقی بودند به ولسوالی چک و علاقه داری دایمیرداد رفتم و قرار بر این شد تا شب در خانه های خود سپری نموده و فردای آن روز به کمک ولسوال مردم را جمع آوری و موضوع مسلح نمودن برایشان خاطر نشان سازیم خودم در همان شب اول کسانې را که مورد اعتماد من بود به شکل سری و مخفیانه به خانه خویش خواسته و موضوع اخذ اسلحه به آنها تا کید نمودم و در جلسات علنی فردا مردم را از هجوم مردم

هزاره به منطقه وردک حالی ساخته و بیانیه‌ها و آمادگی‌های زبانی؟! مردم وردک را ثابت فیتته نموده و غرض قناعت مقامات دولتی به کابل آورده و به سمع قوماندان قوای مرکز رساندم و نامبرده فوراً موضوع را ذریعه تلفون به گوش حفیظ الله امین که درین وقت وزیر دفاع نیز بود رساندم که نسبت و خامت اوضاع امین فوراً امر توزیع سلاح را به مردم وردک نمودند چون خلقی‌ها فاقد ظرفیت سوق و اداره بودند قوماندان قوای مرکز پست قوماندانی عملیات مزکور را بمن پیشنهاد نمودند و نیز وعده جنرال‌پ داد خودم در گام نخست قبو لدار این پست نشدم و گفتم که بیدون جنرال‌پ هم این پست را پیش می‌بردم و مریضی خود را عذر آوردم و اظهار نمودم که شخص دیگری انتخاب نماید هر گاه شخص مناسب پیدا نشد من حاضر هستم این کار را به عهده گیرم.

بیاد دارم که همان شب دو تن از اعضای حزب اسلامی افغانستان به خانه ام آمدند و بنسبت عدم قبولی پست به من اعتراض کردند من فوراً به جواب‌شان گفتم شما غصه نخورید آنها دو باره بمن مراجعه خواهد کرد ولی کاریکه شما باید اجرای آن به عهده بگرید اینست که هر چه زودتر نفرهای خود را به ولسوالی‌ها اعزام دارید تا مردم را به اخذ اسلحه تشویق و ترغیب نمایند، فردای آنروز یکی ازین دو نفر نزد من آمد و از روان کردن دو موتر اعضای خود به ولسوالی‌های چک، دایمیرداد، سیدآباد و جغتو بمن اطمینان دادند. چون خودم در جمال‌مینه سکونت داشتم و با بردران هزاره هم آشنایی کامل داشتم از مسلح نمودن مردم وردک علیه هزاره به آنها معلومات دادم و ضمناً به آنها گفتم که واره خطا نشود عمل طوری انجام نمی‌شود که حکومت می‌خواهد و یا به ضرر مردم هزاره باشد خا طرنشان ساختم که باید بین این دو قوم در منطقه مفاهمه موجود باشد تا از وقایع ناگوار که از اثر سوء تفاهم بوجود می‌آید جلوگیری به عمل آید

در اوایل برج جوزا ۱۳۵۸ از قوماندانی قوای مرکز برایم تلفونی خبر داده شد که باید ذریعه موتر جیب که در اختیار شما گذاشته میشود به وزارت داخله رفته و با قوماندان عمومی ژاندارم و پولیس که علیشاپیان نام داشت، ملاقات نمایم شخص مزکور که مدتی آمر سیاسی قوای مرکز بود با من اختلاف جدی و عمیق داشت و از چهره اش نفرت داشتم در حالیکه چشمانش به میزد و خسته بود برایم

گفت: دگروال صاحب شما را به ولسوالی چک خواسته وقتیکه علت را پرسیدم نا مبرده اظهار بی اطلاعی نمود. خودم تخمین کردم که کار در مرحله حساسی قرار دارد نباید فرصت را از دست داد و باید اقدام جدی شود همان بود که فوراً خود را به او ولسوالی رساندم و دیدم که خلقی مردم را جمع آوری نموده و به اصطلاح میتنگ خلقی دایر نموده اند یکی از خلقی های سر شناس مرا به گوشه بی برده و گفت «دگروال صاحب قومی های شما به کوه بالا شده و مردم میگویند که شما قبلاً در اینجا آمده بودید و شاید درین کار دست دارید و آنها را تشویق نموده ایید» من گفتم که «مردم را من به کوه بالا نکردم رویش شما و گفتن هورا های پی در پی تان مردم را به کوه بالا کردند، این مردم تماماً مسلمان هستند و باید با صدای الله اکبر و یا چاریاریش آمد گردد، نه به هورا! خودم مدت ۵ سال در شوروی تحصیل نمودم باور کنید که معنی هورا را نمیدانم، بفرمایید در موتر سوار شویم و مردم را از کوه پایین نمایم و شما آنرا اداره نمایید» یک دو نفر خلقی دیگر هم به اجتماع ما پیوستند و به آنها نیز تکلیف رفتن به منطقه در میان گزارشتم آنها نیز انکار کردند و گفتند که این کار شماست، در حقیقت چون آنها خلقی بودند و خطر مرگ شان حتمی بود به این خاطر از رفتن به منطقه واهمه داشتند و من هم خوش شدم که نرفتند زیرا استقلال بیشتری در زمینه بیداری مردم مسلمان را بدست می آوردم. در راه آبکزار وقتی به قلعه مشهور کاؤر رسیدم دیدم که مجاهدین سرک را سد نموده و زمانیکه موتر مرا دیدند به مواضع خود شتافتند من که چند نفر آنها را تشخیص نمودم به نام آنها اصداد کردم زمانیکه بطرف آمدند برایم گفتند دگروال صاحب سرک را بند نمودم و موتر حامل شما به منطقه رفته نمیتواند و قرار شد که موتر خود را به ده ظریف خیل عربان بفرستم و خودم پیاده به آنها تا قریه مانجر خیل بروم زمانیکه بدانجا رسیدم مجاهدین دورم حلقه زدند و خودم خنده کنان آنها را مخاطب قرار دادم (واقعاً غازی ها هستند) درین وقت از آمدن جناب عبدالکبیر خان (بعدا ریس عمومی شورای اسلامی وردک) نیز آگاهی یافتم که از اثر تعقیب حکومت کمونیستی به آبکزار آمده بود و در قریه چشمه بود فردای آنروز موی سفیدان قرآ دور نزدیک جمع شدند اهداف و پالیسی های حکومت کمونیستی را برایش مفصلاً تشریح دادم

که درین رژیم تمام ارزش و معتقدات شما در خطر است قرار گذاشته شد که فردا یک جلسه خاص در قریه چشمه که در آن یک نفر معتمد قریجات آبکزار اشتراک نماید، دایر گردد. فردای آنروز چنین شد و خودم پیشنهاد نمودم که یک نفر به دره گردن مسجد سیبک عربان گوده سیاب نیک یا یقول و جغتو فرستاده شود تا آنها سر کرده های جهادی را تعیین نمایند و خودم عجالتا به اولسوالی رفتم و دیدم که ولسوال مردم را غرض اعزام به هزارجات برابر می نماید اولسوال بچه ۱۹ ساله بود و تجربه هیچ کاری را نداشت حین که مرا دید گفت: دگروال صاحب کارها چطور خواهد شد شک میشود مردم که تفنگ اخذ نموده به هزارجات نه رود، من در جوابش گفتم آزروده نشوید شما تجربه کاری ندارید مردم معنی هورا کشیدن را نمی دانند این عمل شما آنها را به کوها بالا نموده من به مردم قناعت دادم که بالا شدن به کوها خطر دارد شما تشویش نداشته باشید مردم از کوه ها پایین می آید پلان شما به خوبی تطبیق میشود عجله خوب نیست با احتیاط باید عمل نمود کاری را باید انجام داد که مردم خود به جنگ برود نه به زور، ولسوال بی تجربه و ساده لوح در جوابم گفت: شما کاکای من هستید شما میدانید چه خوب گپ ها را برایم گفتید باور کنید که پیش از رفتن شما به آبکزار ما یک نفر را به آبکزار فرستاده بودم تا عملکرد شما زیر نظر داشته باشد او به ما اطلاع داد که شما به مردم گفته بودید که (واقعا غازی ها هستید) من گفتم باور کنید کاملاً درو ست گفته و سخنان اضافت را زین هم گفته ام اما فردا ریش سفیدان و دور اندیش را جمع آوری نموده و خطر قوت های تانگ و طیاره به آنها تشریح نموده که توان مقابل با قوای شوروی را ندارند و خود را تباہ نسازند. آنها پیشنهادات مرا به شرایط ذیل قبول نمودند.

۱- مردم گفتند که دولت همراهی ما وعده کردند که شما در مقابل دفع طرد حملات هزاره ها خود را مسلح سازید ما این وظیفه را انجام میدم و در جنگ با مردم هزاره ها نمی روم.

۲- پولیس غرض دستگیری مردم بی گناه به منطقه نیابند.

۳- ملک عبدالروف خان که محبوس است باید رها گردد.

۴. ما حاضر استم که خواسته های حکومت به وساطت ملک ها و متنفذین قوم خود قبول و عملی نمایم.

۵. در صورت قبول نمودن چند فقره فوق که به کوه ها بالا شده از کوه ها پایین مکتبهای خود را فعال و سرک ها را باز نگه میدارم.

درین ضمن خبر ناخوش آیند برای ولسوال رسید که آن عبارت از بالا شدن مردم گردن مسجد به کوه ها بوده و ضمناً پایین شدن از عرصات آن عده نفرها که غرض جنگ با هزاره ها عازم دایمیرداد و بهسود بودند، و به کوه ها متواری شدند او ضاع ولسوال را آنقدر دگرگون ساخت که او را جدا نارا حت و وار خطا ساخت به ولسوال دلداري دادم که تمام کارها دروست میشود و ار خطا نشوید ولسوال تمام خواسته های مرا قبول نمودند و تنها رهایی عبدالروف خان را به تعویق می انداخت هر قدر که گوشش نمودم که عبدالروف خان را آزاد سازم و آنرا با خود به منطقه بیرموف نشدم و حس نمودم که ولسوال هم در پی فرصت است و مرا فریب میدهد و به ذم خود از وجود مه برای خاموش ساختن مردم کار میگرد.

خودم دو باره به آب کزار رفتم موی سفیدها را جمع آوری نمودم و جلسه خصوصي را دایر نمودم و مردم را گفتم که جوایس حکومتی در بین کار فعالیت دارند زمانیکه هویت یک جا و سوس تشخیص گردید و مردم در پی گرفتاری او شدند معلوم گردید که قبلاً به کابل گریخته است در صدد حمله قطعی به ولسوالی چک و علاقدهاری دایمیرداد شدم قوماندانان گروپها و سمتها تعیین گردید همان بود که در اثر پافشاری عبدالکبیر خان محمدالله خان غلام حیدر خان و سایر بزرگان قوم خودم رسماً پست قومندانان عمومی را قبول نمودم عبدالکبیر خان علاقدهار تعهد نمود که ۱۷۰۰ نفر در ولسوالی دایمیرداد مسلح گردیده تمام آن در خدمت تان قرار میدهم بدینگونه حمله بالای ولسوالی دایمیرداد طرح و عبدالکبیر خان عهده دار تطبیق آن گردید به غلام حیدر خان و مامایم فتح الله خان وظیفه سپرده شد تا با همکاری مردم گردن مسجد سیاب عربان خوات به ولسوالی چک ساعت یازده بجه فردا شب حمله نمایند لین تلفون قطع گردد فردا ملک غلام حیدر خان و فتح الله خان مجاهدین را در میدانان عقب قریه مانجر خیل جمع آوری نمود و به رسم قطعه عسکری به من تقدیم نمودند و امر حمله را

صادر نمودم ولیکن دریغا که درین وقت حساس یک تعداد مجاهدین بیک سمند الیسه خوات بیدون اینکه لین تلفون را قطع نمایند به ولسوالی حمله نموده بودند و دشمن را بیدار نموده بودند و ذریعه تلفون از گار نیزیون کابل کمک خواسته شده بود و قطعہ منتظره به ولسوالی رسیده بود که از تسلیمی عا جل آن جلو گیری به عمل آمد ولیکن سرانجام بتاریخ ۱۲ جوزای ۱۳۵۸ ولسوالی مزکور از چنگ حکومت آزاد ساخته شد و علاقہ داری دایمیرداد قبلا آزاد ساخته شده بیود درین وقت قوای هوایی دشمن با تمام نیروی دست داشته خویش سه مرتبه بالای ولسوالی چک و علاقہ داری دایمیرداد با بمباردمان شدید حمله نمودند ولی نتیجه که به نفع حکومت باشد با این بمبارد ها مرتب نشد زیرا درین وقت حدود ۴۵۰۰ میل اسلحه بدست مجاهدین افتاد ولسوالی چک دایمیرداد جغتو و سیدآباد بدست مجاهدین افتاد و تنها مرکز ولسوالی سیدآباد که بالای شاه راه کابل قندهار موقعیت داشت در دست حکومت باقی ماند.

کله چې د چک ولسوالی او د دایمیردادو علاقہ داری د مجاهدینو په لاس کښوتې نو په کابل کې حفیظ الله امین چې دا وخت یې له ځانه د نظامی او ملکې دواړو برخو مشر جوړ کړې وه له پښو په خبریدو سخت ټکان و خوړ.

نوید وردک د ۱۳۲۵ کال د قلم مجلې د دریمې گڼې په ۸۲ مخ کې د حفیظ الله امین غبرگون د وردکو د پښو په اړه داسې بیانوي: کله چې د مرکزي کل اردو قو ماندان (محمد دوست) د چک او دایمیردادو په اړه خپل رپورت وړاندې کړنو وویل: چې زموږ پلان د وردگو او هزارگانو په جنگولو کې له ماتې سره مخ دی. تو زیع شوي و سلې ټولې تښتول شوي او زموږ ډیر خلکې ملگرې وژل شوي.

حفیظ الله امین میز په سوق وواهه او وویل: ما نه و ویلې چې د ولسلې د ویش په دهییت په ټاکنه کې باید ښه غور وشي.

محمد دوست وویل: «موږ څه خبر و صیب، دگروال غلام د ستگیږ خوشپړ کاله په روسیه کې تحصیل کړې وه او ارکان حربې یې هم هلته اخیستې وه نو ځکه موږ پرې باورې او ډاډه و څو اوس لمرنې را پورونه ښیې چې د پلان په ناکامۍ او د خلکو په پارونه او هڅونه کې هغه ډیر لوی او لمرنۍ لاس لري.»

له دې وروسته په ډير ښه نظامي تاکتیک او ډيره ښه قوماندده د وردکو په ټولو ولسواليو کې جهاد پيل او په مخ روان شو کله چې د وردکو ټولې ولسوالي فتح شوي نو وردکو د نرخ میدان ښار او جلریز له مجاهدینو سره هم د وسلو او مرمیو مرسته وکړه چې د نرخ او جلریز ولسوالي هم یوه په بله پسې د مجاهدینو په لاس ورغلې.

دا وخت ډگروال صاحب د ملکې او نظامي چارو د ښه سمون او څارنې لپاره د قوم سپین ژيرو او مخورو ته د اسلامي انقلابي شورا د جوړولو او تشکیل وړاندیز وکړ چې ومنل شو او د ټولو سیمو مجاهدین او غازیان سره راټول شول او ټولو په گډه د جگې ولسوالۍ د دالان د کلي عبدالکبير خان علاقدار د اسلامي انقلابي شورا د مشر په توگه وټاکه او د بمبايي او سیدونکې عبد المنیر آخندزاده یې د اسلامي انقلابي شورا مرستیال او پخپله هم د قوم د سپین ژيرو او مخورو په سپارښتنه د نظامي قوماندان په توگه پاته شو او بهادر کوډۍ جگړن رویدار خان یې د مرستیال په توگه وټاکل شو، د الیشي ملک امیر خان، د بمبايي ملک خان صاحب، او د چيني ملک غلام حیدر د دې شورا د غړو په توگه وټاکل شول.

د همدې کال په اوږدو کې د وردکو په مختلفو کلیو خلقیانو څو څو ځلي سخت بمباردونه وکړل لویې او وړې قوې یې سیمې ته را ولیږلې خو زور یې ونه رسید تر هغه چې د همدې روان کال يانې ۱۳۵۸ لمریز کال د جدې په شپږمه گوره روسانو د یوه لوي منظم او سراسري نظامي تهاجم په ترڅ کې ببرک کارمل د رییس جمهور په عنوان د تانگ په سر سپور هېواد ته را ولیږه چې دې سپین سترگې هم څو څو ځله لویې او وړې قواوې وردکو ته را ولیږې چې بريالۍ نشوی نو به یې په خپلو بیانیو کې به یې وویل: (ما به سویه ډگروال ها ارکان حرب در صفوف دشمن اشخاص داریم) چې له هغه نه یې مراد دگروال غلام د ستگیر خان و خودا چې ولې هغه ته چا ونه ویل (که چرا احمق استې که نفرهای خود را به زبان خود در جهات دشمن افشا میکنی؟!) دا هغه څه وه چې کارملوف؟! ته هم مجا هدین ساده په نظورتلل او غوښتل یې چې مجاهدین تیر باسې خودا د دې ښکارندویه وه چې د کمونیزم اساس او بنیاد په درواغو تگۍ او برگۍ ولاړه چې انجام یې ماته و خوړه.

کارمل په غلام د ستگیږ خان پسې زیاته هڅه وکړه چې د مجاهدینو په صفوفو کې یې د حکومت په پلوی متهم کړي او یا یې په بل ډول له منځه یو سي، خو ونه توانید، ترهغه چې په ۱۳۵۹ لمریز کال روسانو وردکو ته دومره لویه قوه ولیږله چې د وردگو په تاریخ کې د سترې قوې په نوم یادېږي دې قوې ډیر مسلمانان شهیدان کړل خو په پای کې هیڅ په لاس هم ور نغلل او یوازې د بابا کلا او پنه د کلیو په پوښتو کې د ولسوالۍ په نوم محصورې پوښتې واچولې.

په دې قوه کې روسانو او د هغوي دا خلی اجنتانو شک کاوه چې غلام د ستگیږ خان به ښایې د آبکزارد سوختې په کلې کې وی (چې دا دهغه د ماما خیلو کلې وه) نو په همدې تکل د سوختې کلې له یوه مخه وسوزاوه، څاروی یې وویشتل او بیا یې دا سپی زهر جن مواد پرې وشیندل چې د لاس وروړلو په وخت کې به یې هر هډه هډ په لاس کې گوښی گوښی دروشکید.

غلام د ستگیږ خان په لویه قوه کې په ښې پښه زخمې هم شو، وروسته د پشاور په لورې ولاړ او هلته د پیرسید احمد گیلاني د محاذ ملي په تنظیم کې د هغه نظامي مرستیال و ټاکل شو او له یوه نیم کال وروسته د امریکا د متحده ایالاتو په لور ولاړ غلام د ستگیږ خان تر اوسه ژوندی دي.

هغه د افغانستان د نظامي تشکیلاتو په دننه کې ډیرې نظامي دندې په مخ وړې کله چې له حربې پوهنتون نه فارغ شو نو لمړې یې په حسین کوټ کې په دنده وگمارل شو له هغه وروسته د ملي دفاع په وزارت کې د ښونې او روزنې په ریاست کې په دنده بوخت شو او د لمړې ځل په کال ۱۹۷۵ - ۱۹۷۸ د لوړو زده کړو لپاره مسکو ته ولاړ او هلته یې د (فرونزا) د گډو قواو په اکاډمۍ کې تحصیلات وکړل او کله چې هېواد ته را ستون شو د ملي دفاع په وزارت کې د پلان مدیر و ټاکل شو او یو ځل بیا له پنځو کالو وروسته په کال ۱۹۷۳ - ۱۹۷۵ پورې د دوهم ځل لپاره مسکو ته ولاړ او د (ورشیلوف) په نوم د روسیې د مسلحو قواو په اکاډمۍ کې د خپلو تحصیلاتو په ترسره کولو سره ارکان حربې په لاس راوړه کله چې هېواد ته را ستون شو نو ښونې او روزنې په ریاست کې د عسکري ښونځیولوي مدیر و ټاکل شو له څو کالو وروسته په ۱۳۵۵ کال د ننگرهار د یولسمې فرقې د ۸۱ مکانیزه غنډ قوماندان و ټاکل شو له دې چې ډگروال غلام دستگیږ خان په خپله دنده کې

ډير صادق ريښتني څډ متگار و نو دا غنډ د هېواد د هغو دريو مکانيزه غنډونو تر منځ چې د يو لسمې په تشکيل کې يې فعاليت درلود د هغه د ماموريت په دوران کې لمړۍ مقام وگاټه.

ډگروال غلام دستگير خان په خپل هېواد او خلکو مين او زړه سواندي سرې و او د ملي گټو خوندي ساتلو ته يې ډيره پاملرنه درلوده په ۸۱ غنډ کې دې ده ريښتینولې او صداقت يوه بيلگه دلته را اخلو « هغه کله چې ۸۱ غنډ قوماندان و نو د کانتین د پيسو په گټه يې ددې غنډ د ډوډۍ خوړلو د خونې لپاره لازم تجهيزات را ونيول خو له دې د مخه داسې معمول وه چې د کانتین د پيسو گټه به د فرقې قوماندان ته ورکول کيده او دا د هغه مسلم حق گڼل کيده کله چې د فرقې قوماندان له دې موضوع خبر شو چې د کانتین د گټې په پيسو د غنډ د ډوډۍ خوړلو د خونې تجهيزات برابر شوي نو غلام دستگير خان يې په کومه بهانه ور وغوښت او د خبرو په پای کې يې د کانتین د گټې د پيسو يادونه ورته وکړه او وويل چې دا خوزما او ستا گډې پيسې دي، کانتین ولې پر سمبال شې؟! خو غلام دستگير خان ورته وخنډل او وويل: جنرال صيب، دا د ملت مال دې زه او ته تنخوا لرو په دې پيسو مو نوم بد يږي! د فرقې قوماندان په داسې حال کې چې تور وايښيد وويل:

(آه ها، فهميدم، فهميدم! ميخواهې ډگر جنرال شوي؟) بسيار خوب، شما هم راست ميگين؟! ولې پول حساب کرده به من بياوريد شما ميتوانيد به معاش خود کانتین را مجهز نماييد خودا پيسې هيڅکله د هغه جنرال؟! نصيب نشوي).

د ۸۱ غنډ له ماموريت نه وروسته د ريشخورد فرقې د اوپراسيون امر وټاکل شو تر هغه چې د خلقيانو خونړی کودتا را منځ ته شوه غلام دستگير خان د کودتا په جريان کې په داسې حال کې چې فرقه مشراو ريس ارکان يې وژل شوي وه، له خلقيانو سره ډيرو جنگيد خودا چې نه پوهيده مقابل لوري او کودتا کونکې څوک دی؟ ددوي تشخيص او له وزارت دفاع نه سالمه قوماندان نه وه نو يې له جگړې لاس واخيست.

غلام د ستگير خان د افغانستان په ملي اردو کې يو زړور لياق د لوړو تحصيلاتو درلودونکې منصبدار ؤ خو د دويمره لوړو تحصيلاتو سره سره يې د جنرالې رتبه تر لاسه نکره دا چې ولې؟ دا هغه معمې وه چې هيڅوک پری نه پوهيدل په دريو جشنونو کې د هغه جنرالې ته د لوړيدو وړانديز د وخت جمهور ريس محمد داود ته وشو خو يوه نا مریې او نا ملموس لاس دهغه له تر فيع نه کلک مخنيوي کاوه .

که څه هم غلام د ستگير خان په شوروي کې تحصيلات کړي وه خو هغه د روسانو کلک مخالف او هيڅکله يې تر فرهنگې اغيز لاندې نه دې را غلې .

عبد الجليل (و جدي) خپل «د خبر او نظر نړۍ» کتاب په ۱۲ مخ کې ليکي:

(ډگروال غلام د ستگير خان نسبتا د پاڅه عمر په مر حله کې شوروي اتحاد ته د لوړو زده کړو لپاره استول شوې ؤ ، دی د هغه افغانانو له ډلې نه وه چې د شوروي د پرېاگنډ تر اغيز لاندې نه ؤ را غلې کله به چې دې د رخصتې په توگه په کابل خپل کور ته راغی . نوزه به د سترې مشې لپاره ورتلم ده به هغه وخت ماته دا خبره کوله چې د روسانو انقلاب يوازې او يوازې د تبليغاتو په بنسټ درول شوی او د پرو پاگنډې په گاډيو (عرادو) باندې روان شوی دی .

ده به دا خبره زبنسته ډيره کوله چې روسان موږ ته مسلکې شيان نه رازده کوی بلکې يوازې زموږ وخت د سوسياليزم او کمونيزم په باره کې په پوڅو تبليغاتو او تعليماتو او معلوماتو را ضايع کوی .

دنيو کمونکيشن Nev Communications د کتاب مطالعاتو او د بنا غلې ډگروال صاحب مشاهداتو وښودله چې د اکتوبر انقلاب (انفلاق) لکه څنگه چې پلويانو يې فکر کاوه ، د ټولني د عيني او ذهني شرايطو د برابریدو په بنا نه ؤ را منع شوي او ديوه خام او پوچ فکر په ترڅ کې را منع ته شوي ؤ چې په افغانستان کې هم د غوايې د نظامي پاڅون متو ليانو د اکتوبر د انقلاب پيښې کولي چې د غوايې انفلاق هم د پرېاگندونوپه اوږو سپور راغی . او د مليونو افغانانو له خپل کيدو ورو سته بيرته په خپله لار ولاړ .

غلام د ستگير خان د اردو د نظام په اړه بې شميره کتابونه ليکلي دي چې زياتره يې په انگليسي ژبو هم ژباړل شوي دي .

ددگروال غلادستگير خان د پلار نوم ملک ذکر يا خان و او د آبکزار د سيمي د (ميرکه) په کلي کې دنيا ته سترگې غړولې چې دا داسې وخت و چې د هېواد په زياتره ولايتونو کې بڼونځې نه وه خو د هغه پلار چې له پوهنې سره يې ډيره مينه درلوده خپل دوه کوچني زامن غلام دستگير خان او غلام سرور خان د زده کړو لپاره کابل ته را وستل او په حربي بڼونځې کې يې شامل کړل غلام سرور خان په ماشومتوب کې خپلې سترگې له دنيا نه پټې کړې خو غلام دستگير خان د زماڼې د ترخو نا خوالو په غيږ کې را لوی او منصب دار شو*

• (۶) ۹۹-۱۱۶ مخونه

ذکریا خان

ذکریا خان هم د انجینیر محبوب خان په خیر تکره او په خپل قوم مین ، زړه سواندي او غیرتې وردک تیر شوې دی چې دا غیرتې نوم یې اوس هم دهغه له مرگ وروسته هم په وردگو بڼه لگیرې .

کله چې له ۱۳۳۲ کال نه تر ۱۳۴۲ کال پورې په شمالي سالنگ کې (د شمال له لوري د تونل کیندلو) د دریمې برخې کار په مخ روان وه نو ذکریا خان دا وخت ددی برخې د قوای کار قوماندان ؤ او د دولس سوو په شا وخوا کې وردگ وگړو له ده سره کار کاوه چې دا ټول ده پخپله په کار کې شامل کړې وه او له ټولو سره یې د یوه مهربان پلار په شان سلوک کاوه.

دا زمانه په دندو کې شاملیدل هم سخت کار ؤ ځکه د کار شرایط محدود او امکانات کم وه او دولت په هره برخه کې اقتصادي ستونزې درلودې خوبیا ده له خپل خان سره ټول وردک وگړې په کارگمارلې وه چې خوځوځله د ټول گټو (فواید عامی) په وزارت کې دهغه له دې قوم پالنې نه شکایت وشو خوځنگه چې قوماندان ذکریا خان د سردار محمد داود ټینگ ملگري ؤ نو د چا پرې زور ونه رسیده او له بل پلوه ذکریا خان ته الله پاک دو مره لوړ ستوری ورکړې وه چې مخامخ هیچا هم څه نشوای ورته ویلای خو د زمانې «ه تیریدو سره بیا هم دیو شمیر مغرضو کړیو د مره زور پرې ورسید چې هغه یوازې له سالنگونو تبدیل او په ځای یې یار محمد طوطا خیل وټاکل شو دا شاغلی؟؟! کله چې د ذکریا خان په ځای وټاکل شو نو په لمړې گام کې یې ټول هغه وردک کارگران له دندو لیرې کړل کوم چې ذکریا خان داخل کړی وه او یوازې هغه کسان پریښودل چې مسلکې وه او کار یې بل چا په مخ نشوای وړای خو طوطا خیل هم له لنډې مودې وروسته له دې دندې را وشړل شو او د کابل په ښار کې یو عادي تکسي چلونکې شو .

ذکریا کله چې له سالنگونو را بدل شو نو د یوه کال لپاره د لود یخ د لین قوماندان ؤ چې دلته یې هم د خپل قوم په گټه ډیر کارونه وکړل .

هغه د هېواد په نورو ولاياتو کې هم د ندي په مخ وړې د ننگرهار په کانال کې هم هغه نه هيردونکي فعاليتونه تر سره کړي

قوماندان ذکر يا خان د ملک امير خان زوي او په ۱۲۹۶ هجري کال د جلگې د ولسوالي د کوز بخشک په کلې کې زيږد لې دی او خپل لمړنې زده کړې يې په نوموړې ولسوالي کې تر سره کړې او بيا په حربي ښوونځي کې شامل شوې دی له هغه وروسته يې د حربي پوهنتون د استحکام په پوهنځي کې خپلې زده کړې بشپړې کړې دي او همدارنگه د استحکام په مسلک کې د تخصص لپاره د لوړو زده کړو لپاره د يوگوسلوايا هېواد ته هم تللي دي چې په برياليتوب سره يې خپلې زده کړې بشپړې کړې دي .

قوماندان ذکر يا خان په کال ۱۳۵۴ د کب په مياشت کې کله چې د رخصتې په مهال خپل کور او کلې ته تللي و هلته ناروغ شو ناروغې يې څه اوږده شوه ترڅو چې د اجل استازې ته يې ښه راغلاست ووايه او وفات شو او پخپله پلرني هديره کې خاورو ته وسپارل شو .

• (۶) ۸۳ - ۸۵ مخونه

پرو فیسور محمد موسی وردک

پرو فیسور الحاج دا کتر محمد موسی وردک د اور توپیدی د ۸۲ نویو منل شویو میتودونو په اختراع نړیوال ریکارډ ټینګ کړې او اسناد یې په لاس لرې چې په دې توګه ویلای شو محمد موسی وردک نه یوازې دا چې د افغانستان په کچه یو پیژندل شوی طبیب دې بلکه په نړیواله کچه یې د اور توپیدی یو طبې مبتکر هم ګڼلې شو هغه د هېواد په طبې محروم شرایطو کې

چې ډیرو لږو امکاناتو ته هم لاس رسې نه کیده په دې وتوانید چې پورتنې نوښتونه را منځ ته کړي.

دا داسې سم په ځای او عیار طبې نوښتونه وه چې نړیوالو په بیړه ومنل او پکار یې واچول.

که چیرې له پرو فیسور محمد موسی وردک سره مجهز طبې لابراتوارونه او نور لازم امکانات په واک کې وای نو په څرګنده به یې د اور توپیدی په نړۍ کې یو داسې انقلاب را منځ ته کړې وای چې نړیوال به ګوته په غاښ ورته پاته وای پرو فیسور محمد موسی وردک په د هډوکو د ناروغیو د مخنیوي او د درملنې په اړه ۱۴ تدریسي ارزښتناک کتابونه لیکلي او ددې په څنګ کې یې د مجلو لپاره په سونو علمي مقالې هم لیکلي دي او د هغه مقالې نه یوازې دا چې داخلي رسنیو کې خپرې شوي بلکې د بهرنیو مجلو لپاره یې هم ۲۹ علمي لیکنې کړې دي د اور توپیدی په برخه کې هغه د خپلو تحقیقاتو په لړ کې په فدراتیفي رو سيې کې په روسي ژبه هم یو څو نیز کتاب او په یوه CD کې یې په انګلیسي ژبه هم یو کتاب لیکلي دي.

په جنوبي کوریا کې د اور توپیدانو په ۳ نړیواله کنګره کې په ګډون برسیره په ۴۱ نړیوالو کنفرانسونو کې هم ګډون کړې دي او د خپل هېواد په کچه یې د رو

غټيايي خدماتو په لړ کې د اور ټوپيډي او تراو ماتو لوژي د ښونځي بنسټ ايښودونکي هم گڼلې شو .

داوړټوپيډي او تراو ماتو لوژي د درملنې په برخه کې د درملنې د نويو ميتودونو لکه د اوږدو هډوکو خارج محراقي او ستيو سنتيز د لويو مفصلونو د اندوپرو- په غير ثابتو کسرونو کې د ملا د تيرد خلفي تشيبت دودونکي،

د اردو د روغتيا پالو، او د مرستيالو ډاکترانو او خورد ظابطانو د ښونځي بنسټ ايښودونکي او په ۱۳۷۲ کال په کابل کې د لمرني پراييوټ (خصوصي) روغتون بنسټ ايښودونکي چې په خپل نوم يې ياد يږي او په کارته پروان کې موقيعت لري. هغه په افغانستان کې د سپټيک جراحي بنسټ ايښودونکي او شف دي پرو فيسور محمد موسي وردک په دولتي چوکيو هم کار کړي چې په لنډه توگه يې يادولي شو .

د افغانستان د وخت د اردو د تراو ماتو لوژي مشر

د مسلحو قواو د طبي علومو د اکاډمي سر طبيب

د نظامي طب د پوهنځي بنسټ ايښودونکي او قوماندان

د طبي علومو د اکاډمي علمي مرستيال

د طبي علومو د اکاډمي عمومي قوماندان

د افغانستان د اسلامي جنبش مرستيال

په ۱۳۷۲ کال د جمهوري رياست د سلاکاري شورا غړي

په ۱۳۲۵ کال د افغانستان د علومو اکاډمي د طبي علومو د مرکز بنسټ

ايښودونکي او افتخاري ريس .

پورو فيسور الحاج محمد موسي وردک په کال ۱۹۴۹ ميلادي د وردکو ولايت د

سید آباد ولسوالي د صدو خيلو په کلي سترگي دنيا ته غړولي او لمرني زده کړي

يې د تکيې په ښونځي کې او له هغه وروسته د حربي ښونځي له دولسم ټولگي نه

فارغ شوي دي او د لوړو زده کړو لپاره د پخواني شوروي اتحاد په لوري تللي او د

MD يانې د ماشترې ډيپلوم يې د سرو زرو له مډال سره د سن پطرس بورگ د

کيروف د نظامي علومو په اکاډمي کې ترلاسه کړي، او په ۱۹۷۵ کال يې د (ايم

اس (او (پې اچ ډې) يانزدو کتورا زده کړې بشپړې کړې په ۱۹۷۷ د طبي علومو د عالي ډاکتر او د ۱۹۹۷ کال راهيسې د نړې د جراحنو او اورتوپيدانود نړيوالې ټولنې (سيکوت) غړې او د ۲۰۰۴ کال راهيسې د فدراتيفې روسيې د ډاکترانو د سراسرې ټولنې غړې دې په ۱۹۸۲ کال د طب په څانگه کې د افغانستان د علومو د اکاډمې لمرنې اکاډميسين په ۱۹۸۸ د کابل د طبي انسيتوت د نظامي طب د پوهنځي پوهاند او په افغانستان کې د خارج محراقي يانې ASAMI او ستيو سنټيز د ميتودونو د نړيوالې ټولنې استازي او غړې او د ۲۰۱۰ کال د نړيوال کنفرانس چې ASAMI يې په مصر کې دايروي د علمي بورډ غړې دې . محمد موسې وردک ډير هېواد پالونکې انسان دې ځکه هغه د هېواد په تيرو نا خوالو کې په هېواد کې دننه د خپلو هېوادوالو په درملنه بوخت ؤ د طالبانو واکمنۍ په مهال يې هم د خپلو هېواد والو په چوپړ کې ؤ .

• (۶) ۳۰۱-۳۰۴ مخونه

(۱۳) فرهنگیان

شاعران

د وردگو اړوند د څلورو واړو ولسواليو سیمه ډېره ښکلي او شاعرانه سیمه ده، د دې سیمې ډېره برخه شنو درو او رڼو اوبو نیولې ده، د شنو درو په څنډه کې د جگړو غرو لمنود وردگو طبیعت ته نوره ښکلا هم ورکړې ده، همدا لامل دی چې د وردگو د سیمې اوسیدونکي خلک په ذهني لحاظ ځواکمن، پوه او لایق دی، د دې سیمې محصلان او زده کوونکي او آن سیاسي مشران تل تر نورو ښه ځلېدلي دي، ځکه چې هوا یې پاکه او مناظر یې زړه راښکونکي ده، همدا وجه ده چې د دې سیمې په خپله غېږه کې ښه ښه شاعران راټوکولي، خو د ټولو په اړه دلته معلومات وړاندې کول د دې کتاب چې زما د ماسترۍ د تیزس موضوع هم ده له محتوا وتلې خبره ده او د وردگو د ټولو شاعرانو یادول په لسگونه کتابونه ډکولای شي، موږ دلته یوازې د بېلگې په توګه د څو تنو شاعرانو یادونه کوو، د وردگو هغه شاعران او لیکوالان چې موږ یې دلته ژوند لیکونه او د شعر بېلگې ندي را اخستې په خپله پوهه او لویۍ باید دلته موږ وښيي البته له ټولو محترمو شاعران او د قلم خاوندانو سره زما ژمنه داده چې په دویم، دریم... ټوک کې به په وار سره د دوی درناوی وشي.

گل رحمن رحمانی

د همدې خاورینې نړۍ یو اوسېدونکی شاعر گل رحمان رحمانی در پېژنو، دا د علم او کلام د کاروان ملگری لیکوال او ژباړن، خو شوک دی، څنگه دی؟ چېرته دی؟ یو څو شېبې راسره تم شئ.

زوکړه

گل رحمن رحمانی د ارواښاد مولوي عبدالرزاق زوی، له نن نه ۲۹ پسرلي وړاندې، په ۱۳۲۵ لمريز کال د افغانستان په مرکزي ولايت میدان وردگو کې زېږېدلی دی. دی د همدې ولايت د چک سمسوري ولسوالۍ د کولک کلي اوسېدونکی دی.

رحمانی د پنځو وروڼو او پنځو خویندو کشر ورور دی. پلار یې ارواښاد مولوي عبدالرازق د خپل وخت لوی ديني عالم، مخور او منلی شخصیت و چې په گڼ شمېر شاگردان یې روزلي او ژوند یې د خیر نېکنيې او علم خپرولو په لاره کې د یوه ديني مبلغ او مدرس په توگه تېر کړی دی.

ارواښاد مولوي صاحب ته مال او شتو ارزښت نه درلود، د خپل پلار په څېر پر معنویاتو مین او تارک دنیا انسان و، هڅه یې کوله چې په خپلو شاگردانو کې معنوي ارزښتونه او ژمنتیا وپالي او هغه څه وروښيي چې دوی ته عالي او ټولنيز شخصیت ورکوي.

مولوي عبدالرازق د وردگو په بېلابېلو سیمو کې امامت او د خپلې مدرسې چارې مخته وړلې، چېرته به یې چې امامت او مدرسه وه، نو کورنۍ به یې هم ورسره بېوله، وروستۍ مسوولیت یې د دې ولايت په سیداباد ولسوالۍ کې و.

خو د تقدیر پر بکړې پرېښود چې نوموړی دې د خپل وروستي اولاد خاپوړي او ماشومتوب تر پایه وگوري، ځکه رحمانی لاد خپل عمر د لومړي کال ۱۲ میاشتې نه وې پوره کړې چې د خپل پلار له سیوري محروم شو.

پر هېواد د روسانو د یرغل ناوړین روان او د افغان مجاهدینو سنگرونه گرم وو. ارواښاد مولوي صاحب یوه شپه خوب ولید چې په دښته کې روان وي، د مازدیگر

د لمانځه وخت شي، يوازې په لمانځه ودرېږي، خو چې سلام وگرځوي، شاته نږدې شل کسيز صف پسې اقتدا کړې وي.

د همدې ورځې په سبا د روسانو د هوايي بمبار په يوه پارچه ټپي او له نړۍ يې سترگې پټې کړې، ياران او طالب العلمان يې پرې را خبر شول، اجازه يې ورنه کړه چې جنازه يې خپلې ولسوالۍ چک ته ولېږدول شي، په سيداباد کې يې د جنازې مراسم په بېړه وکړل او د پورته کولو پرمهال بيا د سرو لښکرو الوتکې را غبرگې شوې.

په بمبار کې د هغه ټول ملگري د شهادت لوړ مقام ته ورسېدل، له يوې جنازې سره شل نورې هم ملگري شوې او په دې توگه د هغه د پروني ليدلي خوب تعبير خلکو ته څرگند شو.

رحماني په ۱۳۹۲ کال کې گډ ژوند پيل کړی. د ژوند ملگري يې ورته د کورنۍ له خوا ټاکل شوې، په کلي کې يې واده کړی او او سمهال په کابل کې استوگنه لري.

زده کړه

گل رحمن رحماني تر اووه کلنۍ پورې د خپل کلي په جومات کې تر دوديزو ديني زده کړو وروسته د لومړي ځل لپاره د خپلې کورنۍ له خوا د الجهاد لومړی نمبر ځايي لومړني ښوونځي ته چې د افغانستان لپاره د سويډن کمېټې تمويلاوه، داخل شو او د خپل پلار د يوه دوست او ددې ښوونځي د ښوونکي اروښاد مولوي عبدالواحد په ځانگړې هڅونه يې زده کړې پيل کړې.

له خپلو ښوونکو او مشرانو ځينو عجيبو او غريبو پوښتنو او خبرو، دا ماشوم د هغوی تر منځ د يوه ځانگړي او هيښ ماشوم په توگه مطرح کړ، خپلو وروڼو، د ښوونځي ښوونکو لا وهڅاوه چې په لوست کې کوښښ وکړي او وخت پر بې ځايه لوبو تېر نه کړي.

له شپږم ټولگي وروسته په چک ولسوالۍ د شهيد عبدالله عزام روزنتون ته د نهارې زده کوونکي په توگه ومنل شو، دا ښوونځی له نورو متفاوت ځکه و چې هم يې درسي نصاب بدل او پياوړی و او هم يې د ليلې سيستم درلود، ځانگړي تعليمي او فرهنگي پروگرامونه يې لرل.

تر نهم ټولگي پورې يې هلته زده کړې په برياليتوب سره مخته يورې، د روزنتون په ورځنيو او شپنيو پروگرامونو کې يې فرهنگي ذوق او مينه را وينه شوه، د روزنتون د عربي ژبې استاد او شاعر سيد مصطفی حماس په کې دغه وړتيا درک کړه، تشويق يې کړ او د هغه لومړني بيتونه يې اصلاح او ستايل. د سهارې لين او فرهنگي څانگې لپاره چې هلته ورته "نشاطات" ويل کېدل، د هغه لېوالتيا، تياري، فرهنگي او هنري پروگرامونه، شعرونه او ترانې د زده کوونکې خونې شوې او د خپل جرئت او ويندويي لومړني گامونه يې په کې پاڅه کړل.

دا چې دا روزنتون تر نهم ټولگي پورې و، نو له درې کلنې زده کړې وروسته په ۱۳۸۰ کال کې د چک ولسوالۍ مشهورې او تاريخي لېسې (حضرت عمر فاروق) ته شامل شو.

په دې لېسه کې پر لين سربېره په فرهنگي څانگه او د لېسې نشراتي ارگان (عروه الوثقی) جريده کې د خپلې وړتيا ښودل ددې سبب شول چې د لېسې تدریسي مرستيال استاد مصباح الدين مسکينار يې د لېسې د فرهنگي څانگې د مرستيال په توگه وگوماري او د فرهنگي خونې يوه کيلي ورو سپاري.

په دې لېسه کې وروستي د زده کړې درې کلونه د هغه لپاره د زده کړې او فرهنگي کار او زيار کلونه و چې د زده کوونکو له منځه خپل شاعران او فرهنگيان را جلا او په فرهنگي څانگه کې د ځان ملگري کړي.

بريالی روان، خالد نجيم، فضل ربي احمدي، تنگيالی اتل، اروښاد سيف الرحمن محمودي، مزمل رحيمي، اصف فدايي، احمد ويس، نثار مرید او ځينې نور زده کوونکي لکه مجيب الرحمن محمودي، محب الرحمن محب، عادل عزيزي، اجمل اجمل، مجيب احساس، هدايت الله فدايي، محمد ياسين فدايي او... هغه ځوانان وو چې رحمانې ورسره په لېسه او له لېسې بهر فرهنگي کارونه سمبالول.

په استادانو کې استاد مصباح الدين مسکينار، استاد حماس، استاد عالم عزيزي، استاد نعيم معرفت، مدير صاحب گل اغا حقاني، استاد غلام دستگير احمدي، قاضي غلام دروېش ابراهيمي، استاد شريف الله اکرمي، استاد احسان الله بهيج، استاد شفيق الله اکرمي، اروښاد استاد محمد اصف چکوال، اصف

غمگین، سورگل پژمان، نبي الله ملنگ او نور هغه فعال بنسټونکي او فرهنگيان وود چک ادبي بهير يې فعال ساتلی و.

د لېسې په ۱۲ ټولگي کې و چې د (سانده) په نوم لومړۍ ټولگه يې د ميډيو ټيک افغانستان لخوا د وردگو ولايت د څانگې سپارښتنه خپره شوه او په همدې کال يې د ميډيو ټيک په انگرې کې د گڼو ځايي فرهنگيانو په شتون کې، د کتاب د مخکتنې د غونډې په بهانه د فرهنگي هڅو ستاينه وشوه.

نوموړې په ۱۳۸۳ کال کې له لېسې نه په ښه نومره فارغ شو. په کانکور کې يې گډون وکړ، خو د لوړو نومرو په اخیستلو هم په بې پایلې زده کوونکو کې راغی، وروسته يې دويم ځلې عريضه ورکړه او د کابل پوهنتون د کرنې پوهنځي ته يې ورکړ، خو دا چې نوموړي له ادب او ژورناليزم سره مينه درلوده، نو له دې پوهنځي يې منفکي واخيسته.

يو کال وروسته يې بيا کانکور کې گډون وکړ او د ننگرهار پوهنتون د ښوونې روزنې پوهنځي د پښتو ادب څانگې ته بريالی شو او دا پوهنځی يې د اول نومره کدر په توگه ولوست، ليکنې يې وکړې، فرهنگي فعاليتونه يې وکړل او په ۱۳۸۹ کال کې ترې فارغ شو.

ددې تر څنگ يې د ننگرهار ميډيو ټيک کې د ژورناليزم يو کلن پروگرام له ۱۳۸۷ کال نه تر ۱۳۸۸ کال پورې بشپړ او د عمومي ژورناليزم يو کلن بري ليک يې تر گوتو کړ.

له پوهنځي تر فراغت وروسته يې يو نيم کال په بېلابېلو رسنيو کې کار وکړ او په ۱۳۹۱ الميريز کال کې يې د کابل پوهنتون د پښتو ادبياتو ماسټري دورې په عمومي کانکور کې گډون وکړ او په ښو نومرو بريالی شو.

د ماسټري دا دوره يې په ۱۳۹۳ کال کې په برياليتوب سره پای ته ورسوله او د پښتو شعر او سنی بهير) په نامه يې د ماسټري ۴۰۰ مخيزه څېړنيزه رساله بشپړه او په برياليتوب سره دفاع کړه، او سمهال په کابل کې د بهرنيو ژبو د يوه انيسټيټوت د انگليسي ژبې د يوه کلن پروگرام محصل دی.

فرهنگي هڅې

لکه څرنگه مو چې وړاندې وويل، نوموړی لومړی فرهنگي هڅې له ښوونځي پيل کړې، چې له دېوالي جريدو را نيولې، تر فرهنگي، غونډو او مشاعرو فعال برخوال و.

تر ټولو زيات اغېز ورباندې په وردگو کې د منې گل کلنۍ مشاعرې جوړېدو وکړ چې د لومړي ځل لپاره په چک کې جوړه شوه. له کابل نه ورته گڼ فرهنگيان، خبريالان، شاعران او ليکوال راغلل چې رحمانې ورسره آشنا شو.

ددې فرهنگيانو په مرسته يې په کابل کې افغان ادبي بهير ته لار ومونده او ډېر ځله به د جمعې په ورځ له وردگو کابل ته راته او په بهير کې له گډون وروسته به بېرته وردگو ته ستنېده چې په ښوونځي کې د شنبې په ورځ غير حاضر نه شي.

له همدې بهير نه په الهام اخيستلو يې د خپل فرهنگي او شاعر ملگري محمد عالم عزيزي سره په گډه د چک ادبي بهير رامنځته او ځايي شاعران او فرهنگيان چې ادبي ذوق يې درلود، په کې راغونډ کړل.

په همدې ډول د وردگو ولايت علمي او فرهنگي مرکز (ميډيوټيک) چې ولايتي دفتر يې چک ولسوالۍ کې و، له ده سره په فرهنگي چارو او استعداد غوړېدو کې مرسته وکړه.

د لېسې په دروان کې يې د خپل ملگري محمد عالم عزيزي، شفيق الله اکرمي، استاد معرفت، ننگيالي اتل، ارواښاد چکوال، ارواښاد سيد نقيب الله حيرت احمدي، حبيب الله وصال او نورو ملگرو په مرسته چک ادبي بهير پياوړی کړ چې د ميډيوټيک مرکز له انگرېز پرته يې په بېلابېلو ښوونځيو کې هم ناستې کولې، د ميډيوټيک نشراتي ارگان (شپېلۍ) مجلې هم د دوی د فعاليتونو په انعکاس کې ونډه درلوده.

د پوهنتون دوره کې د پښتو څانگې د محصلينو د خپروني (تاندې) مرستيال او ليکوال و، د ننګرهار د يوشمېر فرهنگي ملگرو د ځانگړې مجلې (سايه) مرستيال او نورو خپرونو او وېبپاڼو قلمي همکار و.

په کابل کې د (پل فکري کړې) د مرکزي شورا غړی او ددې کلتوري او ټولنيز بنسټ وياند، د ځينو چاپي ادبي خپرونو د کتپلاوي غړی او ليکوال. له کلونو راهيسې له تاند، لومړيتوب او گڼو نورو وپېيانو سره منظمه قلمي همکاري لري. ددې تر څنگ يې تر اوسه په لسگونو کلتوري او ادبي راپورونه او د (باور) ورځپاڼې لپاره سرمقالې او تحليلونه ليکلي چې نوموړی يې د پيسو لپاره کار بولي او حساب پرې نه کوي، خو دا هڅې يې هم په ځانگړي ډول د ستاينې وړ دي.

د رحمانې اثار

الف: چاپ اثار

- ۱- سانده (لومړۍ شعری ټولگه): د افغانستان علمي او ټولنيز مرکز (ميډيوټيک)، د وردگو ولايت علمي فرهنگي مرکز. چاپ کال ۱۳۸۲ لمريز.
- ۲- زه اوته چې ماشومان وو (شعري ټولگه): لومړی چاپ ۱۳۸۵ لمريز. افغان خپرندويه ټولنه دويم چاپ - گودر خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۱ لمريز.
- ۳- د ژوند لوبه (ژباړل شوي ناول): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال ۱۳۸۸ جلال اباد، لمريز.
- ۴- تلپاتې درد (ادبي ټوټې): د صفا راډيو د خپرونو مديريت، چاپ کال ۱۳۸۹ لمريز.
- ۵- گوره چې هېر مې نه کړې (تذکره): د پوهنتون د ټولگيو الوتذکره (له محمد واصل وصال سره گډ اثر)، چاپ زيار: خپرندويه ټولنه. جلال اباد، چاپ کال - ۱۳۸۹ لمريز.
- ۶- بنسکلا (ناول): گودر خپرندويه، ټولنه، جلال اباد، چاپ کال - ۱۳۸۸ لمريز.
- ۷- وروستی فصل (لنډې کيسې): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال ۱۳۹۰ لمريز.
- ۸- مونوگراف ليکنه (خپرنه): گودر خپرندويه، ټولنه، چاپ کال - ۱۳۹۰ لمريز.
- ۹- بې وطنه (لنډې کيسې): گودر خپرندويه، ټولنه، چاپ کال - ۱۳۸۹ لمريز.
- ۱۰- شپل شوی لمر: (ژباړل شوی ناول)، گودر خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۹ لمريز کال
- ۱۱- د ازادۍ لېونۍ: (تاريخ ناول)، گودر خپرندويه ټولنه، جلال اباد، چاپ کال ۱۳۸۹، لمريز.

- ۱۲- مبادي حقوق (ژباړه)، د استاد نصرالله ستانکزی مشهور اثر، چاپ کال ۱۳۹۱، گودر خپرندويه ټولنه، جلال اباد.
- ۱۳- انتقام (ناول): ختيځ خپرندويه ټولنه، چاپ کال ۱۳۹۰ لمريز.
- ۱۴- مصري پيغله (ناول): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال، ۱۳۹۱ لمريز.
- ۱۵- خاورې اوبادونه (لنډې کيسې): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال-۱۳۹۱ لمريز.
- ۱۶- د خپگان ورځې (ادبي ټوټې): گودر خپرندويه ټولنه. چاپ کال، ۱۳۹۱ لمريز.
- ۱۷- د مينې سفر (ناول): چاپ کال ۱۳۹۱ لمريز، گودر خپرندويه ټولنه.
- ۱۸- د عمومي ارواپوهنې ارونه (ژباړه): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال، ۱۳۹۰ لمريز.
- ۱۹- کلمه داره روپۍ (تدوين، چاپ او سريزه): گودر خپرندويه ټولنه، چاپ کال ۱۳۸۹ لمريز.
- ۲۰- لېونۍ سپی (ژباړه) جبران خليل جبران، چاپ کال ۱۳۹۱ لمريز، گودر خپرندويه ټولنه.
- ۲۱- د مينې شهيدان (تاريخي ناول)، چاپ کال ۱۳۹۲ لمريز، گودر خپرندويه ټولنه.
- ۲۲- ته هغه نه بې چې مې خوب کې ليدې (شعري ټولگه)، ۱۳۹۴ لمريز کال، مومند خپرندويه ټولنه.
- ۲۳- د ستورو سيند (د پښتو شعر او شاعری شننه) ۱۳۹۴ لمريز کال، مومند خپرندويه ټولنه.

ب: چاپ ته چمتو اثار

- ۱- په نړيوالو ادبياتو کې د رابندر ناتھ ټاگور ونډه (څېړنه)
- ۲- سوځېدلې ځمکه (ادبي ټوټې)
- ۳- رنگ او نور (د نړيوالو ادبياتو او ادبي څېړو په اړه مقالې)
- ۴- رنگ او نور (د کورنيو ادبياتو په اړه څېړنيزې مقالې)
- ۵- د پښتو شعر او سنی بهير (د ماسټرۍ تيزس)

دندې

- ✓ په چک وردگ روزنتون کې د فرهنگي خانگې مدير او د ژبې او ادبياتو بنوونکى، ۱۳۸۳-۱-۱ تر ۱۳۸۳-۲-۲ لمريز پورې.
- ✓ د ميدان وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ رياست اداري مدير او ددې رياست د خپرنيز ارگان (هدف او نيزه) ليکوال، ۱۳۸۳-۲-۲ تر ۱۳۸۴ پورې.
- ✓ د ننگرهار کليد راډيو پروډيوسر، ۱۳۸۲ تر ۱۳۸۷-۸-۱۰ پورې.
- ✓ د مرام راډيو (ننگرهار) د خبري خانگې او وروسته د خپرونو مدير، ۱۳۸۷-۸-۱۰ تر ۱۳۸۸-۱۱-۱۵ پورې.
- ✓ د صفا راډيو (ننگرهار) د خپرونو مشر، ۱۳۸۸-۱۱-۱۵ نه تر ۱۳۹۰ لمريز کال پورې.
- ✓ د پښواک خبري اژانس (کابل)، د اډيو (غريز) سرويس مسوول او خبريال، ۱۳۹۰ تر ۱۳۹۱ لمريز کال پورې.
- ✓ د ولسي جرگې د غړي الحاج اميرجان دولتزي سلاکار او بنوونکى، ۱۳۹۰ تر ۱۳۹۱ (پس له وخته) پورې.
- ✓ د پښواک خبري اژانس (کابل)، د ژباړې خانگې مشر، ۱۳۹۲ نه تر اوسه (۱۳۹۴) پورې.
- ✓ استراليا کې د افغانانو راډيو (شملة) خبريال، ۱۳۹۱ تر ۱۳۹۲ (پس له وخته) پورې.
- ✓ د ملي باور ورځپاڼې اېډيټر او مرستيال، ۱۳۹۲ تر ۱۳۹۳ (پس له وخته) پورې.

ستاينې او وياړنې

- ✓ د عمر فاروق (رض) لېسې له ادارې څخه د غوره او فعال زده کوونکي ځانگړې ستاينليک (۱۳۸۳)
- ✓ د مرام راډيو غوره پرډيوسر او خپرونو چمتو کوونکي ستاينليک (۱۳۸۷)
- ✓ د صفا راډيو څخه د خپرونو د غوره مدير ستاينليک (۱۳۸۷)
- ✓ د ننگرهار پوهنتون څخه د غوره او فعال محصل ستاينليک (۱۳۸۹)

✓ د هېواد د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت له خوا د ۱۳۹۲ لمريز کال د هېواد د خپلواکۍ کاليزې په وياړ د کتاب په اعلان شوي کانکور سيالۍ کې (د ازادۍ لېونۍ) ناول ته د کال د غوره تاريخي ناول لومړۍ درجه نغدي جايزه او ستاينليک (۱۳۹۲)

✓ د وردگو قومي شورا له خوا د غوره ليکوال او فرهنگي فعال ستاينليک (۱۳۹۳)

✓ د ميدان وردگو ولايت د مقام له خوا د غوره ژورناليست او فعال ځوان ستاينليک (۱۳۹۳)

د دې تر څنگ رحمانی صاحب د هېواد د گڼو پوهنتونونو د ادب پوهنځي له محصلينو سره د مونوگرافونو د موضوعاتو په پيدا کولو، ليکلو او سمون کې مرسته کړې او خپله په ده باندې هم تر اوسه پورې اته بېلابېل مونوگرافونه ليکل شوي چې د (گل رحمن رحمانی ادبي هڅې)، (د گل رحمن رحمانی د لنډې کيسې موضوع شننه)، (د گل رحمن رحمانی داستاني هڅې)، (د گل رحمن رحمانی په شعرونو کې د تشبیه ډولونه) او څو نور ترې يادولی شو.

دی خپل پرمختگونه تر ټولو وړاندې د خپلې مورجانې د دعاگانو محصول بولي چې د نوموړي لپاره يې د يوې مور تر څنگ د پلار رول هم لوبولی او تر اوسه يې په ډېرو شعرونو کې د مور د مينې او محبت روښانه انځورونه څرکونه وهي. رحمانی په ادبي کړيو کې ښه نوم تر لاسه کړی، له فرهنگي اختلافاتو، ډلو، ډلبازيو او سياست ځان لرې ساتلی، يوازې د ژبې خدمت ته يې کار ويل، شاعري يې خپل ځای لري، خود ليکوالۍ غوښتنه برخه يې داستاني ادبيات دي، چې تر اوسه يې شپږ ناولونه ليکلي، دوه يې ژباړلي او درې يې د لنډو کيسو ټولگې خپرې شوي دي.

نوموړی وايي چې لومړی لوستی ناول يې د امريکايي ليکوال مارک ټواين (ټايم ساير) ناول دی چې په ماشومت کې به مې ورور رحيم الله حيران ځينې برخې راته ترې ويلې او د ناول له اتلانو تام ساير او پيکي سره به په يوه لړۍ نړۍ کې روان وم. بله مهمه خبره داده چې رحمانی د ادبي ټوټو په ليکلو سره دا نثري ادبي هېر شوی ژانر له سکوت رابهر کړ او د خپلو غوره ادبي ټوټو او په دې برخه کې د درېيو

ټولگه (تلیپاټې درد)، (د خپگان ورځې) او (سوځېدلې ځمکه) په خپرولو سره یې د ځوانو لیکوالو پام دې اړخ ته را واپولو.

هغه یو علمي کدر دی، له لیسانس او ماسټري په کدر کې فارغ شوی. که چېرته له رسنیز ډگر هاخوا په اکاډمیکه ساحه یا د ادب پوهنځي کې د استاد په توگه دنده اجرا کړي، نو زده کوونکو ته به یې لا زیاته گټه ورسېږي او په یوه برخه کې به محدود او مسوول پاتې شي.

دا هم د رحمانی د شعر یوه غزلیزه بېلگه:

غزل

ما وبل شپه به تېره شي سهار به راځي کلي ته
ژوند به راځي کلي ته او یار به راځي کلي ته
ما که سره گلان په لار شیندل خو ستا لپاره وو
زه نو څه خبروم چې اغیار به راځي کلي ته
ژوند به وي، گودر به وي، خوږې خوږې کیسې به وي
بیاد شنو بنگر یو شرنگهار به راځي کلي ته
زړي مې د اوبنکو څښول او په دې تمه وم
شني به کروندې شي او بهار به راځي کلي ته
څومره توتکی مو د ډوالونو نه شړلې دي
مه هېروئ خلکو چې ازار به راځي کلي ته
ما وبل راستنې به سندر یزې هوا گانې شي
زانې به کړې شي او کتار به راځي کلي ته
څو چې مې د حسن د لالونو پانگه لوت نه کړي
سور بنامار به وځي تور بنامار به راځي کلي ته

فهيم الله فدايي

فهيم الله فدايي د حبيب الله زوی په ۱۳۲۰ هـ ش کال د چک ولسوالۍ د برگوډه په کلي کې د نيا ته سترگې وغړولې، لومړنۍ زده کړې يې په مسجدونو کې په خصوصي ډول تر سره کړي دي او بيا وروسته د شهادت د ديني مدرسې زده کوونکی شو تر هغه وخته چې ور څخه فارغ شو. وروسته يې د کابل پوهنتون د شرعياتو پوهنځی ولوست او په ۱۳۸۴ کال کې په عالي درجه ترې فارغ شو. وروسته د ستاژ د مافوق لسانس کورس ولوست او د ميدان وردگو په ابتدايه بناري محکمه کې د غړي په توگه په دنده وگومارل شو. فدايي او سمهال د کابل ابتدايي محکمې يو تکړه غړی دی.

فهيم تر فراغت وروسته د وردگو ولايت د بناري محکمې د غړي په توگه کار پيل کړ، بناغلي فدايي د ديني زده کړو بر سېره په شعر او شاعرۍ بيان علم، رياضي، هندسه، فزيک او داسې نورو علومو هم پوهيږي ولي تر هر څه نه يې د کوچنيتوبه د شعر سره زياته مينه لرله او اوس د يوه تکړه شاعر په حيث پېژندل شوی دده شعرونه زياتره حماسي او لږ اندازه يې عشقي دي چې د غزل او آزاد شعرونو په بڼه معلومېږي دلته به دده د شعرونو څخه يو څه د بېلگې په توگه وړاندې کړو:

د فدايي د شعرونو بېلگې:

خپل جانان رانه په ظلم بېلوې ته
په سلگو سلگو مې ولې ژړوې ته
څه گناه مې کړې ووايه قاصده
رد سکرو تپه لمبو چې سوځوې ته
د خپل يار خومارو سترگو لېونی کړم
اوس مې ولې د دار سرته خپژوې ته
ديدنونه مې هر وخت کې د آشنا کړل
نن مې ولې په دې لاره نه پرېږدې ته

نور مې مه راوړه زخمې زړه ته لاسونه
وچې سترگې مې له اوبنکو ډکې ته
داسې ولې راته وايې چې ملنگ دی
ما په خپلو او پردو کې شرموې ته
يو مې ځان يو مې ايمان يو مې الله دی
په دې ولې انحراف رانه کوي ته
فدايي ديار په مينه کې لوگي شوم
اي ظالمه نور مې ولې ځوروي ته

عبد المتین وردگ

دوردگو د فرهنگي او ادبي خيرو په ډله کې يو هم مدير عبد المتين وردگ دی چې په ۱۳۵۴ کال يې هغه وخت شعري قريحه بيداره شوه چې د سياب په لومړني ښونځي کې ښونکی و هغه د لومړي ځل لپاره په دغه کال موزون کلمات د سپين کاغذ په مخ د شعر په بڼه سجل کړل.

عبد المتين نه يوازې يو خوږ ژبی ولسي شاعر دی بلکه د پوهنې په برخه کې يې هم د يوه زړه سواندي مربی او ښونکی په توگه ټول عمر

د خپل ولس د اولادونو ښونې او روزنې ته وقف کړی دی د جغتو ټول او سيدونکي دهغه په دغه خدمت گواه اوله نامه سره يې د يوه فهيم زړه سواندي او ځيرک ښونکي په عنوان بلد او ده ته يې په متحد المال قول د جغتو د معارف د پلار لقب ورکړی دی.

عبد المتين وردگ په ۱۳۵۹ کال پېښور ته هجرت وکړ خود هغه له هجرت سره سم يې دلته کور د کمونستانو لخوا تلاشي اسناد او نور هغه شيان چې د کمونيستي ډاډه مارانو خوښيدل د هغه له کوره يوړل.

عبد المتين وردگ په پېښور کې د پير سيد احمد گيلاني په مرکزي دفتر کې د عوت تنظيم مدير شو او دا وخت به له خپلو مجاهدو وروڼو سره وطن ته هم پلي تلو را تلو چې يو ځل له يوه دولس کسيز گروپ سره د وطن په لور روان وه چې د زرمت په سيمه کې د روسي جيت الوتکو تر بمبارد لاندې راغی او سخت ټپي شو د هغه دا سفر نيمگړی شو او بيرته پېښور ته را وگرځيد خود الله فضل وو درملنه يې بريالۍ وه.

کله چې د مجاهدينو درې گونۍ اتحاد په پيښور کې را منځ ته شو نو عبد المتين د ملي اسلامي محاذ لخوا ورپيژندل شو او هلته يې هم د غړيتوب د کارتونو د ويشلو د مدير په توگه په دنده پيل وکړ خود مجاهدينو عبوري حکومت چې را منځ ته شو بيا له خپل مسلک سره سم د پوهنې په وزارت کې د مامورينو لوی مدير وټاکل شو .

هغه په ۱۳۷۱ کال کله چې د هجرت له وطن پيښور نه خپل کور او کلی ته را ستون شو په جغتو کې دا مهال په دې ولسوالۍ کې د پوهنې سيستم گډوډ او ويجاړ و او دخلکو ټول فعاليتونه د نورو سيمو د خلکو په شان جهادي مسايلو ته وقف شوي وه خو له نيکه مرغه چې په جغتو کې د سيمې د علماو مخورو او مشرانو يوه سرتاسري متفقه شورا موجوده وه چې د سيمې نظامي او ټولنيز حالت يې څاره او اداره کاوه ، دې شورا عبد المتين ور وغوښت او د رايو په اتفاق يې د جغتو ولسوالۍ د پوهنې مسؤليت ورد غاړې کړ چې ده هم دخلکو دغه غوښتنه له کوم مادي امتياز پرته ومنله او لاندی څلوريځه يې زمزمه کړه .

د پوهنې پاک خدمت ته ليجې نغاړم د الله نه په دی کار کې مرسته غواړم
جغتو کې هر وگړی چې عالم شي زه (متين) به هغه وخت په خدمت وياړم
هغه لومړی د جغتو تاريخي او مرکزي د غازي محمد جان خان ليسه فعاله کړه
ځکه

دغه ليسې د جغتو په زړه کې موقيعت درلود او ټول زده کونکي ورته لاس رسی درلود .

او په دوهم گام کې يې د عربو په مرسته د جغتو په شمال ختيځ کې د گوربت ښونځی فعال او د امام ابو حنيفه په نوم يې ليسې ته لور کړ او وروسته يې د جغتو په ولسوالي کې يو بل پسې د حکومت او سويډن د موسسې په مالي مرسته نور ښونځي هم فعال کړل د جهادی مشرانو له کورونو يې درسي کتابونه را ټول کړل او په جغتو کې يې د پوهنې ډيوه بله کړه .

دا وخت د سويډن موسسې د ليسو او منځنيو ښونځيو د ښونکو لپاره ترشپږم ټولگي پورې ۵۰۰ کلداری معاشونه ومنل .

کله چې د طالبانو واکمني را منځ ته شوه نو عبد المتین یې د مخکنیو ښوځو خدماتو په پاس له دندې گوښه نکړ بلکه هغه لا وهڅاوه او همکاري یې ورسره وکړه د نجونو له ښوونځیو سره هم طالبانو غرض پیدا نکړ، فعال یې وساتل او کله چې د طالبانو واکمني پای ته ورسېده دخلکو په غوښتنه او د عبد المتین په هلوځلو د پوهنې په برخه کې نوي او ګړندی ګامونه پورته کړل لومړنۍ ښوونځي منځنیو ښوونځیو ته لوړ شول او منځنۍ ښوونځي لیسو ته ارتقا وکړه او دا وخت په جغتو کې شپږ بابه لیسې درې بابه منځني ښوونځي، دیارلس بابه لومړني ښوونځي د جغتو د ولسوالۍ په کچه را منځ ته او رسما د پوهنې په وزارت کې سجل شول له دغه ښوونځیو نه یو شمیر ته یې ودانۍ هم منظوري شوي د لیسو فارغان یې پوهنتونو ته ولاړل.

د پوهنې په برخه کې د ښوځو متونو په بدل کې عبد المتین د حامد کرزی په لاسلیک دوه دوهمه درجه ستاین لیکونه هم اخیستي دي چې لومړی یې په ۱۳۸۵ کال او دوهم یې په ۱۳۸۹ کال دواړه یې په لاندې متن ترلاسه کړي دي.

• (۸) ۱۳۷-۱۴۱ مخونه

ژورنالېستان

حيات الله حليم

((زه چې يې زندان ته يوړم په اوله ورځ يې راته ويل چې يا به دلته مري يا به اقرار کوي، يو برقي سبستم يې راپسې راوړ، ويل يې خلک په دې موټر چالانوي موږ پرې تاغوندي انسانان چالانو، د برېښنا شاتونه يې راګول، د تحقيق پر مهال به يې ناخپه پورته او بيا ځمکې ته راوويستم.))

دا په غم لړلې کيسه د ليکوال او ژورنالست حيات الله حليم د ترخه ژوند ده چې کلید ته يې کوله، نوموړی د وردگو ولايت د چک ولسوالۍ د گردن مسجد د درې د مغل کوټ (مهمدو) د کلي اوسېدونکی دی.

په ۱۳۳۲ کال کې په همدې کلي کې زېږېدلی، خپلې زده کړې يې د خپل کلي په کليوالي ښوونځي کې پيل کړې چې وروسته په لومړني ښوونځي بدل شو او د گردن مسجد په نوم يادېده، نوموړی لا کوچنی و چې تر لومړني ښوونځي وروسته د (ګوربت) منځني ښوونځي او بيا (بمبايي) لېسې ته ولاړ: ((د جومات له امامه مې مروج ديني علوم هم له الفبي نه تر قدري کنز منيه او مستخلص پورې هم ولوستل، پلار به راته ويل، بايد ملا هم شي.))

حيات الله په بمبايي لېسه کې د لسم او يوولسم ټولګيو تر لوستلو وروسته (غازي) لېسې ته لاړ او په (۱۳۵۵ل کال) د همدې لېسې له دوولسم ټولګي فارغ شو، په ۱۳۵۲ کال د کابل پوهنتون اقتصاد پوهنځي ته بريالی او له همدغه وخته يې راډيو افغانستان ته هم مخه کړه، هغه وايي: ((هلته مې د ترانه ها او سخن ها خپرونه لرله چې ډيره اوږده وه، راډيو يې مجلې ته مې لاندې داستانونه ليکل او دمياشتې به مې پنځه او شپږ ډرامې نورې ليکلې چې له راډيو افغانستان به خپريدلې، هېواد، انيس ورځپاڼو او ژوندون مجلې ته مې هم ليکنې کولې، د ببرک کارمل په وخت کې له پوهنتون څخه فارغ شوم.))

نوموړي په دغه وختونو کې په ډېرو ستونزو او له مجبوریته دولتي بدلونونو سره د ځان عیارولو هڅه کوله، خو د ۱۳۵۹ کال د سختو مظاهرو پرې د ده غاړې ته هم ورکېوت:

((د روسانو د ظلمونو پر ضد مې په خپله مظاهره کوونکي راوپارول، دولت په نښه کړم.))

دا چې ولې حیات الله حلیم په مظاهرو کې د خپلو ملگرو په پارونه لاس پورې کړ، نو دا هم جالبه کیسه ده، نوموړی په دې ورځو کې لا د څلورم ټولگي محصل و چې کابلیان به یې د پوهنتون تر وره راټول شول، زیاتره به یې نجونې وې، د آزادۍ چغې به یې وهلې خو څنگ کې به یې دوی ته هم پېغورونه ورکول: ((رانارې به یې کړې چې د کود کستان ((مطلب یې پوهنتون و) هلکانو شرم وکړئ راپاڅئ، موږ ته هم غیرت ودرېد، په دې مظاهرو کې کمونستانو ناهید (د کابل پوهنتون محصله وه او د ۱۳۵۹ کال د حوت د درېیمې نېټې په پاڅون کې یې برخه لرله) هم شهیده کړه او نورې دوه ټپیانې شوې، څوک یې روغتون ته د رسولو پاتې نه شول.))

حیات الله حلیم وایي، له دې پېښې وروسته یې ټول ملگري راټول کړل، خو تر مظاهرو وروسته پولیسو په ده لاس راکش کړ: ((ویې نیولم، بیا یې په ضمانت خوشې کړم، ملگرو د دیپلوم راخستو لپاره پوهنتون ته پرېښودم، ایسته وردگو ته ولاړم او جهاد مې پیل کړ.))

په دې موده کې نو حیات الله حلیم د هېواد زیاتو ولایتونو او آن پېښور ته ډېر پیاده مزلونه وکړل، هم یې ټوپک په اوږه او پښې به یې سختې تیاکې او ه یې قلم په لاس کې و خو کله چې په پېښور کې و قلم یې د روسانو په ضد تر هر چا نښه استعمال کړد ۱۳۶۷ کال د اکلو په نوم په یوې لوژستیکي موسسې کې د کاروانونو د امر په توگه په دنده لگیا شو: ((د یوې موسسې له لارې به مې مجاهدينو ته مهمات رسول، یو ځل تر ۳۰ ملگري راسره و، د لوگر په بابوس دښته کې راباندې الوتکې راغلې، موږ له موټرو ځانونه وغورځول خو محاصره یې کړو، زه او زما درې نور ملگري انجینرگل امین او عبد الوهاب موتر چلونکي یې وتړلو او کابل ته یې راوستو.))

اوس بیرته په بنديخانه راگرځو، حیات الله حلیم له دې وروسته په بده ورځ اخته او په اړه یې ټول هغه شواهد راټول شول چې ده په کې د کمونیستي حکومتونو د

رد قلم خوځولی و: ((د ډاکټر نجیب واکمني وه، ما ورته ویل اوس خو تاسو ملي مصالحه اعلان کړې، نو دا ولې کوي، ویل یې ته نیول شوی یې نه دا چې راته راغلی یې، سخت وهل یې راکړل، خوب ته یې هیڅ نه پرېښودم.))
د بند په موده کې یې د وهلو تر څنګه حیات الله حلیم ته یوه ورځ بله مېلمستیا هم تیاره شوه او هغه دا چې نوموړي ته یې د برقي شاپ ورکولو ځانګړې ماشين په زندان کې ولگاوه: ((بېټري ته ورته یو سیستم و، په پښه یې هنډل تاوېده، ویل یې په دې په نوره نړۍ کې خلک موټر چالانوي موږ پرې تاغوندي انسانان چالانو، د برېښنا شاپونه یې راکول، د تحقیق پر مهال به یې ناخپه پورته او بیا ځمکې ته راوويستم.))

حیات الله د برق شاپونو نور د مرګ تر کندي رسولی و ان له خپله ځایه په کې د پورته کېدو سیک هم نه و پاتي، خو هره نوي ورځ به یې ورته د وهلو یوه نوي بهانه لټوله: ((کله به یې ویل چې د تنسېدلو هڅه دې کړې، وهل به یې راکړل او کله بل څه، یوه ورځ یې راته ویل، وایه چې کوم جرمونه دي کړي، ما ورته ویل، ته یې ولیکه زه به درته پرې امضاء وکړم، هغه ته غوسه ورغله سوک یې راکړ، ما ورته خپل لاس ونيو، بس همدا و چې پر مستنطق د حملې تور یې راباندې ولگاوه.))
نوموړي ته خپله دغه د ځان ساتنې وړه هڅه هم پوره بلا وګرځېده او یو ځل بیا یې د وهلو ټکولو لړۍ له نوي سره پیل شوه: ((په اووه نفرو یې له پښو لاسو وټرلم، شني لښتي یې راپسې راوړې، دومره یې ووهلم چې آخر ضعف شوی وم.))

حیات الله وایي، له دې څلوېښت ورځې وروسته یې د د امنیت د تحقیقاتو (پلټنې ریاست ته یوړو، خو یوه اوونۍ یې هیڅ راته ونه ویل، خو چې د تحقیق ریاست ته یې وردننه کړو، نوله یوې اونۍ وروسته بیا مرګ هم امان راڅخه غوښت: ((په اوله ورځ یې راته وویل یا به مړې او یا به اقرار کوي، تش هېڅ ونه مې پاتي وودلته بیا ډیرې میاشتي تیرې شوې، په شپږ میاشتو کې یې اقرار راڅخه وانخستلی شو، د تحقیق به بهیر کې یې یو ځل دوه میاشتي یې راباندې پلچرخي کې تېرې کړې خو سرانجام د شپږ کاله زندان امر راباندې وشو.))

پلچرخي زندان هم هغه مهال د ژوند یو لپاره د قبر زیری و، حیات الله او ملګرو یې په ځان منلې وه چې دلته به که خیر وي د مرګ د کندي مېلمانه کېږي، مګر دلته هم هره شېبه د قیامت هنگامه وه: ((نور راباندې د چا خبرې هم ښه نه لګېدې، یو صاحب منصب مې همدا سې سخت تحقیق کړ، سزا مې دا شوه چې په سیپال کې یې یوه اونۍ وساتلم، په سیپال کې بندي پر مخې په ملا کړوپ اچول کېده،

هماغه و چې راته د ملا تکلیف پیدا شو او تر اوسه ترې کېږم له زندان وروسته راته نور رواني مشکلات هم پېښ شول.))

د زندان ترخې شپې هم تېرې شوې او په ۱۳۷۰ کال له څلور کاله زندان تیروولو وروسته حیات الله حلیم بیا د ازادې نړۍ مېلمه شو خو دريغی چې دا وخت مجاهدین بریالي خو خپل منځي او تپل شوې جگړې له سره پیل شوې حیات الله بیا هغه پخوانی حیات الله نه و، دردونه تکلیفونه او ناروغي يې گاللي وې خوله زندان وروسته نوموړي څه باندې یو کال نوره هم په هماغه موسسه کې دنده ترسره کړه خو د مجاهدینو تر بریا وروسته په ۱۳۷۲ کال کلي ته ستون او په بزگرۍ بوخت شو، تر څو يې له آزاري نړۍ غورځونه ساړه وي: ((بزگرۍ مې تکلیفونه نور هم زیات کړل، په ۱۳۷۵ کال مې په غزني کې مې دوکان پرانست له ختیځ گاونډي هېواد به مې رختونه راوړل او پر غزني کې مې خرڅول تر هغه چې په ۱۳۸۱ کال بیا د ژورنالېزم ډگر ته راغلم او د غزني - وردگو لپاره د پښو اک خبریال شوم.))

څه موده نوموړی د افغاني بنځې غبرار ډیو کار کونکی او په هېواد کې د خپریدونکي ملالی مجلې متهم پاتې شو، دغه راز په یوه موسسه کې د څلورو کالو لپاره تیرینهم و خو قلم او کاغذ سره له غزني تر راتگ وروسته د پخوا په شان مینه ژوندی پاته شوه او ډیر آثاري يې وليکل، چې مهم يې د لومړي ځل لپاره د غازي محمد جان خان ژوند لیک، د وردگو مشاهیر څلور ټوکه، زموږ پیشو هم تولسي گوري، انتصابي جمهور رئیس طنزونه او د وردگو قومي جوړښت دی. خو اوس يې عمر خوړلی او ورځپاڼوته یو څه گوډې ماتې لیکنې کوي، د محمد امین او محمد یعقوب په نومونو دوه زامن او څلور لونی لري او لا هم د ژوند رنگونه د کتاب له سیندو نو ټولوي بیا يې د خپل لږزاندې قلم په مرسته د کاغذ مخ ته سپاري.

(۸) ۲۲۱-۲۲۳ مخونه

احمد زلمی (شهباز)

احمد زلمی (شهباز) دوردگود مشاهيرو په ډله کې ترټولو ځوان او هغه با استعداده شخصیت دی چې د دېرش کلنۍ په عمر یې دازادو او شفافو سیالیو له لارې له واسطې او وسیلې پرته د ۱۳۹۱ هجري کال په نیمایې کې د هېواد په نوم د دولتي ورځپاڼې ریاست وگټه چې دا د دې ورځپاڼې په تاریخ کې هغه ځوان

رییس گڼلی شو چې په ډېر تنکي عمر یې دغه امتیاز ترلاسه کړ.

د یادولو وړ ده چې د دې ورځپاڼې په تاریخ کې تر اوسه په دغه کم عمر کوم بل څوک ریاست ته نه دي رسېدلي، نو ځکه پورتنی امتیاز په دغه کتاب کې د احمد زلمي شهباز د سجل یوازنی لامل گڼلی شو.

له بلې خوا د ورځپاڼو مشري څه آسانه خبره هم نه ده او د نړۍ په نورو هېوادو کې د ورځپاڼو ریيسان هغه څوک ټاکل کېږي چې لوړ ادبي، فرهنگي او سیاسي شخصیت وي او آن هغه کسان ورته ټاکل کېږي چې له لوړ نړیوال شهرت او شخصیت نه برخمن وي.

خو له نېکه مرغه چې اوس زموږ په هېواد کې هم د دې لپاره چې ملي ورځپاڼې مو په نړیوالو معیارونو برابرې شي د ریيسانو لپاره یې دوړتیا او ظرفیتونو د ارزونې سیالی را منځ ته شوې چې دا په دې مانا شوه چې د سوېې او وړتیا له ارزونې وروسته د احمد زلمي شهباز ټاکنه په نړیوالو معیارونو برابر ده.

د هېواد ورځپاڼې د بنسټ لومړنی رییس هم محمد ارسلان سلیمي، وردگ و هغه چې یادون یې د وردگو مشاهيرو په لومړي ټوک کې را غلی خو سلیمي په موسن عمر د دې ورځپاڼې رییس و، له هغه وروسته عبد الجلیل (وجدی) بل وردگ و چې

ددې ورځپاڼې ریاست یې کړې چې هغه هم په مومن عمر ددې ورځپاڼې د مشر په توګه چارې په مخ وړې دي.

په دې وروستیو کې زلمی مایار هم ددې ورځپاڼې رییس و، خو احمد زلمی شهباز څلورم وردګ رییس دی چې د هېواد ورځپاڼې دروند او سرگردانه ماموریت ته یې په بشپړه ځوانه انرژۍ اوږه ورکړه.

احمد زلمی شهباز د ژوند له پیل نه ذکي انسان و او الله پاک داسې فطري استعداد ورپه برخه کړي و چې په هماغه کوچینوالي کې د حیرانتیا وړو، هغه درې کلن و چې پخپل مشر ورور پسې به ښوونځي ته د زده کړو په تکل روان او دا وخت له خپل چاپېریال او غرونو رغونو سره نوی بلد بده، په ملک کې اسلامي انقلاب روان و درز، دروز و ددوی ښوونځي ودانۍ نه درلوده د مبارک له وېرې ګرځنده و، نن دلته، سبا هلته او بله ورځ به بل چېرې د ونو تر سیوري لاندې دا تنکي ماشومان د ښوونکي خولې ته د زده کړو په تمه راټول و.

احمد زلمی لومړی ټولګی تر ختم پورې ونه لوست له دې چې هر څه به یې ژر ژر زده کېدل نو دکال په لومړیو میاشتو کې دوهم ټولګی ته ولاړ خو دوهم ټولګی درسونه هم له اټکل نه لوړ زده کېدل جالبه دا وه چې د ښونکو په غوښتنه له څلور میاشتني ازموینې نه د مخه احمد زلمی درېیم ټولګی ته ولاړ له څلور میاشتني ازموینې وروسته یوه ورځ چې ښوونکي په ټولګی کې د (اذا جاء نصر الله..... مبارک سوره ولوسته نو له زده کونکو نه د یوه یې هم نه شو زده خو کله چې د احمد زلمی نه وپوښتل شول نو د بلبل په شان یې په خواره نظم پورته مبارک سوره ولوست هغه وو چې د زلمی دا معجزه اسالیقت ددې سبب شو چې د ښونکو لخوا څلورم ټولګی ته بوتل شي او په نتیجه کې احمد زلمی شهباز د زده کړو دغه څلور کلن سفر په یوه کال کې طي کړ، په څلورم ټولګی له ریاضي سره مخ شو او ریاضي کې کسرونو هم د هغه مغز ذهن او فکر هم کسر او نور یې په هر کال کې یو ټولګی ولوست خو بیا هم په ښوونځي کې د خپل ټولګی تر ټولو لایق زده کونکي و، او باید اول نمره وای خوپه زړه پورې دا وه چې احمد زلمی هېڅکله ځان نه اول نمره کاوه دا پوښتنې د ټولو په ذهن کې را ګرځېدې چې ولې؟ احمد زلمی په دومره لیاقت برسېره نه اول نمره کېږي خواصا خبره بله وه د وردګو په ښوونځیو کې دا معمول وه

چې هر اول نمبره به جبرا د ټولگي کپتان هم و چې د ټولگي کپتان به بيا هم جبرا د ټولگي خد متگار و تخته پاک، تخته، حاضري، ترقي تعليم به ورد غاري وو، نو څنگه چې ددوی بنونځی لکه د مخه چې وويل شول گرځنده و نو احمد زلمي دا بيگار نشوای گاللی يوه ورځ چا تري وپوښتل اول نمرگي لوړ نوم لري ولې نه اول نمره کېږي خو احمد زلمي ورته وويل: بنونځی مو گرځنده دی د ټولگي توره تخته په اوږه نشم گرځولای هغه رانه باد وړي .

هغه نه يوازې دا چې په بنونځي کې يې د عصري علومو د زده کړو بشپړ استعداد درلود بلکه د ژمي په مهال به يې دکلي په جومات کې له ملا نه د ديني علومو لوست وایه او په ډېر واره سن به يې دکلي هلکانو او نورو کوچنيو چريانو ته قدري منيه، مختصر او خلاصه ورزده کول چې دا وخت به لوی ملا نورو غټو طالبانو ته لوست وایه .

لکه د مخه چې وويل شول احمد زلمي ته الله پاک لوړ فطري استعداد ور په برخه کړی و هغه له ماشومتوب نه د راډيو بي خپرونو له اورېدو سره ډېره مينه درلوده تل به يې د راډيو ادبي پروگرامونه اورېدل اوله خپل ځان سره به يې ددغه پروگرامونو د زده کړو مشق او تمرين کاوه او هيله يې درلوده چې په پوهنتون کې به هغه پوهنځي لولي په کومه کې چې دغه پروگرامونه زده کېږي نو همدا وجه وه کله چې په ۱۲ کلنۍ په برياليتوب سره د عربانو د لېسې له دوولسم ټولگي نه فارغ شو نو د کانکور په ازموينه کې يې يوازې د ژور ناليزم پوهنځي انتخاب کړ چې په ترڅ کې يې خپلې پخوانۍ هيلې ته نایل او د ژور ناليزم پوهنځي ته بريالی شو او په ۱۳۸۲ کال کې په داسې حال کې ترې فارغ شو چې د نمر و اوسط يې نوي په سلو کې و .

هغه کله چې له پوهنتون نه ووت نو لومړی دنده يې د (آرزي مردم) په نوم د يوې جريدې خپرول وو چې د امتياز خاوند يې پخپله احمد زلمي شهباز وو او تر شپاړلسمې گڼې پورې چاپ شوه له هغه وروسته په ۱۳۸۳ کال د هېواد ورځپاڼې ته دخبريال په توگه راغی او په ۱۳۸۵ کال ددغه ورځپاڼې د سياسي مبصر په توگه وټاکل شو چې دانسبته دهغه لپاره درنده وظيفه وه خو په

برياليټوب سره يې په مخ يوره بيا وروسته په ۱۳۸۷ کال د دغه ورځپاڼې مسوول سکرټر وټاکل شو.

احمد زلمي د هېواد ورځپاڼې او نورو دولتي او غير دولتي ورځپاڼو ته په زرگونو اقتصادي سياسي او فرهنگي مقالې او نور مطالب ليکلي او آن د کابل ټايمز انگليسي ورځپاڼې د هغه مقالې له تصرف پرته په انگليسي ژبه ژباړي او خپروي يې.

احمد زلمي شهباز د ښونځي او پوهنتون په زده کړو برسیره د IWPR د ژورنالېزم د زده کړو ورکشا پونه هم ليدلي دي.

احمد زلمي شهباز د پښتو ادبياتو او پښتو گرامر ته بشپړ معياري لاس رسى لري .

که ژوند په دنيا باقى و مور نور هم سترگې په لاره يو چې احمد زلمي د خپل ملک او قوم په گټه لانه د نیکو خدمتونو مصدر وگرځي.*

(۸) ۱۶-۱۹ مخونه •

امان الله نصرت

نوم مې امان الله نصرت دی، د غلام دستگیر عزیز زوی، په ۱۳۵۸ لمريز کال د وردگو ولايت د بند چک ولسوالۍ د گلي په کلي کې زېږېدلی يم. لومړنۍ او منځنۍ زده کړې مې په ۱۳۷۷ لمريز کال د چک په عالي لیسې (حضرت عمر فاروق ض) کې سرته رسولې او په همدې کال کې د لوړو زده کړو په موخه په کابل پوهنتون کې مې ازموینه ورکړه، چې له خپلې خونبې سره سم د ژورنالیزم پوهنځي ته بريالی شوم، خو د یو لړ ستونزو له کبله مې په زده کړو کې دوه کاله ځنډ راغی. په ۱۳۸۳ لمريز کال د کابل پوهنتون د ژورنالیزم پوهنځي د مطبوعاتو له څانگې فارغ شوم.

په ۱۳۸۳ لمريز کال کې د زده کړو ترڅنګه خپل مسلکي ډګر ته ورګډ شوم. د سولې او جنگ په اړه رپوټ ورکولو په نړیوال انستیتیوت (IWPR) کې، چې د ټولې نړۍ لپاره څېړنيز او معلوماتي رپوټونه خپروي، د یوه رپوټ ترخپريدو وروسته مې په نوموړي انستیتیوت کې په رسمي توګه دنده واخیسته او د خپلې زده کړې ترڅنګه مې ژورنالستيکي کارونه پرمخ وړل. څه کم درې کاله مې له نوموړي انستیتیوت سره کار وکړ، د هیواد د روانو حالاتو په اړه زما په لسګونه رپوټونه خپارل شول.

په ۱۳۸۵ لمريز کال د کلید ګروپ په چوکاټ کې، چې یو مطبوعاتي خپرنیز ارګان دی، په کار پیل وکړ. په دغه ارګان کې د کلید راډیو د څېړنو د څانگې د مرستیال په توګه مې په کار پیل کړ او تر شپږو میاشتو وروسته د همدغې څانگې مسوول وټاکل شوم، چې تر اوسه هم د نوموړې څانگې چارې پرمخ وړم. سربېره پردې هره ورځ په نوموړي راډیو کې یو ساعت خبري مجله هم مخته وړم. دا چې له خپل افغاني کلتور او فرهنگ سره د زړه له تله مینه لرم، وخت ناوخت ځینې لیکنې کوم او له یو شمېر فرهنگي خپرونو سره همکاري لرم. همدارنګه دا هم د یادونې وړ بولم، چې د انټرنټ له نړۍ سره هم همغاړی يم او یوه فرهنگي او سیاسي پاڼه مې په کې پرانستې ده، چې ترډېره بریده په هغه کې د افغانو لیکوالو او شاعرانو هستونې او پېژندګلوی راځي. دغه پاڼه (مشال) نومېږي، چې په دې پته www.mashaal.blogfa.com کتل کېدای شي.

ليکوالان

حبيب الله «رفيع»

د پښتو خوږ ژبې شاعر، تکړه ليکوال، ماهر اديب، خپرونکې، بې ويرې نقاد او شنونکې چې کما حقه په پورتنیو صفاتو موصوف دي تر دې دمه د ژوند په شیبو کې دی، روح پکې چلیږي او ژوندې دي، که له واقعیت نه سترگې پټې نکړو حبيب الله رفيع دم گړۍ په ملي او نړيواله کچه د پښتو ادب، پښتو ثقافت يوازنی وارث گڼل کيدای شي .

حبيب الله رفيع نه يوازې دا چې د پښتو ادب په آسمان يو ځلانده ستوري دی چې راځليږي بلکې په سياسي ډگر کې هم د موجوده واکمنې درواغجن سياست د رسوا کولو لپاره لوي غنيمت گڼل کيږي ځکه حبيب الله رفيع په خپلو تحليلونو کې له بيري پرته واقعیتونه بيانوي .

خو دريغی، چې حبيب الله رفيع اوس په يوه داسې چا پير يال کې ژوند کوی چې دلته هر څه د روا بطو په بنا دي او ضوابطو ته د لسانې تبعيضونو په بنا ترجيح نه ورکول کيږي او د سياسي واکمنۍ چوکات داسې جوړ شوي چې يوازې خو محدود متعصب کسان پکې ځای دي او بس .

په دغه جوړښتونو کې ظرفيتونو ته ځکه ځای نه ورکول کيږي چې استعمارې کړۍ هم هو بنياري دي او نه غواړي چې پوه او هو بنسار کسان د کارونو په راس کې قرار ولري نو ځکه يې په ټولو برخو کې داسې کسان په دندو گمارلې چې يوازې د خپلې خيټې غم ورسره وي او په ملي گټو له ازله کاڼه او ړانده پيدا شوې وي .

په پاړسۍ کې متل دی چې وايي (سزاوار رحم است عالم تحت فرمان جاهل) نو اوس خو، خود بهرنيانو لپاره (ديوانه زنده خوش است) کسان پکار دي چې د استعمارې موخو په وړاندې يې خنډ نشي، نو گيله ځکه نه ده پکار، چې ريښتني او په وطن مين کسان ته خو ځای نشته او په دې تبعیضی ډرډنگ کې خو نه يوازې

د ادب په برخه کې رفیع صیب! بلکې په نورو ټولوسياسي، اقتصادي، ټولنيزو او نظامي برخو کې هم ورته ماهرین د انتصابې واکدارانود سالم قضاوت؟! له امله بیکاره دی او په دندو داسې مصلحتې کسان؟؟ گمارل شوی چې ددوو خرو وربشې هم نشې ویشلای.

گورو چې د ناغیرو، ناخبره او بې توپیره واکمنانو د نه پاملرنې له امله د پښتو ادب د ودې پراختیا او پرمختیا بېرې د هستې په سمندر کې د یو شمیر داسې متعصبو او ځان غوښتونکو کړيو ترنا مریې اغیزلاندې ده چې په څرگنده بې ساه ډوبه ډوبه او د ځانکدن په حال کې ده.

اودا ستونزه نه یوازې دا چې د پښتو ادب ته تکیه ده بلکې لکه د مخه چې وویل شول د تبعیض وړې بنامار په ټولو سياسي اقتصادي ابعادو کې د ادارې فساد په ملگر تیا د طلسم او تزویر یو داسې تور او پراخه جال غورولې چې هر څه یې تر خپل تیاره سیورې لاندې راوستې، دې جادوگرې غڼې د ملک ټولې ادبې هستې د خپل مکر په جال کې را نغښتې او د حق په مړې یې داسې پل ایښې چې که نن وې او یا سبا ددې ملک ټوله ادبې هستې به دیو یا څوړندو او چالاکو کسانو لخوا د انقراض تر پولې رسیږي، ځکه وینو چې دې کړيو؟! د پردیود فرهنگ ترویج ته ته داسې پراخه اجازه ورکړې چې په ډیره بیباکې دا کړې په ظاهرا ددمو کراسې اود بیان د آزادې تر عنوان لاندې هغه فعالیتونه کوي چې هیچاته د منلو وړ نه دی هغوي په ډیره بې شرمۍ د پردیو نا آشنا فرهنگونه د افغانانو سترگوته ور ځلوي او دوی پکې خپلې مادي گټې لټوي، دا کړۍ پرته له دې چې د ملک ملي یوالۍ قومي نژاد کتونه په پام کې ولرې هغه څه ته لاس اچوې چې ملي وحدت زیانمنوي، نوپه داسې بوه چا پیر یال کې به څنگه د پښتو ادب د ودې پراختیا او پرمختیا لپاره اغیزمن کارونه ترسره کړي.

بیا هم نه نا هیلي کيږو، ځکه ډاډه یو چې که خدای کول هغه څه چې د رفیع صیب په غڼې ذهن کې د پښتو ادب د ودې او بډاینې لپاره پراته دې هغه یې د کتا بونو او نورو رسالو په پاڼو کې تسجیل کړي او زموږ په واک کې یې را کړي چې که سم کار تري واخیستل شي نو کافي دي.

د هغه د لیکل شویو آثارو نومونه په لاندې ډول دي

- الف: بیوگرافي.
- ۱- ستوري د ادب په اسمان کې: د پښتو د يو لړنا پيژندل شويو شاعرانو تذکره
ب: بيليوگرافي:
- ۲- پښتو تذکري: د پښتو د پخوانيو او او سنيو تذکرو معرفي
- ۳- د پښتو خپاره شوي آثار: د پښتو د چاپ شويو آثارو مردفه او سيستماتيکه
بيليوگرافي.
- ۴- پښتو خپروني دلري او بري پښتونخوا د پښتو جريدو، مجلو او ورځپاڼو
معرفي.
- ج: ادبي او تاريخي څيړني:
- ۵- پښتو شعر: د پښتو شعر د ډولونو معرفي او د شعر په باب معلومات
- ۶- مشاعر: په پښتو کې د مشاعرې تاريخي سير، ډولونه او د پښتو لمړنۍ
تاريخي مشاعر.
- ۷- د پښتو منظوم ادب: د او لسې نظم په باب څيړنه
- ۸- علم او ادب: په پښتو ادب کې د ښونکي او پوهني مقام
د: گرامري او لغوي څيړني:
- ۹- رفيع اللغات: د پښتو شعرې او ادبي قاموس
- ۱۰- ولي: چې يوازي د علايمو په بدلون ۳۳ ماناوې لري
- ۱۱- پښتو ليک دود: د يو لړ گرامري مقالو مجموعه
- هه: فلکلور او کلتور:
- ۱۲- د خلکو سندري:
- ۱۳- پښتني پسرل
- ۱۴- پښتني فلکلور
- ۱۵- اوږي: د کيسو مجموعه
- ۱۶- ولور: په څلورو پردو کې ډرامه
- ۱۷- کوډي: انتقادې ډرامه
- ۱۸- پيوال حماسي ډرامه
- ز: ټولنيز آثار:

۱۹. د امید غوتی: دادبې ټولگه
۲۰. گل پانې: د دانتقادي اصلاحي مقالو ټولگه
۲۱. کلی غږ: کلیوالي خپرونې
ح: ژباړې:
۲۲. د وړو هينداره
۲۳. د حضرت علي خيري
ط: عمومي خپرونې
۲۴. وردک: د سيمې او خلکو په باب تاريخي او ادبي خپرونې
۲۵. چاپ: په افغانستان کې د طباعت تاريخچه
ي: ټولونې:
۲۶. ځولی: د لر او برېښتونخوا د ليکوالانو غوره ډرامې
۲۶. بخري: د يو لړ ټولنيزو ټوټو او مضامينو ټولگه
منظوم آثار:
- الف: اصلاحي انتقادي او انتباهي
۲۸. رفيع گلونه: د اشعارو ټولگه
۲۹. سکروټي: د اشعارو ټولگه
۳۰. بريښ: د اشعارو ټولگه
۳۱. څرک: د اشعارو ټولگه
ب: تاريخي:
۳۲. تير يادونه: د تاريخي اشعارو مجموعه
۳۳. ونه و: فلکلور نظم
د: عشقي:
۳۴. د زړه وينې (د عشقي اشعارو ټولگه)
۳۵. د امید گلونه: (دولسي اشعارو ټولگه)
هه: انتخابي:
۳۶. رنگين گلونه: د څلورو شاعرانو اشعار چې چاپ ته تيار دی.

دهوتکو نارې ۱۳۴۶، د خلکو سندري ۱۳۴۹ د پښتو پخوانې تذکرې ۱۳۵۰، د تاريخ ټولنې کتا بونه ۱۳۵۱، د جمهوريت وړمې (شعرونه) ۱۳۵۲، ادبې ستورې (تذکره - دوه ټوکه) ۱۳۵۳-۱۳۵۹، پښتو پاڼگه (بيلو گرافي - دوه ټوکه) ۱۳۵۴-۱۳۵۶، تير يادونه شعري ټولگه ۱۳۵۴، د روښان ياد دمقالو ټولگه ۱۳۵۵ روښانې ليکنې ۱۳۵۵، دخواجه عبد الله مناجاتونه ۱۳۵۵، پښتو د پيړيو په پور کې ۱۳۵۵ فلکلور د علم مور ۱۳۵۵، اي هېواده اي هېواده شعرونه ۱۳۵۶، پښتو خبرونې ۱۳۵۶، په افغانستان کې د ژور ناليزم تاريخچه (ژباړه) ۱۳۵۶، پښتو کتاب ښود، ۱۳۵۶ معرفت الافغانې د پير محمد کا کرې ۱۳۵۶، درحمان بابا ديوان (تصحيح، سريزه، مقابله او لغت نامه) ۱۳۵۶، دسره غره گلونه (دزلمي هېواد مل په ملگرې) ۱۳۵۷، خوب شعرونه ۱۳۵۸، ملي مسایل ۱۳۵۸، د اصل روښانې الفنامې ۱۳۶۰، د پښتو نني ادب (دافغان ياد کې) ۱۳۶۰، ژبپالنه (لومړي ټوک) زرینې خانگي ۱۳۶۰ زنجيری - خوشحال خان ۱۳۶۱، په افغانستان کې د سيد جمال الدين خد متونه ۱۳۶۳، اورونه او ويرونه (شعرونه) ۱۳۶۳، د شمال لخوا شمال دی (شعرونه) ۱۳۶۳ زندان (شعرونه) ۱۳۶۳، د وينو بهير (شعرونه) ۱۳۶۳، انجام شعرونه، ۱۳۶۳ تصوير (شعرونه) ۱۳۶۳، شاشجاع او بيرک د تاريخ په تله کې ۱۳۶۴، وحشيانه تيری او شر ميدلې ماته ۱۳۶۴، د استقلال څلورمه جبهه (عبد الخالق اخلاص) ۱۳۶۵، فالنامه د خوشحال خان (تصحيح مقابله او سريزه) ۱۳۶۴، داستاد ياد (علامه حبيبي) ۱۳۶۵، دمحمدي آخند زاده پر ديوان ځلنده نظر ۱۳۶۵، دروسي ښکيلاک رنگونه او نير نگونه ۱۳۶۵ رلی او گولی - (شعرونه) ۱۳۶۷، د افغانې جرگو ټولنيز او رواني ارزښتونه ۱۳۷۴، په افغانستان کې د عصري ښونې او روزنې پيل او پر مختيا ۱۳۷۷، ليکونه سر ليکونه ۱۳۷۵، په افغانستان کې د ښځينه زده کړو تاريخي سپير ۱۳۷۵، دوی طرحې ۱۳۷۵، ښانې او ترانې (شعرونه) ۱۳۷۶، د ورمو نخښې (د جهاد ادبي کتاب ښود) ۱۳۶۹، هره نيشه زهر لرو نکې ليشه (شعرونه) ۱۳۷۷، د تمدن سوغات ۱۳۷۸، ولونه ولونه (شعرونه) ۱۳۷۹، د ستوريو کړونده (شعرونه) ۱۳۷۹، ملي زاويه ۱۳۷۹، د بتانو هنگامه ۱۳۸۰، هندو کو هنامه - خوشحال خان (سريزه او

سمون) ۱۳۸۰، اخلاق نامه خو شحال خان او صدر خان (سريزه او سمون) ۱۳۸۰، فالنامه د مصحف خوشحال (سريزه او سمون) ۱۳۸۰، لويه جرگه ۱۳۸۱، پښتنې ودونه ۱۳۸۱ سيد جمال الدين افغاني و افغانستان (پا رسې) ۱۳۸۵ زندان خوړلې اديبان تذکره ۱۳۸۵.

حبيب الله رفيع بيشکه چې د پښتو ادب د بډاينې لپاره خپل دروند مسؤليت تر سره کړې چاپ شوې آثار يې په دې گواه دې چې هغه هر څه ليکلې د پښتو په گرامر او ليک دود يې ډير کار کړې خو دا بيا په مورې پورې اړه لري چې څنگه له هغه نه په ځای گټه واخلو او د پښتو ادب په برخه کې د هغه خدمتونه هيڅکله د هيريډونه دي

د حبيب الله رفيع په شاعري کې د ښکلا او ښايست انځورد کلام په خاص هنر تر سره شوې چې هر اوريدونکې بيله ځنده د واقعيتونو په منځ کې دروي د مينې او محبت، ټولنيزو ناخوالو، دردونو او غمنو غبرگون يې په شعر دوه بيتيو چار بيتيو او د موزون کلام په نورو غبريو پر دو کې په داسې ما هراڼه ډول راغبرگ شوي چې په کلام کې د موضوع پو خوالی او بشپړوالي له ورايه څرگند يري ځکه په ادبي لحاظ د هغه اشعار د پو خوالې وروستي او پخې مرحلې ته رسيدلي دي.

نرخو يې په ځای پريږده چې په ډيرو لنډو، غوڅو او مانا لرونکو کلمو کې يې ډير مفهوم را نغښتی وي او په هره لمړنې ويل شوې او يا ليکل شوې جمله کې د بلې کلمې يا جملې حتمي د يوه تورې د ځا ييدو لپاره هم ځای نه موندل کيږي او په دې توگه يې له هرې لمړنۍ کلمې پوره مفهوم افاده کيږي او هره کلمه يې د کلام فصاحت له پلوه دومره پخه او په ځای وي لکه خټگر چې د پخسي په نيمگړي ځای کې د اډل پنډه ور، وولی.

مور رفيع صيب ته په بار بار مرا جعه وکړه چې د خپل ژوند او فعاليتونو په اړه معلومات را کړي خو هغه به يوازې مټين و خندل او وبه يې ويل چې هر څه ليکې دا ستاسې خپل کار او مرضي ده، له ما چې پوښتی زه به د خپل ځان په اړه څه معلومات درکړم؟

محمد ها شم زماڼي (د استقلال څلورمه جبهه) تاريخ په تعريف کې ليکي:

حبيب الله رفيع د مرحوم پوهاند عبد الحى حبيبي صاحب د لاس نيالگې دې چې د وطن دادب په بن کې يې پخپل لاس کښينولې دې، اوس ددغه نيالگې جرړې ژورې په ځمکه کې ننوتې دې خپلې څانگې يې شا وخوا خورې کړې دې او خوروي يې، د وطن دادب په بن کې شين تازه ولاړ ښکاري، چې ورځ په ورځ ښه وده کوي خورې. خورې ميوې نيسې چې په خوند يې سرې نه مړيرې

رفيع صاحب ښه خورژبى. ملي شاعر اوليکوال دې او برسیره پر دې مورخ او محقق هم دې هغه په ټولو برخو کې د خپل استاد خداي بښلي حبيبي صاحب په پله پل اينسى چې د ملي افتخاراتو پټې خزانې يې را برسیره کړې هغه پټې خزانې چې د هېواد د نورو مورخينو او محقيقينو نه پټې پاته شوې او هغوى نه دې موندلې.

حبيب الله رفيع د خداي بښلي مولانا نصرالله خان نقشبند زوى په ۱۳۲۴ هجري قمرې کال د سيدآباد ولسوالې دآبدرې په کلي زيږدلې دې ښاغلي رفيع په پيل کې ديني زده کړې کړې او په عصرى علومو کې د بکلوريا ترسويى زدکړې، کړې دى. ادبې او شعرې قريحه يې له يولس کلنې نه را بيداره شوې هغه له وړوکتوب نه د پښتو ادب سره فطري مينه درلوده او د پښتو آثارو د لوستلو ډير شوقمن ؤ اوله پښتني فلکلور سره يې هم زياته مينه درلوده، او په ځانگړې توگه په دې برخه کې پراخه خپرونې لري

هغه د لومړي ځل لپاره په ۱۳۴۰ هجرى کال د عرفان او پوهنې د مجلو مهتمم او په ۱۳۴۲ هجرى کال د آريانا مجلې مهتمم په ۱۳۴۸ کال د د افغان ملت د جريدې مسؤل مدير په ۱۳۵۲ د پښتو ټولني غړې، په ۱۳۵۷ د پښتو څيړنو د نړيوال مرکز غړې، په ۱۳۵۸ د افغانستان د علومو اکادمۍ غړې په ۱۳۶۱ پښتنوخوا پيښور ته مهاجر او د پيښور د پښتو اکاډمۍ همکار، په ۱۳۶۵ د جهادي څيړنو مرکز غړې او د قلم مجلې د ليکونکي ډلې غړې په ۱۳۶۶ د افغانستان د جهاد د ثقافتى شورا غړې او د افغان جهاد مجلې د ليکونکي ډلې غړې په ۱۳۶۷ د افغان د کلتورى ټولني غړې او د سپيدې مجلې د ليکونکي ډلې غړې، په ۱۳۶۸ د تعاون مجلې مسؤل مدير، په ۱۳۸۰ کال هېواد ته را ستون شو او د اطلاعات او فرهنگ وزارت د عالي شورا غړې شو په ۱۳۸۳ کال د آريانا دايرة المعارف رئيس او له ۱۳۸۲ را هيسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ سلاکار دى دهغه د اشعارو څو نمونې:

ساده وم په چلونو ددنيا و غوليدم
د خلکو په ظاهراو په ریا و غوليدم
غلط شوم په دوستی د مطلب دوستو آشنايانو
په داسې ابن الوخت غوندي آشنا و غوليدم
قاضي نه وه، ليوه وليکن ما چې پاک گڼلو
گرم نه وم په مسند زه د قضا و غوليدم
مطلب يې و رشوت کچ قلمې به يې کوله
خوزه په سبا راشه د ميرزا و غوليدم
خبرې يې کولې زه يې ډير ډير معتقد وم
عمل يې را نه پټ و په ملا و غوليدم
جامه کې درښتيا وو به دروغ و ما منل به
د دروغو په جامه کې په رښتيا و غوليدم
قلم نه وو آزاد په اخبار کې چا پلوسې وه
منله ما په دې غوره ويا و غوليدم
رفيعه اوس پوه شوې يم په هيچا نه غوليرم
نور تير شو هغه وخت چې په هر چا و غوليدم
رفيع صيب د پينسو او ناخالواو بې تو پيريو سره د مبارزې په ډگر کې کلک
ولاردی او وايي:

گوهر سنگ غوندي مې سردې درته ايښې
د فلک خرڅه تاو بړه مې په سر
ټول حواس مې دی آشنا له حوادثو
پروا نلرې دريره مې په سر
ښه درانه درانه پلونه په سر کيرده
له هغه وروسته خرڅ خيره مې په سر
زه پښتون يم سر به نه کړم درنه ليرې
ټوله شپه او ورځ گله بړه مې په سر*

• (۶) ۶۴-۷۴ مخونه

گل آغا احمدی وردگ

گل آغا احمدی وردگ ولایت د جغتو د ولسوالۍ د گلدرې (پخواني کنده قول) د لیګي باباخیلو د کلي او سیدونکی دی او په ۱۳۴۵ هجري لمريز کال چې د ۱۹۶۶ زېږديز کال سره سمون خوري په وردگو کې زیږدلی دی.

زده کړې او تعلیم

گل آغا احمدی وردگ خپلې لومړنۍ او منځني زده کړې د گوربت په منځنۍ ښوونځۍ کې چې (اوس مهال لېسه ده) د ۱۳۵۱ او ۱۳۵۸ کلونو ترمنځ کړې او ثانوي زده کړې یې د پېښور د مجاهد په عالي لېسه کې په ۱۳۶۵ کې سرته رسولې دي. په ۱۳۶۷ کې یې په پېښور کې د ښوونکو عالي دارالمعلمین څخه فراغت حاصل کړې او په ۱۳۷۴ کې د ساینس او تکنالوجۍ د اسلامي پوهنتون د اقتصاد د پوهنځۍ څخه لېسانس لاسته راوړی دی. احمدی همدارنگه په ۱۳۸۳ کې د پریستون پوهنتون د سوداګریزې ادارې په څانګه کې د ماسترۍ سند لاسته راوړی دی .

کاري تجربه او رسمی دندې

گل آغا احمدی وردگ په ۱۳۶۳ کال په خپل کلي یانې د جغتو په گلدره کې یوه کلیواله ښوونځۍ د نورالمدارس په نامه تاسیس کړه. احمدی به هغه مهال چې په پېښور کې زده کوونکی وو، نوموړې ښوونځۍ ته د درسي کتابونو د رسولو او د رخصتۍ پر مهال د تدریس او ادارې په برخه کې همکاري کوله.

گل آغا احمدی په ۱۳۶۷ کې کویټ مېشتې لجنه الدعوه الاسلامیه موسسه وردگو، غزني، پروان او پکتیکا ولایتونو کې د تعلیمي او روغتيايي فعالیت په موخه وردگو ته راوسته او د لومړي گام په توګه یې د وردگو د دایمرداد د جلگې د تنګي سیدان په سیمه کې د یو سیمه ییز روغتون په جوړولو پیل وکړ او په ۱۳۶۸ کې یې د جغتو په ولسوالي کې د امام ابي حنیفه (د گوربت عالي لېسه) فعاله کړه او د دوو کلونو لپاره یې د نوموړې لېسې د مدیریت ترڅنګه په وردگو، پکتیکا، غزني، پکتیا او پروان ولایتونو کې د لجنه الدعوه اسلامیه د تعلیمي موسسې د پروګرانو د تطبیق نظارت کاوه او د هغه عمومي مسوولیت ور په غاړه وو .

گل آغا احمدي وردگ په سيمه کې تر دوه کلن تعليمي فعاليت وروسته د لوړو زده کړو د بشپړولو په موخه پېښور ته ولاړ او هلته يې د لوړو زده کړو تر څنگ د افغان ښوونکو د عالي دارالمعلمين يا HTI په تعليمي موسسه کې د ښوونکي او د کتابتون د مسوول په توگه په دنده بوخت شو. نوموړې دنده يې د ۱۳۸۰ تر وروستيو پورې د تحصيل تر څنگ د LDI ، IHTI او FAIS په تعليمي موسسو کې سر ته ورسوله چې په پېښور کې يې موقعيت درلود او د افغان محصلينو لپاره يې تعليمي خدمات سر ته رسول.

په هيواد کې د سولې او بيا رغونې د بهير د پيل کېدو وروسته گل آغا احمدي وردگ هم خپل هېواد ته راستون شو او لاندې دندې يې سر ته رسولې دي:

۱. د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۲ پورې د APA او SDF د موسسو اداري مسوول او ژونالېست،

۲. د ۱۳۸۲ څخه تر ۱۳۸۳ پورې په کابل کې د اماراتو د سفارت د سرې مياشتې سکرتر،

۳. د ۱۳۸۳ څخه تر ۱۳۸۵ پورې د افغانستان د اسلامي جمهوريت د ولسمشر د دفتر د عرايضو او اداري څانگې مدير،

۴. د ۱۳۸۵ څخه تر ۱۳۸۶ پورې د IRD او USAID موسسې د انرژۍ د څانگې ژونالېست،

۵. د ۱۳۸۶ څخه تر ۱۳۸۷ پورې د مخابراتو د وزارت د معلوماتي ټکنالوجۍ د ظرفيتونو د لوړولو مدير،

۶. د ۱۳۸۷ څخه تر ۱۳۸۸ پورې د افغانستان د جمهوري رياست د ولسمشر د دفتر د شکايتونو د اوريدلو او مکاتباتو رييس وو.

۷. د ۱۳۸۹ په لومړيو دريو مياشتو کې د سولې د ملي مشورتي جرگې وياند او د فرهنگي او مطبوعاتي کميټې رييس وو .

۸. د ۱۳۸۹ د چنگاښ د مياشتې څخه را وروسته تر ۱۳۹۰ پورې گل آغا احمدي د پوهنې د وزارت د وياند وو .

۹. له ۱۳۹۰ کال څخه وروسته تر ۱۳۹۴ کال پورې د پوهنې وزارت د مطبوعاتي سلاکار په توگه دنده اجرا کوي. همدارنگه گل آغا احمدي وردگ د پوهنې وزارت

د سلاکار د دندې سرپرته د ۱۳۹۳ کال د نوروز جشن د نمانځلو د کمیسیون د دارالانشا رییس وو چې دغه نړیوال جشن د ۱۳۹۳ کال د وري د میاشتې په ۸ مه نېټه د ۱۳ هیوادونو د مشرانو او هیئتونو په حضور د کابل د ارگ په سلامخانې ماڼۍ کې جوړ شو .

ستاينليکونه، مډالونه او جایزې

په ۱۳۹۰ کال کې گل آغا احمدي وردگ د افغانستان د اسلامي جمهوریت د ولسمشر ښاغلي حامد کرزي له لوري د سولې مډال ترلاسه کړی دی. گل آغا احمدي وردگ ته په ۱۳۹۲ کال کې د وردگ ولایت د مقام، د اطلاعاتو او کلتور د ریاست او د دې ولایت د ولسونو له لوري د سولې د لیکوال لقب ورکړل شوی دی.

همدارنگه احمدي د خپلو رسمي او کلتوري دندو د اجرا پر مهال په لسگونو ستاينليکونو، مډالونو، ډاليو او جایزو نازول شوی او په هیواد کې د سولې د تامین د لارې د یوه ریښتني فعال په توگه یې خپل رول ثابت کړی دی.

کلتوري خدمتونه

گل آغا احمدي وردگ په ۱۳۷۱ کې د خپلو دفتري خدمتونو او تحصیل ترڅنګ لیکنو ته هم مخه کړه او د پښتو شعر، نثر او د ورځې د تودو موضوعاتو په برخه کې یې په زرگونو لیکنې کړي دي چې په داخل او بهر کې د افغاني چاپي او بریښنايي مطبوعاتو له لارې خپرې شوې دي. د احمدي زیاتره لیکنې په هیواد کې د سولې د تامین، ښوونیزې، کلتوري او هراړخیزې پراختیا په هکله معلومات له لوستونکو سره شریکوي او د خپلو لیکنو د محتویاتو په لړ کې د یوه پرمختللي، سوله ایز، سمسور، ښوونیز، آباد او ښیرازه افغانستان هیله کوي. همدارنگه نوموړی په لسگونو افغاني کلتوري ټولنو کې د موسس، شرکت کوونکي او غړي په توگه د مدني ټولني په جوړښتونو کې برخه اخیستې ده چې افغان ادبي بهیر، میوند ادبي بهیر، افغان ادبي انجمن، د جغتو مدني او کلتوري بهیر، د افغان کلتوري ټولنو جرگه، د وردگو کلتوري یون، د محصلینو ټولني، د وردگو قومي شوری او د سولې د ښوونیزې ادارې د جوړیدو په برخه کې د نوموړي فعالیتونه د نمونې په توگه یادولی شو. نوموړی هر کال د منې گل د مشاعرې په جوړولو کې

خپله ونډه اخلي او د وردگو د کلتوري يون له خوا تر دې مهاله څو لويې غونډې او مشاعرې جوړې کړې دي. پر دې سربيره احمدي هر کال د محصلينو سره د دوی د فراغت په نمانځغونډو کې فعال گډون کوي او له محصلينو سره د دوی د علمي فعاليتونو د سمون په برخه کې ونډه اخلي.

احمدي همدارنگه د خپلو ملگرو په همکارۍ د جغتو مهالنۍ او منډې د مجلې د بنسټ ايښودلو وياړ په غاړه لري او اوس مهال د رسمي بوختياوو تر څنگ د منډې د مجلې د مسوول مدير په توگه دنده مخته بيايي. د وردگو کلتوري يون چې مشري يې گل آغا احمدي وردگ کوي په ۱۳۸۷ کې تاسيس او د هيواد په تاريخ کې يې د لومړي ځل لپاره د وردگو تاريخ چې د ښاغلي حامد حليمي ليکنه ده او د غازي محمد جانخان د کارنامو کتاب چې د ښاغلي حيات الله حليم ليکنه ده د چاپ پر گانه ښکلي او د هيواد والود مطالعې وړ يې وگرځول. د سولې د ملي مشورتي جرگې او د پوهنې د وزارت د وياند په توگه د خپلو رسمي دندو په جريان کې گل آغا احمدي وردگ له ملي او نړيوالو چاپي، راډيويي، تلويزيوني او برېښنايي رسنيو سره له ۱۵۰۰ څخه زياتې مرکې په پښتو، دري، عربي او انگريزي ژبو کړې او د خپل هيواد حالات يې ورته تشرېح کړي دي.

ليکلي او چاپ شوي آثار

گل آغا احمدي وردگ د ۲۵ په شاوخوا کې ليکي آثار او کتابونه لري چې له دغه شميرې څخه يې تر دې مهاله يې يوازې ۱۹ کتابونه د چاپ په بڼه ښکلي شوي او د چاپ شوو کتابونو نومونه يې په لاندې ډول دي:

۱. ارمانجن (پښتو شعري ټولگه) د چاپ کال ۱۳۸۰ پېښور، پښتونخوا

۲. د افغان کلتوري ټولنو جرگه د چاپ کال ۱۳۸۷ کابل، افغانستان

۳. د محمد ارسلان سلېمي ژوند ليک د چاپ کال ۱۳۸۸ کابل، افغانستان

۴. نهمه منډې گل مشاعره (شعري مجموعه) د چاپ کال ۱۳۸۹ کابل، افغانستان

۵. خېښي (د وردگو د واده پانگه) په ۱۳۹۱ کې چاپ شوی.

۶. سوله په آيتونو کې چې په ۱۳۹۲ کال په کابل کې چاپ شوی دی.

۷. سوله په حدیثونو کې //

۸. سوله په حکمونو کې //

۹. سوله په سپرتونو کې //
۱۰. سوله په نظرونو کې //
۱۱. سوله په شخصیتونو کې //
۱۲. سوله په بنسټونو کې //
۱۳. سوله په مکتبونو کې //
۱۴. سوله په شعرونو کې //
۱۵. سوله په نثرونو کې //
۱۶. غلام فاروق وردگ شخصیت او مدیریت چې په ۱۳۹۲ کال کې چاپ شوی دی.
۱۷. غزني د اسلامي تمدن پلازمېنه چې په ۱۳۹۳ کال کې چاپ شوی دی.
۱۸. د نورو کلتوري آرونه چې په ۱۳۹۲ کال په کابل کې چاپ شوی دی.
۱۹. سل لومړۍ ورځې د محمد اشرف غني د واکمنۍ چې په ۱۳۹۳ کال په کابل کې چاپ شوی دی.
بهرني سفرونه او په نړيوالو کنفرانسونو کې گډون
گل آغا احمدي وردگ د سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، هندوستان،
بنگله ديش، ترکيې، پاکستان، ايران او د امريکا د متحده ايالاتو هيوادونو ته
رسمي سفرونه کړي دي او په مختلفو نړيوالو کنفرانسونو کې يې د افغان لوري په
استازيتوب ويناوې هم کړې دي. په ۱۳۸۷ او ۱۳۹۳ کلونو کې دوه ځلې سعودي
عربستان ته د حج د ادا کولو په موخه تللي او د مينا په نوم يې د حج يونليک اثر په
۲۰۰ مخونو کې ليکلی دی چې لاهم د چاپ انتظار باسي*.

(۹) ۶۱-۶۵ مخونه *

احسان الله (آرينزی)

احسان الله آرينزی د افغانستان يو پيژندل شوی ادبي او فرهنگي شخصیت دی چې تر ۲۱ پورې، ټولنيز، څېړنيز او جغرافيايي چاپ شوي آثار لری چې تر ټولولوی او حيرانونکی اثر يې د نړۍ د هېندارې په نامه دی چې په پنځو ټوکونو او ۳۸۰۰ مخونو کې د ۲۰۰۶-۲۰۰۹ کلونو ترمنځ ليکل شوی چې دا اثر د احسان الله آرينزي د ادبي فعاليتونو يو تر ټولو لوی حيرانونکی او مهم شاهکار گڼلی شو.

په دغه اثر کې د آسيا، افريقا، استراليا، اروپا او امريکا د يو شمېر هغه هېوادونو بشپړه تاريخي طبيعي او اقتصادي پېژندگلوې شوي ده د کومو چې په افغانستان کې يې د پېژندگلوې په اړه معلومات کم وه خو که د هغه د ليکل شويو ټولو آثارو بشپړ معلومات په لاس راوړو نو بيا يې په زرگونو پاڼو ته ورسېږي. خو په هر صورت د نړۍ د هېندارې په کتاب برسیره يې د يو شمېر نورو تخليقي او څېړنيزو آثارو نومونه هم اخلو:

۱. د بنادۍ بدلې

۲. د وردگو د واده دود او بدلې

۳. شلېدلې تارونه

۴. سپل

۵. تند ر

۶. سرې جامې

۷. نښه

د دغه ترڅنګ احسان الله آرينزی د نړۍ د يو شمېر مشهورو ليکوالانو آثار

هم پښتو ژبې ته را ژباړلي چې په لاندې ډول يې نومونه اخلو :

۱. مور او زوی، د ما کسيم گورکی اثر، په ۱۴۴ مخونو کې.

۲. تورغا ټول، د الکساندر دوما ليکنه په ۳۳ څپرکيو او ۱۲۰ مخونو کې.

۳. د مینې افسانه، د صمد بهرنگی اثر په ۱۱۲ مخونو کې.
۴. داد بیاتو موخه، د ماکسیم گورکي اثر په ۱۳۷ مخونو کې.
۵. وړې مین، د ترکی عزیز نسین لیکنه، طنزیه ټولگه په ۱۵۷ مخونو کې.
۶. ژوندي د وي خلک، د مختلفو لیکوالو اثرونه.
۷. د افغانستان لنډې کیسې، د داد افغانلیکو الود لنډو کیسو ټولگه ده چې د احسان الله ارینزی لخوا د پښتو او دری نه انگلیسی ته اړول شوي ده.
۸. د ښمن او نهه نوري کیسې، د نړۍ د مختلفو لیکوالو لنډې کیسې هغه آثار چې احسان الله ارینزی لیکلي خو چاپ شوي نه دي.
۹. نړیوالی ټولنې (د نړۍ د لویو او کوچنیو سیاسي پوځیاقتصادي او فرهنگي ټولنو پیژنگلوي ده)
۲. د افغانستان هوايي ترانسپورت (اقتصادي څېړنه)
۳. د نړۍ هېنداره، لومړیتوکدری.
۴. د افغانستان لنډه پیژندگلوي.
۵. د اسلامي هېوادونو لنډه پیژندگلوي.
۶. د پخواني شوروي د خپلواکو هېوادونو، لنډه پیژندگلوي او د پورتنیو اثارو ترڅنګ احسان الله ارینزی له ۱۳۵۲ کال را پدېخوا له مختلفو ورځپاڼو او مجلو لکه د عرفان میاشتني، مجله، د فولکلور دوه میاشتني، مجله، ژوندون مجله، دننگرهار، کندهار او پکتیا مجلې، دهېواد، انیس او اصلاح دولتي ورځپاڼو سره قلمي همکاري درلوده چې دا لړۍ لاتراوسه هم د یو شمېر نورو ورځپاڼو او رسنیو په شمول جاری ده.
- آرینزي د ښو او ورځدماتو په بدل کې له مختلفو اورگانونو نه جایزې ترلاسه کړي چې په ۲۰۰۷ کال یې د متمدنې معاشري له خوا د امن د ورځې په موقع یوه ویاړلې جایزه ترلاسه کړه.
- په ۲۰۰۹ ل یې د افغانستان د کار او کارګرد مرکز لخوا د ښو ژورنالستیکو فعالیتونو د سرته رسولو په بنا یو مهال ترلاسه کړ.
- په ۱۳۸۲ کال د افغان د امن د اتحادیې لخوا ژورنالستیکه جایزه ورکړل شوه

د افغانستان د متمدني معاشرې لخوا په ۱۳۸۶ کال د لنډو کيسود ټولگيو په ليکلو ستاينليک ورکړل شو.

د نيو اداري فعاليتونو د سرته رسولو له امله د اطلاعات او کلتور د وزارت لخوا په ۱۳۸۲ کال ستاينليک ورکړل شو او همدارنگه د بيات د بنياد لخوا د غريبانو د اړتياوو د پورکولو په بنايوه يا دگاري جايزه ورکړل شوه.

د ادبي او هنري فعاليتونو ترڅنگ که د هغه دندو ته يوه ځغلنده کتنه وکړو نو احسان الله اريزي کله چې په ۱۳۵۶ کال د کابل پوهنتون د اقتصاد له پوهنځي فارغ شو لومړي دنده يې د ننگرهار ولايت په يوه تعليمي غنډ کې وه او وروسته بيا په پښتني تجارتي بانگ کې په دنده وگومارل شوله دې چې د نښې وپرتيا او استعداد درلودونکي کس و نو له لږ مودې وروسته د ماليې په وزارت کې د ماليې مجلې په دفتر کې په دنده وگومارل شو اوله څه وخت وروسته د افغان صنعتي بانگ ته تبديل شو چې د هغه د ماموريت تر ټولو اوږده موده د افغانستان په صنعتي بانگ کې تيره شوي ده.

کله چې په هېواد کې د گرځنده تليفونو شبکې فعالې شوي نو احسان الله اريزي د افغان بيسيم (AWCC) د مخابراتي شرکت رييس وټاکل شو چې تر اوسه په همدې دنده بوخت دی او ددې ترڅنگ د بشپړې وپرتيا له مخې د آريانا تلويزيون مشر او په اروپايي هېوادو کې د دغه تلويزوني شبکې سلاکار دی.

- احسان الله اريزي د نړۍ مختلفو هېوادونو ته رسمي سفرونه کړي دي چې په لنډ ډول يې په لاندې ډول تشریح کوو.

۱- دهند سفر: چې دا د يوه تعليمي پروگرام لپاره يو دري مياشتني سفر وو چې د افريقايي ۷ هېوادو د بانگونو د مامورينو د بانگي زده کړو لپاره ترتيب شوی وو.

۲- د شوروي سفر: د ليکوالانو د اتحاد يې په مالي لگښت برابر شوي وو څلويښت ورځي يې دوام وکړ.

۳- د پاکستان سفر: په ۲۰۰۷ کال کې ترسره شو چې د پاکستان د دولتي تلويزيون په بلنه و او اوه ورځي يې دوام درلود.

۴- دالمان سفر: په ۲۰۰۸ کال کې د (دویمه ووله) د نړیوالی رادیو لخوا د ملي، آریانا او طلوع تلویزیونو د د ولسو تنو کار کونکو لپاره چې د (درسنیو لپاره د مشرتابه روزنه) یې موخه وه او دیوې میاشتې لپاره د ابر شوي وو.

۵- د بنگلادیش سفر: دا سفر چې په ۲۰۰۹ کال د سهیلې آسیا د آزاد ورسنیو په نوبت د ولسواکۍ او واک چلونې په هکله برابر شوي وو.

۶- د اسلام آباد سفر: دا سفر د سپما د موسسې لخوا د ولسي جرگې مشرانو جرگې کارپو هانو ژور نالیستانو یوې ۵۵ کسيزې ډلې ته د پاکستان د پارلمان سره د همغږې لپاره وو چې په دې سفر کې دوی د پاکستان له لوړ پوړو چارواکو لکه آصف علی زرداری، آصف رضا گیلانېسر همموکتل.

۷- د اطریش سفر: دا سفر په ۲۰۰۹ کال د فانوس په نامه یوې اطریشي موسسې د افغانستان، پاکستان او هند د رسنیو د استازو لپاره برابر کړیو.

۸- د ترکیې سفر: دا سفر هم په ۲۰۰۹ کال د ترکیې د سوداگرانو د پرمختیایي ادارې په مټ جوړ شوي وو چې له افغانستان نه د بلخ ولایت ۲۲ تنو سوداگرو پکې گډون کړیو او اریزنی په دغه سفر کې د افغان رسنیو یوازنی پلاویو وو چې ترکیې اړخ د دغه سفر لپاره ټاکلي وو.

۹- د دوبي لومړی سفر: دا سفر په ۲۰۰۹ کال کې د اریزنی یو رسمی سفر وو د دې غونډې موخه د افغانستان په روانو ستونزو د حل لپاره خبرې اترې وي که څه هم اریزنی تر څلویښتو څلو پورې دوبي ته شخصي سفرونه کړي خو دا یو رسمی سفر وو.

۱۰- د پاکستان سفر: دا سفر په ۲۰۱۰ کال کې د پاکستان د اطلاعاتو د وزارت لخوا پلان شویو وو چې د اریزنی په گډون د افغانستان د رسنیو لسو استازو پکې برخه درلوده.

۱۱- د دوبي دوهم سفر: دا سفر په ۲۰۱۰ کال د سپما لخوا برابر شوي وو چې په دغه سفر کې اریزنی او داکتر اکبر (اکبر) د سارک په سرمشریزه غونډه له افغانستان نه گډون کړی وو.

۱۲. د المان سفر: که څه هم اریڼزی تر اوسه ۸ ځلې المان ته سفرونه کړي دي خو دا یورسمې سفرونو چې د هنرمندانو د کلنۍ غوندې په یوه جشن کې یې گډون وکړ

۱۳. د هالینډ سفر: اریڼزی په تیرو نهه کلونو کې د بارلس ځلې هالینډ ته سفرونه کړي خو دا د هغه رسمي سفر وو چې په ۲۰۱۱ کال د افغان هنرمندانو په یوه جشن کې د گډون لپاره هغه هېواد ته تللی وو.

۱۴. د دوبي دریم سفر: دا سفر په ۲۰۱۲ کال د آریانا تلویزیون د هنرمندانو په شپږم جشن کې د گډون لپاره وو.

هغه ځینو هېوادو ته غیر رسمي سیاحتی او سوداگریز سفرونه هم کړي دي چې کولای شو د پاکستان، هندستان، بنگله دیش، بوتان، ایران، عربستان، ترکیې، روسیې، گرجستان، آذربایجان، ارمنستان، ترکمنستان، تاجکستان، دوبي، بلغاریا، هالینډ، فرانسه، بلجیم، المان، دنمارک، سویډن، ناروی او فنلینډ نومونه واخلو.

که د احسان الله اریڼزی د ژوند لومړیو ته را وگرځو نو هغه د محمد عمر خان زوی او د بابه جان لمسي دی، په ۱۳۳۳ کال د جدي د میاشتې په ۲۱ نیټه د کابل دمستوراتو په روغتون کې دنیا ته سترگې غړولي دي دا هغه مهال وو چې د دوی کورنۍ د کابل په شور بازار کې او سیدله، خود اریڼزی اصلی پلرنی ټاټوبی د سید آباد په ولسوالۍ کې د شنیزد بڼیرازه سیمې د چاردهې کلی دي.

اریڼزی له کوچینوالي نه د کتاب او قلم سره ډېره مینه درلوده او د غازي محمد ایوب خان په بڼونځي کې شامل شو او تر دولسم ټولگي پورې اول نمره وو کله چې له دولسم ټولگي نه فارغ شونود کانکور په ازموینه کې د کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځۍ ته بريالی شو او د لاریونو په بهیر کې یې خپل لوړ تحصیلات تر سره کړل.

(۷) ۵- ۱۱ مخونه

دوکتور کفایت الله وردگ

دوکتور مفتي کفایت الله وردگ د ۱۳۳۹ هجري لمريز کال د وري د مياشتې په ۱۴ مه نېټه د وردگ ولايت د چک د ولسوالۍ د آبکزار په سيمه کې زېږيدلی او لومړني تعليمات يې له خپل کاکا او د آبکزار په لومړني ښوونځي کې بشپړ کړي دي. ښاغلي دوکتور مفتي کفایت الله وردگ تر دوکتورا پورې لوړې زده کړې په مصر او پاکستان کې کړې او د گڼو آثارو پنځونکی دی چې د ټولو ليکل شوو آثارو شمېر يې ۲۷ عنوانه ته رسېږي چې له دې جملې څخه تر دې مهاله د نوموړي ۵۰ عنوان کتابونه د چاپ په زبور ښکلي شوي دي. د کتابونو ژبه يې پښتو، دري او انگرېزي ده او د زياترو کتابونو منځپانگه يې له مختلفو اړخونو څخه د اسلامي دين په هکله شننه او څېړنه ده. بايد وويل شي چې دوکتور کفایت الله وردگ په نظر کې لري چې د خپلو آثارو شمېر په لومړي گام کې تر ۱۰۰ عنوان پورې ورسوي. ښاغلي دوکتور کفایت وردگ توانېدلی چې د زمزم په نامه يوه خيريه خپرنيزه موسسه رامنځته کړي، د همدې موسسې له لارې خپل کتابونه چاپ او په افغانستان او د نړۍ په ځينو نورو هېوادونو کې يې مينه والو ته په وړيا توگه توزيع کړي. دوکتور مفتي کفایت الله وردگ کاناډا، مصر، ايران، سوريې، لبنان، عربي نړۍ او پاکستان ته سفرونه کړي، د قرآن کریم حفظ يې کړی، تجويد يې په مسلکي توگه لوستی، مختلفې ژبې يې زده کړې او د رسمي تحصیلاتو تر څنگ يې د پښتونخوا په ديني مدرسو کې د ديني متونو د زده کړې دورې هم سرته رسولې دي. نوموړی توانېدلی چې په پېښور پوهنتون کې خپلو لوړو تحصیلاتو ته ادامه ورکړي او د مصر د الازهر له نړيوال پوهنتون څخه د دوکتورا علمي درجه تر لاسه کړي. دوکتور مفتي کفایت الله وردگ يو زړه سواند افغان او يو وياړلی وردگ دی چې خپل ليکل شوي آثار او کتابونه د چا له مالي مرستې پرته په خپله چاپوي او د مينه والو چوپړ ته يې وړاندې کوي. مختلفو هېوادونو ته د سفرونو پر مهال نوموړی و توانېد چې په ديني علومو سربرېه د انگرېزي، اردو، عربي او پارسي ژبې ژوره مطالعه وکړي او په ښه شکل يې زده کړي. د مهمو بهرنيو ژبو زده کړو د نوموړي د استعداد له غوړېدو سره پراخه مرسته کړې خو د علمي متونو د

ژباړې په برخه کې له کومې ستونزې سره مخ نه شي. ښاغلی دوکتور مفتي کفايت الله وردگ په ۱۳۸۳ کال هېواد ته راستون شو، څه وخت يې داوه طلبانه ډول د ملگرو ملتونو د سازمان د سلاکار په توگه کار وکړ چې وروسته د افغانستان په ستره محکمه کې د ملگرو ملتونو د تخنيکي سلاکار په توگه وټاکل شو. خود افغانستان په قضايي اداراتو کې موجوده شپږدلي حالت نوموړی له ستونزو سره مخ کړ او مجبور شو چې د لوړو امتيازاتو سره سره په ستره محکمه کې خپله دنده پرېږدي. ښاغلی دوکتور مفتي کفايت الله وردگ اوس مهال په خپلو علمي څېړنو بوخت دی او غواړي له همدې لارې د افغان ولس خدمت وکړي.

ارسلان (سليمي)

ارسلان سليمي په خپل وخت کې د افغانستان په کچه یوه پيژندل شوې ادبي او فرهنگي څیره وه چې له نامه سره یې ټول افغانان بلد دی ، هغه په پښتو او فارسي د واپو ژبو ، ډیرنثرونه لیکلي ، ښاغلي عبدالروف بینوا هغه ته په خپل اوسني لیکوال کتاب کې د تیزو احساساتو د درلودونکي لیکوال او شاعر لقب ورکړې ؤ.

ارسلان سليمي نه یوازې

یولیکوال ، اديب او شاعر ؤ بلکه یو علم پالونې شخصیت هم ؤ او تل به یې زیار ایسته چې د هېواد بچیانو د سالمې ښونې او روزنې لپاره د لیک او لوست زمينه برابره کړي .

هغه کلیوال ښوونځي چې ما پکې خپلې لمړنې زدکړې پیل کړې د ښاغلي ارسلان سليمي په نوښت او هڅو په ۱۳۴۲ لمريز کال د گردن مسجد د سیمې د مهتر خیلو په کلي کې په داسې حال کې چې د گردن مسجد د ټولو کلیو نه خلک راټول شوي وه ، پرانستل شو .

محمد ارسلان سليمي په ډیره سختې په دې توانیدلې ؤ چې د گردن مسجد د کلیوالي ښوونځي منظوري د وخت له حکومت نه واخلي ځکه هغه وخت هر څه لمړنې وه ، امکانات کم وه ، دولت له هره پلوه کمزوري وه او د ښوونځيو شميره د ټول هېواد په کچه ډیره کمه وه ښه مې په یاد شي چې ارسلان سليمي د مهتر خیلو په کلي کې د ملکانو د میلستون په سپاچه لور ولاړ ؤ او راغليو کسانو ته یې په خطاب کې وویل : ما ډیر زیار ایستلې ترڅو ستاسې د اولادونو د روزنې

لپاره ددې ښو نځې منظوري واخلم د پوهنې وزير ماته ويل چې مور نور امکانات نلرو پيسې نشته ته چې کومې سيمې ته ښو نځې غواړې دهغه سيمې دخلکو اولادونه دچک ولسوالي ديمبايي ښو نځې ته د زده کړو لپاره ولاړ شي نو ځکه زه اړ شوم چې نيغ له

محمد ظاهر شاه نه ستاسې د ښو نځې منظوري واخلم زما تمه داده چې تاسې خپل اولادونه په دې نوې ښو نځې کې شامل کړې که يې سن تر دولسو کلو او بنسټي وې هم خير، پروا نلري خو چې زده کړې وکړې او بيسواده پاته نشي له هغه ورځې وروسته به د محمد ارسلان سليمې نوم د گردن مسجد په خلکو ډير خوږ لگيده.

هغه په خپل کور کلي او سيمه کې هم ټول زده کړو ته هڅول اود او سنې گربت د ليسيې د بنسټ ډيره هم محمد ارسلان سليمې ايښې ده چې په څرگنده يې د لاس له نيالگيو نه همدا اوس غټې ونې جوړې شوې دي چې ټول وردک پرې وياړي اوس راگرځو د ارواښاد عبد الروف بينو د او سنې ليکوال د کتاب په حواله دهغه د ژوند لمړيو مرحلو ته.

« ښاغلي سليمې لمړنۍ زده کړې په جماتونو کې له ملا امامانو نه کړې دي او له هغه نه د پورته د يني کتابونو لکه صرف، نحوې او منطق کتا بونه يې هم

لو ستې دي تر څو د کابل په عربي دارالعلوم کې يې تر شپږم ټولگي پورې خپل زده کړې پای ته رسولې هغه په ۱۳۱۳ کال په قندهار کې د د پښتو ادبي انجمن د تحويلدار په حيث و ټاکل شو او بيا په ۱۳۱۴ لمريز کال د کندهار د مرافعي محکمې محرر و ټاکل شو او په ۱۳۱۵ کال د سرطان په مياشت کې په کابل کې د اصلاح ورځپاڼې پښتو محرر شو او په ۱۳۱۸ لمريز کال د جدې په مياشت کې چې د مطبوعاتو مستقل ريا ست جوړ شو نو ښاغلي سليمې د پښتو ټولني د لمړي غړي په توگه و ټاکل شو او ورسره د با ختر آژانس په موسسه او د نشراتو په لوی مديريت کې يې د پښتو ليکونکي په حيث کار کاوه په ۱۳۱۹ د ثور په لمړي نيټه د قطغن د ولايت د اتحاد د اخبار چلونکي و ټاکل شو په ۱۳۲۲ د آريانا د دايرة المعارف د پښتو څانگې په غړيتوب ومنل شو په ۱۳۲۳ کال د پکتيا ولايت د وړانگې د اخبار د چلونکي په حيث و ليرل شو له ۱۳۲۵ نه تر ۱۳۲۷ پورې د آريانا دايرة المعارف مرستيالي و په غاړه وه په ۱۳۲۷ کال د با ختر آژانس د لوي

مدیریت مرستیال و ټاکل شو په ۱۳۲۹ کال د قبايلو لوي مدير شو هغه زياته موده په قبايلو کې خپله دنده په مخ بيولې ده»

که د هغه کار نامې او فعاليتونه را و سپړل شي په کارنامو او فعاليتونو يې بنا يې کتابونه ډک شي خوځينې کار نامې يې په لنډه توگه په لاندې ډول يا ډولې شو . د کابل په زړه کې د غازي محمد جان خان په نوم د يوه واک نومول .

- د وردکو د ولايت نوم ، دهغه د ادارې تشکيلاتو او ولسواليو را منځ ته کول .
بناغلي محمد ارسلان «سليمي» د ادب په برخه کې هم د پام وړ خدمتونه ترسره کړي او زيات کتابونه يې ليکلي او ژباړلي دي
هغه کتابونه چې شا غلي محمد ارسلان سليمي ليکلي دي په لاندې ډول دي .

۱- د يولسم ټولگې تاريخ

۲- د دولسم ټولگې تاريخ

۳- نارنج گل (۱)

(۱) دا کتاب د ننګرهار د نارنج گل د هغه مشاعرې کتاب دي چې د هېواد يو سل لسو پښتو ژبنيو او درې ژبيو ليکوالو او شاعرانو خپل نظمونه او نثرونه پکې راغلي او محمد ارسلان سليمي چې دا وخت د نوموړې ټولنې ريس دي دا کتاب يې راټول کړي او د افغانستان د علومو اکاډمې د پښتو برخې ته د پراختيا د رياست په مرسته يې ۱۷۷ مخونو کې چاپ کړي دي

۴- د آريانا دايرة المعارف په ليکولو کې فعال گډون کونکي (۲)

(۲) په ۱۳۲۲ هجري کال د آريانا دايرة المعارف د ليکوالو په غړيتوب ومنل شو او له دريو کالو وروسته د دې دايرة المعارف د مرستیال په توگه يې په دنده وگمارل شو

۵- د ننګيالي پښتون ليکوال گډونوال .

۶- د پښتونستان د آزادې جرگه

۷- د خپلواکۍ تر نونو (په دوو ټوکونو کې) چې د آزادې په اړه مقالې ، شعرونه به پکې خپریدل

او هغه شمير کتابونه چې اروا بناد محمد ارسلان سليمي له انگرېزي نه ژباړلي دي د برتانه رسل دوه اثرونه چې يو يې په خان باور د ارواح پوهنې کتاب دي

اوبل يې د نيكېختې په نوم د نوموړې انگرېزي ليكوال دوهم اثر دې چې بنا غلې
ارسلان سلیمې ژباړلې دې
زما یادونه: (د مارشال شاولې خان درې ليکنه ده او پښتو ته را اړول شوې)
اخلاق: (د افغانستان د تعليمې نصاب د اووم ټولگې مضمون)
هغه نه يوازې دا چې په دولتي ادارو کې يې لوړې
چوکۍ په مخ بيولې او زيات وخت يې په هلمند کې
دندې تر سره کړې بلکې يو قومي مخور شخصيت هم
و چې تل به يې د خپل قوم په گوډو، ماتو او د خپل
منځي شخړو په حل فصل کې فعاله ونډه درلوده هغه
د وخت له حکومتونو سره هم د خپل قوم د حقوقو په
اړه هم زياتې ډغرې وهلې دې او څو څو ځله به له
حکومت نه خفه او مرور شو څو حکومت تر پنځو
شپږو ورځو زيات ددې توان نه درلود چې هغه د خفه
پاته شي ژر به يې بيرته را پخلا کاوه

د هغه د شعر يو ه بيلگه:

چې په بريښ د دنيا ټوله رڼا کيږي
تجلا د په عالم باندې خوره ده
انس جنس باندې فرمان د تل چليږي
په دنيا د هره ورځ نوې دوره ده
بيله تا سپيتوب کله حاصلېږي
په حديث کې مې ليدلې اشاره ده
دا خوته يې چې عالم په تا نازيږي
په دنيا د رحمت لمن خوره ده
سلیمې چې يې تر څو قلم چليږي
تا به ستايې ځکه ستا توره تيره ده

اروانباد سلیمې د مرحوم اسد خان زوي په کال ۱۲۹۷ هجري کال د گونده کول ددرې د لیگې بابا خیلو په کلې کې په یوه دینداره کورنۍ کې زیږدلې او د وردکو د مایارو د قبیلې د سید خلیل په اولاده کې د ابراهیم خیلو په خانگه پورې اړه لرې او په پانې نړې کې له ۶۱ کاله عمر تیروولو وروسته په ۱۳۵۷ هجري کال د شور په شپږمه نیټه په داسې حال له دنیا نه سترگې پټې کړې چې د غوايې کودتا را پیل شوې وه او په سبايې جنازه د ارغندي چوک په هدیره کې خاورو ته وسپارل شوه.

• (۶) ۴۹-۵۳ مخونه

آغا محمد غیرت (غیرت)

آغا محمد غیرت د یوه متکر او نوبت گرافغان په توگه ډیر داسې څه خپاره کړي چې تر اوسه د چانه وورپام او که یې وورپام هم وای نو داسې معلوماتي مواد او جغرافیایي نقشې لکه غیرت چې خپرې کړې دی له وس او توان نه به یې لوړه خبره وه او نه به وپرې توانېدلي ډیر متفکر مغزونه یې په دی خو کاشکي چې په افغانستان کې نه بلکه د نړۍ د یوه کوم داسې هېواد وگرې وای چې هلته د متفکرو او نوبتگرو مغزونو قدر او منزلت وای او زړه سواندي او په وطن مین واکمنان یې در لودای.

هغه نوبتونه چې آغا محمد غیرت د هېواد په تاریخ او جغرافیا کې را منځ ته کړي په حقیقت کې د هغه کلف کلی ده چې د دې کلی پواسطه په ډیره آسانی په یوه ځغلنده نظر د افغانستان پنځه زره کلن تاریخ ته د یوې نقشې په دننه کې وروصل کیږو چې په ډیره آسانی هر لیدونکي او لوستونکي کولای شي د پېړیو په پورېو کې د خپل هېواد د تاریخ بشپړې آیینې ته وروصل شي په دغه نقشه کې تر هر څه لومړی د (آریانا، خراسان او افغانستان) تاریخي نومونو ډل بندي شوی او وروسته بیا د هر نامه په چوکات کې د واکمنیو او امپراطوریو بشپړه شرح راغلی ده د آریانا په دوره کې چې د افغانستان تر ټولو لومړنی او قدیمی نوم دی او له میلاد نه ۱۰۰۰ کاله دمخه د اویستا له زمانې بیا تر پنځمې میلادي پېړۍ پورې دغه نوم د افغانستان لپاره کارول شوی دی، د دې دورې د واکمنانو تشریح راوړو. پيشدادیان چې ۱۲۰۰ کاله له میلاد نه دمخه یې د افغانستان په اوسني جغرافیایي محدوده واکمن وه تشریح راغلي ده. ۱۰۰۰ کاله له میلاد نه دمخه کیانیانو په آریانا کې واکمنی درلوده.

۴۰۰ کاله له ميلاد نه د مخه د اسپه کورنی په اريايي قلمرو حکومت کړی دی بيا د يوشه وخت لپاره اريايي ملک د پرديو (هخامنشيانو يونانيانو او هندوانو) تر تارا کونو لاندې را غلی دی چې له نيکه مرغه د شرمونکې ماتې سره مخ شوي دي. د اريانا په سرزمين ۱۳۵ نه تر ۲۵۰ ق م پورې د باختري يونان مستقل حکومتونه را منځ ته شول.

کوشانيانو او يفتليانو په اريانا حکومتونه کړي تر هغه چې د اسلام مابين دين افغانستان ته راغی او ددې ملک نوم هم له اريانا نه خراسان ته واړول شو. د خراسان په دوره کې اوسنی افغانستان د اسلام په سپيڅلی دين مشرف شو او دلته په وار سره د طاهريانو، سامانيانو غزنويانو سلجوقيانو غوريانو او خوارزمشاهيانو عادل او ظالم خپلواک حکومتونه را منځ ته شول تر څو د جنگيزد ساعقي په را منځ ته کېدو سره د خراسان د خلکو د قتل عام مرحله را ورسېد ه چې اغزن تاريخ لري.

تيموريان را منځ ته کيږي خو له وروسته خراسان يو ځل بيا د گاونديو هېواد ددری گونې شوم مثلث تر حملو لاندې را ځي چې د شمال پلوه ضلع شيبانيان د ختيځ پلو بابری حکومت اود لودیځ له لوري د صفويانو حکومتونو دا ملک تر گواښ لاندې را ووست.

د ميرويس هوتکي په مشری هوتکيان را منځ ته کيږي او بيا په ۱۸۱۸ کال د احمد شابدالي په مشری سدوزيانو امپراطوري را منځ ته کيږي.

د امير شيرعلي په مشری د محمد زايي کورنی را منځ ته کيږي.

د کمونستانو او مجاهدينو غوبل او کور گډيو جگړو انځور هم په دې نقشه کې را غبرگ شوي دی گران لو ستونکي به حيران شي چې ددې تشریح ته څه اړتيا وه خو اصلا خبره داده چې دا ټول پنځه زره کلن تاريخ له ټول مفهوم او تشریح سره په دې يوه نقشه کې داسې ځای په ځای شوي چې لو ستونکی د سترگو په رپ کې بشپړ مفهوم ته وروصل کوي او همدارنگه د همدې نقشې يوې نقشې په تشریح آغا محمد غيرت يو کتاب هم ليکلي چې دغه دورې په جزياتو پکې تشریح شوي دي خو هغه کسانو چې تاريخ سره لږ څه معرفت لري په ډير اسانۍ يې په ذهن د افغانستان د ۵۰۰۰ کلن تاريخ انځور ځای نيسي.

دوهم اثر (افغانستان پیژندنه ده) چې د یوې نقشي په دننه کې یې ټول مهم مواد ځای په ځای شوي چې یوه نظر د افغانستان بشپړې پیژندنې ته لیدونکي وصل کوي، په دې نقشه کې د افغانستان ټول اداري تشکيلات، طبیعي جوړښت د افغانستان د بنارو ترمنځ فاصله د کیلو متر په سنجش او همدارنگه د هېواد د ولایتونه د درجو په بنسټ او په هغه شاملې ولسوالۍ د درجو په اساس شاملې دي

د نړۍ د آئینې په اړه بله نقشه ده چې د نړۍ له پیداښت یانې د تیرو ټولولو دوره بیا تر نن پورې د مدنیتونو ټول بهیر په ډیر ساده ډول پکې شامل دی. او همدارنگه د نړۍ ټول خپلواک هېوادونه چې په هر براعظم کې واقع دي په ډیر مهارت یې په دې نقشه کې معلومات ورکړل شوي دي.

د نړۍ مهم نوښتونه او اختراعات د هغه د مخترع نوم د اختراع له کال سره دا په ځنځیري توګه ټول غبرګ پکې لیکل شوي دي ددې تر څنګ د وردګو د سیمې پراختیایي نقشه چې په هغه کې د وردګو د سیمې بشپړه جغرافیایي پیژندنه شوې ده د ولسوالیو په تشکیل کې په بیلا بیل ډول د وردګو د کلیو نومونه د هرې ولسوالۍ د ښوونځیو شمیره د لیسو منځیو او لومړنیو ښوونځیو په بنا د وردګو مشهور شخصیتونه پکې ذکر شوي دي او همدارنگه د تدریس په اړه یې د عمومي لارښوونې یو نقشه هم ترتیب کړې ده چې د ښوونکو لپاره لازمي اسانتیاوې په کې ځای ځای شوي دي بریالی ښوونه او روزنه څه شی ده او د ښوونځیو لپاره د درې ژبې دستور هم شامل دی خو آغا محمد غیرت هم د یو شمیر نورو افغان نوښتګرو په څیر د خپلو ټولو نوښتونو سره سره د ناامیدۍ په حاشیه کې مجبور ژوند تیروي او د خپل اولاد په نفقه پورې حیران دی خو دا چې د خپلو نوښتونو په جرم (!) بیا هم ژوندی پاته دی لوی غنیمت دی که نه داسې استعدادونه خو په افغانستان غوندې یوه ملک کې د مطلق مرګ لیاقت لري په داسې یو ملک کې چې نوښت هلته جرم ګڼل کېږي او هغه ته پراختیا ورکول بالکل کفر، ځکه مور افغانان په دې محکوم یو چې د نړۍ د پرمختګ له کاروان وروسته او په تورو تیارو کې وساتل شو او هیڅکله مو سترګې خلاصې نشي او نه مو استعدادونه وغورځوي باید له اوله تر ازله د ژوند په تېرولو برخو نړیوالو ته احتیاج او لاسونه مو ورته اوږده وي

تاریخ شاهد دی چې په افغانستان کې ډیر نوښتگر مغزونه و خوزمینه ورته مساعده نشوه.

غیرت د ژوند له پیل نه د هېواد په جغرافیایي جوړښت کې ډیر نوښتونه کړي هغه داسې نقشې ترسیم کړي چې تر اوسه د چيودوزی ریاست د هغه په ترسیم نه دی توانېدلی د غیرت نقشې ټولې په مقیاسونو برابرې او د طول البلد او عرض البلد سیستم بشپړ پکې رعایت شوی دی.

غیرت ته ددې زمینه نه ده برابره شوي چې خپل استعداد د مالي امکاناتو په درلودلو سره لا پسې پراخه کړي دا چې تر اوسه ژوندی پاته دی او نه دی وژل شوي دا هم غنیمت دی آغا محمد غیرت د ارواښاد عبد لمحمد خان زوی په ۱۳۳۳ هجري شمسي کال د جلگې ولسوالۍ د وردگو ولایت د دورانپو په کلي کې زیږدلی دی او په ۱۳۴۳ کال یې د جلگې په لومړنۍ ښوونځي کې زده کړو ته گونډه ماته کړې او په ۱۳۴۸ لومړنۍ زده کړې بریالی تر سره کړې دی او له هغه وروسته یې منځنۍ زده کړې د شنیز د تکيې په ښوونځي کې له ۱۳۴۹ نه تر ۱۳۵۱ کال پورې تر سره کړي او ثانوي زده کړې یې په ۱۳۵۴ د حبیبې په عالي لیسې کې سرته ورسولي.

هغه به د حبیبې په لیسې کې د دیوالي جریدو لپاره د ساینس او اجتماعیاتو په برخه کې مضامین لیکل چې په همدغه وخت کې به د زده کونکو او ښوونکو لخوا ډیر هڅول کیده په ۱۳۵۵ کال یې د عسکری خدمت دنده ادا کړه او په ۱۳۵۷ کال د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې د ریاست د درسي کتابونو لپاره د نقشو، چارتونو، هندسي اشکالو او د اسلامي علومو په خطاطۍ بوخت شو هغه به دا وخت د پوهنې وزارت، علومو اکاډمۍ، کابل پوهنتون او د رادیو تلویزیون له کتابتونو گټه اخیستله او په مطالعه به یې دومره وخت تیراوه چې ان د هغه روغتیا ته به یې هم زیان رساوه هغه په همدغه وخت کې په نوښتونو لاس پورې کړ او د هېواد د پنځه زره کلن تاریخ د لیکلو نظریه یې په ذهن کې پیدا شوه هغه دا وخت د پوهنې وزارت تدریسي سیستم ته دومره گټور شو چې د پوهنې د وخت وزیر محمد ابراهیم مجید سراج هغه په نقدي مکافاتو او ستاین لیکونو وویاړه چې دا گام د هغه د لاهڅونې سبب شو.

يو کال وروسته د کمونستانو خونړی کودتا را منځ ته شوه چې ترڅ کې به يې هرچاته د شک او تردید په سترگه کتل کېدل تر هغه چې روسانو په افغانستان بربند تيری وکړ او آغامحمد ددغه اشغال په وړاندې په ډاگه او ښکاره مخالف پيل کړ او په روسانو او کمونستانو پسې به يې په ډگر تبلیغات کول ترڅو چې د ۱۳۶۰ کال ونيول شو او د نظارت او پلټنې په بهير کې ټول هغه واقعیتونه او حقیقتونه بیان کړل کوم چې و نوله امله يې د دولت ضد تبلیغاتو په تورد وخت د اختصاصي انقلابي (!) محکمې د رییس او غړو لخوا په څلور کاله او شپږ میاشتې تنفیذي بند محکوم شو او د بند ټوله موده يې د څرخي پله په زندان کې بشپړه کړه تر هغه چې په ۱۳۶۵ کال له دغه زندان نه خلاص شو .

له زندان وروسته يې د کابل ښار په لیسو کې د څه وخت لپاره د ښونکي په توگه پاته شوی ترڅو په ۱۳۸۹ کال يې د افغانستان د تخنیکي او مسلکي زده کړو په انسیستوت کې هم دنده تر سره کړې ده .

غیرت د ژوند په شیبو کې دی څلور زامن او څلور لوراني لري *

(۹) ۷۰-۷۲ مخونه •

ژباړن

زبير شفيقي

((ليکوالي مې له شعر نه را پيل کړه،
شعر مې له دردونو څخه وليکواو
دردونه مې د شوروي د سرې بربوکی په
منځ کې وليدل.))

دا د هېواد د تکړه ليکوال او شاعر
محمد زبير شفيقي څرگندونې دي، خو
د شفيقي شهکار قلم، ليک او
ليکوالۍ له ډېرو سترگو خوبونه

تښتولي، د ډېرو په زړونو يې پټۍ لگولې، ډېر يې ژرولي او د ډېرو نورو سخت
زړيو انسانانو د زړونو تينگې غوټې يې د اوښکو په بهولو سره پرانيستې دي.
د مطالعې خاوندان هېڅکله هم د هغه د آثارو د مطالعې پروخت د تفریح
غوښتونکي نه دي، د لوستونکو لپاره د هغه د آثارو پرانيستل يوې نوې نړۍ ته
ننوتل او په ذهنونو کې د پخوانيو زمانو انځورول دي.

په ټولو داستانونو کې يې خيال د ژړا او خوښۍ په وزرونو دومره ځواکمن الوت
کوي چې تل پرې الوتل د سرې زړه غواړي، خو د داستانونو پایته رسول يې د هغه
چا په څېروي چې په خوب کې د زړونو د ارمانونو د نيا ته تللی وي او په را
ويښېدو سخت پښېمانه شي.

په دې اړه د هېواد د وتلي شاعر پير محمد کاروان هغه خبره د يادولو وړ ده چې
وايي، د زبير شفيقي ژباړل شوی ناول "محمد بن قاسم" يې د خونې په تاخچه کې
پروت و: ((يو ماښام مې دغه کتاب د پام غلطولو لپاره را واخيست، خو په هر
توري او هره کرښه کې يې جذابيت او کشش و، له دې کبله مې د کتاب تر پايه زړه
ترې بېل نه کړ.))

د هغه ټول ژباړلي داستانونه د الفت، خیال، انځورگرۍ او عواطفو په ژبه د اسلامي تاریخ درسونه دي، چې تل یې د اسلامي تاریخ مېرني د وخت د لویو او بې سیاله ځواکونو په وړاندې درولي او د هغوی د ایماني ځواک پر بنسټ ترلاسه کړیو مېرني ته یې د نننۍ زمانې د خلکو احساسات د اوبسکو په باران کې وړاندې کړي دي: ((خلک زما داستانونه د دردونو، ژړاگانو او نهایت خوښیو مجموعه بولي، خوزه باید ووايم، چې دا زما د لیکنو نه بلکې د اسلامي تاریخ ځانگړنه ده.))

پر هېواد د شوروي سرو لښکرو د تیري پر وخت د همدې لیکوال ځواني وه، دغه وخت په هر کلي او کور کې هر ماشوم او ځوان شورویان وپېژندل، په دې لړ کې هغه هم د هېواد په وړاندې خپل مسؤلیت درک کړ، د شوروي د استعماري ځواک په وړاندې یې قلم ته لاس کړ، د هغوی په وړاندې یې د شعر په ژبه مبارزه پیل کړه او وروسته یې ټولو هېوادوالو ته د هغوی اهداف او غوښتنې وسپړلې: ((شعر لیکل مې له همدې وخت نه را پیل کړل چې ډېری یې د هغه وخت په مجلو او اخبارونو کې چاپ شوي دي.))

د ماشومتوب، نوي زلمیتوب او با احساسه ژوند تر منځ یې د بېلتون کرښه په همدې وخت را کښله: ((د ژوند رنگ بدل شو، د خوښیو ځای دردونه او هستوگنې ځای مو غرونه شول.))

د هغه د شعرونو مرگ او ژوند د مجاهدینو په ژوند پورې تړلي و، ځکه د هغه ډېر شعرونه مجاهدینو لوستل او په خپلو جیبونو کې به یې گرځول: ((زما ډېر شعرونه د مجاهدینو په جیبونو کې او یا یې له ځانه سره گور ته یوړل، ځکه هغوی به په خپلو جیبونو کې گرځول.))

ډېر شعرونه او لیکنې یې تر خاورو لاندې شوې، خو د هغه قلم سترې او دمه نه شو، بلکې په پرله پسې توگه یې ډېر اخبارونه او مجلې د محمد زبیر شفیقي په نوم خپرې کړې.

محمد زبیر شفیقي د جنت گل زوی او د وردگو ولایت د چک ولسوالۍ په اله خېلو کې زیږېدلی دی، زده کړې یې د حضرت عمر فاروق په عالي لېسه کې سرته

رسولې دي. له بنوونځي تر فراغت وروسته د کابل پولي تخنيک پوهنتون ته بريالی شو.

هغه لا د همدې پوهنتون په دوهم سمستر کې و چې د هېواد د بدمرغۍ ورځ را ورسېده او د شوروي اتحاد سرو لښکرو د يرغل له کبله يې د مهاجرت ستونزې، مسافرتونه، لورې او تندي وگاللې، خو له دې سره سره په خپل هوډ ټينگ پاتې شو: ((پر هېواد د راغلې بدمرغۍ له کبله کور، کلی او پوهنتون رانه پاتې او د لومړي ځل لپاره د غرونو او گرنگونو له سختو مزلونو، لورې او تندو سره مخ شوم.))

د هغه په خبره د ژوند تر ټولو بده ورځ يې همدا وه چې خپل هېواد يې پرېښود: ((د هېواد پرېښودل ډېر سخت کار و، په شپو شپو مو په غرونو کې مزلونه وکړل، خو وزيرستان ته ورسېدو او هلته له نورو ملگرو مجاهدينو سره يوځای شوو.)) نوموړی تر دوه کاله مهاجرت وروسته پکتيا ته راغی، په جهادي هلو ځلو يې پيل وکړ، خو وروسته بېرته پېښور ته مهاجر او د هجرت پر مهال په ادبي او فرهنگي چارو بوخت و: ((د هجرت پر مهال مې د سهار په نوم يوې ورځپاڼې سره همکاري کوله.))

پېښور ته له هجرت راهيسې د نږدې دېرشو کلونو پرله پسې ادبي او فرهنگي هڅو په ترڅ کې د شفق، اميد، حریت، منبع الجهاد مجلو او شهادت، سهار، ويسا او نورو گڼو ورځپاڼو او مجلو سره د مدير او ليکوال په توگه پاتې شوی دی. د هېواد په بېلابېلو ورځپاڼو، مجلو او مطبوعاتو کې د هغه په زرگونه مقالې چاپ شوې دي او لاهم د ويسا ورځپاڼې مدير مسؤل دی: ((زما مقالې ډېرې زياتې خپرې شوې دي او اوس هم له ويسا او نورو ورځپاڼو څخه زما ليکنې خپرېږي.)) د شفيقي له ليکلو او ژباړليو آثارو څخه تر دېرشو ډېر چاپ شوي او په همدومره اندازه نور آثار يې چاپ ته انتظار باسي: ((دېر آثار مې مناسب وخت ته اړتيا لري او ډېر نورو ته بيا تر اوسه وار نه دی رسېدلی.))

شفيقي په پښتو ژباړه کې د ځانگړي مهارت او وړتيا خاوند دی او د همدې وياړ پر بنسټ ورته د پښتو ژبې د لومړني ژباړونکي "ابو محمد هاشم بن الزيد سرواني

البستي "د سرو زرو مډال هم ورکړل شوی دی: ((دغه مډال راته د افغان کلتوري ټولني جرگې له خوا راکړل شوی دی.))

محمد زبير شفيقي د اردو ژبې ليکوال محمد نسيم حجازي، ديارلس ناولونه په پښتو ژباړلي چې ډېر زيات مينه وال لري: ((له نوي نسل سره زما د تر او او پېژندگلوي، وسيله همدغه ژباړلي ناولونه دي چې د فکري او يقيني جوړښت په رامنځته کولو او له اسلامي تاريخ سره د ځوانانو د پېژندگلوي يوه ډېره مهمه وسيله ده.))

نوموړي د نسيم حجازي د ټولو ناولونو د ژباړې لړۍ پايله رسولې ده او اوسمهال په دې هڅه کې دی چې د همدې ناولونو په رڼا کې د خپل هېواد جهادي پېښې خوندي کړي: ((ناول او داستان ليکل مې عادت گرځېدلي، خو له بده مرغه يولې ناروغۍ او کمزورۍ د دې اجازه نه راکوي چې د په خوا په څېر ليکنې وکړم.)) شفيقي په لومړي ځل د "جهاد زمزمې" تر سرليک لاندې خپله شعري ټولگه چاپ کړه.

د شعر په ژبه د جهاد په وخت کې د "وينو پيغام، د جهاد زمزمې" په نومونو يې دوې شعري ټولگې چاپ کړې، خو اوس له شعر ليکلو څخه لرې شوی دی: ((د ښه شعر لوستل او اورېدل د په خوا په څېر خوند راکوي، کله کله په ذهن کې مات گوډ تصورونه هم جوړ کړم، خو د ليکلو شيمه يې را سره نه وي، هماغسې پاتې شي او بيا د وخت تر گردونو لاندې پټ شي.))

شفيقي تل د خپل قلم په مرسته د هېواد د ملي ارزښتونو ساتنې، پالنې او آزادۍ په برخه کې قلم چلولی او د يوه نوموتي ژورناليست، سياسي کارپوه، ليکوال او ورځپاڼه ليکونکي په توگه شهرت لري او د ډېرې رسنيو د مشر، مسؤل او مدير په توگه يې دنده ترسره کړې ده: ((له څه باندې درې لسيزو راهيسې، د چاپي، راډيويي او تلوېزيوني رسنيو په برخه کې مې کار کړی.))

شفيقي د کورنيو جگړو پر مهال په پېښور کې اوسېدو او همدا مهال يې د "سهار" په نوم د افغان کډوالو په يوه ورځپاڼه کې په زرگونو مقالې خپرې شوې دي: ((په دغه مجله کې مې د سياست، فرهنگ، اقتصاد، پوځي او ټولنيزو چارو په برخه کې تر ۴۵۰۰ ډېرې ليکنې خپرې شوې دي.))

د شفیقي په خبره تل یې د رسنیو د آزادۍ او ژورنالستیکو اصولو پر بنسټ د افغان ولس له غوښتنو سره سمې لیکنې کړې دي او وایي چې له دې کبله یې د ځینو کړیو له لوري تهدید شوی هم دی: ((هر چا د خپلې واکمنۍ پرمهال راته ویلي چې داسې لیکه او داسې مه لیکه، خو دغه فشار د مهاجرت په دوره کې د کوربنو له لوري ډېر زیات و.))

خو هغه تل خپل ژورنالستیک رسالت ساتلی: ((ما تل هغه څه لیکلي چې خلکو ویلي، غوښتي او کړي دي.))^{*}

* (۲۱) ۱۷ مخ

دیني عالمان

زمرک- یاسر (استاد یاسر)

استاد (یا سر) په ۱۳۴۸ کال هغه وخت چې د حبیبې په لیسه کې زده کونکی ووله اسلامي غورځنگ سره یې پیژندل گلوي پیدا شوه او په دغه چوکاټ کې یې رسماً مبارزه پیل کړه او په زړه پورې دا وه چې هغه دا وخت د حبیبې لیسې د ممتازو شاگردانو په ډله کې د یوه کال لپاره د امریکا متحده ایالاتو ته د زده کړو لپاره ولاړله دې چې مبارز شخصیت وونو د امریکا چاپیریال دهغه په روحیه کومه منفي اغیزه ونکړه او بیرته په سالمه اسلامي آید یالوژی هېواد ته را وگرځید او د خپلو مبارزو ورونو ترڅنگ یې اسلامي مبارزه لاپسې گړندی کړه .

د محمد داود خان د واکمنۍ په مهال استاد یاسر د هغه لږ شمېر مبارزینو په ډله کې چې د سردار محمد داود خان د رژیم مخالفین وو ، پیښور ته ولاړ او هلته د اسلامي تحریک لهما مبارزینو سره یوځای مبارزه پیل کړه او عجالتاً د دغه نهضت په تشکیل کې د مالي کمسیون مسوول وټاکل شو .

له یو څه هسکو ټیټو وروسته په پیښور کې زړه تنگی شو او د زده کړو د بشپړولو لپاره له پیښور نه سعودي عربستان ته ولاړ دهغه دا سفر نوموړي هېواد ته د دغه سبب شو چې له عربي اسلام پالو شیخانوانو نوري اسلامینې سره ژوره پیژندگلوې او بلدیټ پیدا کړې او هغوي د افغانستان د اسلامي نهضت له موخو سره بلد کړې د عربي هېوادو ته د استاد یاسر دا تگ د دغه سبب هم شو چې عربي

نړۍ د اسلامي نهضت د یوه ډاډمن تمویل کونکې مرجع په توګه په افغان اسلامي جهاد کې ونډه واخلي.

استاد یاسر د همدې باور په رڼا کې تنظیمی رهبران عربو ته ورپېژندل تردې منځ یوناڅاپه دغویې خونړۍ کودتا رامنځ ته شوه، استاد یاسر د مسلحانه جهاد په تکل بیرته پېښور ته راغی او د کونړ، پکتیا، وردګو په جبهو کې عملا وځنګید او په ضمن کې دا وخت د جمعیت اسلامي د (تنظیم دعوت) د مسوول په توګه هم وټاکل شو.

یاسر د مجاهدینو له اتحاد او اتفاق سره ډېره مینه درلوده او هیڅکله یې د یوه تنظیم یا یوې ډلې په ګټه فکر نه کاوه بلکې د مجاهدینو تر منځ یې د اتحاد او یوالی په اړه د قرآنی ارشاداتو په رڼا کې ډېر پراخه اولوې فکر درلود، له همدې امله هغه تل په دې هڅه کې و چې د مجاهدینو تر منځ یو ریښتني اتحاد را منځ ته شي هغه د مجاهدینو لپاره د یوالی او اتحاد د هلو ځلو یوه څرګنده بیلګه دا وه چې یو وخت د سخیداد فایز او فیضان په ملګرتیا وردګو ته راغی کله چې یې کله او کله یې جومات په جومات وګرځیدل او مجاهدین یې یوالی او اتفاق ته را وبلل چې دا سفر تر ډېره بریده بریالیه و او ځکه د مجاهدینو په روحیه کې یې د اتفاق په اړه مثبت بدلون راوست.

استاد یاسر نه یوازې په خپل قوم کې د مجاهدینو تر منځ د اتفاق او اتحاد غوښتونکی و بلکې دهغه په ګډون د یوشمېر وحدت غوښتونکو څیرو هلې ځلې د دغه سبب شوي چې د درې ګوني او پنځه ګوني اتحاد او وروسته بیا اوه ګوني اتحاد را منځ ته شي په دغه اتحاد کې استاد یاسر ته د بهرنیو اړیکو مسوولیت وردغاړې شو خو کله چې په پېښور کې د مجاهدینو (جلاي وطن) موقت حکومت را منځ ته شو او حضرت صبغته الله مجددی د هغه مشر وټاکل شو نو استاد یاسر د دغه حکومت په کابینه کې د اطلاعات او کلتور د وزیر په توګه وټاکل شو او کله چې په کابل کې د کمونسټانو حکومت را نسکور شو نو دا حکومت د مجددی تر مشرۍ لاندې کابل ته راغی استاد یاسر په دغه حکومت کې (چې د افغانستان د اسلامي دولت تر عنوان لاندې یې نوی په فعالیت پیل وکړ) د سخا ختماني چارو د وزیر په توګه چې اوس دا وزارت د (ټول ګټو) یا فواید عامې د

وزارت په نوم یا د یېرې، وټاکل شو، کله چې په کابل کې د اسلامي تنظیمونو د مجاهدینو ترمنځ د ټولو اسلامي، اخلاقیو جهادیمو ازیانو خلاف خپل منځي کورگهې جگړې پیل شوي نو استاد یا سرته دا جگړې، وژنې، ناخوالې، ناشدې، تاوتریخوالی او نوري نادودې د زغم وړنه وي نو سمه لاسه یې په غوڅه پریکړه د وزارت له دندې استعفا ورکړه او دیوه آزاد خیاله او له گناهه د خلاص ژوند په لور یې مخه وکړه او په واقعي مفهوم یې د اسلامي نهضت د دعوت لپاره د دوهم ځل لپاره له سره هلې ځلې پیل کړي کله چې د طالبانو تحریک د هېواد په سهیلې برخو کې رامنځ ته شو نو استاد یا سر په ډېره مینه د دغه تحریک کړنو ته سترگې په لار پاته شو، خو ورسره همکار نه وو، له یو څه وخت وروسته کله چې طالبانو په (اصتلاح د وخت له موجوده حکومت نه) په نیول شویو سیمو کې بشپړ امنیت تامین کړ نو د استاد یا سر نظر هغوي ته د یو (لاسی) له امله نیک شواو د طالبانو له تحریک سره د نظراو عمل یو څه نږدې والی پیدا کړ خو د امریکایانو په را تگ او د ملک په ثانی اشغال سخت ودرید او کلک د طالبانو پلوی شو ځکه د اسلامي نهضت د مبارزې اصیلې موخې دا وخت د طالبانو د تحریک له موخو سره یوشان ته وي دواړه د اشغال او استعمار ضد نهضتونه او تحریکونه وه.

خو یو وخت په ډېره نا باوري ولیدل شول چې له اسلامي نهضتونو او تحریکونو سره د پاکستان د مذدب او دوه مخې سیاست له مخې استاد یا سر چې له مردان نه د پېښور په لور را روان وه د دغه ملک د استخباراتي کړیو لخوا د نا معلوم جرم په جرم و نیول شو او له څه مودې وروسته امریکایانو او افغان حکومت ته په لاس ورکړل شو چې تر ۲۰۰۷ کال پورې د څرخې پله په زندان کې وو د هغه د خلاصون لپاره خوځوځله د وردگو مخور او د نورو اسلامي تنظیمو مشران استاد یا سر ته ورغلل او له ده یې هیله وکړه چې موږ به ضمانت وکړو او تا به له بندیخانې خلاص کړو خو شرط به دا وي چې ته به دلته په کابل کې او سپرې، خو هغه له چا سره د خپل ځان د خلاصون په اړه کوم تړون ته غاړه کینښوده تر هغه چې په ۲۰۰۷ کال له یوه ایټالوي خبریال سره تبادل شو او هلمند ته بوتلل شو خو له دې چې استاد زمرک یا سر یو آزاد خیاله اسلامي مبارزو او په واقعي مفهوم مبارزه یې خوښوله نو له هلمند نه بیرته پېښور ته ولاړ خو د هغه دا ټول حرکات او سکانات د سیمې د

مغرضو او دوه مخيو استخباراتي کړيو تر ټينگې څارنې لاندې وو تر هغه چې يو ځل بيا د همدې کړيو، له خوا ونيول شو او بندې شو، خو هيڅوک نه وه چې پوښتنه وکړي چې دا ټول ولې؟ او ولې د هغه په برخليک دومره ملنډې وهل کيږي.

د ۱۳۹۱ کال د غويي د مياشتې د ديارلسمې نېټې د افغانستان د چاپي، تصوير باو غږيزو رسنيو د رپوټونو له مخې چې د طالبانو خبرخاينو هم دا خبر تائيد کړه د استاد زمرک ياسر د برخليک په اړه په لاندې متن خبر را غلې وو.

د طالبانو د اسلامي تحريک يو مشر محمد ياسر چې د پاکستان د استخباراتي کړيو په بند کې وو په دې وروستيو کې په مرموز ډول له منځه تللي دي، ياسر چې د پخواني شوروي اتحاد د ځواکونو د شتون په وخت کې د افغانستان د اسلامي تحريک مرستيال وو او د مجاهدينو لخوا د کابل له نيول کيدو وروسته په څو لوړو دولتي پوستونو وټاکل شو او په پای کې له طالبانو سره يوځای شو او د دغه تحريک د فرهنگي کومېټې او د سياسي چارو مسوول وټاکل شو هغه د افغان حکومت له بند نه د يوه ايتالوي خبريال په بدله کې خوشي شو او بيرته پيښور ته ولاړ خوله يو څه مودې وروسته هغه يو ځل بيا د دغه هېواد استخباراتي کړيو ونيو او په مرموز ډول يې له منځه يوړ.

• (۷) ۹۱-۹۵ مخونه

محمد عبدالله (خوشحال)

شيخ الحديث والتفسير محمد عبدالله
خوشحال چې په جغتو او دوردگو په نورو
سيمو کې پر مولوي خوشحال شهرت لري
دمتآخرو علماوو په لړ کې يو جيد او بحري
عالم دی چې د عالم الاسلام د اصلاح
لپاره يې د اسلام سپيڅلې دين په
ريښتني مانا او حقيقي بڼه تفسیر او
روښانه کړی او په دې اړه يې زښته

د یر توضیحي کتابونه لیکلي دي او دهغه مبتدلو رواجي مسایلو خطر او عذاب ته
يې چې د زماني په تیریدو سره يې ديني صبغه خپله کړې ده د مسلمانانو پام وړ
اړولی دی همدارنگه د ديني علومو تر څنگ يې په عصري او سياسي علومو کې يې
هم د مطالعې له لارې کافي معلومات تر لاسه کړي دي ، مولوي محمد عبدالله
خوشحال خپل ټول وخت د ديني علومو تدریس او د عصري او سياسي علومو په
اړه آفاقي مطالعې ته وقف کړی دی چې نتيجتا هغه يو متعصب عالم نه ، بلکې يو
روشن ضمير عالم دی چې هره ديني او سياسي پوښتنه په خلاصه ټنډه جوابوي ،
محمد عبدالله خوشحال د ژوند له پیل نه د اسلامي نهضت يو پياوړي غړی
او متعهد مجاهد پاته شوی ، کله چې د سردار محمد داود خان د واکمنۍ په مهال
په ښوونځيو پوهنتونو او نورو دولتي ادارو کې د کمونستانو په ضد مبارزې او
لارپوڼه پیل شول نو محمد عبدالله خوشحال هم چې دا وخت د غازي محمد جان
خان په ښوونځي کې معلم و له دې چې مبارزه روحیه يې درلوده د اسلامي نهضت
لیکو ته شامل شو او په ډیره ميرانه يې په همدغه تنکي عمر دخپل توان او قدرت
په اندازه د دين او وطن له دښمنانو (خلقیانو او پرچميانو) سره د غازي محمد
جان خان د ښوونځي په چاپیریال کې مبارزې او مقابلې پیل کړې ځکه دا وخت د
کمونستان جرړي د وردگو په ښوونځيو کې د يو شمير لاوباليو نادانه زده کونکو

د بشپړې ناپوهۍ له وجې غغليدلې وې، که څه هم په ۱۳۵۸ کال د غازي محمد جان خان بنونځۍ په سيمه کې د اسلامي پاخون د پيل کېدو په وجه وتړل شو خو محمد عبد الله خوشحال د خپلو والدينو په خاصه پاملرنه او هڅونه د عصري زده کړو په ځای د ديني علومو زده کړو ته کښينول شو چې دا د هغه د والدينو لويه هونبیاړي او بیداري وه ځکه د هغه دورې ټول زده کونکي د اوږدې مودې لپاره د سواد له نعمت څخه محروم پاته شول دليل داؤ چې بنونځۍ نشته، چې نشته، نو نشته، خو محمد عبد الله خوشحال د خپل ځان او زمان په پيژندلو سره دلته هلته په درسونو او مدرسو کې جهادي وسله پراوړه او کتاب تر څنگ خپلې زده کړې کولې تر هغه چې په ۱۳۲۴ کال د روسي ښکيلاک د ډيرو حملو له وجې د هغه د ديني زده کړو بهير هم د يوڅه وخت لپاره وځنډيد او له يوې مخې يې جهاد ته ملا وتړله خو بيا يې هم د گربت د مجاهدينو په کفر ماتونکي سنگر کې په نسبي توگه خپلو زده کړو ته هم ادامه ورکړه. محمد عبد الله خوشحال په ۱۳۲۵ کال کښې د لوړو ديني زده کړو لپاره د پاکستان د کويټې ښار ته ولاړ او هلته يې شپه او ورځ په ځان يوه کړه او په ډېره مينه يې خپل ديني درسونه ولوستل او د دريو کالو په اوږدو کې يې د الله په فضل او توفيق ديني علوم ټول سرته ورسول او په ۱۳۲۸ کال يې د احاديثو له دورې وروسته د (دارالارشاد) په جامعه کې له مرحوم شيخ الحدیث فقيه او مشرعالم مولانا نور حبيب صواتي (قدس الله سره) له نوموړې جامعې نه د پنځه دیر شو همصنفيانو له منځه لومړی درجه فارغ بريالی او په دې توگه يې د فضيلت پگړۍ ترې وتړله، محمد عبد الله خوشحال د تحصيل په دې درې کلنه دوره کې هم د تدريس چارې پرمخ وړلې، گڼ شمير د قرآن کریم او تجويد شاگردان او د عربو په دارالايتم کې د شهيدانو په سونو بڼيمان اولادونه وروزل. له فراغت وروسته پېښور ورته ولاړ او هلته د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه په مدرسه کې د استاد په توگه په تدريس پيل وکړ، د مدرسې له رخصتيدو سره سم په ۱۳۷۰ کال کله چې خپل وطن ته راغی نو په خپل کلي بلند خيلو کې يې د فاروقیې په نامه يوه ديني مدرسه جوړه او په خپله يې تدريس پکې پيل کړ، دا د جهاد په دوران کې په جغتو کې لومړنۍ لويه مدرسه وه چې په لوړه کچه ديني زده کړې پکې تر سره کېدې. دا مدرسه د طالبانو د اسلامي امارت په وخت په يوه

لوی دارالعلوم بدله شوه چې په سوونو طالب العلمانو په کښې زده کړې کولې چې تر اوسه هم په هماغه حال تدریس او د قرآن کریم دارالحفاظ پکې فعالیت لري. په نوموړې مدرسه کښې تقریبا شل کاله پرلپسې د ددیني علومو تدریس وشو چې طالب العلمانو دیني علوم او منطقي فنون په ښه وجه پکې زده او تمرین کړل په دې مدرسه کې خوځو ځله طالب العلمانو لویه او کوچنی دورې وکړې د اټکلي احصایې له مخې نوموړي شیخ صاحب د ژوند په اوږدو کښې د افغانستان د گڼ شمیر ولایتونو په زرگونو شاگردان او طالب العلمان روزلي او د اسلامي ثقافت په گڼه سښمال یې ددې ملت ټولني ته وړاندې کړي دي چې له اکثره دغه کسانو نه د علم معرفت، دعوت او جهاد په برخو کې لوی لوی عالمان او کاري شخصیتونه جوړ شوي دي. څرنگه چې محمد عبدالله خوشحال له کوچنیوالي نه د قرائت او تجوید سره ډېره مینه درلوده او په فارغ وختونو کې به یې د مختلفو قاریانو لکه قاري عبدالباسط، عنطر او نورو خوږښو قاریانو په لهجو شیرین قرائت تمرین کاوه د زمانې په تیریدو سره الله پاک د قرائت د یادښت برکت د هغه په وجود کې هم کښنود. د ۱۳۸۰ کال د رمضان په مبارکه میاشت کې د ورځې د یوې سپارې په گردان سره د یوې میاشتي په اوږدو کې په دې وتوانید چې ټول قرآن عظیم الشان گردان او حفظ یې تازه کړي او بیا د بیگانه په تراویح کښې پرې ختم وکړي، دوه فاتحان به ورپسې وو خو تر آخره د فتحي اړتیا پیدا نه شواو حفظ بشپړ و. محمد عبدالله خوشحال ډېر ښه واعظ او مبلغ هم دی چې دوعظ او دعوت طریقه یې ډېره نرمه او تل د منطقی استدلال په بناء ولاړه ده، هغه تل په هره موضوع کې بشپړ معلومات لري او قانع کوونکي دلایل وړاندې کوي، د ناروا رواجونو او رسمونو سره سخت مخالف دی او په بدلون کې یې د یادولو وړ خدمتونه کړي دي، د علماوو د اتحادیو لپاره یې نه هیریدونکي هڅې کړې دي، ترڅو د علماوو ترمنځ د کوچنیو مسایلو په اړه اختلاف ورک او ملت ته په اتفاق او یوه غږ د دین پیغام ورسوي او د عامو خلکو تشویشونه له منځه ولاړ شي.

محمد عبدالله خوشحال یو ځل په ۱۳۹۰ کال د کابل په چهارآسیاب کې د الفاروق الاعظم په جامعه کښې د شیخ الحدیث په ټوگه مقرر شو څرنگه چې هغه کلی چې دا مدرسه پکې جوړه شوې وه د جنگ مرکز وگرځید نو مولوی صیب ونشوای

- ۲- مجموعه سوالات تعليمات اسلامي صنف دوازدهم چې په دري ژبه چاپ او نشر شوی دی.
- ۷- د رياض الصالحين په نامه اثر چې د (شرحی نزهة المتقين) ژباړه ده تر چاپ لاندې ده
- ۸- زمور د ټولنې رواجونه د اسلام په هنداره کېښي، دريمه برخه، د قبر مراسم، نږدې چاپ ته آماده دی.
- ۹- د فقهي ضروري مسائلو مجموعه چې تر اوسه چاپ شوې نه ده.
- ۱۰- افغانستان له (۱۳۵۲ څخه تر (۱۳۹۴) پورې، تاريخ
- ۱۱- د شعرونو او مناجاتونو يوه ټولگه.
- محمد عبدالله خوشحال د علاقه دار محمد عثمان خان زوی، د ميرزا سيد احمد خان لمسی او د ميرزا نور محمد خان کړوسی دی په ۱۳۴۳ کال د وردگو ولايت د جغتو اولسوالی د بلند خیلو د کلي په يوه مشهوره او دينداره کورنۍ کېښي زېږدلی دی.
- په ۱۳۵۱ کېښي د غازي محمد جان خان په ښونځي کې شامل شو، له دې چې د کوچينوالي نه ډير ذهين او د لوړ استعداد خاوند و په په ټولو ښونځيو او مدرسو کې اول نمره و.

• (۹) ۱-۳ مخونه

مولوي محمد نصير الدين آخندزاده

مولوي محمد نصيرالدين آخندزاده دژوند ټول فعاليتونه په دوو لويو برخو ويشل کيږي چې هره برخه يې د ځانگړو مشخصاتو درلودونکې ده، لومړۍ يې له اسلامي انقلاب دمخه په وردگو کې د تدريس او دعوت مرحله او دوهمه يې دهجرت په وطن کې د اسلامي مبارزې برخه ده، خو کوم معيارونه چې موږ د وردگو مشاهيرو د ثبت او سجل لپاره شاخص گرځولي هغه د محمد نصيرالدين آخندزاده دژوند په

دوهمه يانې مبارزوي برخه کې شامل دي په کومه کې چې نوموړی د جهاد د برحق داعيې د يوه لوی حامي او د افغانستان د اسلامي حزب په تشکيلاتو کې د يوه ستر مجاهد په توگه را څرگند شو او لوړ جهادي فعاليتونه يې اعمال کړل آخندزاده صيب کله چې په ۱۳۵۷ په نيمايي کې د چک په ولسوالۍ کې د کمونيستي حکومت تر سخت تعقيب لاندې راغی او دا ناشونې شوه چې مولوي صاحب د نور په خلاصو متوا اسلامي تبليغ او مبارزې ته دوام ورکړي او په کور يې هم داسې وخت د روس ملانو بريد وشو چې له نيکه مرغه مولوي په کور کې نه و او دغه گېدې ته ورته شرمناو ته په لاس ورنغی، دا پېښه ددې سبب شوه چې مولوي صيب نور هرڅه يې په ځای پر اېښودل او د مولوي رحيم گل په ملتيا د گردن مسجد له لارې دهجرت د وطن په لور ولاړ او هلته د افغانستان په اسلامي حزب کې د حزب د مرکزي شورا د هميشني غړيتوب تر څنگ د علمي کدرونو د تنظيم لپاره د جوړې شوې ادارې د علمي مرستيال، بيا وروسته د نوموړې ادارې د مشر ورسې د قضا ريس او د دارالانشاء مسؤل، او سرانجام د حزب اسلامي افغانستان د نايب امير په توگه وټاکل شو چې له همدې لارې يې د جهادي صف د تقويې او د مجاهدینود روحيې د پياوړتيا لپاره نه هيرېدونکي خدمتونه ترسره کړي دي، ددې ترڅنگ

نوموړی دهجرت په ټاټوبي کې دافغانستان د علماوو دشوری یو فعال او دايمي غړی هم پاته شوی دی او څو ځله يې عربي هېوادونو په تيره بيا سعودي عربستان ته د جهادي هيئتونو په تركيب کې سفرونه کړي او يو ځل خوسعودي عربستان ته د تلونکي هيات مشري هم ارواښاد مولوي صاحب په غاړه لرله، مولوي صيب نه يوازې دا چې بهرني ديپلوماتيک سفرونه يې کړي بلکه د جهاد په منظوريې څو څو ځله دهېواد په دننه سرحدي ولاياتونو ته لکه کنړ، ننگرهار، پکتيا ته هم د جهاتو د ليدلو، او جهادي مورچلو د تنظيمولو لپاره سفرونه کړي دي، او همدارنگه يې دمجاهدينو پند غاړو ځايونو ته له هغوی سره ددوی د ستونزو او د احوال اخیستنې په موخه په ډليزاو شخصي توگه کتلي چې کولای شو دکورمې، اړولې په سيمو کې دميشت وردگو، اودکوټې په لورلابي سيمه کې دمهاجرينو د پند غاړو ځايونو څخه دنمونې په توگه يادونه وکړو.

د پورتنیو فعاليتونو ترڅنگ مولوي صيب دهجرت په وطن کې هم د جهادي او سياسي فعاليتونو ترڅنگ د تدريس چارې په خورا مينه اولولتيا د عبد الله بن عباس په مدرسه کې پرمخ وړې دي او ډير وخت يې دلجنة الدعوة خيريه مؤسسې له خوا جوړ شوي دالمعهد الشرعي العالي دارللمعلمين په نوم علمي مرکز کې د فقهي علومو تدريس هم کړی دی د پېښور په حیات آباد سيمه کې دميشت (الجامعة الاسلامية للعلوم والتقنية) په نوم پوهنتون کې دامناو دمجلس غړيتوب هم درلود، کله چې دجامعة الامام محمد بن الحسن الشيباني په نامه پوهنتون دتاسيس ډبره کېښوول شوه نو درياست واگې يې له هماغه پيل نه مولوي صاحب نصير الدين آخند زاده ته وسپارل شوي چې ترڅنگ يې په نوموړي پوهنتون کې دصحيح بخاري او سنن ابی داود او گڼو نورو مضامينو تدريس هم په غاړه درلود، چې بيا وروسته نوموړی پوهنتون د(كلية الشريعة واصول الدين) دپوهنځي په نوم له اسلامي پوهنتون سره يوځای شو، او مولوي صاحب ترآخره په نوموړي پوهنځي کې درياست ترڅنگ دگڼ شمېر مضامينو په تدريس بوخت وو. خو ددغه يوه ټکي يادونه په پيل کې ضروري ده چې دکمونستانو په ضد د مولوي صيب مبارزه د وخت او شرايطو زيرنده نه ده بلکه مولوي صيب هغه وخت مبارزو او ددالحاد په ضد يې د ځوانانو په فکري تنظيم کې ډيره له پخوا ونډه درلوده چې دغه دوره د ظاهرشاه اوسردار محمد

داود خان په واکمنیو کې شامله وه، ښه مې په یاد شي چې په ۱۳۵۳ کال د اوړي په موسم کې یوه ورځ مولوي صیب د نورخیلو د مرحوم امام الدین خان کره چې زه هم هلته د سبق لپاره دیره وم، میلمه شو زما بریتونه ډیرلوی او ژیرې مې له غوړو لاندې تیرزینونه درلودل مرحوم مولوي صیب ماته سخت متوجې شو خو ژر امام الدین کاکا هغه ته وویل: مولوي صیب دا کس حیات الله نومېږي او ستاسې ډیر خواخوږي او ټینګ مبارزملګری دی ددې خبرې په اوږدو سره د مولوي صیب ټنډه وغورږیده اوله ماسره په خبرو پیل وکړ، مولوي صیب دا وخت نه یوازې دا چې په سیمه کې یې د دیني علومو د تدریس چارې پرمخ ویشتي بلکه دکمونستانو د مبارزې له کبله ددوی پر لاس د ملک د اشغال خطر هم وه نو همدا وجه وه چې مولوي صیب ډیر پیاوړي ځوانان د مبارزې ډګر ته راوبلل دوی یې وینس او تنظیم کړل چې په دې ډله کې داسلامي تحریک وتلې څیره د بمبایي دکلي استاد زمرك (ياسر) دلورکلي اوسیدونکی اودننگرهار پوهنتون استاد شهید انجنیر محمد دین، دباباقلعي اوسیدونکی جهادي څیره ډاکتر صاحب غلام حضرت، دخلیلي دژوري اوسیدونکی شهید استاد محمد کبیر، شهید استاد محمد عالم، داله خیلو اوسیدونکی شهید انجنیر زلمی، درشیدانو مدیر غلام درویش خان، دوخت دمعارف دثانوي تدریساتو مسؤل مدیر د بمبایي اوسیدونکی استاد منہاج الدین وهاج، داله سنگ اوسیدونکی جهادي شخصیت او امیر، ښاغلی مدیر محمد شریف عدالتیار، د بمبایي اوسیدونکی جهادي قوماندان او دمعارف وتلی استاد محترم محمد داود غیرت او ورته په لسگونو مبارزین یې وینس کړي او د جهاد په مقدسه لاره یې روان کړي دي.

مولوي صاحب محمد نصیر الدین آخندزاده نه یوازې دا چې د دیني علومو یو جید عالم او تکړه مدرس و بلکه یو وینس اسلامي روڼ آندی او داسې دیني عالم و چې سیاست یې دژوند سره نه بېلېدونکیا و ټینګه گنده خوړلې وه اود وگړو داصلاح په نیت یې په هېواد دننه او بهر سیاسي فعالیتونو کې گډون خپله ایماني وجیبه بلله، دنړۍ په پېښو یې تل ځان خبراوه او په نوښتونو یې هم تل نظر ساته، په هېواد اوملک دننه یې دوخت درژیمونو کړه وره له نیردې څارل، تل یې دخپلو دینو مو عظو، سیمینارونو، کنفرانسونو له لارې دوخت درژیمونو په بې غوړیو، نارسیو،

بې لاریو، نا غیریو دولس په خدمت کې په پاته راتلو نقد او نیوکه کوله او دهغوی مظالم او مفاسد یې عام ولس ته په گوته کول.

علمي مرکز یې محمد ظاهر شاه د سلطنت په وخت د دیموکراسی په پړاو کې په هغه زیاتره لاریونونو، مظاهرو او اعتراض غونډو کې نېغ په نېغه گډون درلود چې د اسلامي تحریک په مشرۍ به د هېواد لروبر کې تر سره کېدلې، دولسوالی په کچه خو به زیاتره لاریونونه او اعتراض غونډې دنوموړي د درس او مدرسې له خوا رهبري کېدې.

د گهڼخ جریده چې هغه وخت د هېواد په دننه کې د اسلامي مفکورو د خپرولو یوازینی چاپي رسنۍ بلل کېده د همدغه علمي مرکز اړوند زده کوونکو طالب علمانو په لاس وردگو چک ولسوالۍ ته راوړل کېده، په علماوو، اوزده کوونکو به وپشل کېده.

کله چې د ۱۳۴۹ لمريز کال دولسي شورا د دولسمې دورې ټاکنې پیل شوې، نو مولوي صاحب نصیرالدين آخندزاده دخپلو نورو ملگرو سره یوځای د اسلامي تحریک و تلې نامتو مخکښه څېره، د گهڼخ جریدي مسؤل، د ابو حنیفه مدرسې لوی استاد اروا بناد شهید مولوي صاحب عبد الرب احدي په خپله نیغه مشوره وهڅاوه چې په ټاکنو کې دنورو کاندیدانو تر څنګ په تېره بیا د هېواد او نړۍ په کچه سیاسي مشوره پېژندل شوې څېره، دوخت درژیم دکورنیو چارو وزیر پوهندوی داکتر محمد عمر وردگ سیالی ته تیار شي.

د محمد عمر وردگ پلار عبد الاحد خان هم د مولوي صاحب نصیرالدين آخندزاده د پلار له مخلصینو، آشنایانو، او مقتدیانو څخه و، خومولوي صاحب پخپله له خپلو ټولو طالبالعمانو سره د عبد الرب احدي ملاتړ ته ترپایه دوام ورکړ.

مولوي صاحب محمد نصیرالدين آخندزاده د سردار محمد داود خان د چنگاښ د ۲۲ ترکودتا وروسته له خپل ځان سره ډیر احتیاط کاوه ځکه دا کودتا هم دوخت دکمونیسټانو په نیغ ملاتړ ترسره شوې وه، څنګه چې مولوي صیب یوتولنیز شخصیت و له علماوو او د عام ولس له استازو او مشرانو سره یې ډیره راشه درشه او ناست پاسته هم درلوده له مولوي عبد الرب احدي، شهید قاضي عبد السليم فرقاني، استاد محمد حمید آخندزاده، مولوي صاحب عبد الکریم قانع،

محمد رسول مشهور په څارنوال نقيب الله، مولوي صاحب محمد يوسف، مولوي هدايت الله د بلاغ سره په کور او مدرسه کې مجلسونه درلودل. همدارول د عام ولس له استازو او مشرانو سره لکه ملک محمد عزيز خان، ملک محمد امين، سر معلم علي خان، ملک امير خان، الحاج علم گل خان، شيريندل خان، ملک محمد شريف، حبيب آخندزاده، دگردن مسجد ملک محمد اسلم خان، او ملک امير، دنېک پايقول ملک صاحب عبد القدیر به تل د مولوي صاحب علمي مرکز او مدرسې ته تگ راتگ درلود او له ده سره به يې د سيمې پر پېښو او دولس په ستونزو سلا مشورې کولې.

د نورو ديني او ټولنيزو فعاليتونو ترڅنگ مولوي صاحب په ډيره لوالتيا غوښتل د چک ولسوالۍ اړوند سيمو کې د جمعې ورځې لمانځ هم ترويج شي، ترڅو له يوې خوا د الهي دين يوه لويه فريضة په ځای شوې وي، له بلې خوا د جمعې د خطبو او منبر له لارې ولس ته د اسلام د دين پيغام ورسول شي، د خلکو تر لمنځ فکري تشه ډکه، په سيمه کې د انحرافاتو، فکري بې لاريو، او د پردي کلتور د يرغل مخه ونيول شي، په دې هکله نوموړی له حکومتي ځينو حلقو سر بېره د ځينو علماوو له مخالفتونو سره چې د نوم له اخیستو يې ډه ډه کوم هم مخ وو، خو دخپل پلان د عملي کولو لپار يې له ځان سره گڼ شمېر علمي وتلې څېرې لکه شهيد ارواښاد مولوي صاحب عبد الرب احدي، ارواښاد شهيد استاد محمد حميد آخندزاده، ارواښاد د عليشې ملا صاحب محمد يوسف او داسې نور ملگري کړي وو، همدا رنگه دوخت د ولسوالۍ ابتدايه محکمې قاضي، دوخت د ولسوالۍ حاکم ولسوال يې هم په شخصي غير رسمي توگه په خپل اعتماد کې راوستي وو، چې بالاخره ديولي بې درېغه هلو ځلو څخه وروسته يې وکولای شول لومړی د ولسوالۍ مرکز او بازار ته څېرمه دخپل درس او علمي مرکز اړوند د ملک محمد امين په جومات کې دغه فريضة ادا، او بيا وروسته يې دوخت درژيم او ځينو نورو له مخالفتونو سره سره دارواښاد شهيد مولوي صاحب احدي په ملتيا د بمبايي سيمې د فرارو کلي جومات کې هم راژوندی کړي، نوموړې فريضة د چک ولسوالۍ بازار کې له هماغه وخت نيولې آن تر ننه پورې دوام لري، خو په خواشيني سره چې د کمونست رژيم په راتگ سره چې دارواښاد مولوي صاحب احدي په نيولو، او شهادت، او ارواښاد مولوي

صاحب محمد نصير الدين آخذ زاده په هجرت او هېواد پرېښودنه تمامه شوه د بمبايي په کلي کې دا نېک سنت بېرته له له منځه ولاړ ځکه په دغه کلي کې بيا هېچا هم د جمعې لمونځ ادا نه کړي.

مولوي صيب نصير الدين آخذ زاده نه يوازې دوردگو په مربوطاتو کې بلکه له دې چې د تدریس په فصاحت کې يې شهرت درلود د هېواد په کچه يې زيات شاگردان روزلي دي چې يو شمير له دغه کسانو نه د فضيلت پگړۍ هم ترلې دي

چې د سيمو دويش په بنسټ يې د بيلگې په توگه په لاندې ډول يادونه کوو:

مولوي محمدرسول، جهادي قوماندان مولوي عبد البصير مولوي محمد وصيل، مولوي ضياء الحق آخذ زاده، جهادي قوماندان محمد قاسم آخذ زاده، ملا معاذ الحق آخذ زاده، ملا محمد ظاهر آخذ زاده، صاحبزاده عبد الکریم مولوي غلام محی الدين، مولوی محمد حسن جان آخذ زاده، مولوي محسن آخذ زاده، مولوي محمد عمر مولوي علی مرجان.

مولوي رحيم گل، مولوي ملاجان، ملا سعد الله.

مولوي عبد القدیر حنفی، مولوي صاحب جنت گل، مولوي زلمی، مولوي جمعه گل، مولوي عبد الخليل، مولوي اوليا.

شهيد مولوي عبد الکریم، مولوي ريد يگل محمد حنيف مولوي محمد حسن چې په رئيس محمد حسن يې شهرت دلود او همدارنگه د ميدان له سيمې نه ملا نور محمد چې د ميدان په ملا سره مشهور و او همدارنگه دشهاب الدين کلي ملا گل رحمن دهلمند دگرشک اوسيدونکي مولوي الله داد چې دکندهارملاپه نامه يې شهرت درلود، ملا عبد الرشيد مولوي محمد علی کندهاري دزابل ولايت اوسيدونکی قاضي عبید الرحمن زابلي.

دغزني دمقر اوسيدونکی مولوي عبد القیوم چې دمقر په ملا پېژندل کېده.

دپکتيکا اوسيدونکي مولوي گل محمد کتوازی، مولوي عبد الظاهر کتوازی.

دپکتيا ولايت دزرمت اوسيدونکی مولوي خليل الله چې دزرمت به ملا پېژندل کېده.

دبلخ ولايت اوسيدونکي هريو مولوي شمس الحق آخذ زاده، قاضي عبد الحق، مولوي نور محمد آخذ زاده چې دترکستان په آخذ زاده مشهور و.

دلورگر اوسیدونکي مولوي محمد طاهر، مولوي شهباز،
دبغلان اوسیدونکي مولوي قاضي محمد معين، مولوي نظر محمد.
دکورنۍ غړي يې هريو مولوي عبدالقدیر قدر دان، جهادي قوماندان قاضي محمد
نذیر همت، چې دتره زامن يې دي، دکابل پوهنتون دژبوا او ادبیاتو پوهنځي استاذ
پوهنمل دکتور محمد قسیم آخندزاده چې وراره يې دی، دسعودي عربستان دامام
محمد ابن سعود پوهنتون استاد دکتور نقیب احمد، داسلام آباد دنړيوال پوهنتون
استاد دوکتور عبدالمجیب، مولوي عبد اللطيف چې وروستي دري واړه يې زامن
دي.

مولوي محمد نصیرالدین آخندزاده صاحب چې دچک په آخندزاده يې هم شهرت
درلود په (۱۳۱۳) هجري لمريز کال دچک ولسوالۍ دخليلي کلي دعلم خانخيل په
محلله کې په يوه درنه دينداره علمي اوروحاني کورنۍ کې دنيا ته سترگې غړولې دي
او والد صيب مولوي احمد جان چې دخليلي په لوی ملا مشهورو زوی چې هغه بياد
ملا عبدالوهاب او هغه د ملا علی محمد زوی دی د محمد نصیرالدین آخند زاده
والد صيب مولوي احمد جان هم دوخت يو وتلی مشهور، معتبر او مخور عالم و، په
فقه، نحو، صرف، بلاغت، منطق، کې يې لوړ نوم درلود، په رياضي او حکمت کې
يې ددينې زده کړو دطالب علمانو ترمنځ لوړ شهرت درلود، نوموړي په خپل لاس
دحکم پېژندنې په موخه جوړه شوې کره، او دفضا او فلک پېژندنې (اصطربلاب
دايرې) دعلمي آثارو د ارزښتناکې پانگې په توگه له ځان څخه ترشا پراېنسي دی په
نوموړو علومو کې دهغه دپوره تخصص او لاسرسي بڼې بېلگې موجودې دي.
هغه د عمر وروستي کالونه کړی ورځ د فقي او احاديثو د علم په مطالعه تيروله
اوددغه علومو مطالعه يې ورځنی مشغولاه، پاته دې نه وي چې هغه خپل ټول عمر
دوردگو په سيمه دولس خدمت او ددينې زده کړې مينه والو په روزنه کې تير کړي
دی، هغه دوردگو په مختلفو سيمو لکه شيخ آباد، بکسمند، بمبايي، گوده،
اوسياب کې تدريس کړی خو دخليلي په سيمه کې چې دده خپل کلی او کور دی
دعمر دوروستيو کلونو درس او مدرسه خورا مشهوره وه چې دخليلي دمتدين ولس
په نيغه مرسته او مالي سرښندنه تر ۹۰ زيات طالب علما درلودل کله ناکله خو به
دطالب علمانو شمېر له دې هم زيات شو، چې گاونډيو کليو به ورسره مرسته کوله.

ارواښاد محمد نصیرالدین آخندزاده کله چې څه را لوی شو نو د خپل والد صیب په پاملرنه یې دیني زده کړو ته ګونډه ماته کړه او په ډیره لیوالتیا یې له الفبې نه پیل وکړ هغه متد او له علوم لکه صرف نحوه تفاسیر احادیث فقه او اصول فقه علم کلام او ادب له خپل والد صیب نه پیل کړل له څه مودې وروسته د غزني اندرو ته ولاړ او هلته یې په مولوي عبد الکریم چې د جان آباد په مولوي صیب یې شهرت درلود او د نصیرالدین آخندزاده صیب د عمه زوی هم و ډیره او تر ډیره بریده یې دهغه د پوهې له سمندر نه علمي استفادې او استفاضي وکړې له څه وخت وروسته بیرته وردګو ته راغی او د شیخي په مولوي محمد پذیر ډیره شو له هغه یې هم زیات علوم زده کړل او بیا د څه وخت لپاره د نرخ ولسوالۍ ته ولاړ او هلته یې د پیردادو له مولوي څخه هم زده وکړې له ځایه یې د جلیز په لور مخه وکړه او پوره پنځه کاله یې په جلیز کې د سید احمد صیب نه زده کړې وکړې او په همدغه ځای کې یې د تدریس لومړني پروسه هم پیل کړه بیا وروسته د د احدثو د دورې د بشپړولو لپاره د تګاب د میا گل جان آغا مدرسې ته ولاړ او هلته یې په ۱۳۴۰ کال د زده کړو وروستی بری لیک ترلاسه کړ او خپل کلي ته راغی او د یو لړ پرتمینو مراسمو په ترڅ کې یې د فضیلت پګړۍ و ترله وروسته یې د لومړي ځل لپاره د سیداباد ولسوالۍ په شاترو کې د امامت او تدریس پروسه پیل کړه تر څو د زمانې په تیریدو سره د چک ستر ملا صیب مولوي عبد الحکیم چې د آخندزاده صیب د پلار د تره زوی و وفات شو او په وفات یې د چک په ولسوالۍ کې ستره علمي ظایعه را منځ ته شوه تر څو د چک د شاوخوا کلیو او سېدونکو په یوه اتفاق او اتحاد سره د دې تشې د ډکولو لپاره د مولوي نصیرالدین آخندزاده را وستل تصویب کړل چې مولوي صیب هم د چک د ستر علمي کانون د وارثۍ سرپرستی او مخ ته وړلو په منظور چک ته راغی او پوره د ۱۷ کالو لپاره همدلته یو جید مدرس پاته شو

ارواښاد مولوي محمد نصیرالدین آخندزاده د ژوند په وروستیو کې د پېښور په ښار کې د شکرې او فشار له ناروغۍ نه ځوریده او د دې ترڅنګ د ۱۹۹۲ زېږدیز کال په اوږدو کې چې د کابل د فتحې په نوم د کمونستانو او روسانو د توطیې په پایله کې د مجاهدینو ترمنځ چې کومې خونړۍ پېښې رامنځ ته شوې، مولوي صاحب یې ډیر وځور او، په هماغه وخت یې په پخوانیو نارغیو یوه بله درنه د زړه ناروغی هم

ورزياته شوه، دمجاهدینو دخپل منځي وسلو الوشخړو هماغه اوله ورځ په نوموړي دزړه حمله راغله چې په روغتون کې دبستر تر بریده خبره ورسیده معالج ډاکترهغه داوخت دخبرونوله اوریدو منع کړ

مولوي صاحب له پورته ناروغیو نه ډیر وخت وکړید چې له امله یې د ۱۳۹۱ هجري لمريز کال د سلواغې میاشتې په څلورمه نېټه د پنجشنبې ورځې سهار سپیده داغ مهال شاوخوا څلور بجې دهجرت په ټاټوبي پېښور ښار کې د اته اويا کلنۍ په عمر له فاني نړۍ د تل لپاره سترگې پټې کړې، د جنازې لمونځ یې په هماغه ورځ پېښور ښار ته څېرمه د نصرت مېنې د مهاجرینو د پنډغالي د جامع جومات په انگرې کې دزرگونه مینه والو په گډون ادا، اودنورو شهیدانو، او مهاجرو ملگرو ترڅنګ د نصرت مېنې په لویه هدیره کې دخپل وصیت سره سم خاورو ته وسپارل شو.

• (۹) ۲۱-۲۶ مخونه

مسعود حلیم د قرانکریم نوبنتگر لیکوال

ای علم هنر دیگر هیچ عیب نداری عیب تو همین که در کشور مایی

هر انسان په خپل وجود کې یو ډول فطري او ذاتي هنر او کمال لري او هغه چا چې خپل دغه فطري هنري کمال پیژندلی نو هغه ته یې له ښکلا سره مل د خپلو خلکو او ټولني په گټه تبارز ورکړي او په کار یې اچولی دی دا به نو نیک بخته او بختور کسان و بولو ، خو تر څنگ یې یو شمیر داسې کسان هم شته چې د یوه ښه فطري هنر او کمال

درلودونکي دي خو له بده مرغه چې شرایطو هغه ته ددې اجازه نه ده ورکړې چې خپل دا هنر پکار و اچوي او اکثر له دغه کسانو په دې هم نه پوهیږي چې د کوم هنر لرونکی دی که نه؟ نو دا هم ددې سبب شوي چې هر څه یې په وجود کې پرته له دې چې گټه ترې واخیستل شي راکد پاته شوي چې اکثریت له دغه کسانو د سواد له نعمت څخه هم محروم وي ، ملامت به یې نه گڼو ځکه ددوی د فطري پوهې او استعدادونو غوټی د بیسوادی او ناخبري په وجه نه دي غوړیدلې ، خو یو ځل بیا دغه ټکي ته اشاره کوو او وایو چې نیک بخت او بختور به هغه کسان وي چې با سواده او په خپل فطرت کې نغښتی کمال یې پیژندلی او هغه ته یې د خلکو او ټولني په گټه ځلولی وي او چیرې د چا دا هنر او وړتیا د الله پاک د ارزښتونو په ساتنه او پالنه کې پکار اچول شوي وي نو (نور-الله-نور) دا به تر ټولو بختور کسان و بولو .

یوله دغه بختورو کسانو نه مسعود حلیم دی چې خپل هنري په نسخ (د زیر ، زبر ، پین او غروندي لرونکي) خط د قرانکریم د شپږو نسخو په لیکلو سره ځلولی او په دې توگه یې د خپل هنر یونړیوال تل پاته دیني او تاریخي ارزښت درلودونکی یادگار په ځای پرايښی دی . د هغه پواسطه د قرانکریم په لاس لیکل شوي خطي نسخوپه

رښتيا هم چې ملي نړيوال شهرت موندلی او د يو شمير آسيايي هېوادو د باچاهانو، اميرانو او جمهورو ريسانو لخوا يې تود هرکلی شوی دی.

مسعود په ۲۰۰۴ ميلادي کال د سعودي عربستان د باچا خادم الحرمين شريفين ملک فهد بن عبد العزيز په رسمي بلنه سعودي عربستان ته ولاړ او د شو او نيو لپاره دهغه باچا خاص ميلمه و.

په دغه سفر کې د سعودي عربستان د اسلامي شئونو وزير الشیخ صالح د عربستان خبريالان او نور مطبوعاتيان را وغوښتل او په تحت لفظي خطاب يې ورته وويل:

تاسې راشئ و گورئ چې يو عجم شخصيت په خپلو نرمو او پستو گو توخومره ښايسته او ښکلې قرانکریم ليکلې او موږ ته يې را وړی دی، دومره ښکلې او ښايسته چې زما سترگو ته يې د قرانکریم د اعجاز په اړه د معرفت نوی نور و باښه ! د قرانکریم دغه په لاس ليکل شوي نسخه د ټول عربستان په رسنيو کې د يوه ارزښت لرونکي اسلامي شاهکار په توگه راغبرگه شوه او د قرانکریم د ښکلا دغه نوښت د ټول سعودي عربستان د خلکو د خوشحالی او خوښی سبب وگرځېد، په دغه سفر کې د نوموړی باچا په حکم يوه الوتکه د مسعود حلیم په خدمت کې ورکړل شوې وه چې د دغه هېواد په دننه کې يې هرگوت ته پکې سفرونه وکړل او لنډه دا چې مسعود حلیم په دغه سفر کې د دغه هېواد د مقاماتو لخوا د زړه له کومې او په ريښتني ناز و نازول شو.

بل ځل په ۲۰۰۷ کال مسعود حلیم د افغانستان د وخت د جمهوررئيس حامد (کرزي) سره په يوه رسمي سفر عربي نړۍ ته ولاړ او خپل ليکلې پنځم ټوک قرانکریم يې د کويت امير (الشيخ صباح الاحمد الجابر الصباح) ته ډالی کړ دا داسې شيبې وي چې نوموړی امير د خپل قصر نه د قرانکریم په درناوي تر ډيره ځايه په پښوراغی چې دا عمل د حامد کرزي د ډيرې خوښی او سرلوړی سبب وگرځېد چې دا هم د مسعود د هڅونې يو داسې سفرو چې د اسلامي هېوادونو د جمهورو ريسانو او اميرانو د خبرو اترو موضوع په قرانکریم دريښتني اعتقاد او د دغه اسماني کتاب مدحه او ستاينه و.

خو تر ټولو مهمه او حساسه خبره داده چې مسعود حلیم تر خپله وسه هڅه کړې چې د قرانکریم په لاس لیکلو دغه (هنر) د افغانستان د خط او مینیاتوری په اصلي او لرغوني هنر او د خپل هېواد په لومړنیو امکاناتو لکه کاغذ، رنگ او قلم ولیکي او هېوادوالو او نورو نړیوالو ته د خپل وطن دا هنر وروپيژني.

(الاسلام) د افغانستان د علماوو د سرتاسري شورا (جریده) په خپله پرلپسې ۲۰۷ گڼه کې لیکي:

مسعود حلیم یو ځوان افغان خطاط دی چې د شپږم ځل لپاره یې وکړای شول قرانکریم خطاطي او مینیاتوري (۱) کړي، چې دا لوی اجر او ثواب دی، ده مخکې هم پنځه ځلې قرانکریم خطاطي کړې و، چې لومړی او دوهمه نسخه یې د سعودی عربستان او کویټ باچاهانو ته ډالۍ شوي وه، دریمه نسخه یې د افغانستان د ولسمشرۍ په کتابتون او څلورمه او پنځمه نسخه یې د نړۍ په سترو کتابونو کې د افغاني هنر او کتابت د بیلگې په ډول ایښودل شوی ده.

مسعود حلیم شا وخوا ۲۵ کاله کیري چې د قرانکریم په کتابت او د اسلامي ایتونو په لیکلو بوخت دی، دده تر ټولو لویه نیکمرغي داده چې پوره کورنۍ یې ورسره په دغه سپیڅلي کار کې مرسته کوي، مسعود وروستی قرانکریم په څلورو کلونو کې بشپړ کړی و او یې چې چیرې زمينه ورته برابره شي نو کولای شي چې په کال د قرانکریم دوه نسخې په لاس خطاطي کړي.

مسعود حلیم له کوچینوالي نه د ښه خط لیکلو سره مینه درلوده او تل به یې د خپلو هم ټولگیانو سره په ټولگي کې د حسن خط لیکلو سالمه سیالي درلوده د هغه خط به تل تر نورو ښلی او ښایسته و او س یې د کورنۍ ټول غړي د قرانکریم په مینیاتوری لیکلو کې له هغه سره مرسته کوي او دهغه او لادونه دهغه د وفادارو مرستیالانو په توگه مینه لري چې تل د خپل پلار تر څنگ دخیر او برکت په دغه غوره لاره کې دهغه مرستندوی او کومکي و اوسي او دا لاره تعقیب کړي.

قرانکریم الله پاک په عربي ژبه عربي الفاظو له نن څخه څه کم ۱۴۰۰ کاله دمخه د روژي په مبارکه میاشت کې په ۲۳ کلونو کې په خپل استازي جناب محمدرسو الله (ص) را نازل کړی دی چې په لومړیو کې یې زبر زبرنه درلودل خو وروسته د عجم

وگړو دستونزو د دحل لپاره هغه ته زور او زيرورکړل شول چې په دې توگه د قرانکریم د تلفظ او ادا ستونزه هم کنترول شوه.

(۱) مینیا توري د افغانستان اصيل او پخوانی هنردی چې ډیری خلک د بهزاد د سبک پلویان دي د اسلامي ارزښتونو دغه لوی خدمتگار مسعود حلیم وردگ په ۱۳۵۲ هجري کال د اسد دمياشتې په لسمه نيټه د کابل په خوشحال مينه کې د عبدالحلیم په کور کې وزير چې عبد الحلیم بيا د ملا علم خان او دهغه پلار فتح خان نومېده چې دا سلسله ټول عالمان و.

لومړنی زده کړې يې د غازي محمد جان خان په ښونځي کې پيل کړي خو له هغه وروسته يې کورنی کابل ته راغله او مسعود خپلو زده کړو ته د خوشحال خان د سپين کلی په ښونځي کې تر اتم ټولگي پورې ادامه ورکړه له هغه وروسته حربي ښونځي ته ولاړ او له دولسم ټولگي نه اول نمره فارغ شو بيا د پوليسو اکاډمۍ ته ولاړ او دريو کالو د ليسانس په درجه اول نمره له دې اکاډمۍ نه فارغ او بيرته په همدې اکاډمۍ کې د ښونکي په عنوان په دنده بوخت شو او تر ۱۳۷۵ کال پورې ددې اکاډمۍ د حقوقو او جنایې جرايمو په ديپارتمنت کې استاد و د طالبانو د واکمنۍ په مهال يې دنده پرېښوده او خپلې خطا طي ارزښتاک هنر ته يې پراخوالی ورکړ . مسعود حلیم او س د بهرنیو چارو وزارت د اداره کې کار کوي او کله خپل کور ته راشي نو خپل هنر د نويو نوښتونو په اعمال لاپسي غوړوي *

(۹) ۳۱-۳۳ مخونه •

مولوي عبدالرب ((احدي))

د ژوند له پیل نه مبارز شخصیت او نامتو لیکوال تیرشوي هغه په خپل ژوند کې د اسلامي نهضت د پراختیا او پرمختیا لپاره دومره هڅې کړې چې دې ده نوم یی د ټول هېواد په کچه د افغانانو په ذهنونو کې را ژوندې کړې او هیڅکله د هیریدو نه دی

مولوی عبدالرب «احدي» به تل د

اسلامي ثقافت د ودې لپاره په داخل او خارج کې سفرونه کول په اسلامي کنفرانسونو او غونډو کې به یې برخه اخیستله هغه په ۱۳۵۲ لمريز کال له صبغة الله «مجددي»، غلام رباني «عطيش» او یو شمیر نورو علماوو سره په هغه نړیوال اسلامي کنفرانس کې برخه واخیسته او خپله مقاله یې وویل کوم چې د لیبیا په هېواد کې د ایرشوي و.

مولوی عبدالرب «احدي» په ۱۳۴۸ لمريز کال دولسې جرگې د ۱۳ تقنیني دورې لپاره د چک له ولسوالي نه ځان کاندید کړ چې زبسته ډیرې او د پام وړ رایې یې ترلاسه کړې خو ولسې جرگې ته یې لاره ونه موندله.

مولوی عبدالرب «احدي» د خپل ژوند په یوه دوره کې د گهيخ د اسلامي جريدې د مسؤل مدير په توگه هم پاته شوي دي.

هغه په ۱۳۴۵ لمريز کال د هرات ولایت ته ولاړ او هلته یې د فخرالمدارس د لویې دیني مدرسې له زده کونکو او استادانو سره د اسلامي نهضت د ودې لپاره کنفرانسونه جوړ کړل.

څرنگه چې مولوی عبدالرب «احدي» له وروکتوب نه ډیر زیرک او د ښه استعداد درلودونکې کس و نو په کومو چينوالي کې یې ډیر ژر په زد کړو پیل وکړ او په ۱۳۲۷

کال د کابل په عربي دارالعلوم کې شامل او په ۱۳۳۱ کال په اعلي درجه ترې فارغ او د لمړي ځل لپاره د نجات په عالي لیسې د ښوونکي په توگه مقرر شو. هغه په دې لیسې کې پوره لس کاله يانې تر ۱۳۴۱ لمريز کال پورې د استادۍ دنده په ډير صداقت سره په دې لیسې کې په مخ يوره او له هغه وروسته بيا د امام ابو حنيفه مدرسې ته تبديل شو او هلته يې د اسلامي نهضت ودې او پراختيا ته دوامه زور ورکړ چې د اسلامي دعوت د داعي او د يوه ستر نړيوال مبارز په توگه وپيژندل شو.

شهيد مولوی عبدالرب «احدي» د اسلامي مبارزو يو تل پاته تاريخ په ځای پر ايښي او له نامه سره يې ټول هېوادوال او حتی د آسيايې اسلامي هېوادو مبارزين بلد دي.

کله چې په ۱۳۵۷ لمريز کال د غوايي خونړۍ کودتا را منځ ته شوه نو د مولوی عبدالرب «احدي» په روحياتو د الحاد او دهریت د پلويانو گوانښونو او پټکو کومه منفي اغيزه ونکړه او د پخوا په څير مبارز پاته شو او له کودتا څو ورځې وروسته يې د خير خانې مينې د کويټې په جامع جومات کې جوزا د مياشتې په ۲۳ نېټه د جمعې مبارکې د لمانځه په خطبه کې دهریت او الحاد د پلويانو د اديالوژۍ په اړه د لوډو سپکر له لارې ددې باطلې اديالوژۍ د ابطال په اړه پراخه خبرې وکړې او په روانو خبرو يې دکمونستانو کفرې او الحادي څيره رسوا او علنا يې د همدې لوسپکر له لارې ددوی په وړاندې د جهاد اعلان وکړ، هغه وه چې له لمانځه وروسته مولوی صيب د الله (ج) د دين د پيام رسولو په جرم ونيول شو او بيا تر ننه پورې چا ونه ليد او د شهادت لور مقام ته ورسيد خو نوم يې د يوه مسلمان مبارز تر عنوان لاندې د خلکو د ذهن په پردو کې پروت او ياد يې تازه دی شهيد مولوی عبدالرب احدي په ۱۳۰۱ کال د چک ولسوالۍ د بمبايي په کلي کې په دينداره او علم پالونکې کورنۍ دنيا ته سترگې غړولې د پلار نوم يې مولوی عبدالاحد و هغه چې د امان الله خان له لاسه ديوی تو طیبی په ترڅ کې شهيد شو او په خپل ځای کې شرحه شوې دي.

• (۴) ۱۸۵-۱۹۱ مخونه

پایله

له کلونو، کلونو زیار گاللو وروسته د وردگو کلتوري یون تر سرلیک لاندې ټولگه چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د پښتو خانگې د ماسترۍ د دورې څخه زما د تیزس موضوع ټاکل شوه وه په (۲۲۴) عنوانو، (۳۵۰) مخونو کې پای ته ورسیده.

په دې تیزس کې چې زما د مهربان استاد پوهنوال احمد شاه زغم تر لارښوونې لاندې لیکل شوی دی، د وردگو د څلورو ولسوالیو (بند چک، جغتو، سیداباد، دایمیرداد) اړوند ولسونو کلتوري چارې خپرل شوي دي، په پیل کې د کلتور په اړه عمومي معلومات، د کلتور ارزښت او اهمیت باندې د پوهانو له انده رڼا اچول شوې، ورپسې د وردگو د کلتوري ژوند عمده توکي را اخستل شوي او د دې سیمې د وگړو مادي او معنوي ژوند د څرنګوالي په اړه، د دې سیمې دخلکو په لاسي صنایعو، دودونو (دکوژدې دود، د ماشوم د پیدا کیدا دود، دمړي دود، د ځانګړو ورځو لمانځلو دود، لوبو، خوښیو...) باندې رڼا اچول شوې ده ورپسې د وردگو د سیمې د میلمه پالنې دود تشریح شوی او دهغو خواړو یادونه شوې ده چې په دې سیمه کې یې له پخوا څخه دود درلود او د دې سیمې سیمه ییز خواړه بلل کېږي. همداراز د وردگو محلي او ملي لوبې په ۴۱ عنوانونو کې تعریف شوي دي، په دې لوبو کې ډیرې داسې لوبې هم شته چې په وردگو سربېره ممکن په نورو پښتني سیمو کې هم دود ولري.

جرګې او مرکې او د جرګو او مرکو اړوند دودیزې چارې چې د پښتنو له مهمو دودونو څخه دي هم په دې تیزس کې راوړل شوي دي او ترڅنګ یې د وردگو د روغتیا یې ژوند او روغتیا اړوند دودیزو او سیمه ییزو درملو او طبابت غږیدلي یو، چې اوس هم په وردگو کې دود دی او د خلکو د ژوند یوه مهمه برخه جوړوي،

همداشان په دې ټولگه کې د وردگو د پوهنې ریاست د معلومات پر اساس د معارف اړوند مسایلو ته اشاره شوې او دا څرگنده شوې چې د وردگو معارف او د معارف اړوند چارې او ژوند څه ډول دي.

د وردگو پوهنتون، علمي او متخصص کدرونو، جبيدو دیني عالمانو معرفي، د مشاهيرو، شاعرانو، لیکوالانو، ژورنالستانو او اتلانو په ژوند خبرې او دهغوی د نومونو یادول د دې سیمې له علمي او مشهورو کسانو سره اشنایي د دې تیزس نور مهم موضوعات دي، هڅه مو کړې څو د وردگو د سیمې وولسي ادبیات، انگیرني، سیمه ییزو نکلونو څرنگوالی، متلونه، دودیزې سندري، کنځاکۍ او نور هریو د محتوا سره سم وړاندې کړو.

د وردگو په شعر شاعرۍ، د منې گل په مشاعره، مدني او کلتوري ټولنو، رسنيو، لرغونو سیمو په اړه مو هم معلومات وړاندې کړي دي څو لوستونکي د وردگو د کلتوري یون له ټولو یا مهمو خواوو څخه د دې ټولگې په لوستلو خبر شي، په هغه برخه کې چې مو معلومات نه درلودل یا باوري سند نه و موجود مور هڅه کړې د اړوند موضوع په اړه نوي او موثق معلومات راغونډ کړو او د ادارې له رییس سره مو د موضوع اړوند خبرې کړي دي.

د یادونې وړ بولو چې د دې ټولگې ډیر ارقام او معلومات د با اعتباره ماخذونو او رسمي چارواکو څخه اخستل شوي او په دې ټولگه کې چې زما د تیزس موضوع ده ځای پر ځای شوي دي، زه د دې ټولگې لیکل زموږ د کلتوري بهیر د پیاوړتیا په برخه کې د یو گام پورته کول بولم او هیله لرم چې زموږ د لیکوالو او فرهنګپالو لپاره د گټې وړ وگرځي په پای کې د خپل لارښود استاد پوهنوال احمد شاه زغم چې له علمي پلوه او د سیمې د جغرافیوي موقعیت د نږدېوالي له پلوه زموږ د کلتوري چارو سره زیاته بلدتیا لري مننه کوم چې د دې تیزس په بشپړتیا کې له ماسره د زړه له کومې مرسته کړې او زه یې د دې ستر کار لیکلو ته هڅولی يم.

مناقشه

د وردگو کولتوري يون چې د ماستری له دورې څخه زما د تېزس موضوع وه د لوی خدای په فضل او د هېواد په ځانگړې توگه د وردگو د ليکوالو او فرهنگ پالو په مخلصانه همکاريو په ۳۵۰ مخونو کې پای ته ورسیده، دا چې ما ولې دغه موضوع غوره کړه او کوم مهم موضوعات پکې راوړل شوی، له کومو ماخذونو څخه پکې گټه اخستل شوې او د کلتور کومې خواوې پکې راوړل شوې، ولې مې د وردگو کلتوري يون خپلې دا او د پته ورته ډېرې پوښتنې شته چې باید ځواب يې ووبل شي:

لومړی اړینه بولم چې ووايم د ادب او ادبياتو يوه لويه برخه په کلتور او کلتوري مسایلو راڅرخي، دا چې ما دخپلې ليسانس او وروسته د ماستری دوره د ادبياتو په برخه کې تيره کړه او زه دخپلو استادانو له خوا د کلتور او کلتوري يون له ارزښت سره اشنا شوم نو زما علاقه له کولتور سره ډیره زیاته شوه، دویم دا چې زما د رسمي او کاري ژوند ډیره برخه له کلتور سره په ځانگړې ډول د خپلې سیمې (د وردگو له کلتوري مسایلو) سره تیريره زما علاقه يې په دې برخه کې نوره هم زیاته کړې ده او زه تل دا فکر کوم چې د وردگو کلتور باید وده او پرمختگ وکړي او ټول هېواد وال د دې علمي او دوديزې سیمې له سختو او ناسختو دودونو او کلتور سره اشنا شي، له ماسره به تل دا پوښتنه وه چې ولې د وردگو په دومره زیاتو ليکوالانو کې چا د دې سیمې د کولتور لپاره پوره کار نه دی کړی، خود دې سیمې د خواره واره او بدای کلتور بېلابېلې خواوې سره راټولې کړي او په يوه ټولگه کې يې وړاندې کړي څو يو وردگ میشت یا یوبل پښتون او د ادب او کلتور مینه وال چې وغواړي د وردگو له کلتور سره ځان اشنا کړي، که څه هم په دې برخه

کې ځینو لیکوالانو د ستاینې وړ کارونه کړي دي، خو هغه د کلتور یوې یا څو محدودو برخو ته ځانگړې شوې دي، په دې ټولگه کې د وردگو د دودونو مختلف اړخونه راوړل شوي چې په لوستو یې سرې کولای شي د وردگو له دودونو او دودیزو مراسمو، دهغوی د ژوند له څرنګوالي، دهغوی له علمی او تاریخي کادرونو، دهغوی پوهنې، فرهنگ او د ژوند اړوند مسایلو سره اشنایي پیدا کړي.

د دې تیزس ارزښت او اهمیت په دې کې دی چې د وردگو د ټولو سیمو او میشتو قومونو دودونه چې یو ډول دودونه دي پکې په ریښتونې توګه خوندي ساتل شوي دي.

دا چې له کومو منابعو او کومو ماخذونو پکې کار اخستل شوی په ځواب کې یې ویلای شو چې د دې تیزس مهموالی هم دادی چې د ماخذونو د پیری لیکوالان او کلتور پوهان د وردگو د خلکو په منځ کې را لوی شوی، با اعتباره او شخصیت لرونکي لیکوالان دي چې دلته یې د بیلګې په توګه د څو تنو نومونه او د هغوی د کتابونو یادونه کوو:

د واده، کوژدې اړوند مسالو ډیره برخه د گل اغا احمدي وردګ د څښې کتاب څخه را اخستل شوې ده، چې د وردگو د واده، کوژدې، طوی، د واده سندرو او داسې نورو دودیزو او کلتوري مسایلو په اړه معلومات پکې په ډیره مفصله توګه را اخستل شوي دي.

د مشاهیرو په اړه یې د هڅاند لیکوال او ژورنالست حیات الله حلیم (د وردگو مشاهیر) له لومړي، دویم، دریم، څلورم ټوکو څخه ګټه اخستل شوې ده بناغلی حلیم سره د دې چې دا مهال په پلازمینه کابل کې فعال او په کلتوري چارو بوخت لیکوال دی په وردگو کې اوسېږي، د وردگو له هرڅه خبر او د وردگو له ټولو سیاسي او مشاهیرو افرادو سره په مستقیم یا غیر مستقیمه توګه سرو کار لري، زموږ د ماخذ بله لیکواله د ګودر مجلې مسول مدیره اغلې روشنا وردګ ده، روشنا هغه څوک ده چې تل یې د ګودر

د غاړې څخه د وردگو د بنځو د زړه درد او احساس ته د ادب او خیال په جامه کې بنکلی لباس وراغوستی او د سیمې د دردمنو او له خیال او ادب سره د سروکار لرونکو میرمنو او نجونو احساسات، عواطف، خیالونه، ادب، انگیرنې او... د یوې تکړه لیکوالې په توګه رااڅستې په دې ټولګه کې د اغلې روشنا وردګ د (فولکلوري وړانګې) له کتاب څخه چې د وردگو فولکلوريکو مسایلو په اړه دی ډیر څه رااڅستل شوي دي، همداراز، د تاند لیکوال او ژورنالست محب الله شریفزي د (ولسي لوبو) له کتاب څخه د احسان الله اړینزي د وردگو د واده بدلې، د وردگو د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست د ملي هدف او نیزې له ارشیف، د څیړنیار محمد حامد حلیمي د (وردګ قوم، سیمه او کلتور) نومي اثر، د وردگو د مختلفو اداري واحدونو، د وردگو په اړه د بیلابیلو مونوګرافونو، بیلابیلو مرکو او زما د شخصي معلوماتو پر اساس چې زه عملاً په دې برخه کې په وردگو ولایت کې د کلتوري چارو اړوند مسایلو بوخت یم (د وردگو د اطلاعاتو او کلتور رییس یم) د معلوماتو په اساس لیکل شوی دی.

په ډاډ سره ویلای شم چې پورته یاد شوي او همداراز هغه لیکوالان چې په دې ټولګه کې د هغوی له اثارو ګټه اڅستل شوې ټول یې ماته او زما وولس ته منلې او پیژندلې شوي شخصیتونه دي، مور هڅه کړې خو د دې پیژندل شوو لیکوالانو په باوري ماخذونو یوه باوري ټولګه (همدا تیزس) وولسونو ته وړاندې کړو ځکه که له یوې خوا د ماستری د دورې د بشپړیدا دا زموږ مسولیت و له بلې خوا دا پر موږ د ولسونو پور و خو د یو بشپړ کلتوري یون په لیکلو او ترتیبولو سره د دې سیمې او همداراز د هیوا د لیکوالانو او عامو وګړو ادبي تنده ماته کړو! وردګ قوم چې د علم او فرهنگ سره ډیره علاقه او ځانګړې مینه لري، د دوی فرهنگ هم یو بډای

فرهنگ او د نورو قومونو څخه په ځينو ځايونو کې جوت توپير لري په ځانگړي ډول د وردگو ولسي ادب چې د کلتور يوه مهمه برخه ده له نورو پښتني سيمو توپير لري چې بايد پرې ډير کار وشي، د دې سيمې ولسي سندرې، انگيرنې، دوديزې ميلمستياوې، دودونو دود، داخرونو دود او د مړي دود هم ممکن له نورو سيمو توپير کوي چې دلته هر يو تریو ځايه روښانه شو او د دې تيزس په ليکلو سره زموږ د ملي کلتور مهم اړخ چې د يوې سترې سيمې کلتور دی (د وردگو په کلتوري يون) کې روښانه شو.

پایلیزه (نتیجه گیری)

د وردگو کلتوري يون چې زما د ماستری د دورې د تیزس موضوع ده، د پښتني کلتور يوه مهمه برخه ده چې ليکل يې اړين و، ما د دې اړتيا له امله په خپل رسمي او کاري ژوند کې حس کړه چې د وردگو د سيمې خور وور کلتور بايد په يوه منظمه ټولگه کې را ټول شي، که څه هم چې په دې برخه کې ځينو ليکوالانو کار کړی و، خو د بسني وړ او بشپړ کار نه بلل کېدا، له همدې امله ما (د وردگو کلتوري يون) تر نامه لاندې موضوع غوره کړه، له نيکه مرغه لارښود استاد پوهنوال احمد شاه زغم او د ماستری بورد هم زما غوښتنه مهمه وبلله او تر تايد وروسته يې ماته لارښوونه وکړه خو دا موضوع وڅيړم، د لارښوونې سره سم مې د کلتور په ځانگړي ډول د وردگو د کلتور اړوند کتابونه او نور چاپي اثار پيدا کړل، د دې ترڅنگ مې د وردگو د سيمې د نومونو ليکوالانو په همکاري او د خپل کاري ټيم په هلوځلو چې ټول يې د کلتور لپاره کار کوي د يوشمير خلکو او مسولانو سره مرکې وکړې او د وردگو د ژوند مهم اړخونه مو وڅيړل او دا ټولگه مو ترتيب کړه چې د خدای په فضل تر بشپړېدا وروسته پای ته ورسېده په دې ټولگه کې د وردگو د سيمې د خلکو د کلتوري ژوند بېلابېل اړخونه په ناپييلې او کره توگه وړاندې شول، د دې ټولگې بشپړېدا د سيمې د کلتوري يون د بشپړتيا په لاره کې يوه زېرى گڼل کېږي هغه شاعران، ليکوالان، ادیبان چې غواړي د وردگو د ژوند له بېلابېلو اړخونو، دودونو، کلتور، ادب، انگرېنو، شاعری، اعتقاداتو، اتولويو، پوهې، روغتيا، طبابت، مادي او معنوي ژوند، د مړي او ژوندي له دود او د دې سيمې د خلکو له ژوندانه څخه په هر اړخيز ډول ځان خبر کړي د وردگو کلتوري يون په لوستلو د دې سيمې خلکو د ژوند په ډېرو څېزونو پوهېدلی شي. په دې تېزس کې په پورته نومول شوو برخو سربرېره د وردگو لرغونې او تاريخي سيمې او فرهنگي ځايونه چې د وردگو د شهکاريو او اتولويو بېلگې دي هم راوړل شوي دي، همدا راز مو هڅه کړې چې د وردگو د بېلابېلو کلتوري او مدني ټولنو، رسنيو او هنر څخه يادونه وکړو ترڅو د وردگو د سيمې اړوند ټول کلتوري مناسبات او دودونه په دې ټولگه کې د مينه والو لپاره وړاندې

کړو، اوس د دې ټولگې په بشپړېدا د وردگو د سیمې او تاریخ داسې مهمې برخې
روښانه شوې چې تردې وړاندې پرې کار نه و شوی، زه د هېواد د لیکوالو، رسنیو
او د کلتور د برخې څېړونکو او لوستونکو ته چې غواړي د وردگو په کلتوري یون
ځان خبر کړي دغه ټولگه د یو موثق او باوري کتاب په توگه ډالۍ کوم او ډاډ ورکو
چې د دې څېړنې په بهیر کې په پوره ناپیلتوب او ثقه والی کار شوی دی.
په پای کې ډاډ درکوو چې (د وردگو کلتوري یون) د هر هېواد وال لپاره د یادې
سیمې د کلتور په اړه د معلوماتو غوره او تر ټولو جامع ټولگه ده.

وراندیزونه

په سیمه او هیواد کې د کلتوري هڅو د سمون لپاره د وردگود ولایت کلتوري یون لاندې وراندیزونه کوي:

لومړۍ د یوې داسې ستراتیژۍ جوړیدو ته اړتیا لیدل کیږي چې د کلتوري ټولنو د سمون لپاره اوږد مهالي او لنډمهالي پلانونه ولري او د خپلو پلانونو د عملي کولو لپاره په موثرو گامونو سمباله او د سیمې د شرایطو سره سمه پرمخ ولاړه شي.

دویم: د یوې داسې پالیسۍ موجودیت ته اړتیا ده چې د فرهنګي ټولنو فعالیت د سیمې د خلکو تر منځ د سولې، روغ نیت او وروړگلوی بنسټونه غښتلي کړي او په ټولنه کې لازم پرمختګ ته وده ورکړي. همدارنګه داسې چارې د خپل فعالیت په دایره کې راولي چې د ټولنې لپاره د نیکمرغۍ په سمسورو گامونو سمبالې وي.

درېم: د داسې بنسټونو پیاوړتیا چې له مخې یې په سیمه کې کلتوري ټولنې پیاوړې شي او په ډاډه زړه خپلو فعالیتونو ته دوام ورکړي. همدارنګه هیڅ ډول سیمه ایز دوی په فعالیتونو ناوړه اغیزه ونه کړي.

څلورم: د ګټورو رسنیو، کتابونو، مجلو او داسې نورو اړوندو موادو د منظم چاپ لپاره د مناسبې پانګې د پیدا کولو په لارو چارو دې غور وشي البته په داسې توګه چې همیشنی حل له ځان سره ولري.

پنځم: د وردگو کلتوري یون اړینه ګڼي خو د فرهنګي ټولنو د ګټورو علمي او فرهنګي تماسونو له لارې د هیواد په ګوټ ګوټ کې د کلتوري ټولنو سره خپلې تجربې شریکې او هراړخیز ارتباط قایم کړي.

شپږم: د هیواد یوې سیمې ته له بلې سیمې څخه د فرهنګي پلاوي تګ او راتګ، په ادبي غونډو کې منظم ګډون، ګډه خپل منځي همکاري پیاوړې کول او د ادبي ټولنو د چارواکو تر منځ هراړخیزه پیژندنه په هیواد کې د ادبي بهیر د پیاوړتیا او

د ادب د گلونو تر منځ د غوره اړیکو د ځواکمنتیا بو غوره اساس دی چې د وردگو کلتوري یون بې وړاندیز کوي.

اووم: له حکومتي چارواکو، مدني ټولنو، خبري رسنیو، ملي سوداگرو، علمي ستیو او د هیواد د پرگنو له نورو طبقانو سره باید د پرمختګ په لاره کې ګډې هلې ځلې وشي او د کلتوري ټولنو له خوا همیشني اړیکې ورسره تامین وي.

آتم: د وردگو کلتوري یون لازمه ګڼي چې د اطلاعاتو او کلتور له وزارت سره د کلتور د پیاوړتیا په لاره کې ګډ کار او هر اړخیزه همکاري وشي او د هغه همکاري هم د ځان خواته راجلب کړي. همدارنګه د خپلو تجربو له مخې نوموړي وزارت ته وخت پروخت ګټورې مشورې ورکړي.

نهم: له هیواد څخه بهر دې له افغان فرهنگي کړیو، علمي اشخاصو او ادبي بنسټونو سره پراخو اړیکو ته پراختیا ورکړل شي او د امکان په صورت کې دې د هغوی له لارې دې د کلتوري بهیر د پیاوړتیا په موخه او د تجربو د شریکو له کبله د میلمه پالو هیوادونو له فرهنگي یون سره ارتباطات قایم شي.

لسم: د انټرنیټ او نوې ټکنالوجی پر مټ دې د پښتو ژبې د ودې او موثرو بریښنا پانو جوړولو ته زیاته پاملرنه وشي. همدارنګه نوی کلتوري نسل دې د دغه لویې آسانتیا له اهمیت څخه خبر کړای شي. په همدې توګه ټولې فرهنگي ټولنې دې د انټرنیټ له لارې له یوې او بلې سره وصل شي.

یوولسم: په هیواد کې د غوړیدلو ادبي ټولنو د یرزیات تمرکز دې د هیواد د نوي نسل روزلو ته وقف شي چې په دې لړ کې د هیواد د ښوونځیو، لیسو او پوهنتونونو له زده کوونکو، محصلینو او استادانو سره د هیواد کلتوري یون خپلو اړیکو ته پراختیا ورکړي، د ستونزو په حل کې مرسته ورسره وشي، علمي مسابقي ورته برابرې او د لیکوالۍ لوري ته یې دې و هڅوي.

دوولسم: وړاندیز کېږي چې په هیواد کې هر هره یوه فرهنگي ټولنه دې د خپلو فعالیتونو د سمون څرګندولو لپاره یوه ارزښتناکه بریښنا پاننه یا ویبلاګ جوړ کړي او خپل اړین معلومات دې پکې خوندي کړي

اخځليکونه

۱. ارينزی، احسان الله، ۱۳۸۷ل کال، د وردگو د واده دود او بدلې، کابل،
الازهر خپرندويه ټولنه.
۲. حمدي، گل اغا، ۱۳۹۱ل کال، خېښي، کابل، د وردگو کلتوري يون
خپرندويه موسسه.
۳. حمدي، گل اغا، وردگ پوهنه ناچاپ اثر.
۴. احدي، پښتون، ۱۳۸۲ل کال، د دايميرداد ولسوالۍ د واده دود
مونوگراف، کابل پوهنتون پښتو څانگه.
۵. پښتو - پښتو تشریحي قاموس، ۱۳۸۳ ل کال، څلورم ټوک، دوهم
چاپ، (میديوټیک)، کابل، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او
ادبياتو مرکز.
۶. حلیم، حیات الله، ۱۳۹۰ل کال، د وردگو مشاهیر، لومړی ټوک، کابل،
اقرا نشراتي مرکز.
۷. حلیم، حیات الله، ۱۳۹۱ل کال، د وردگو مشاهیر، دوهم ټوک، کابل،
بهیر چاپخونه.
۸. حلیم، حیات الله، ۱۳۹۲ل کال، د وردگو مشاهیر، درېیم ټوک، کابل،
بهیر چاپخونه.
۹. حلیم، حیات الله، ۱۳۹۴ل کال، د وردگو مشاهیر، څلورم ټوک، کابل،
بهیر چاپخونه.
۱۰. حلیم، حیات الله، ۱۳۸۷ل کال، غازي محمد جانخان وردگ، کابل، د
وردگو کلتوري يون خپرندويه موسسه.
۱۱. حبيب زوی، عبد الرحمن، ۱۳۸۴ل کال چاپ (نری نری باران) پېښور،
دانش خپرندويه ټولنه.

۱۲. حلیمي، محمد حامد، ۱۳۸۷ل کال، وردگ (قوم، سیمه او کلتور)، کابل، بهیر چاپخونه.
۱۳. د وردگو د پوهنې ریاست معلومات ۱۳۹۴ل کال.
۱۴. د وردگو د کانونو ریاست معلومات ۱۳۹۴ل کال.
۱۵. روحي، محمد صدیق، ۱۳۶۵ ل کال، فولکلور پېژندنه، کابل، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه.
۱۶. رسا، محمد نسیم، ملي هدف، ۱۳۹۴ل کال، ۱۸۴مه گڼه، کابل، شبیر مطبعه.
۱۷. روغتیا پالنه، ۱۳۹۴ل کال، د وردگو د عامې روغتیا ریاست کلنۍ خپرونه، درېیمه گڼه، کابل، شبیر مطبعه.
۱۸. شریفزی، محب الله، ولسي لوبې ناچاپ اثر.
۱۹. عطایي، محمد ابراهیم، ۱۳۷۰ ل کال، د پښتو پر شفاهي داستان یوه تحلیلي خپرونه، کابل، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، د نشراتو ریاست، دولتي مطبعه.
۲۰. فروزي، احمد فرید، ۱۳۸۵ل کال، د شاعرانو تذکره، کابل حبیب الله حبیب مطبعه.
۲۱. مختار، اورنگ، ۱۳۹۱ کال، کلید اونیزه، ۴۶۳مه گڼه، کابل، نبراسکا مطبعه.
۲۲. ملي هدف فوق العاده گڼه، ۱۳۸۵ کال، کابل، د وردگ ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست خپرنیز ارگان.
۲۳. وردگ، روښنا، ۱۳۹۰ل کال، فولکورې وړانگې، کابل، دانش خپرنډویه ټولنه.

مننه او کور وداني

د افغانستان ملي تحريک له جهادي شخصيت بناغلي (زلمي توپان) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکې څخه د زړه له تله مننه کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحريک

د ليکوال پېژندنه

محمد اورنگ مختار له نن څخه ۳۷ کاله وړاندې د وردگو د چک ولسوالۍ د گوډه په نهه برجه تاريخي کلا کې په يوه علم دوسته کورنۍ کې نړۍ ته سترگې پرانستې نوموړی په ماشومتوب کې له خپلې کورنۍ سره کوزې پښتونخوا ته کډه شو؛ هلته يې د حضرت علي ^ک په عالي لېسه کې تر لسم ټولگي پورې زده کړې وکړې او د حضرت بلال ^{رض} له لېسې څخه يې د دولسم ټولگي د فراغت سند ترلاسه کړ. له فراغت وروسته د خپلې خوښې سره سم د وخت د دعوت الجهاد پوهنتون د ژورناليزم او ادبياتو پوهنځي ته بريالی شو، خو د کورنيو جگړو له امله يې په دغه پوهنتون کې زده کړې بشپړې نه شوې، له ستونزو سره سره نوموړي د علم او پوهې لاره پرېښوده د جلاوطنۍ پرمهال يې د خپلو ادبي کړنو ترڅنگ د قاضي حسام الدين له عالي دارالعلوم څخه د ديني علومو او احاديثو د دورې د بشپړېدا سند واخست. په ۱۳۸۳ کال کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو په پوهنځي کې شامل او په ۱۳۸۶ کال کې ترې په کادري درجه فارغ شو. مختار د تحصيل په دوره کې په بېلابېلو چاپي، غږيزو او انځوريزو رسنيو کې په کار بوخت و او د فراغت تر مهاله يې په رسنيو کې په سلگونه بېلابېلې ادبي، هنري او سياسي مقالې چاپ شوې. نوموړی په ۱۳۷۸ کال کې د سيد جمال الدين افغان د ښوونکو د روزنې دعالي موسسې استاد او په همدې وخت کې د کلید راديو وياند او د مرسل او کلید اونيزو خبريال و. په ۱۳۸۹ ل کال کې د کابل پوهنتون د ماسترۍ په پروگرام کې شامل او د ۱۳۹۰ کال په پای کې يې د ماسترۍ دوره بشپړه کړه. مختار په ۱۳۹۱ ل کال کې د آزادې سيالۍ له لارې د وردگو ولايت د اطلاعاتو او فرهنگ د رئيس په توگه وگمارل شو چې تر دې مهاله په همدې دنده بوخت دی او د خپل کار په دوره کې يې له بېلابېلو ادارو څخه ۱۷ ستاينليکونه تقدير نامې تر لاسه کړي دي. د يادونې وړه چې اورنگ مختار په هيواد، انيس، اصلاح، ويسا، اراده، باختر، سرنوشت، سخن جديد، راه نجات، ۸ صبح ورځپاڼو کې مقالې خپرې شوي دي. په ملي راديو تلويزيون کې د بهرنيو خبرونو په څانگه کې کار کړی دی. د (ويښ)، (غښتلي ځوانان) په نامه دوې بېلابېلې رسنۍ د نوموړي له خوا تاسيس شوي.

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۶۵

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**